दलपतकाव्य

भाग १

દલપત કાવ્ય.

ભાગ ૧ લો.

છબી વિષે દોહરો.

શું જોશો તનની છબી, એમાં નથી નવાઇ;
નિરખો મુંજ મનની છબી, ભલા પરીક્ષક ભાઈ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર
ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી તરફથી,
હીરાલાલ ત્રીભોવનદાસ પારેખ, બી. એ.,
અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ચોથી. પ્રત ૧૦૦૦.

ઈ. સ. ૧૯૧૫—સંવત ૧૯૭૧.

કીમત રૂ. ૧-૮-૦.

અમદાવાદ—ધી "ગુજરાત" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
શા. સોમાલાલ મંગળદાસે છાપ્યું.

પ્રથમ આવૃત્તિની સૂચના.

બુદ્ધિપ્રકાશમાં જાહેર ખબર આપ્યા પ્રમાણે એવડા કદનું મારી ગુજરાતી કવિતાના સંગ્રહનું આ પુસ્તક ગ્રાહકોની સેવામાં હું મુકું છું. એમાં સર્વ લોકોને અનુકૂળ પડે એવી સુધારાને લગતી કવિતા દાખલ કરી છે. પણ કદ મોટું થઇ જાય તે સારૂ અથવા બીજા કંઇ કારણથી ગુજરાતી પિંગળ અને સરકારી નિશાળોની વાંચનની ચોપડીઓને અર્થેજ જે કવિતાઓ રચેલી તે તથા ખાનગી ધર્મ સંબંધી કવિતા તથા જે કવિતા રચીને મેં કોઇને આપેલી અને તે હાલ મારા કબજામાં નથી તે આમાં દાખલ કરી નથી. તેમજ શ્રવણાખ્યાન, જ્ઞાનચાતુરી, વગેરે હિંદુસ્થાની ભાષાની કવિતા દાખલ કરી નથી. તે બધી કવિતા બાકી એટલી છે કે આ પુસ્તકના કદ જેવડું બીજું પુસ્તક થાય.

મને ઘણા ભાઇઓએ અને બાઇઓએ એવી ભલામણ કરેલી કે તમારે જેમ બને તેમ સહેલી ગુજરાતી ભાષામાં કવિતા રચવી; ને ખરી વાત છે કે વધારે મીઠાસ તેવી કવિતામાં હોય છે. તોપણ જેમ નાટકમાં જેવો વેશ લાવે તેવી ભાષા બોલવી પડે છે તેમ જ સંસ્કૃતમાં વપરાતાં વૃત્તની કવિતા રચતાં સંસ્કૃત શબ્દો આવ્યા વિના રહેતા નથી. ઘણું કરીને દેશીઓમાં ને રાગમાં સહેલી ગુજરાતી ભાષામાં કવિતા રચાય છે. માટે આમાં પણ તેમ થયું છે.

આ સિવાય ગદ્યના નિબંધો મેં રચ્યા છે તેની વિગત તથા જે કવિતાથી ઇનામો મળેલાં તેની વિગત બીજે ઠેકાણે સૂચવી છે. આ પુસ્તક છપાવવાની ને ખપાંવવાની મારી હીમત નહોતી. પણ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી તરફથી તથા મુંબઇના ગૃહસ્થો તરફથી પ્રથમ સહાયતા મળી તેથી, અને તેઓની ઉશ્કેરણીથી, તેમજ મહેરબાન શેઠ નાનાભાઇ રૂસ્તમજી રાણીનાએ ઘણી હોંશથી આ પુસ્તક છાપી આપવાનું કબલ કર્યું તેથી એ છપાવવાનું કામ મેં માથે લીધું છે.

જુદે જુદે ઠેકાણેથી આ કવિતાનો સંગ્રહ કરવા વગેરે કામમાં બાઇ બુલાખી કાળીદાસે સારી મહેનત લીધી છે.

દ૦ ડા૦

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

પ્રથમ આવૃત્તિ ૧૮૭૯ માં છપાઇ હતી. તેની ૧૦૦૦ પ્રતો થોડાંજ વર્ષમાં ખપી જવાથી એની બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવા માટે ઘણા ગૃહસ્થો તરફથી માગણી થઇ તેથી કવીશ્વરનાં નહિ છપાએલાં ઘણાં કાવ્ય ઉમેરી આ બીજી આવૃત્તિ બે ભાગમાં બહાર પાડી છે.

કવીશ્વર દલપતરામભાઇએ સન ૧૮૭૮ ના ડિસેંબર આખર સુધી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીની નોકરી કરી. તે સાલના બુદ્ધિપ્રકાશમાં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીનો ઇતિહાસ આપ્યો છે તેમાં કવીશ્વરના ઇતિહાસનો ઘણોખરો ભાગ આવી જાય છે, તેથી અહિં આપતા નથી. પછી તેમની આંખે દરદ થવાથી તેમણે ૧૮૭૯ માં નોકરી છોડી. તે પછી શરીરે અશક્ત થયા છતાં પણ તેમણે આળસમાં વખત ન કાઢતાં નીચે મુજબ કામ કર્યાં છે.

સન ૧૮૮૦ માં કચ્છનાં મહારાણી સાહેબે "કચ્છ ગરબાવળી" નામની ચોપડી કવીશ્વર પાસે રચાવી તેના તેમને રૂ. ૫૦૦) ઇનામ આપ્યા.

સન ૧૮૮૧ માં વઢવાણના મર્હુમ મહારાજા દાજીરાજજીએ રૂ. ૪૦૦ નું ઇનામ આપી "માંગલિક ગીતાવળી" નામની ચોપડી રચાવી.

પ્રવિણ સાગરની કલ્પિત વાર્તાનો ગ્રંથ રાજકોટના રાજા મેહેરામણજીએ રચેલો તેની ટીકા એક હજાર રૂપીઆ ઇનામ આપીને ધ્રાંગધ્રાના મરહુમ કારભારી હરિશંકર પ્રાણજીવને કવીશ્વર પાસે કરાવી. તેમાં છેલી બાર લહેરો કવીશ્વરે નવી રચી આપી છે.

સને ૧૮૮૩ માં લોધિકાના તાલુકદાર અભેસિંહજીએ સ્વામિનારાયણના જન્મચરિત્રનો ગ્રંથ આશરે ૧૧૦૦૦ શ્લોકના પૂર જેટલો કવીશ્વર પાસે કરાવ્યો અને ૧૦૦૦ રૂપીઆ રોકડા અને બીજો કેટલોક શિરપાવ આપ્યો.

સને ૧૮૮૪ માં બ્રહ્માનંદ તથા મુક્તાનંદના ઘણા કઠણ છંદની ટીકા એજ તાલુકદારે કવીશ્વર પાસે કરાવીને સારો શિરપાવ આપ્યો છે.

સને ૧૮૮૫ માં દલપત શતશાઇના ૪૦૦ દોહરા નવા રચ્યા અને ત્યારથી આજ સુધી જુદાં જુદાં માસિક ચોપાનિયામાં પોતે કાવ્ય બનાવી આપે છે.

આ સિવાય ભાવનગર વિવાહ વર્ણન તથા તપ્તવિલાસ કવિએ બનાવ્યાં છે.

સને ૧૮૮૫ ની સાલમાં જુન માસમાં મહારાણીએ કવીશ્વરને સી. આઇ. ઇ. નો ખીતાબ આપ્યો.

સન ૧૮૮૬ માં તેમને માટે રૂ. ૧૨૦૦૦ નું મેમોરીયલ ફંડ થયું તેમાંથી રૂ. ૫૦૦) ખરચી તેમની છબી હિમાભાઇ ઇન્સ્ટીટયુટમાં મુકી છે. તે છબીના રીપેર માટે રૂ. ૫૦) ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીમાં અનામત મૂકેલા છે. તેના વ્યાજમાંથી હિમાભાઇ ઇન્સ્ટીટયુટના અથવા ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીના સેક્રેટરી તે છબી રીપેર કરાવે; નહિ તો કવીશ્વરના વારસો તે વ્યાજમાંથી છબી રીપેર કરાવે.

મને ઇનામો મળેલાં તેની વિગત.

ઈ૦ સ૦ ૧૮૪૯ માં ગુ. વ. સોસાઇટી તરફથી ભૂતનિબંધ રચવાની રૂ. ૧૫૦ ના ઇનામની જાહેર ખબર છપાઇ તે વખતે એ. કે. ફારબસ સાહબે મને કહ્યું કે તમે એ વિશે નિબંધ રચો. ત્યારે મેં કહ્યું કે એટલા થોડા ઇનામ વાસ્તે એટલી બધી મહેનત કોણ કરે? ત્યારે તે સાહેબે કહ્યું કે જાહેર ખબર ઉપરથી નિબંધ રચીને ઇનામ મેળવવું તે એક પરીક્ષામાં પસાર થવા જેવું છે. એટલા માટે વિલાયતમાં શ્રીમંત લોકો એવું ઇનામ મેળવવાની ચાહના રાખે છે. અને તે નિબંધ રચવાનાં સાહિત્ય મેળવવામાં તે ઇનામ જેટલા અથવા તેથી વધારે રૂપીયા ખરચવા પડે તો ખરચે છે. તે સાંભળીને કેટલાંએક વરસ સુધી મેં એવો ઠરાવ રાખ્યો કે મુંબઇ, અમદાવાદ કે કાઠિયાવાડમાં નિબંધ રચવાના ઇનામની કોઇ જાહેર ખબર છપાય તો તે વિશે નિબંધ રચીને મોકલવો. તેથી મને બાર ઇનામ મળ્યાં છે. એકે લખેલો મારો નિબંધ છેક નિષ્ફળ ગયો નથી. તે સિવાય સરકારની અથવા બીજા ગૃહસ્થની ફરમાશથી રચીને અથવા પુસ્તક રચીને કોઇને ભેટ કરીને ૧૩ ઇનામો મેં મેળવ્યાં છે તેની વિગત નીચે આપી છે.

તે સિવાય ગુજરાત વર્ના. સોસાઇટીના સેક્રેટરીના હુકમથી રા. સા. મહીપતરામ વિલાયત જવા વિશે નિબંધ, તાર્કિક બોધ ને શામળ સતશાઇ વગેરે કેટલીએક ચોપડીઓ મેં રચી છે. અને સન ૧૮૫૪ થી બુદ્ધિપ્રકાશ ચોપાનીઉં પ્રકટ થયું ત્યારથી આજ સુધીમાં મારૂં લખાણ તેમાં છપાયું છે. કેમકે હું તેનો એડિટર છું.

ઉપલાં ઇનામો સિવાય મારી કવિતા સાંભળીને મુંબઇની પારસી બાઇઓની સભાએ સને ૧૮૫૯ માં રૂ. ૫૦૦) ની ચાર ટકાના વ્યાજની લોન મને ભેટ કરી હતી. તેમાં શેઠ ધનજીભાઇ કામાનાં ધણીઆણી ધનબાઇ સાહેબ અને ખાનબાહાદુર માણેકજી ખુરશેદજીની દીકરી ડોસીબાઇ સાહેબ એ બે આગેવાન હતાં. તેમજ સને ૧૮૬૩ ની સાલમાં મારી કવિતા સાંભળીને શેઠ રૂસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઇએ રૂ. ૫૦૦) બક્ષિસ આપ્યા હતા. તે સિવાય નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ હીમાભાઇ, શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદ, શેઠ મંગળદાસ નથુભાઇ, ઠક્કર ગોકળદાસ તેજપાળ, ને ઠક્કર લક્ષ્મીદાસ ખીમજી તથા આ પુસ્તકમાં કોઇ કોઇ ઠેકાણે બતાવેલા રાજાઓ અને ગૃહસ્થો વગેરે ઘણા સુજ્ઞોએ મારી કવિતા સાંભળીને તેની બુઝ જાણીને મોટી સારી રકમો બક્ષિસ આપેલી છે, માટે તે સર્વેનો હું ઉપકાર માનું છું.

નંબર.	પુસ્તકનું નામ.	કેને વાસ્તે.	કઇ સાલમાં.	કેટલું ઇનામ. રૂ.
૧	ભૂત નિબંધ	ગુ. વ. સોસાઇટીની જાહેર ખબર	સન ૧૮૪૯	૧૫૦
૨	જ્ઞાતિ નિબંધ	સદરહું	સન ૧૮૫૧	૧૫૦
૩	લક્ષ્મી નાટક	સદરહુની ફરમાશથી ...	સન ૧૮૫૧	૫૦
૪	કથન સપ્તશતી... ...	,, ,,	સન ૧૮૫૨	૪૦
૫	ભાવનગરના મહારાજ વિજયસિંહજીનો સ્વર્ગવાસ ...	દરબારને ભેટ	સન ૧૮૫૨	૨૦૦
૬	પુનર્વિવાહ પ્રબંધ ...	મુંબઇ જ્ઞાનપ્રસારક સભાની જાહેર ખબર	સન ૧૮૫૩	૧૫૦
૭	સ્ત્રી સંભાષણ	ફારબસ સાહેબની ફરમાશ ...	સન ૧૮૫૩	૫૦
૮	બાળવિવાહ નિબંધ ...	ગુ. વ. સોસાઇટી જાહેર ખબર	સન ૧૮૫૪	૭૫
૯	ગુરૂ શિષ્યધર્મ... ...	કરશનદાસ મુળજીની જાહેર ખબર	સન ૧૮૫૭	૧૫૦
૧૦	શેહેરસુધારા વિશે ...	હોપ સાહેબની ફરમાશ ...	સન ૧૮૫૮	૫૦
૧૧	વિજયક્ષમા	ભાવનગરના મહારાજ જશવંતસિંહજીને ભેટ	સન ૧૮૫૯	૧૨૦૦
૧૨	કાવ્ય દોહન પુ૦ ૧ લું ...	સરકારની ફરમાસ	સન ૧૮૬૦	૫૦૦
૧૩	કાવ્ય દોહન પુ૦ ૨ જું...	,, ,,	સન ૧૮૬૩	૫૦૦
૧૪	શેર શટ્ટાની ગરબીઓ ...	મુંબઇ દફતર આશકારાવાળાની જાહેર ખબર	સન ૧૮૬૫	૫૦
૧૫	હંશ કાવ્ય શતક ...	હંશરાજ કરમસીને ભેટ ...	સન ૧૮૬૫	૫૦૦
૧૬	ગુજરાતનાહિંદુઓનીસ્થીતિ	બુદ્ધિવર્ધક સભાની જાહેર ખબર	સન ૧૮૬૭	૩૦૦
૧૭	જશવંત રાજનીતિ. ...	ભાવનગરના દરબારની જાહેર ખબર	સન ૧૮૬૭	૫૦૦
૧૮	સૌરાષ્ટ્ર સમૃદ્ધિવર્ધક ...	પાલીતાણાના દરબારના જાહેર ખબર	સન ૧૮૬૮	૨૦૦
૧૯	વેનચરિત્ર	રા. બા. ગોપાળરાવ હરિની ફરમાસ તથા પાલીતાણા દરબાર.	સન ૧૮૬૮	૭૫૦
૨૦	શ્રવણાખ્યાન	બલીરામપુરના મહારાજાને ભેટ...	સન ૧૮૬૮	૫૦૦
૨૧	સંસારી ધર્મ વિશે ...	શેઠ સોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઇના ઇનામની જાહેર ખબર.	સન ૧૮૬૯	૫૦
૨૨	મિથ્યાભિમાન નાટક ...	ડક્ટર ગોવિદજી ધરમશીની તરફની જાહેર ખબર	સન ૧૮૭૦	૧૫૦
૨૩	દૈવજ્ઞદર્પણ	શેઠ સોરાબજી જમશેદજી જીજીભાઇના ઇનામની જાહેર ખબર	સન ૧૮૭૩	૧૦૦
૨૪	કાવ્યસંક્ષેપ	સરકારની ફરમાસ	સન ૧૮૭૪	૬૫૦
૨૫	સોત્રવિવાહ નિર્ણય ...	કચ્છના પોલીટીકલ એજન્ટની ફરમાસ...	સન ૧૮૭૫	૧૦૦
				૬૦ ૬૦

અર્પણ પત્રિકા.

છપ્પય છંદ.

મહાજન મંગળદાસ, વાસ મુંબઈ વસનારા;
સર નાઈટની સરસ, પદવિ પોતે ધરનારા;
સ્વદેશનું શુભ ચાહિ, કામ પરમાર્થ કીધું;
કલ્યાણી પુરિ માંહ્ય, દવાખાનું કરિ દીધું;
વળિ ચાલુ ખર્ચ માટે ધરી, થાપણુ વીશ હજારની;
ઉત્તમ જગ્યા અધ લાખની, કરિ તે પરોપકારની. ૧

પુરિ મુંબઈ મોઝાર, કરી છે કન્યાશાળા:
ભણુતર ઉત્તમ ભણે, બહુ વિધિનું ત્યાં બાળા;
એવાં ઉત્તમ કામ, કર્યાં છે સ્વદેશ કાજે:
મોટું પામ્યા માન, એ થકી જગમાં આજે;
વળિ વિચરે હિંદુ વિલાયતે, અભ્યાસી આશા ભર્યા.
એને ઉત્તેજન આપવા, વીશ હજાર વસુ ધર્યા: ૨

વાલકેશ શિવ પાસ, ધર્મશાળા ધ્રજ જે છે;
પુરા પચીશ હજાર, તણી કીમતની તે છે:
સોંપી મહાજન હાથ, વણિક સૌને વાવરવા:
સાગર સમીપ સાફ, હવાથી દુઃખ પરહરવા;
વળિ કપોળજ્ઞાતી કારણે, પુંજી પચિશ હજારની;
ઉમદા દિલથી આપી તમે, નોધારા આધારની. ૩

આઠ વર્ષ લગિ આપ, કામ કિધું કૌંસિલમાં:
ભાખ્યાં ભાષણ ભલાં, દેશનું હિત ધરિ દિલમાં;
સંભારી જન સુજ્ઞ, દિલ થકી આશિષ દે છે:
અનેક વિધિ ઉપકાર, ગણી ગણિને ગુણ લે છે:
આસોશીએશન અધિપતી, તમે થયા દુઃખ ટાળવા:
ઇત્યાદિક અતિ ઉપકારનો, બને ન બદલો વાળવા. ૪

લાયક લક્ષ્મીદાસ, ભાટિયા ભાવિક મળ્યા;
કરિને પરોપકાર, તાપ કંઇ જનના ટાળ્યા;
જસ્ટિસ આવ ધિ, પીસ, પદવિ મુંબઇમાં પામ્યા;
ખીમજીના ખુદ પુત્ર, સુજસ જનમાં છે જામ્યા;
વળિ દિલ રાખો છો, દિવસ નિશ, દેશ સુધારા કામમાં;
પ્રખ્યાતી પોતે પામિયા, તેથી સુજન તમામમાં. ૫

ઉઠયો લાયબલકેસ, વલ્લભીગુરૂનો જ્યારે;
અનીતિ કરવા નાશ, તમે હીંમત ધરિ ત્યારે;
તન મન ધનથી તરત, સહાય કીધી સારી;
વધિ છે લક્ષ્મીદાસ, તે થકી કીર્તિ તમારી;
બંધન ગુલામિ વૈષ્ણવતણાં તોડી નાંખ્યાં તે સમે;
તે વાત કદી નહિ વીસરે, અમરકીર્તિ કીધી તમે. ૬

નિર્મળ એ બે નામ, ઠીક ધારૂં આ ઠામે;
જડે જવાહિર જેમ, સુશોભા સુવર્ણ પામે;
નામ તથા શુભ કામ, સ્મરણમાં રહે સદાય;
દેખિ દાખલો એહ, બિજા એવું ચિત ચહાય;
મુજ પુસ્તક સાથે નામ શુભ, પુરણ શોભા પામજો;
દિલથી આશિષ દલપત કહે, જશ બહુ જગમાં જામજો. ૭

ચોથી આવૃત્તિ.

કવીશ્વરનું રચેલું પિંગળ તથા દલપતકાવ્ય સોસાઇટી તરફથી છપાય છે. તે એવી સરતે કે તે પુસ્તકો છપાવી પ્રગટ કરવામાં જે ખરચ થાય તે બાદ કરતાં, સદરહુ પુસ્તકોના વેચાણમાં મળેલા નફામાંથી અર્ધ ભાગ કવીશ્વરને તેમની હયાતી સુધી સોસાઇટી આપે, અને અર્ધ ભાગ સોસાઇટી રાખે. ત્યાર પછી સદરહુ પુસ્તકો સંબંધી સર્વ હક સોસાઇટીનો જ રહેશે. આ પ્રમાણે આ ચોથી આવૃત્તિ કાંઇ પણ ફેરફાર કર્યા વગર સોસાઇટીએ છપાવી છે.

કવીશ્વરની કદર જાણી દેશી રાજ્યોએ નીચે પ્રમાણે કવીશ્વરને વર્ષાસન બાંધી આપ્યાં છે.

સંસ્થાન.	રૂ.	
૧ ભાવનગર.........	૨૦૦	વંશપરંપરા.
૨ ઇડર.............	૧૦૦	કવીશ્વરની હયાતી સુધી.
૩ જુનાગઢ.........	૧૦૦	,,
૪ વઢવાણ...	૧૦૦	,,
૫ ઇલોલ............	૫૦	,,

ભરૂચમાં સં. ૧૮૯૪ માં કવીશ્વરને લોકોએ સભા ભરીને માન આપ્યું તે પ્રસંગે ત્યાંના પ્રખ્યાત કવિ ધીરજરામ નરભેરામે પોતાની બનાવેલી કવિતા ગાઇ હતી તે—

કવિતા.

હરિગીત છંદ.

(આ કવિતા ચરચરી છંદ તથા ગજલના રાહમાં પણ ગવાય છે.)

શુભ કાવ્ય કલ્પતરૂ કવીનું ઝડ ઝમક અનુપ્રાસથી;
ઉપમા અલંકારાદિ પદલાલિત્ય ને મીઠાશથી. ૧

છે તર્ક ને વિતર્ક વાળાં કવન કોમળ વર્ણનાં;
સાહિત્ય મન રંજન કરે વળિ કોડ પુરે કર્ણના. ૨

અતિ હાસ્ય કરૂણા આદિ રસથી કાવ્ય ભૂષણ શોભતાં;
શુભિ ચિત્ત માંહિ ચિતાર આપે માનવી મન લોભતાં. ૩

કવિતા ભલી સવિતા સમી ગર્ભો ઉરમાં સ્ત્રી પુરૂષને;
વિસ્તારીમાં વંચાય તો પણ હાનિ વિણુ લાગે મને. ૪

જે શર્દ શશિ તે શર્દ રાત્રે શિતળતા સહુને કરે;
પણ દિન માંહી દીન થૈને તાપ કોના નવ હરે. ૫

એથી અધિક અગાધ શક્તિ કાવ્ય દલપતની દિસે;
આનંદ આપે તાપ કાપે જ્ઞાન વ્યાપે દિન નિશે. ૬

સ્વચ્છંદને કૂછંદ તજવા છંદ કલ્પિત બહુ કર્યા;
કવિતા સમય સૂચક કરી જન પ્રિય વિષયોથી ભર્યા. ૭

વ્યભિચાર વેર વ્યસન વગેરે વર્જ્ય કરવા સઘથી;
રચિયા વિવિધ વિષયો ઘણા ધરિ ભાવ ગદ્ય ને પદ્યથી. ૮

કુસંપ તજી સુસંપ વધવા રાખી દેશની લાગણી;
સ્ત્રી પુરૂષ ફેલ ફીતૂર હણવા કીધિ કવિતાઓ ઘણી. ૯

ગરબી અને ગરબા મનોહર સ્ત્રી સુધરવા બહુ કર્યા;
ભવસિંધુ તરવા ભજન કરવા બોધ ધરવા રસ ભર્યા. ૧૦

નથી સ્વાદ જરિ વિખવાદમાં કહિ સાદ પાડી સર્વને;
પરધર્મ નિંદા નવ કરી સૌ શાસ્ત્ર નિંદે ગવને. ૧૧

અકળિત કળા કર્તા તણી ભણિ ભાવથી આદર કરી;
દર્શાવી અતિ પુસ્તક વિશે દઇ દલીલ ઓળખવા હરી. ૧૨

ગુજરાતી વાણી વિલાસ ખિલવા ખંત રાખી છે ઘણી;
શ્રી શારદા વરદા થઇ વૃત્તિ કરી ભગવત ભણી. ૧૩

શુભ પંથના અતિ ગ્રંથ રચિ રાખ્યું સદા નિજ નામને;
પામ્યા ઘણા કીર્તિ કરી વસુધા વિશે શુભ કામને. ૧૪

ગુજરાતમાં કવિતા તણી અતિશે રૂચિ ઉપજાવે છે;
વર્નાક્યુલર સોસાઇટીની ફર્ઝ ખૂબ બજાવી છે. ૧૫

કવિતા કળાની કૂંચિ પિંગળ આપી ગુર્જર દેશમાં;
વળી કાવ્ય અદ્ભુત સરળ શોભે દેશ ને વિદેશમાં. ૧૬

ચક્ષુ નથી પણ જ્ઞાનચક્ષુ જેહનાં ઉઘડેલ છે;
વળિ કાવ્ય રચના સરળ જેમાં જ્ઞાનથીજ ભરેલ છે. ૧૭

ક૦દ૦ડા૦ તણી કવિતા ભણી નરનારિયો પાઠે કરે;
બોલાય છે બહુ લોકમાં આનંદથી ઉરમાં ધરે. ૧૮

કિન્લાક ફારબસ વશ થયા, નિહાળી રસ કવિતા તણો;
વળિ હોપ સાહેબે કર્યો, નિજ હોંશથી આદર ઘણો. ૧૯

સુવર્ણનાંજ લખાણથી, વિક્ટોરિયા મહારાણીએ;
ચતુરાઇ માટે ચાંદ આપ્યો, સુજ્ઞ રાણી શાણીએ. ૨૦

સત્કાર પણ સતકાર કરવા, વાત રાખી ધ્યાનમાં;
સી. આઇ. ઇ. ઇલ્કાબ આપ્યો, રાણીએ સનમાનમાં. ૨૧

વળિ કાજ આજ સમાજમાં, સુધારીયું ભાષણ કરી;
બહુ શોધ કરીને બોધ આપ્યો, દિલમાંહિ દયા ધરી. ૨૨

વળી કહેવી ત્હેવી રે'ણી દીઠી, મીઠી મધુ સમ વાણુ છે;
મદ ક્રોધ ઇર્ષા ત્યાગ દીઠાં, વાકય સદગુણ ખાણુ છે. ૨૩

કવિનું ચરિત્ર પવિત્ર દીઠું, નીતિ ભક્તિ સુકાજમાં;
દષ્ટાંત દાખલ સૌ વદે, દેશી વિદેશી રાજ્યમાં. ૨૪

સૌરાષ્ટ્ર ગુર્જર દેશનો, ઉત્તમ કવિ આ વખ્તનો;
પંકાય પંડિત પંક્તિમાં, છે રાજ્ય ભક્તાજ તખ્તનો, ૨૫

કાચું દિસે ન કવિત્વમાં, ભાષા સરળમાં નહિ મણા;
ઉદ્ધત અધમ લેખક નહિ, સુવિચાર ક૦દ૦ડા૦નાત્રણા. ૨૬

છે સામવેદી વેદવેત્તા, વિપ્ર જ્ઞાત શ્રીમાલીની;
આ લોક ને પરલોકમાં, પ્રિત મેળવી વનમાળીની. ૨૭

શુભ પુષ્પ ચંદન કરિને, વંદન હોંસથી અર્પે સહુ;
ભ્રગુ નગ્રવાસી અતિ ઉલ્હાસી, માન માનવિ દે બહુ. ૨૮

અત્ર પધારી પ્રેમથી, જણુવ્વા ઘણા સુવિચારને;
અતિ હેત હૈયામાં ધરી, અર્પું કુસુમના હારને. ૨૯

ભ્રગુપુરવાસી વિપ્ર, ધીરજરામ કરી પરણામને;
આશીષ આપે આ સમે, કવિરાજ દલપતરામને. ૩૦

દોહરા.

સંવત ઓગણીસેં અને તે ઉપર પચાસ;
માન માન્યું કવિને ઘણું ઉત્તમ આસો માસ. ૧

કવિ પંડિત શ્રીમંત સૌ આણી અંતર ભાવ;
સભા ભરીને પ્રેમથી કર્યો ઘણો સરપાવ. ૨

આયુષ લાંબું આપીને સુખી રાખ પરમેશ;
શુદ્ધ અનુભવ સિદ્ધની બને કવિતા બેશ. ૩

પુજ કરિ કવિતા તણી દે ધીરજ આશીષ;
ગુણિ કવિ દલપતરામને કવન કરૂં બક્ષીસ. ૪

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૨ જું.

પ્રકરણ ૭ મું.

પદ તથા ગરબી સંગ્રહ.

વિષય. **પૃષ્ઠ.**

વિષય. **પૃષ્ઠ.**

કચ્છ ગરબાવળી—ભાગ ૧ લો.

દલપત કાવ્ય.

ભાગ ૧ લો.

मंगलाचरण.

प्रकरण १ लुं.

मंगलाचरण.

श्लोकः ॥

येनेदं नाटकं सृष्टं, सृष्टि रूपं महर्षदम् ॥
तंनत्वामनसा कुर्वे,तस्य लीलानु कीर्त्तनम्॥१॥

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વિચિત્ર દેખાવ વિચિત્ર વાણી,
વિચિત્ર પોશાક વિચિત્ર પ્રાણી;
વિચિત્ર આ નાટક વિશ્વ નામ,
પેદા કર્યું તે પ્રભુને પ્રણામ. ૨

સ્રગ્ધરા વૃત્ત.

સંભારૂં સ્નેહભાવે, સકળ પરગણે, સર્વદા સિદ્ધિદાતા,
વિદ્યા વાણી વિલાસી, વિરૂદધર વળી, વિઘ્નહર્તા વિધાતા;
સર્વેના એક સ્વામી સુખદમુજશિરે, હેતથી હાથ ધારો,
કાવ્યારંભે કૃપાળુ ત્રિગુણ પતિ તમે વિઘ્ન સર્વે નિવારો. ૩

સ્વાત્માપ્રતિ ઉક્તિ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઓ પોપટા પિંજરના નિવાસી,
રીઝયો તને વિશ્વ તણો વિલાસી;
મુખે ધરી કોમળ મિષ્ટ વાણી,
ગા કીર્તિ તેની ઉર પ્રેમ આણી. ૪

જેણ્યે રચ્યું પિંજર સૌથી સારૂં,
તથા કરે રક્ષણ નિત્ય તારૂં;
તે કોણ છે? તું મન જો તપાશી,
તેણેજ આ સૃષ્ટિપ્રભા પ્રકાશી. ૫

જો માનવીના ગુણ કોઈ ગાશે,
તો તે સુણી પૂર્ણ પ્રસન્ન થાશે;
વિશેષ ભાવે પ્રભુને વખાણે,
જગત્પિતા તે નહિ કેમ જાણે. ૬

જે ખાનપાનાદિક દેઇ પાળે,
તથા સદા સંકટ સર્વ ટાળે;
તેને નહીં યાદ કરે કદાપિ,
તે તો કૃતઘ્ની પરિપૂર્ણ પાપી. ૭

દોહરો.

ભજસ યગણ આવે ભલા, તાળ સુણો કવિ વૃંદ;
એક પાંચ નવ બારમે, છે સુંદર દલ છંદ. ૮

દલ છંદ.

ધ્યાન ધર ધ્યાન ધર ધૈર્ય ધારી,
પૂર્ણ કરનાર પ્રભુ આશ તારી;
કલ્પતરૂ તુલ્ય જગદીશ જાણી,
માગ પ્રભુ પાસ મુખ મિષ્ટ વાણી. ૯

કોટિ કરૂણા કરણ સૃષ્ટિકર્તા,
વાક્ય શુભ દે વિવિધ વિશ્વભર્તા;
કાવ્યરચના સરસ થાય કેવી,
જાણ જનને રતન ખાણ જેવી. ૧૦

તર્ક ઉપજે તરત ઉક્તિ ટાણે,
શબ્દરચના સરસ અર્થ આણે:
કામ કરવા પરમ હામ ધાલી,
સિંધુ તરવો અરણભેર ચાલી. ૧૧
હાથ જુગ બાથ નભ સાથ ભીડી,
કેમ ગિરિ પાર કુદિ જાય કીડી;
ગ્રંથ રચવો વિકટ પંથ જાણો,
ઇષ્ટ કરુણાથિ ઉર હામ આણો. ૧૨
જો જગતપાળ પર પ્રેમ જાગે,
શાંતિ ઉપજે સરવ ભ્રાંતિ ભાગે;
જીભ પર કાવ્ય તણિ જુક્તિ જામે,
ગ્રંથ રચવા સરસ પંથ પામે. ૧૩

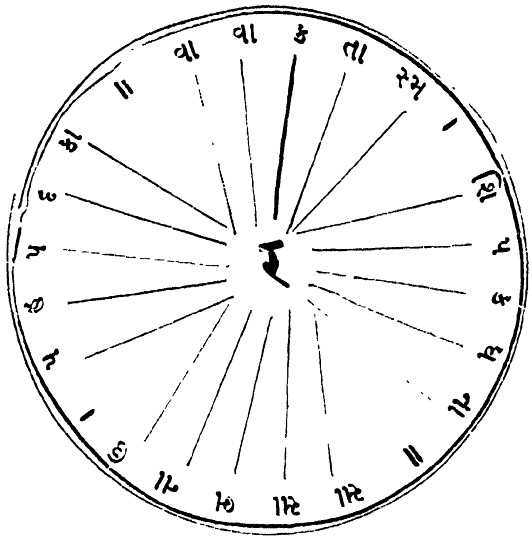
વિઘ્ન હરનાર હરિ વિશ્વધાતા,
સર્વ શુભ કાજતણિ સિદ્ધિદાતા;
એથી નથિ કોઇ બળવાન બીજો,
એજ રચનાર જગ સર્વ ચીજો. ૧૪
બુદ્ધિબળ કાવ્યફળ એજ આપે,
નાથ નિજદાસ શિર હાથ થાપે,
હામ ધરિ કામ કર આમ જાણી,
બોલ બહુ વાર જયકાર વાણી. ૧૫
આત્મ ઉક્તી કરી એવિ રીતે,
પાઠ નિરમ્યો પરમ પૂર્ણ પ્રીતે;
ઠાઠ ધરિ આ રચિત ઇષ્ટ કામે,
આઠ દલ છંદ દલપત્તરામે. ૧૬

દર્પણ પ્રબંધ, ગોમૂત્રિકા, અશ્વગતિ તથા કપાટ પ્રબંધ.

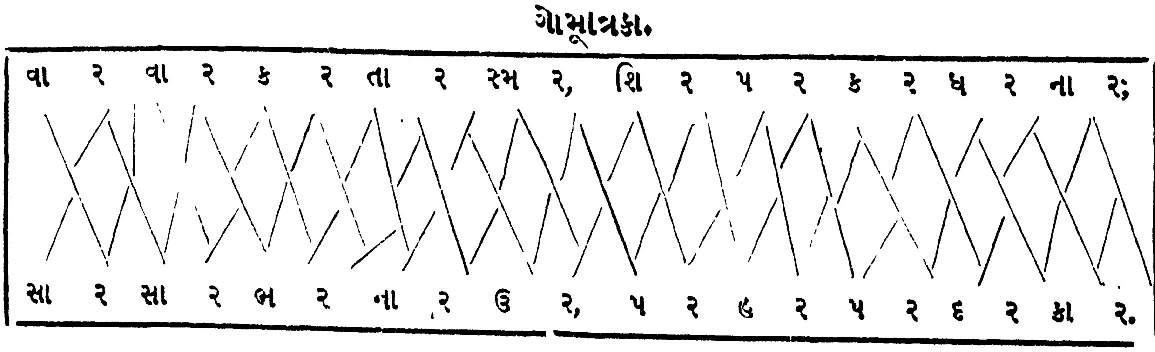
દોહરો.

વાર વાર કરતાર સ્મર, શિર પર કર ધરનાર.
સાર સાર ભરનાર ઉર, પરહર પર દરકાર. ૧૭

દર્પણ પ્રબંધ.

ગોમૂત્રિકા.

અશ્વગતિ પ્રબંધ.

વા ૧	ર ૨૨	વા ૩	ર ૨૪	ક ૫	ર ૨૬	તા ૭	ર ૨૮	સ્મ ૯	ર ૩૦
શિ ૧૧	ર ૩૨	પ ૧૩	ર ૩૪	ક ૧૫	ર ૩૬	ધ ૧૭	ર ૩૮	ના ૧૯	ર ૪૦
સા ૨૧	ર ૨	સા ૨૩	ર ૪	ભ ૨૫	ર ૬	ના ૨૭	ર ૮	ઉ ૨૯	ર ૧૦
પ ૩૧	ર ૧૨	હ ૩૩	ર ૧૪	પ ૩૫	ર ૧૬	દ ૩૭	ર ૧૮	કા ૩૯	ર ૨૦

શેતરંજીની રમતમાં ઘોડો અઢી ઘર ચાલે છે તેમ આ દોહરો વંચાય છે. કયા અક્ષર પછી કયો અક્ષર વાંચવો તેના અનુક્રમે આંક મુક્યા છે; તે પ્રમાણે વાંચવો.

કપાટ પ્રબંધ.

વા....	....ર.....	....સા
વા....	....ર.....	....સા
ક.....	... ર.....	....ભ
તા....	....ર.....	....ના
સ્મ....	....ર....	.....ઉ
શિ....	....ર......	.....પ
પ.....	....ર.....	.....હ
ક.....	....ર.....	.....પ
ધ.....	....ર......	.....દ
ના....	....ર......	....કા

ઇશ્વરસ્તુતિ.

દોહરો.

નમું વિશ્વના નાથને, વળી વળીને બહુ વાર;
જેણે ઝાઝી જુક્તિથી, સ્રજ્યો સાર સંસાર. ૧૮

ભુજંગી છંદ.

સ્રજ્યો જુક્તિથી સાર સંસાર જેણે,
તથા તત્વ મેલ્યાં યથાયોગ્ય તેણે;
ચિરંકાળ તેને વિષે ચિત્ત ચોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૧૯

દયા રાખિને જ્ઞાનનું દાન દીધું,
કરી દૃષ્ટિ સંકષ્ટને નષ્ટ કીધું;
છુટું પાપથી મેલશે આપ છોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૦

જરાએ ક્રિયાથી નથી તે અજાણ્યો,
પુરા પંડિતોએ પતીજે પ્રમાણ્યો;
બિજાં તે વિનાથી બધી પ્રીત તોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૧

ભજે સર્વ જેને સજી ભાવ ભક્તિ,
સદા કાળ સર્વ સ્થળે જેનિ શક્તિ;
કથું જે કથા થાય તે કેમ થોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૨

કુડા કર્મના બંધને કાપિ નાંખે,
મહા દુઃખદારિદ્રથી દૂર રાખે;
દયાળૂ દિશે દીનતાયુક્ત દોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૩

મહા એજ ચિંતામણી મૂલ મોંઘી,
ઘણી અન્ય વસ્તુ ગણી સર્વ સોંઘી;
કશીએ બિજીમાં નથી માલ કોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૪

સદા નેકનામી પ્રભુ એક સાચો,
તથા તે વિના છે વૃથા વાદ કાચો;
અરે એથી ઉંધી મતીને મરોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૫

કહું સત્યને શોધીને શુદ્ધ રસ્તે,
ઉદે સૂર્ય કાળે અને સૂર્ય અસ્તે;
ફરી ફેલના ચાલતા ફંદ ફોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી. ૨૬

સુખે એ રીતેથી સુખે સ્વાદ પીજે,
સ્તુતી વિશ્વના નાથની નિત્ય કીજે;
ઠરેલોજ તેને ગણી ઠામ ઠામે,
રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપત્તરામે. ૨૭

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

વંદું શ્રી સુખસિંધુ વિશ્વપતિને હું ભક્તિભાવે ભજી,
જેણે સુંદર શુદ્ધ બુદ્ધિબળથી સાક્ષાત સૃષ્ટી સજી;

પાણી પૃથ્વિ વનસ્પતિ સ્ત્રિ પુરૂષો સર્જ્યાં પશુ પ્રાણિને,
સૌથી બુદ્ધિવિશેષતામનુષને, આપી કૃપા આણિને. ૨૮

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જૂદા જુદા ધરમના જગમધ્ય પંથો,
જૂદા જુદા ધરમના ગુણવંત ગ્રંથો;
નામો જુદાં ધરિ ભજે જન સર્વ જેને,
તે એક ઇશ્વિર સદા નમું નિત્ય તેને. ૨૯

જેને પ્રસન્ન કરવા જન ધર્મ પાળે,
જેને પ્રસન્ન કરવા દિલ દોષ ટાળે;
સર્વે તણો જન કહે અધિનાથ એને,
તે એક ઇશ્વર સદા નમું નિત્ય તેને. ૩૦

જેનો ન હોત ડર તો જન દુષ્ટ થાત,
અન્યોન્ય ઘાત ઘડિને અતિ તે પિડાત;
કષ્ટે દયા કરિ ન દે સુખ કોઇ કેને,
તે એક ઇશ્વર સદા નમું નિત્ય તેને. ૩૧

જૂઠું વદે નહિ જીભે જન પાપ જાણી,
લૂટે નહીં ગરિબને અતિ લોભ આણી;
રાખે દિલે ડર રૂઠે પ્રભુજી રખેને,
તે એક ઇશ્વર સદા નમું નિત્ય તેને. ૩૨

જેનાથિ ત્રાસિ વિચરે જન ન્યાય રાહે,
સાક્ષી ગણી વરવહૂ પરણે વિવાહે;
જેનો રહે ડર દિલે નરનારિ એને,
તે એક ઇશ્વર સદા નમું નિત્ય તેને. ૩૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ઓ પ્રભુ તું કરૂણા કર કોમળ કોટિ કળા તણું કારણ તું છે,
ઓ પ્રભુ તુંજ અધીપતિ એક, સુધારણ ધર્મ ઉધારણ તું છે;
ઓ પ્રભુ તું ભય ભંજન ભૂધર ભાવિકનો ભવતારણ તું છે,
ઓ પ્રભુ તું દલપત્ત તણો પતિ, દોષદરિદ્ર વિદારણ તું છે.૩૪

વસંતતિલકા વૃત્ત.

હે પ્રાણનાથ પ્રભુ હું તુજ પાય લાગું,
વાણી રૂડી ઉચરવા વરદાન માગું;
તારી કૃપા થકિ ભલી કવિતા કરાય,
તારી કૃપા થકિ મનોરથ સિદ્ધ થાય. ૩૫

આ વિશ્વમાં વિવિધ જાતિ જણાય પ્રાણી,
પામ્યા દિસે વિવિધ ઇશ્વરદત્ત વાણી;
જેને મુખે જગતકારક દત્ત જેવી,
તે ઉચ્ચરે વદનથી નિજ વાણિ તેવી. ૩૬

માલિની વૃત્ત.

જગપતિ કરુણાથી, કામ ધાર્યું કરાય,
જગપાત કરુણાથી, પ્રૌઢ શક્તી પમાય;
જગપાત કરુણાથી, દુર્મતી દૂર જાય,
જગપતિ કરુણાથી, વિઘ્નનો નાશ થાય. ૩૭

દોહરો.

આપ અમાપ પ્રતાપથી, મટે પાપ સંતાપ;
થાપ ઉથાપ કરણ તુહિં, જયજય જગના બાપ. ૩૮

ત્રિભંગી છંદ.

જય જય જગ બાપા, સુખ રસ પાપા,
કુડ મતિ કાપા, તું કરજે,
તું ભવજળ તારણ, અધમોદ્ધારણ,
દુખ પોકારણ, દિલ ધરજે;
તું અંતરજામી, અવિચળધામી,
તુજ બહુનામી નામ ખરૂં,
છે મુજ મતિ કાચી, લઉં છું જાચી,
દે મતિ સાચી, ગ્રંથ કરૂં. ૩૯

છપય છંદ.

જય જય અશરણ શરણ, કરણ જગ હરણ સકળ દુઃખ;
તું પ્રભુ અભરણ ભરણ, તરણ તારણ કારણ સુખ;
કરણ તું અજરા મરણ, ઠરણ જન ઠામ ચરણ તુજ;
તુજ જશમાં અમિ ઝરણ, વરણ ઉજ્વળ ભાસે મુજ;
ગુણ અધિક તેજ તારૂં અકળ, સકળ કળા કારણ કરણ;
દે પંથ ગ્રંથ ગ્રંથન કરણ, જય જય જય ધરણી ધરણ.૪૦

ભુજંગી છંદ.

અહો દેવ દેવાધિ દેવા દયાળુ,
કૃપાનાથ કીજે કૃપા હે કૃપાળુ;
સ્તુતિ પ્રીતની રીતથી ચિત્ત લાવો,
રચું ગ્રંથ તે પંથ સીધો બતાવો. ૪૧

આર્યા વૃત્ત.

હોંશીના મન હરવા, અભિલાષા ધરિ સુકાવ્ય આદરવા;
અભિમત પાર ઉતરવા, સંભારૂં સહાયતા કરવા. ૪૨

દોહરો.

જ્ઞાન દૃષ્ટિ દાતારને, કોડે નામી કંધ;
તેની કરુણાથી કરૂં, પવિત્ર કાવ્ય પ્રબંધ. ૪૩

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

ઊડે શબ્દ અનેક તાળ સ્વરમાં, વાજાંનિ પેટી વિષે,
વાજાંની નહિ શક્તિ શબ્દ વદવા, કર્તાનિ જુક્તી દિસે;
તે રીતે મુજ અંતરે જગદિશે, બુદ્ધિ ધરેલી હશે.
તેવા તર્ક વિતર્ક ચિત્ત ચડતાં, તેવી કવિતા થશે. ૪૪

મનહર છંદ.

અંતર ઉદ્યોત થાય અંતરાય આવે નહિં,
અંતરજામીને આદિ અંતરમાં આણીએ;
પછી ગ્રંથ ગુંથવાથી ગુંથણી જો ગુંથીએ તો,
ગુંથતાં ગુંથણી ગ્રંથ ગુંથવાની જાણીએ;
વાણી તણા તાંતણાનો તાણો વાણો વણવો તે,
વણકર કૃપાથી વણી શકાય વાણીએ;
પ્રાણપતિ પ્રભુનો પ્રતાપ દલપત કહે,
પોતાનો પ્રતાપ પોતે જાણવો ન પ્રાણીએ. ૪૫

ચોક પ્રબંધ દોહાંતર કવિત

દેવ દયા કરે તોજ નામ કવિ કરે સત્ય,
વેષ ધરે વિદ્યા એ તો દીલ થકી રહે દૂર;
દીઠી ખેંચ તાણથી આધીન કરતાં ન કદી,
ધીરી થે તેનો કરે છે તોલ પારકો જરૂર;
હોય કવિ જન તોય ન ભાસે મટી જ જાય,
યશ આપે કવિ તાજો વસે પ્રેમ ઉર પૂર;
મમત ન રાખીએ પ્રબળપણું પામી પંડ,
તિક્ષણ નયન કરીને જુઓ નયન નૂર. ૪૬

दे	વ	દ	યા	क	રે	તો	જ	ना	મ	ક	વિ	क	રે	સ	ત્ય;
वे	ષ	ધ	રે	वि	દ્યા	એ	તો	दी	લ	થ	કી	र	હે	દૂ	ર.
दी	ઠી	ખેં	ચ	ता	ણ	થી	આ	धी	ન	ક	ર	तां	ન	ક	દી;
धी	રી	થે	તે	तो	ક	રે	છે	तो	લ	પા	ર	को	જ	રૂ	ર.
हो	ય	ક	વિ	ज	ન	તો	ય	न	ભા	સે	મ	टी	જ	જા	ય;
य	શ	આ	પે	क	વિ	તા	જો	व	સે	પ્રે	મ	उ	ર	પૂ	ર.
म	મ	ત	ન	रा	ખી	એ	પ્ર	ब	ળ	પ	ણું	पा	મી	પં	ડ;
ति	ક્ષ	ણ	ન	य	ન	ક	રી	ने	જુ	ઓ	ન	य	ન	નૂ	ર. ૪૬

અંતગત દોહરો.

દેવે દીધી હોય મતિ, કવિતા તોજ કરાય;
ના દીધી તો નવ બને, કરતાં કોટિ ઉપાય. ૪૭

ગ્રંથારંભ.

ગ્રંથ પ્રયોજન.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પ્રીત ધરે પરબ્રહ્મ પદે,
વળિ નીતિ ધરે સુધરે નર નારી;
તેમજ જેમ વહેમ તજે,
વળિ સંપ સજે સમજી સુખકારી;
સર્વ પ્રકાર સુખપ્રદ થાય,
સ્વદેશ તણી સુધરે સ્થિતિ સારી;
પુસ્તક એજ પ્રયોજનથી,
રચવા રચના ચિત્ત વાત વિચારી. ૪૮

દોહરો.

વિદ્યા વિવિધ પ્રકારની, કળા કુશળતા જોગ;
સંપત વધે સ્વદેશમાં, વધે વળી ઉદ્યોગ. ૪૯

મનહર છંદ.

આર્ય ભૂમિ તણું હિત, અંતરમાં ઇચ્છું સદા,
આર્ય ભૂમિ તણાં મારાં, અસ્થિ અને ચર્મ છે;
મિત્રતા સૌ સાથે થવા, મીઠાં મીઠાં વેણ કહું,
એ તો મારાં મોટાં ખરેખરાં ખટકર્મ છે;
સુધારો વધારી મૂળ કાઢવાં કુધારા તણાં,
ધાર્યો છે મેં તે તો મારો, ધંધો તથા ધર્મ છે;
સ્વદેશમાં સંપ વધે, કુસંપ કંકાસ ઘટે,
એજ મારા મન વિષે, મોટો એક મર્મ છે. ૫૦

દોહરો.

અંતરમાં એવું ધરી, પુસ્તક કરૂં પ્રકાશ;
દયા કરી નિજ દાસની ઇશ્વર પૂરે આશ. ૫૧

કવિ ઇચ્છા.

મનહર છંદ.

જગતમાં નરજાતી જનની જણાતી તે સૌ,
મિત્ર તુલ્ય માને મને એમ હું ઉચરૂં છું;
બાળકીયો નિજ પ્રતિપાળકની પેઠે મને,
પિતા તુલ્ય પ્રેમે ગણે એવું હું આદરૂં છું;
જેટલી જુવાન બાઇ, કાન સુણી કાવ્ય મારૂં,
બાઇ તુલ્ય ભાવ ધરે એવી આશા ધરૂં છું;
પ્રૌઢ બાઇ પુત્ર તુલ્ય, પ્રેમ રાખે મુજ પર,
કહે દલપતરામ કાવ્ય એવું કરૂં છું. ૫૨

દોહરો.

મુજ પત્ની તે પત્ની મુજ, બિજી માત ને બહેન;
ભાવ એમ ધરિ ભીતરે કરૂં, કવિતા સુખ દેન. ૫૩

મનહર છંદ.

સારાં માણસો સભામાં સુણી શરમાઇ જાય,
અદબ તજીને એવું નથી હું ઉચરતો;
ધરમ અધરમ ને નીતિ ને અનીતિ લઇ,
ભલું ભુંડું ભેળવી વખાર નથી ભરતો;
સજું છું કવિતા શાણા સજ્જનોને સંભળાવા,
રંડિબાજ રિઝાવા કવિતા નથી કરતો;
વાંચી મારાં વચનો ભવિષ્યકાળ તણી પ્રજા,
દુરાચારી કહે તેથી દીલે રહું ડરતો. ૫૪

તોટક વૃત્ત.

નથિ ઉચ્ચરિ માશુક આશકની,
નથિ વાતજ નીતિવિનાશકની;
કવિતા કરિ સદ્ગુણ કારણની,
દિલદુર્ગુણ દોષ વિદારણની. ૫૫

પ્રગટે બહુ પ્રેમ પ્રભૂપદમાં
મન મસ્ત ન થાય મહા મદમાં;
વળિ પ્રીતિ વધે પરમારથમાં,
સમજે જન શોધક સ્વારથમાં. ૫૬

કદી પાપપથે પગલું ન ભરે,
પર પીડન કોઇ કદી ન કરે;
ઉપદેશ વિશેષ રૂડો ઉચરૂં,
ધરિ ધીરજ હું પણ બોધ ધરૂં ૫૭
મગરૂરિ જરી ન ધરૂં મનમાં,

જડ મૂરખ હુંજ બધા જનમાં;
કવિતા તણિ રીત ન જાણુ કશી,
કવિતા કરવા ઉર આશ વશી. ૫૮
સઘળા કવિનો શુભ દાસ સદા,
કર કેમ દિલે અભિમાન કદા;
ગુરૂ સર્વ કવિજન શ્રેષ્ઠ ગણું,
ભલિ તેનિ કૃપાથિ કવિત ભણું. ૫૯

કવિતા રસસાગર સર્વ કહે,
ગુણ ગ્રાહક પાત્ર પ્રમાણ ગ્રહે;
મુજ બુદ્ધિ પ્રમાણ મળી મુજને,
સુણી દોષ નહીં ધરવો સુજને. ૬૦

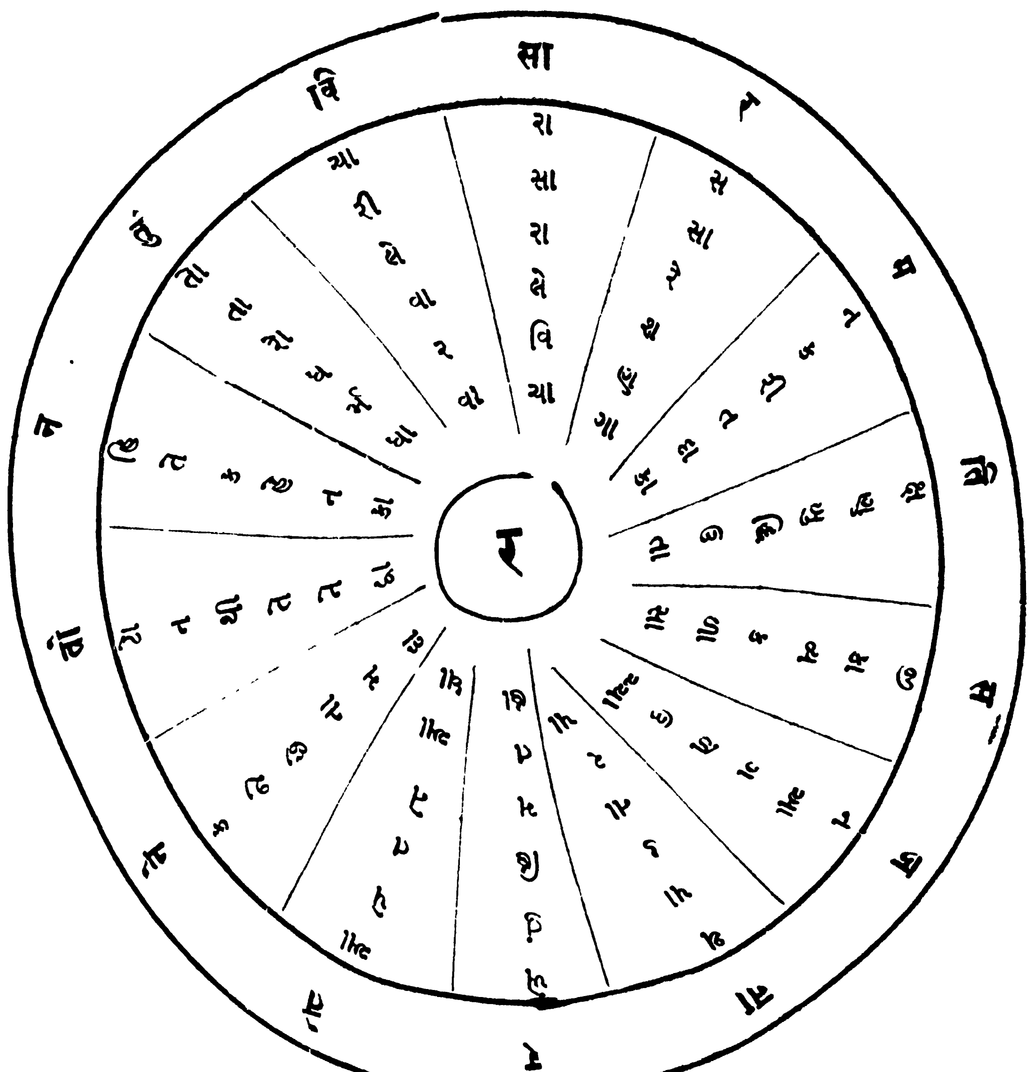
દોહરો.

જો હોંશી મુજ જીવ તું, કવિતા કરવા ધાર;
સારા સારા શોધિને, લે સંધરી વિચાર. ૬૧

ચૌદ પત્ર કમળપ્રબંધ.

ઘનાક્ષરિ છંદ.

સારા સારા લે વિચાર, રસ સારે શણગાર,
મન કરી તદાકર, તિક્ષણ બુદ્ધિ ઉતાર;
સજી કાવ્ય કળાસાર, જન આગળે ઉચ્ચાર,
નાથ પાડનાર પાર, રખે તું હિંમત હાર;
તે આપે તને આધાર, નેક જે છે નામદાર,
તોટો નથી તેને દ્વાર, નહિ તે કહે નકાર;
તું તો તારો ધર્મ ધાર, વિચારી લે વારવાર,
સાર મતી સજનાર, તેને તો ન તું વિસાર. ૬૨

આ કમળમાં જેટલા બાળબોધ અક્ષર છે તેટલા એકથી વધારે વાર વંચાય છે.

મનહર છંદ.

કલ્પના કૈલાશ શૈલ ઉપર આસન કરી,
અવની આકાશ પાસ કોડે દૃષ્ટિ કરૂં છું;
દીસે જે દેખાવ તેનો ભાવ ભલી ભાતે ભણું,
ઇશ્વરની લીલા તણો આ ગ્રંથ આદરૂં છું;
નીતિ તણો ઉપદેશ, ઉચરૂં વિશેષ એમાં,
પામું સૌનો પ્રેમ એવી આશા ઉર ધરૂં છું;
કહે દલપતરામ કરૂં સારૂં જાણી કામ,
જેવી મારી મતી એવી કવિતા હું કરૂં છું. ૬૩

દોહરો.

બહુ ભાઇ ને બાઇયો, શ્રોતા જાણિ સમક્ષ;
અનેકને કે એકને[1] લાયક જણવું લક્ષ.[2] ૬૪

રાત દિવસ ને ૠતુ તથા, સૃષ્ટિતણો શણગાર;
લાયક લીલા ઇશ્વરી, વર્ણવું વિવિધ પ્રકાર. ૬૫

નવરસ.

મનહર છંદ.

દંપતિ વિવાહ સ્નેહ વર્ણવું શ્રંગાર રસે,
હાસ્ય રસ લાવું ક્યાંઇ મિત્રને હસાવવા;
સારાં માણસોએ પણ સંકટ સહેલાં કેવાં,
કરુણા રસે કહું કરુણા ઉપજાવવા;
ક્રોધી વેન રાજા તણો ક્રોધ કહું રૌદ્ર રસે,
વીર રસ લાવું ચિત્ત હિંમત ચઢાવવા;
દુરાચારીના આચાર વર્ણવું વિભત્સ રસે,
ભય દીધો વેને જુઓ વિપ્રને નસાવવા ૬૬

હરિગીત છંદ.

ઉદધી તણું આકાશનું વર્ણન કરૂં અદ્ભુત રસે,
શુભ શાંત રસથી દઉં શિખામણ ઠીક થૈ મનમાં ઠસે;
કહું ભેદ બહુ કવિતા તણા, અધિકા અલંકારે કરી,
મુજ શક્તિ સમ શણગાર શોભિત ઠાઠમાઠ રચું ઠરી.૬૭

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ગ્રંથો અલંકાર તણા ઘણા છે,
તથાપિ તે નિર્લજ શબ્દના છે;
વાંચે નહિ પુત્ર પિતાની પાસ,
જો હોય લજ્જા લવનો નિવાસ. ૬૮

મનહર છંદ.

રસ નામ સ્વાદનું છે જાણે છે સંસારી સર્વ,
જેમાં નહીં સ્વાદ તેને રસ નહીં જાણીએ;
સૃષ્ટિ વિશે સુંદરતા તે રૂડો શૃંગાર રસ,
પાપમય બુદ્ધિ તે શૃંગાર ન પ્રમાણિયે;
કાને સુણી સજ્જનને ઉપજે કંટાળો ઉર,
તેને કેમ રસ કરી વિશ્વમાં વખાણીએ;
ખટરસ ભોજનમાં કારેલાં કંકોડાં હોય,
અફીણનો રસ નહીં ભોજનમાં આણીએ. ૬૯

લવણનો રસ ખટરસમાં લેખાય સારો,
જેનું નામ સબરસ સર્વ જનો જાણે છે;
કવિતાના રસમાં શૃંગાર રસ સરસ છે,
જ્ઞાની મુનિ જન જેને વિવિધ વખાણે છે;
લવણનો રસ પણ હદમાંજ હોય સારો,
હદથી વિશેષ હોય તો કંટાળો આણે છે;
રસપણું તજી અનરસ ખારૂં ઝેર થાય,
અધિક શૃંગાર રસ પણ એ પ્રમાણે છે. ૭૦

દોહરો.

રામ સીતાના સ્નેહનું, વર્ણન રસ શૃંગાર;
ફાગ ફટાણાં રસ નહીં, વળી નહિ રસ વ્યભિચાર.૭૧

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ભુંડા ભલા લોક તણા સ્વભાવ,
તથા બનેલા નવલા બનાવ;
તે વાતનું વર્ણન હું કરીશ,
ધીમાનની આગળ તે ધરીશ. ૭૨

પરોપકારી જન જે જણાયા,
કીધાં રૂડાં કામ રૂડા ગણાયા;
તેઓ તણી કીર્તિ વળી વખાણું;
કવિત્વનું સાર્થક એજ જાણું; ૭૩

કહીં વળી યુદ્ધ તણો પ્રસંગ,
ભક્તી તણો ભેદ કહીં અભંગ;
વળી પ્રભુનો મહિમા વખાણું,
જેથી થયું જીવન સાર્થ જાણું. ૭૪

---

૧. મતલબ કે કોઇ વખતે શ્રોતાને અનેક વચનમાં અને કોઈ વખતે એક વચનમાં લખીશ. ૨. વિચાર.

વાણી મહિમા.

દોહરો.

સ્વદેશની પૃથ્વી તથા, સ્વદેશની જે વાણ;
માતા તુલ્યે માનિને, પાળે પુત્ર સુજાણ. ૭૫

મનહર છંદ.

પૃથિવી પ્રાણીની માતા, પ્રાણીનું પોષણ કરે,
અન્ન પાણી વસ્ત્ર વસ્તુઓ અનેક આપે છે;
પણ વચ્ચે વાણીનો વિશેષ ઉપયોગ પડે,
વાણી કોટી પ્રકારની હરકતો કાપે છે;
માગ્યા વિના માતા પણ સમજ્યા વિના શું આપે?
પામીએ જે સુખ તે તો વાણીને પ્રતાપે છે;
વાણીથી હરેક વસ્તુનું વિશેષ જ્ઞાન થાય,
વાણીથી સલીલ[1] મહાસાગરનું માપે છે. ૭૬

વાણીથી વિચાર એક બીજાના કહી શકાય,
જ્ઞાનવારસો તો વાણીમાં મુકી જવાય છે;
સેંકડો વરસ સુધી શોધી શોધી મેળવેલું,
પૂર્વજોનું જ્ઞાન તે તો વાણીથી પમાય છે;
પશુ પક્ષી પ્રાણીઓથી માણસો વિશેષ સુખ,
દુનિયામાં લે છે તે તો વાણીથી દેખાય છે;
ઇશ્વરનું જ્ઞાન પણ વાણીથકી ઉપજે છે,
વાણી વિના પ્રાણી કેવા પામર જણાય છે? ૭૭

જે વાણીથી અન્ન પાન માલ મીલકત પામ્યા,
તે વાણીને સ્નેહ ધરી, સર્વદા સંભાળવી;
ભલાં ભલાં ભૂષણે ભૂષિત કરવી તે ભલી,
પૈસા ખરચીને પ્રીતે રૂડી રીતે પાળવી;
ગરીબ જાણીને અવગણના ન કદી કરો,
બની શકે તેમ તેની ગરીબાઈ ટાળવી;
કહે દલપતરામ દીલમાં મમતા રાખી,
આપણા ગજા પ્રમાણે અધિક ઉજાળવી. ૭૮

ગુજરાતી ભાષા વિષે.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત.

શોધ્યું સંસ્કૃત દિક્ષિતે ભટુજિએ, અંતે તજી ગર્વને,
ભાષા સોરઠની[1] છટાથિ ભણવા, શિક્ષા કહી સર્વને;
જે શિક્ષા સઘળે પ્રમાણ ગણિ છે, ગીર્વાણ વાણીશ્વરે,
તે ભાષા ગુજરાતિ મધ્ય સુજને, આપી રૂચી ઇશ્વરે. ૭૯
જે ભાષા નરસિંહ નાગર કવિ, શોધી ગયો સ્નેહ્લે;
પ્રેમાનંદ ભટે વખાણી વળતી, ભાખી ભટે વલ્લભે;
દેવીદાસ મિઠો અખો પ્રિતમ તે, સંખ્યા સિમા ના મળે;
કૃષ્ણે ને રણછોડ કાન રઘુએ, શોભાવી છે શામળે. ૮૦

મનહર છંદ.

ભારત ને ભાગવત રચેલી છે રામાયણ,
રેવાખંડ શંકરપુરાણ પણ સારાં છે;
વૈદક જોતિષ ને વેદાંતવાદ વારતાઓ,
નાગરી નારીનાં ગીત ચીત ચોરનારાં છે.
જોડેલા જે જતીઓના રાસમાં કચાશ નથી,
પ્રેમભરી ગર્બિયો ને પદ પણ પ્યારાં છે;
ભારતીનો[2] ભેદ મને ભાવી ગુજરાતી ભાષા,
સારે શણગારે જેનાં અંગ શણગાર્યાં છે. ૮૧

ઇંદ્રવિજય છંદ.

આવ ગિરા ગુજરાતી તને,
અતિ શોભિત હું શણગાર સજાવું;
જાણનિ પાસ વખાણ કરાવું,
ગુણી જનમાં તુજ કીર્તિ ગજાવું;
ભારતવર્ષ વિષે બીજી ભારતિ,
માનવતી તણું માન તજાવું;
દેશ વિષે દલપત્ત કહે,
ભભકો તુજ જો ભલિ ભાત ભજાવું. ૮૨

મનહર છંદ.

પણ પ્રભુની સહાયતાથી પાર પાડી શકું.
સંપૂરણ જોઇએ સ્વદેશીની સહાયતા;
વિદ્વાન મંડળ મળીને મંડે એજ કામે,

---

૧ પાણી.

૧ यथासौष्ट्रिकानारी, "अराँ" इत्याभिभाषते।
एवं रंगं विजानीयात्, खे "अराँ" इव खे दया॥
અરૂં પરૂં એનું અનેક વચન અરાં પરાં થાય છે; તે શબ્દ સોરઠની સ્ત્રીઓ સારી લટકથી બોલે છે. એવી લટકથી दया, मया, આદિક સંસ્કૃત શબ્દો બોલવાની શિખામણ એ શ્લોકમાં દીધી છે. એ શ્લોક પાણિનીય શિક્ષાનો છે. ૨ સરસ્વતિ.

ચિત્તમાં ધરીને નિજ ભાષાની સહાયતા;
ગુંથીને એક ગ્રંથ સુધારો વધારો કરે,
નિશ્ચળ થઇને નિત્ય આપશે જે ન્યાયતા;
કહે દલપતરામ તોજ થાય પુરૂં કામ,
એ વિના તો અન્ય નથી સુજતી ઉપાયતા. ૮૩

એક હાથથી તો નહીં તાળી પણ પડી શકે,
બની શકે કેમ કારીગરી મોટા કામની;
માટે વારે વારે હું વિદ્વાનને વિનતિ કરૂં,
તત્વ જાણનારા મારા દેશીઓ તમામની;
મમતા ધરીને તન મન ધન તેમાં જોડી,
ગાય ગુજરાતી ગીરા પ્રજા ગામે ગામની;
સ્વદેશી ભાષાનો એમ સુધારો વધારો થાય,
દીલની આશા તો પુરે દલપતરામની. ૮૪

તમે કોણ છો એમ એક રાજાએ પુછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર.

મનહર છંદ.

સ્વદેશ સુધારવાની સભાનો છું સભાસદ,
સુબોધક સજ્જનોના સાથમાં સામીલ છું;
ચૌટામાં લુંટાણી મહારાણી ગુજરાતી વાણી,
જાણી તેનું દુઃખ ઘણો દીલગીર દીલ છું;
હિંદી ને મરાઠી હાલ, પામી છે પ્રતાપ પ્રૌઢ,
સ્વદેશી શિથિલ રહી, તે દેખી શિથિલ છું;
કહે દલપતરામ રાજા અધિરાજ સુણો,
રૂડી ગુજરાતી વાણી રાણીનો વકીલ છું. ૮૫

દોહરો.

વાણી ગુજરાતી રૂડી, રાણી જાણી આજ;
હું વજીર તેનો બની, કરૂં તેનું શુભ કાજ. ૮૬

કલમ પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

કાજળની કોટડીમાં વારે વારે વિચરતી,
અરે ઓ કલમ તને વિનતિ હું કરૂં છું:
શામ મુખવાળી પણ શ્વેતતણી સંગાતમાં,
ભાળી તને આજ તારો ભરૂંસો હું ભરૂં છું;
મન તણો મર્મ તારી આગળ ઉઘાડો કરૂં,
ધરી હૈએ હેત તને હાથમાં હું ધરૂં છું;
નિર્લજ વચન કાં તો કોઇને નિંદા લખીને,
ડાઘ લગાડે તું રખે, દીલમાં હું ડરૂં છું. ૮૭

પ્રમિતાક્ષરા છંદ.

ન લખીશ નીતિ તલમાત્ર તજી,
ન લખીશ શબ્દ દિલ દ્વેષ સજી;
ન લખીશ જૂક્તિ કરિ જૂઠ જરી,
ન લખીશ ધર્મ નિજ દૂર ધરી. ૮૮
લખ સત્ય કૃત્ય હરિનાં હરખી,
લખ પુણ્ય કામ જનનાં પરખી;
લખ દેશ કાજ ઉપદેશ ઘણો,
લખ સંપ થાય જન જાત તણો. ૮૯

ગીતિ વૃત્ત.

ફુટ દઇ પડજે ફાટી, જનિતા જગમાં કપૂત જણનારી;
તેમજ જાજે તૂટી, લખતાં લેખણ અનીતિ લખનારી. ૯૦

સંક્ષેપમાં કહેવા વિષે.

ઝુલણા છંદ.

વસ્તુ પ્રત્યેક વિસ્તારથી વર્ણવું,
તો નહિ ગ્રંથનો અંત આવે,
અલ્પ આયુષ્ય ને કામ તો અતિ ઘણું,
કરવી લંબાણ તે કેમ ફાવે ?
બોલવાની બહુ બાબતો છે વળી,
સર્વ દેવી પડે છેક છોડી,
નાટકી જેમ નાટક નહીં કરી શકે,
વેષ ઝાઝા અને રાત થોડી. ૯૧

ભમરાવળી છંદ.

નહિ પાર નિધી જળ મધ્ય મપાય તરંગતણો,
વળિ કાવ્યતરંગ અનંત ગુણીજન એમ ગણો;
લખતાં જુગના જુગ જાય તથાપિ ન પાર લહું,
ઉદધી જળતુલ્ય અથાગ અતી થકિ અલ્પ કહું. ૯૨

દોહરા.

કાવ્યકળાની યુક્તિયો, આવે માંહિ અનેક;

શબ્દ અર્થ ને ચિત્રના અલંકાર સન્નિવેશ. ૯૩
ઉપજે જો આ વાંચતાં, સંસય કોઇ ઠાર;
પૂર્વાપર અવલોકતાં, તે સંશય ટળનાર. ૯૪

બાઇઓ પ્રતિ ઉક્તિ.

ઝુલણા છંદ.

બંધુ જાણો મને જો બધી બાઇયો,
સ્નેહથી તો જુઓ મુજ સામું;
સૌ અહોનીશ આશીષ આપો મને,
જેથિ જગદીશનો પ્રેમ પામું;
વીર તો કાંઇ પ્રતિવર્ષ દે બેનને,
આપણા દેશની રીત અસલી;
હું તમારો વડો ધર્મનો વીર છું,
વીરની આ ગણો [1]વીરપસલી. ૯૫

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સુંદર ગીત શીખામણનાં,
ગુણવંત થવા હિતનાં ગણિ ગાશો;
વ્યર્થ નથીજ અનર્થ નથી,
ઉર અર્થ ધર્યાથિ સમર્થ જણાશો;
ભ્રાત ગણી કદિ તાત ગણી,
ભલી ભાત મને નિજ ચિત્ત ચહાશો;
ઉત્તમ નીતિ તણો કરૂં અર્પણ,
આ તમને શુભ સાસરવાસો. ૯૬

શ્રોતા પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

કવિતાનો કહેનાર કહે જાય કવિતા ને,
સુણનાર કથન ધરે ન કશું કાનમાં;
ભાવારથ ભેદ જાણવાની નહિ શક્તિ ભાસે,
ધીરજ ધરીને અર્થ ધરે નહિ ધ્યાનમાં;
અભાવતા અન્નનો આહાર કરે એવી રીતે,
સુણે પણ તેનું મન દોડે બીજા તાનમાં;
કહે દલપત એવા આગળે કવિતા કહી,
તો તો જેમ જઇને રૂદન કર્યું રાનમાં. ૯૭

કોઇ શબ્દ ચિત્ર અલંકારને કહે છે સારા,
કોઇ અતિ ઇચ્છે અર્થ તણા અલંકારને;
કોઇ તો વિવિધ વસ્તુ વર્ણન વિશેષ વાંચે,
કોઈ તો સદા વખાણે શિખામણ સારને;
જેને જેવો ભાવ તેને તેવી કવિતા છે આમાં
બેશીને જુઓ આ બડા બાગના બહારને;
ગમે ત્યાં ગમત કરો ન ગમે તે નિંદશોમાં
રાખજો તે જગા જવા બીજા રમનારને. ૯૮

દોહરો.

ભાત ભાતનાં ભોજનો, કરિ રાખે કંદોઇ;
જેને ભાવે જે ઘણું, જમે લઇને જોઇ. ૯૯

મનહર છંદ.

શિક્ષક સમાન સારી શિખામણની દેનારી,
વૃદ્ધ તુલ્ય જેમાં કહ્યો વિવિધ વિચાર છે;
મિત્ર તુલ્ય માનવીના મનમાં પ્રમોદ આપે,
તરૂણી સતી સમ સુભાષણ તૈયાર છે;
આનંદ સમે ધરો તો આનંદ અધિક આપે,
દુઃખ સમે દુખિયાને દિલાસો દેનાર છે;
સવિતા* પ્રતાપે બને કવિતા તો કેવી કરૂં,
અધર રહેલા જન મનનો આધાર છે. ૧૦૦

હાથમાં ધરો તો વિંટી પોંચીથી વિશેષ શોભે,
કાને ધરો તો અમૂલ્ય કુંડળ આકાર છે;
મુખે ધરો તો તે મુખવાસથી સુવાસ આપે,
કંઠે ધરો તો તે હીરા મોતી તણો હાર છે;
મગજમાં ધરો તો મુગટથી સરસ શોભે,
ઘરમાં ધરો તો રૂડો ઘર શણગાર છે;
સવિતા પ્રતાપે બને કવિતા તો કેવી કરૂં,
અધર રહેલા જન મનનો આધાર છે. ૧૦૧

દોહરો.

નિજ રૂચિ સમ આ ગ્રંથનો, કરે લોક ઉપયોગ;
તે વાતે મુજને કશો, નથી હરખ કે શોગ. ૧૦૨

---

1. હમેશાં શ્રાવણ માસમાં ભાઈ પાસેથી બેન કાંઇ ઇક લે છે તેને ભાઇપસલી અથવા વીરપસલી કહે છે.

* જગતકર્તા.

મનહર છંદ.

પાઘડી બનાવનારે પાઘડી પ્રબંધ રચી,
પછી કોઇ સારો કહે સુરતી આકારને;
કોઇને ચડાવી ચક્ર દક્ષણીનું ડોળ ગમે,
કોઇ કચ્છી ચાંચથી શોભાવે શણગારને;
કોઈ મારવાડી કે મેવાડી ઘાટ સારો માને,
ગમે ગુજરાતી વળી કોઇના વિચારને;
જેને જેમ ફાવે તેમ કરે દલપત કહે,
નહિ રાગ દ્વેશ પાઘડી બનાવનારને. ૧૦૩

શ્રોતા અલેકઝાંડર કીન્લાક ફાર્બસ સાહેબ.

મનહર છંદ.

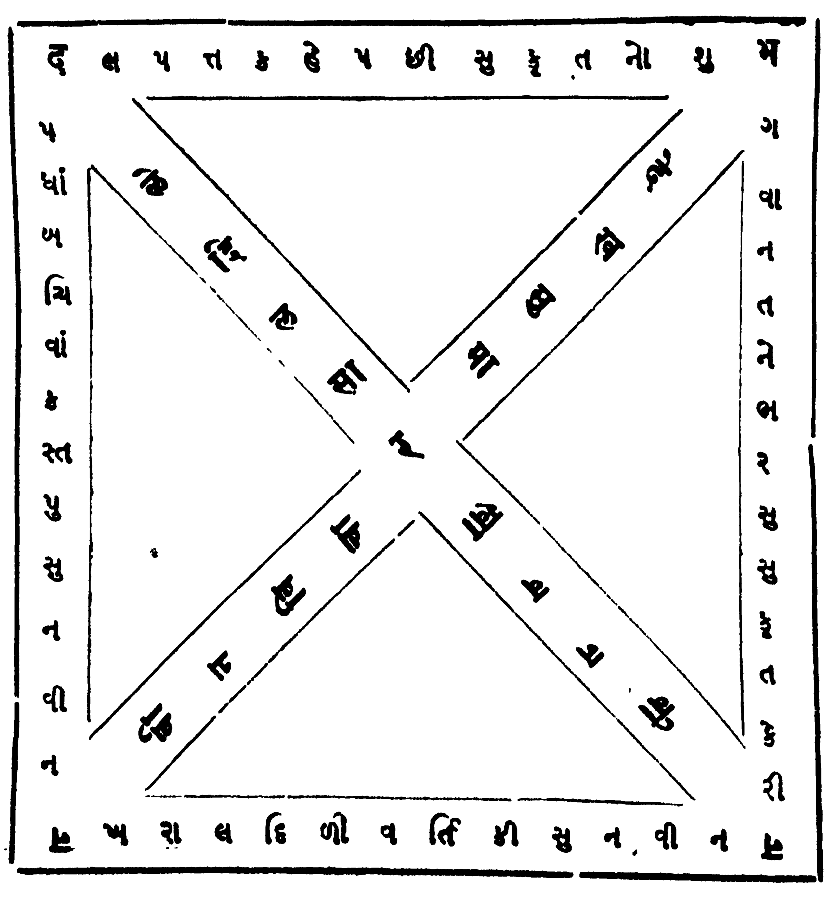
ચિત રૂપી ચોવટામાં કાવ્યની દુકાન કરી,
પછી તે દુકાનનો દુકાનદાર હું ઠર્યો;
નીતિતણી રીતિ તથા પ્રીતિ પરિશ્રમ પર,
સારો સારો માલ એવો શોધી શોધી સંઘર્યો;
ગ્રાહકોની શોધ માટે ગામ ગામ ઠામ ઠામ,
દેશ ને વિદેશમાં વિશેષ વાર હું ફર્યો;
કહે દલપત મારી કવિતાનો ક્યાસ કરી,
સોદાગર ફારબસ સાહેબે સોદો કર્યો. ૧૦૪

દોહરો.

ધન વિદ્યા શુભ વંશ જશ, તથા રાજ્ય અધિકાર;
પ્રભુ આપે કિન્લાકને, લક્ષ્મી પાંચ પ્રકાર. ૧૦૫

ચોકી પ્રબંધ સવૈયો.

રમાસુખ દે ભગવાન તને,
ભર સુકૃત કેરી નવીન વખાર,
રખાવ નવીન નવીન સુકીર્તિ,
વળી દિલ રાખ નવીન વિચાર;
રચાવિ નવીન નવીન સુપુસ્તક,
વાંચિ બધાં પદ લે દિલ સાર,
રસાળ દિલે દલપત્ત કહે,
પાછ સુકૃતનો શુભ દેખ સુમાર. ૧૦૬

નીતિ બોધક અને અનીતિ નિંદક કવિતા.

મનહર. છંદ.

બાળક પીએ તો તેને જ્ઞાનબળ બહુ વધે
જુવાન પીએ તો છક ઉતરે જુવાનીનો;
વૃદ્ધ જો પીએ તો તેને હિંમત ને જોર વધે,
ઉપજાવે અંતરમાં રસ સોળે આનીનો;
સતીયો પીએ તો તેને સતનો મારગ સૂઝે,
સુધારસ સમ નારી મોટી અને નાનીનો;
સુકવિતા કોઇને ન હોય અવગુણકારી,
દોષ ન દેખાય જેમાં જરિએ નાદાનીનો. ૧૦૭

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

કીર્તિ કાવ્યથકી મળે વળિ મળે પ્રીતિ પ્રજાની ઘણી,
નીતિનો પણ બોધ શુદ્ધ કવિતા આપે અનીતિ હણી;
આનંદામૃત કાવ્યના કથનમાં જ્ઞાતાજનોને જડે,
જે જાણે કવિતાની જુક્તિ સમજી તે ભોગ્ય તેને પડે.૧૦૮

મનહર છંદ.

બાળક વાંચે તો તેની બુદ્ધિમાં બિગાડ થાય,
જુવાન વાંચે તો તે જરૂર વહી જાય છે;
વૃદ્ધ જન વાંચે તો તે લાગે તેને વિષ જેવી,
થૂ થૂ કહી જે કવિતા ઉપર થુંકાય છે;
ભગિનિઓ સાંભળતાં, ભાઇથી ભણાય નહીં,
લાજવાળાં માણસો તો વાંચતાં લજાય છે;
કોણ એવી કવિતાને કહેશે જે કવિતા છે,
કવિતા તો સૌને સુખકારક ગણાય છે. ૧૦૯

દોહરા.

કોઇ કવિ નીતિ લખે, કોઇ અનીતિ છેક;
અનાજ વાવે એક જણ, અફીણ વાવે એક. ૧૧૦
થોર દૂધ તે દૂધ નહિ, ગોકળગાય ન ગાય;
કુનીતિની કવિતા નહિ, ઘૂડ રાય નહિ રાય. ૧૧૧
સારૂં ઇચ્છો શિશુ તણું, તમે માત ને તાત;
આશક માશુકની કદી, ઘો ન વાંચવા વાત. ૧૧૨

ગીતિ વૃત્ત.

વ્યાળ ખજૂરો વિંછી, બાળક કરમાં કદી ન દે બાપ;
એમજ અનીતિ કેરૂં, પુસ્તક દેતો પિતા શિરે પાપ. ૧૧૩

દોહરા.

નીતિ ઉપર પ્રીતિ વધે, કવિજન એવા કોય;
ફાગ ફટાણું જોડિયાં, એવા પણ કવિ હોય. ૧૧૪
તીર્થે નાહી વ્યભિચારી જન, સુતો ઠામ કુઠામ;
ખર નાહી જેવું કરે, કીધું એવું કામ. ૧૧૫
જૂદા જૂદા કામના, કવિયો જૂદા જાણ;
ફૂલ મળે માળી ગ્રહે, સલાટ ઘર પાષાણ. ૧૧૬

ઇંદ્રવજ્રા વૃત્ત

બેટી બહેનો પિતુ ભ્રાત પાસે,
જે બોલતાં બોલ બહુ લજાશે;
એવું લખે તે કહિયે અનીતિ,
રૂડા જનોની નહિ એવી રીતિ. ૧૧૭

દોહરો.

પિતા પાસ પણ વાંચતાં કન્યા લાજે કોઇ;
જરૂર કવિતા જાણવી, અનીતિ એ હોય. ૧૧૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અનીતના શબ્દ અનીતિમાન,
વાંચે વખાણે થઇ સાવધાન;
જે સાંભળી લંપટ ચિત્ત લોભે,
સારા જનોના મુખમાં ન શોભે. ૧૧૯
વિવા તણાં નિર્લજ જે ફટાણાં,
હોળી સમાનાં વળી ફાગ ગાણાં;
સારા જનો તો શરમાય એથી,
ખુશી થશે લંપટ લોક તેથી. ૧૨૦

ઉધોર છંદ.

સંઘરશો ન ઘરમાં સાપ, સંઘરશો ન પ્રોઢાં પાપ;
સંઘરશો ન એમજ આપ, જેમાં છે અનીતિ છાપ.૧૨૧
સૌથી માતાનું પણ શુદ્ધ, દીસે થોરનું પણ દૂધ;
એમજ કાવ્ય નામે એક, છે ગુણ જરૂર જૂદા છેક.૧૨૨
સજશે નિત્ય જેવો સંગ, ચઢશે ચિત્ત તેવો રંગ;
વાંચે વેણ જન જે નિત્ય, કરશે આપ એવાં કૃત્ય.૧૨૩
અમલી લોક ખાય અફીણ, હોય હમેશ તે મતિહીણ;
વિધિવિધ ગાય કેદ્દવખાણ,એથી જનઠગાયઅજાણ.૧૨૪
હરખે મોતિ ચરિને હંસ, બગલો મચ્છ તનના અંશ;

આપે આપનો આહાર, વિધ વિધ વર્ણવે બહુ વાર. ૧૨૫
ગર્ધવને ન ભાવે ગોળ, ખાંતે ખાય ઝાઝો ખોળ;
[1]કરકાપર રહે જે કાગ, ઉર હરખાય ત્યાંજ અથાગ ૧૨૬
રહિ છે જગતમાં એ રીત, જેવું પાત્ર તેવી પ્રીત;
સારાને ગમે શુભ વાત, નરસો નરસથી રળિયાત.૧૨૭

સોરઠો.

કાગ ફટાણાં ગાય, ત્યાં ઉભા રહેતાં હિસે;
સજ્જન તો શરમાય, નિર્લજને નિર્લજ ગમે. ૧૨૮

પ્રશ્ન–દોહરો.

ખડિયાને દેખી કહે, કવિને કોઇ બાઇ;
રોશનાઇ એમાં રહે, કે કવિ કહો શિહાઇ ? ૧૨૯

ઉત્તર–ચોપાયા છંદ.

શિહાઇ છે કે રોશનાઇ છે, કહો કવીશ્વર એમાં,
બાઇ સુણો વસ્તુ બંને છે, તમે કહી તે તેમાં;
નીતિ સહીત સપૂત લખે તે, રોશનાઇ અજવાળું,
કરે કપૂત શિહાઇ ભુંશી, ધોળા ઉપર કાળું, ૧૩૦

તમાકુ પ્રતિ અન્યોક્તિ.

મનહર છંદ

અરે ઓ તમાકુ તારો તોલ તું તપાસ કર,
મિથ્યા મનમાંથી તારા મેલ અભિમાનને;
નાગરવેલીના ગુણ નીરખી જો નયનથી,
જેના ગુણ વિશેષ વિદિત છે જહાનને;
તેની સાથે તું ગણાઇ તેની તો નવાઇ નથી,
રાખ સાથે કોઠીમાં ધરે છે લોક ધાનને;
વ્યસનીઓ તારાપર તાળીયો વિશેષ પાડે,
તેથી તું ન પામર ગણીશ પાકાં પાનને. ૧૩૧

કારણ કવિતાનું જે નીતિપર પ્રીતિ વધે,
સરસ કે નરસ તો તે પર સંભાળીએ;
જે કવિતા વાંચીને અનીતિની અસર થાય,
એવી કવિતાને ઉન્હા પાણીમાં ઉકાળીએ;
નીતિ ને અનીતિ મિશ્ર ભાવ જેનો ભાળીએ તો.
બાવળના કોયલાની સાથે તેને બાળીએ;
બહેન કે બેટી પાસે બોલી ન શકાય બોલ,
એવી કવિતાને તો ઉકરડે ઉછાળીએ. ૧૩૨
સુકવિની કવિતા તે નીતિનું પોષણ કરે,
પોષણકારક જેવું માનું પયપાન છે;
મોટાં માણસોને સુણી મનમાં મિઠાશ લાગે,
મિષ્ટતા ભરેલું જેવું જગમાં મિષ્ટાન છે;
કુકવિની કવિતા વાંચ્યાથી કાળો કેર થાય,
અનીતિ ભરેલી ઝાઝા ઝેરની સમાન છે;
કહે દલપતરામ કદી નહીં ધરો કાન;
નરક [1]નિવાસની દેનારી તે નિદાન છે. ૧૩૩

ભિન્ન રૂચી પરીક્ષક.

પ્રીછે નહિ જે પારખું, દેખે સરખું ડોળ;
જંગલિ જન જાણે નહિ, ગોળ ગળ્યો કે ખોળ.૧૩૪

ગીતિ વૃત્ત.

સરસ નરસ રસ સમજે,કવિતા રસતો તહાં પ્રગટ કીજે;
પણ ઘુઘરો કે ઘંટા,બાળક તો તે બજાવતાં રીઝે. ૧૩૫

મનહર છંદ.

સાધારણ કનકની કિંમત ન કરી જાણે,
કુંદનની કિંમત તે કેમ કરી જાણુશે;
હળદીની કિમ્મત હયાતિમાં ન કરી હોય,
કેસરની કિમ્મત તે કેમ ઉર આણુશે;
કિાડયાં મોતીની કાંઇ કિમ્મત ન કરી જાણે,
મોંઘાંમુલાં મોતીને શું વિવિધ વખાણુશે;
કહે દલપત કાંઇ કવિતા ન કંઠે કરી,
કવિતા કિમ્મત તે શી પેરે પ્રમાણુશે. ૧૩૬

દોહરો.

જે જેને અભ્યાસ નાહ, તે તેને નહિ સ્વાદ;
અંધા આગળ આરશી, બહેરા આગળ નાદ. ૧૩૭

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સુંદર તો પણ શા ઉપયોગનિ,
અંધનિ આગળ આરશી આવ્યો;

---

[1] કરકા એટલે હાડકું

[1] સુંદરદાસએ તથા મુક્તાનંદસ્વામીએ કહ્યુ છે કે,
" રસિકપ્રિયા રસમંજરી, ઈન આદિક રસગ્રંથ;
મુક્તા રહે મતિમંદકું, સબહિ નરક કે પંથ. "

જો ગજરાજ દિસે અતિ ઉત્તમ,
નિર્ધનને ઉપયોગ ન આવ્યો;
મર્કટ કંઠ ધર્યો મણિ હાર,
પ્રહાર ગણી અતિ દૂર ઉડાવ્યો;
કાવ્ય કળા મૂરખ પાસ,
બધીરની આગળ શંખ બજાવ્યો. ૧૩૮

મનહર છંદ.

ઘન તણો ઘોર સુણી મોર બોલે જોર કરી,
સ્વાતિતણા બિંદુ શીપ ઝડપથી ઝીલે છે;
પ્રભાકર પ્રભાવડે પદ્મ પ્રફુલિત થાય,
ચંદ્ર ચંદ્રિકાથી ખૂબ કુમુદિની ખીલે છે;
ચમકથી જેહ લોહ ચંચળ તરત થાય,
સુગંધને સઘ જેમ સમીર હરી લે છે;
કહે દલપત તેમ કવિતાના શોખી જન,
કવિતા સુણીને સાર સર્વ સમજી લે છે. ૧૩૯

સુંઘતાં સુગંધી વિશે સ્વાદ સમજી ન શકે,
નક્કી શુન્ય નાસિકા છે એમ ઉર આણીએ;
દૃશ્ય વસ્તુ દેખવા ન ઇચ્છે દલપતરામ,
દુનિયામાં દૃષ્ટિશુન્ય જન એ તો જાણીએ;
કીરતી કથન કે રસીક રૂડો રાગ કદી;
સુણવા ન ઇચ્છે શ્રોત્રશુન્ય તે પિછાણીએ;
સુ કવિતા રસથી ન રંજન હૃદય થાય,
તે હૃદય શુન્ય એમ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણીએ. ૧૪૦

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જેને ન જાણ કાંઇ કોકિલ કાગ કેરૂં,
તે કાગનું કદિ વખાણ કરે ઘણેરૂં;
જેણે સુણ્યા શ્રવણ કોકિલ શબ્દ સારા,
તે કાગના સ્વર સુણી નહિ માનનારા, ૧૪૧

દોહરા.

જેને જેનો સ્વાદ નહિ, તે તેને ન ચકાય;
દૂષણ આપી દ્રાખને, કાગ લિંબોળી ખાય. ૧૪૨
સાકર લાગે સર્વદા, મનુષ્ય માત્રને મિષ્ટ;
કડવી તેને જે કહે, તેનું તન રોગિષ્ટ,

રે સાકર તુજને સઉ, નહીં કહે રસહીણ;
ભક્ષ કરે અમલી બલે, તુજને તજી અરીણ. ૧૪૪

મનહર છંદ.

શેલડી કહે છે સુણ ગર્ધવ આ સાકરને,
શું થયું જો તારા જેવા આદર ન આપશે;
દૈવે તેના સ્વાદનો તને અધિકાર આપ્યો,
એથી અરિસ્યાથી એની આબરૂ ઉથાપશે;
તારો અંતે થશે તોલ ધમકશે ઢીલા ઢોલ,
તારા બોલે બોલ બધા તુજને સંતાપશે;
અમથો બકે શું આમ કહે દલપતરામ,
સાકર તો ઠામ ઠામ, વિશ્વ વિશે વ્યાપશે. ૧૪૫

કફળી પ્રબંધ

પાલણું રૂપાળું પણ જેને ઘેર પુત્રનો,
અવાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજં છે ?
રાજચિહ્ન રૂડાં પણ જેના તાબામાં જરીયે,
રાજ નહિ તો પછી તેનું શું કાજ છે?

લાયકીનાં લક્ષણનું લક્ષધા છે મૂલ પણ,
બાજ નહિ તો પછી તેનું શું કાજ છે ?
કવિતા સરસ પણ સાંભળવા તણી જો,
ઇચ્છાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે? ૧૪૬.

પા લ ણું રૂ પા ળું પ ણ જે ને ઘે ર પુ ત્ર નો આ વા

રા જ ચિ હ્ન રૂ ડાં પ ણ જે ના તા બા માં જ રી એ રા

લા ય કી નાં લ ક્ષ ણ નું લ ક્ષ ધા છે મૂ લ પ ણ બા

ક વિ તા સ ર સ પ ણ સાં ભ ળ વા ત ણી જો ઇ ચ્છા

ज न हि तो प छी ते ने ते नुं शुं का ज छे

દોહરા.

કદી ઉલુક અનેક મળિ, કહે સૂર્ય નિસ્તેજ;
પણ જાણો નિશ્ચે પડે, અંતે જૂઠા એજ. ૧૪૭
તોળે ગુંજા તુલ્ય તો, હેમ ન થૈશ ઉદાસ;
તારી બરાબર ક્યાં થશે, શું ગુંજાની ગુંજાશ. ૧૪૮

મનહર છંદ.

અજાણ્યાને દિલ્લિના ઠગારા દશ બાર મળ્યા,
લકડના લાડુને વખાણ્યા ખૂબ વાણીમાં;
ભોળા જને ભોળવાઇ ખરીદ્યા તે મોઘા મૂલે,
જાણ્યું સારા જનોને જમાડીશું ઉજાણીમાં;
ભાગીને તે જોયા ત્યારે લાકડાનો ભૂકો ભાળ્યો,
પલાળી કરેલા લાડુ ખાંડ તણા પાણીમાં;
જેના મુખ આગળ મુકે તે યૂયૂ કહી થુંકે,
ધન ખરચેલું બધું ગયું ધુળ ધાણીમાં. ૧૪૯

દોહરો.

થોડા જનો ઠગાય પણ પ્રસિદ્ધ જ્યાં તે થાય;
લક્કડના પછી, કોઇ ન લેવા જાય. ૧૫૦

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ફેરવિરૂપ દગાથિ ફસાવિ, અરે નર અંતર ફોગટફુલે,
છાનિ રહે નહિ છેક હમેશ, ખરેખરિ વાત કદી પણ ખૂલે;
ભોળાવિએ ભરમાવિ ભલે પણ,ભોળપણે ફરિથી નહિ ભૂલે,
કાગળ હાંડલી કોઇ કરે, કદિ એકજ વાર ચડે પણ ચૂલે.૧૫૧

મનહર છંદ.

જેને જગદીશે નરી વાણીનો વિલાસ દીધો,
વાણી દીધી પણ જે ન જાણે જુદા રાગને;
તેવાને તો કાવ્યકળા અતિ ઉપયોગી નથી,
કાંચન તે ઉપયોગી નહિ જેમ કાગને;

મર્મ નહિ જાણે તેને મન તો સમાન બધું,
બકરો બરાબર ગણે છે વન બાગને;
સમજે સુણીને તેનું કવિતા ડોલાવે શીશ,
નાદ મોરલીના તે ડોલાવે જેમ નાગને.

વ્યસની પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

અરે ઓ વ્યસની નથી વ્યસનીનો વાટવો આ,
એમાં તો અધિક ગુલબાસ ને ગુલાબ છે;
ચંપા ને ચંબેલી તણા હશે ગજરા ને હાર,
બીજા પણ એમાં એવા બહુ બહુ બાબ છે;

ફોગટ તું ફંદીશમાં તે તો નહીં ફાવે તને,
જો તું મને પુછે તને એટલો જવાબ છે;
ગાંજો નથી ભાંગ નથી, બાળી પીવા બીડી નથી,
પત્ર પુષ્પવાળી આ શ્રીમાળી તણી છાબ છે. ૧૫૩

ઘરાકો ઘણા દેખી સુખડીએ સમજાવ્યું,
આ તો સારી સુખડીયો વેચવાનું સ્થાન છે;
પેંડા બરફી પતાસાં ખાજાં પણ મળે ખાસાં,
પુષ્ટિકાર બીજાં પણ મીઠાં પકવાન છે;

સાકર ઇલાઇચી સહીત જે સુગંધીદાર,
પ્રેમથી પીયો તો પીવા યોગ્ય પયપાન છે;
પીવી હોય મદીરા ને ખોવી હોય અક્કલ તો,
તેવા જનો જાઓ જ્યાં કલાલની દુકાન છે. ૧૫૪

દોહરો.

જેનો ચારો જે કર્યો, તેને ભાવે તેજ;
હંસ સદા મોતી ચરે, કાગ અભક્ષ કરેજ. ૧૫૫

મનહર છંદ.

પાણી ખારા તણો પ્રાણી દૂધ મધ્યે ધરી દેખો;
તરતજ તરફડી મુંઝાઇ એ તો મરે;
ભોગી તણા ભારે ભારે વૈભવને ભુંડા ગણે,
જેનું મન જોગી થવા જોગ જુગતી કરે;

કોમળ કવિતા રૂડા કવિની કરેલી ભલી,
અણુસમજુને ઊર એ તો નહી ઊતરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ;
વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે ? ૧૫૬

વરસાદ થતાં સુખ સરવ વનસ્પતિને,
જવાસાનો જીવ જાય, એકે નહીં ઊછરે;
સૂરજ ઉગ્યાથી જુઓ સકળ સંસાર રીઝે,
ઘૂડને ઘણો કલેશ એ થકી અનુસરે;

ચંદ્ર તણી ચાંદનીને ચાહે છે ચક્ષુ સઉનાં,
ચોર લોક ચિંતા ચિત્ત ચોગણી એથી ધરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ,
વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે ? ૧૫૭

આંધળાને આરશીનો ઉપયોગ એકે નહીં,
બધીરને બધા રાગ બકવા જેવા ઠરે;
હાથી તણે હોદ્દે જેને બેસવાનું હોય નહિ,
દીલ તેનું દૂરથીજ દેખી દેખીને ડરે;

આળસુને વિદ્યાનો અભ્યાસ ત્રાસ ઉપજાવે,
કંજુસને કીરતીનો કશો રસ ઊતરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ,
વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે ? ૧૫૮

કીડી શોધે કણને કનકનું ન કામ કશું,
ચારપગું ઢોર તેતો ચાર ચાહીને ચરે;
સિંહને તો સ્વાદ સદા માંસનોજ સારો લાગે,
શેલડીનો સ્વાદ જાણી વિવેકે ન વાવરે;

ગર્ધવને ગમ નહીં સારી કે નઠારી ગંધ,
તજી શુભ સ્થાનક કુસ્થાનકે ફેરા ફરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ,
વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે ? ૧૫૯

દોહરા.

નિંદા તેની નવગમે, જેમાં જેને સ્વાદ;
નિંદા કીધે વ્યસનની, વ્યસની ધરે વિષાદ.[1] ૧૬૦

રૂડી કલમ રસાળની, કલમ લખ્યાની કોય;
કરમાં છે તો જુક્તિ કર, હર વરસે ફળ હોય. ૧૬૧

સુબોલથી શોભે વદન, કુબોલથી બેતાલ;
કાળું ચાવ્યે કોયલા, પાન ચાવતાં લાલ. ૧૬૨

કાળપ ભરિયું કાળજું, કુકવિતણું તણામ;
તેણે ચુંબિતથી થયું, શામા તુજ મુખ સ્યામ. ૧૬૩

---

૧. કલેશ.

કવિયોની વૃદ્ધિ વિશે.

મનહર છંદ.

દેવે દયા આણી મહારાણીજીના રાજ્યરૂપી,
પરજન્ય પ્રેર્યો તે પોતાનો ધર્મ ધારે છે;
વાજે પડઘમ જાણે ગાજે છે ગગન ઘન,
શસ્ત્રધર વીજળીના વેગથી સંચરે છે;

વાવટા વિચિત્ર મેઘધનુષ સમાન શોભે,
વિદ્યારૂપી વારી ઝાઝું વસુધામાં ઝરે છે;
કહે દલપતરામ ગામ ગામ ઠામ ઠામ,
કવિ રૂપી કળાધરો ટહુકારા કરે છે. ૧૬૪

દોહરો.

માંડે સંખ્યા મોરની, સુખે ગણી મંડાય;
પણ કવિજન આ કાળના, ગણે ગણી ન શકાય. ૧૬૫

મનહર છંદ.

એક શહેરનો રાય કહે સુણો કવિરાય,
ઘણા તમો જેવા અહિં કવિ ઘેર ઘેર છે;
તમારા મુલકમાં તો કવિયોનો ટોટો હશે,
અહીં તો આ સમયમાં કવિ ટકે શેર છે;

કહે કવિ સુણો રાય સર્વ કવિ ટકે શેર,
એવું આ સભામાં હોય એ તો કાળો કેર છે;
ખાજાં ભાજી હતાં એક શહેરમાં ટકે શેર,
આજ જાણ્યું એવું બીજું આપનું શહેર છે. ૧૬૬

દોહરા.

હું તો કવિ મતિ અલ્પ છું, અર્થ વિશે અજ્ઞાત;
સજ્જન સુણો હવે કહું, વડા કવિની વાત. ૧૬૭
પક્ષપાત વિણ જ્યાં સભા, ત્યાં પુસ્તકો ધરાય;
ઉત્તમ અધમ કવિ તણી, તરત પરીક્ષા થાય. ૧૬૮

દુમિલા છંદ.

વરતાય નહીં સતી સર્વ સમે,
વરતાય સતી અતિ સંકટમાં;
રણભૂમિ ભયાનકમાંજ જણાય,
સમર્થપણું નર સુભટમાં;
સજિ નાટક જ્યાં શુભ નાચ કરાય,
કળાય કળા નિરખી નટમાં,
કવિ તો બહુ છે દલપત્ત કહે,
સમજાય કવિત્વ સભાતટમાં. ૧૬૯

દોહરો.

જૂઠ પક્ષપાતે વદે, બોલે નિર્લજ બોલ;
તેવિ સભાને તો ગણો, મર્કટમંડળી તોલ. ૧૭૦

મનહર છંદ.

મરાળ તો મોતી ચરે મોતીમાંજ માન્યું મન,
ભલો તેને અવર અહાર કેમ ભાવશે;
સાકર સદૈવ ખાવા ઇચ્છે છે સક્કરખોર,
અન્ય પર રૂચી કેમ અંતરમાં આવશે;

સુગંધનો ભોગી ભ્રંગ સુગંધનો સંગ તજી,
ભમી જાય કેમ કદી કોઇ જો ભમાવશે;
કહે દલપત તેમ કવિતાના ભોગી જન,
કવિતામાં નિજ લક્ષ લક્ષધા લગાવશે. ૧૭૧

ઘનતણો ઘોર સુણી મોર જેમ સોર કરે,
સુકવિતા સુણી જન વાહ વાહ બોલે છે;
બાળક જુવાન વૃદ્ધ બુદ્ધિબળ અનુસારે,
તત્વ કવિતાનું નિજ ચિત્ત સાથે તોળે છે;

પવનની લહેરથી પદ્મપત્ર જેમ લળે,
હૈયું જનતણું તેમ કવિતા હિંચોળે છે;
કહે દલપતરામ સરસ કવિતા સુણી,
શીશ નર નારિયોનું નાગ જેમ ડોલે છે. ૧૭૨

કુંડળીયા છંદ.

નહિ ડોલે જો નાગ તો, નહિ વંશીનો નાદ,
જંગમ જન થિર થાય નહિ, સુણિ કવિતાનો સ્વાદ;
સુણિ કવિતાનો સ્વાદ, મરદ માદા નહિ ડોલે.
નહિ કવિતા તે ઠામ, બરાબર બકરો બોલે;

કહે દ્વિજ દલપતરામ, નામ ધિક ખોટું ખોલે.
ધિક વંશિ વાનાર નાગ સુણિ જો નહિ ડોલે
કંઠ હલાવે કોથળો, કણ ભરતાં જે કાળ,
જન મનમાં જાણી લહે, પહોંચ્યા કણ પેટાળ;

પહોંચ્યા કણ પેટાળ, કવિત તો ત્યારે કહિયે,
શ્રોતા જનનાં શીશ, ડોલતાં દેખી લહીએ;
કહે દ્વિજ દલપતરામ, નામ કવિ કાવ્ય બનાવે,
હજાર શ્રોતા હોય, કોય નહિ કંઠ હલાવે. ૧૭૪

સરસ કવિની કાવ્ય સુણિ, હરખિ હલાવે કોટ,
નરસ કવિની કાવ્યમાં, ઉંધ ચલાવે ચોટ;
ઉંધ ચલાવે ચોટ, કોટ જનની કંપાવે,
તેથી જગમાં લાજ, નરસ કવિની નહિ જાવે;
કહે દ્વિજ દલપતરામ, નથી તે વાત નવીની,
નાવે નિદ્રા નામ કાવ્ય સુણિ સરસ કવિની. ૧૭૫

શ્રોતા પ્રત્યે નમ્ર વિનંતિ.

દોહરો.

કવિના તર્ક વિતર્કથી, છેક અજાણ્યો હુંજ;
કવિ મુજને લોકો કહે, નામ માત્ર કવિ હુંજ. ૧૭૬

છપય છંદ.

ક્યાં મણિ માણુક મૂલ, મૂલ ક્યાં કોડી કેરૂં,
ક્યાં ગરૂડ ગતિમાન, અને ક્યાં ધાન્ય ધનેરૂં;
ક્યાં તૂતીનો નાદ, નાદ ક્યાં નોબત કેરો,
ઝાકળ જળ શા માત્ર, જ્યાં ધન ધન ચઢે ઘણેરો;
મતિમાન મહાન થયા કવિ[1],કવિતા કરી નવી નવી,
એવા કવિયોની આગળે, કોણ માત્ર દલપત કવિ. ૧૭૭

મનહર છંદ.

ગોળ જાણે હુંજ ગળ્યો, ખાંડ તેથી ખૂબ ગળી,
ખાંડથી ખરેખરો તો સાકરમાં સાર છે;
સાકર સરસ હોય દીસે જ્યારે દૂધ જેવી,
દૂધ મીઠું દ્રાખ જેવું સારૂં તે શ્રીકાર છે;
ગુણતણું, ગુણવાન, આણે કોણ અભિમાન,
જોઇ જોઇ જો કરે, વિવેકનો વિચાર છે;
કહે દલપતરામ સાંભળો સાહેબ સર્વ,
એક એક થકી એમ ઉત્તર અપાર છે. ૧૭૮

દોહરો.

શક્તિ નહિ શણગારની, તો સજીએ સંતોષ;
પણ પેખીને પારકા, શિદ કરિએ અફસોસ. ૧૭૯

૧. કવિ પ્રેમાનંદ ભટ અને સામળ ભટના જેટલી કવિતાશક્તિ મારામાં નથી, તેમજ બીજા પણ સર્વે કવિઓનો હું દાસ છું.

વસંત તિલકા વૃત્ત.

રે ભ્રંગ અંગ[1] અંગ તુજને પ્રભુ આંખ આપી,
તું કેમ એમ ઠરિયો સ્થિર થૈ તથાપિ;
શક્તિ સમાન કરણી કરવી તપાશી,
મોટાનિ શક્તિ નિરખી ન થવું નિરાશી. ૧૮૦

ભ્રમરાવળી છંદ.

કરજોડિ કરૂં ભલિ ભાત ભલા જનને અરજી,
ધરિનમ્રપણું શિર નામિ કહું મનની મરજી;
કદિ ચૂક જણાય અચૂક કૃપાથિ ક્ષમા કરજો,
ધરિ સજ્જનનો દિલ ધર્મ સદા ગુણ સંઘરજો. ૧૮૧
રચના કવિતા રૂષિ વ્યાસ ગણેશ હતો લહિયો,
પણ બેયતણી થઇ ચૂક ન ગર્વ દિલે રહિયો;
જન જાત તણી પછિ વાત કહો મુખ શી કહિયે,
નહિ કેમ પડે કદિ ચૂક રૂદે સમજી રહિયે. ૧૮૨
ઉરમાં જરિએ અભિમાન કહો કદિ કેમ ધરૂં,
પ્રભુ પ્રેરિત બુદ્ધિ પ્રમાણ કવિત્વનું કામ કરૂં;
જન જાત સમસ્તનિ સાથ સુમિત્રપણું મનમાં,
કરવા ધરિ કોડ કહું કવિતા જગના જનમાં. ૧૮૩

દોહરો.

દુર્ગુણની નિંદા કરે, જો દુર્ગુણી દુખાય;
સમજી લે તે નિજ શિરે, એનો નહીં ઉપાય. ૧૮૪

મનહર છંદ.

અરે જીવ હિમત ધરીને મોટી મજે કર,
વજીર સમાન જ્ઞાન દોલતના ભરથી[2];
શંકરના સ્વામીતણું જે જન સ્મરણ કરે,
થવાનું હરેક તેની દયાની નજરથી;
રિદ્ધ સિદ્ધિતણા ધણી ઉપર જો પ્રેમ ધર,
તો તને મળશે પ્રેમ તે ધરણી ધરથી;
નીતિમય માપવાળું સ્નેહથી જો કાજ સજ,
સરે તુંજ કાજ મતી મળે તેના ઘરથી. ૧૮૫

દોહરો.

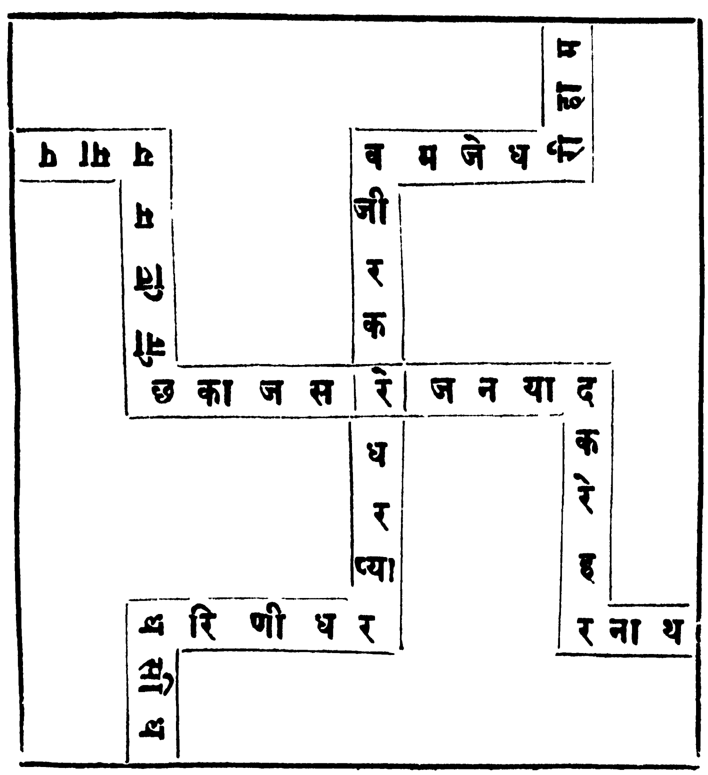
એજ અર્થ ફરિથી કહું, જો સૌને સમજાય;
મંગળીક શુભ સાથિયો, પગરણમાં પૂરાય. ૧૮૬

૧. ભમરો. ૨. ભાર-જથો.

ગતાગત સ્વસ્તિક પ્રબંધ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

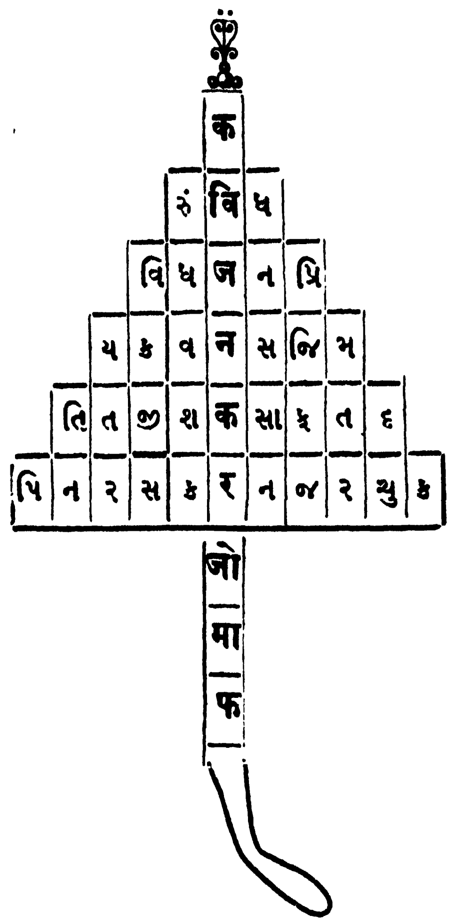
રે કર જીવ મજે ધરિ હામ, મહારિધ જેમ વજીર કરે,
રે જન યાદ કરે હરનાથ, થનાર હરેક દયા નજરે;
રે ધર પ્યાર ધણી રિધ સીધ, ધસી ધરિણીધર પ્યાર ધરે,
રે સજ કાજ નીતિમય આપ,પમાય મતી,નિજ કાજ સરે. ૧૮૭

છત્ર પ્રબંધ.

દોહરો.

કરું વિધવિધ જનપ્રિય કવન[1], સજિ મતિ તજિ શઠ સાદ;
તદપિ નરસ કર નજર ચુક, કવિજન કરજો માફ. ૧૮૮

ખેતરમાંથી ખેડુઓ, જો કણ લે છે જોઇ;
તપાસ રાખે તોય પણ, રહે કાંકરા કોઇ. ૧૮૯
તેમજ મુજ કવિતા વિશે, દિસે જો કંઇ દોષ;
સુધારિ લેજો સજ્જનો, રૂદે ન ધરશો રોષ. ૧૯૦

ભુજંગી છંદ.

અહો સજ્જનો આ રચું છું રકાબી,
ભરૂં પાન ને ગુચ્છ તોરા ગુલાબી;
પછી તે ધરૂં ભેટ લૈ આપ પાસે,
પુરો આપનો પામવા પ્રેમ આશે. ૧૯૧
કરો કોડ લાવી કૃપાથી સ્વિકાર,
સુગંધી સદા આપને આપનાર;
લઇ આપના મેજને શીર થાપો,
મને મોજમાં આપનો પ્રેમ આપો. ૧૯૨
વળી તે વિષે જો જવાહીર જાણો,
વિશેષે કરી મૂલ જેનું વખાણો;
ધરો કંઠમાં તે કરી સારિ માળા,
સભા મધ્ય તો શોભશો થઇ રૂપાળા. ૧૯૩

શંખધારી છંદ.

અતી પ્રેમ આણી, વદું એવિ વાણી;
સભાના સમાજી, રૂદે થાય રાજી. ૧૯૪
વળી કાવ્ય વાંચે, પ્રજા કોઇ પાંચે;
મને મિત્ર માને, બહુ એજ બાને. ૧૯૫
ઉરે પ્રેમ આણે, વિશેષે વખાણે;
ગણી લાભ લીજે, રમાનાથ રીઝે. ૧૯૬
અતી એજ આશા, ભણું ભાવ ભાષા;
જુઓ બુદ્ધિ જેવી, ઉઠે ઉક્તિ એવી. ૧૯૭
તથા વિશ્વત્રાતા, દિસે બુદ્ધિદાતા;
પુરી સૂઝ પાડે, સુરસ્તો સુઝાડે. ૧૯૮
ભલા છંદ ભાસે, રૂડા તો રચાશે;
નથી બોલનારી, મહા શક્તિ મારી. ૧૯૯
ગણો અલ્પ જ્ઞાની, સજું યુક્તિ શાની;
ચડયો કાવ્ય ચાળ્યે ઢળ્યો એજ ઢાળે. ૨૦૦
પુરા પંડિતોની, કવિ કોવિદોની;
ભલાઇ ભણું છું, ગુરૂ હું ગણું છું. ૨૦૧
સ્તવું નમ્રતાથી, સુણો સુજ્ઞ સાથી;
લખ્યું વાંચિ લેજો, દયાભાવ દેજો. ૨૦૨
રખે રીસ રાખો, ચિતે સ્વાદ ચાખો;
સજો સૌ સુધારો, વિપત્તી વિદારો. ૨૦૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પ્રેરક શ્રી પરમેશ્વર આપ,
કવીશ્વર ચિત્ત વિષે ચતુરાઇ,
માનવિ વ્યર્થ ગુમાન ધરે,
કરતાર કૃપાથી કરી કવિતાઇ;
બુદ્ધ પ્રભૂનિ પ્રભૂનિ બધી ચિજ,
તેનિ રૂચી સમ જુક્તિ રચાઇ,
મત્તુ કરે દલપત્ત મહત્તનું,
પારકિ લેખણ પારકિ શાહી. ૨૦૪

॥ ग्रंथारंभ प्रकरण समाप्त ॥

[1] કવિતા.

प्रकरण २ जुं.

પ્રભાત, સાયંકાળ તથા રુતુ વર્ણન.

પ્રભાતનું વર્ણન.

દોહરા.

નિરખ્યાં પ્રથમ નિહાળતાં, રાત દિવસ રૂતુભેદ;
તે માટે કહું તે વિશે, અંતર ધરી ઉમેદ. ૧
સૌને સૂર્યોદય થતાં, સૂઝે સઘળી વાત;
તે માટે કોડે કરૂં, વર્ણન પ્રથમ પ્રભાત. ૨
અદલ રાજ્ય અંગ્રેજનું, પ્રગટયું સૂર્ય સમાન;
વિદ્યાપ્રકાશથી થયું, ગુણ અવગુણનું જ્ઞાન. ૩

પરોઢિયું.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઘંટા તણા ચાર ટકોર વાગ્યા,
ઉદ્યોગિ લોકો જન સર્વ જાગ્યા;
જાણે શ્રુતી ચાર તણા ઉચારે,
મુમુક્ષુ અજ્ઞાનપણું ઉતારે. ૪
પૂર્વે ઉગ્યો શુક્રતણો શિતારો.[1]
તેજસ્વિ તે શોભિત શ્રેષ્ઠ સારો;
શું સૂર્યનો તે સરદાર આવ્યો,
સંધી કરાવા શુભ વિષ્ટિ લાવ્યો. ૫
પરોઢિયે શીતળ વાયુ વાય,
તેથી પડે ટાઢ અને ધ્રુજાય;
કુરાજ્યમાં જેમ જનો ન જંપે,
બીકે બધા લોકની કાય કંપે. ૬
પરોઢિયે ઝાકળ તો પડે છે,
ભીનાં થયેલાં તરૂ તે વડે છે;
જાણે નિશાસુંદરિ છાંડિ ધીર,
રોઇ ધરાવે નિજ નેણુ નીર. ૭
કૂકૂ સ્વરો કુર્કટ તો કરે છે,
સર્વત્ર જેના સ્વર સંચરે છે;
જાણે રવીરાય પધારનારો,
તેના છડીદાર તણો ઉચારો. ૮

૧. તારો.

વાજે રૂડાં ચોઘડિયાં નગારાં,
જે લોકને નિત્ય જગાડનારાં;
જાણે નવા રાજ્યની ફોજ આવે,
તેની બડી નોબત આ બજાવે. ૯
ઘંટીતણા ઘોષ ઘણાક થાય,
દાણા પડયા એ પડમાં દળાય;
આકાશ પૃથ્વી પડ બે પ્રમાણો,
જીવો પડયા તેમ દળાય જાણો. ૧૦
મહી વલોવે મહિયારિ નારી,
તજી બિજું માંખણ લે ઉતારી;
તે જેમ સુજ્ઞો સુણિ શાસ્ત્રબોધ,
તજે બિજું સંઘરિ સાર શોધ. ૧૧
સીમા ભણી શબ્દ કરે શિયાળ,
કાને પડે ઘોષ ઘણા કરાળ;
જાણે નિશાની ચમુને[1] જણાવે,
નાસો હવે સૂર્યનું શૈન્ય આવે. ૧૨
વિદ્યારથી પાઠ ઉઠી કરે છે,
જાણે રવીના જશ ઊચરે છે;
પ્રભાતિયાં ગાય સુભક્ત પ્રીતે,
જાણે રવિના ગુણ ગાય ગીતે. ૧૩

આથમતા તારા તથા ચંદ્ર.

તારા શશી પાશ્ચમમાં સિધાવે,
તે દેખિને એમ વિચાર આવે;
ધનાઢય દેશી બહુ ત્યાં વસે છે,
જોવા બધા દેવ ધિમે ધસે છે. ૧૪
જ્યાં મેષ ને જ્યાં શશ[2] બેલ[3] સંગ,
તે રાયને જોર રહે ન અંગ;

૧. ચમુ=ફોજ. ૨. શશ=સસલું, ચંદ્રમાં જણાય છે તે. ૩. બેલ=વલ્લભ શશી.

શશાંકની એવિ દશા બની છે,
સ્વતંત્ર રાજ્યાસન વ્યર્થ ઇચ્છે. ૧૫

આ[1]મેષ ને આ વશને વિલોકી,
રહ્યો દિસે મારગ સિંહ રોકી;
સ્વદેશિયો સંપ ચહે ન ચિત્ત,
તે રાયનું રાજ્ય રહે શી રીતે. ૧૬

નિશાપતિ પશ્ચિમમાં નમ્યો છે,
માથે હતો ત્યાં થકિ તો ભમ્યો છે;
જાણે શશીની ચઢતી કળા ગૈ,
હવેથિ તેની પડતી સ્થિતિ થૈ. ૧૭

સાતે રૂષી ઉત્તરમાં ઝઘે છે,
જે સિંહની સાથ સદા ઉગે છે;
જાણે અનુષ્ઠાન મળ્યાનિ આશે,
જવા ઇછે છે નિશિનાથ પાસે. ૧૮

અગસ્ત તો દક્ષિણમાં દિસે છે,
મિથુનની સાથ સદા વસે છે;
વહેંચતાં દાપુ થઇ લડાઇ,
જાણે રૂષી સાથ પડી જુદાઇ. ૧૯

આ કર્ક આકાર જુઓ કર્યો છે,
આ સિંહ આકાર તથા ધર્યો છે;
અનેક આકાર જણાય એમ,
સંગ્રામમાં વ્યૂહ રચાય જેમ. ૨૦

ભૂમિ ભણી પૂર્ણ શશી સિધાવ્યો,
વિતર્ક એથી કવિ ઉર આવ્યો;
વૃદ્ધત્વ આવ્યું તરુણી નિશાને,
નમાવિયું ભૂ ભણી મૂખડાને. ૨૧

આદિત્ય આભાસ વિશેષ થાય,
શશાંક ઝાંખો પડતો જણાય;
બળિષ્ટનો આગમ જાણિ જેમ,
ઝાંખો પડે નિર્બળ ભૂપ તેમ. ૨૨

શશાંકનો છેક ઘટયો પ્રકાશ,
કેવો દિસે પશ્ચિમ દીશ પાસ;
જાણે બજાવા ઘડિ પૂર્ણ થાતે,
આકાશ ટાંગી ઘડિયાળ આ તે. ૨૩

અંધેર ટાળી ન શકયો શશાંક,
પડયો શશીને શિર એજ વાંક;
તેનો રવી દેવ તપાસ લીધો,
જાણે શશીને પદભ્રષ્ટ કીધો. ૨૪

ભાનૂથકી ચંદ્ર પ્રકાશ લે છે,
તેથીજ તે શીતળતા ધરે છે;
ભિક્ષાર્થિ પામે અતિ રિદ્ધિ આપ,
પડે ન તેનો જગમાં પ્રતાપ. ૨૫

જે તિવ્રતા તો તનમાં ન રાખે,
સ્ત્રી તુલ્ય તેનું મુખ લોક ભાખે;
રાખી શકે તે નહિ રાજ્ય ફોશી,
એમાં કહો જોષ જૂએ શું જોશી. ૨૬

જે રાજ્યમાં ચોરનું જોર ફાવે,
તે રાજ્યમાં બીક વિશેષ આવે;
જે રાજ્યમાં હોય ઘણું અંધેર,
તે રાયનું રાજ્ય તપે શિ પેર. ૨૭

રે ચંદ્ર જો આ તુજ રાજ્ય થાતાં,
મનુષ્ય સૌ આળસમાં જણાતાં;
શસ્ત્રો તજી દેતિ પ્રજા જણાઇ,
તે રાજ્ય તો કેમ ટકેજ ભાઇ. ૨૮

સવાર થાતાં શશિ અસ્ત પામ્યો,
તે કોણ જાણે જઇ ક્યાં વિરામ્યો;
જાણે પડયો કાદવ હેમ થાળ,
ખુંચી ગયો અંદર એજ કાળ. ૨૯

ઝાંખા પડી થાય અદર્શ તારા,
આકાશમાં તે અતિ શોભનારા;
તે જેમ રાજા તજી જાય રાજ,
નાશી છુટે સૈન્ય તણો સમાજ. ૩૦

ચંદ્રને ઠપકો.

લડયા વિના જે તજિ રાજ્ય નાઠો,
દેખાવ દીધો અતિ છેક માઠો;
જરૂર જાતે જગ જાણિયો છે,
ક્ષત્રી નહીં તે વિધુ વાણિયો છે. ૩૧

નીચી કરી મૂછ નમ્યો હરી[1] તે,
દીધો તજી દેશ ગયો ડરી તે;
ધરે ન ક્ષત્રી તુજ નામ મંદ[2],
વણીકને લાયક નામ "ચંદ."

૧. મેષ—બકરો.

૧. હરી—ચંદ્ર. ૨. મંદ—મૂર્ખ.

અરે તને શું કહું સિંહરાશી,
તું સિંહ શેનો મન જો તપાશી;
તિર્થે ગયો સંગ સજી અભંગ,
શોભે હવે તો તુજ નામ સંગ. ૩૩

દોહરો.

સિંહ નામ ક્ષત્રી હતા, લડતા અડર અભંગ;
સિંહ પુરૂષ સ્વર્ગે ગયા, હવે રહ્યા સૌ સંગ. ૩૪

પ્રભાત.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઘણો કરે નિધિ ઘૂઘવાટ,
ગાજી રહ્યો છે બહુ સર્વ ઘાટ;
જાણે ગયું પુત્રનું રાજપાટ;
ક્રોધે કરે ગર્જન એજ માટ. ૩૫

પંખી મધુરા સ્વર ઊચરે છે,
જુદી જુદી જાત અનેક જે છે;
જાણે થશે આજ નવીન રાય,
ગાંધર્વ તેના ગુણ ગાન ગાય. ૩૬

જનો સ્તુતી ઇશ્વરની કરે છે,
મહાત્મ્ય તેનું મનમાં ધરે છે;
જાણે રવીનું શુભ રાજ્ય જાગે,
પ્રભુ સમીપે મુખ એમ માગે. ૩૭

ઉઠયા જનો ચંચળ અલ્પ દિસે,
જામો ન અંગે નહિ પાઘ શીશે;
જાણે થતાં એ નૃપની લડાઈ,
લોકો તણી લક્ષ્મી ગઇ લુટાઇ. ૩૮

રહે કુભાર્યા પતિ સાથ રૂઠી,
પ્રભાતમાંથી લડતીજ ઉઠી;
સુરાજ્ય થાતાં પણ બંડખોર,
સુખે ન બેસે ઠરીને નઠોર. ૩૯

પતિવ્રતા કાળ પવિત્ર જાણી,
વદે પતિ આગળ પ્રેમ વાણી;
સુરાજ્યનો જોગ રૂડો જડે છે,
સુજાણ સંપી સુખ ભોગવે છે. ૪૦

શહેરમાં માર્ગ જળે સિંચાય,
જેથી પુરીમાં ગરદી ન થાય;
જાણે રવી [1]દૂતતણી સવારી,

૧. કિરણોની

પધારશે જાણિ પુરી સુધારી;
રાતે રહેલા જન ચોકિદાર,
તેમાં કરે નાયક ફેરદાર; ૪૧

જાણે જુના રાય તણા સિપાઇ,
વિદાય કીધા નવિ ફોજ ધાઇ. ૪૨

દેવાલયે ને વળિ રાજ્યદ્વારે,
વાજાંતણા ઘોષ થયા અપારે;
જાણે પ્રજાએ સુણિને વડાઇ,
સામા જવાની કરિ છે સજાઇ. ૪૩

મૂક્યાં ઉઘાડાં પુર [1]દુર્ગદ્વાર,
પ્રવાસિયો પંથ પળે અપાર;
છૂટે જિવોને જઠરાગ્નિવાસ,
ફરે હરે જેમ કરે વિલાસ. ૪૪

પ્રવાસિયો જાય અનેક રસ્તે,
પ્રવાહની પેર દિસે સમસ્તે;
જાણે રવીથી હિમ પીગળીને,
વહી નદીઓ બહુ નીકળીને. ૪૫

ઉતાવળો કોઇ વહે અગાડી,
અગાડિ જાનાર રહે પછાડી;
પૃથ્વી શની આગળ ચાલિ જાય,
તો જેમ તે વક્ર થયો જણાય. ૪૬

ઉતાવળો જે પંથ ધાય,
થાકી રહે ને મનમાં મુંઝાય;
ઉતાવળો થાય હરેક કામે,
તે જેમ તેમાં નહિ સીદ્ધિ પામે. ૪૭

અરૂણોદય.

પ્રાચી દિશામાં નભ રક્ત દીસે,
એ ઠામ શોભા ઉપજી અતીશે;
જાણે પ્રતાપી પરણે ભુપાળ,
આનંદનો આજ ઉડે ગુલાલ. ૪૮

આકાશ રાતાશ વળી નિહાળી,
વદે કવિ વાણિ વિતર્કવાળી;
આવે રવિ સ્વારિ વિશેષ ધાતી,
એથી ઉડી આ અતિ ધૂળ રાતી. ૪૯

૧. દુર્ગ-કિલ્લો.

સાંધો ધરાને નભનો જણાય,
તૃષ્ણાતણો અંત તથા ગણાય;
પાસે દિસે પાર નહિ પમાય,
જોવા જનારો જન તે ઠગાય. ૫૦

પડયું રવીનું [1]પ્રતિબિંબ તેજ,
અજ્ઞાનિ જાણે કવિદેવ એજ;
ખવાસનો જેમ ડમાક દેખી,
નમે અજાણ્યા નૃપ એજ લેખી. ૫૧

આકાશ રાતો ઉદયાચળે છે,
તથા હવામાં પ્રતિબિંબ જે છે;
જાણે રૂડી જાજમ છે બિછાવી,
ઠરાવ્યું સિંહાસન એક લાવી. ૫૨

નથી જણાતા પગ હાથ જેને,
નામે કહે લોક અરૂણ એને;
તે સૂર્ય કેરો શુભ સારથી છે,
પુરાણમાં એવિ કથા કથી છે. ૫૩

આકાશમાં એમ ગતી કરે છે,
ગરૂડનો બાંધવ તે ઠરે છે;
વિદ્વાનને થાય રમૂજ જાણી,
જુના કવિએ કહિ છે કહાણી. ૫૪

સૂર્યોદય.

આવ્યો કુદી ત્યાં રવિદેવ એમ,
કૂદી ઉઠે કેસરિસિંહ જેમ;
તે બિંબમાં બિંબ સમાઇ જાય,
આદર્શ [2]જાતાં છબિ એક થાય. ૫૫

જ્યાં બિંબમાં સૂરજ આવી પેઠો,
તે જેમ સિંહાસન ભૂપ બેઠો;
દશે દિશામાં કીર્ણો ચલાવ્યાં,
સંગ્રામમાં લશ્કર શું સિધાવ્યાં. ૫૬

રંગે દિસે છે રવિદેવ રાતો,
જાણે થયો છે ધરિ ક્રોધ તાતો;
અંધેર આ લોકનું ટાળવાને.
આવ્યો પ્રતાપી નૃપ પાળવાને. ૫૭

જનો ઉચ્ચારે જયકાર વાણી,
કરે પ્રણામો ઉર પ્રેમ આણી;
ગણે ગુરૂને પ્રભુ તુલ્ય જેમ,
ગણે રવીને નિજ ઇષ્ટ એમ. ૫૮

મહી રૂપી મૃન્મય [1]કોડીયું છે,
દિવેલ જાણે જળ આ ભર્યું છે;
દિવાસળી લગ્ન [2]સરૂપિ લાગી,
જાણે રવી દીપક જ્યોત જાગી. ૫૯

એ દુર્બિને સૂર્યનું બિંબ દીઠું,
જાણે દીઠું તે બળતું અંગીઠું;
કે તોપ ગોળા ઉપરે ઘણેરા,
પાટા [3]વિંટેલા કિનખાબ કેરા. ૬૦

મહીથકી દ્વાદશ લક્ષ મોટો,
તથાપિ દીસે રવિ છેક છોટો;
એ જાણિને એમ વિચાર આવે,
મોટાઇ મોટા કદિ ના જણાવે. ૬૧

છે મૈલ ભાનૂ નવ [4]કોટી દૂર,
તથાપિ તેનું પ્રસરાય નૂર;
જેને પ્રભૂ પૂર્ણ પ્રતાપ આપે,
તે રાયનું રાજ્ય વિશેષ વ્યાપે. ૬૨

પૃથ્વી થકી છે ત્રણ લાખ તોલ,
તથાપિ દીસે લઘુ એક ગોળ;
વિદેશિ રાજાતણું જેમ માન,
સુજાણ જાણે જડને ન ભાન. ૬૩

રવીથિ આડું પડ છે હવાનું,
અદર્શ થોડા ક્ષણમાં થવાનું;
દેખાવ દેખી દિલમાં ગમે છે,
જાણે ભવાયો પડદે રમે છે. ૬૪

પ્રકાશ વેગે અતિ દોડી આવે,
સેનાપતી જેમ ચમૂ[5] ચલાવે;
મિનીટમાં મૈલ ઘણા કપાય,
જે લાખ ને છાશિ હજાર જાય. ૬૫

---

૧. પ્રથય સૂર્ય ઉગેલો દેખાય છે પણ તે ખરો સૂર્ય નથી; હવામાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ દેખાય છે. ૨ દર્પણ.

---

૧. મૃન્મય—માટીનું. ૨. મેષ, વૃષભ વગેરે બાર લગ્ન છે તે રૂપા દીવાસળી.

૩: દુર્બિનથી જોતાં સૂરજનું અંદરનું બિંબ કાળું જણાય છે. તેને ફરતાં સળગતાં વાદળાં ફરે છે તે કિનખાબ જેવાં દેખાય છે.

૪. નવ કરોડ પંદર લાખ મેલ. ૫. ચમુ—ફોજ.

કીર્ણોદય.

આવ્યો સવા આઠ મિનીટમાં તો,
પ્રકાશ પૃથ્વીપડમાંહિ ધાતો;
પીળો રૂડો રંગ દિધો ચડાવી,
સુવર્ણથી જેમ મહી મઢાવી. ૬૬

જે છાપરે તો તડકો પડયો છે,
સુવર્ણ રંગે ચિતમાં ચડયો છે;
જાણે સુરાજ્યે બહુ દ્રવ્ય એવાં,
દીસે ઘરો ઘેર સુવર્ણ નેવાં. ૬૭

હાંડીતણાં લોલક કીર્ણ સંગે,
ભીંતે પડયાં ચિત્ર વિચિત્ર રંગે;
જાણે વિના વૃષ્ટિ કદી ન જાણ્યા,
એવા અહીં મચ્છ અનેક તાણ્યા. ૬૮

વિલોકિ ચિત્રો બહુ રંગવાળાં,
બીજા કહે ચિત્ર બહુ રૂપાળાં;
મર્મી જનો મામિંક ભેદ લે છે,
શાથી બન્યા તે સમજી શકે છે. ૬૯

કિર્ણો પડયાં રંગિત કાચ જેવે,
ઘરો છવાયાં બહુ રંગ તેવે;
જાણે ઘરોમાં રવિદૂત આવી,
લીંપ્યા ઘરોમાં બહુ રંગ લાવી. ૭૦

જે ઓસના બિંદુ અનેક પત્રે,
પડયા હતા તે ન જણાય અત્રે;
પ્રખ્યાત છે ભાસ્કર હંસ પોતે,
મોતી ગણી ભક્ષ કરી ગયો તે. ૭૧

કિર્ણોવડે કોઇ છબી ઉતારે,
તે કિર્ણના સન્મુખ યંત્ર ધારે;
એકાગ્ર ચિત્તે સુણવાથિ જેમ,
ઠરે રૂદેમાં ગુરૂજ્ઞાન તેમ. ૭૨

સોના સમી સૂર્યની કાંતિ ઝીલી,
વનસ્પતિ જાત વિશેષ ખીલી;
જે દેશમાં જેમ કમાઇ જાગે,
પ્રજાજનો સર્વ પ્રસંન લાગે. ૭૩

પ્રતાપ જે ભાનૂતણો પડે છે,
વનસ્પતિને પણ પુષ્ટિ દે છે;
બેરાં લુલાં ને વળી આંધળાંને,
પાળે ભલા જેમ જનો બધાંને. ૭૪

દેવાલયે શીખર હેમ કેરૂં,
તેમાં રૂડું બિંબ દિસે ઘણેરૂં;
જાણે હિરો હેમ વિશે જડાયો,
પ્રકાશ શોભે શશિથી સવાયો. ૭૫

ઉદ્યોગ જ્યાં જ્યાં પ્રસર્યો અતીશે,
ભુંડી ભલી વસ્તુ સમસ્ત દીસે;
અબૂધમાં ભેદ છુપો રખાય,
બુદ્ધિ વધે ભેદ બધા જણાય. ૭૬

રાતે બધું ભાસતું એક રંગે,
જૂદું દિઠું ભાનુ પ્રભા પ્રસંગે;
કુરાજ્યમાં પંડિત મૂર્ખ એક,
સુરાજ્યમાં જેમ પડે વિવેક. ૭૭

રાતે ન જાતી જન દૂર દષ્ટિ,
રવી પ્રભાથી બહુ સૂઝી સૃષ્ટિ;
કુરાજ્યમાં જ્ઞાન તણો ઘટારો,
સુરાજ્યમાં જેમ દિસે વધારો. ૭૮

ટાંકાં તથા ભૂતળ ભોંયરામાં,
રહ્યું વિશેષે તમ[1] તે સમામાં;
જાણે ચુપાચૂપ છુપાઇ ચોર,
સંતાઇ પેઠા બહુ બંડખોર. ૭૯

પડયો રવિથી પ્રતિકૂળ છાંયો,
હરેક વસ્તુનિ પુંઠે છુપાયો;
બળિષ્ઠથી નિર્બળ વેર રાખે,
પુંઠે બકે સન્મુખ તો ન ભાખે. ૮૦

ગરીબ શ્રીમંતતણે નિવાસ,
પડયો રવીનો સરખો પ્રકાશ;
તે જેમ રૂડો ઇનસાફિ રાય,
સૌનો કરે છે સરખોજ ન્યાય. ૮૧

જાળીથિ કિર્ણો ઘરમાં પડે છે,
અણું ઉડે તે નજરે ચડે છે;
શો માલ વાતાવરણે વસાવ્યો,
તે ભેદનો શિક્ષક જેમ આવ્યો. ૮૨

દિસે પ્રભાની નળિ એક તંત્ર,
જાણે ધર્યો સુક્ષ્મદર્શ યંત્ર;
પ્રકાશ કેવો પથરાય નીચો,
જાણે બિછાવ્યો જરિનો ગલીચો. ૮૩

૧. તમ—અંધારૂં.

પ્રભા પ્રભાનાથનિ પૂર્ણ જોઇ,
દિવા તણો પાડ પુછે ન કોઇ;
હજારનો દાયક જો મળે છે,
હગારનો દાયક વીસરે છે. ૮૪

વાંકાં વળીને રવિ કિર્ણ આવે,
કદી નહીં માર્ગ શિધે સિધાવે;
જે રાજ્યના દૂત રહે છકેલા,
તે જેમ દીસે ન સિધા વળેલા. ૮૫

જળાશયે ભાસ્કર બિંબ જોઇ,
કરે કવી તર્ક વિતર્ક કોઇ
સુબા મુક્યા છે નૃપ મારતંડે,[1]
પોતા સમો વેશ ધરાવિ પંડે. ૮૬

સમુદ્રમાં સૂર્યનું બિંબ દીસે,
એ તો વળી દિવ્ય દીસે અતીશે;
જાણે રૂડો ત્યાં રસિડેન્ટ રાખ્યો,
પ્રકાશરૂપી પણ કાંપ નાંખ્યો. ૮૭

ગંગા વિષે સૂર્યનું બિંબ જોઇ,
કહે વળી એમ કવીશ કોઈ;
જાણે બીજો ભાસ્કર દેહ ધાર્યો,
ગંગાની જાત્રા કરવા પધાર્યો. ૮૮

જે દેવળો આ નજરે ન થાતાં,
થતાં રવી તેજથકી જણાતાં;
જાણે નઠારા અમલે પડાવ્યાં,
સુરાજ્ય આવે ફરિથી ચણાવ્યાં. ૮૯

રવીતણા કિર્ણ નિહાળી કોડે,
ખુશી થતાં સારસડાં સજોડે;
વેદી[2] વિષે જેમ વિલોકિ જોત,
પ્રમોદ પામે વર લાડી સોત. ૯૦

કુમૂદનીયો કરમાઇ દીસે,
વિકાશ પામ્યાં કમળો અતીશે;
દૂષી મુખો જેમ મલીન થાય,
મિત્રો સુણી કીર્તિ ખુશી જણાય. ૯૧

ઉલૂકનાં[3] નેત્ર ગયાં મિચાઇ,
ભાળે નહીં ભાનુ તણી ભલાઇ;
તે જેમ રૂડા ગુણ સજજનોના,
દેખે ન ડોળા કદિ દુર્જનોના. ૯૨

૧. સુરજે. ૨. વેદી–ચોરી. ૩. ઘુવડ.

રવી કવી જાહ્નવિ જે ગણાય,
રીઝાંવનારાં ત્રણ તે જણાય;
જે મીચિ રાખે નિજ નેત્ર કાન,
તેને રિઝાવા નહિ શક્તિમાન. ૯૩

જન ક્રિયા.

ખાવા હવા જાય જનો ઉમંગે,
આરોગ્ય પામે અતિ આપ અંગે;
વધે ન તેને નિજ અંગ વ્યાધી,
ખરેખરી ઔષધિ જેમ ખાધી. ૯૪

શિકારિયો જાય શિકાર માટે,
ધોબી ધુએ છે જઇ વસ્ત્ર ઘાટે;
સ્વતંત્રતા પૂર્ણ મળી પ્રજાને,
જેને ગમે તેમ કરે ક્રિયાને. ૯૫

સ્ત્રીઓ નવાણે જઇ ઘેર આવે,
પાત્ર પ્રમાણે ભરિ નીર લાવે;
તે જેમ શાસ્ત્રો સુણવા જઇને,
આવે યથા બુદ્ધિ ગુણો લઇને. ૯૬

અફીણિયા સૂર્ય ઉગે ઉંઘે છે,
તેમાંજ મોટું સુખ તે ગણે છે;
ઉજાણિમાં ભોજનકાળ જેમ,
રમે જઇ બાળક દૂર તેમ. ૯૭

વિચિત્ર વાજાં બહુ પેર વાગે,
અફીણિયા ઉંઘ તજી ન જાગે;
જાણે સુતા છે ઘટકર્ણ જેવા,
તેને જગાડે કરી શબ્દ એવા. ૯૮

શૂરા જનો શસ્ત્ર ધરી ફરે છે,
ધનુ:કળાની કૃતિયો કરે છે;
જાણે રવીરાય કરે નિરીક્ષા,
આપે શુરા શૌર્યકળા પરીક્ષા. ૯૯

પોશાક સૌએ તન સ્વચ્છ ધારી,
રાત્રીતણા વેશ મુક્યા ઉતારી;
જાણે નવા રાયનું રાજ્ય જામ્યું,
સૌએ વિશ્વ સારો શિરપાવ પામ્યું. ૧૦૦

જુદા જુદા વેશ જુદીજ વાણી,
જુદી ક્રિયા સૌ જનની જણાવી;
જાણે નિશાનો પડદો ઉઘાડયો,
આ વિશ્વમાં નાટક ખેલ માંડયો. ૧૦૧

નિશા પડે લોક સુવાનું બઝે,
સવાર થૈ ત્યાં શુભ કામ સૂઝે;
કુરાજ્યમાં આળસ કાળ યોગ્ય,
સુરાજ્યમાં લોક સજે ઉદ્યોગ. ૧૦૨

લે બાગમાંથી ફળ વીણિ માળી,
તે છોડનાં સંકટ દૂર ટાળી;
પ્રજાથિ રાજા કર જેમ લે છે,
પ્રજાતણું રક્ષણ તે કરે છે. ૧૦૩

નિશાળીયા જાય જુઓ નિશાળે, ૬૭
પોથી તથા પાટિ લઇ વિશાળે;
જાણે જનોઇ ધરીને ઉઠેલા,
કાશી જવાને બડવા બનેલા. ૧૦૪

આરોગ્યશાળા ઉઘડી નિશાળો,
દેરે જતો ભાવિક સાથ ભાળ્યો;
તે જેમ ધરમી ધરણીશ થાતાં,
દીસે સ્થપાતાં બહુ ધર્મખાતાં; ૧૦૫

વાસીદુ વાળી ગર સ્વચ્છ કીધાં,
તથા વળી વાસણ માંજી લીધા;
જાણે ભલા ભૂપનું રાજ્ય ભાળી,
દીસે ઘરો ઘેર કરી દિવાળી. ૧૦૬

ઉદ્યોગનાં શસ્ત્ર જનો સજે છે,
જો ઉંઘ આળસ ને તજે છે:
ઉદ્યોગ દીસે જન ઠામ ઠામે,
તે રાજ્ય તો પૂર્ણ પ્રતાપ પામે. ૧૦૭

ઘોડા અને ગાડિ ઘણી ફરે છે,
શોભા નિહાળી નજરો ઠરે છે;
જાણે રૂડું રાજ્ય થયું હવે છે,
સુખે પ્રજા વૈભવ ભોગવે છે. ૧૦૮

નદીનો દેખાવ.

નદીતણાં નીર ધિમે વહે છે,
ગતી વિષે ગંભિરતા રહે છે;
તે જેમ મોટા જનને નિહાળી,
લજાતિ ચાલે સતિ લાજવાળી. ૧૦૯

નદી કિનારે બગ જે રહે છે,
ધ્યાની બનીને મછને ગ્રહે છે;
જાણે મળી ધર્મ ધર્યાની છૂટી,
ફાવ્યું ઠગોને ઠગિ ખાય ફૂટી. ૧૧૦

નદી વિષે લોક અનેક જૈને,
ભણી સ્તુતી ન્હાય નિમગ્ન થૈને;
જાણે સમાચાર સમુદ્રજીને,
કહાવવા કાંઇ કહે નદીને. ૧૧૧

પેખી પ્રભાનાથ પ્રભાત કાળે,
નાહી સ્ત્રિયો ચંદ કરે કપાળે;
જાણે શશી ભીત ભયે થયો છે,
નાશી સ્ત્રિયોને શરણે ગયો છે. ૧૧૨

પૂજા કરે કોઇ નદીનિ કોડે,
લલાટમાં અક્ષત વિપ્ર ચોડે;
જાણે શશીને તન પીડ આવી,
માટે દયા લાવી દવા લગાવી. ૧૧૩

કામીનીઓને શિર કેશ કાળા,
ઢાંકી ધર્યા તોય દિસે રૂપાળા;
સુઓ નશાનો દૃઢ અંધકાર,
જાણે છુપાવ્યો કરવા ઉગાર; ૧૧૪

શૃંગાર શ્રીમંત સ્ત્રિયો ધરે છે,
જેમાં હિરા કાંતિ અતી કરે છે;
જાણે હતા જે શશિ સૈન્ય તારા,
રહ્યા સ્ત્રિયોને શરણે બિચારા. ૧૧૫

ધર્મક્રિયા.

કરે જન સૌ નિજ ધર્મધ્યાન,
કોઇ સુણે છે નિજ શાસ્ત્ર જ્ઞાન;
જાણે દિધી છૂટ નૃપે દયાળે,
નિર્ભેપણે સૌ નિજ ધર્મ પાળે. ૧૧૬

સંધ્યાતણા બ્રાહ્મણ શબ્દ ભાખે,
ભાનૂ ભણી અક્ષત પુષ્પ નાખે;
જાણે સુરાજા પર પ્રેમ આવે,
આશીષ આપી વિધિએ વધાવે. ૧૧૭

દ્વિજો કરે પાવક કુંડ હોમ,
ચઢ્યો વધીને બહુ ધૂમ્ર વ્યોમ;
રીઝાવવા ભૂપતિ ભાનુ જેવો,
જાણે રચ્યો આતસ ખેલ એવો. ૧૧૮

પામી રૂડો ભાસ્કરનો પ્રતાપ,
ધર્મી કરે ધર્મ અધર્મી પાપ;
સુકાર્ય માટે પ્રભુ બુદ્ધિ દે છે,
સ્વેચ્છા પ્રમાણે જન વાવરે છે. ૧૧૯

તડકા વિશે.

પડે દીને તો વધી જાય છાંયો,
ચડે દીને તે ઘટતો જણાયો;
વધે કુબુદ્ધિ પડતી દશામાં,
ઘટે કુબુદ્ધિ ચડતી કળામાં. ૧૨૦

જો સૂર્યની સ્થિતિ તપાસવાને,
જોશી ભરે છે નિજ છાંયડાને;
સામાનિ શક્તિ તણું માપ લેવા,
પોતાનિ માપે જન સુજ્ઞ જેવા. ૧૨૧

જે હીમથી બર્ફ વિશેષ જામ્યો,
તે પીગળીને જળરૂપ પામ્યો;
કુસંગએ થાય રૂદે કઠોર,
તે પીગળે જેમ સુબોધ જોર. ૧૨૨

ભાનૂ પ્રભા જેમ વિશેષ જામે,
પારો ઘણી ઉન્નતિ એમ પામે;
સુરાજ્યની જેમ કળા વધે છે,
ઊંચે દરજ્જે સુજનો ચઢે છે. ૧૨૩

પ્રતાપ જ્યાં ભાનુતણો પડે છે,
જે નીર છે શીતળ તે તપે છે;
તે જેમ કોઇ જુલમી જણાય,
શીળો સ્વભાવી પણ તપ્ત થાય. ૧૨૪

ચૂસે રવી નીર નિજ પ્રતાપે,
વર્ષાસમે પુષ્કળ એજ આપે;
તે જેમ રાજા કર રોજ લે છે,
પ્રસંગ આવે ધન યોગ્ય દે છે. ૧૨૫

જો આગચશ્મે રવિ કિર્ણ જાય,
તો આગ તેથી પ્રગટી જણાય;
પેખી ઘણો સજ્જનનો પ્રતાપ,
દૂષી તપે છે દીલ જેમ આપ. ૧૨૬

રવી તણું તેજ પડે અલેખે,
ચશ્મા વિના વૃદ્ધ જનો ન દેખે;
તે જેમ લોકો નજરે નિહાળે,
ભૂપાળ તો મંત્રિવડેજ ભાળે. ૧૨૭

જો સૂર્ય આડો નિશિનાથ થાય,
કેવો રવી તે તકમાં જણાય;
જાણે રૂપાત્રાંસળિ સોનિ લાવ્યો,
ગલેફ કાળો કરીને ચડાવ્યો. ૧૨૮

જો સૂર્ય મધ્યે ગ્રહ શુક્ર આવે,
તો દૂર્બિને રીત જુદી જણાવે;
નરેડિ ચાંદીતણિ એક એ છે,
તેમાં વળી આ ભમરો ભમે છે. ૧૨૯

ઢંકાય જ્યારે રવિ વાદળાંથી,
ત્યારે દિસે રીત જુદીજ ત્યાંથી;
ખેલાડિ શું રંગભૂમિ અડયો છે,
પછીથિ જાણે પડદો પડયો છે. ૧૩૦

ફુલ્યાં બહુ ફુલ બપોરિયાનાં,
રાતાં રૂડાં સૂર્યતણા સમાનાં;
પ્રવાળનાં પુષ્પ નવાં બનાવી,
કારીગરે કોઇ કળા બતાવી. ૧૩૧

નાણાવટી નાણું ઘણું વટાવે,
જ્યાં જોઇએ ત્યાં ધન દૃષ્ટિ આવે;
કુરાજ્યમાં ગુપ્ત અવેજ કીધો,
તેનો સુરાજ્યે વધુ લાવ લીધો. ૧૩૨

સમાપ્તિવિશે.

દિનેશનું લાયક રાજ્ય લાગે,
માટે પ્રભૂ આગળ લોક માગે;
અહો પ્રભૂ હશ પુરો પમાડો,
રહો બધાનો ચડતો દહાડો. ૧૩૩

દાંડો ચઢો આશિષ એમ દે છે,
રાત્રી થવાનું ન કદી કહે છે;
સુરાજ્યને સર્વ જનો ચહાય,
કુરાજ્યનું નામ લીધે દુખાય. ૧૩૪

જે રાજ્યમાં જ્ઞાન વિશેષ વાધ્યું,
જે રાજ્યમાં ઉત્તમ કાજ સાધ્યું;
ઓ વિશ્વકર્ત્તા વરદાન દેજો,
આવું રૂડું રાજ્ય સદા રહેજો. ૧૩૫

રાજા પ્રજા સર્વ સુખી રહેજો,
લાખો તણો લાભ અલભ્ય લેજો;
કરે પ્રભૂ વાંછિત પૂર્ણ કામ,
આશીષ દે છે દલપતરામ. ૧૩૬

સાયંકાળનું વર્ણન.

નમતો સુરજ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સુણો હવે સજ્જન રૂડિ રીતે,
પ્રદોશનું વર્ણન પૂર્ણ પ્રીતે;
ઉગે ચઢે ને રવી અસ્ત થાય,
એવી સ્થિતી આ જગની જણાય. ૧

ઊંચી દશા દેખી છકી ન જાવું,
નીચી દશા દેખી નહીં મુઝાવું;
આ વિશ્વ છે ચિત્ર વિચિત્ર એવું,
રાખે પ્રભુ તેમ ખુશી રહેવું. ૨

આદીત્ય અસ્તાચળ[1] દીશ ચાલ્યો,
પ્રતાપ તેનો પડતો નિહાળ્યો;
નરેશ પોતે તજી દેશ નાસે,
તો જેમ તેનું તુચ્છ તેજ ભાસે. ૩

પાંચે ટકોરા ઘડીઆળ દે છે,
જાણે જનોને સમસ્યા કહે છે;
સારૂં કમાવા ધરિ સારિ કાયા,
પંઝો તપાસો શુભ શું કમાયા. ૪

ઉદ્યોગિ તો સૂર્ય જેવા ન ઇચ્છે,
જે આળસુ તે ઉલટું જ પ્રીછે;
સુરાજ્ય જાતાં સજનો ન રાજી,
રાજી દિસે જેમ પ્રપંચિ પાજી. ૫

પ્રભાકરે તિવ્રપણું તજ્યું છે,
સમે ભલું શાંતપણું સ્રજ્યું છે;
તે જેમ જ્યાં જોબન જોર જાય,
વૃદ્ધત્વમાં શાંતપણું સજાય. ૬

ફરે હરે છે સુખ પામિ પ્રાણી,
મટ્યો રવીનો બહુ તાપ જાણી;
તે જેમ રાજા શુભ દ્રષ્ટિ ધારે,
સુખે કરે ઉદ્યમ સર્વ ત્યારે. ૭

ધીમે ધિમે જે વધનાર છાંયો,
ઉતાવળો તે વધતો જણાયો;
તે જેમ જેને શિર વ્યાજ છોટું,
પછી વધીને ઝટ થાય મોટું. ૮

પાણી પિવાને ઘણુ ઢોરકેરાં,
નદી તળાવે વિચરે ઘણેરાં;
ઉદાર શ્રીમંતનું સધ્ન ધારી,
જથે જથે જેમ જતાં ભિખારી. ૯

જ્યાં તે સમે પર્વત શીશ પેખું,
સોનેરિ રંગે રવિ તેજ દેખું;
જાણે વડા દેવળ શીશવાળું,
સોનાતું ઇંડું ચળકે રૂપાળું. ૧૦

સિપાઇઓ વ્યૂહકળા કરે છે,
મેદાનમાં સૌ મળીને ઠરે છે;
જાણે થવાને રવિના સહાઇ,
શસ્ત્રો સજીને મળિયા સિપાઇ. ૧૧

શાણા કરે શ્રાવક લોક વાળુ,
દેખાય છે જે દિલના દયાળુ;
તે જેમ રાજા શિર શત્રુ વાધે,
સ્વાર્થી પ્રધાનો નિજ અર્થ સાધે. ૧૨

નિશાળિયા જાય નિશાળ છોડી,
ભણે ભણાવે નહીં જીવ જોડી;
જવાથિ ઉત્તેજન આપનારો,
વિદ્યાતણો જેમ નહીં વધારો. ૧૩

વનનો દેખાવ.

ગાયો ચરી ગામ ભણી વળે છે,
જુદી પડેલી સમુહે મળે છે;
ઘણી નદીઓ મળિ એક રાહ,
જાણે થયો જાહ્નવિનો પ્રવાહ. ૧૪

ગોવાળ ગાયો ઘણુ ઘેરિ લાવ્યો,
ભાળી ભલો સૌ જન ચિત્ત ભાવ્યો;
ભગીરથે જેમ ધરી ઉમંગ,
કૈલાસથી આણિ પવિત્ર ગંગ. ૧૫

ગાયોતણા વેગથિ ખૂબ ખેહ,
ઉંચી ચઢી ઉડિ જણાય જેહ;

૧. સૂર્ય આથમતો દેખાય તે ક્ષિતિજનો ભાગ.

ઉચારવા દુઃખ વિચાર લાવી,
જાણે ધરિત્રિ સ્વર્ગે સિધાવી. ૧૬

ગોવાળિયા વાંસળિયો બજાવે,
સુણી ભલા સૌ જન ચિત્ત ભાવે;
જાણે ચડયો છે ઘન એમ જાણી,
વદે મધૂર સ્વરે મોર વાણી. ૧૭

ઉંચે સ્વરે ગોપ દુહા ઉચારે,
પરસ્પરે વાદ કરી પ્રચારે;
તે જેમ મલ્લો લડતા અખાડે,
પ્રચારતા બે બહુ બૂમ પાડે. ૧૮

અજાતણાં વૃંદ દીઠાં પછી એ,
બધાં ઉચારે મુખ શબ્દ બે બે;
જાણે થશે ભાવિક તે ભણે છે,
અંતે જિવોની ગતિ ઠામ બે છે. ૧૯

ગોવાળિએ ડાંગ ખભે ધરી છે,
એ ઉપમા તો કવિ કોઇ પ્રીછે;
જાણે કપિએ પુછ ઊંચું કીધું,
કુદી જવાને દિલ કાંઇ દીધું. ૨૦

ગાયો કરે છે પૂરમાં પ્રવેશ,
છુટી પડી વેગ કદી વિશેષ;
સહસ્ર ધારો થૈ જેમ ગંગ,
કરે જઈ સાગરનો પ્રસંગ. ૨૧

ખેડૂ જનો ખેતરથી વળે છે,
ત્યાં આખલા આગળ ઉચ્છળે છે;
તે જેમ સૌનાં સુખ દુઃખ ટાણે,
ઉન્મત્ત તો ચિત્ત કશું ન આણે. ૨૨

ખરા ચઢાવી પગ ચાલનારા,
ભલા ધર્યા છે શિર ઘાસ ભારા;
કેવા દિસે સંચરતા સળી તે,
જાણે ધર્યા પર્વત રામદૂતે. ૨૩

દંતાળિ ખાંધે ધાર ખેડુ કો,
કવી કરે તર્કવિતર્ક જોઇ;
ધરા રૂપી સ્ત્રીતણિ કાંશકી છે,
જાણે કૃષીકારકને જડી છે. ૨૪

કોઇ કને દાતરડું દિસે છે,
વાંકું વળેલું વળી શ્યામ તે છે;
જાણે ગરૂડે લઇ વ્યાળબાળ,
ગ્રહીજ રાખ્યું ગણિ પુણ્ય કાળ. ૨૫

આથમતો સૂર્ય.

જુઓ જુઓ આ રવિ દિવ્ય કાય,
ભૂમી ભણી તે નમતો જણાય;
જાણે ચઢેલો અમરાપુરીમાં,
પતંગ દીસે પડતો મહીમાં. ૨૬

અરે જુઓ વિશ્વ અનૂભવીને,
પૂજે જનો સૌ ઉગતા રવીને;
આવી પડે અસ્ત થવાનું જ્યારે,
કોઇ ન છાંટે લઇ કંકુ ત્યારે. ૨૭

દિનેશ ડૂબ્યો પ્રતિબિંબ દીસે,
આશ્ચર્ય જોતાં ઉપજે અતીશે;
જાણે રિપૂને છળવા વિચાર્યું,
ભાનૂ ભુપે કૃત્રિમ રૂપ ધાર્યું. ૨૮

પછી થયું તે પ્રતિબિંબ અસ્ત,
જાણે રવી સૈન્ય થયું સમસ્ત;
તથાપિ તેનાં કિરણો પ્રકાસે,
પ્રતાપિનો જેમ પ્રતાપ ભાસે. ૨૯

ઉદે થઇને રવિ અસ્ત થાય,
આયુશ આ વિશ્વતણું હરાય;
એ જેમ ભૂપાળનું રાજ્ય ભાગે,
પ્રજાજનોને નુકસાન લાગે. ૩૦

આદિત્યને આભ જણાય રાતો,
જોતાં દિસે જ્યાં રવિ અસ્ત થાતો;
સંગ્રામ ભૂમિ રૂધિરેથી રાતી,
તે હોય શું રાજ્ય જતાં જણાતી. ૩૧

અસ્તાચળે રંગ જણાય રાતો,
એનું હશે કારણ એક કાંતો;
સાંધો નિશાવાસરનો કરાવા,
તાપે ધરેલી થિગડી તપાવા. ૩૨

રવિ કને વૃશ્ચિક રાશિ આવી,[1]
તથાપિ તે મસ્તક લે ઠરાવી;
જનોક્તિને કોણ જુઠી ઠરાવે,
અનેક દુઃખો દુઃખ મધ્ય આવે. ૩૩

૧. કાર્તિક મહિનામાં

ઉદ્યોગિએ ઉદ્યમ છોડિ દીધા,
પ્રવાસિયોએ પણ વાસ કીધા;
જો યંત્રનું ઈંજન શાંત થાય,
તે જેમ ચક્રો સ્થિર થંભિ જાય. ૩૪

ન્યાયાધિશે ન્યાયસભા ઉઠાવી,
કરે ન કોઇ ફરિયાદ આવી;
તે જેમ લોકો લડિને મરાય,
કુરાજ્યમાં કોઇ કરે ન ન્યાય. ૩૫

આવી ઉડીને મળિ પંખિ ટોળે,
ઝાડે બિરાજી બહુ શબ્દ બોલે;
જાણે મળી ફોજ ઉપાય ધારે,
વિચાર સૌ અંતરના ઉચારે. ૩૬

સંધ્યાતણાં વંદન વિપ્ર ભાખે,
આકાશમાં અંજળિ નીર નાંખે;
જાણે પિતા સદ્ગતિ સંચરે છે,
દાધાંજળીયો પ્રિય પુત્ર દે છે. ૩૭

પઢે નિમાજો જન જે નિમાજી,
કહી બતાવે રૂઢિ જેમ કાજી;
રવી હશે ક્યાં ઉર એમ ભાસે,
ઊંચા નિચા થૈ સ્થળ તે તપાસે. ૩૮

સમુદ્ર કાંઠો.

સિંધુ કરે છે બહુ ઘૂઘવાટ,
તરંગ આવી અથડાય ઘાટ;
જાણે જવાને રણશૂર ત્રાડે,
પૃથ્વી વિષે હાથ પુરા પછાડે. ૩૯

ઘણાં ફરે ત્યાં તટ ગાડી ઘોડા,
શોખી જનોનાં વિચરે સજોડાં;
જાણે જવા મંડપ માર્ગ ઝાલ્યો,
વિવા વિષે સાજન સાથ ચાલ્યો. ૪૦

સાહેબનાં બાળક જે કનિષ્ટ;
તે તેડિ દાસી વિચરે વરીષ્ટ;
તે જેમ કડવા કણબીનિ નારી,
વરાવવા જાય શિશુ શૃંગારી. ૪૧

સાહેબ ને મઢમ સિંધુ તીર,
ફરે ઘણાકો ઉમદા અમીર;
જાણે ઘણી ભૂમિ પવિત્ર એવી,
સ્વર્ગેથી આવ્યાં બહુ દેવ દેવી. ૪૨

અંધારૂં

રવિતણું તેજ છતે છુપાયું,
અંધારૂં પૃથ્વીપડમાં છવાયું;
તે જેમ જ્યારે શુભ રાજ્ય જાય,
અંધેર જ્યાં ત્યાં નજરે જણાય. ૪૩

રવી રહ્યો નાટક ખેલ છાનો,
હવે દિસે છે શશિ આવવાનો;
આ અંધકાર પ્રસરી અડયો છે,
શું રંગભૂમિ પડદો પડયો છે. ૪૪

કેવું દિસે છે વળિ અંધકાર,
ચોફેર જોઇ ચિતમાં વિચાર;
વહી જતાં રાજ્ય દિનેશવાળું,
ધર્યું ધરાએ પટકુળ કાળું. ૪૫

નાના વડા પર્વત જે જણાતા,
હવે નથી તે નજરેજ થાતા;
તે જેમ જ્યારે પરાજ્ય ફાવે,
ઉદાર કોઇ નજરે ન આવે. ૪૬

જોગી જનો પર્વતમાં વસે છે,
તેઓ તણી તાપણીઓ દિસે છે;
જાણે નથી મેઘ તથાપિ આજે,
અકાશ મધ્યે વિજળી બિરાજે. ૪૭

શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્ત.

સંધ્યાકાળ સમે સૂરજ સરખો, શું વર્ણવું વાણિયે,
ખાસો ખૂબ ખગોળ ગોળ અરિસા જેવો જુઓ જાણિયે;
રાતો રંગ સળંગ કોર ઉપરે, શું હીંગળો એ હશે,
છાયા છે વિકટોરિયા વદનની, કે ચંદ્ર વચ્ચે વસે. ૪૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઉદ્યોત ખદ્યોત તણા જણાય,
ઘણા સ્થળોમાં ચળકાટ થાય;
તે જેમ જ્યાં કોઇ ન પૂછનાર,
ત્યાં નામધારી કવિ ઠાર ઠાર. ૪૯

શિયાળિયાં સીમ વિષે ફરે છે,
ઉચાર ઊંચે સ્વર ઉચ્ચરે છે;
જાણે નવો જે નૃપ આવનારો,
બોલે સમીપે બહુ ચોપદારો. ૫૦

જો ધંટ કેરા ખટ દોષ થાય,
જાણે જનોને શિખવે ઉપાય;
કહે જવા ઘો નહીં કાળ ફોક,
કરો કરો રે ખટકર્મ લોક. ૫૧

દોહરા.

પરમેશ્વરની પ્રાર્થના, દીન જનોને દાન;
પસ્તાવો કર પાપનો, ગુરૂ જનથી લે જ્ઞાન. ૫૨
સદાચરણ આચાર સદા, મનમાં સમજી મર્મ;
પરમેશ્વરપર પ્રેમ કર, તે કહિયે ખટકર્મ. ૫૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અંધેર જ્યાં ત્યાં અતિશે છવાયું,
તે આંખ અંતર્પટથી સવાયું;
જનો જઈ સૌ ઘરમાંહિ બેઠા,
કારાગૃહે જેમ પુરાઈ પેઠા. ૫૪
જેમાં ધરેલાં ધન ધાન્ય લાવી,
તે પેટિ કોઠી નજરે ન આવી;
સંતાઇને શું ઘર મધ્ય પેઠા,
દેવાળિયાં તે બનિ જેમ બેઠાં. ૫૫

દિવા સમય.

સ્ત્રીયો દિવાની દિવટયો કરે છે,
હાથેળિયો બે વચમાં ધરે છે;
જાણે દિવાનાથ દુરે વસે છે,
ઘણે દુઃખે હાથ સતી ઘસે છે. ૫૬
ગુણીજનો દીપક રાગ ગાય;
દિવા થયેલા દિલમાં જણાય;
જાણે ઘણા ધંટરવાળ[1] નાદે,
આવ્યા મૃગો[2] માધુર શબ્દ સ્વાદે. ૫૭
જનો ધરો ઘેર દિવા ઉજાળે,
અંધારૂં તેના ઘરનુંજ ટાળે;
રાજા જતાં જેમ પુરી નિવાસી,
સૌ પોત પોતાનું રહે તપાસી. ૫૮
હિંચે જુઓ આ શુભ કાચ હાંડી,
તેમાં દિસે દીપક જોત માંડી;
જાણે વસ્યો ગર્ભ પુરો પ્રતાપી,
રહ્યું જનેતા તન તેજ વ્યાપી. ૫૯

૧. ધંટરવાળ એટલે શિકારીનું વાજું.
૨. મૃગો-દિવા રૂપી હરણો.

જ્યાં આયના ગોઠવિયા અતીશે,
ત્યાં એકના દીપ અનેક દીસે;
ત્રિલોકનો નાયક એક રામ,
ઠરી રહ્યો જેમ અનેક ઠામ. ૬૦

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આ કાચની અચળ દીપક યુક્ત હાંડી,
છે ભાગ્યશાળિ જન મંદિર મધ્ય માંડી;
કે હિંચકે અધર કૌશલનાથ નારી,
તેજસ્વી ગર્ભ તનમાં શિર છત્ર ધારી. ૬૧

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સાંજે ધરો ઘેર ધરાય ધૂપ,
સુગંધ એથી ઉપજે અનૂપ;
જાણે જતાં ન્યાયિક ધર્મિ ભૂપ,
સુવાસના તો રહિ કીર્તિરૂપ. ૬૨
વાડા વિષે જો બકરાં પુરાયાં,
બાંધ્યા વિના બંધનમાં રખાયાં;
ગરીબને જેમ ગુના વિનાનું,
કુરાજ્યમાં કેદ વિશે જવાનું. ૬૩
આકાશ દીવો જન જે ધરે છે,
જોવા જનો મારગમાં ઠરે છે;
તારા નિહાળી હરખે ન લેશ,
નવાઇથી લોક ખુશી વિશેષ ૬૪
ગાયો ગળે બંધન બાંધિ દીધાં,
દોહી વળી દૂધ વિશેષ લીધાં;
જાણે સ્વીની બહુ કિંકરીને,
લૂટી લિધી બંધનમાં ધરીને. ૬૫
ગોવાલણી ગાય જુઓ દુએ છે,
દોણી ભરી ઉજ્વળ દૂધ લે છે;
તે જેમ જ્ઞાનીજન ગ્રંથમાંથી;
સારાંશ લે યોગ્ય જણાય ત્યાંથી. ૬૬
નદી તળાવે પણુ નીર માટે,
જતા ન દીસે જન કોઈ ઘાટે;
જાણે ઉઠયો સંશય ઊરમાંથી,
કુરાજ્યમાં કોઇ ઉદાર ક્યાંથી? ૬૭
ધૂએ નહીં કોઇ કરે ન સ્નાન,
ખેતી કરીને પકવે ન ધાન;
ઉદ્યોગથી સૌ અળગા રહ્યા છે,
શું ઢુંઢિયા લોક સર્વ થયા છે? ૬૮

બેઠા તજી સૌ જન લેણુ દેણુ,
કોને કહે કોઇ સૂણે ન વેણુ;
જોયું નહીં હોય કુરાજ્ય જેણે,
તો જોઇ લેવો નિશિકાળ તેણે. ૬૯
દેવાલયે દીપકમાળ દીપે,
શોભા બની દેવ છબી સમીપે;
જાણે બીજા દેહ નવા ધરાવ્યા,
તારા ઘણા દર્શન કાજ આવ્યા. ૭૦
રાહૂ શશીની કરનાર હાની,
ડર્યાં દિસે સૌ સુર એમ માની;
આવી મહીમાં સુર લોક શાળા,
કે આ રચી છે રૂડિ દીપમાળા. ૭૧

ધર્મક્રિયા.

જ્યાં દેવનાં દેવળ ઘંટ વાજે,
તથા નગારાં ઘડિયાળ ગાજે;
ચેતાવવા લોક સમે પ્રસંગી,
જાણે બજાવ્યાં બહુ વાદ્ય જંગી. ૭૨
જનો પ્રભુપ્રાર્થન જૈ કરે છે,
ઊંચે સ્વરે આરતિ ઉચ્ચરે છે;
જાણે મહા સંકટકાળ જાણી,
વદે મુખે ઇશ્વરભક્તિ વાણી. ૭૩
સૌ આપના શાસ્ત્ર કહ્યા પ્રમાણે,
કરે ક્રિયા ધર્મનિ એજ ટાણે;
જાણે ઉઠેલો બળવો સમાવા,
પ્રજા મચી છે પ્રભુને રિઝાવા. ૭૪
હોમે જુઓ આહુતિ અગ્નિહોત્રી,
ગણાય છે જે રૂપિ આઠ ગોત્રી;
જાણે રવિતું ફરી રાજ્યે વાધે,
એવા વિચારે અભિચાર સાધે. ૭૫
જૈની મળ્યા શેઠ સમાગ સારૂ,
અપાશરામાં કરિને અંધારૂં;
જાણે લુટારાતણું જાણિ જોર,
સંતાઇ પેઠા કરિ અંધ ઘોર. ૭૬
ગંગાતણું પૂજન ભક્તિ થાય,
ગુલાલ ને ફૂલ ઘણાં ધરાય;
સેંથો પુરીને શિર ફૂલ ઘાલી,
જાણે સતી સાગર સામિ ચાલી. ૭૭
વહે પ્રવાહે શુભ દીપમાળા;
દીવા દિસે છે અતિશે રૂપાળા
જાણે થઈ સજ્જ સમુદ્ર નારી,
ઊરે મણી માણક માળ ધારી. ૭૮
પ્રદોશ પૂજા કરિ પૂન્ય ધારે,
પુષ્પાંજળી પાઠ દ્વિજો ઉચારે;
જાણે પ્રજાની કરિને અપીલો,
લડે વડી કોરટમાં વકીલો. ૭૯

તારામંડળ.

આકાશ ઉગ્યા અગણીત તારા,
થોડા ઘણા કોઇ પ્રકાશનારા;
ભૂપાળ મોટાતણું રાજ્ય ભાગે,
અનેક નાના નૃપ જેમ જાગે. ૮૦
જો દૂર દૃષ્ટિ કરિને નિહાળુ,
ગ્રહો વિશે ભાનુપ્રકાશ ભાળું;
તે જેમ રાજા બધું ખોઇ નાંખે,
થોડાં ઘણાં ગામ સ્વહસ્ત રાખે. ૮૧
જુવો વળી મંગળ રંગ રાતે,
જણાય અંગાર સમાન જાતે:
જાણે શશી સૈન્ય વિશે ખપ્યો છે,
તેથી ઘણો ક્રોધ કરી તપ્યો છે. ૮૨
શની બિચારો ગતિ મંદ ચાલે,
ડરી ડરી મારગ દૂર ઝાલે;
દુર્બિનથી તેનિ છબી જણાય,
કિલ્લો રચી જેમ રહેલ રાય, ૮૩
તારા દિસે છે છબિવંત છૂટા,
સાડી વિષે શોભિત જેમ બૂટા;
રાશીતણાં મંડળ ત્યાં બિરાજે,
સાડી વિષે શું ભલિભાત છાજે. ૮૪
આ ઉત્તરે છે ધ્રુવ એક તારો,
તે તો તજી સ્થાન નહિ જનારો;
બને નિશા વાસર યુદ્ધ ખાસો,
જાણે રહી સ્થીર જુએ તમાસો. ૮૫
આકાશગંગા નભમાં જણાય,
યથાર્થ તે વર્ણવિ કેમ જાય;

ભાગીરથી ભૂતળમાં વહે છે.
જાણે અહીંનું પ્રતિબિંબ એ છે. ૮૬
સરોવરોમાં પ્રતિબિંબ તારા.
જોતાં સુશોભિત જણાય સારા;
મોતી ગણીને મુખ મધ્ય લેવા,
જતાં જુઓ હંસ ઠગાય કેવા. ૮૭
આકાશનો ભાસ જળે જણાયો,
શોભી રહ્યા તે નભથી સવાયો;
ખગોળ વિદ્યારથિએ વિચાર્યો,
ખગોળનો શું નકશો ઉતાર્યો. ૮૮

મનહર છંદ.

તારા [1]અશ્વનીના ત્રૈણ, ત્રૈણ તારા [2]ભરણીના,
[3]કૃતિકાના છ છે પાંચ [4]રોહીણી વખાણીએ;
ત્રૈણ [5]મૃગશીરતણા [6]આરદ્રાનો એક એવો,
[7]પુનર્વસુ ચાર, ત્રૈણ [8]પુષ્યના પ્રમાણીએ;
[9]અશ્લેષાના પાંચ પૂરા, માનીએ [10]મઘાના પાંચ,
[11]પૂરવાના જોડ જોડ [12]ઉત્તરના જાણીએ;
[13]પંઝાના તો પાંચ [14]ચિત્રા [15]સ્વાતિ તણા એક એક,
ચાર [16]વિશાખા ને [17]અનુરાધા ઉર આણીએ. ૮૯
તારા તો [18]જેષ્ટાના ત્રૈણ [19]મૂળના અગ્યાર સાર,
[20]પૂરવા [21]ઉત્તરાશાઢા બબે પૂરા પેખીએ;
[22]અભિજીત તારા ત્રૈણ ત્રૈણ તારા [23]શ્રવણના,
[24]ધનિષ્ટાના ચાર [25]શતભિશાના સો દેખીએ;
[26]પુરવા [27]ઉત્તરા ભાદ્રપદના પલંગ જેવા,
બબે મળી ચાર પાયા જેવા જાણી લેખીએ;
[28]રેવતી બત્રીશ એવી રીતે અઠાવીશ જોઇ,
જતાં થોડી રાત રૂડા અંતરમાં રેખીએ. ૯૦
[1]તુરંગનું તુંડ, ને [2]ત્રિકોણ છે [3]સજાયો સારો,
[4]ગાડી [5]મૃગમસ્તક [6]મણી તણે પ્રકાર છે;
[7]ગૃહાકાર [8]બાણાકાર [9]ચક્ર ને [10]મંદિરાકાર,
[11]પલંગના [12]પાયાસાર બે મળીને ચાર છે;
[13]પંઝો [14]મોતી ને [15]પ્રવાળ [16]તોરણ [17]બળદ તેવો,
[18]કુંડળ [19]કેસરીપુછ [20]મંચક આકાર છે;
[21]કરીદંત [22]ત્રિકોણ [23]ત્રિપદ તથા [24]ઢોલકી છે;
[25]ચાળણી [26]ચોપાયા [27]જોટે [28]મૃદંગ સુમાર છે. ૯૧
કૃતિકા રોહિણી અને પુષ્પ અશ્લેષા ને ચિત્રા,
શ્રવણાદિ ત્રણ રેવતી તે મધ્યચારી છે;
અશ્વનિ ભરણી મઘા ફાલ્ગુનિ બે સ્વાતી તથા,
વિશાખા બે ભાદ્રપદ ઉત્તરે ઉતારી છે;
મૃગશીર આરદ્રા ને પુનર્વસુ હસ્ત અનુ-
રાધા જેષ્ટા મૂળાષાઢા દક્ષિણમાં ધારી છે;
નવ મધ્યચારી છે ને નવ છે ઉત્તરચારી;
દક્ષિણચારી છે નવ સૌની શોભા સારી છે. ૯૨

ચંદ્રોદય.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઉગ્યો શશી પુરવ દીશ એવો
આકાર આદિત્ય જણાય જેવો;
જાણે મહારાયનું રૂપ ધારી,
આવ્યો પ્રજાને ઠગવા રબારી. ૯૩
પાતાળમાં પંનગરાય રાજે,
તેણે સજાવી રવિરાય કાજે;
વાળુની વેળા નજરે નિહાળી,
આ મોકલી એક સુવર્ણ થાળી. ૯૪
શશાંકનું સુંદર બિંબ જોઇ,
કહે વિચારી કવિ એક કોઇ;
પાતાળમાં શું નટવો નચાવ્યો,
તેણેજ આ થાળ ઉંચો ઉડાવ્યો. ૯૫
શશાંકનું બિંબ ઉંચું ચડે છે,
દેખાવ કેવો નજરે પડે છે;
જાણે નિરાધાર જતું નિહાળ્યું,
આકાશમાં એક બલૂન ચાલ્યું. ૯૬
શશાંકનું તેજ બધે છવાયું,
જાણે હવે રાજ્ય નવું સ્થપાયું;
તારા નિહાળે ન જણાય ઝીણા,
જાણે દબાયા નૃપ જોરહીણા. ૯૭

આકાશ સંપુર્ણ [1]સુધાંશુ શોભે,
જોતાં જનોનાં બહુ ચિત્ત લોભે;
જાણે નિશાસુંદરિ એક એ છે,
તેજસ્વિ તેનું મુખ સ્વચ્છ તે છે. ૯૮

લગાર જે તિવ્રપણું ન રાખે,
તો વિશ્વમાં તે નર કોણ ભાખે;
જો ચંદ્રમા તિવ્ર નથી લગારે,
તો પંડિતો સ્રીમુખતુલ્ય ધારે. ૯૯

સુધાંશુ ને છે કૃતિકા સમીપે,[2]
દેખાતિ તેની બલિ દીપ્તિ દીપે;
જાણે હિરાનું શુભ ઝૂમખું છે,
કાને નિશાસુંદરિએ ધર્યું છે. ૧૦૦

સુધાંશુ જો આ વૃષરાશિમાં છે,
તેથી બની અદ્ભુત યુક્તિ ત્યાં છે;
જાણે શરીરે શણગાર સાજી,
માહેશ્વરી આ વૃષભે બિરાજી. ૧૦૧

રહી સમીપે વળિ રોહિણી છે,
ગાડા સરીખી દિસતી ગણી છે;
જાણે ભરી જોખમવાળિ ગાડી,
ચંદ્રે છલાવી કરિને અગાડી. ૧૦૨

શીતાંશુની શીતળતા છવાઈ,
જ્યાં જોઇએ ત્યાં જગમાં જણાઈ;
જાણે પ્રજાના ગભરાટ કાળે,
જણાવિયું શાંતપણું નૃપાળે. ૧૦૩

તારા શશીથી અતિ છેક દૂર,
તથાપિ દીસે શશિની હજૂર;
જાણે રવીને જીતવા લડીને,
આવ્યું શશીસૈન્ય બધું ચઢીને. ૧૦૪

ક્યાં સૂર્ય ને ક્યાં શશિ તે બિચારો,
તથાપિ જોજો જન સૃષ્ટિ ધારો;
ગરીબનો કાળ બળીષ્ટ આવે,
ગરીબને રાજ્યપદે ચઢાવે. ૧૦૫

અરે શશી તું તજ ગર્વ એવા,
ઘણા દિઠા છે શશિ તુંજ જેવા;
ગુરૂ કને ચાર શશિ વિખ્યાત,
શની કને તું શશિ દેખ સાત. ૧૦૬

૧ સુધાંશુ–ચંદ્ર. ૨. કાર્તિક શુદ ૧૫ મે.

બે લાખને આડત્રિશે હજારે,
મૈલે રહે ચંદ્ર મહીથિ પારે;
રવી રહે છે નવકોટિ દૂર,
પ્રતાપિને હોય બધું હજૂર. ૧૦૭

વળી વિધુથી વસુધા ઘણી છે,
એકોનપંચાસ ગુણી ગણી છે;
સ્વામી થવાને શશિ આશ લાવે,
અજા મુખે કેમ કલિંગ[1] આવે. ૧૦૮

ઘોડી[3] દિસે છે રથ રોહિણી છે,
બળિષ્ટ જો આ બળદે[2] તહીં છે;
તારા ઘણા પેદળ રૂપ ધારી,
જાણે નિશાનાથ સજી સવારી ૧૦૯

આકાશ કે મોટું તળાવ એ છે,
તારા હશે કે જળજાત તે છે;
અને જુઓ જે શશી આ ઉગ્યો છે,
તેજસ્વિ તે કોઇક કાચબો છે. ૧૧૦

શશાંકમાં શામળ ડાઘ જોઇ,
કરે વિચારી કવિરાજ કોઈ;
આદર્શ[4] જેવો શશી સ્વચ્છ એ છે,
તેમાં ભુમીનું પ્રતિબિંબ તે છે. ૧૧૧

બીજો કહે છે નભપત્ર આ છે,
તારા નહીં અક્ષર તે લખ્યા છે.
મહોર ઈંદ્ર પ્રભુની પવિત્ર,
તેમાં મૃગાકાર વિચિત્ર ચિત્ર. ૧૧૨

ત્રીજો કહે મંથિત સિંધુ જ્યારે,
હતો શશી સાગર ગર્ભ્ય ત્યારે;
જે ઘાવ મંથાચળથી થયેલા,
આ ડાઘ તેના શશિમાં રહેલા. ૧૧૩

ચોથો કહે છે ક્ષયરોગ એને,
વધે ઘટે છે તનરોગ તેને;
તે ટાળવા કાજ ઉપાય કીધા,
આ કોઈ વૈદે ઉર ડામ દીધા. ૧૧૪

અહો શશી તો ફરતા દિસે છે,
તારા બિજા તો સ્થીર થૈ ઠસે છે;

૧. કલિંગ–કાળિગડું. ૩. ઘોડી–અશ્વિની.
૨. બળદે–વૃષભરાશી. ૪. આદર્શ–દર્પણ.

આકાર એથી ફરતા ધરે છે,
વિચિત્ર [1]દર્શાનાળિકા ફરે છે. ૧૧૫
જે એક આદિત્યથી કામ થાતું,
શશાંક તારાથી નથી કરાતું;
કરે વડૂં કામ પ્રતાપિ એક,
ન થાય નિર્માલ્ય જને અનેક. ૧૧૬

વૈતાળિય છંદ.

શશિ મંગળ કે ગુરૂ શની, કદિ પૂજાય ભલે બડા બની;
પણ તે કદિ પામશે નહીં, તૃણ તુલ્યે રવિ તુલના કહીં.
તગતા નભ ક્રોડ તારકા, પૃથવી પીઠ પ્રકાશકારકા;
શશીઓ શત પૂર્ણ માસિના, ન ટળે રાત્રિ કદિ રવિ વિના.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

રે રે ચંદ્ર કદાપિ તું કમળને, કોટી પ્રકારે કરી,
પ્રીતીવંત પુરાં પ્રસન્ન કરવાની ધારણાને ધરી;
જો તું નિત્ય વિશેષ તેજ અરપે, થૈ શાંત સ્નેહીપણે;
જેને તોય અભાવ હોય ઉરમાં, તે તો ગુણો ના ગણે. ૧૧૮

સૃષ્ટિ દેખાવ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ચકોર ને ચિત્ત ઉમંગ વાધ્યો,
કુમુદિનીએ પણ સ્વાર્થ સાધ્યો;
નવો થતાં જેમ પતિ પ્રજાનો,
પામે પૂરો હર્ષ નવા પ્રધાનો. ૧૨૦
શોભા ઘટી કંજ[2] સમૂહ કેરી,
કુમુદિની શોભિ રહી ઘણેરી;
શ્રીમંતના જેમ ગરીબ થાય,
ગરીબ શ્રીમંત બન્યા જણાય. ૧૨૧
ઝાડોતણાં પત્ર દિસે ઉદાસી,
જાણે રવી તેજ વિના નિરાશી;
શોખી નરો નાચણિયો નચાવે,
કોઇ રમૂજી રમતો રચાવે. ૧૨૨
કોઇ પિયે મદ ભરાઇ ભેળા,
એવું સુજે છે અવિવેક વેળા;
કોઇ કથા કિર્તન તો કરે છે,
પ્રભૂતણું ધ્યાન રૂદે ધરે છે. ૧૨૩
વેળા કવેળા સુખ દુઃખકાળે,
ધર્મી જનો ધર્મ કદી ન ટાળે;
પડ્યું રૂદેમાં પ્રતિબિંબ જેવું,
સમે કર્યું વર્ણન શુદ્ધ તેવું. ૧૨૪
દયાળુ વિશ્વેશ્વર વિશ્વપાળ,
સુરાજ રાખો અહિં સર્વ કાળ;
સુખી રહો સૌ જન ઠામ ઠામે,
આશીષ દીધી દલપત્તરામે. ૧૨૫

ગ્રીષ્મ ઋતુનું વર્ણન.*

તોટક વૃત્ત.

કવિતા કરવા મન કોડ કરૂં, ધરણીધરનું ઉર ધ્યાન ધરૂં;
કરુણાકર કોટિ કૃપા કરશે, ભરપૂર મનોર્થ ભલા ભરશે. ૧

રૌદ્ર રસ.—પાત્ર પ્રવેશ.

દોહરો.

વિશ્વ રંગભૂમી વિષે, લાવ્યો નાટક વેશ;
કહો અરે આ કોણ છે, તાપે તપ્યો વિશેષ. ૨

મનહર છંદ.

ક્રોધમય કાયા ધરી અરે આ આવે છે કોણ,
જેના જાંગ અંગોમાંથી ઉપજતી ઝાળ છે;
ભૂત જેવો ભયંકર કિંકર છે શંકરનો,
કિંવા ભયંકરી લંકા ભૂમિનો ભૂપાળ છે;
પયોધિના પાણીને ઉછાળતો પગની ઠેશે,
વેષે જોતાં વપુ જેનું મહા વિકરાળ છે;
સરોવર સરિતાના સલિલને શોષી લે છે,
ક્રોધી મામો કંસ છે કે કિંવા ગ્રીષ્મ કાળ છે? ૩

વસંતતિલકા વૃત્ત.

કેવો જુઓ કઠણ આ અતિ ગ્રીષ્મ કાળ,
જ્યાં ત્યાં પડે જગતમાં અતિ તાપ ઝાળ;

૧. લોઢાની એક નળીમાં ઘણા રંગના કાચના કડકા ગોઠવેલા હોય છે તે નળીને જેમ જેમ ફેરવીને જોઇએ તેમ તેમ તરેહ તરેહ ચિત્ર દેખાય છે તે.

૨. કંજ—કમળ.

*સંસ્કૃતમાં વૈશાખ ને જેઠ ગ્રીષ્મ ઋતુના કહ્યા છે પણ તે પુનમીઆ મહિના જાણવા. એટલે જેઠ સુદ ૧૫ મે ગ્રીષ્મનો અંત આવે. અથવા તા. ૧૦ મી એપ્રીલથી ૯ મી જુન સુધી.

આંબા દરાખ ફળના રસ પીંગળાવા,
જાણે ધરા કરિ ધરી શઘડી તપાવા. ૪

અંગીઠિ કીધિ ધરણી રવિકીર્ણ ઝાળ,
પાણીનિ કુંડિ સમ સાગર આ નિહાળ;
વાયૂ દિશા રૂપિ રૂડી ધમણે ધમે છે,
સોની પ્રભૂ અખિલનો અછતો રમે છે. ૫

પૃથ્વી બની જગત પાવક કુંડ જેવી,
પાસે સમુદ્ર પ્રણિતા[1] જળ પૂર્ણ એવી;
આદિત્ય રીત જજમાન સમાન આણી,
હોમીય દ્રવ્ય સચરાચર સર્વ પ્રાણી. ૬

પ્રાણી વિનાશન કરે રવિ કેમ આમ,
જાણે પૂરાણિ જન રૂદ્રતણુંજ કામ;
તે વાતનો મરમ જોતિષજાણ જાણે,
ભાનૂ બન્યો વૃષભ[2] વાહન આજ ટાણે. ૭

જો રોહિણી સમિપ આ રવિ દેવ આવ્યો,
તેણે ચઢાવી રવિને અતિશે તપાવ્યો;
જાણે પ્રભાકર ઘણી રીસથી ભર્યો છે;
ક્રોધી શશાંકતણી સુંદરીએ કર્યો છે. ૮

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

તાતા તાપ થકી તમામ તરૂથી, પક્ષી બિચારાં પડે;
વૃંદો વાંદરનાં વિશેષ વિખરી, જ્યાં ત્યાં પછી જૈ ચડે;
અંબૂ ઉષ્ણ નદી તળાવ તટમાં, મચ્છો તપ્યાં તરફડે,
ભારે ભીષમ[3] ગ્રીષ્મકાળ કહિએ, નાના પ્રકારે નડે.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ઊંચે ઝિણો પવન શીતળ તે રહે છે,
જાડો વિશેષ અવનીપર તે તપે છે;
તે જેમ ભૂપ નહિ નિર્બળને તપાવે,
જોરે કરી સબળને વધતો દબાવે. ૧૦

પૃથ્વી પરે પગ ધર્યે પગ તો દઝાય,
જોડા વિના ન જનથી પગલું ભરાય;
રાખી ક્ષમાધર ક્ષમા અતિશે રહે છે,
તે જેમ કોઇ સમયે બહુધા તપે છે. ૧૧

જો પૃથ્વિને અતિ પ્રહાર કરો કદાપિ,
રાખે ક્ષમા અધિક ને ન તપે તથાપિં;
તે પૃથ્વિનું સ્વરૂપ ખૂબ તપ્યું જણાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૨

જે સૂર્ય સર્વ સુખદાયકમાં ખપ્યો છે,
તે વિશ્વ શીશ હમણાં અતિશે તપ્યો છે;
ક્રોધીપણું સુરજના મનમાં ન માયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૩

જે વાયુ સર્વ સ્થળ શીતળતા કરે છે,
પ્રાણી તણા તનતણા તપને હરે છે;
સંતપ્ત છેક અતિ એજ જણાય વાયુ,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૪

સંતપ્ત પાણી નદિના જળ મધ્ય જાય,
તેને સલિલ તન શાંત કરે સદાય;
એ નીર આજ નિજ અંગ તપ્યું ગણાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૫

જે છાપરાં સરસ દાયક ઠંડિ છાયા,
જેની મનુષ્ય સૌને મન મધ્ય માયા;
તે છાપરૂં પણ અતિ તપતું જણાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૬

પોતા તણો બિછાનો જઇને પલંગ,
જેને અપાય વિશવાસથી આપ અંગ;
શું કીજિએ અધિક તે પણ જો તપ્યો છે,
જ્યાં જ્યાં વિલોકું રસ રૌદ્ર બધે ભર્યો છે. ૧૭

જે પર્વતો અચળ થૈ સઘળું સહેતા,
કોઇ પ્રકારથકિ ક્રોધ કદી ન લેતા;
તેઓનું આજ અતિશે તન છે તપાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૮

ફૂલ્યા ઘણા સરસ પર્વતના [4]પલાશ,
એની જણાય રચના વળિ આશપાશ;

૧. યજ્ઞના કુંડ પાસે ઉત્તરમાં એક જળપાત્ર મુકે છે તે **પ્રણિતાપાત્ર.**

૨. સૂર્ય વૃષભ રાશિએ આવે છે અને રૂદ્ર પણ વૃષભ-વાહન છે અને તે ક્રોધી છે. પંચાંગમાં વૃષભરાશિ બેસતી હોય તેમાંથી ૨૨ દિવસ અયનાંશના બાદ કરવા પડે છે. જેમકે ખરી મકરસંક્રાંતિ ૨૧ મી ડિસેંબરે બેસે છે અને સૂર્ય ગ્રહણ વર્તતાં પણ એજ રીતે ૨૨ દિવસ બાદ કરવા પડે છે. **હરેક ઋતુ વિષે એમ જાણવું.**

૩. ભયંકર.

૪. ખાખરા.

કેવા દિસે અધિક ખાખર તે રૂપાળા,
જાણે ઉઠી અધિક પર્વત ક્રોધજવાળા. ૧૯

જે જોગિરાય તપિ જાય કદી ન પોતે
સાંખે સદૈવ અપમાન પમાય તો તે;
તેઓતણું રૂધિર તે પણ ઊકળાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૨૦

પંચાગ્નિ તાપ વળિ જોગિ જનો તપે છે,
જે નામ વિશ્વપતિનું મનમાં જપે છે;
લેવા નરેશતણું દ્રવ્ય જ તે વિશેષ,
મોટો ઝમોર[1] રચિ જેમ કરે પ્રવેશ. ૨૧

ક્રોધી બની ઉદધિ તો બહુ બૂમ પાડે,
ઘોંઘાટ સાથ તટ હાથ જુઓ પછાડે;
ક્રોધીપણું ઉદધિનું અતી ઓળખાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૨૨

રસ્તો સમુદ્ર પરનો નિધિએજ લોપ્યો,
જાણે મનુષ્યશિર રાવણુ રાય કોપ્યો;
રાખી દિલે હિમત કોઇથિ ના જવાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૨૩

જે સિંધુ નાવ નિજ ઉપર તારનારો,
તે ક્રોધિ થૈ અધિક આજ થયો અકારો;
વિશ્વાસ આજ નિધિનો નહિ નાવ આણે,
ક્રોધી કદાપિ નિજનું પરનું ન જાણે. ૨૪

જો આ તરંગ નિધિ ઉપર ઉછળે છે,
રેલાઈ નીર વધતું રણમાં વળે છે;
રોમાંચ[2] અંગ નિધિનું અતિશે થયું છે,
પ્રસ્વેદ[3] નીર વહિને અળગું ગયું છે. ૨૫

જે લોક સૂર્યતડકે પણ પંથ જાય,
તાપે તપી વદન રક્ત થયાં જણાય:
ક્રોધી નિહાળિ રવિ ક્રોધિત સૌ થયા શું,
ક્રોધે તપી વદન રક્ત બની ગયા શું? ૨૬

પ્રસ્વેદ શીરપરથી મુખ ઉતરેછે,
રેલા થયા કરવડે વળિ તે લુવે છે;
તે જેમ ક્રોધ ચડતાં દગ[1] આંસુ આવે:
પ્રસ્વેદ અંગ લળિ ક્રોધ વિષે જણાવે. ૨૭

કોઈ જનો સરસ શર્બત તો પિએ છે,
કોઇ જનો બરફ કે ગુલકંદ લે છે;
કોઈ લિલાગર છણી જળ સાથ લીધી,
જાણે કરોધ શમવા જડિબુટ્ટિ પીધી. ૨૮

કોઇ કરે જળવિષે જળકેલિ જૈને,
મિત્રોતણી સરસ મંડળિ સાથ લૈને;
સંસારમાંહિ અકળાઈ ઉપાય શોધી,
ગંગા પ્રવેશન કરે જન જેમ ક્રોધી. ૨૯

પાણી તપે નદિતણું અદકું ઉનાળે,
કૂવાનું નીર અતિ શીતળ એજ કાળે;
તે જેમ દંપતિ પરસ્પર વેણુ સાંખે,
જો એક જાય તપિ તો બિજું શાંતિ રાખે. ૩૦

પૃથ્વી થકી જળ જુઓ રવિકીર્ણ શોષે,
વર્ષા સમે વળિ ધરાતળ એજ પોષે;
રાજા પ્રજાથકિ કદી કર શ્રેષ્ઠ લે છે,
તે જેમ યોગ્ય સમયે જન કાજ દે છે. ૩૧

ખેંચે જમીન જળને નભ ભાનુરાય,
વાવો કુવાતણું જુઓ જળ ઊંડું જાય;
તે જેમ દેશ નૃપ કંજુસ થાય જ્યારે,
તેની પ્રજા સકળ કંજુસ થાય ત્યારે. ૩૨

જો આ તળાવ નદિ નીર નહીં સમાતું.
તે આજ છેક ઘટિને તુછ છે જણાતું;
તે જેમ કોઇ સમયે અતિ રિદ્ધિ આવે,
કોઇ સમે ચપળ થૈ સઘળી સિધાવે. ૩૩

દીસે તળાવ નદિમાં જળ તો ઘટેલું,
ખારા વિશેષ રણમાં જળ છે વધેલું;
કોઇ સમે ધન ન હોય સુપાત્ર ઘેર,
દીસે કુપાત્ર જન ઘેર વિશેષ લ્હેર. ૩૪

સૂકાં તળાવ જગ મધ્ય જણાય કેવાં,
ખોખાં પડેલ નિધિને તટ નાવ જેવાં;
કે રાજભ્રષ્ટ નૃપની નિરખો હવેલી,
કે નાથહીન જગમાં જુવતી રહેલી. ૩૫

ધર્મી જનો વન વિષે પરબો કરે છે,
પુણ્યાર્થ દ્રવ્ય ખરચી જળ મોકલે છે;
જાણે ખરીદ કરીને પરલોક માટે,
તે મોકલી ભલિ વહોરત સ્વર્ગ વાટે. ૩૬

૧ ભાટ લોકો ઝુંપ ખડકીને રાજા ઉપર ત્રાગું કરવા સારૂ બળી મરતા હતા. બાયડીઓ કુટતી વખતે કહે છે કે હાય ઝમોરીઆ.

૨. રોમાંચ–રૂવાંટાં ઉભાં થવાં. ૩ પ્રસ્વેદ–પરસેવો.

૧. દૃગ–આંખ.

ઊંડે કુવેથિ બળદો જળકોશ તાણે,
આવ્યાનું કોશ ભરિ ઢોલ[1] ધ્વનીથિ જાણે,
તે જેમ ભૂપ જીતવા પરદેશ જાતાં,
આવ્યો જણાય ફરિ નોબતનાદ થાતાં. ૩૭
કુવે મળે ન જળ તો જન જાય બીજે,
બીજે મળે ન જળ તો જન જાય ત્રીજે;
ભીક્ષાર્થિ જેમ પ્રતિ મંદિર સંચરે છે,
માધુગરી ગ્રહણ જોગણીઓ કરે છે. ૩૮

ભયાનક રસ.

દોહરો.

ક્રોધ જોઇને કોઇનો, ભય ઉપજે છે ભ્રાત;
હવે ભયાનક રસ વિષે વર્ણવિને કહું વાત. ૩૯

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ધીમી પડીને નદિયો વહે છે,
ધીમે ધિમે જૈ નિધિમાં રહે છે;
ક્રોધી પતીને નિરખી બિચારી,
ધીમી પડે છે ભયભીત નારી. ૪૦
સમુદ્રનું પાન કર્યું સમસ્ત,
તે તો થયો આજ અગસ્ત અસ્ત[2];
સમુદ્રને કાંઇ રહી ન બીક,
મારે ઉછાળા મદથી અધીક. ૪૧
પાણી વિના ખૂબ પિડાય પ્રાણી,
મરે બિચારા ન વદાય વાણી:
પક્ષી મરી ઝાડ થકી પડે છે,
ભાળી અતીશે ભય ઊપજે છે. ૪૨

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ગોરા જનોથી અતિ તાપ નહીં ખમાય,
સંસ્થાનવાસ તજિ પર્વતવાસિ થાય;
જાણે કુભાંડિ રિપુએ બળવો ઉઠાવ્યો,
એકાંતવાસ તન રક્ષણથી તકાવ્યો. ૪૩

મનહર છંદ.

ગવર્નર જનરલ સીમલે સિંધાવે, અને
ઉત્તરના સાહેબોએ આબુ સ્થાન ધાર્યું છે;
મુંબાઇનો ગવર્નર જાય મહાબળેશ્વર,
શિવને શરણે જવા ચિત્તમાં વિચાર્યું છે;
મુંબાઇના ગૃહસ્થો ખંડાળે માથેરાન જાય,
ઘરબાર ઉપરથી અંતર ઉતાર્યું છે;
તજી અભિમાન ધનવાન વાનપ્રસ્થ[1] થયા,
હરહર ગ્રીષ્મથી આ જગત હાર્યું છે, ૪૪

વસંતતિલકા વૃત્ત.

કાં તો સરોવર વિષે વળિ કાં નિધિમાં,
જ્યાં બંગલા સરસ ઠંડકની ક્ષિતિમાં;[2]
ત્યાંના નિવાસિ જન કૈક જુઓ થયા છે,
જાણે ડરી વરૂણ ને શરણે ગયા છે. ૪૫
નૌકા વિષે સુજન કોઇક સંચરે છે,
સિંધુતણી સરસ સેલ સુખે કરે છે;
જાણે વિશેષ ભુમિમાં ભય પામિ લીધો,
ભૂમી તજી શિતળ સાગરવાસ કીધો. ૪૬
તટ્ટી કરી વિરણની ધરી દ્વાર માત્રે,
છાંટે જળે જળ લઇ શતછિદ્ર પાત્રે;
જાણે નિવારણ થવા ભય સર્વ ભારી,
શંભૂશિરે જન કરે અભિષેક વારી, ૪૭
પીવા વળી બરફને જળ મધ્ય ઘોળે,
ચૂવા તથા શિતળ ચંદન એમ ચોળે:
જાણે રવીકિરણ બાણ થકી ડરે છે,
માટે જનો વિવિધ બખ્તર તે ધરે છે. ૪૮
કોઇ ધરે વિરણના જળ છાંટિ પંખા,
કોઇ ધરે કુસુમના[3] નહિ પુષ્પ સંખ્યા;
જાણે ઉતાપરૂપિ અસ્ત્રથકી ડરે છે,
તે આડિ ઢાલ કરમાં લઇને ધરે છે. ૪૯

ઉંચે લટકતા મોટા પંખા વિષે.

મનહર છંદ.

સીતા માટ સંગરામ રામના રિપુથી કર્યો,
જટાયુની જ્યાં અવધ આવી રહી આયુની[4]
પાંખો તોડી પાપીએ આકાશમાં ઉડાડી દીધી,
તે ફરે છે પ્રકૃતિ સુધારવા પરાયુની[5]

---

૧. મારવાડમાં ૨. આશરે તા. ૨૯ મેએ અસ્ત અને તા. ૨૫ મી અગષ્ટે ઉદય થાય છે.

૧. વાનપ્રસ્થ–વનવાસી. ૨. ક્ષીતિ–પૃથ્વી.
૩. કુસુમ–ફુલ. ૪. આયુ–આયુષ.
૫. પરાયુ–પારકાનું આયુષ.

ભાગ્યશાળી ભોગીના ભવનમાં ભરાઇ ભાઇ,
તાપ ટાળે વારે વારે કરે વૃષ્ટિ વાયુની;
એજ દિસે છે આ ઠામ કહે દલપતરામ,
પંખવો નથી આ પાંખ જુઓ રે જટાયુની. ૫૦

દોહરો.

ધૂપછત્રી ને પંખવો, બાગ ફુવારા હોજ;
ખાટ અગાશી બંગલો, ચહે ઉનાળે રોજ. ૫૧

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ઉત્પત્તિ આજ અતિ માકણની જણાય,
જેનાથી કૈક જન તો અતિશે મુંઝાય;
ભાનૂ શશાંક ગ્રહ જે નભમાં વસ્યા છે,
જાણે જમીનપર માકણથી ડર્યા છે. ૫૨
જે નીર મધ્ય રણછોડજી બેટ બેઠા,
જો જૈન દેવ જઈ પર્વત માંહિ પેઠા;
શંભુ વસ્યા કંઇક તો જઇ ભોંયરામાં
ધારેલિ ધાસ્તિ અતિ માકણની ધરામાં. ૫૩
જે છોડવા લઘુ તણા વનમાં ઉગેલા,
તે તો સુકાઈ પડતા વળિ ઘાસ વેલા;
જાણે વિશેષ ભય અંતર ઉપજ્યાથી,
પ્રાણાંત પામિ પડિયા નબળી દશાથી. ૫૪
વૃક્ષોતણો વિવિધ આશ્રય પ્રાણી લે છે,
છાયા વિષે વિચરીને પશુઓ વસે છે;
તે જેમ કોઇ અતિશે ભયભીત થૈને,
વાસો વસે અભય આશ્રય એક લૈને. ૫૫
એકેકના ઉર નિચે શિર રાખનારાં,
ઘેટાં ઘણાંક બહુ તાપ સહે બિચારાં;
તે જેમ મૂર્ખ જન છાંડિ ઉપાય ત્રાસે,
સંતોષ સૌનિ* ગતિ ઉપર ઊર ભાસે. ૫૬
જોયા મદોન્મત મહા વળિ સિંહ જેવા,
તાપે તપી અજ બરાબર થાય એવા;
ઉન્મત્ત હોય જન કોઇ જુવાન જેમ,
ચિંતા પડયાથિ તન નિર્બળ થાય તેમ. ૫૭

* જેમ મૂર્ખ લોકો કષ્ટની વખતે ઉપાય ન શોધતાં સૌનું થશે તે આપણું થશે એમ ધારીને બેશી રહે છે તેમજ ઉષ્ણ કાળમાં ઘેટાં એક બીજાના પેટ હેઠે માથાં સંતાડીને આંખો મીચીને તાપ સહે છે.

આદાશિશાથિ અતિશે અકળાય વાઘ,
હાંફે પડયો પરમ જ્યાં પ્રતપે નિદાઘ*;
પામ્યો ગતિ અબળની વનરાજ એવી,
બીજા વનેચર તણી ગતિ શી કહેવી. ૫૮
ફેંકે દિનેશ નિજ કીરણ તિવ્ર બાણ,
પ્રાણી અનેક વનમાં ગત થાય પ્રાણ;
દીસે પડેલ મૃગ ખાઇ ઘણો પ્રહાર,
જાણે જુવાન રવિરાય કરે શિકાર. ૫૯
દૂરેથિ દેખી વનમાં મૃગ ઝાંઝવાને
પાણી ગણી ઝડપથી વિચરે પિવાને;
તે જેમ કોઈ કરી કંજુસ કેરી આશ,
સેવે ધનાઢ્ય ગણીને વળતી નિરાશ. ૬૦
સંતાઇ જાય મૃગ કોઇકિ તો ગુફામાં,
પેસે છુપાઇ વળિ સિંહણ આ સમામાં;
જાણે શિકારી જબરા રવિરાય ત્રાસે,
પેઠા છુપાઈ નભ ભૂચર જીવ ભાસે. ૬૧
વંટોળિયા વન વિષે અતિશે ચડે છે,
ચક્રી સમાન ફરતા નજરે પડે છે;
જાણે પ્રસન્ન કરવા રવિને વિચારી,
નાચે નવીન ફુદડી ફરિ રાસધારી. ૬૨
ખેડૂજનો ખચિત ખેતરમાં ફરે છે,
ખોદી મહી નરમ ખેતરની કરે છે;
જાણે પિતામહતણું ધન ખોદિ લેવા,
મંડયા ઉપાય કરવા ચિત ચાહિ એવા. ૬૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

પરસ્પરે વાંસ ઘણા ઘસાયા,
અગ્નિ ઝરે ને વન નાશ થાય;
કુટુંબમાં જેમ કુસંપ જામે,
પરસ્પરે તે લડિ નાશ પામે. ૬૪
ન્હાવા ન પામે મરૂ દેશવાસી,
પીવા ન પામે જળ ત્યાં પ્રવાસી;
તે વાતનું વર્ણન જો લખાય,
તો વાંચનારા ભયભીત થાય. ૬૫

બાપાની પીંપર વિષે.

કથાંતર અથવા ફારસ.

કુંડળિયા છંદ.

"વિચરીને વઢવાણથી, લિધો લીંબડી પંથ;
"વિતક વરણવતાં વધે, ગ્રીષમ વરણન ગ્રંથ;

* તડકો.

"ગ્રીષ્મ વર્ણન ગ્રંથ, પંથમાં ન મળ્યું પાણી;
"તપ્યો પ્રલયસમ તાપ, રહી શિર રામ કહાણી;
"દાખે દલપત્તરામ, રામનું રટણ કરીને;
"અતિશય કર્યા ઉચાટ, વાટ મધ્યે વિચરીને. ૬૬
"લગભગ આવી લીંબડી, દોઢ ગાઉ પર દૂર;
"ત્યાં તો ઘોમ ધખ્યો ઘણો, ન રહ્યું તનમાં નૂર.
"ન રહ્યું તનમાં નૂર, સૂરજે શરીર તપાવ્યું;
"છાંયો ન મળે છેક, એક પણ ઝાડ ન આવ્યું;
"દાખે દલપતરામ, ભલી જોતાં મન ભાવી;
"પીંપર બાપાતણી, લીંબડી લગભગ આવી. ૬૭
"બાપાની પીંપર બડી, પૃથવી પર પ્રખ્યાત;
"પ્રસિદ્ધ જેવો પ્રાગવડ, વિશ્વ વખાણે વાત;
"વિશ્વ વખાણે વાત, પીંપળો પ્રભાસ પાસે;
"કદંબ જમુના કૂલ* કલ્પતરૂઓ કૈલાસે;
"દાખે દલપતરામ, ઊપમા એ આપ્યાની;
"ભલે થઇ ભૂમાંહિ, બડી પીંપર બાપાની. ૬૮
"ત્યાં બેશીને ત્રણ ઘડી, કવિએ કર્યો વિરામ;
"અતિ સુખ ઉપજ્યું એ થકી, આશિષ દીધી આમ
"આશિષ દીધી આમ, નામ તુજ નવ જુગ રહેજો;
"તુજને વાવી તેહ, લાખ સુખ સ્વર્ગે લેજો;
"દાખે દલપતરામ, પરમ પદમાં પેશીને;
"લેજો ઉત્તમ લ્હાણુ, બહુ જુગ ત્યાં બેશીને ૬૯
"આંબા કરતાં અતિ ભલું, દીસે તારૂં ડોળ;
"શેલડિ શા હીસાબમાં, આપે સાકર ગોળ;
"આપે સાકર ગોળ, તાપ તનનો ન મટાડે:
"સુરતરૂ સ્વર્ગે વસે, ન દેખે નર કોઇ દહાડે;
"દાખે દલપતરામ, સરસ તરૂના ગુણ સ્મરતાં:
"તુજમાં અમૃત તત્વ, અધિક તું આંબા કરતાં. ૭૦

દોહરો.

જાન્હવી તીરે જળતણું, દેવું સૂલભ દાન;
દેજો નિર્જળ દેશમાં, કહું જળ કીમતવાન. ૭૧

કુંડળિયો.

"પ્યારી પીંપર પદમણી, શાંતિ દાન દેનારિ;
"ભૂપતિ વિક્રમ ભોજસમ, તું અતિશે ઉપકારિ;
"તું અતિશે ઉપકારિ, તારિ કીર્તિ શું કહીએ;
"જે ઉચરૂં તે અલ્પ, એમ અંતર ધરિ રહીએ;
"દાખે દલપતરામ, કોટીધા તું ગુણકારી,
"રાખીશ તારૂં નામ, પૃથ્વિપર પીંપર પ્યારી. ૭૨
"આપે ગામ ગરાસ કે, દ્રવ્ય વસ્ત્ર દે દાન;
"એમાંનું એકે નહીં, શાંતિ દાન સમાન;
"શાંતી દાન સમાન, જગતમાં કશું ન જાણું;
"તે માટે હું તને, વિશેષે કરી વખાણું;
દાખે દલપતરામ, કષ્ટ કાયાનાં કાપે;
"દુનિયા મધ્યે દાન, કહો એવું કો આપે. ૭૩
"જ્યાં સુધી આ જગતમાં, સુજ કવિતા કહેવાય;
"બાપાની પીંપર તણા, ગુણ જગમાંહિ ગવાય;
"ગુણ જગમાંહિ ગવાય, પામજે બહુ પ્રખ્યાતી;
"કીર્તિ દેશ વિદેશ, મુલકમાં થાજે માતી;
"દાખે દલપતરામ, અરે સુખના અંબુધી*;
"જીવે તું જગમાંહિ, જીવે કવિતા જ્યાં સૂધી. ૭૪
'ઓગણિસેં ઉપર થએ, વિક્રમ વર્ષે એક;
"વદિ દશમી વૈશાખની, વાસર શની વશેક;
"વાશર શની વશેક, પાંપરે તાપ ઉતાર્યો;
"નિશ્ચળ રેહેવા નામ, આમ આ વિષય ઉચાર્યો;
"દાખે દલપતરામ, ભલે જનમી આ ભૂપર;
"વિક્રમ વર્ષ ગણાય, એક ઓગણિસેં ઉપર. ૭૫

સવૈયો.

" કદળી તરૂ તુચ્છ ગણી કહીએ,
કદિ આંચ હરે ન દિતાપાંની,
તરૂ ફલતણાં વિરહી જનને,
બહુ વૃદ્ધિ કરેજ બળાપાની,
ધિક જન્મ ધરી જશ જો ન જપાય
છપાય ન અંદર છાપાની;
નિરભાગણિ નાગરવેલ અને,
બડભાગણિ પીંપર બાપાની." ૭૬

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જો બાગ આદિથકી શીતળ વાયુ આવે,
રસ્તે જતા જન દિલે અતિ હર્ષ લાવે;
લાગે નવાઇ સરખો શિત વાયુ કેવો,
જાણે મળ્યો સરસ તે પરદેશિ મેવો. ૭૭

* કાંઠે.

* સમુદ્ર.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જે બાગમાં કોઇકિ લોક બેસે,
ઝાડી વિષે જેમ છુપાઇ પેસે;
જાણે થયો છે રવિ વાઘ જેવો,
છૂપાય પામી જન ત્રાસ તેવો. ૭૮
આંબા વડો પીંપર લીંબડાને,
પુષ્ટી કરે વૃક્ષ વડા વડાને;
કરે વડાને લલચાવિ તાજા,
સ્વરાજ લોભે પ્રતિપક્ષિ રાજા. ૭૯
ચંબેલિ ચંપા વળિ જૂઇ જાઈ,
ગુલાબ સેવંતિ રહી ફુલાઈ;
જો મોગરો આ ફુલ ભાર ઝૂલ્યો,
જાણે જિતી ગ્રીષમ કાળ ફૂલ્યો. ૮૦
જુવાનિ ગ્રીષ્મે ગુણ શુદ્ધ જેના,
જનો વખાણે જશ યોગ્ય તેના;
દશે દિશાએ જન સર્વ દેખે,
અષાડમાં અંકુર તો અલેખે. ૮૧
ચાંપાં પપૈયા ફળ શાલસાં છે,
શેતૂર સારાં જગમાં થયાં છે;
શ્રીમંતને દે બહુ સ્વાદ એવા,
જાણે વિચારે લલચાવિ લેવા. ૮૨
કેરાં તથા જો તડબૂચ ટેટી,
ગ્રીષ્મે ધરી છે વળિ ભેટ મોટી;
તથાપિ ઝાઝો પરિતાપ દાખે,
રાજા હસાવે વળિ દાબ રાખે.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

દીસે સમાન પણ રાયણ ને લિંબોળી,
એના સમાન ગુણ કેમ શકાય તોળી;
એ નારિઓ સ્વરૂપમાં સરખી જણાય,
જૂદા જુદા જગતમાં ગુણ તો ગણાય. ૮૪
છત્રી ધરી જન જુઓ શિર ઢાંકિ ચાલે,
આંખો ઉઘાડિ અતિશે કરીને ન ભાળે;
જાણે જરૂર દુનિયાં વહુ જેઠ આવ્યો,
તેણે લજાવિ પટ ઘુંઘટ શું તણાવ્યો. ૮૫

દોહરો.

જરૂર છત્રી જેઠમાં, ઓઢ્યાનો છે ચાલ;
લાજ કાઢવી જેઠની, ખરો હવે એ ખ્યાલ. ૮૬

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જેના સમીપ નિજ જોર કશું ન ચાલે,
તેનો જુલૂમ સહિને મન લોક વાળે;
જો રોહિણી અધિક તાપ કરે અતોલે,
તો વૃષ્ટિ ખૂબ પડશે જન એમ બોલે. ૮૭
લાંબું વિશેષ વધતું દિનમાન દીસે,
ઉદ્યોગહીન અકળામણ દે અતિશે;
શાંતિતણા હરખના દિન હોય ટૂંકા,
લાંબા જણાય દિવસો, જગ મધ્ય સૂકા. ૮૮
આદિત્ય આજ નભમાં, મૃગ પાસ આવ્યો,
વાયુ વિશેષ બળથી જગમાં ચલાવ્યો;
જાણે શિકાર કરવા રવિ રાય ધાયો,
દોડયાથિ શ્વાસ ચઢતાં તનમાં ન માયો. ૮૯
વાયો હવે અધિક આ મૃગશીર વાયુ,
જો આજ જોર અતિ પશ્ચિમનું જણાયું;
જાણે સમુદ્ર તરિ આરબ ફોજ આવી.
જે પીંપળા વડ વિશેષ દિધા પડાવી. ૯૦
આંબા થકી ફળ ઘણાંક પડયાં ખરીને,
વાયૂતણા અતિ પ્રહારથકી કરીને;
જાણે વિદેશિ નૃપનું બહુ સૈન્ય આવ્યું,
પાક્યા વિનાનું પણ ખેતર તે લુટાવ્યું. ૯૧
આંબે સુકાલ પરિપક્વ થયો રસાળો,
કોડે કરે સ્વજન સૌ મળિ કેરિગાળો;
શું કલ્પવૃક્ષ ફળ ઇંદ્રપુરીથિ આવ્યાં,
તે ભાગ્યશાળિ જનને ભલી ભાત ભાવ્યાં. ૯૨
ઊડી વિશેષ રજ લાગતિ વાયુ ચોટ,
જોઈ કહે જન થયો અતિ ધૂળ કોટ;
જાણે વિદેશિ નૃપતી નિરખી હઠીલો,
રક્ષાર્થ શ્રેષ્ટ રચિયો મજબૂત કિલ્લો. ૯૩
કોઇ સ્થળે ઘરતણાં નળિયાં ઉડાવ્યાં,
સિંધુ તટસ્થ વળિ નાવ ઘણાં ભમાવ્યાં;
જાણે વિદેશિ નૃપ સાથ થઇ લડાઇ,
દેશી જનો ઉપર કૈ અદકી ચડાઈ. ૯૪
નાવો તણા વળિ જુઓ શઢ તોડિ નાંખ્યાં,
કોઇકિના નવ રહ્યા કુપથંભ આખા;
ભાનૂ તપ્યો પવન ને નિધિ ઊછળે છે,
જાણે ત્રણે નૃપતિ સંપ કરી મળે છે. ૯૫

એથી વિશેષ જનમાં ગભરાટ ઊઠયો,
જાણે જરૂર રૂદયે અતિ દૈવ્ય રૂઠયો;
નિશ્વાસ નાખિ નમિ ઇશ્વર પાય લાગે,
શાંતી સ્વદેશ કરવા વરસાદ માગે. ૯૬
જો ભાનુ ઉત્તર ભણી ખટ માસ આવ્યો,
તેણે ભલો ભરતખંડ ઘણો તપાવ્યો;
પાછો વળ્યો તરત આજ[1] થકી વિચારી,
ઝાઝો ખમે ન પરિતાપ પ્રજા બિચારી. ૯૭
જ્યારે રવી અધિક પશ્ચિમમાં ઢળે છે,
સિંધૂ સમીપ ફરવા જન નીકળે છે;
જાણે બધા દિવસમાં રવિએ તપાવ્યા;
તે સિંધુ પાસ કરવા ફરિયાદ આવ્યા. ૯૮
ધીમે ધિમે સુરજ પશ્ચિમ આથમે છે;
ઉન્હાં તથાપિ કિરણો જગમાં ભમે છે;
એથી ઉતાપ ઉપજે રવિ દેવ પાખી,
જાણે ગયો નૃપતિ તે નિજ થાણું રાખી. ૯૯
પક્ષી જુઓ ઉદધિ ઉપર આ ભમે છે;
જોતાં સમીપ ફરતાં જનને ગમે છે;
જાણે સમુદ્રતણિ રીસ સમ્યાનું ધારી,
ઓવારણાં ખગ કરે ચિત્તમાં વિચારી. ૧૦૦
ભોગીજનો શયન પુષ્પતણાં બિછાવે,
તે એરખા કુસુમ હાર તથા ધરાવે;
ગુંથે સતી સુમન[2] કોઇકિ ચોટલામાં,
બેસે પ્રિયા પ્રિય મળી શશિની પ્રભામાં. ૧૦૧
જેષ્ટા સમીપ શશિ પૂર્ણ રૂડો સુહાવે,
તે દેખતાં કવિતણે ઉર તર્ક આવે;
ચૂડો નવીન રજની વહુએ મગાવ્યો,
જાણે નિશાપતિ જઈ ગજદંત[3] લાવ્યો. ૧૦૨
મેનાં શુકો મધુર શબ્દ કરે પ્રભાતે,
મધ્યાન્હ પીક[4] વળિ બુલબુલ શબ્દ રાતે;
સાંજે ગમે ચકલિયો સ્વર શુદ્ધ એમ,
શોભે વિશેષ સમયોચિત શબ્દ જેમ. ૧૦૩

૧. જુનની તા૦ ૨૧ મીથી.

૨. સુમન—ફુલ.

૩. જેષ્ટા નક્ષત્રનો આકાર હાથી દાંતને આકારે છે. જેઠની પુનમે ગ્રીષ્મઋતુ પુરી થાય છે અને તે ઋતુમાં વડના ઝાડે સારો આશ્રય આપેલો માટે તે દહાડે વડસાવિત્રાનું પૂજન કરે છે. તે પુનમનું નામ વડસાંતરી કહેવાય છે.

૪. બપૈયો.

દોહરા.

રહે ન સરખા દિન સદા, ચતુર વિચારો ચંત;
દિન આવ્યા વરસાદના, આવ્યો ગ્રીષમ અંત. ૧૦૪
ધીરા જન ધીરજ ધરો, ઉરમાં સમજી આમ;
રાજી રાજી નીત રહો, દિલમાં દલપતરામ. ૧૦૫

વર્ષા ઋતુનું વર્ણન.

મનહર છંદ.

સુણો સભાસદો વિશ્વરૂપી રંગભૂમિ વિષે,
સાહસિક એક શુરવીર વડો આવશે;
જગતના ઉપકાર માટે નિજ જીવનને,
કરી કુરબાન દાન શૌર્ય દેખડાવશે;
પ્રસરશે પૃથ્વિમાં તે પામીને પ્રવાસ શૌર્ય,
ગામ ગામ ઠામ ઠામ જમાવ જમાવશે;
યુદ્ધશૌર્ય ધરી યુદ્ધ કરશે તે માહા યોદ્ધા;
હિમતથી ગ્રીષમને હરાવી હઠાવશે. ૧

ઇંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

પેખી પિડાતા મહિ મધ્ય પ્રાણી,
તે ગ્રીષ્મનો જૂલમ એમ જાણી;
રૂઠયો ઘણો અંતર મેઘરાય,
તે રાજ લેવા ચિત્તમાં ચહાય. ૨
ચિત્તે જનો સૌ ધનને ચહાય,
તે પૂછવા જોતિષિ ઘેર જાય;
જોષી દિલાસા બહુ જૂઠ દે છે,
વિશ્વાસ ભોળા જન તો ધરે છે. ૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

છે ગ્રીષ્મનો શુષ્ક પ્રધાન નામ,
ઠરી રહ્યો ભૂતળ ઠામ ઠામ;
તેણે કર્યો હાથ હરેક કિલ્લો,
લડયા વિના તે ન હઠે ઉઠીલો. ૪

ભુજંગી છંદ.

સુકું ગ્રીષ્મના મંત્રિનું નામ જાણું,
દિસે ઠામ ઠામે સુકાનુંજ થાણું;
જુઓ સીમમાં નીમમાં ઠામ ઠામ,
સુકાનેજ તાબે દિસે છે તમામ. ૫

ગિરી શાખરે વ્યાપિયું ખૂબ સૂકું.
સુકે કોઇએ ઠામ ખાલી ન મૂકયું;
નદી કે તળાવો જુઓ ખેતરોમાં,
જુઓ ચોક વસ્તીતણા કે ઘરોમાં. ૬
જુઓ સ્થીર જ્યાં ત્યાં સુકાનો જમાવ,
કરે ભક્ષ પ્રાણીતણો એજ ભાવ;
જુઓ ઘાસ પાણી જમી મધ્ય ખૂટયાં,
ચઢી ગ્રીષ્મની સ્વારીએ જેમ લૂટયાં. ૭

પંચાત અથવા વિષ્ટી.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

એવે સમે પવન શીતળ કાંઇ આવ્યો,
વિષ્ટી તણી જરૂર એજ વધાઇ લાવ્યો;
દાતા નહિ તદપિ શીતળતા જમાવે,
તે લોકના મન વિષે ભલિ રીત ભાવે. ૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાયુ જુઓ નૈઋતનો વહે છે,
વર્ષાદનું આગમ તે કહે છે;
હર્ષે ભર્યો જેમ વિદેશિ આવે,
વધામણી કાંઇ ભલીજ લાવે. ૯
વાયો શિળો નૈઋતમાંથી વાયુ,
જોતાં ભલુ કારણ તો જણાયું,
સંધી કરાવા રિપુ ગ્રીષ્મ સાથે,
શું મોકલ્યો સાંધિક મેઘનાથે. ૧૦
ત્યાં સામ ને દામ ઉપાય કીધા,
ભલે પ્રકારે વળિ ભેદ[1] દીધા;
થાણું ઉઠાવ્યાં નહિ શુષ્ક કેરાં,
વાનાં વિવેકે કરતાં ઘણેરાં. ૧૧
નક્કી થયું દંડ ઉપાય પાખે,
તે આપણું તો નહિ માન રાખે;
માથા ફરેલો કદીએ ન માને,
કોઇ તણી વાત ધરે ન કાને. ૧૨

દોહરો.

સામ દામ કે ભેદથી, સમાધાન જો થાય;
ધણધણી કે ઘરધણી, કરે ન ક્લેશ ઉપાય. ૧૩

ભુજંગી છંદ.

કહે ગ્રીષ્મ રાજા સુણો શુષ્ક વીર,
વડો ફોજમાં એક તું છે અમીર;
પુછું તૂજને આજ હું એજ માટે,
હવે આપણે ચાલવું કેમ વાટે. ૧૪
મળું શત્રુથી કે મચાવું લડાઇ,
જીતી શત્રુને પામવી છે વડાઇ;
કહે શુષ્ક મંત્રી સુણી વેણ એવું,
વિના જુદ્ધ કીધે નથી રાજ દેવું. ૧૫
દુતો મેઘના બિંદુ રૂપે જણાશે,
જુઓ તેહને આપણા દૂત ખાશે;
અજા જાતિ છે સિંહનો જેમ ચારો,
દુતો મેઘના તેમ ચારો અમારો. ૧૬
ધખેલી તવીમાં પડે બિંદુ જેમ,
થશે મેઘની ફોજનો નાશ તેમ;
દિસે મેઘને શીર છે રામ રૂઠયો,
લડી જીતવા આપણી સાથ ઉઠયો. ૧૭
નથી જાણતો ગ્રીષ્મનું જોર કેવું,
નથી બાળનો ખેલ છે રાજ લેવું;
જુઓ સ્વર્ગમાં સૂર્ય ભૂપાળ જે છે,
ખરો આપણો માનીતો મીત્ર તે છે. ૧૮
રવિ મેઘના બિંદુને ચૂશિ જાશે,
રહે બાકિ તે આપણા દૂત ખાશે;
કદાપિ વળી જો રહી જાય બાકી,
બધાને ગ્રહીને કરે સિંધુ ફાકી, ૧૯
જુઓ આપણા મિત્ર છે સિંધુ જેવા,
કુદે છે મહા જોરથી આજ કેવા;
ડરીને હઠયાથી અકીર્તિ પમાય,
જુઓ આપણો ક્ષત્રિનો ધર્મ જાય. ૨૦
રણે મોત જો થાય તો સ્વર્ગ જૈએ,
સદાકાળનું સ્વર્ગમાં સૂખ લૈએ;
ડરીને હઠી જુદ્ધથી જે જીવે છે,
જીવે તોય લોકો મુઓ તે કહે છે. ૨૧
જુઓ વિશ્વમાં સૌ શુરાને વખાણે,
જનેતા તથા તાતને ધન્ય જાણે;
લડે એકલો જે શુરો લાખ સામો,
પડે દેહ તો તે ન જાણે નકામો. ૨૨

1. ભેદ—બીક

પતિ સંગ જેને સતી દેહ બાળે,
શુરા તેમ સંગ્રામમાં દેહ ગાળે;
લડાઈ લડયાનો હદે હર્ષ રાખે,
ભયેભીત થૈ દીન ભાષા ન ભાખે. ૨૩

દોહરો.

ગ્રીષ્મ ભરાયો ગર્વથી, શુણી મંત્રિની વાત;
મેઘે ચઢાઇ આદરી, સંગ્રામે સાક્ષાત. ૨૪

વર્ષાદ આવવાનાં ચિન્હો.

શાલિની વૃત્ત.

ઇંડાં લૈને કીડીયો નીકળી છે,
ટોળે ટોળે એકઠી થૈ મળી છે,
જાણે એ તો લોકને ધૈર્ય દે છે,
વૃષ્ટિ થાશે એમ તે સૂચવે છે. ૨૫
પક્ષી મંડયાં ગુંથવા ઘાસમાળા,
લોકો જાણે વૃષ્ટિના એજ ચાળા;
કાચિંડાને રંગ રાતો ચડયો છે,
કંકૂપત્રી વૃષ્ટિને લાવિયો છે. ૨૬
કોઇ ઠામે દેડકાં બુમ પાડે,
લોકોને શું ધૈર્ય એ તો પમાડે;
મીઠા કેરા પાત્રમાં થાય પાણી,
લોકે લીધું વૃષ્ટિ થાવાનું જાણી. ૨૭

વસંતતિલકા વૃત્ત.

પાંખેકરી ચકલીયો રજ અંગ નાંખે,
જાણે નિમજ્જન કરે નિજ અંગ આખે;
એવે મિષે મનુષને મન ધૈર્ય દે છે,
વૃષ્ટી થવાતું શુભ કારણ સૂચવે છે. ૨૮
જાણ્યું થયું મિલન ભાસ્કર કર્કરાશી,
છે કર્ક જાત જગમાં જળના નિવાશી;
જેવો સુસંગ કરશે શુભ તેનું કામ,
એવું વિચારી જન લે મનમાં વિરામ. ૨૯

ઇંદ્રિવજ્રા વૃત્ત.

જો આ વળી આભ જણાય રાતો,
વર્ષાદ આવ્યાનિ નિશાનિ આ તો;
ઇંદ્રે કર્યો ઓચ્છવ હોય રૂડો,
આકાશમાં જેમ ગુલાલ ઉડયો. ૩૦
આકાશમાં સુંદર મચ્છ તાણ્યો.
જોતાં હવે મેઘ સમીપ જાણ્યો;
શું ગ્રીષ્મના સામું ધનૂષ તાણ્યું,
નસાડવાને ઉર વૈર આણ્યું. ૩૧
ઊંચી જગોએ વનમાં ટિટોડી,
ઇંડાં મુકે તો નહિ વૃષ્ટિ થોડી;
શું એટલે સુધિ થવાતું પાણી,
ઇંડાં મુકયાં હોય ભવિષ્ય જાણી, ૩૨
જો વીજળી આ ઝબકે ઇશાની,
તે સઘ વર્ષાદ તણી નિશાની;
જાણે થઇ ઇશ્વર કેરિ દષ્ટિ,
તેથી થશે વિશ્વ વિષે સુવૃષ્ટિ. ૩૨
જો ચંદ્રને આ જળનું કુંડાળુ,
આકાશમાં આજ દિસે રૂપાળું;
આડી રૂડી સૂર્યમુખી ધરી છે,
ચઢાઇ શું મેઘ નૃપે કરી છે. ૩૪
વેપારિ વિદેશ થકી વળે છે;
કુટુંબને આવિ સુખે મળે છે;
જાણે સુણી એ લડનાર રાજ,
સંભાળ લીધી ઘર કેરી આજ. ૩૫

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આકાશ સ્વચ્છ નથી કાંઇક શ્યામતા છે,
તારા શશાંક પણ સ્વચ્છપણું તજ્યા છે;
જાણે વડા નરપતિતણિ વ્યાપી છાયા,
ઝાંખા પડી અવર ભૂપતિઓ દબાયા. ૩૬
જો ઘંટનાદ બહુ દૂર સુધી સુણાય,
ઉંડાણથી નિકળતો સ્વર સૂક્ષ્મ થાય;
જાણે કર્યું અશન તાંબુલનું ગવૈયે,
તેથી ઝિણો સ્વર ઉઠયો મન ધારી લૈએ. ૩૭
સંચારતા જન જુઓ વળિ છાપરાંને,
મંડયા નવીન ઘરને ઝટ ઢાકવાને;
જાણે વડા નરપતિ પુરમાં પધારે,
શોભાવવા પુર વિશેષ ધરો સુધારે. ૩૮

મેઘરાયની ચઢાઇ.

ભુજંગી છંદ.

જુઓ શિખરો વાદળાંનાં બિરાજે,
રૂડયા જાણિએ પર્વતો હોય આજે;

મહા દુઃખ પોકારવા કેરિ આશે,
ગયા પર્વતો જાણીએ ઈંદ્ર પાસે. ૩૯
જુઓ વાદળાં આમથી તેમ દોડે,
મળે કોઇ તો એક બીજાની જોડે;
દિસે જાણિએ ફોજનાં જૂથ જાય,
રૂઠયો ગ્રીષ્મની ઊપરે મેઘરાય. ૪૦
વળી વાદળાંની છટા કેવિ છાજે,
રૂડા ઇંદ્રના જેમ હાથી બિરાજે;
નમેલાં દિસે ભૂમિના પાસ કેવાં,
સુશોભીત તે હાથિની સુંઢ જેવાં. ૪૧
જતીઓ જુઓ એક ઠામે ઠરે છે,
કથા કિર્તનો લોક સૌ સાંભળે છે;
હરે ગ્રીષ્મના કષ્ટને એમ જાણે,
પ્રભુનો પુરો પાડ પ્રેમે વખાણે. ૪૨
કરે આભમાં વીજળી ચમ્મકારા,
ઝબુકે ઘણી જાણીએ શસ્ત્રધારા;
થયા આભમાં કાટકાના કડાકા,
દિસે જાણીએ તોપના તે ધડાકા. ૪૩
ઉઠી ગર્જના મેઘની ત્યાં નિશંકા,
દિધા જાણીએ નોબતે ઘાવ ડંકા;
ધ્વનીનો વળી અર્થ એવો ઠરે છે,
મહા મેઘરાજા મુખે ઊચરે છે. ૪૪
જઈ ગ્રીષ્મ સાથે કરૂં યુદ્ધ મોટું,
નહીં તો ન રાજા ધરૂં નામ ખોટું;
લડી ગ્રીષ્મના કાળને હું હઠાવું,
ચઢેલા મદે સિંધુને ઠામ લાવું. ૪૫
બધા દેશમાં ફોજ ફેલાવિ મૂકું,
ચહું ચાહિને ઠામ એકે ન ચૂકું;
કરીને પ્રતિજ્ઞા ચઢી મેઘ આવ્યો,
અસંખ્યાત સાથે સજી સૈન્ય લાવ્યો. ૪૬
સુણી મેઘવાણિ થયા સજ્જ સર્વે,
લડે ફોજ બે રાખિને ખૂબ ગર્વે;
પડયા મેઘના બિંદુ ત્યાં ખૂબ તૂટી,
લીધા તેહના પ્રાણ તો સધ લૂટી. ૪૭
લડે ખૂબ વર્ષાદ ને ગ્રીષ્મ કાળ,
ભલા શૂરવીરો દિસે બે ભુપાળ;
ગઈ મેઘની ફોજ ઝાઝી મરાઈ,
શુરા શુષ્ક વીરો ગયા ખૂબ ખાઈ. ૪૮
કરા રૂપ થૈને પડયા કૈ સિપાઇ,
તથાપિ ગયા ગ્રીષ્મના દૂત ખાઇ;
જુઓ નીરના ચાલિયા ખૂબ રેલા,
દિસે જાણિએ લોહિના તે બનેલા. ૪૯
ચડયો ક્રોધ વર્ષાદને ચિત્ત એથી,
કરી ગર્જના ખૂબ તે કાળ તેથી;
અસંખ્યાત ત્યાં સૈન્ય થૈ સજ્જ આવ્યું
ભુમી ઉપરે યુદ્ધ ભારે મચાવ્યું. ૫૦
જુઓ મોર કેવા ટહુકા કરે છે,
દિસે ચોપદારો નકી ઉચરે છે;
થઇ નીરનાં બુંદની વૃષ્ટિ એવી,
દિસે યુદ્ધમાં બાણના વૃષ્ટિ જેવી. ૫૧
જુઓ દાદુરો શબ્દ કેવા કરે છે.
દિસે આરબી બેરખો ઉચ્છરે છે;
મહી ઉપરે નીર રેલા ચલાવ્યા,
દિસે જાણિએ મેઘના દૂત આવ્યા. ૫૨

દોહરો.

ગમત કરીને ગાય છે, ગુણિજન રાગ મલાર
જાણે સિંધુ રાગ તે, ગાય યુદ્ધ મોઝાર. ૫૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખેડુ જનો વાવણિયો કરે છે,
વિશેષ આશા ઉરમાં ધરે છે:
જે સ્વર્ગમધ્યે સુખને ચહે છે,
તે જેમ અન્નાદિક દાન દે છે. ૫૪

ભુજંગી છંદ.

તળાવો તથા કૈક ખાડયો ભરી છે,
દિસે જાણિએ છાવણી તે કરી છે;
જુઓ નીરનાં પૂર આવ્યાં નદીમાં,
દિસે જાણિએ સૈન્ય ચાલ્યું[1] મહીમાં. ૫૫
મળી ઝર્ણ ઝાઝાં નદી મોટિ થાય,
ગિરી ભેદીને[2] ઝાડને ખેંચી જાય;
મળી જેમ ઝાઝા જનો સંપ જોડે,
મહા જોર વાળાતણું જોર તોડે. ૫૬

---

૧. મહી—પૃથ્વી.　　૨. ભેદીને તોડીને.

કહું આ નદીઓતણું પૂર કેવું,
જણાએ જુવાનીતણું જોર જેવું;
તટે ઝાડને તોડતી કેવિ હિંડે,
છકયો મંત્રિ પાડોશિને જેમ પીડે. ૫૮

દોહરો.

છાઈ ધરા નીલે તૃણે, ઘન છાયો આકાશ;
સુખકારી સહુ લોકને, સુંદર શ્રાવણ માસ. ૫૮

ભુજંગી છંદ.

જુઓ માનવીઓ કરે ખૂબ મેળા,
ભલા લોક ભાગોળમાં થાય ભેળા;
મળી મિત્ર સાથે જનો ખૂબ ચાલ્યા,
સજી સૈન્યને યુદ્ધમાં જેમ ચાલ્યા. ૫૯
જુઓ દીસતી ગાડીઓ દોડતી છે,
ઘણા ઘૂઘરાના સ્વરે ગાજતી છે;
ઘણીં જુક્તિવાળો બનેલો જથો છે.
રૂડા જાણિએ ઇંદ્રિકેરા રથો છે. ૬૦
જુઓ સિંહ સંક્રાંતિએ ભાનુ આવ્યો,
ઘણું સાથ વૃષ્ટિ તણું સૈન્ય લાવ્યો.
ડરે રેલથી સર્વ સૃષ્ટિ બિચારી,
દિઠી સૂર્ય દેવે સજી સિંહસ્વારી. ૬૧
ચઢયો જે સમે ખૂબ વર્ષાદ ખાસો.
થયો તેથિ ચૌટા વિષે તો તમાસો;
અહિંથી તહીં દોડતા લોક ભાસે,
થતા યુદ્ધમાં કાયરો જેમ નાસે. ૬૨
કઇકિ શિરે ખેસ તો ઢાંકી દીધો,
ડરી જાણિએ નારીનો વેષ લીધો;
કઇકિ શિરે છત્રિઓ આદિ સારી,
જુઓ મેઘરાયે કર્યાં છત્રધારી. ૬૩

દોહરો.

નદી તળાવો નીરથી, ભરાઇને ઉભરાય;
રણસંગ્રામ પ્રવાહ સમ, જોતાં છબ્યાં જણાય. ૬૪

ભુજંગી છંદ.

સુકાં ઘાસને ધુળ ખેંચાઇ ચાલી,
લીધા જાણિયે ગ્રીષ્મના દૂત ઝાલી;
ગિરીને શિરેથી શિલા આખડે છે,
દિસે જાણિએ મસ્તકો ને પડે છે. ૬૫
તણાયાં સુકાં કાષ્ટ ત્યાં મોભ જેવાં,
દિસે હાથ ને પાવ કે અંધ એવાં;
વડાં ઝાડ ત્યાં કોઇ ખેંચાઈ જાય,
દિસે ફોજના જેમ હાથી તણાય. ૬૬

દોહરો.

ભૂત પ્રેત વૈતાળ ત્યાં, આવ્યા મળી અથાક;
દે બળિદાન ધુણે ભુવા, વાજે ડમરૂ ડાક. ૬૭

મનહર છંદ.

વાદળાંના ગોટેગોટા જતા આવતા ન જાણ,
મોટી જટાવાળાં તે ભુવાનાં ડોકાં ડોલે છે;
ઠંડા દિન જાણીને ઉજાણી આ ન જાણીશ તું,
ખીર વડાં બાકળાનો તે ઉતાર તોલે છે;
ચમકીશ નહિં નથી વીજળીનો ચમકાર,
મહીષને મારવાને ખટક તે ખોલે છે;
ગાજતો નથી ગગન ઘન દલપતરામ,
બોંબે બોંબે બોંબે બોંબે ડાકલું તે બોલે છે. ૬૮

ભુજંગી છંદ.

બધો દેશ પાણીથિ ભીંજાવા દીધો,
દિસે ગ્રીષ્મના હાથથી દેશ લીધો;
રહ્યા છોડ લીલા બધે ઠામ જામી,
વધી જાણિએ તે પ્રજા સૂખ પામી. ૬૯
બધું વિશ્વ તો નીરથી ધોઇ દીધું,
દિસે જાણિએ સ્નતકી સાફ કીધું;
પડયાં ગ્રીષ્મમાં પ્રાણીનાં હાડ ચામ,
ગયાં સર્વ ધોવાઇને સિંધુ ઠામ. ૭૦
ઘણાં ઘાસ ને છોડ દીધા ઉખાડી,
ધરી જાણિએ ભૂમિએ લીલિ સાડી;
લિલા રંગના આ થયા પર્વતો છે,
લિલી કાંચળી જેમ ઢાંકયાં સ્તનો છે. ૭૧
જુઓ આ દિસે કેવું મોટું તલાવ,
બન્યો જાણિએ ભૂમિનાભી બનાવ;
રૂડી કેવિ ઝાડી ખિલી નીકળી છે,
રૂડી જાણિએ અંગ રોમાવળી છે. ૭૨
બહૂ જાતિના ઉપજ્યા ખૂબ પ્રાણી,
દિસે પ્રાણીઓથીજ ભૂમી ભરાણી;
થયો જાણિએ ભૂમિમાં ભૂપ સારો,
થયો તે થકી વસ્તી કેરો વધારો. ૭૩

દોહરો.

ઉપજ્યાં ઝાઝાં અળશિયાં, બીજા જંતુ આજ;
નિર્બળ પણ સુખી થાય છે, જેમ થએ શુભ રાજ. ૭૪

ભુજંગી છંદ.

ભુમિમાં દિસે ઇંદ્રગોપો અપાર,
તુટયા જેમ ગુંજાતણા હોય હાર;
થઇ આજ કાં તો પ્રવાળોનિ વૃષ્ટી,
સજી હાર શોભી રહી સર્વ સૃષ્ટી. ૭૫
જુઓ નિર્જળાં સ્થાનમાં નીર જામ્યાં,
જનો પામરો જાણિયે દ્રવ્ય પામ્યાં;
તળાવે બહુ દેડકાં બૂમ પાડે,
ભલી ભેંસનાં જેમ પાડાં બરાડે. ૭૬
ગયાં સારસો તો ઉડિ સિંધુ તીર,
નિહાળી તળાવો તણું ડોળું નીર:
કુબુદ્ધિ તણા જેમ દેખે તરંગ,
તજે સજ્જનો સદ્ય તેનો પ્રસંગ. ૭૭
જુઓ પક્ષિ કલ્લોલ કેવાં કરે છે,
અહીંથી તહીં ઊડતાં તે ફરે છે;
દિસે જેમ આકાશના કાશદો છે,
સમાચાર દેવા સુરસ્તો ગ્રહ્યો છે. ૭૮
બપૈઆ તથા કોકિલા શબ્દ બોલે,
સુણીને તપસ્વી તણાં દીલ ડોલે;
કહું ઊપમા શબ્દ કેવા ગણાય,
મધુરે સ્વરે નાયકા જેમ ગાય. ૭૯
કળા પૂરિને શોભિતા મોર કેવા,
દિસે દેવને શીર મૂકુટ જેવા;
ઘણા ઊજળા આ બગો જોઇ લીધા,
દિસે જેમ સાધૂ વડે સાર કીધા. ૮૦
જુઓ આ બગો આ જઇ પાર્સ[1] બેઠા,
નહીં ઊતરે ઝાડથી આપ હેઠા;
દિસે જાણિયે આળસૂ દ્રવ્યવાન,
પિયે ખાય બેસી રહે એક સ્થાન. ૮૧

૧. બગલો ઉંચા ઝાડ ઉપર બેસે છે તે નીચે ઉતરતો નથી અને બગલી તેને ખોરાક લાવીને ખવડાવે છે અને ચાંચો મારતી જાય છે. નરસિંહ મહેતાના પદમાં છે કે "જે રતે બગલો પારસ ચઢે."

બક્રી[1] લાવિ ચારો ધરે મૂખ આગે,
વળી ચાંચથી મારવા કાંઇ લાગે;
રૂચ્યું નારિનું ખાઇને દુઃખ ખોલે,
અરે બાળ આ સૂખને એમ બોલે. ૮૨
વિંટાયા તરૂ ઊપરે ખૂબ વેલા,
દિસે બાજરો ટોપ જાણે ધરેલા;
લિલાં ઘાસ ગાયો મૃગો તે ચરે છે,
સુરાજ્યે પ્રજા જેમ સૂખે ફરે છે. ૮૩
સુરાજ્યે પ્રજા વંશ વિસ્તાર જેવા,
ઉગ્યા ખેતરે અન્નના છોડ એવા;
દિસે શ્વેત ડોડા જુઓ કેવડાના,
ભલા હોય તે જેમ ભાલા શુરાના. ૮૪
ઉગ્યા અત્ર માંજારિના ટોપ કેવા,
રચ્યા હોય રૂપા તણા ટોપ જેવા;
હશે વેંતિયા માણસોનો મુકામ,
રચ્યાં હોય તંબુ તણાં જેમ ધામ. ૮૫

ઉપજાતિ વૃત્ત.

કહું ભલાં સૂરજ ફુલ કેવાં,
જોતાં દિસે વર્તુળ ઢાલ જેવાં;
જો રંગ પીળે જગમાં જણાયાં,
જાણે રૂડા વીરરસે રસાયાં, ૮૬

દોહરો.

ફુલ્યાં ફૂલ અનેકધા, કહું શોભા તે કાળ;
આવી અનેક અપ્સરા, વરવા લૈ ફુલમાળ. ૮૭
ગુલાબ ને બટમોગરો, પારિજાત ધંતૂર:
વળી ફુલ્યો વનકેસરો, પુષ્પ દિસે ભરપૂર. ૮૮
અગસ્તિયો જાસુદ વળી, કદંબ ફુલ્યાં ફૂલ;
બકૂલ ચંબેલી તણાં, આપે પુષ્પ અમૂલ્ય. ૮૯

ભુજંગી છંદ.

જુઓ હારશિંગારતણાં ફૂલ સારાં,
પિળી પાઘડી ઓઢણી રંગનારાં:
ધર્યો જેમ સંગ્રામનો રંગ અંગે,
દિસે અપ્સરાઓ અતીશે ઉમંગે. ૯૦
લિલા આમલીએ થયા કાતરા છે,
દિસે દેવિનાં કાંકણો જેમ આ છે;
જુઓ છોડ કેવા દિસે પુષ્પ કેરા,
દિસે પૃથ્વિએ પુષ્પના હાર પેર્યા. ૯૧

૧. બગલી

કહું શોભિતા કેળના થંભ કેવા,
જુઓ જાણિએ શોભિતા જાંઘ જેવા;
વળી એક ઊંચું જુઓ છાડ લાંબુ,
ફળો લાગિયાં જેહને ખૂબ જાંબૂ. ૯૨
દિસે જાણિ બંદૂકની ગોળિયો છે,
મહા મેઘની ફોજથી આવિયો છે;
મહા જોરથી ખૂબ મારો ચલાવ્યો,
ઋતુ ગ્રીષ્મને તે થકી શું હઠાવ્યો. ૯૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રવિ શશી વાદળીએ છવાય,
ખુલ્લા વળી તે ઘડિમાં જણાય;
સંગ્રામ મધ્યે શુરવીર જેમ,
અદૃશ્ય થૈ દર્શિત થાય તેમ. ૯૪
અંધારિયું ને વળિ વૃષ્ટિ થાય,
બીહામણી રાત ઘણી જણાય;
તે જેમ સંગ્રામ સમે અતીશે,
સંગ્રામ ભૂમી ભયભીત દીસે. ૯૫

દોહરો.

તમરાં બોલે રાતમાં, જેમ નુપુર ઝણકાર;
જાણે રણભૂમી વિશે, ભૂત તણા ભણકાર. ૯૬

ઇંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

જો આગિયાના ચળકાટ થાય,
ઘૂમે મહીમાં નભમાં ઘણાય;
જ્યારે છુપ્યા સૂર્ય શશાંક જેવા,
તેજસ્વી ત્યાં જીવ જણાય તેવા. ૯૭

દોહરો.

આવિ શ્રાવણી પૂર્ણિમા[1], વીત્યો વર્ષાકાળ;
નામ ફેરવી ધારશે, હવે શર્દ ઋતુ હાલ. ૯૮
જેમ જુવાની જનતણી, જતાં વૃદ્ધ કહેવાય;
તે રીતે દલપત કહે, જુદું નામ જણાય. ૯૯
થાય શરદમાં દર્દ ભવ, મરદ મેરીને શીપ;
રક્ષા બંધન લઈ ધરે, ગુરુજનની આશીષ. ૧૦૦

૧. અથવા સિંહ સંક્રાંતિ પુરી થતાં વર્ષાઋતુ પૂર્ણ થાય એમ પણ કહે છે

શરદ ઋતુનું વર્ણન.

દોહરો.

શ્રાવણ વદથી શરદ ઋતુ, કાં કન્યા સંક્રાંત;
જે ઋતુમાં જોતાં પડે, સાગર સરિતા શાંત. ૧

ઉપજાતિ વૃત્ત.

થયો અગસ્તોદય પૂર્વ ભાગે,
જેણે પિધો તો નિધિ સર્વ આગે;
જાણે નિધિને ડર દીલ જાગ્યો,
તેથી હવે શાંત થવાજ લાગ્યો. ૨

માલિની વૃત્ત.

ગગન સુરજ કન્યા રાશિમાં વાસ કીધો,
નિજ પતિ તરૂણીએ હસ્તમાં જેમ લીધો;
રવિથિ ઘન તણું તો થાય તોફાન થોડું,
જન મદ ઉતરે છે જેમ થાતાં સજોડું. ૩
પવન પણ હતો જે પ્રૌઢ તોફાનકારી,
ધરણિ ગગન ધીમી છે ગતી આજ ધારી;
સમજુ જન વિચારી જુક્તિથી જાણી લેશે,
અતિશય મદ નિત્યે કોઇનો ના રહેશે. ૪
વરૂણ દિશ તજીને પૂર્વનો વાયુ[1] આવે,
કદિ કદિ જલવૃષ્ટિ પૂર્વમાંથીજ લાવે;
મનુશ મન તરંગો જેમ જૂદા જણાય,
કદિ કદિ ફરિ જાતાં વેગ જૂદોજ જાય. ૫

મનહર છંદ.

મીન સંક્રાંતી પછી પવન પશ્ચિમ તણો,
કન્યા સંક્રાંતથી ઇશાન તણો આવશે;
કહો એવાં પવનનો ભરૂસો કરશે કોણ,
નક્કી એક રીત નિત્ય નહીં તે નિભાવશે;
જે જનના મગજમાં પવન ભરાતો હોય,
એવાનો ભરૂસો કોણ અંતરમાં લાવશે;
કહે દલપત તેની પ્રીતની પ્રતીત નહીં,
મન તણો મર્મ કહે પછી તે પસ્તાવશે. ૬

માલિની વૃત્ત.

જલધિ પણ જુઓ આ શાંતતા સારિ પામ્યો,
મદ અધિક ચડેલો જેહનો તે વિરામ્યો;
સ્વલપ ભણિત વિદ્યા જેમ ગર્વિષ્ટ થાય,
ભણતર ભણિ ઝાઝું ગંભિરાઇ જણાય. ૭

૧. એને વેપારી પવન કહે છે.

જગપથ ગતિકારી નાવ ચાલ્યાં વિદેશે,
સુનૃપ અમલ થાતાં ન્યાય ચાલે વિશેષે;
નહિ જલદી ડુબાવે એમ વિશ્વાસ આવે,
સુજનપણું નિહાળી જેમ શંકા ન લાવે. ૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

હવે જુઓ આ વળી હાથિયાએ[1],
શું ફેરવી શુંઢ પ્રમત્તતાએ;
વૃષ્ટિ વિશેષે કરવા મચેલો,
તેણે કર્યો શું અતિ યુદ્ધ છેલ્લો.

માલિની વૃત્ત.

કદિક નભ ચડે છે વાદળાં શ્વેત રંગે,
શરદ જલદ છાઈ વૃદ્ધતા જેમ અંગે;
કદિ જલદ વૃષ્ટિ સર્વડાંની કરે છે,
મિત ધન પણ દાતા દાન તો જેમ દે છે. ૧૦
નભ પર વિલસે છે વાદળાં શ્વેત કેવાં,
હિમગિરિ શિખરો તે શોભતાં હોય જેવાં;
કદિ કદિ રવિ તેમાં ગુપ્ત થૈને જણાય,
મિત ધન અતિ દાતા જેમ દેતાં લજાય. ૧૧

દોહરો.

શરદતણો સૂરજ સજે, અંગે વેશ અપાર;
કોઈ સમે શોષે સલિલ, આપે બની ઉદાર. ૧૨

મનહર છંદ.

કોઈ સમે કાળાં વાદળાં સમાન વસ્ત્ર ધરે,
કોઇ સમે શ્વેત વસ્ત્રે વાદળાં સાજે છે;
કોઈ સમે રાતાં ધરે કસુંબાના રંગ જેવાં,
કોઇ સમે પીળાં પણ છતે જોતાં છાજે છે;
કોઇ સમે ઢાંકે મુખ કોઈ સમે ખુલે મુખ,
કોઇ સમે ચુપ રહે કોઈ સમે ગાજે છે;
શાંતપણું તિવ્રપણું સજે આ તે શરદનો,
રવિ રાય છે કે બહુરૂપી આ બિરાજે છે. ૧૩

માલિની વૃત્ત.

શરદ ઋતુ સમામાં સ્વચ્છ આકાશ દીસે,
દરપણુ શુભ માંજ્યું જેમ ઓપે અતીશે;
ચળક ચળક થાતું ચંદ્રનું બિંબ ચારૂ,
અમળ કમળ ઓપે નીરમાં જેમ સારૂં. ૧૪
ચળક ચળક થાતું ચંદ્રનું બિંબ કેવું;
સરસ વદન શોભે રાત્રિ રાણીનું જેવું;
વળિ ગગન વિષે આ સ્વચ્છ તારા ઘણા છે,
રજનિ તરૂણિના શું હાર હીરા તણા છે. ૧૫
શશિ સનમુખ ભાળે ચાહિ ચાહી ચકોરી,
જનમથિજ બાંધી પ્રેમની જેમ દોરી;
પ્રભુ પદ પર પ્રેમી એ રિતે પ્રેમ આણે,
અવર સકળ મિથ્યા જીવમાં એમ જાણે. ૧૬
કુમુદિનિ રજનીમાં ચંદ્ર દેખી ખિલે છે,
દિવસપતિ નિહાળી દુઃખ પામી લળે છે;
મુરખ મનુષ્ય ઢોંગીને સદા સ્નેહિ જાણે,
પરમ પુનિતને તો દેખિને દુઃખ આણે. ૧૭
કુમુદ કમળ સાથે જન્મીને ઉચ્છરે છે,
પણ શશિ રવિ સાથે સ્નેહ જૂદા કરે છે;
જનમ જનનિ એકે તોય જૂદા સ્વભાવ,
વિબુધ જન વિલોકો ઈશ્વરી એ બનાવ. ૧૮
અધિક વિમળ ઓપે આજ આકાશગંગા,
નભ મકરરાશી[1] મધ્ય ભાગે પ્રસંગા;
લઘુ લઘુ બહુ તારા કેરિ તે છે પ્રભાય,
વિગતિ સરવ જોતાં દુર્બિને તે જણાય. ૧૯

ભૂભામિની વિષે.

ભુજંગી છંદ.

લિલાં ચીર ચોખાં ધર્યાં આપ અંગે,
જુઓ જાણિયે જે ભરાણી ઉમંગે;
રસીલી રચ્યો વેશ રૂડો રૂપાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૦
છવાઇ રહ્યા અન્નના છોડ છાજે,
રૂડી રીત રોમાવળી જેમ રાજે;
નિધી નીરનો નાભિ જેવો નિહાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૧

---

૧. સપ્ટેમ્બર બેસતાં જે ૧૩ દહાડામાં વરસાદ થાય તે. પછી ચિત્રાનો તાપ પડે તે પછી છેલ્લો વરસાદ સ્વાતીનો અક્ટોબરના પહેલા અજવાડિઆ સુધીમાં થાય છે.

૧. પૂર્વાર્ધ ખગોળ ને ઉત્તરાર્ધ ખગોળની હદમાં, તે બંનેને જુદા પાડનારી આકાશગંગા છે. તે મકર રાશિમાં થઇને મિથુન ને કર્ક રાશિની વચ્ચે નીકળે છે.

ભલો ઠામ ઠામે દિસે ભેજ કેવો,
વળ્યો જાણિયે પંડ માંહી પ્રસેવો;
નદી નીર રેલા તણો છે ઉછાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૨

ફુલ્યાં ફૂલનાં ઝાડના ક્યારડા છે;
ધર્યા જાણિયે હોંશથી હારડા છે;
મણી શ્વેત માળા સમાને મરાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૩

રૂડા મોરના શોર શા હું વખાણું,
સતી જાણિયે ગાય છે શુદ્ધ ગાણું;
ટળ્યો કંથ દેખી દિલેથી ઉકાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૪

ગિરી શીખરે વાદળાંની ઘટા છે,
છુટેલા ભલા ચોટલાની છટા છે;
લઘુ પર્વતો તે ધરે કૂચ ઢાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૫

ધજા દેવળો ઉપરે ખેલ ખેલે;
છબીલી છુટા છેડલા જેમ મેલે;
જુઓ તેમનો કુંભ ત્યાં જુક્તિવાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૬

થઈ ધુળ ધોવાઇને સ્વચ્છ સારી,
કરી સ્નાન જાણે બની શુદ્ધ નારી;
ઝગે દીપ જાણે કરે ચક્ષુ ચાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૭

ચહુ પાસ પંખી ઉડે આસપાસે,
ભલો ગંધ લેવા ભમ્યા ભ્રંગ ભાસે;
વિશેષે દિસે વેષ પેટે રસાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૮

રવી અસ્ત ટાણે મળી જુક્તિ મોટી,
ધરી જાણિયે કાનમાં એ અકોટી;
ધર્યો સાડલો રંગ રાતે પનાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૯

પતી મેઘ આકાશ ચોપાસ આવ્યો,
મણી મોતિ તે કેટલાંએક લાવ્યો;
સતીનો થયો દેહ દેખી સુખાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૩૦

પતી મેઘરાજાતણો પામિ પ્યાર,
સજાવ્યા પતીદેવ શૃંગાર સાર;
પુરો હર્ષ પામી પ્રિયા પૃથ્વિ નામે,
દિઠી દેવિ જેવીજ દલપત્તરામે. ૩૧

દોહરો.

અંધારૂં અરધાંગના, અરધે અંગ ઉજેશ;
જાણે પર્વત લાવિયો, અર્ધ નારિનો વેશ. ૩૨

માલિની વૃત્ત.

નદિ જળ મળ છાંડી વેગ ધીમો જણાય,
મનુશ ગત જુવાની શાંત તે જેમ થાય;
તટ સમિપ તરૂઓ નિર્ભયે છે નિહાળો,
સુજન સમિપવાસી તે સુખી જેમ ભાળો. ૩૩

સરિત સર સુશોભે નિર્મળાં નીરવાળાં,
કમળ સરસ રંગી ત્યાં દિસે છે રૂપાળાં;
નિરમળ મન મધ્યે ધર્મનો ભાવ જેમ,
પ્રગટ સરસ શોભે સ્વચ્છતાયુક્ત તેમ. ૩૪

ભ્રમર બહુ ભમે છે કુંજનો ગંધ લેવા,
ગુણ ગ્રહણ કરે છે ગ્રાહકો સુજ્ઞ જેવા;
ભ્રમર રવ કરે છે પામિ આનંદ અંગે,
કવિજન શુભ કીર્તી જેમ બોલે પ્રસંગે. ૩૫

પવનતણિ લહેરે પદ્મના વ્રંદ હાલે,
કરતિ સુરસ કેલી અપસરા જેમ ચાલે;
સરિત સર તરંગો ચાલતા મંદ મંદ,
સ્થિર મન જન ચાલે જેમ છુટે સ્વચ્છંદ. ૩૬

સર સરિતથકી જે વાણિયા ઊડિ જાય,
બહુ રવ કરનારાં દેડકાં ના જણાય;
નિરમળ મનવાળા ભૂપને જેમ છોડી,
કપટિ જન ખસે છે સ્વારથી સ્નેહ તોડી. ૩૭

જલદ ઋતુથિ જૂનો વેશ ધાર્યો નદીએ,
શિશુ વય શણગારો ફેરવ્યા જેમ સ્ત્રીએ;
હરિત તૃણ હતાં ત્યાં શેરડા થૈ ગયા છે,
ધરણિ શરિર સાડી ધારિ જૂદી શું આ છે. ૩૮

અવની ઉપર રૂડા સાફ રસ્તા પડ્યા છે,
કવિજન મનમાં તે દેખિ કેવા ચડ્યા છે;
હતિ તનપર સાડી જે લિલા રંગ ભીની,
બદલિ નવિન ધારી આજ પટ્ટાપટીની. ૩૯

સરિત સર તટે છે હંસ ને ચક્રવાક,
મધુર સ્વર ઉચારી હર્ષ પામે અથાક;
વિમળ જળ વિલોકી આવિયા પક્ષિ એવા,
સુજન અમલ સારે જેમ આવે રહેવા. ૪૦

ઉપજાતિ વૃત્ત.

પ્રસન્ન થૈ પોયણી ચંદ્ર પેખી,
પ્રસન્નતાનો શુભ કાળ લેખી;
આપે જનોને ફળ તે [1]ઘિતેલાં,
શિશુ દિસે તેથિ ખુશી થએલાં. ૪૧
તૂલા સમીપે રવિ આજ આવ્યો,
ભલી વિધે શું ઇનસાફ લાવ્યો;
તોળી કર્યા છે દિન રાત્રિ તૂલ્ય,
ભાસે ન તેમાં પણ માત્ર ભૂલ્ય. ૪૨

માલિની વૃત્ત.

પ્રતિ વનવન દીસે અન્નનો પાક સારો,
પલટણ સમઊભી છોડની સીધિ હારો;
સરસ સરસ ખેત્રો જારનાં જે જણાય,
હય સહિત ન દીસે સ્વાર જો માંહિ જાય. ૪૩
સુકણ કણુસલામાં રૂડિ રીતે રચાણા,
ધવલ નવલ દીસે જાણિયે મોતિદાણા;
વળિ અધિક વિલોક્યાં ખેતરો બાજરીના,
ફળિત ફળ દિસે છે તે કૃપા ઇશ્વરીનાં. ૪૪
મગ મઠ અડદોની શિંગ ચોળાનિ સારી,
પ્રથક પ્રથક રંગે બીજ તે મધ્ય ધારી;
પ્રથક પ્રથક ગૂણો ઇશ્વરે ઉપજાવ્યા,
જન મન નવ જાણે વસ્તુ શીના બનાવ્યા. ૪૫
કૃષિક પુરુષ નારી ક્ષેત્રમાં ગીત ગાય,
અધિક કણ થએલાં અન્ન તે ત્યાં જણાય;
જગતપતિ પ્રભૂએ અન્ન ભંડાર આપ્યો,
અધિક હરખ એથી વિશ્વમાં જેમ વ્યાપ્યો. ૪૬
તિતિર ચકલિ સદા આવતાં અન્ન ખાવા,
કૃષિક પથર નાંખે ગોફણે તે ઉડાવા;
ધરરર ગરજંતી જેમ બંદૂક ગોળી,
નિરખિ વિહગ નાસે શત્રુની જેમ ટોળી. ૪૭
કૃષિ જન ચઢિ માળે, જોરથી બૂમ પાડે,
વિચરિત વિહગોની ટોળિને તે ઉડાડે;
સકળ વન રહ્યું છે તે સ્વરે ખૂબ ગાજી,
નિરખી જન પ્રવાસી ચાલતાં થાય રાજી. ૪૮

મનહર છંદ.

એક ભોળો બાબો મોટા ખેતરમાં માળે ચઢી,
હરણને હાંકે અને પક્ષીને ઉડાડે છે;
જંગલી જનોવરોને બહુ બીવરાવવાને,
થીર રહી પોતે એક થાળી લે બજાવે છે;
એવે સમે ઊંટ આવી ખેતરમાં ખાવા લાગ્યો,
ભોળો બાબો થાળી ઠોકી તેને બીવરાવે છે;
ત્યારે બોલ્યો ઊંટ મારે માથે તો ત્રંબાળુ ગાજે,
ઠાલો થાળી ઠોકે તે લેખામાં કોણ લાવે છે. ૪૯

માલિની વૃત્ત.

ખરડ કરિ ખડીનો ઠીકરાના ઘડાને,
લકુટિ ઉપર રાખે માનવીના સમાને;
નિરખી હરણ નાસે માનવી એમ જાણી,
અબળ જન[1] નકામું તો કહે કોણ વાણી. ૫૦
તરૂ પર ખગ વૃંદો શબ્દ સારા કરે છે,
જગતપતિતણી શું કીર્તિ તે ઉચ્ચરે છે;
જમણ જમિ જુવંતી જાનમાં જેમ ગાય,
કણ ચરિ ખગ ટોળી એમ ગાતી જણાય. ૫૧

ઇંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

ચિત્રાતણો તાપ અમાપ આવ્યો,
શું યુદ્ધ ગ્રીષ્મે ફરિથી મચાવ્યો;
તેથી તપ્યા ખેડુત તો અથાગ,
તે કેંક નાઠા તજી બાગ લાગ. ૫૨
તપસ્વિયો જે તપ સાધનારા,
પંચાગ્નિનું તાપન તાપનારા;
ચિત્રાતણા તાપથિ તાપ પામી,
જઇ રહ્યા તે તરૂ હેઠ જામી. ૫૩

માલિની વૃત્ત.

પ્રભુકૃત નિયમો છે તે ઘણા ઊપયોગી,
મરમ મન વિચારે ભોગિ કે કોઇ જોગી;
તપ વિણ નવ પાકે અન્ન ક્ષેત્રો વિશે તો,
તપ વિણ ગુણ કોઈ જેમ દીઠો ન લેતો. ૫૪
નવિન નવિન અન્ને પૂર્વજોને પુજે છે,
જન મન મુદ પામી શ્રાદ્ધ કૃત્યો સજે છે;

---

૧. પોયણીનાં ફૂલનો નીચેનો ગર.

૧. માણસના આકારના ચાડીઆ પણ પશુ પક્ષીથી ખેતરનું રક્ષણ કરે છે તો નિર્બળ માણસ નકામું કેમ કહેવાય ?

નિજ બળથિ કમાઇ પામિને ખાનપાને,
સપુત જનમદાતા પિત્રુનો પાડ માને. ૫૫
કદળિ ફળ વિશેષે આ ઋતૂમાં મળે છે,
અશન સરસ લાગે ખાંડ ઘી જો ભળે છે;
કુળ ધન વળિ વિદ્યા તે ત્રણે યુક્ત થાય,
જન જગત વિશે તે જેમ રૂડો જણાય. ૫૬

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ભીંડા મચ્યા છે બહુ ભાદ્રવાના,
છકેલ જેવા ધનવંત નાના:
નહિં ભુમિમાં મજબુત મૂળ,
પછી વધી કેમ થશે પ્રથૂલ. ૫૭

કુંડળિયો.

ભીંડો ભાદરવાતણો, વડને કહે સૂણ વીર,
સમાઉં નહિ હું સર્વથા, તું જા સરવર તીર;
તું જા સરવર તીર, સૂણી વડ ઉચર્યો વાણી,
વીતે વર્ષા કાળ, જઇશ હું બીજે જાણી;
દાખે દલપતરામ, વિત્યો અવસર વર્ષાનો,
ગયો સુકાઇ સમૂળ, ભીંડો તે ભાદરવાનો. ૫૮

માલિની વૃત્ત.

નવલ ધવલ રંગે કાસ્ય[1] પુષ્પો દિસે છે,
ચમર ધરણિ વીરે વારૂ શું વીલસે છે,
સરિત તટ બકોની પંક્તિ દેખાય કેવી,
ધવલ નવલ રંગે હાથિના દાંત જેવી. ૫૯
ફુલ શુભ પચરંગી થાય ગુલ્બાસ કેરાં,
નિશિ સુખ સમ એ તે શોભિ ઉઠે ઘણેરાં;
ભિન ભિન પ્રતિશાખા રંગના ફૂલ ફૂલે,
જગતપતિનિ માયા દેખિને દીલ ભૂલે. ૬૦
બહુ બહુ વળિ રાતાં ફૂલ બપ્પોરિયાનાં,
જળધિ સુત પ્રવાળા તુલ્ય દીસે મજાનાં;
વિબુધ કવિ વખાણે ઓદનો રંગજેવો;
અતિ અચરજકારી ઇશ્વિરી ખેલ એવો. ૬૧

ઇંદ્રિવજ્રા વૃત્ત.

લીધા જુઓ ધંતુર પુષ્પ ધારી,
જાણે રૂપાની શરણાઈ સારી;
ઝેરી ફળો કંટક યુક્ત દેખો,
જાણે લગાવી મજબૂત મેખો. ૬૨

૧. કાસની માંજર.

દોહરા.

સમજે તે સૃષ્ટાતણો, કાઢે વાંક ન કોય;
કેરીને કાંટા નહીં, ધંતુર ફળને હોય. ૬૩
ખેતર પાકે ખેડુને, જેમ કમાણી થાય;
વધે કમાણી વૈદને, શરદે તેમ સદાય. ૬૪

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ટાઢે સમે જો જન પંથે જાય;
નિરોગી કાયા જનની જણાય;
એવું વિચારી તન સાફ થાવા,
ગર્બા ઠરાવ્યા નવરાત્રિ ગાવા. ૬૫
અખંડ દીવો ઘરમાં રખાય,
વાવે જવારા વળિ હોમ થાય;
તો ત્યાં જુઓ સ્વચ્છ હવા થવાની,
ભલા કહે પૂજન તે ભવાની. ૬૬

માલિની વૃત્ત.

રસભર નવરાત્રી ગર્બિયો ગાય બાળા,
મધુર મધુર શબ્દો ઉચ્ચરે તે રસાળા;
મધુર સ્વરથિ ગાર્તા એ રૂડી કેવિયો છે,
સુરભવનથકી શું સંચરી દેવિયો છે. ૬૭
દિન શુભ દસરાનો ભૂમિ મધ્યે ભજે છે,
સમડિ પુજન સારૂ રાય સ્વારી સજે છે;
પરમુલક લડીને જીતવા ફોજ જાય,
અધિક સરસ શોભા એવિ એની જણાય. ૬૮

ભ્રાંતાપન્હુતિ અલંકાર.

ઇંદ્રિવિજય છંદ.

જો સખિ આ ચપળા ચમકે,
ચપળા નહિ શસ્ત્રનણી ચમકારી;
વાદળ વ્રંદ ધસ્યાં ધરણીપર,
ના સખિ છે ગજ જો નિરધારી;
સોર કરે સુણુ દાદુર મોર,
નહિ સખિ સોર કરે નરનારી;
જો પરજન્ય ચડયો દલપત્ત,
નહીં પરજન્ય નરેશનિ સ્વારી. ૬૯

માલિની વૃત્ત.

શરદ પુનમ સાંજે ચંદની ખૂબ ખીલી
પતિ સહ વન જોવા જાય રામા રસીલી;

સજન હળીમળીને આજ બેસે અગાશી,
ઉડગણ સમ શોભે સ્વચ્છતા સુપ્રકાશી. ૭૦
શરદ પુનમ રાત્રી નામ મણિક્યધારી,
સકળ જન કહે છે સીપ લે મોતી ધારી;
સુવચન ઉપદેશી નિત્ય જે સાંભળે છે,
કદિક વચન તેનું જેમ ચિત્તે ઠરે છે. ૭૧
શશિ સમીપ નિહાળો અશ્વની છે અનૂપ,
ચપળ થઇ ચડયો શું ઘોડિયે રાત્રીભૂપ;
હરણતણિ નિશાની ચંદ્રમાં ચિત્ર જેવી,
શશિ નરપ શિકારી પામિયો પ્રાપ્તિ એવી. ૭૨

દોહરો.

શરદ પૂનમ સોહામણી, શરદ ઋતુનો અંત;
પૈઆ દૂધ અશન કરે, પ્રીતે કાંતા કંથ. ૭૩

હેમંત ઋતુનું વર્ણન.

(તા. ૧૦ મી અકટોબરથી ૯ મી ડીસેંબર સુધી.)

દોહરા.

શરદ તણી શરદી ગઇ, હવે થયો હેમંત,
પરોઢિયે ઠંડક પડે, ઘટે સૂક્ષ્મ જીવજંત. ૧
કચરા ને કાદવ મટે, દિસે સ્વચ્છ આકાશ;
હીમાળુ વાયુ વડે, આપે ચંદ્ર ઉજાશ. ૨

દિવાળી.

માલિની વૃત્ત.

અધિક હરખ આપે આજ આવી દિવાળી,
જન ઘર શણગારે વસ્તિ દિપે રૂપાળી;
મધુર સ્વર સુવાજાં મંડળીમાં બજાવે,
જગપતિ ગુણ ગાઇ ભાવ રૂડા ભજાવે. ૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સ્ત્રીઓ પુરૂષો શણગાર સાજી,
ફરે હરે અંતર થાય રાજી;
જાણે પ્રભુની બહુ પ્રીત જામી,
પ્રજા નવો શું શિરપાવ પામી. ૪
રામા રૂડા આંગણ ચોક પૂરે,
ખડી ગુલાલે હળદી સિંદૂરે;
લક્ષ્મી નહીં શું ઘરમાં સમાઇ,
આવી દિસે આંગણ ઉભરાઇ. ૫
કંદોઇ પાડે ફળ ચાસણીનાં,
ભલી ભલી ભાત જુદી ઘણીનાં;
જોતાં દિસે ઘાટ ઘણા રૂપાળા,
જાણે કરે ઇશ્વિર-કૃત્ય ચાળા. ૬

માલિની વૃત્ત.

નગર સરસ નિરમ્યાં જેમ ઓપે નવીન,
સરવ ઉપરિ ઓપે આજનો શ્રેષ્ઠ દીન;
ઘર ઘર પ્રતિ દીસે દીપતી દીપમાળા,
અવનિ કરતિ હાંચે વ્યોમના જેમ ચાળા. ૭

ઉપજાતિવૃત્ત.

જુઓ બની આતશકોર બાજી,
જોઈ રૂદેમાં જન થાય રાજી;
જોતાં દિસે પા ઘડી ખેલ ખાસો,
એવોજ છે આ જગનો તમાસો. ૮
કોઠીથિ દારૂ સળગી ઉઠે છે,
જાણે ઉગ્યું કાંચન ઝાડ એ છે;
શાખા દિસે પત્ર ફુલો ખરે છે,
જોવા થકી માત્ર ખુશી કરે છે. ૯
તે ફુલ ને જે ફુલ બાગ કેરાં,
છે એક નામે ગુણ તો જુદેરાં;
એવીજ રીતે જગમાં પ્રમાણો,
જનો જનોમાં પણ ફેર જાણો. ૧૦
આકાશમાં ઊંચિ ચઢે હવાઇ,
તારા ખરે તે નિરખો નવાઇ;
જાણે ભલું બાણ તહાં ચડાવ્યું,
તારા નભેથી જઇ પાડિ લાવ્યું. ૧૧
પ્રભા જુઓ પૂર્ણ બપોરિયાની,
ભાસે ભલી તે પણ છે ક્ષણાની;
જો એવિ રીતેજ બપોર થાત,
તો સૂર્યની પૂછત કોણ વાત. ૧૨
પટાકિયા તો બહુ ઠામ છૂટે,
જાણે કઠેલા પર ધાણિ ફૂટે;
અનેક આકાર બિજા કર્યા છે,
ખજૂરિ ને ચાદર ફાળકા છે. ૧૩

વહી પુજી સાકર પાન વેંચે,
નામાં નવાં ખૂબ ખુશીથી ખેંચે;
દેવાલયોમાં અનકૂટ થાય,
જનો વિષે હર્ષ ઘણો જણાય. ૧૪

નવા વર્ષ વિષે પ્રભુસ્તુતિ

દોહરો.

નૃપ વિક્રમના શકતણું, વંચાયું નવું વર્ષ;
આપો પ્રભુ આ વર્ષમાં, હર્ષ અધિક ઉત્કર્ષ. ૧૫

ભુજંગી છંદ.

અહો નાથ હેતે હવે હાથ ઝાલો,
પ્રભૂ પાઇ દો પ્રેમનો પૂર્ણ પ્યાલો:
કૃપા દૃષ્ટિથી બુદ્ધિ દૈ કષ્ટ કાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૬
જજો રોગ ને દોષ સર્વે જનોના,
તથા તાપ ને ત્રાસ નાસો તનોના;
બધી બીક ટાળી મટાડો બળાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૭
પ્રજા સર્વ સંપી વસે થૈ સુખાળી,
દશે દિશમાં નિત્ય દેખે દિવાળી:
જપે તાહરા નામના સર્વ જાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૮
સદા વસ્તુ સર્વે મળો મૂલ સસ્તે,
રહો શુભ શોભા બની સર્વ રસ્તે;
છજે માળિયે છત્યની છાપ છાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૯
મહીમાં ભલા વર્શજો મેહ માગ્યા,
રહે લાભને લક્ષમાં લોક લાગ્યા;
જજો અંગમાંથી મટીને ઉતાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૦
વિવાના અહર્નિશ વાજીંત્ર વાગો,
ભલા લોકની ભ્રાંતિ ને ભીતિ ભાગો;
સ્થિતિ સારિમાં સર્વને સ્થીર થાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૧
દિનાનાથજી દ્રવ્યની છૂટ દેજો,
બધા લોક લાખોતણો લાભ લેજો;
પ્રજાનાં પ્રલે થૈ જજો સર્વ પાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૨
સુખે સંપડાવે સુલોકો સમૃદ્ધિ,
વળી વંશની આપજો આપ વૃદ્ધિ;
લડાવે ભલાં પુત્રને લાડ બાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૩
દહીં દૂધ ઘી ગોળ ને માલ મેવા,
મળે અલ્પ મૂલ્યે ઉદે થાય એવા;
અને અન્ન સસ્તાં મળે માંડિ માપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૪
સુખી રાય રાણા પ્રજા સૂખ પામો,
જનો મધ્ય આનંદ આનંદ જામો;
વળી સર્વ સંસારમાં સૂખ વ્યાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૫
રહો ક્ષેમ માનુષ્ય ને ઢોર જાતે,
ક્ષિતી મધ્ય ખૂટે નહીં અન્ન ખાતે;
તમો પાર ઉતારજો તારિ ત્રાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૬
કિધી પ્રાર્થના તે પ્રજા લોક કામે,
રૂડી રીતથી આજ દલપત્તરામે;
સુણીને પ્રભૂજી કરો માફ શાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૭

દોહરો.

હર્ષ અધિક ઉતકર્ષ દો, સુખ સુર લોક સદર્ષ;
વસ્તિતણા આ વર્ષમાં અવગુણ થજો અદર્ષ. ૨૮

કાર્તિક માસ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અહો જુઓ આ વછિયાત એક,
લાવ્યો દિસે અન્ન ભરી અનેક;
છએ ઋતુનું પય હોય ધાવ્યો,
એવો જુઓ! કાર્તિક માસ આવ્યો. ૨૯
ભલે રહ્યા સૌ મળિ બાર ભાઇ,
કીર્તી દિસે કાર્તિકની સવાઇ;
સુપૂત્ર વિશ્વેશ્વરનો[1] ઠરાવ્યો,
એવો જુઓ કાર્તિક માસ આવ્યો. ૩૦

૧. કાર્તિકસ્વામિ શિવનો પુત્ર કહેવાય છે. તે છ મુખે કરીને છ માતાઓને ધાવેલો છે. તે છ ઋતુઓને ધાવેલો કાર્તિક એજ હશે.

સેના સજે ભૂપતિ ઠામ ઠામ,
ગ્રામાંતરે જઈ કરવા મુકામ;
સેનાપતીનું પદ હોય લાવ્યો,
એવો જુઓ કાર્તિક માસ આવ્યો. ૩૧

તંબૂ વિષે રાજ જનો વસાયા,
જાણે નહિ તે પુરમાં સમાયા;
કે વસ્તિનો સાગર ઊભરાયો,
જમાવ તેનો વનમાં જમાયો. ૩૨

વેપારિ લોકો વિચરે વિદેશે,
વેપારથી લાભ વિશેષ લેશે;
પ્રભાત થાતાં બહુ પંખિ જેમ,
આહાર લેવા ઉડિ જાય તેમ. ૩૩

જતી તજી સ્થાન વિદેશ જાય,
વર્ષા ઋતુમાં સ્થિર જે જણાય;
સંસારિ લોકો વળી સર્વ જોગી,
પ્રવાસમાં થાય ઘણા ઉદ્યોગી. ૩૪

જાત્રા નિમિત્તે જન જૂથ જાય.
મેળા ઘણા તીર્થથળે ભરાય:
હળી મળી હેત વધારવાને,
જાણે મળ્યા છે જન તીર્થ બાને. ૩૫

કહું ભલો આ દિન કાર્તિકીનો,
ખરેખરો તે પણ છે ખુશીનો:
વિજોગિયા મિત્ર વિદેશવાસી,
તિર્થે મળે છે થૈને પ્રવાસી. ૩૬

વિશ્રામના માસ વિતી ગયા છે,
ઉદ્યોગના માસ હવે થયા છે;
શિશૂપણાના દિન જેમ જાય,
ઉદ્યોગને યોગ્ય જુવાન થાય. ૩૭

પરોઢિયે ટાઢ વિશેષ પાડે,
હેમંત સૂતા જનને જગાડે;
જાણે કહે છે જન સર્વ જાગો,
પ્રભાત થાતાં પ્રભુભક્તિ માગો. ૩૮

પૂર્વે ઉગે છે શુભ શુક્ર તારો,
પ્રભાતનું ચિન્હ જણાવનારો:
વધામણીઓ જન જેમ આવ્યો,
વધામણી સૂરજ કેરિ લાવ્યો. ૩૯

દોહરો.

ઓપે બિંદુ ઓસનાં, ચળકે મોતિ સમાન:
સૂર્ય ઉગે સૂકાય છે, જોઇ જ્ઞાનિ લે જ્ઞાન. ૪૦

ધન જોબન ને જીવતર, જોવા માત્ર જણાય;
ઓસ બરાબર ઉપમા, જ્ઞાની કવિયો ગાય. ૪૧

અનાજ લણતાં ખેડુઓ, ગીતો ગાતા જાય;
લણી ખળામાં લાવતાં, હઇડામાં હરખાય. ૪૨

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખેડૂ જનો ખેતરથી ઉઠાવી,
ભરે ખળામાં સઉ અન્ન લાવી;
જાણે બહુ બંદર નાવ આવ્યાં,
ખોરાકનો માલ અથાક લાવ્યાં. ૪૩

ડુંડાં કણોનાં બળદો પિલે છે,
તેને મુખે શીકલિ બાંધી લે છે;
જાણે ક્રિયા જૈનમતી સ્વિકારી,
તેથી મુખે મૂમતિ હોય ધારી. ૪૪

ખેડૂ જનો જે કણ ઊપણે છે,
છોડાં અને અન્ન જુદાં પડે છે;
સંગ્રામનો સંચર જેમ થાય,
શૂરા રહે કાયર દૂર જાય. ૪૫

ભૂપાળનો ભાગ પ્રધાન માગે,
ત્યાં લેણદારો વળિ આવિ લાગે;
ખેડૂ બિચારા બની જાય કેવા,
જેવા હતા ગ્રીષમ કાળ તેવા. ૪૬

એવી રીતે કાર્તિક તો સિધાવ્યો,
હવે જુઓ આ મૃગશીર્ષ આવ્યો;
જો ધામ સૂર્યે ધનુ રાશિ ધાર્યું,
જાણે ધર્યું ચાપ શિકાર સારૂ. ૪૭

રાત્રી વધી લાંબિ ઘણી જણાય,
જો છેક ટુંકું દિનમાન થાય;
કોઇ સમે જેમ ઘટે સુધર્મ,
વળી વધી જાય અધર્મ કર્મ. ૪૮

વાડી વિશે થાય હજારિ ગોટા,
માણે ફુલોનું સુખ લોક મોટા;
ધરે ગળે માળ રચી વિશાળ,
જાણે ધરી છે હર રૂંઢ માળ. ૪૯

સીતાફળીનાં ફળ ખૂબ પાક્યાં,
લેતાં વિણીને જન જૂથ થાક્યાં;
જાણે શિયાળો પરદેશિ આવ્યો,
મનુષ્ય માટે ફળ મિષ્ટ લાવ્યો. ૫૦

દોહરો.

નટ હેમંતે એ રીતે, કીધો ખેલ અનૂપ;
ધરશે સ્વાંગ શિશિરતણો, બદલીને નિજ રૂપ. ૫૧

શિશિર ઋતુનું વર્ણન.

(તા. ૧૦ મી ડીસેમ્બરથી તા. ૯ મી ફેબ્રુઆરી સુધી.)

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આવ્યો રવી મકર* રાશિ સમીપ આજ,
જાણો થયું શિશિર નામ ઋતુનું રાજ;
ટાઢે વિશેષ સઉના તનને ધ્રુજાવ્યાં,
જાણે શરીરધરને શિશિરે ડરાવ્યાં. ૧

ઓઢે જનો શરિર ઉપર તો દુશાલ,
લીલી પિળી ધવળ કે વળિ રંગ લાલ;
જાણે શિશીર ભુપથી ભય પામિ ભારી,
ધર્યો સુવેશ પુરૂષે પણ અર્ધ નારી. ૨

અંગીઠિ[૨] તાપ નિજ આગળ આ ધર્યો છે,
જાણે પ્રભૂ રિઝવવા તપ આદર્યો છે;
શીત્કાર શબ્દ સઉને મુખ નીકળે છે,
જાણે સુમંત્ર પ્રભુનો મુખથી જપે છે. ૩

ઝીણાં તજી શરિરમાં ડગલી ધરે છે,
જાણે ધર્યા જરૂર બખ્તર અંગ એ છે;
ફાટે ગરીબ જનના પગ હોઠ હાથ,
જાણે થયા જખમિ તે લડિ શીત સાથ. ૪

ખાંતે અનેક વિધિના કરિ પાક ખાય,
ઝાઝું વધારિ બળને તન પુષ્ટ થાય;
જાણે શિશીર ઋતુને જીતવા વિચારે,
માટે ઉપાય કરિને બળને વધારે. ૫

ગેની પિએ અધિક ચાહ ઉનું ગમે છે,
અંગ્રેજ ગ ઉષ્ણ જળ અન્ન ઉનું જમે છે;
ઠંડે સમસ્ત જગ ઉપર દુઃખ નાખ્યું,
શું તેથિ વૈર અતિ ઠંડક સાથ રાખ્યું. ૬

રાતે પડે અવનિમાં અતિ હીમ આજે,
ખેત્રો વિષે [૧]વણુતણા બહુ છોડ દાઝે;
લોકો તણા તનતણી વણુ ટાઢ ટાળે,
તે જાણિ એમ વણુને પણ હીમ બાળે. ૭

દોહરો.

જો અટકાવે જુલમ તો, જુલમી દેશે ત્રાસ;
કપાસ ટાળે ટાઢને, બાળે ટાઢ કપાસ. ૮

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ધ્રાંમાં પડે હિમ ઘણો નુકશાનકારી,
વંતાકડી પ્રથમથી પ્રજળે બિચારી;
ખોરાક એમ જન જાતિતણો બગાડયો,
જ્યાં ત્યાં હિમે જગતમાં ઝગડો જગાડયો. ૯

પ્રાણી અનેક બહુ ટાઢથિ દુઃખ પામે,
પૃથ્વી વિશે કહીં કહીં વળિ બર્ફ જામે;
કોપ્યો જણાય જગ ઉપર શીતકાળ,
પાડે વિશેષ જળને ગણિ વિશ્વપાળ. ૧૦

જ્યાં ત્યાં જણાય પસર્યું બળ શીત કેરૂં,
નીરે સ્થળે ગગનમાં પણ તે ઘણેરૂં;
અત્યંત જોર શિતનું ટળિ જાય ક્યારે,
મુંઝાઈ એમ મનમાં જન સૌ વિચારે. ૧૧

ઓકાનિ વાળિ વળિ ગાતડિ ભીડિ લૈને,
વેચે અનાજ કૃષિકો પુર મધ્ય જૈને;
શું શીત સાથ જબરૂં કરિ જુદ્ધ આવ્યા,
ગાડાં ભરિ સરસ સંપત્તિ લૂંટિ લાવ્યા. ૧૨

ઝાડો તણાં જિરણ પત્ર ખરી પડે છે,
કાષ્ટ પ્રમાણ નિરખી નજરે ચડે છે;
જાણે શિતે તરૂવરો બહુ લૂંટિ લીધાં,
વસ્ત્રો રહીત તરૂઓ કરિ ક્રોધ કીધાં. ૧૩

શીયાળિયાં વન વિશે બહુ બૂમ પાડે,
રાત્રી વિશે વળિ જુઓ ઉગતે દહાડે;
જાણે પડી પ્રબળ ત્યાં હિમ કેરિ ધાડ;
તેણે વિશેષ વન મધ્ય પડાવિ રાડ. ૧૪

ઓઢે શ્રિમંતજન તો સુજની રજાઈ;
પોઢે બિછાવી ઉનની ઉમદા તળાઈ;

---

* ખરી મકરસંક્રાંતિ તા. ૨૨ મી ડિસેમ્બરે બેસે છે પણ તેની ૧૨ દિવસ પહેલાં ઋતુનો ફેરફાર જોવામાં આવે છે.

૨ સઘડી.

૧. કપાસ

પોઢ્યા હતા ધ્રુવ સમે જગદીશ જેમ,
પોઢ્યા દિસે શિશિરમાં નર લોક તેમ. ૧૫

દોહરો.

તેલ તાપ તાંબુલ તથા, તરૂણી ડગલિ તળાઈ;
તેજાનો તાતાં જમણુ, શીત રતે સુખદાઈ. ૧૬

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રૂડાં જુઓ આ ચણિબોર રાતાં,
તે ઝાડને શીશ નથી સમાતાં;
કેવી દિસે જંગલ બોરડીઓ.
ઓઢી ઉભી ચુંદડિ ભીલડિઓ. ૧૭

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

વીતે છે પરિપૂર્ણ તે, શિશિર તો માઘી તિથિ પૂનમે,
આવે છે દિવસો વસંતઋતુના, એમાં નહીં ઊનમે;
એનો હર્ષ અગાઉથી અતિ ઘણો, માને ઘણા માનવ;
માઘી પંચમીને દીને જન કરે, તેથી વસંતોત્છવ. ૧૮

આખા શિયાળા વિશે.

દોહરો.

શિયાળિયો સરદાર છે, જળદ તણો રિપુ જેહ;
દીઠો તારિખ દશમિએ, અકટોબરથી એહ. ૧૯

ભુજંગી છંદ.

સખી એક બીજી સખીને કહે છે,
અરે આવિયો શીતનો કાળ એ છે;
અનંતા જિવોને ભરાવ્યો ઉચાળો,
સખી સજ્જ થઈ આવ્યો શિયાળો. ૨૦
શિળા વાયુના સૈન્યને સાથ લાવ્યો,
હણી બાણ વર્ષાદને તો હઠાવ્યો;
અરે નાસતો નીરદાતા નિહાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૧
દિસે જેમ વસ્ત્રે લુટાઇ ગયાથી;
થયું એમ આકાશ અભ્રો* જવાથી;
ગયું ઈંદ્રનું ચાપ એ તો સંભાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૨
તળાવો નદીઓ તણાં પૂર ટૂટે,
ખજાના તણાં દ્રવ્ય તે જેમ ખૂટે;
હઠાવે કિનારા બધાને હઠાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૩
લિલી :સાડિયો જે ધરાએ ધરેલી,
દિસે સર્વ તે કાપિ ચૂરા કરેલી;
મટ્યો રાજવી વેષ રૂડો રૂપાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૪
સહૂ ઠામથી નીર સૂકાવી દે છે,
રિપૂ જેમ લોહી ઘણું ચૂશિ લે છે;
શિલાઓ ઉઘાડી દિસે હાડમાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૫
કંઇ જીવજંતૂ ગુફા મધ્ય પેસે,
ડરી શત્રુથી જેમ સંતાઇ બેસે;
કરે લોકના મૂખનો રંગ કાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૬
કંઈ તો તપસ્વી થઇ તાપ તાપે,
કંઇ લોક અગ્નિ વિષે હોમ આપે;
કરે યજ્ઞનો ચાહિને એમ ચાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૭
ધર્યાં બખ્તરો તુલ્યનાં વસ્ત્ર જાડાં,
થશે શત્રુના શસ્ત્રને જાણિ આડાં;
છબે તોય હોઠે કરીને ઉછાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૮
થઇ શેલડી તો વડી સુરસાળા,
રિપૂ ભૂપના ભાળિયે જેમ ભાલા;
સુખે ભોગ્ય શ્રીમંતને તો રસાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૯
વધી રાત્રિકા ને થયો દીન છોટો,
બુરા રાજમાં જેમ અન્યાય મોટો;
વધે કેકના કાળજામાં કંટાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૩૧
વિના પાનવાળાં કર્યાં ઝાડવાંને,
રિપૂ ભૂપતિ જેમ લૂટે પ્રજાને;
દિસે પ્રાણિયોનો જથો દુઃખવાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૩૧

દોહરો.

કેક કહે ક્યારે ટળે, શિયાળિયો સરદાર;
આવે વળી વસંત તો, વરતે જેજેકાર. ૩૨

---

* વાદળાં.

વસંત ઋતુનું વર્ણન.

(તા. ૧૦ મી ફેબ્રુઆરીથી તા. ૯ મી એપ્રિલ સુધી.)

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રૂડો જુઓ આ રૂતુ રાજ આવ્યો,
મુકામ તેણે વનમાં જમાવ્યો;
તરૂવરોએ શણગાર કીધો,
જાણે વસંતે શિરપાવ દીધો. ૧

જુનાં જુનાં પત્ર ગયાં ખરીને,
શોભે તરૂ પત્ર નવાં ધરીને:
જાણે નવાં વસ્ત્ર ધર્યાં ઉજાળી,
સમીપમાં લગ્નસરા નિહાળી. ૨

આંબે જુઓ મોર અપાર આવ્યો,
જાણે ખજાનો ભરી મ્હોર લાવ્યો;
જો કોકિલા ગાન રૂડું કરે છે,
વસંતના શું જશ ઉચ્ચરે છે? ૩

બોલે મીઠું કોકિલ એક જ્યારે,
વાદે બીજા એથી મીઠું ઉચ્ચારે;
વિવાદ જાણે કવિયો કરે છે,
વખાણ લેવા સ્પરધા ધરે છે. ૪

ચોપાનિયાં પુસ્તક જો પ્રકાસે,
ભલુંજ તેથી નૃપરાજ્ય ભાસે;
×તથા તરૂ શોભિત પુષ્પ ભારે,
તો કેમ આંબા નહિ પુષ્પ તારે? ૫

શુશોભિતો થા હરિને પ્રતાપે,
પ્રભૂ તને ઉત્તમ પુષ્પ આપે;
સ્તુતી કરી માગ્ય પ્રભૂ સમીપે,
સુપુષ્પથી સુંદર દેહ દીપે. ૬

વિધાતાને ઠપકો.

અરે ન કીધાં ફુલ કેમ આંબે,
કર્યા વળી કંટક શા ગુલાબે;
સુલોચનાને શિર અંધ સ્વામી,
ખરે વિધાતા તુજ કૃત્ય ખામી.

× જે રાજાના રાજ્યમાં ચોપાનીયાં કે પુસ્તક પ્રગટ થતાં નથી તેને ઉદ્દેશીને આંબા પ્રતિ અન્યોક્તિ કહે છે.

વનનો દેખાવ.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

આંબા આંબલિ લીંમડા વડવડા, ઝુંડે ઝુક્યાં ઝાડ છે,
છત્રોની છબિ છાઇ હોય છતમાં, તેવા ઉંચા તાડ છે;
ગાયો વૃંદ હરે ફરે તૃણ ચરે, ગોવાળિયા ગાય છે,
જોતાં આ વનને જગર ઉરમાં, આનંદ સંધાય છે. ૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાએ નવાં પલ્લવ ઝાડ ડોલે,
તે જેમ નાચે નટ તેનિ તોલે;
વસંત દેખાવ દિલે રિઝાવે,
આશ્ચર્ય પામિ શિર શું ધુણાવે. ૯

ટોચે નવાં પલ્લવ લૂમખાં છે,
દીસે વળી સુંદર ડોલતાં છે:
કહે રૂડાં ચામર તે કવીશ,
જાણે ફરે છે વનરાય શીશ. ૧૦

દોહરો.

પલાશનાં પલ્લવ નવાં, શોભે તથા તમાલ;
વસંતમાં વનની છબી, વિલોકી ઉપજે વહાલ. ૧૧
શેલડિ પણ પાકે સરસ, લવીંગ લુમખાં થાય;
સાગ તથા સામેરની, શોભા કહી ન જાય. ૧૨

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અનેક જાતી તરૂ ફૂલ ફૂલ્યાં,
તે ફૂલ ભારે નમિ ખૂબ ઝૂલ્યાં;
જાણે નવી દોલત તે કમાઈ,
અન્યોન્ય ચેષ્ટાઈ કરે ફુલાઇ. ૧૩

અનેક જાતી બહુ ફૂલ ફૂલ્યાં,
ઝાઝાં સુગંધીમય ખૂબ ઝૂલ્યાં;
પામી સમૃદ્ધી સુખ તો અતુલ્યે,
કહો ખુશીથી નહિ કોણ ફૂલે. ૧૪

કેવાં જુઓ આ ફૂલ કર્ણિકાનાં,
રાતાં તથા શ્વેત દિસે મજાનાં;
પ્રીતી તણા રંગથિ હોય રાતાં,
સુકીર્તિથી શ્વેત હશે જણાતાં. ૧૫

કહું :ભલાં ચંપક પુષ્પ કેવાં,
જોતાં દિસે કાંચનપુષ્પ જેવાં,
કારીગરીના કરનાર ધન્ય,
કોઇથિ એવું ન કરાય અન્ય. ૧૬

ગુલાબના ગુચ્છ સુગંધિમાન,
વસંતમાં તે વિકસે નિદાન;
જો અન્ય ટાણે ઉપજે અનેક,
વસંતની વાતજ ન્યારિ છેક. ૧૭

દોહરા.

પારિજાત ને કેવડો, જૂઈ ને વળી જાય;
બકૂલ મોગર થળ કમળ, કુસુમ કડાનાં થાય. ૧૮
કેસૂડાં ને કરમદા, બપોરિયો સુચકંદ;
અનેક એવા પુષ્પના, ઉપજે વૃંદે વૃંદ. ૧૯

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ન કીચ કે કાદવ ટાઢ તાપ,
ન ધૂળ ઊડે નહિ અભ્ર વ્યાપ;
વસંત વેળા સુખકારિ જેવી,
એકે ઋતૂની ન ગણાય એવી. ૨૦

ધનાક્ષરી છંદ.

નવાણનાં નીર પ્રતિદિન ન્યુન થતાં જાય,
પરદેશી રાજ્યે જેમ દ્રવ્ય પરદેશ જાય;
પણ તાપ ટાઢ કીચ કાદવનાં કષ્ટ નહિ,
સ્વતંત્રપણાથી સર્વ સંચરે ને સુખી થાય;
અન્ય ઋતુઓ તમામ સાથે તોળી જોતાં સુખ,
વસંત ઋતુનું સુખ જરૂર ઘણું જણાય;
જેમ અન્ય રાજ્ય સાથે મેળવીને જોતાં સુખ,
અંગરેજી રાજ્યનું જરૂર અધિકું મનાય. ૨૧

દોહરો.

જળરૂપી જર તો ઘટે, ફૂલ અધિક ફેલાય;
વૈભવ તો આ વખતનો, વિશ્વ વિષે વખણાય. ૨૨

ઉપજાતિ વૃત્ત.

નવાણમાં નિર્મળ નીર દીસે,
આકાશમાં નિર્મળતા અતીશે;
સર્વે પ્રકારે સુખકારિ આમ;
માટે કહે છે ઋતુ રાજ નામ. ૨૩
વાયુ * દિશાથી શુભ વાયુ ધાય,
તેની વળી રીત નવી જણાય;
નહીં હિમાળુ નહિ તે ઉનાળુ,
દુભાશિયાની ભલી યુક્તિ ભાળું. ૨૪
હેતે કરે છે જન હોરિ ગાન,
વાજાં બજાવે વળિ તોડિ તાન,
આનંદના શું ઉદગાર થાય,
ડોકાં હલાવી જન એમ ગાય. ૨૫

* વાયવ્ય.

ભક્તો પ્રભૂના ગુણ ગાય પ્રીતે,
નઠોર તો ગાય નઠારિ રીતે;
સારા નઠારા જનની જુદાઇ,
વસંત ટાણે સમજાય ભાઇ. ૨૬
અસંત ને સંત વસંત ટાણે,
ઉમંગ તો અંગ અભંગ આણે;
તે જેમ પાંડિત્ય કવિત્વ પામી,
ખિલે ભલા લોક તથા હરામી. ૨૭

ઇંદ્રવિજય વૃત્ત.

ચિત્ર ઘણાં અપવિત્ર રચે,
અપવિત્રજ મિત્રતણા કરિ મેળા;
ધાણિ જમે રંગ પાણિ ગમે,
વદિ વાણિ વિભત્સ ભમે થઇ ભેળા;
કૈકતણાં તન કાદવ ચર્ચિત,
રાખવડે ઘઉં જેમ રખેળ્યા.
એમ અસંત કરે પણ સંત,
ભજે ભગવંત વસંતની વેળા. ૨૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વસંતિ વસ્ત્રો તન ધારિ બાળા,
સજે જુઓ વેષ રૂડા રૂપાળા;
ટાણું ભલું લગ્નતણું વિચાર્યું,
જાણે સુપાનેતર અંગ ધાર્યું. ૨૯
બજાવિ રૂડાં ડફ ખંજરીઓ,
હોરી કરે ગાયન લાલજીઓ;
આનંદનો શું ઉભરો ન માય,
જુઓ મુખેથી ઉભરાઇ જાય. ૩૦
વાજે વળી આજ મૃદંગ તાળ,
હોરીતણા રાગ સુણો રસાળ;
ભૂંડાં ભલાં આગળ ઉચ્ચરે છે,
મૃદંગને તો સુખ એમ એ છે. ૩૧

ગાયક ઉક્તિ.

દોહરો.

કાવ્ય કળા કવિજન કરે, શ્રમ લઇ સર્વે પ્રકાર;
પણ ગાયકના ગુણ વડે, કવિતા શોભે સાર. ૩૨

સ્રગ્ધરા વૃત્ત.

બ્રહ્માએ ભાત ભાતે, ભલીજ રચી રૂડા નારદે ગાન ગાયું,
વાલ્મીકે કાવ્ય કીધું લવકુશ લઇને ગાયું તેથી સુહાયું;

કષ્ટે કાવ્યો કવિઓ, સરસ રચિ મરે, ગાયકો જોગવે છે; *
પોઢે છે ઉંદરોને ડર, તજી દર તે ભોરિંગો ભોગવે છે. ૩૩

કવિ ઉક્તિ.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

વિદ્યારથી ગુરૂથકી ગુણ શીખિ લેને,
રાખે ન આપ અભિમાન કૃતઘ્નિ થૈને;
જે ગાયકો જગત મધ્ય ગુણજ્ઞ સારા,
તે તો કદી ન કવિના ગુણ ભૂલનારા. ૩૪

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જેને અનીતિ ઉર મધ્ય આવે,
તે નિર્લજ્જો નિર્લજ સ્ત્રી નચાવે;
ગમે રૂદેમાં સુણિ તેનું ગાન,
કરે કુછંદે અપવિત્ર કાન. ૩૫

ચોપાયા છંદ.

નરક પતિત નર નરક પતિત નર, નરથે જ્યાં સ્વર પુર્યો;
કુણ કુણ કુણ કુણ એમ કહે છે સતાર ને તંબુરો,
વેશ્યા વળતી કર લાંબો કરી, સુંદર સ્વર આલાપે;
આ આ આ કહિ શ્રોતાઓને, એજ બતાવી આપે. ૩૬

ચંદ્રાવળા છંદ.

ફૂલ્યો માઘ સરસ જ્યાં ફાગણ, ફૂલી ગાજે ફાગ;
પણ ડહાપણ આપણમાં આવે, રસિક સુણિને રાગ;
રસિક સુણિને રાગ રૂપાળો, કોમળ થાય સ્વભાવ કૃપાળો;
એજ અરથ ગાજે ઘર આંગણ,
ફૂલ્યો માસ સરસ જ્યાં ફાગણ. ૩૭
ભોળી દુનિયાં હોળી ટાણે, ઝોળીમાં ધરિ ધૂળ;
ટોળી મળી તોફાન કરે છે, મૂર્ખાઈનું એ મૂળ;
મૂર્ખાઇનું એ મૂળજ ખોટું, ખાનદાન થઈ ઉચરે ખોટું;
ઘાયલ થઇ ઘેર ડોળી આણે,
ભોળી દુનિયાં હોળી ટાણે. ૩૮
મગરમસ્ત થઈ વગર વિચારી, બોલીશ હલકા બોલ;
ગણશે ગુણી નર નારિ નઠારો, તારો ઘટશે તોલ;
તારો ઘટશે તોલ તતક્ષણ, વળી તું નહિ કહેવાય વિચક્ષણ;
લાજ તજી નહિ કરિશ લવારી,
મગરમસ્ત થઈ વગર વિચારી. ૩૯

* જોગવેછે—ગાવાનો જોગ મેળવે છે.

કોકિલ કાક તણા વસિ કુળમાં, કથન કથે નહિ ક્રૂર;
હંસ વસી બકવશ વિષે નહિ, જળચર ભખે જહર;
જળચર ભખે જહર ન જાણી, પંડિત તે દષ્ટાંત પ્રમાણી;
નિર્લજ વંચન લે સુખ મુળમાં,
કોકિલ કાકતણા વસિં કુળમાં. ૪૦

સમાપ્તિ.

દોહરો.

ખટ ઋતુનું વર્ણન કર્યું, અલ્પ બુદ્ધિ અનુસાર;
સાર શોધવા સજ્જનો, વાંચી કરો વિચાર. ૪૧
જુઓ જુઓ સ્થિતિ જગતની, ફરતી આવે જેમ;
મનુષ્યની સ્થિતિ પણ ફરે, ઉમર મધ્યે એમ. ૪૨
હરખ શોક ને દુઃખ સુખ, હાનિ વૃદ્ધિ પણ હોય,
ધીર જનો ધીરજ ધરો, ક્લેશ ન કરશો કોય. ૪૩
રાખે પ્રભુ તેમજ રહો, તજો દિલગિરી ગર્વ;
પ્રેમ ધરીને પરસપર, સંપી ચાલો સર્વ. ૪૪
ઇશ્વરને અરજી કરો, અનાથનો છે નાથ;
અવશ્ય છે સૌ આપણું, સુખ દુઃખ તેને હાથ. ૪૫

ફેરફાર થવા વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

કુંભારનું ચક્ર જુઓ ફરે છે,
દષ્ટી ભણી ભાગ જુદો ધરે છે;
ક્ષણે ક્ષણે આ જગમાં લગાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧
પૃથ્વી તણી નિત્ય ગતિ વિચારો,
જેથી નિશા વાસર છે થનારો;
ક્ષણે ક્ષણે થાય નવો પ્રકાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૨
રવી ઉગીને ચઢતો જણાય,
સાંજે જુઓ તે વળિ અસ્ત થાય;
સ્થિતી જણાતી બદલે અપાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૩
જે જે ચીજો આ નજરે જણાય,
ક્ષણે ક્ષણે કાંઇક તે ઘસાય;
અંતે પછી નાશ નકી થનાર;
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૪
જે ચાલતા કે સ્થિર જીવ જામે,
વધી વધીને પરિણામ પામે;

પછી થવાનો ક્ષિણતા વિકાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૫

પૃથ્વી વિષે જે બહુ પર્વતો છે,
થતા દિસે તે પણ માપ એ છે;
વિદ્વાન જાણે મનમાં વિચાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૬

વડી વડી જે નદિયો વહે છે,
તે સર્વદા ઓછિ થતિ રહે છે;
સદૈવ ચાલે નહિ એક ઠાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૭

સમુદ્ર પાછો હઠતો જણાય,
કોઇ સ્થળે તે વધતોજ જાય;
જ્યાં પૃથ્વિ છે ત્યાં જળ કોઈ વાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૮

જ્યાં વસ્તિ છે ત્યાં વન થવાનું,
અરણ્યમાં પૂર થશે પ્રજાનું;
બની રહે ઉત્તમ ત્યાં બજાર.
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૯

જે કાળથી આ જગ નીપજ્યું છે,
નવું નવું રૂપ સદા સજ્યું છે;
રહે ન એક સ્થિતિ માસ બાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૦

જે જાતિનાં ઝાડ અગાઊ થાતાં,
તે જાતિનાં આજ નથી જણાતાં;
થયાં દિસે પથ્થરને પ્રકાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૧

હતા પશૂ હાથી થકી ઉતંગ,
પીરંમમાં[1] પથ્થર રૂપ અંગ;
જોતાં જડે છે કદિ કોઇ ઠાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૨

પૂર્વે હતી વસ્તિજ મચ્છ કેરી,
વનસ્પતીની પછિ થૈ ઘણેરી;
પક્ષી પશૂ તે પછિ બેસુમાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૩

દોહરા.

મનુષ્યની વસ્તી થઇ, પ્રથમ જંગલી જાત;
સુધરી જાતાં સુધરતાં, ભાસે ઉત્તમ ભાત. ૧૪

સુધારવાને નિજ પ્રજા, કરો પ્રયત્ન પ્રકાર;
તો સુધરી ઉત્તમ થશે, નહિ તો નીચ થનાર. ૧૫

પોષણ રક્ષણ કીજીએ, વધે બુદ્ધિ તન હાડ;
બેદરકારે નવ બને, જેમ બાગનાં ઝાડ. ૧૬

સુધરે તન મન સુધરતાં, ઘટતાં કદ ઘટિ જાય;
કાસ[1] સુધરિ થઈ સેલડી, વળી કાસ તે થાય. ૧૭

તે માટે જન કેળવો, સુખ પામે આ સ્થાન;
પરલોકે સુખ પામવા, ભજો સદા ભગવાન. ૧૮

ઇશ્વરની આજ્ઞા ગણી, કરો સદા આ કામ;
સમજો તો શુભ બોધ આ, દે છે દલપતરામ. ૧૯

રાત દિવસ ઋતુભેદ છે, મુખ્ય શણગાર;
પ્રથમ એજ નજરે પડયાં, વરણન કીધું સાર. ૨૦

હવે કહું હું શા વિષે, એમ વિચાર્યું આજ;
ચિત્ત વિષે આવી ચડયું, આ અંગ્રેજી[2] રાજ. ૨૧

જેના પ્રતાપથી વધી, વિદ્યાકળા વિશેષ;
જુલમ મટયો જુલમી તણો, દિસે સુખી આ દેશ. ૨૨

---

૧. પીરમના બેટમાં.

૧. કાસના છોડને કેળવતાં કેળવતાં તેની શેલડી થાય છે; અને શેલડી ઉતરી જાય તો પાછો કાસડો થઇ જાય. અને ભોંયરીંગણીના છોડ સુધરતાં સુધરતાં વંતાકડી થાય છે. તેમજ ઘઉં ડાંગર વગેરે અનાજ પણ કેળવવાથી સુંદર થાય છે, અને ઉતરી જાય તો પાછું ઘાસ થઇ જાય. તેમજ માણસ પણ જંગલી જાતિમાંથી કેળવાઇને ઉત્તમ થાય છે, અને ઉતરી જાય તો કેટલીક પેઢીએ જંગલી જેવું થઈ જાય.

૨. અંગ્રેજી રાજ્ય વિષેનું વર્ણન બીજા ભાગમાં છે.

॥ ऋतुवर्णन प्रकरण समाप्त ॥

प्रकरण ३ जुं.

ઇશ્વર તથા ધર્મ સંબંધી.

ઇશ્વર છે તે વિષે

દોહરો.

પ્રભુ નજરે તો નવ પડે, ઉચરે નહિ ઉચ્ચાર;
જગરચનાથી જાણિયે, જે છે જગકરતાર. ૧
ઉપરી વિના નિશાળનો, રહે ન બંદોબસ્ત;
કેમ નિભે તો પ્રભુવિના, આ બ્રહ્માંડ સમસ્ત. ૨
અચરજ મોટું ઉપજે, કરતાં ચિત્ત વિચાર;
દૃષ્ટિ થકી દેખાય છે, ઇશ્વર શક્તિ અપાર. ૩
જેણે પ્રાણી જનમતાં, પહેલું પ્રગટયું દૂધ;
એ પ્રભુને નહિ ઓળખે, એથી કોણ અબુધ. ૪
ઇશ્વર કૃતની તુલ્યના, કરી શકે કો અન્ય;
સો કોશે ન ભરાય તે, પળે ભરે પરજન્ય. ૫

મનહર છંદ.

પવન પ્રગટ નહીં પેખવામાં આવે પણ,
ઝાડોને હલાવે તેથી પવન જણાય છે;
નદી મધ્યે નિરતણું નિરખી નવિન પૂર,
દૂર વરસાદ થયો દિલમાં મનાય છે;
દૂર દિસે દેવતા તે દૃષ્ટિએ દેખાય નહિ,
ધૂમાડો દેખીને દૂર દેવતા ધરાય છે;
તેમ કરતાર તણાં કામ દલપતરામ,
દેખી કરતાર છે એવું કહી શકાય છે. ૬

કોઇ પણ કારખાનું કદાપિ ન નભી શકે,
જો તેને સંભાળનાર કદીએ ન કોઇએ;
આ અનંત કોટી અંડતણા કારખાનાતણો,
જરૂર સંભાળનાર કોઇ પણ જોઇએ;
એથકી જણાય છે જે એવો એક ઇશ્વર છે,
તે પ્રભુના ચરણમાં પ્રેમે ચિત્ત પ્રોઇએ,
કહે દલપતરામ તેનાં કામ ઠામ ઠામ,
જોઇને જરૂર ખોટો સંશય તે ખોઇએ. ૭

ભુજંગી છંદ.

અહો પંડિતો પૃથ્વિ આકાશ પેખો,
લખેલા રૂડા અક્ષરો સર્વ લેખો;
વિચાર્યાથી વંચાય તે તો તમોથી,
પ્રજાનાથના હાથની શુદ્ધ પોથી. ૮

છપ્પો.

એક તરખલું આજ, હાથમાં લીધું હરખી,
જગકર્તાની જુક્તિ, નજરથી તેમાં નરખી;
નસો નળી નવરંગ, ગાંઠ તેમાં ગંઠાઇ,
સરખું વચે સળંગ, સરસ તેમાં સફાઇ;
નરથી એવું નવ બની શકે, કરે ક્રોડ કારીગરી,
અદ્ભુત એમાં દલપત કહે, હિકમત તે હરિએ કરી. ૯

મનહર છંદ.

હાથી રચતાં વિચાર હૈયામાં કર્યો હશે જે,
સુંઢ વિના પાણી હાથી શીરીતે પીનાર છે;
પળે પળે પીવા છોટાં છોકરાંને માટે માતા,
તનમાંહી તાજું તાજું દૂધ તો તૈયાર છે.
ક્યાંથી આવ્યું કેમ થયું કેમ તે સુકાઇ ગયું,
ચિત્તમાં વિચારો તે કેવો ચમત્કાર છે;
વિચારીને કરનાર કહે દલપતરામ,
જાણીએ જરૂર જે જગત કરતાર છે. ૧૦

કોળાં તથા કાળીગાં ને કાકડીના વેલા કીધા,
જેનાં ફળો વાગે તો જનોને દુઃખદાઇ છે;
પીંપળા, પીંપરો, વડ, લીંબડા ને વડા કીધા,
જેની છાયા છે તે સૌને શીતળ જણાઈ છે;
બાવળ ને બોરડીની ઘટાની છટા નથી તો,
કહે દલપત ત્યાં કાંટાની છટા છાઇ છે;
ચતુર દિશામાં ચાહિ ચિંતવો ચતુર, કેવી-
ચતુર ચતુર સુખતણી ચતુરાઈ છે. ૧૧

નાસ્તિક મત ખંડન વિષે.

દોહરો.

પાટણને પાટે હતો, આસ્તિક રાજા એક;
હતો એક તે આગળે, નોકર નાસ્તિક છેક. ૧
પણ તે હતો પ્રવીણ બહુ, રાજ કાજ શુભ રીત;
તેથિ હતી તે ઉપરે, પૃથ્વિપતિની પ્રીત. ૨
એક સમે એને કર્યો, પૂરનો ઇજારદાર;
બાંધિ અવધ બે વર્ષની; કર્યો કબૂલ કરાર. ૩
એક સમે રાયે કહ્યું, નાસ્તિકને કરિ પ્રીત;
શક્તિમાન પ્રભુનું સ્મરણ, નિશ્ચે કરવું નિત્ય.. ૪
નમ્ર થઈ નાસ્તિક કહે, રીશ ન કરશો રાય;
પ્રભુ કરતાં મુજ પગરખાં, શકિતમાન દેખાય. ૫
કહો તો કરીએ પારખું, ખરા બપોરે આજ;
ચાલો ધિખતી રેતીમાં, પ્રભુ સમરી મહારાજ. ૬
હું તો પહેરિ પગરખાં, ચાલિશ રેતી માંય;
પ્રભુ સમર્થ કે પગરખાં, તરત જણાશે ત્યાંય. ૭
રાજા સુણીને ચુપ રહ્યો, ગત નાસ્તિક નિજ ઘેર;
રાજાએ તદબિર કરી, પાછળથી શુભ પેર. ૮
નાસ્તિક તણું કબજ કર્યું ઇજારદારી કામ;
એ અવસર આવી ચડ્યો, તે નાસ્તિક તે ઠામ. ૯
દીલ દુખાઈ દીલગીર થઇ, બોલ્યો જોડી હાથ;
હાથ ધર્યો મુજ કામમાં, ન ઘટે તમને નાથ. ૧૦
વણ તકસિરે છિનાવિયો, આપેલો અધિકાર;
તમે પ્રમાણિકપણું તજ્યું, સૌ કહેશે સંસાર, ૧૧
કેમ બીજા જન રાખશે, આપતણો વિશ્વાસ;
આપેલો અધિકાર જો, ખેંચી લેશો પાસ. ૧૨
રૂડા જનની રીત નહિ, હલકાની તો હોય;
ન્યાયી તે નિશ્ચે કદી, કરે ન એવું કોય. ૧૩
ભૂપ કહે તુજ પગરખાં, પામ્યાં જે અધિકાર:
તેનું કામ પ્રભૂ નવ કરે, તો તું કેવું ધાર. ૧૪
તેમજ તારા કામમાં, હું નવ ઘાલું હાથ;
તો અશક્ત મુજને કહે, નાસ્તિક જનનો સાથ. ૧૫
મસાલચીનું ભીસ્તિનું, હરેકજનનું કામ:
જો નર નાથ નહીં કરે, કહે તુજ સરખા આમ. ૧૬
પૃથ્વી પાવક પવન જળ, આદિક વસ્તુ અનેક:
હાથ કોઇના કામમાં, પ્રભુ નવ ઘાલે છેક. ૧૭
સઘળું કરવા શકત છે, ત્રિભુવન કેરો રાય;
પણ અધિકાર છિનાવતાં, જાણે છે અન્યાય. ૧૮
ઘાસતણા ટુકડાતણું, કરે ન ઇશ્વર કામ;
જે જેનો અધિકાર છે, તે તે કરે તમામ. ૧૯
કરે પ્રભુની પ્રાર્થના, તો કરતાં ઉદ્યોગ;
ઇશ્વર એને મેળવે, એવાનો સંજોગ. ૨૦
તરશો માગે નીર તો, પ્રભૂ ન પાણી પાય;
પાણી મેળવવા તણો, સુઝાડે ઉપાય. ૨૧
ટાઢે મરતો વસ્ત્ર જો, માગે ઇશ્વર પાસ;
નાખે નહિ આકાશથી, પણ પુરે મન આશ. ૨૨
કોઈ કહે પ્રભુએ કર્યા, રૂપ ધરીને કામ;
તે તો સઘળી કહાણિયો, કવિયે કરી તમામ. ૨૩
સુણિને નાસ્તિક સમજિયે, મનમાં રૂડો મર્મ;
નાસ્તિક મટિ આસ્તિક થયો, ધાર્યો રૂડો ધર્મ. ૨૪
નાસ્તિક કે આસ્તિક થવું, શોધો શુદ્ધ ઉપાય;
આસ્તિકને નુકસાન શું, નાસ્તિક માર્યો જાય. ૨૫
આસ્તિક ધારે ધર્મ શુભ, મળવા મુકિત દાન;
જો કદી સ્વર્ગ ન હોય તો, તેને શું નુકશાન. ૨૬
નાસ્તિક સ્વર્ગ નથી કહી, પ્રૌઢાં કરશે પાપ;
જો પછી નરક નકી ઠર્યું, માર્યો જાશે આપ. ૨૭
કોઇ મુસાફરને કહે, નથી ચોરની બીક;
તો પણ ચેતી ચાલવું, તે ઠરાવ છે ઠીક. ૨૮
તેમજ સંશય હોય પણ, ધરવો રૂડો ધર્મ;
આ લોકે પરલોકમાં, ધર્મ થકી સુખ પર્મ. ૨૯
નાસ્તિક સાથે વાદ જો, ટુંકો કરવા ચહાય;
તો તેને સમજાવવા, આ સહેલો ઉપાય. ૩૦
પાપ પુન્ય માને નહીં, સ્વર્ગ નર્ક નહિ ઠામ;
આત્મા અમર ગણે નહીં, નાસ્તિક તેનું નામ. ૩૧
શરીરને સુખ સાંપડે, એજ કરે ઉપાય;
કહો પછી શું નહિ કરે, અઘટિત કે અન્યાય. ૩૨
રાખે ડર રાજાતણો, કે બળિયાની બીક;
ઇશ્વરનો ડર દિલ નહીં, ઠરાવ કીધો ઠીક. ૩૩
એવા પણ આ દેશમાં, પંડીત થયા અપાર;
ચારવાક આદિક નરો, પૂસ્તકના રચનાર. ૩૪
કોઈ સમે નાસ્તિકતણા, પૂસ્તકનો કરિ નાશ;
રાજાએ શિક્ષા કરી, હણ્યો પાપનો પાશ. ૩૫
ચિત અવળે રસ્તે ચડે, કરતાં તર્ક વિતર્ક;
તો નર નાસ્તિક નીપજે, થાય પાપમાં ગર્ક. ૩૬
અલ્પ બુદ્ધિ પોતાતણી, સમજે હુંજ સુજાણ;
દિવાનિ દુનિયાને ગણે, મોટી એ મોંકાણ. ૩૭

સદ્ગુરૂ કોઈ ન સાંપડયો, સંશય હરનાર;
નર તેથી નાસ્તિક થયો, અલ્પ બુદ્ધિ આધાર. ૩૮
તેની આગળ જો કહે, કોઈ પ્રભુનું નામ;
ક્યાં છે દેખાડો મને, એમ કહે તે ઠામ. ૩૯
શા સારૂ મોટે સ્વરે, કરે ફકિર પોકાર;
કોઇ તને આકાશથી, નથિ ઉત્તર દેનાર. ૪૦
નાસ્તિકના બે ભેદ છે, સેવેશ્વરવાદી એક;
કહે જગકર્તા હશે, પણ આત્મા નથી છેક. ૪૧
બિજો નીરીશ્વરવાદિ છે, એની એવી રીત;
નથિ ઇશ્વર આત્મા નથી, ચોંટયો પથરો ચિત. ૪૨
મુખથી નિત્યે માગિયે, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
પ્રસંગ નાસ્તિક જનતણો, થશો ન કોઈ ઠામ. ૪૩

પ્રભુપ્રાર્થના.

દોહરો.

પ્રથમ કરૂં પ્રભુપ્રાર્થના, દોષ ક્ષમણ દે દાન;
તજ્યો નથી તનવાસના, ભજ્યો નથી ભગવાન. ૧

વૈતાળીય છંદ.

નથિ હું તન વાસના તજ્યો,
નથિ હું નમ્રપણે પ્રભૂ ભજ્યો;
કરૂણાનિધિ તું કૃપા કરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હરિ. ૨

નથિ મેં વ્રત દાન આદર્યાં,
નથિ મેં કામ રૂડાં કશાં કર્યાં;
ખળતા કદિ મેં ખરેખરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હરિ. ૩

ન પડયો શુભ માર્ગ શોધમાં,
ન પડયો હું બહુ જ્ઞાન બોધમાં;
અવળી ગતિ નિત્ય આચરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હરિ. ૪

ન રહ્યો વળિ હું વિવેકમાં,
ન રહ્યો વળિ હું તલભાર ટેકમાં;
ડગલાં ન ભર્યાં ડરી ડરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હરિ. ૫

પડિને અતિ ઘોર પાપમાં,
તક ખોઇ ત્રણ ભાન તાપમાં;
હિક થૈં ન વસ્યો કદી હરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હરિ. ૬

કરજે દુર બંધ કર્મના.
ધણિ ધિંગા પ્રભુ બેલી ધર્મના;
જઉ સાગર તર્ત તો તરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હરિ. ૭

બહુ સંશય સાથ બોલિયો,
ભ્રમણામાં ભમિ ભૂલિ ડોલિયો;
દઢતા નહીં ધ્યાનમાં ધરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હરિ. ૮

ગણિ સ્વારથ અર્થમાં ફર્યો,
અતિશે વ્યર્થ અનર્થ આદર્યો;
તજી પુણ્યની વાત તો પરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હરિ. ૯

શુભ કારજ જાણિ સાધિયાં,
ઉલટાં કષ્ટ અનંત વાધિયાં;
ફિટકાર મળ્યો ફરી ફરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હાર. ૧૦

સુખકારિ કથા ન સાંભળી,
સુણિ મેં ગ્રામ્ય કથા ગણી ગળી;
ભગતી નહિ ભીતરે ભરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હરિ. ૧૧

પ્રભુ તું ભવ તારનાર છે,
અધમોદ્ધાર અને ઉદાર છે;
અતિ તે ગુણને અનુસરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હરિ. ૧૨

રૂદયે દલપત્તરામને,
ઠરજે ઠીક ઠરાવિ ઠામને;
જનપાળપણું ધરી જરી,
હરજે કલેશ હમેશ હે હરિ. ૧૩

દોહરો.

હે હરિ કલેશ હમેશ હર, કર સુખ પૂરણ કામ;
એ માગે તુજ આગળે, દિન દિન દલપત્તરામ. ૧૪

સેવાસ્તોત્ર

વસંતતિલકા વૃત્ત.

હે દીનબંધુ જગદીશ્વર વિશ્વપાળ,
દીસો તમે પ્રભુ સદા દિલના દયાળ;

માટે કૃપાથિ પકડો પ્રભુ હાથ મારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૧
કેવી રિતે સ્વતન કીર્તન થાય તારૂં,
કેવી રિતે વિનયનાં વચનો ઉચારૂં;
ઉક્તિનિ જુક્તિ નહિ ઉત્તમ જાણનારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૨
સંતુષ્ટમાન થઇ સતત કષ્ટ કાપો,
ભક્તી તથા અભય ઉત્તમ ભાવ આપો;
નિઃશેશ ક્લેશ પરમેશ તમે નિવારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૩
હું ભક્તિ ભૂલિ ભટકયો ખરિ ભૂલ ખાધી,
લેવા ભવિષ્ય ભવ મુક્તિ ન જુક્તિ લાધી;
આપી અખંડ પદ આપદથી ઉગારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૪
કષ્ટો જવા સરસ સાધન મેં ન કીધાં,
દેખી ગરીબ જનને નહિ દાન દીધાં;
પ્યારા પ્રભૂ પ્રણતપાળપણું વિચારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૫
પ્રીતે કદાપિ પરમાર્થ કરી ન જાણ્યો,
ચિત્તે સદા સમય કેવળ સ્વાર્થ આણ્યો;
તેવો તથાપિ નિજ દાસ કરી સ્વિકારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૬
હું જ્ઞાનવાન નથિ ને અભિમાનવાન,
છું ખાન પાન રસ લોભ ભર્યો નિદાન;
તૃષ્ણા સમુદ્ર જળ પાર તમે ઉતારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૭
જો તારનાર ન જડયાં જગદીશ જેને,
તૈયાર ત્રાસ જમનો નજરેજ તેને;
એ વાતમાં નથિ અરે પળનો ઉધારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૮
કાપી કચાશ પદ પાસ નિવાસ આપો,
માથે મહા પ્રભુ કૃપા કરિ હાથ થાપો;
નાના પ્રકાર નબળાં કરમો નિવારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૯
સર્વાર્થ કાર્ય સુધરે તુજ પાદ સેવી,
દેખું ન અન્ય સુખદાયક દેવ દેવી;
પ્રેમે પ્રભૂજી પદપંકજ પૂજનારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૧૦

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

સ્વામી સેવક હું થયો તમતણો, ખામી ખરી ખોઇ મેં,
પામી નિશ્ચયતા તમારિ ભગતી, જામી દીલે જોઇ મેં;
ધામી અક્ષર ધામના હરિ બહુનામી મળ્યા આ ભવે,
વામી છે ભવવેદના હરખથી, હામી ભરૂં છું હવે. ૧૧

બ્રહ્મદેવની સ્તુતિ.

દોહરો.

અહો દેવના દેવ પ્રભૂ, અખિલ જગત આધાર;
તત્વ પ્રગટ કરિને તમે, રચ્યો સર્વ સંસાર. ૧

ભુજંગી છંદ.

તમે સર્વ સંસાર વિસ્તાર કીધો,
તમે સર્વને સૂખનો સાજ દીધો;
તમે વિશ્વ વિશ્રામના ઠામ જેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૧
તમે પૃથ્વિ સાથે સ્રજ્યાં સર્વ પ્રાણી,
તમે વેદ વિદ્યા વિશેષે વખાણી;
તમે માણસોને દીધા મિષ્ટ મેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૨
ભજે જે તમોને તજે તે કુબુદ્ધિ,
ભજે જે તમોને સજે સર્વ શુદ્ધિ;
ન ભકતો થશે તે હશે લોક કેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૩
તમારા ગુણો શેષ માહેશ ગાવે,
તમારા પુરા પાડનો પાર નાવે;
તમે છો ત્રિલોકી તણા તાત તેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૪
તમે વિશ્વમાં વારિ વૃષ્ટી કરો છો,
તમે સર્વદા સર્વ સંભાળ લો છો;
તમે દેવ દાતાર ઉદાર એવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૫
ભુંડા લોક જે આપનો પાડ ભૂલે,
નકી દુઃખ દાવાદળે સધ ડૂલે;
ન પામે પછી તે કશો લાભ લેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૬

ભજે શેષને શારદા ચંદ્ર[1] ઈંદ્રિ,
ભજે આપને નિત્ય મોટા મહિંદ્ર;
સદાશીવ જેવા સજે નિત્ય સેવા,
દયાળૂ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૭

કૃપાળૂ તમે દેવ કલ્યાણકારી,
અતિ આપદા દેખિ લો છો ઉગારી;
હમેશાં તમારો દિસે એજ હેવા,
દયા" તમોને નમો બ્રહ્મદેવા. ૮

માલિની વૃત્ત.

સ્તુતિ અધિક ઉચારે, એ રિતે છંદ આઠે,
પુનિત મનની પ્રીતે, જો પઢે નિત્ય પાઠે;
ધન તન સુખ શાતા પૃથ્વિમાં પૂર્ણ પામે,
પ્રભુ પદ પરતાપે, વેદના સર્વ વામે. ૯

પ્રભુસ્તુતિ કટાવ.

અમૃતધ્વની છંદ.

જય જય જન અંતર જામી,
નિર્મળ ગુણમય બહુ નામી;
ખુદમાં ન મળે કશિ ખામી,
છો સકળ જગતના સ્વામી.

પ્રભુ છો જગ સ્વામી શુભ ગતિ ગામી,
ધીરજ ધામી, નહિ તુજ દામી;
તુજ પદ પામી, જન નિષ્કામી,
થઇ સ્થિર ઠામી, વિપત્તિ વામી.

જયદિલ દરિયા અમૃત ભરિયા,
તેં ભય હરિયા નિર્ભય કરિયા;
તુજ અનુસરિયા, તે ભવતરિયા,
અંતર ઠરિયા જશ ઉચ્ચરિયા.

નાથ નિરંજન ભવભય ભંજન,
ગર્વા ગંજન, જન મન રંજન;
મળ હર અંજન, સુખદ પ્રભંજન,
વાહક વ્યંજન, જેર સ્વયંજન.

તુજ મત ધરશે, કૃત શુભ કરશે,
તે ભવ તરશે, ફરિ નહિ મરશે;
નહિ અવતરશે, સ્થિર થૈ ઠરશે,
દિલ નહિ ડરશે, સઉ સુખ ભરશે.

ધન્ય ધરમ ધર, અકળ કરમ કર,
સકળ સુખદતર, પ્રબળ પરમ પર;
અબળ સબળ નર, જળ થળ નભ ચર,
ઉર અભરણ ભર, હરગિસ ભય હર.

કહું તુજ કરણી, વિધ વિધ વરણી,
ધરિ તેં ધરણી, ગિરિજળ ઝરણી;
અશ્વિનિ ભરણી, રોહિણિ હરણી,
શશાંક તરણી, સઉ તુજ શરણી.

ગરૂડ ગગન ઘન, સકળ સઘન વન,
ભગત જગત જન, તરૂણ વરધ તન;
ધન પતિ ગૃહ ધન, મનુજ દનુજ મન,
કંકર કંચન, તુજ સંપાદન.

દેશ દિગંતર, તુજ કૃત તંતર,
જગમય જંતર, તૂજ નિરંતર;
નહિ તદનંતર, ભળિ અભ્યંતર,
સદા સ્વતંતર, દલપત અંતર ગામી.

જય જય જન અંતરજામી,
નિર્મળ ગુણમય બહુ નામી;
ખુદમા ન મળે કશિ ખામી,
છો સકળ જગતના સ્વામી.

નવા વર્ષ વિષે ઇશ્વરસ્તુતિ.

દોહરા.

આ અરજી ઉરમાં ધરી, નવા વરસ મોઝાર;
સુખ સઘળાં સંસારિને, કરજે જગકર્ત્તાર. ૧

ખારે દરિયે ખલકથી, જજો ખેદ ને ખાર;
સંપ અમારા સ્નેહિમાં; કરજે જગકર્ત્તાર. ૨

સંકટ કોઈ પ્રકારનું, લાગે નહીં લગાર;
ઉત્તમ દિન આનંદના, કરજે જગકર્ત્તાર. ૩

વિદ્યાની વૃદ્ધી થજો, હજો વિવેક વિચાર;
અતિ નિર્મળ મન મનુષ્યનાં, કરજે જગકર્ત્તાર. ૪

વળિ વધજો નર વિશ્વમાં, હિંમતવાન હજાર;
જશ મેળવનારા જનો, કરજે જગકર્ત્તાર. ૫

તનમન તાપ ટળી જજો, ઠંડક ઠારો ઠાર;

---

૧. જેનાથી ચંદ્રવંશ ચાલ્યો તે.

આબાદી આ દેશની, કરજે જગકર્ત્તાર. ૬

શ્રીમંતોનાં શુભ થજો, અંતઃકરણ ઉદાર;
વળિ વૃદ્ધિ ધન ધાન્યની, કરજે જગકર્ત્તાર. ૭

દુખ દરિયે ડૂબ્યાં હશે, એનો થજો ઉધાર;
કોપ તજી કરૂણા ઘણી, કરજે જગકર્ત્તાર. ૮

પ્રાણી સૌને પરસ્પર, પૂરણ વધજો પ્યાર;
દોસ્ત સરવનાં એક દિલ, કરજે જગકર્ત્તાર; ૯

દુર્ગુણ દૂર થઈ થજો, સદ્‌ગુણના શણગાર;
સૌ જનને સોભિત સદા, કરજે જગકર્ત્તાર. ૧૦

પ્રલય કરીને પાપનો, જૂનો હરજો ભાર;
સૃષ્ટીમાં વૃષ્ટી ભલી, કરજે જગકર્ત્તાર. ૧૧

દિલમાં દલપતરામને, વધે ઉમંગ અપાર;
એવું શુભ આ વર્ષ તું, કરજે જગકર્ત્તાર. ૧૨

બહુરૂપી ઇશ્વરની સ્તુતિ.

દોહરો.

બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વૈસ્યનું, કરે શુદ્રનું કામ;
બહુરૂપી બહુ નામિને, પ્રેમે કરૂં પ્રણામ. ૧

બ્રહ્મરૂપ.

મનહર છંદ.

સમસ્યામાં સૌને ઉપદેશ જે હમેશ દે છે,
ધર્મને અધર્મ તણો મર્મ જેથી ધરૂં છું;
ઉજ્વળ આકાશગંગા જેવી છે જનોઇ જેની,
એનાજ આશીરવાદ થકી હું ઉગરૂં છું;
પુસ્તક અનેક તણાં પડ[૧] ફેરવતો રહે,
અક્ષર એમાંથી વાંચી વાંચી હું ઉચરૂં છું;
હજારો છે જેને ઘેર કુંડ [૨]અગ્નીહોત્ર તણા,
એવા એક બ્રાહ્મણનું ભજન હું કરૂં છું. ૨

વેદ વિદ્યા આદિમાં વિચક્ષણ સુલક્ષણ છે,
રક્ષણ કરે છે સદાચારનું સુરીતથી;
કરે ષટકર્મ મનમાં જાણે છે બધા મર્મ,
પાળે છે પોતાનો ધર્મ પરિપૂર્ણ પ્રીતથી;
કરે છે ત્રિકાળ સંધ્યા તર્પણ કરે છે તથા,
અર્પણ કરે છે ભૂત બળી ચાહિ ચિત્તથી;
કહે દલપતરામ એવા વિપ્રને પ્રણામ,
કર જોડી કરૂં વળી ગાઉં ગુણ ગીતથી. ૩

ક્ષત્રિ રૂપ.

જેના તાબામાં અનેક જીલ્લાઓ જણાય જોતાં,
તે જીલ્લામાં [૧]રાજધાની [૨]નગરો ને [૩]ગામ છે;
પવન વરૂણ મેઘ પાવક જેવા પ્રતાપી,
સારા સરદારો જેના તાબામાં તમામ છે;
ફરે જેનો હુકમ તે કોઈ ફેરવી ન શકે,
ઠરેલાં જણાયે તેનાં થાણાં ઠામોઠામ છે;
કર જોડી કરગરી કહે દલપતરામ,
પરાક્રમી એવા રાજાને મારા પ્રણામ છે. ૪

વાણિયા રૂપ.

શિયાળે ઉનાળે માલ[૪] સંઘરે વકરો કરી,
ચોમાસે વિશેષ વસ્તુનું વેચાણ કરે છે;
માગતો નથી તે મૂલ આપે છે ઉધારે માલ,
વેપાર અપાર કરી વિશેષ વાવરે છે;
દેશોદેશમાં છે દોશી ગાંધીની દુકાનો જેની,
વિવિધ વસાણાની વખારો ઘણી ભરે છે;
પ્રેમથી કરી પ્રણામ દ્વિજ દલપતરામ,
એવા એક વાણિયાનું દિલે ધ્યાન ધરે છે. ૫

કણબી રૂપ.

સર્વથી પ્રથમ જેણે સૃષ્ટિમાં અનાજ વાવ્યાં,
જેના ખેતરનું અન્ન જુક્તિથી હું જમું છું;
ઉપજાવે શેલડી ને સ્વાદિષ્ટ સાકર ખાંડ,
ભોજન કરીને હું સદૈવ સુખે ભમું છું;
કરે છે કપાસ પેદા કાપડ બને છે જેનાં,
સારો સજી શણગાર રંગભર રમું છું;
કરે છે ખેતીનું કામ કહે દલપતરામ,
એવા એક કણબીને નિત્ય નિત્ય નમું છું. ૬

માળી રૂપ.

સૃષ્ટિ રૂપી બાગને બનાવ્યો જેણે બહુ સારો,
વિધ વિધ વૃક્ષ વેલ વાવી હદ વાળી છે;
કેવા કેવા મેવા ઉપજાવ્યા છે અમૃત જેવા,
રંગ રંગ ફૂલ તણી રચના રૂપાળી છે;

---

૧. પડ—અનેક ગોળાનાં પડ ફેરવતો રહે છે તે.
૨. અગ્નીકુંડ—અનેક સૂર્ય છે તે.

૧. રાજધાની—સૂર્ય.　　૨. નગરો—ગ્રહો.
૩. ગામ—ઉપગ્રહો.
૪. પૃથ્વી ઉપરથી જળ ખેંચીને એકઠું કરે છે તે.

પાણીના પ્રવાહ તો ચલાવ્યા છે અથાગ વાહ,
આળસ તજીને સદા વાડીને સંભાળી છે;
કહે દલપતરામ કીધું છે સરસ કામ,
એ તો મારો ઇષ્ટદેવ એક વનમાળી છે. ૭

કુંભાર.

કહો રે કુંભાર લોકો તમે તે શા કસબી છો,
કસબી અમારા દેશમાં રૂડો કુંભાર છે;
નાનાં મોટાં રાંધવાનાં કામનાં તે ઠામ ઘડે,
ચડે એક કણથી અનંત ને સુમાર છે;
ચુલે મૂકવું ન પડે ફુંકે ફુંકવું ન પડે,
તાપ ને ધમણ તો તે ઠામમાં તૈયાર છે;
એ થકી અનેક કામ સરે દલપતરામ,
એવા એના ઠામમાં કોટી ચમતકાર છે. ૮

દોહરો.

ઘાટ ઘડી માટી તણા, કરે સજીવન સાર;
એ તો ઇશ્વર આપણો, કહું ભલો કુંભાર. ૯

હજામ રૂપ.

મનહર છંદ.

મશાલ ધરીને સર્વ આગળ ઉજાસ કરે,
તદબીર કરીને અંધારૂં ઘોર ટાળે છે;
કોણ જાણે કેવી રીતે તેમાં તે પુરે છે તેલ,
બુઝાઇ ન જાય તેમ મશાલ તે બાળે છે;
કોઇ સમે અનુભવ આરશી દેખાડે વળી,
કોઇ સમે નવરાવા નીરને ઉછાળે છે;
કહે દલપતરામ એવો એક છે હજામ,
તે સદૈવ સૌને ઘણા સ્નેહથી સંભાળે છે. ૧૦

બાજીગર રૂપ.

અદર્શ રહીને કરે એકલો અનેક ખેલ,
જોનારા જનોની જુઓ નજર ચુકાવે છે;
ધુળમાંથી ધાતુ કરે પાણીમાંથી પ્રાણી કરે,
દેખાડી દેખાડી આપ કળાથી ઉડાવે છે;
વિવિધ પ્રકાર વસ્તુ નવી નવી ઉપજાવે,
કોણ જાણે ક્યાં સંતાડે છે ને ક્યાંથી લાવે છે;
એવા બડા બાજીગર પદે દલપતરામ,
નમ્રતાથી નિત્ય નિત્ય મસ્તક નમાવે છે. ૧૧

ધર્મ સિદ્ધાંત વિષે.

દોહરા.

મુજ કવિતા મનમાં ધરી, વાંચે વર્ણ અઢાર;
તે માટે સૌને ગમે, એવા વદું વિચાર. ૧

પક્ષપાત જેને નહિ, તે સુણિ રાજી થાય.
દુરાગ્રહીને નહિ ગમે, તેનો નથી ઉપાય. ૨

ધર્મ વિના ધરણી વિશે, રહે ન નીતિ લેશ;
જુલમ વધે જગમાં ઘણો, વધે કોટિધા ક્લેશ. ૩

જો ઈશ્વરનો ડર મટે, થાય સત્યનો નાશ;
કોઈ ન રાખે કોઇનો, વિશ્વ વિશે વિશ્વાસ. ૪

જેવી જરૂર રાજની, તેવી ધર્મ તણીજ;
રાજ વિના ને ધર્મ વિણ, ઘાતો થાય ઘણીજ. ૫

આખી પૃથ્વીમાં કદી, થાય ન રાજા એક;
તેમજ એકજ ધર્મ પણ, કદી ન ચાલે છેક. ૬

જૂદા પંથ જગત વિશે, ઇશ્વર ઇચ્છાથીજ;
ઇશ્વરની ઇચ્છા વિના, રહી શકે ન નકીજ. ૭

મમત નથી મન માહરે, નથિ મેળવવું માન;
પગાર પણ ખાવો નથી, ધર્મ તણું દૈ દાન. ૮

માટે મારા મન તણો, કહું સત્ય સિદ્ધાંત,
મનાય તો તે માનજો, મનનો તજી મતાંત. ૯

ચોરી જારી જૂઠ વળી, પરને દેવું દુ:ખ;
એનું નામ અધર્મ છે, સમજી પામો સૂખ. ૧૦

અસત્ય ભાષણ અદયતા, ચોરિ વ્યસન વ્યભિચાર;
પ્રબળ પાપ એ પાંચ છે, સૌ સમજે સંસાર. ૧૧

પરોપકાર સુધર્મ છે, સુધર્મ બીજું સત્ય;
જગમાં એવા ધર્મની, અતિશે દિસે અગત્ય. ૧૨

તે આશા કે ત્રાસથી, પ્રીતે ધર્મ પળાય;
પરમેશ્વર પર પ્રેમથી, સુધર્મ પંથ ચલાય. ૧૩

ધર્મ નિયમ પાળ્યા વિના, પ્રભુ ભજવા તે વ્યર્થ;
ઓસડ સેવ્યે શું થશે, પળાય નહિ જો પથ્ય. ૧૪

સાર એટલો સમજવો, જગમાં એકજ ધર્મ;
વિશેષ વદતાં એ થકી, પડયાં જુદાં ખટ કર્મ. ૧૫

ધર્મ ઇશ્વરી એક છે, જન કૃત જૂદા હોય;
આંખે કોઇ ન સાંભળે, કાને ન જૂએ કોય. ૧૬

વેશ ફેરવીને નવા, કર્યા પંથના ગ્રંથ;
પણ કાને ખાવાતણો, કોઇએ ન કર્યો પંથ. ૧૭

દેવાતણુ દેવોતણું, પીરોની પીરાઇ;
માનનારને મનગમી, તેવી તેણે ગાઇ. ૧૮

સોનાના સૂરજ ઉગે, મોતી ચોક પુરાય;
ભીતર જેવી ભાવના, ગીતો તેવાં ગાય. ૧૯

જગમાં પંથ અનેક છે, લોકો એમ કહેજ;
હું તો દેખું દૃષ્ટિયે, આસ્તિક નાસ્તિક એજ. ૨૦

જે મધ્યે નીતિ દયા, ધર્મ ભલો સૌ કોય;
ચાંદીના સિક્કા બને, છાપ ગમે તે હોય. ૨૧

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ધર્મ ધુરંધર જે ધરણી પર,
પાપ પથે પગલું નથિ દેતાં;
પારકિ નારિ અને ધન પારકું,
તે લલચાઇ કદી નથિ લેતાં;
કૈક દિઠા કળિકાળ વિષે પણ,
કોણ ગણે કૃત દ્વાપર ત્રેતા:
સત્ય સદૈવ ધરી દલપત,
પ્રભુ ભજિ પ્રૌઢ બન્યા બ્રહ્મવેત્તા. ૨૨

દોહરો.

જન આસ્તિક છે જેટલા, સ્વધર્મિ મારા સર્વ;
કેમ કહું પરધર્મના, જ્ઞાનતણો ધરિ ગર્વ. ૨૩

નવ નિંદું પરધર્મને, નિંદું દુર્ગુણ દોષ;
સુખ માગે પરલોકનું, સુણિ પામું સંતોષ. ૨૪

વેદાંતી ને જૈન પણ, ઇચ્છે પદ નિર્વાણ;
માટે તે નાસ્તિક નથી, આસ્તિક એ છે જાણ. ૨૫

બ્રહ્મોસમાજ ને વળી, ઉત્તમ આર્ય સમાજ;
પાવન સમાજ પ્રાર્થના, સૌ ભક્તિને કાજ. ૨૬

ભલે ભજે ભગવાનને, જે જેની રૂચિ જેમ;
ગુણ ઇશ્વરના ગાય સૌ, કહિયે જુદા કેમ. ૫૭

આખા જગમાં એક મત, કદી નથી થાનાર;
સંપ વિનાશક સર્વથા, ધર્મતણી તકરાર. ૨૮

મૂર્તિ પૂજે નહિ પુજે, ઉભય ધર્મ અંગ્રેજ;
વાદ વદીને નવ લડે,* અચરજ નિરખો એજ. ૨૯

* મુંબઈ સુરત અમદાવાદ વગેરેમાં મૂર્તિ માનનારા અંગ્રેજો અને નહિ માનનારા અંગ્રેજો એ બંને પંથનાં દેવળો છે. પણ તેઓ એક બીજાને જૂઠા પાડવા સારૂ માંહોમાંહે તકરાર ઉઠાવીને લડે અને આપણા લોકો તમાસો જુએ, એવો દહાડો આવનાર નથી, માટે આપણે પણ દેશમાં સંપ થવા વાસ્તે એવું શીખવું જોઇએ.

દેખી તેનો દાખલો, શિખો સ્વદેશી લોક;
સંપ વધે તેવું સજો, તજો ફજેતી ફોક. ૩૦

જે જે આચારજ થયા, એણે ધાર્યું ઊર;
આખા જગમાં પ્રસરશે, મારો પંથ જરૂર. ૩૧

યુરોપમાં નહિ થઇ શક્યો, ધર્મતણો મત એક;
માટે એકજ મત થવા, છાંડો મમતા છેક. ૩૨

પૂછે તેને પ્રીછવો, આપતણો અભિપ્રાય;
પણ કડવાં કથનો કહી, ન કરો ક્લેશ ઉપાય. ૩૩

થઇ છે ધર્મદ્વેશથી, ઘણા જનોની ઘાત;
તે માટે ટુંકી કરો, તે તકરારી વાત. ૩૪

માણસની મુઠી વિષે, વસ્તુ નહિ વરતાય;
તો જગદીશ્વરની કળા, અકળિત કેમ કળાય. ૩૫

મન કલ્પિત કરિ કલ્પના, લડી મરે છે લોક;
ઠાલું વેર વધારીને, ફજેતિ પામે ફોક. ૩૬

હું તો હરખું જોઇને, સ્વદેશિયોમાં સંપ;
કુસંપનાં કથનો સુણી, અંગે ઉપજે કંપ. ૩૭

ચોરી જારી જૂઠ કે, વ્યસન ગણે જે ધર્મ;
ખચીત તે પાખંડ મત, મન સમજે એ મર્મ. ૩૮

અમર ન માને આતમા, નીતિ ચાહે ચિત્ત;
તે પણ છે પાખંડ મત, વણ પાયાની ભીંત. ૩૯

દુર્ગુણની નિંદા કરો, દેશથિ કરવા દૂર;
નામ લઇ જન કોઇનું, નિંદો નહિ જરૂર. ૪૦

એકજ નદી તળાવ નહિ, દુકાન પણ નહિ એક;
ધરણી ઉપર ધર્મના, એમજ પંથ અનેક. ૪૧

જે ગુરૂના ઉપદેશથી, મન ઇંદ્રિય વશ થાય;
શુદ્ધ પંથ સર્વોપરિ, ગણતાં એજ ગણાય. ૪૨

સૌ વસ્તુની સ્વચ્છતા, રાખે રૂડે પ્રકાર:
ઉપજે તન આરોગ્યતા, એ કહિયે આચાર. ૪૩

મુસલમાન ને પારસી, હિંદૂ ખ્રીસ્તિ હરેક;
જૂદા જૂદા મત તજી, કેમ થાય મત એક. ૪૪

સૌના મત સાચા કહો, એક સર્વનો દેવ;*
એમ ગણે સૌ તો ટળે, તે ટંટા તતખેવ. ૪૫

સરસ જડે નહિ શોધતાં, એથી બિજો ઉપાય;
જેથી કુસંપ જાય ને, સલાહ સંપ સજાય. ૪૬

મને ગમ્યું તે મેં કહ્યું, સુજને સજ્યું જેમ;

* सर्व देवनमस्कारः केशवं प्रति गच्छति ॥ गीतायां ॥

તોપણ જે તમને ગમે, કરો સજ્જનો તેમ. ૪૭
નથી દુરાગ્રહ મુજ દિલે, નથી રાગ કે દ્વેષ;
મુજ મત ખંડનથી મને, દુઃખ નથી લવલેશ. ૪૮
હરેક પંથ વિશે હતા, વડા વડા વિદ્વાન;
કેનામાં કહિયે કહો, હતું ન પૂરૂં જ્ઞાન. ૪૯
ગ્રંથો તેના વાંચતાં, અચરજ ઉપજે આજ;
આપણથી નવ બની શકે, કીધાં એવાં કાજ. ૫૦
વેદ પુરાણુ કુરાન ને, જુઓ જૈનનાં સૂત્ર;
કરી શકે આ કાળમાં, કોણ માઇનો પુત્ર. ૫૧
શાસ્ત્ર વિવિધ વાંચ્યા વિના, જ્ઞાન ન પામે કોય;
જે જન બહેરો જન્મથી, તે મુંગો પણ હોય. ૫૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વેદ પુરાન કુરાન કુડાં ન,
કુડાં ન રૂડાં પદ્ય ગદ્ય અપારાં;
લાયક લોકને વાંચન લાયક,
બુદ્ધિ પ્રદાયક વાયક સારાં;
તે સમજે સમજુ જન જે,
સમજૂજ વિના સમજે ન બિચારાં;
વાદ વિવાદ અનેક દિસે પણ,
એકજ ધર્મ તણાં કહેનારાં. ૫૩

દોહરો.

માટે એકે પંથને, વ્યર્થ કેમ કહેવાય;
જૂઠો કહેતાં કોઇને, મુજ મતિ તો મૂઝાય. ૫૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

તિર્થ સમીપ જડે જન કોણ,
ચડે ગિરનાર સિધાચળ આબુ;
ભક્તિની જુક્તિ જડે ભલિ કોણ,
ભભૂત ધરે ભિખવા ઘર બાબુ;
પામિ સુજ્ઞાન પઢ્યા ન પઢ્યા,
પછિ વેદ પુરાણ કુરાન કિતાબુ;
ઉજ્વળ અંચળ જો જળથી થયું,
શું કરવા ઘશિયે પછિ સાબુ. ૫૫

મનહર છંદ.

માનું જ્યારે વેદ મત જૈની જાણે મિથ્યાત્વિ છે,
જૈની બન્યે બીજા જાણે નાસ્તિકનો ભાઇ છે;
પઢું જો પુરાણ તો કુરાની કહે કાફર છે,
કુરાની બનું તો હિંદુ કહે કે મ્લેચ્છાઇ છે;
દ્વૈત માનું તો અદ્વૈતવાદી કહે અજ્ઞાની છે,
અદ્વૈત માનું તો દ્વૈત તણી અદેખાઇ છે;
સર્વને રીઝાવી કેમ શકું દલપત કહે,
સર્વ જન સાથે મારે મન તો મિત્રાઇ છે. ૫૬

દોહરો.

ચાલે બળદ ઇશારતે, હાંકનારની જેમ;
સૃષ્ટીના નિયમો થકી, સ્વધર્મ સમજો તેમ. ૫૭

મનહર છંદ.

બળદની બા બોલી કે બળદ તું બચ્ચા સુણ,
ખાવંદ ખેડુની એશ નોકરી બજાવજે;
રાશનો તપાસ રાખી ચાલજે તે ભણી ચાલ,
પરૂણે પ્રહાર પડે તે ગતિ તજાવજે;
વાંકા ચુંકા ચાલ્યા વિના વહી છુટવી છે વેઠ,
ઠેઠ સુધી એવો ઠીક ઠરાવ ઠરાવજે;
ભણ્યો નથી તેની ભાષા સાનમાં સમજી લેજે,
કહે દલપત અંતે ઘેર ચાલ્યો આવજે. ૫૮

ખેતરને કાંટાવાળી વાડ દેખી જાણવું જે,
પેસવાની ખેતરમાં તે ધણી ના પાડે છે;
વાડ વિના કુઓ કે અવાડો ભર્યો ભાળિયે તો,
જાણવું જે પાણી પીવા રસ્તો તે દેખાડે છે;
સુખ દુઃખ તણો તેમ સંભવ જણાય જેથી,
ઇશ્વરી વિધિ નિષેધ લક્ષમાં લગાડે છે;
કહે દલપતરામ ધર્મને અધર્મ પણ,
સમજી સુજાણ જન સંશય મટાડે છે. ૫૯

દેવે નિજ બાગ દેખી રાખે દલપતરામ,
ઉત્તમ તરૂને તો દયા કરી ઉદારથી;
બોલવાની ચાલવાની ઝાલવાની કળા આપી,
સ્થિતિ સારી ધારી શકે બુદ્ધિના આધારથી;
તોડી લેશે ફળ ફૂલ કાપી લેશે કાઠ એમ,
ઝાડે તો વિચાર્યું ચિત્ત ઉલટા વિચારથી;
પોપણ ન લેવું પંડ શોષણ થવાજ દેવું,
પાય પણ પુરૂં પાણી પીવું નહિ પ્યારથી. ૬૦

દોહરો.

તેમ સૃષ્ટિના નિયમથી, જે ચાલે વિપરીત;
ઇશ્વિરની ઇચ્છા થકી, વિરૂદ્ધ એજ ખચીત. ૬૧

મનહર છંદ.

મત ભેદ પડવાથી વેદની શાખાઓ પડી,
ખટ દરશન ચાલ જૂજવા ચલાવિયા;
બ્રાહ્મણોમાં એવી રીતે બહુધા કુસંપ થયો.
ફાટ ફુટ દેખી બૌધમતવાળા ફાવિયા;
એવામાં શંકરસ્વામિ પૃથ્વિમાં પ્રગટ થયા,
સર્વ બ્રાહ્મણોના મતોને સાચા ઠરાવિયા;
વિપ્રોમાં સજાવી સંપ સંન્યાસીઓ સાથે લઇ,
હિંમતથી પછી બૌધમતિને હઠાવિયા. ૬૨

દોહરો.

સ્થાપક[1] ખટ દર્શન તણા, આચારજ ધરિ નામ;
વિચરી આખા દેશમાં, કીધું મોટું કામ. ૬૩
ખંડન દ્વિજમત કોઇનું, જો કરવાને ચહાત;
જાત ઉપર તકરારમાં, ધાર્યું કામ ન થાત. ૬૪
ઉપનીષદો વિષે લખ્યો, અહંબ્રહ્મનો ઠાઠ;
પંચ દેવનાં પણ વળી, રચ્યાં સ્તોત્ર ને પાઠ. ૬૫

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ધાત્વાદિ દ્રવ્યો બુધ ધૂળ લેખે,
અનેક આત્મા ચિદબ્રહ્મ લેખે;
દ્રષ્ટી વિકારે જુજવા જણાશે,
અજ્ઞાનિને ભેદ અનેક ભાસે. ૬૬

ઇત્યાદિ.

દોહરો.

કર્મકાંડ નિંદ્યા નહીં, ઉપાસના પણ એમ;
ચતુરે દીધાં ચાલવા, જેને ફાવે જેમ. ૬૭
કરતાં કર્મ ઉપાસના, પછી પામશો જ્ઞાન;
એમ કહી સમજાવિયા, ધન્ય સુબુદ્ધિ નિધાન. ૬૮
આ અવસર પણ એ રિતે, સંપ સજો સૌ ઠાર;
વિદ્યા વૃદ્ધિ કરો, તજિ બીજી તકરાર. ૬૯
વિદ્યાની વૃદ્ધિ થયે, વધશે સત્ય વિચાર;
આપ આપની અકલથી, શોધી લેશે સાર. ૭૦
આપે જુદું આપનું, કોઇ ન ચાહે ચિત્ત;
સૌ ઇચ્છે સ્વર્ગે જવા, નહિ કો નરક નિમિત્ત. ૭૧

૧. ષડ્દર્શન સ્થાપનાચાર્ય મતલબ કે એકે દર્શનનું ખંડન કરનાર નહિ.

મનહર છંદ.

વિપત્તિ[1] વિનાશ થવા, શાણી સરકાર જુઓ,
સર્વે પ્રજાને કહે છે દેવળમાં સંચરો;
પોત પોતાના પ્રભુની પ્રેમે કરો પ્રાર્થના,
હાથ જોડી માગો કે આ વિપત્તિ હવે હરો;
જો તે સરકાર પરધર્મને જુઠા ગણુત,
તો શા માટે કહેત જે એવી રીતે આચરો;
તેમજ સ્વદેશનું સદૈવ શુભ ઇચ્છિનારા,
ધર્મદ્વેશ દીલમાં કાપિ કાળે ના ધરો. ૭૨

દોહરા.

દુર્ગુણની નિંદા કરો, દુર્ગુણથી પ્રભુ દૂર;
ઉપાય સંપ સજ્યા તણો, જાણો એજ જરૂર. ૭૩
અંગ્રેજો બે પંથના, લડીને[2] મુઆ અપાર;
રાજ્ય જવા બેઠું પછી, સંપ સજ્યો તે વાર. ૭૪
તે રીતે મુજ દેશિયો, સંપ સજો સૌ ઠાર;
જૂદા જૂદા ધર્મની, તજો તમે તકરાર. ૭૫
અસલ થકી અદ્યાપિનો, જુઓ જગત ઇતિહાસ;
ધર્મ તણી તકરારથી, થયા વિશેષ વિનાશ.[3] ૭૬
દેશ તણી પડતી દશા, જ્યારે હોય થનાર;
ઉપજે માંહો માંહિ ત્યાં, ધર્મ તણી તકરાર. ૭૭
'બુદ્ધિશાળિ જન હોય બહુ, સ્વદેશનું શુભ ચહાય;
એવાને પણ અંતરે, અવળા સુજે ઉપાય.' ૭૮
કેમ મૂકિયે કોઇ શિર, દોષ તણો આરોપ;
દિલ જાણો તે દેશ પર, દિસે દૈવનો કોપ. ૭૯
દેશ તણી ચઢતી દશા, થવાની જ્યારે હોય;
સંપ તુટયાનાં સર્વથા, કહે ન કથનો કોય. ૮૦
નિંદા કોઇ ધર્મની, સંપ વિનાશક વેણ;
તે સુણતાં મુજ અંતરે, અતિ લાગે દુઃખદેણ. ૮૧
જે મત પોતાને ગમે, તેનાં કરો વખાણ;
પણ નિંદા પરધર્મની, તજો ખેદની ખાણ. ૮૨

૧. ૧૮૫૭ ના બળવાની વખતે તથા શાહજાદાને રોગ થયો હતો ત્યારે સરકારે જાહેરનામું કર્યું હતું કે હરેક ધર્મના લોકોએ પોત પોતાના દેવની પ્રાર્થના કરવી.

૨. સોળમા સૈકામાં પાચમા ચાર્લ્સ પાદશાહના વખતમાં બે પંથો લડતા હતા તેથી તુર્કસ્તાનના મુસલમાનો ફાવતા હતા.

૩. તુર્કસ્તાન ને રૂશિયા વચ્ચે મોટી લડાઇ ઉઠી, અને લાખો માણસ કપાઈ ગયાં તેનું મૂળ પણ જૂદી જૂદી ધર્મનીજ તકરાર છે.

ઓ ઇશ્વિર મુજ દેશ પર, કરૂણા કરો અપાર;
સંપ વિનાશક નાશ કર, ધર્મ તણી તકરાર. ૮૩
જોરાવરના ધર્મની, કરે ન નિંદા કોય;
નિંદે ધર્મ ગરીબનો, પક્ષપાત તે હોય. ૮૪

મનહર છંદ.

જુદા જુદા ધર્મની જુવતી વાદ વદી કહે,
અમારાજ દેવમાં દેવાતણ જણાય છે;
માનતા કર્યાથી મનધાર્યું કામ સિદ્ધ થાય,
નિંદા કરે તો તે પ્રાણી પંડમાં પીડાય છે;
પુછ્યું પછી કવિને તો કવિએ કહ્યું કે આજ,
પારશી ને મહમદી ધર્મ એ પંકાય છે;
તેઓની નિંદા લખે તેને પુરૂં પસ્તાવું પડે,
દેવાતણ તેઓનાજ દેવમાં દેખાય છે. ૮૫

દોહરા.

ન્યાય સભામાં પંચ જન, ઉચરે ભિન્ન વિચાર;
દ્વેષ ન રાખે પરસ્પર, કરે નહિ ધિક્કાર. ૮૬
અકળિત ઇશ્વર મત વિષે, મત જૂદાં સુણિ એમ;
સત્ય ગમે તે માનિયે, કુવચન કહિયે કેમ. ૮૭
અધિકારી સરકારના, તે કહિયે સંરકાર:
રામ કૃષ્ણ મહમદ ઇશુ, એમ દેવ અવતાર. ૮૮
તેની પ્રતિમા કે કબર, માને પુજ્ય પ્રકાર;
કોઇ પાવક કે પાણિને, પૂજે છે ધરિ પ્યાર. ૮૯
કેમ તજે નિજ ધર્મ તે, કેમ એક મત થાય;
સૌ મતને સાચા કહો, એજ સંપ ઉપાય. ૯૦

સ્વર્ગે અને નરકે કોણ જવાના તે વિષે.

દોહરો.

શાંશાં મારે માનવી, જવા પ્રભુની પાસ;
કોઈ કરે ઉપવાસ ને, કોઇ કરે વનવાસ. ૧

ઇંદ્રિવિજય છંદ.

કોઇકિ તો વનવાસ કરે,
ઉપવાસ કરે પ્રભુ પાસ સિધાવા,
કોઇક મૂમતી મૂખ ધરે,
બહુ સુક્ષમ જંતુ જરૂર બચાવા;
કોઇક માંસ અને મદિરા,
બળિદાન કરે નિજ દેવિ રિઝાવા;
કોણ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત,
ને કોણુ હશે નરકે જન જાવા. ૨

કોઇક સ્નાન ત્રિકાળ કરે,
જઇ પાવન તીરથ પાવન થાવા;
કોઇ મનુષ્ય મલીન[1] રહે,
પ્રતિ વાસર પાપથી આપ મુકાવા;
એક બિજાથિ વિરૂદ્ધ કરે,
ને ધરે દિલ સ્વર્ગ જવા સહુ દાવા;
કોણ જશે સ્વર્ગે દલપત્ત,
ને કોણુ હશે નરકે જન જાવા. ૩

કોઇક વેદ તણા ભણી ભેદ,
ઉમેદ ધરે ઉર સ્વર્ગ તકાવા;
કોઇક રામનું નામ રટે નિત્ય,
આપ તણું બધું પાપ પતાવા;
કોઇકિ શંકર શંકર નામ,
સદૈવ જપે અઘઓઘ સમાવા;
કોણુ જશે સ્વર્ગે દલપત્ત,
ને કોણુ હશે નરકે જન જાવા. ૪

કોઇક જાય પ્રભાત સમે ઉઠી,
પીર તણે શિર પૂષ્પ ચડાવા;
કોઇ પ્રભાત સમે ઉઠિ જાય,
પડીકમણું કરી કર્મ ખપાવા;
કોઇકિ જાય પ્રભાત સમે ઉઠી,
નોળિક્રિયા[2] કરિ નિર્મળ થાવા;
કોણુ જશે સ્વર્ગે દલપત્ત,
ને કોણુ હશે નરકે જન જાવા. ૫

કોઈ કરે બકરી ઇદ ને વળી,
કોઇ શિખે સોમયાગ કરાવા;
કોઇક તો વ્યભિચાર[3] કરે,
શિવ શક્તિતણું મન સઘ મનાવા;
કોઇક ભાંગ પિયે ભલિ ભાતથી,
ભોગિ નહીં પણ જોગિ જણાવા;
કોણુ જશે સ્વર્ગે દલપત્ત,
ને કોણુ હશે નરકે જન જાવા. ૬

કોઇક શીશ જટા નખ દીર્ઘ,
કોઇ ખુશી મન મૂંડ મુંડાવા:
કોઇક મૂખ મૂંનીવ્રત ધારી,
બહુ રખડે પુરમાં બની બાવા;

---

૧. ઢુંઢિયા. ૨ નોળીક્રિયા—નાકે પાણી પીએ અને મૂહે કહાડે ઇત્યાદિ. ૩. વામમાર્ગી.

કોઇકને વળિ કંઠ ઊંચેથિ,
ગમે બહુ ગોવિંદના ગુણ ગાવા:
કોણ જશે સ્વરગે દલપત્ત,
ને કોણ હશે નરકે જન જાવા. ૭

કોઇક સૂરજનેજ સદૈવ,
જપે દિલ જ્યોત ઉદ્યોત જગાવા;
કોઇક ભૈરવનેજ ભજે,
દિલ શુધપણે મહા દુઃખ મટાવા;
કોઇક એકજ ટેકજ ધારિ,
અનેક ઉપાય કરે વળિ આવા;
કોણ જશે સ્વરગે દલપત્ત,
ને કોણ હશે નરકે જન જાવા. ૮

કોઇક એકજ બ્રહ્મ ભજે,
જીવ રૂપ મટી શિવરૂપ શમાવા;
કોઇ કહે ભલિ ભક્તિ કર્યા થકિ,
ખૂબ મળેજ પિવા અને ખાવા;
કોઇ કહે કશુએ પછિથી નથિ,
ભોગવ ભોગ ભલા મન ભાવ્યા;
કોણ જશે સ્વર્ગે દલપત્ત,
ને કોણ હશે નરકે જન જાવા. ૯

દોહરો.

જો ચોરી જારી તજી, તજે જૂઠ જન જેહ;
જરૂર ભજે જગદીશને, ઉત્તમ સુખ લે એહ. ૧૦

મનહર છંદ.

દિલમાં દયા ધરીને જેણે પરદુઃખ છેદ્યાં,
પાપથી જે ડર્યો પોતે વખત તમામમાં;
સર્વ સાથ સ્નેહ રાખી સાચવ્યું સદાચરણ,
મુઆ પછી જેનાં ગુણ વખણાય ગામમાં;
પ્રભુ પર પ્રીતિ રાખી કોઇને ન કષ્ટ કર્યું,
કાઢી જેણે ઉમર પરોપકારી કામમાં;
સત્યવાદી ત્રાહિત જનોનાં મન સાક્ષી પુરે,
તો જરૂર જાણવું તે ગયો પ્રભુ ધામમાં. ૧૧

દોહરો.

મુઆ પછી ફટ ફટ કરે, સૌ જેને સંસાર;
પુરો પુરાવો એજ છે, ગયો નરક મોઝાર. ૧૨

ચતુર્ધા મુક્તિ વિષે.

દોહરા.

પ્રેમ ધરીને પ્રભુને ભજે, વળિ પાળે સદ્ધર્મ;
કેમ જાય જન નરકમાં, કરતાં તે સત્કર્મ. ૧૩

અસંખ્ય લોકો થઇ ગયા, મત જૂદા ધરનાર;
નથી ગયા સૌ નરકમાં, કરતાં પરોપકાર. ૧૪

કેમ વાંક જનનો કહું, ઇશ્વિર અદર્શમાન;
જેની બુદ્ધિ જેટલી, એમ કરે અનુમાન. ૧૫

જુઓ લખ્યા છે મુક્તિના, શાસ્ત્રે ચાર પ્રકાર;
જેવી ઇચ્છા જેહની, પ્રભુ તેવી દેનાર. ૧૬

તે માટે તકરાર તજી, ધર્મ ધરો ભલિ વીધ;
પ્રભુને ભજતાં પ્રેમથી, થશે મનોરથ સિદ્ધ. ૧૭

મનાય છે વિશ્વાસથી, સ્વર્ગ અને વળિ નર્ક;
એમાં સંશય ઉપજે, કહિયે તેજ કુતર્ક. ૧૮

મનહર છંદ.

નિરાકાર ધારી તેજમાં જે લીન થવા ઇચ્છે;
તેને પ્રભુ લીન કરશે પોતાના નૂરમાં;*
ગુરૂ જેવો જાણી સેવા ઇચ્છશે સમીપ રહી,
તેને તો હમેશાં તેમ રાખશે હજૂરમાં×;
રાજા જેવો જાણી તેની રૈયત થવાને ઇચ્છે,
તેને પ્રભુ રાખશે અખંડ નિજ પૂરમાં§
જેવું રૂપ પ્રભુનું ધારીને તેની ભક્તિ કરે,
પ્રભુ તેવું રૂપ+ આપે ઇચ્છે જેવું ઉરમાં. ૧૯

મનહર છંદ.

પળિયેલ પતિને બે પતનીઓ હતી, તેમાં,
એક વય વૃદ્ધમાં ને બીજી વય બાળમાં;
વૃદ્ધ વયવાળી તો વૃદ્ધાઇ પતિની વખાણે,
ચુંટી કાઢે કાળા વાળ જોઇ ધોળા વાળમાં;
જુવતીએ જોઇ જોઇ ધોળા વાળ ચુંટી કાઢ્યા,
કર્યું માથું પતિનું જેવી જગા કપાળમાં;
એજ રીતે એક બીજા તણો ધર્મ ઉચ્છેદતાં,
ઉપજે કુતર્ક થાય નાસ્તિક તે કાળમાં. ૨૦

---

* સાયુજ્ય મુક્તિ. × સામિપ્ય મુક્તિ.
§ સાલોક્ય મુક્તિ. + સારૂપ્ય મુક્તિ.

કવિત.

જેનાં મૂળ જમીનમાં ઉંડાં નહીં એવો છોડ,
ઉપાડીને બીજે રોપતાં સુખે રોપાય છે;
અતિ મૂળ ઉંડાં ઘાલી મોટું વધ્યું એવું વૃક્ષ,
ઉખડે ન ઉખાડે તો ત્યાંજ તે સુકાય છે;
તેમ જેને ધર્મ તણી ઉપલિ અસર હોય,
તેને બીજો સમજાવે તેમ સમજાય છે;
પણ જેને રગે રગે વ્યાપી રહ્યો ધર્મ રંગ,
ઉખડે ન, ઉખડે તો નાસ્તિક તે થાય છે. ૨૧

દોહરા.

તન પર ચાલે હુકમ પણ, મન પર હુકમ ન થાય;
સંશય ભાગે સર્વથા, મનથી તોજ મનાય. ૨૨

આશ ત્રાસ કે શરમથી, કરશે જીભ કબૂલ;
પણ મન તો ખાત્રી વિના, માને નહિ બિલકૂલ. ૨૩

અયોગ્ય વિચાર વિષે.

કવિત.

ભંગી જન જાણે ભગવાન રોજ ભાંગ પીએ,
જાર જન જાણે પ્રભુ રોજ જાર રમે છે:
ઐશી રેહેવું ગમે તે જાણે છે પ્રભુ ઐશી રહે;
ભમવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ ભમે છે;
સ્વાંગ ધરવો ગમે તે જાણે પ્રભુ સ્વાંગ ધરે,
જમવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ જમે છે;
તેવું રૂપ તેવી ક્રિયા માને દલપતરામ,
જેવું રૂપ જેવી ક્રિયા જેને મન ગમે છે. ૨૪

દોહરા.

ગોળ ટોપરૂં રાંકને; મળ્યું છતાં બહુ રોળ*;
તેણે જાણ્યું ખાય નૃપ, રોજ ટોપરૂં ગોળ. ૨૫

તેમજ જેને જે રૂચે, એવો કરે વિચાર;
ઇશ્વર પણ કરતો હશે, એજ નિત્ય આહાર. ૨૬

વિવેકવંત વિચારીને, જાણો સર્વે જરૂર;
દુર્ગુણ ન ગમે દેવને, દુર્ગુણથી પ્રભુ દૂર. ૨૭

ધર્મચુસ્ત એટલે દુરાગ્રહી વિષે.

દોહરા.

ધર્મચુસ્ત ધરણી વિષે, વદિયે તેની વાત;
એવાથી પણ ઊપજે, ઘણાક જનની ઘાત. ૧

કલ્પિત મત નિશ્ચય કરી, મનમાં ધરે મમત્વ;
જાણે આખા જગતને, તેજ મનાવું તત્વ. ૨

નવ માને તે ઉપરે, અતિશય ઉપજે ક્રોધ;
દ્વેષભાવ દિલમાં વધે, વળિ બહુ કરે વિરોધ. ૩

લાલચ આપી લોકને, કબુલાવે નિજ ધર્મ;
માન મેળવું મુલકમાં, મનમાં એવો મર્મ. ૪

કટુ ભાષણ મુખથી કરે, કરિ પરમત ધિક્કાર;
દહન થાય દિલ પારકાં, એમ કરે ઉચ્ચાર. ૫

જો ચાલે તો જન તણાં, ખૂબ કરે તે ખૂન;
પરમત જનના પ્રાણ લૈ, માને મોટું પુન્ય. ૬

ભૂંડા તે ભૂતળ વિષે, નાસ્તિક થકી નિદાન;
તેના સરખું નથિ થયું, નાસ્તિકથી નુકસાન. ૭

જાણે હું જ્ઞાની થયો, ભજન કરે ભલિભાત;
પણ માણસના પ્રાણની, ઘડે ઘડિકમાં ઘાત. ૮

દુનિયાં વિષે દુરાગ્રહી, અજ્ઞાની જન એજ;
ચાલ્યો લેવા લાભ પણ, ઉલટો ગયો અવેજ. ૯

ધર્મી ભૂલે ધર્મ નિજ, જ્ઞાની ભૂલે જ્ઞાન;
દુષ્ટ દુરાગ્રહ તો દિસે, મદકર મદ્ય સમાન. ૧૦

તીર્થ વડું હરદ્વારનું, એક સમે તે ઠાર;
પર્વણિ દિન મેળો થયો, માણસ મળ્યાં અપાર. ૧૧

વૈષ્ણવ શૈવી બહુ મળ્યાં, પંડે થવા પવિત્ર;
ગોસાંઇ વૈરાગીઓ, ધરિયો વેશ વિચિત્ર. ૧૨

પછી માંહો માંહી લડયાં,+ કીધાં ખૂન અમાપ;
પુણ્ય પામવા આવિયા, પણ બહુ પામ્યા પાપ. ૧૩

ધર્મચુસ્ત એવા ઘણા, હરેક મતમાં હોય;
વચન થકી વરતાય છે, કળી શકે સૈ કોય. ૧૪

આંસુ લાવી આંખમાં, ભજન કરે ધરિ ભાવ;
પણ પરમત જન પ્રાણ લે, જો તે પામે દાવ. ૧૫

જુઓ તપા ને ઢુંઢિયા, જીવ દયા પ્રતિપાળ;
લડે પરસ્પર તો પછી, જનનો આણે કાળ. ૧૬

સોરઠ વાંકાનેરમાં, પ્રસિદ્ધ છે તે વાત;
કરી પચુસણ દિવસમાં, તરવારે જન ઘાત. ૧૭

નાસ્તિક થકી દુરાગ્રહી, ભૂંડા ભૂતળમાંહ્ય;
વિચાર ન કરે વેગમાં, પાપ પુન્યનો ક્યાંય. ૧૮

---

* દુકાળ.

+ ઈસ્વીસન ૧૮૦૨ માં.

મનહર છંદ.

એક કહે તારો દેવ ખાતો નથી પીતો નથી,
રાંધીને રસોઇ એની આગળ શી ધરવી;
બીજો કહે તારો દેવ બધીર ને મુંગો છે, તે-
ઉત્તર ન આપે એની પ્રાર્થના શી કરવી;
બંને જણા જગતના નાથનેજ ભજનારા,
નથી જાણતા જે નિંદા કેની આ ઉચરવી;
કહે દલપતરામ જેમ સગાં ભાઇ શાણુ,
એક બીજાની માને તે ગાળો દે છે ગરવી. ૧૯

દોહરો.

નિરાકાર સાકારના, માનનાર બે મિત્ર;
વાદ વદીને પરસપર, ઉચરે વચન વિચિત્ર. ૨૦

મનહર છંદ.

તારો દેવ કલ્પિત છે, તારો દેવ કલ્પિત છે,
તારો ક્યાં દેખાડ દેવ, તારો ક્યાં દેખાય છે;
છાતીપર ચઢીને સલાટે તારો દેવ ઘડયો,
તારા દેવ શીર સઉ લોક ઝાડે જાય છે;
તારાનું ધરાણું ગયું, તો તારાનું ઘર પડયું,
તારા પંથી લુચ્ચા, તારા લુચ્ચાઓ ગણાય છે;
એમ એક બીજા તણા મતનું ખંડન કરે,
સોક્યને વિધવા કહે, પોતે પણ થાય છે. ૨૧

દોહરા.

જેનું હારદ નવ જડે, તેની શી પંચાત;
કાળ અને આકાશના, છેડાની શી વાત. ૨૨
પ્રણમે એક પુરવ ભણી, એક દિશ પશ્ચિમમાંહિ;
સાહિબ એનો સર્વ દિશ, મમતે મરે કપાઈ. ૨૩
જે ટોળીને જે ગમ્યું, તે તેનો આચાર;
ધર્મ ગણી દેવી કને, કરે મનુષ સંહાર. ૨૪
રૂચી પ્રમાણે મનુષની, ઉપજ્યા ધર્મ અનેક;
એક અહિંસાને ભજે, અશ્વમેધને એક. ૨૫
ઇશ્વિરને ગમતું ગણે, જે ગમતું નિજ ચિત્ત;
એક મૂર્તિ સ્થાપન કરે, બીજો કરે ખંડિત. ૨૬
ન ગમ્યું તે અપવિત્ર ગણી, ગમતું ગણ્યું પવિત્ર;
ચુડો ન ગણ્યું હાડકું, જગત વિચાર વિચિત્ર. ૨૭
દયા ધર્મનું મૂળ છે, ભક્તી જળે સિંચાય;
દયા વિના ભક્તી કરે, ધર્મ વ્રક્ષ નહિ થાય. ૨૮
મળે ન તેથી મોક્ષ ફળ, વ્યર્થ સકળ શ્રમ જાય;
વારી જેમ વલોવીને, માખણ કોઇ ન ખાય. ૨૯

સૌનો ઈશ્વર એક છે તે વિષે.

દોહરા.

એકજ છે અવિનાશ તે, ઇશ્વિરનો હું દાસ;
બિજો કહે તે બે થયા ઇશ્વર ને અવિનાશ. ૧
એ રીતે ઇશ્વિરતણાં, જૂદાં નામ અનેક;
પણ જરૂર તે જાણજો, ઇશ્વર સૌનો એક. ૨

મનહર છંદ.

અંગરેજો કહે ઇશુખ્રીસ્ત ખરો તારનાર,
પ્રભુનો છે પુત્ર અમે ભાવે તેને ભજિયે;
આર્ય જનો કહે ખરા ઇશ્વિરી અંશાવતાર,
રામ કૃષ્ણાદિક અમે તેને કેમ તજિયે;
મહમદીયન કહે મહમદ એજ ખરો,
પારશીઓ કહે અમે પાવકને પૂજિયે;
શી રીતે મમત તજી સર્વ એક મત થાય,
સૌને સાચા કહ્યા વિના સંપ કેમ સજિયે. ૩

કોઇ કહે મહમદ સાથે ખુદા બોલતો ને,
કોઇ કહે જરથોસ્ત સાથે વાત કરતો;
કોઇ કહે ઇસુ સાથે કરતો અનેક વાતો,
કોઈ કહે રામ કૃષ્ણ રૂપે તે વિચરતો;
કોઇ કહે આરબી લિપિમાં લખતો તે લેખ,
કોઇ કહે એતો વાણી વેદની વાપરતો;
કોઇને ન જુઠા કહું કહે દલપતરામ,
દિલ કોઇનું દુખાવવાથી રહું ડરતો. ૪

બૌધ મતવાળાઓને કહીએ જો બુદ્ધિહીણ,
તેતરીશ ક્રોડ ચીના શું પશુ પ્રમાણ છે?
મુસલમાની ઇરાની આરબો માને છે મત,
યુરોપ આખો તે ખ્રીસ્તી ધરમની ખાણ છે;
હિંદુ છે હજારો લોક, જરથોસ્તી જન ઘણા,
કેને કેને કહીએ કે એ બધા અજાણ છે;
કહે દલપતરામ જૂદાં જૂદાં પડયાં નામ,
સર્વનો પ્રભુ છે એક ખાલી ખેંચાતાણ છે. ૫

ચોપાઈ.

ગામ વચે ખોદાવો કુઓ, સૌના મનની મરજી જુઓ;
કોઇ ઊંડો કે પહોળો કહે, સૌનું મન રાજી નહિ રહે. ૬

મનહર છંદ.

કોઇ કહે સાકાર ને કોઈ કહે નિરાકાર,
નિરાકાર સાકારનો નિશ્ચય શાથી થશે;
પાટીયાની પેટી તેને તોલવાળું તાળું મારી,
પુછે આમાં શું છે તે તો હરિ જાણે શું હશે;
જોયા વિના જે કહે તે જોશિયોના જોશ જેવું,
કહો તે ખચીત કેમ કથતાં કથ્યું જશે;
અકળીત કળા એની કહે દલપતરામ,
કળી ન શકાય તે ઉપાય કીધાથી કશે. ૭

કેવો છે ને ક્યાં રહે છે કેવી રીતે કરે કામ,
ખાવંદની ખુબી કહો કોઇને દેખાય છે;
આશરેથી આચારજો ઉચારી ગયા છે અને,
જેની સમજાઇ તેની ગ્રંથમાંહી ગાઈ છે;
અંધે હાથીનો આકાર જુદો જુદો જાણ્યો તેમ,
જેણે જેમ માની લીધી તેમ તે મનાઇ છે;
દીઠા વિના દીઠી દીઠી કહે દલપતરામ,
ઠગવાની ઠગારાની ઠાલી તે ઠગાઇ છે. ૮

નોકરી કરવા માટે નૃપના નોકરો મળ્યા,
નોકરી તજીને પડ્યા બીજી તકરારમાં;
નૃપ નીરખેલો નહીં તે વિષે ચલાવ્યો વાદ,
કેવે રૂપે રંગે છે ને કેવો છે આકારમાં;
એવો વાદ વઢી લડી વાસર ગુમાવી દીધા,
કહો પછી પૈસા કેમ પામશે પગારમાં;
કહે દલપત પ્રભુ વિષે તેવા વાદ તજી,
સારાં કામ કરો પ્રભુ રીઝાવા સંસારમાં. ૯

દોહરા.

એક કહે આકાર નહિ, બિજો કહે સાકાર;
અકળિત ઇશ્વરના જુઓ, એય થયા કળનાર. ૧૦

હું તો નકી ન કહિ શકું, કેવો જગકર્ત્તાર;
અકળિત જાણું ઇશને, કેમ કરૂં તકરાર. ૧૧

જુએ તમાસો જગપતી, અણ બોલ્યો આ ઠામ;
શાં શાં ફળ શું જાણિયે દેશે દલપતરામ. ૧૨

વ્યાપક પ્રભુ સરવત્ર છે, જીવ શરીરમાં જેમ;
આત્મા ને પરમાતમા, નિરાકાર છે એમ. ૧૩

અકળિત ઇશ્વરની ગતી, માનો તેમ મનાય;
અદર્શ ને અનુમાનથી, નકી કેમ કહેવાય. ૧૪

મનહર છંદ.

કોઇ કહે મગજમાં આત્માનો છે મુકામ,
જ્ઞાનતંતુ વડે આખું શરીર સંભાળે છે;
ઇશ્વર સદૈવ એમ રહી એક સ્થળ વિષે,
સર્વ શક્તિમાન સર્વ પ્રદેશને પાળે છે;
ગલીચ વસ્તુમાં કેમ ગણીયે વિભુનો વાસ,
પોતે અળગો રહીને નજરે નિહાળે છે;
કહે દલપતરામ ઉચરે જો કોઇ આમ,
કહો આજ કોણ તેના સંશયને ટાળે છે. ૧૫

દોહરા.

જૂદી જૂદી લિપિમાં, લખ્યો એક ઉચ્ચાર;
તેમજ જૂદા માનિયા, ઇશ્વરના આકાર. ૧૬

ઇશ્વિર અક્ષરથી લખ્યો, કે મૂર્તિ આકાર;
એની મતલબ એક છે, નામ સ્મરણ દેનાર. ૧૭

મનહર છંદ.

રાજા દેખતાં જો રાજાના લખેલા નામપર,
ખાસડું મારે તો રાજા ખેદ ઉર આણુશે;
કચેરીના જન સર્વ જરૂર ધિક્કાર કરે,
રાજાને ન વાગ્યું એવો વાદ કોણ તાણુશે;
રાજાનું લખેલું નામ રૂદયે લગાવી પ્રીતે,
ચુંબન કરે તો રાજા સુપ્રેમી પ્રમાણુશે;
રાજા કરતાં તો ઘણો જાણુ છે રાજાધિરાજ,
જનના મનનો ભાવ કેમ નહિ જાણુશે. ૧૮

શ્લોક.

"लेखश्चमूर्तिः स्मरणार्थमेव
जानातिविद्वान्नतु नाक्षरज्ञः ॥
नामप्रभोर्वा प्रतिमांनिरिक्ष्य
वदत्यधिः श्यामलतांच सौम्यं ॥१९॥

દોહરા.

નામ લખેલું દેવનું, નિરખી અવસ્યમેવ;
ન ભણેલો લીટા કહે, કહે ભણેલો દેવ. ૨૦

સર્વ વ્યાપક છે પ્રભૂ, જો જાણો સૌ ઠામ;
તો આ તેની મૂર્તિઓ, તરૂ ગિરી આદિ તમામ. ૨૧

છો તેને તે પૂજતા, જેને જ્યાં વિશ્વાસ;
નિંદા કરતાં કોઇની, નિંદાશે અવિનાશ. ૨૨

કહેવા ઇચ્છે રોટલો, પણ તે તો કહે બાળ;
એમ કહ્યું ભટ વલ્લભે, મા સમજે તતકાળ. ૨૩

તેમજ જગકર્ત્તારને, માતા કહું હું હુંય[1];
અહો જગતકર્ત્તાર તે, સમજી લેજે તુંય. ૨૪

મનહર છંદ.

નિરાકાર માનીને વેદાંતીવાળે ઇશ્વરનું,
નાન્યતર જાતિ નામ બ્રહ્મ નિરધાર્યું છે;
પુરૂષમાં પરાક્રમ પૂર્ણ પેખી પુરાણીએ,
પુરૂપ આકાર પ્રભુ સ્વરૂપ વિચાર્યું છે:
જગત અનેક જેના અંગમાંથી ઉપજ્યાં છે,
શક્તીમતવાળે નામ માતાજી ઉચાર્યું છે;
કહે દલપતરામ ઇશ્વરનાં સર્વ નામ,
મેં તો એમ સમજીને અંતરે ઉતાર્યું છે. ૨૫

આંધળાઓ હાથી દેખી લડે સર્વ સાથી સાથે,
કાન જોયો તે તો કહે સૂપડા આકારે છે;
પગ જોયો તે તો કહે થંભ જેવો હોય હાથી,
દંતુશળ જોઇ સાંબેલા જેવો ઉચ્ચારે છે;
પુંછ જોયું તે તો કહે સાવરણી સમો હાથી,
વાંસો દીઠો તે તો ટેકરાની તુલ્ય ધારે છે;
એજ રીતે ઇશ્વિરને જુદી રીતે જાણે જન,
સૌને સાચા ગણી સુજ્ઞ અંતરે ઉતારે છે. ૨૬

ગીતિ વૃત્ત.

જો શિશુની જનિતાને, સાસરિયાં સૌ વહૂ વહૂ કહે છે;
શિશુ પણ વહુ કહિ બોલે, પ્રસુતા સમજી મનોર્થ પૂરે છે.

તેમજ જેને જેવા, ઉપદેશકથી મળે પ્રભુ જ્ઞાન;
તે નામે તે રૂપે, ભજતાં કેમ ન ભજાય ભગવાન ? ૨૮

ફરિ ફરિ ફાંફાં મારે, કરે ઉપાયો અનેક શિરસાટે;
જગપતિ શું નહિ જાણે, જનો બિચારા ઠગાય મુજ માટે.

સૌનો ઇશ્વર એક છે તે વિશે. પાઠ બીજો.

દોહરો.

ઇશ્વિર સૌનો એક છે, ઠરી રહ્યા સૌ ઠામ:
કોઇ રામ ને કોઇ તો, લેશે અલ્લા નામ. ૧

ઉધોર છંદ.

લેશે કોઇ અલ્લા નામ, રટશે કોઇ મુખથી રામ;
હિંદૂ મુસલમાન હરેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૨

વાટર આબ જળ કહેવાય, જૂદાં નામ માત્ર જણાય;
અળગી વસ્તુ નહિ અકેક, ઇશ્વિર સર્વનો છે એક. ૩

સાધુ શેવડા[1] દરવેશ,[2] દે "મોબેદ[3]" બહુ ઉપદેશ;
અળગા ધર્મ પંથ અનેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૪

આદિમ[4] એકની ઓલાદ, આખા જગતમાં આબાદ;
ઘર કરિ રહે દેશ ઘણેક, ઇશ્વિર સર્વનો છે એક. ૫

વસવા એક પૃથ્વી વાસ, ઉપર એક છે આકાશ;
છૂટા કેમ પડશો છેક, ઇશ્વિર સર્વનો છે એક. ૬

માતા પીર કે મહાદેવ, સજશે કોઇ જિનની સેવ;
પ્રભુ જૂદો નથી પ્રત્યેક, ઇશ્વિર સર્વનો એક. ૭

જગમાં એક જનની જાત, નોખિ નોખિ બાંધી નાત;
ટક ટક કરે રાખી ટેક, ઇશ્વિર સર્વનો છે એક. ૮

સૃષ્ટી નિયમ છે સરખાજ, અળગા ધર્મ તો ઉપલ્યાજ;
વિગતે જુઓ રાખિ વિવેક, ઇશ્વિર સર્વનો છે એક. ૯

ખાણું મુખ થકીજ ખવાય, શબ્દો શ્રવણથીજ સુણાય;
વિધ વિધ વેષ માત્ર વશેક, ઇશ્વિર સર્વનો છે એક. ૧૦

સૌનો એક છે સૃજનાર, કહિએ એક પાળનકાર;
નહિ એ ત્રણ્ય કે ચારેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૧૧

દાખે એમ દલપતરામ, અંતરમાં સમજવું આમ;
સઘળા મુલકનો માલેક, ઇશ્વિર સર્વનો છે એક. ૧૨

ભુજંગી છંદ.

સદાશીવ એ છે અને એજ અલ્લા,
પ્રભુ એજ પોતે અને એઇલલ્લા:
કદી વિશ્વ કર્ત્તાર જુદો ન જાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૩

ભજો કૃષ્ણ કે ખ્રિસ્તને સ્નેહ સાથે,
નકી જાણું જૂદો નથી પાર્વ[5] નાથે;

---

૧. વલ્લભભટ.

૧. શેવડા—જૈનના ગોરજી. ૨. દરવેશ—ફકીર.
૩. મોબેદ—પારસીઓના ગોર. ૪. આદિમ—બ્રહ્મા.

૫. જેમ વેદાંતમાં છે કે સ્થાવર જંગમ વગેરે પ્રાણી કર્મ બંધનથી મુક્ત કૈવલ્ય થાય તે જ્યોતીરૂપ પરમેશ્વરમાં ભળી જાય છે, તેમજ જૈન મતમાં પણ લખ્યું છે કે જે પ્રાણી કૈવલ્યરૂપ થાય, અને જ્યોતિરૂપમાં ભળી જાય તે પરમેશ્વર કહેવાય, અને જ્યોતિરૂપ પરમેશ્વર એકજ છે, તે સર્વ શક્તિમાન છે. પણ કંઈ કામ કરતો નથી, સૃષ્ટિના નિયમો પ્રમાણે સૃષ્ટિ થતી આવે છે, તે નિયમો અનાદિ કાળના છે, કોઇએ નવા કર્યા નથી.

પ્રભુ એક ને નામ જૂદાં પ્રમાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૪

કહે આબ કાં તો કહે કોઇ પાણી,
સુજાણે શુણી વસ્તુ જૂદી ન જાણી:
અજાણ્યા કુટે શીશ લૈ પ્રૌઢ પાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૫

નિરાકાર સાકાર કોઇક ગાતા,
કહે કોઈ તો તાત કે કોઈ માતા;
મને માનિયો જેમ જેને મનાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૬

પ્રભુ કોઇ છે કોઇ કલ્પના એવી કીધી,
નથી વસ્તુ તે દૃષ્ટિએ દેખી લીધી;
લડે આંધળાં દાખલો એજ આણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૭

જુદા દેશની તો જુદી જેમ ભાષા,
જુદાં શાસ્ત્રમાં શબ્દ જૂદા પ્રકાસ્યા;
વળી જેમ જેને ગમે તે વખાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૮

ભલે જો જુદા દેશને વાસ જૈયે,
બધાએ સગા બાપનું પેટ છૈયે:
બધી બાજરી બીજ તો એક દાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૯

નથી જન્મ કે મોતની રીત જૂદી,
ભલે હોય હિંદૂ ચિના કે યાહુદી:
તજે દ્વેષ ને ક્લેશ તે સૌથિ શાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૦

નથી સ્વર્ગ કે નર્ક જૂદાં સહુનાં,
નથી આપણાં વિશ્વ જૂદાં બહુનાં;
જુદા ક્યાં જશો એક ગોળો ગુંથાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૧

જુઠા ચોર કે ઘાતકી તે અધર્મી,
દયાવંત ને સત્યવાદી સ્વધર્મી;
કહે ચંદ એ જે હશે આંખ કાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૨

નથી પુન્ય કે પાપની રીત બીજી,
નરો નારિયોથી નથી જાત ત્રીજી;
મળી સંપ માંહી મહા સુખ માણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૩

રચ્યા છંદ છે શુદ્ધ દલપત્તરામે,
પઢી પાઠ આ જે પુરૂં જ્ઞાન પામે;
રૂદે રાજી રાજી રહે વિશ્વ રાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૪

મનહર છંદ.

એકજ પ્રભુ છે જે જગત ઉપજાવનાર,
ભાષાઓ અનેકમાં અનેક એનાં નામ છે;
સૂરજ શશાંક શૈલ સાગર સુધાં વસુધા,
કોટી કોટી એવાં તો કરેલાં એનાં કામ છે;
મોટાથી માંડીને જોતાં ઝીણાથી જે ઝીણા જીવ,
તે તો આ ત્રિલોકીમાં તેણે રચ્યા તમામ છે;
ઠરેલો છે ઠામ ઠામ કહે દલપતરામ;
પ્રતિ દિન પ્યારા એવા પ્રભુને પ્રણામ છે. ૨૫

ઇશ્વરેચ્છા વિશે.

ધણીનું ધાર્યું થાય.

દોહરા.

માણસ જાણે મેં કર્યું, મન મિથ્યા મલકાય;
નરનાથી શું નિપજે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧

અખિલ જનોને અંતરે, રૂચે થવાને રાય;
ફાંફાં મારે ફરિ ફરિ, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૨

વહાણ ચડિને વાણિયા, ધન લેવાને ધાય;
લાવે કે આવે નહીં, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૩

કર્તાની કરૂણા વિના, કશું કરી ન શકાય;
ધરી રહે સૌ ધારણા, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૪

ભલું સરોવર જળ ભર્યું, સન્મુખથી સૂકાય;
પીવા જતો પાછો ફરે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૫

કાપે ઉંદર કંડિયો, સાપ ઉંદરને ખાય;
કિંવાગે અવળો પડે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૬

જ્યાં સરવે સવળું પડે, ગર્વે નિજ ગુણ ગાય;
જડ બુદ્ધિ જાણે નહિ, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૭

પ્રભાતથી સૌ પરવરી, જર લેવાને જાય;
અદકું કે ઓછું મળે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૮

ભાણે ભરિયાં ભોજનો, જમ્યા વિના રહી જાય;
આશા અંતરમાં રહે ધણિનું ધાર્યું થાય. ૯

ઇશ્વરની ઇચ્છા વિના, કદી ન કદમ ભરાય;
વિચાર સૌ વાંકા પડે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧૦
જંગમ જાતી જીવને, આપ્યા છે ઉપાય:
કરિયે પણ ધરિયે નહી, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧૧
અરે અલ્પ બળ આદમી, ફોકટ શિદ ફુલાય;
દુનિયામાં દલપત કહે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧૨
પુરૂષાર્થ પરિપૂર્ણતા, કરી શકે નહીં કોય;
સકળ મનોરથ સફળતા, હરિ કરૂણાથી હોય. ૧૩
જ્યાં લગિ જગપતિની દયા, રહે સુજસ પસરેલ;
જ્યોત જગમગે જ્યાં લગી, દીવામાં દીવેલ. ૧૪
જો જગદીશ્વર જગતની, ચિંતા ન ધરે ચંત:
મનુષ બિચારૂં શું કરે, ઉચાટ કરી અત્યંત. ૧૫
પ્રાણી કરે પ્રયત્ન પણ, બને અદૃષ્ટ બનાવ;
સવળા કે અવળા પડે, પાસા કેરા દાવ. ૧૬
વિશ્વપતિની કૃપા વિના, કામ ન સિધ્ધે કોય.
ખાંતે ખેડે ક્ષેત્ર પણ, હરી કરે તે હોય. ૧૭
કર્તાની કરૂણા થકી, સફળ થાય સૌ કાજ;
વરસે જો વરસાદ તો, ઉપજે છોડ અનાજ. ૧૮
પ્રભુ પડવા દેશે નહિ, ત્રિભુવનમાં કશિ તાણ:
બળાતણનો ખપ બહુ પડે, ખોદે નિકળી ખાણ. ૧૯

પ્રાર્થના તથા ભજવાંની રીત.

દોહરા.

પ્રભુ પદ પ્રણમું પ્રથમથીજ, ઉર ધરિ હરખ અત્યંત;
કરુણાકર કરુણા કરો, અશરણ શરણ અનંત. ૧

છપય છંદ.

અશરણ શરણ અનંત, સંત જન સતત સેવે;
ભય ભંજન ભગવંત, અંત દુર્લભ પદ દેવે;
કષ્ટહરણ સુખકરણ તરણ તારણ જગ કારણ:
અતિ ઉત્તમ આચરણ, શરણ જન કાજ સુધારણ,
પ્રતિદિનજગપાળ કૃપાળપ્રભુ, કાળવ્યાળ વિખઝાળ હર:
વદિ દીન વાણિ દલપત કહે, જય જય જગ જંજાળ હર. ૨

ગાયત્રિના અર્થનો સોરઠો.

જે ભાનૂ ભગવાન, બુદ્ધિ અમારિ ઉદય કરે;
ધરિયે તેનું ધ્યાન, વરણન લાયક શક્તિ ધરે ૩

મનહર છંદ.

પ્રથવી આદીક ભૂત પંચના પ્રપંચથી તું,
પ્રાણિયોના પંડરૂપી પ્રથવીઓ ઘડે છે;
પ્રભાકર પ્રભા પેઠે પ્રભુ તારી પ્રભુતાથી,
કૃપા રૂપી પ્રભા પછી તે ઉપર પડે છે;
પ્રાણીઓના પાપ રૂપી ચંદ્ર ચારે પાસ ફરે,
વચ્ચે પડી ઘડી ઘડી નહી આવી નડે છે;
પ્રારથના કરી કહું કહે દલપતરામ,
સૂરજ ગ્રહણ ટાળ શોભા તુજ વડે છે. ૪

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

હું પ્યારા હરિ હું હમેશ હઠથી, ફર્યો કુડાં કર્મમાં,
પામી પંડ પવિત્ર પાંચ પગલાં, ધર્યાં નહીં ધર્મમાં:
પાપી સાથ પ્રપંચ પાપ પડમાં, ભૂલ્યો ભમ્યો આ ભવે,
તારે સાથ અનાથ નાથ મુજને, લે હાથ ઝાલી હવે. ૫

દોહરા.

માગો કે માગો નહીં, પ્રભુ વખતે દેનાર;
ચોમાસાની રત થયે, વરસે વરષાધાર. ૬
પણ ઉપકાર ન માનશે, કહું કૃતઘ્ની એજ;
માટે પ્રભુની પ્રાર્થના, કરવી લાયક છેજ. ૭
અજ્ઞાને ઇશ્વર ભજે, તોપણ ફળ અણતોલ;
અંધારે આરોગતાં, ગળ્યોજ લાગે ગોળ. ૮
ફાવે તે સ્થાને જઇ, ભજવા શ્રી ભગવાન;
નદિયે કે વાવે કુવે, જઇ કરવું જળપાન. ૯

મનહર છંદ.

ભેદ જાણ્યા વિના દેખાદેખી જે ભજન કરે,
તેથી તો પરમ પદ પામે નહીં કોઇએ;
સમજ્યા વિનાનો શુક રટે જેમ રામ નામ,
આમ કરવાથી તો વખત ખાલી ખોઇએ:
જેમ એક શ્વાન રોતું દેખી બીજાં શ્વાન રૂએ,
રૂદયમાં જાણે નહીં જે આ કેને રોઇએ;
દાખે દલપતરામ રામ નહીં રીઝે આમ,
જો વિચારશક્તિ હોય તો વિચારી જોઇએ. ૧૦

ઉપદેશ વિશે.

ચેતવણી.—દોહરા.

પરલોકે સુખ પામવા, કર સારો સંકેત;
હજી બાજી છે હાથમાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૧
જોર કરીને જીતવું, ખરેખરૂં રણ ખેત;
દુશ્મન છે તુજ દેહમાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૨

ગાફલ રહી ગમાર તું, ફોગટ થઈશ ફજેત;
હવે જરૂર હુશિયાર થૈ, ચેત ચેત નર ચેત. ૩
તન ધન તે તારાં નથી, નથી પ્રિયા પરણેત;
પાછળ સૌ રહેશે પડયાં ચેત ચેત નર ચેત. ૪
પ્રાણ જશે જ્યાં પીંડથી, પીંડ ગણાશે પ્રેત;
માટીમાં માટી થશે, ચેત ચેત નર ચેત. ૫
રહ્યા ન રાણા રાજ્યા, સુર નર મુની સમેત;
તું તો તરણા તુલ્ય છે, ચેત ચેત નર ચેત. ૬
રજકણ તારાં રખડશે, જેમ રખડતી રેત;
પછિ નર તન પામીશ ક્યાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૭
માટે મનમાં સમજીને, વિચારિને કર વેત;
ક્યાંથી આવ્યો ક્યાં જવું, ચેત ચેત નર ચેત. ૮
શુભ શીખામણ સમજ તો, હરિ સાથે કર હેત;
અંતે અવિચળ એજ છે, ચેત ચેત નર ચેત. ૯
કાળા કેશ મટી ગયા, સર્વે બનિયા શ્વેત;
જોબન જોર જતું રહ્યું, ચેત ચેત નર ચેત. ૧૦
તે ઇશ્વર બુદ્ધિ તને, દિલમાં જો નહિ દેત;
તું સૃષ્ટિમાં શું કરત, ચેત ચેત નર ચેત. ૧૧
દયાળુએ દીધા વિના, સુખ લવ માત્ર ન લેત;
દિલ સમજી દલપત કહે, ચેત ચેત નર ચેત. ૧૨
જે ચેતે નહિ પ્રથમ તે, પશુ પક્ષીથી હીણ;
ઘન પહેલાં માળા રચે, પક્ષી જુઓ પ્રવીણ. ૧૩

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

જો થાતા ઘડિ એકમાં અદરશા, વર્ષાદ કેરા કરા,
જાણો એજ રિતે જરૂર જગના, છે ખેલ ખોટા ખરા;
સાચાં ધર્મ અધર્મ કર્મ સઘળાં, ટાળ્યાં નહિ તે ટળે,
ચેતી લે દલપત ચિત્ત નહિ તો, તે ખોટ ખાશે ખળે. ૧૪

દોહરા.

દરદ લગારક દેખિને, ચેતે ચતુર સુજાણ;
મૂરખ મન સમજે નહિ, પડતાં સુધી પ્રાણ. ૧૫

પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.

ચોપાઈ.

કરિયે દિવસે એવું કામ, રાતે રહિયે કરી વિરામ;
સાલે નહિ અંતરમાં સાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧
જોબનમાં રાખીને જોર, કરિયે ઉદ્યમના ગંકોર;
હોય ન વૃદ્ધપણે બેહાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૨
જીવ શરીરનો છતાં જોગ, એવો કરિ લઇએ ઉદ્યોગ;
સ્વર્ગ વિષે સુખમળે વિશાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૩
ઉનાળે શિયાળે એમ, તેવો ઉદ્યમ કરિયે તેમ;
વસિયે સુખમાં વર્ષાકાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૪
લાગે જ્યારે ઘરમાં લ્હાય, ખોદે કુવો નહિ ખોદાય;
સદા પ્રથમ કરિયે સંભાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૫
ચોમાસે પાસે ને દૂર, પ્રવાહ પાણી ચાલે પૂર;
તે ટાણે ખોદાય ન ખાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૬
શીયાળે રજનીને અંત, તાઢ પડે તે તો અત્યંત;
તેજ વખત ન વણાયે શાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૭
ઉનાળે વનમાં આથડે, પછી પુરો તડકો ત્યાં પડે;
ત્યાં ન મળે છત્રીનો તાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૮
આમ કર્યાથી થાશે આમ, એમ વિચારી કરિયે કામ;
એકે તરફ ન આવે આળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૯
અવસર ચુકયો આવે નહીં, વેળાનાં ફળ મળવાં કહીં;
ફેર રતે ફાલે નહિ ફાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૦
રગ રગમાં રૂધાંણો રોગ, જાય નહિ ઔષડ સંજોગ;
કરિયે આગળથીજ નિકાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૧
પછી થશે કેવો પરિણામ, દિલમાં દેખી દલપતરામ;
ગતિ કરિયે તો નાવે ગાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૨

પ્રથમ પોતાનું સંભાળવા વિષે.

દોહરા.

પોતાનું ઘર પરજળે, તે તો પીડા ટાળ;
પરની તારે શી પડી, તું તારૂં સંભાળ. ૧
વખત જશે વહિ વાતમાં, કાલ ઝડપશે કાળ;
ચતુર હોય તો ચેતિને, તું તારૂં સંભાળ. ૨
જળ લઈ જોઇએ તેટલું ગરણું લઇને ગાળ;
નદી તળાવ ગળાય નહિ, તું તારૂં સંભાળ.
તુંજ ઘરપર પાણી પડે, પરઠવ ત્યાં પરનાળ;
નભ સઘળું ઢંકાય નહિ, તું તારૂં સંભાળ. ૪
પગે પગરખાં પ્હેરિને; તાપ તપે તો ચાલ;
મેદનિ બધી મઢાય નહિ, તું તારૂં સંભાળ. ૫
પેખી જો તુજ પગ વિષે, ઝાઝી લાગી ઝાળ;
શું બીજાને શિર જુએ, તું તારૂં સંભાળ. ૬

જળાય પાપ ન જગતનું, તારૂં પાપ પ્રજાળ;
બીજાને પછી બોધ કર, તું તારૂં સંભાળ. ૭
જળ તુજ ઘરથી વહિ જવા, ખોદ પ્રથમથી ખાળ;
વળતી બીજી વાત કર, તું તારૂં સંભાળ. ૮
પ્રથમ પેખ ઘર ને પછી, જો આકાશ પતાળ;
પાર ન આવે પર તણો, તું તારૂં સંભાળ. ૯
કર તું તારા બાગને, પાણી પહેલી પાળ;
કરશે તો કરશે બિજા, તું તારૂં સંભાળ. ૧૦
પેખી ચલગત પારકી, અમથો અંતર બાળ;
કરશે તે ફળે પામશે, તું તારૂં સંભાળ. ૧૧
પાપ ન પેખિશ પારકું, નિજ ગુણ દોશ નિહાળ;
દુનિયામાં દલપત કહે, તું તારૂં સંભાળ. ૧૨
સમજુ સમજેલા સદા, અણસમજુને અભોગ્ય;
શિક્ષક શીખામણ લખે, જાણી નિજ મન યોગ્ય. ૧૩

પ્રભુ મહિમાનો ઉપદેશ.

વિશેષક છંદ.

મેલ મહા અભિમાન પ્રભૂ પદ ધ્યાન ધરી,
તારણ તે ભવનીર ઉગારણ એજ હરિ;
એનુંજ જોર અનંત બીજો બળવંત નથી,
એક સરે નહિ અર્થ મરે શિદ વ્યર્થ મથી. ૧
જે જુગતિ બનિ એશ દિસે લવલેશ કહો,
નિશ્ચય તે નિરધાર બિજો રચનાર નહીં;
છાનિજ જો કદિ છેક કથા કરિ એક કહે,
એ પણ અંતર જાણ જરા ન અજાણ રહે. ૨
ઓ નર તું ઘડિ એમ દિસે નહિ કેમ ડરે,
અંત થશે ઇનસાફ ગુના નહિ માફ કરે;
આજ તણું સુખ અલ્પ પછી બહુ કલ્પ થવા,
ભોગવવા દુખ ભોગ જડે નહીં જોગ જવા. ૩
સારિ શિખામણ માન કહું સુણ કાન ધરી,
તો ભજ તું ભગવાન ગણી ગુણ ગાન કરી;
પાપ થકી ડર આપ પવિત્ર બનીશ પુરો,
સદ્ગુણના ધર શસ્ત્ર થઇ ધિર વીર શુરો. ૪
સત્ય દયા સતસંગ અભંગ સમે સજવા,
તુચ્છ ગણી તતકાળ કુડા ગુણ તો તજવા;
સેવિશ આ ભવ સૂખ સદા પરલોક સુખી,
દુષ્ટ ગુણે દિન રાત દિઠા જન જાત દુખી. ૫

કીર્તિ વિનાશક કર્મ કદાપિ નહીં કરવું,
નિર્લજ નામ થવા થકી માન ભલું મરવું;
તુચ્છ વિષે[૧] સુખ ધાર દિસે દિન ચાર તણું,
ચિત્ત લગાડિશ તો તું બગાડિશ કામ ઘણું. ૬
રંક અને વળિ રાય ગણાય સઉ સરખા,
પાપ તજી પુણ્યવંતની પંક્તિ વિષે પરખા;
કાળ મહા વિકરાળ ભુલે નહિ ભોળપણે,
લક્ષ ધરી લવલેશ હિસાબ હમેશ ગણે. ૭
રાવણનું પણ રાજ રહ્યું નહિ આજ લગી,
ઓ નર તું પણ એમજ કેમ ન જોશ ડગી;
સઘ જશે વય વીતી પછિ સ્થિતિ કેવિ થશે,
બાજી જિતી છતિ નાહક ખેલ ખરાબ જશે. ૮
પાણિનિ આગળ પાળ ચણી શક તો ચણજે,
લાગિ ભયંકર લાહ્ય પછી ન કુવો ખણજે;
જેમ બને શુભ કાજ ઉપાયજ આજ કરો,
ઉદ્યમ મેલિ અશુદ્ધ શિખામણ શુદ્ધ ધરો. ૯
જાય ઘડી પળ એક વિવેકથી વાવરવી,
ભાવ ધરી ભલિ ભક્તિ કૃપાનિધિની કરવી;
સત્યપણું ધરિ શુદ્ધ અસત્ય ન ઉચ્ચરવું,
દોષ થકી રહિ દૂર સદા દિલમાં ડરવું. ૧૦
ભૂધરનો ભય રાખિ ભલાં પગલાં ભરિયે,
નિર્ભયથી ભવનીર તતક્ષણ તો તરિયે;
રાજિ રહે બહુ રામ તમામ ઉતાપ ટળે,
જ્યાં જગદીશનું ધામ ઇનામ અનેક મળે ૧૧
કારણ તે ભવ તારણ ભક્તિ ભલી કરજે,
અંતર આવિ શિખામણ ધીરજથી ધરજે;
જો જિવનું સુખ ઇચ્છ રૂડો થઇ રોજ રહે,
મેલ થવું ઉન્મત્ત કથા દલપત્ત કહે. ૧૨

ઉપદેશી.—મનહર છંદ.

પૈસાથી પંકાયો પણ પાપથી મૂકાયો નહિ,
ખજાનો રખાયો ખરો ખેલ ન રખાયો તે;
દુષ્ટ તું દેખાયો ચાહી સ્વાદ તો ચખાયો પણ,
ધર્મમાં ન ધાયો ગુણ પ્રભુનો ન ગાયો તે;
ઠગથી ઠગાયો ને ઠગાવતાં ઠગાયો મૂર્ખ,
મોક્ષ ન મગાયો માલ માયિક મગાયો તે;

---

૧. વિષય.

ગૃહસ્થ ગણાયો મોટા મહેલ ચણાયો પણ,
પડે નહિ પાયો એવો કિલ્લો ન કરાયો તે. ૧
મોજ ભલે માણો જ્યાં સુધી લખાણો દાણો પાણી,
દાણો પાણી ખુટે જવાનું છે તે તો જાણો છો;
તત્વતણો તાણો વાણો, તૂટશે અજાણ્યો જ્યારે,
રાણે કીધો રાણો એવું અંતરમાં આણો છો?
તાકે છે શિચાણો[1] પંખી જાળમાં ઝલાણો તોય,
લોભમાં લેવાણો એવી વ્યવસ્થા વખાણો છો?
કોટે બાંધ્યો પાણો એ ઉખાણો ખરો જાણો ખૂબ,
શોધો શાણો સંત ખાલી તંત શીદ તાણો છો? ૨
કાયાની શી માયા કાયા વાદળીની છાયા જેવી,
રેતીના રચાયા પાયા એવી કાચી કાયા છે;
દહન થતા દેખાયા રાંક અને રાણીજાયા,
માયા મેલી મુએલા ગણાયામાં ગણાયા છે;
ધન માટે ધાયા ને કમાયા ન કમાયા કોઈ,
બંધને બંધાયા કાળ ઝાળમાં ઝલાયા છે;
લાલચે લોભાયા પણ સ્થીર ન થોભાયા ભાઇ,
સૌ અહીં સમાયા એવી ઇશ્વરની માયા છે. ૩
કુથલી નકામનીમાં તૃષ્ણા દામ ચામનીમાં,
જારી કરી જામનીમાં ખૂબ બેઠો ખોઇને;
બિજાનું બગાડવામાં દોલત ઉડાવવામાં,
જમવા જમાડવામાં બેઠો ધુળ ધોઇને:
ખાનારા મફતીયામાં લુંટાયો મળતિયામાં,
ભારના ભરતિયામાં જુત્યો જાણી જોઇને;
કદી કષ્ટ કાપવામાં, કે સુનીતિ સ્થાપવામા,
એકે પૈસો આપવામાં આવ્યો નહિ કોઇને. ૪
જાય જાય જોને તારૂં જીવતર જેવી રીતે,
જળ વધુ જાય સાથે જંતુઓ બીજાય જાય:
ખાય ખાય ખલકને ખોતરી ખચીત કાળ,
નખ ખાય નેણ ખાય શીરની શિખાય ખાય;
થાય થાય થાવર ને જંગમ જરૂર નાશ,
કૈક ગયા તેની કેવી કરમ કથાય થાય;
હાય હાય કરી હૈયું ફૂટશે હેતુઓ તારા,
હયાતી છતાં તું હૈયે ચેત્યો નહિ હાયહાય. ૫
ભાઈ તેં ભલાઇ ન લેવાઈ ને ભુંડાઈ લીધી,
લુચ્ચાઇ ઠગાઇ તોછડાઇ ન તજાઈ તેં;
ખાઇ મોરખાઇ મૂરખાઇ તો રખાઇ ખૂબ,
નીતિ ન રખાઇ ન રખાઈ ચતુરાઇ તેં;
કરી સરસાઇ પીતરાઇથી નવાઈ કરી,
પુંજી વધરાઈ પુણ્યે પાઇ ન અપાઇ તેં:
ધાઇ ધાઇ કરી જે કમાઈ ખાઇમાં સમાઇ,
પાઈ ન ખવાઇ ન લેવાઇ ન દેવાઇ તેં; ૬
સારી સારી મારી શીખ ધારી લે વિચારી ચિત્ત,
નથીરે નઠારી તે તો તારી હીતકારી છે;
પોકારી પોકારી કહું સ્વીકારી લેજે,
પ્રચારી પ્રચારીને વિચારી મેં ઉચારી છે;
ઠગે છે ઠગારી માયા ધારી લે ધુતારી ધીર,
પ્યારી પ્યારી લાગે પણ ખરે ખરી ખારી છે;
તારી તેં તો ધારી પણ તારી તેને યારી નથી,
વ્યર્થ કહે વારી વારી માયા મારી મારી છે. ૭
અરે અપરાધી ખાધી ખોટ તે ઉપાધી સાધી,
ઠગવા લોકોને કામ કીધું જે ઠગાઇનું;
જરૂર આ વાત તારા જીવમાં તું જાણી લેજે,
કહે દલપત ફળ દેખીશ કમાઇનું;
છુપાવી છુપાવી છળ કપટથી કીધું છેક,
લંપટ તે કામ લાંચ ચોરી ને લુચ્ચાઇનું;
નથી મળ્યો પૂછનાર નરલોકમાં તોપણ,
પરલોકમાં તો નથી રાજ પોપાંબાઇનું. ૮
કનક કમાયા ન કમાયા તો કશી ફીકર,
કીરતી કમાયા તો કમાયા ભલી ભાતથી;
પુત્ર જો પમાયા ન પમાયા તો પીડાજ ઓછી,
પ્રભુજી પમાયા તો પમાયા પૂરી પાંતથી;
મોજમાં સમાયા ન સમાયા તો શી શોચના છે,
સ્વર્ગમાં સમાયા તો સમાયા [illegible] શાંતિથી;
રંગ જો રમાયા ન રમાયા દલપતરામ,
તજી નરમાયા તો રખાયા ખેલ ખાંતથી. ૯

ઇંદ્રવિજય છંદ.

દેહ દિધો નરનો હરિયે,
હરિ મૂરતિ સાથ ન સૂરતી સાંધી;
દાયકની ખરિ ખોજ કરી નહિ,
રોજ રસોઇ જમ્યો રૂડી રાંધી;
કેલિ કર્યો સુખ પામિ સ્વતંતર,
અંતર આંખ વિષે વસિ આંધી,
શું પસ્તાય પછી દલપત,
ન પાણિથી આગળ પાળજ બાંધી. ૬૧

૧. બાજ પક્ષી.

દોહરો.

અવયવ શ્રી ઇશ્વરતણા, આ અનેક બ્રહ્માંડ;
મૂર્તિ મહા પ્રભુતણી, આ આકાશ અખંડ. ૧૧

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રાખ થશે રણમાં બળિને બધિ,
કંચનના સરખી શુભ કાયા;
જાણ જશે જુવતી જર જોબન,
છે ઘડિઆરનિ વાદળ છાયા;
મંદિર માલ મજૂસ મનોહર,
મેલિ જવી જગમાં બધિ માયા;
પ્રિય સુણો દલપત્ત કહે,
શુભ કામ કર્યું નર તેજ કમાયા. ૧૨

અયોગ્ય ન કરવા વિષે.

સોરઠા.

ઉચ્ચરિયે ઉચ્ચાર, પ્યાર વધે જેથી પુરો;
ભુંડાપે ભંડાર, ભરવાથી મરવું ભલું. ૧
તજી નિજ દેશ તમામ, નામ ન જાણે ત્યાં જવું;
કુળ લાજે તે કામ, કરવાથી મરવું ભલું. ૨
વનમાં કરી વિશ્રામ, દિન નિર્ગમિયે દોહલા;
ઠગ જન જ્યાં તે ઠામ, ઠરવાથી મરવું ભલું. ૩
ન મળે જો નર માંહિ, પુરૂષાતન તે પરમ શુભ;
ગુણકાના ઘરમાંહિ, ગરવાથી[1] મરવું ભલું. ૪
જીવ જવાનો જેમ, દરિયામાં ડૂબે તરે;
તો તે જળમાં તેમ, તરવાથી મરવું ભલું. ૫
સજ્જનનો સજી સંગ, સદ્‌ગુણ સજીએ સર્વદા;
ધૂતારાના ઢંગ, ધરવાથી મરવું ભલું. ૬
લાયક ન ગણે લોક, તો જીવતર તેનું કશું;
ફેલી થઇને ફોક, ફરવાથી મરવું ભલું. ૭
જે નારિને નાથ, ગમતે ગમતાં તે ભલું;
વણ ગમતા વર સાથ, વરવાથી મરવું ભલું. ૮
થાય નાશ કે ક્ષેમ, ધીરજ ધરિયે ધર્મથી;
હેતૂ જનનું હેમ, હરવાથી મરવું ભલું. ૯
ઘણી કુટુંબી ઘેર, રિદ્ધિ દેખી રાચવું;
ઉલટું આંખે ઝેર, ઝરવાથી મરવું ભલું. ૧૦
અણબનતી ત્યાં આપ, વાસ કરી વશિએ નહીં;
સદા ઉઠી સંતાપ, સ્મરવાથી મરવું ભલું. ૧૧
સજવો નહિ સંગ્રામ, સજવો તો સજવા પછી;
દિલમાં દલપતરામ, ડરવાથી મરવું ભલું. ૧૨

દોહરો.

માથે પ્રાણી માત્રને, મેલે છે પગ મોત;
ભૂતળમાં મરવું ભલું, જો સાબાશી સોત. ૧૩

મોત વિષે.

ભુજંગી છંદ.

તજી મંદિરો માળિયાં ગોખ મેડી,
તજી બાગ ને બંગલા પ્રૌઢ પેડી;
સ્મશાને સુકા કાષ્ટમાં વાસ લેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૧
ઘણા ઘેર મેના ઘણા હાથી ઘોડા,
ઘણા જુક્તિવાળા બન્યા બેલ જોડા;
ઘડીમાં થશે સ્વપ્નના સાજ જેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૨
હશો ગામમાં સીમમાં કે કૂપીમાં,
હશો ખેદમાં કે હશો જો ખુશીમાં
કહો કોણ જાણે હશે કાળ કેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૩
નહીં આગળે કાગળેથી જણાવે,
નહીં કોઇ સાથે સંદેશો કહાવે;
અજાણ્યો અકસ્માત આશ્ચર્ય જેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૪
પુરાં થૈ શકયાં તે થશે કામ પૂરાં,
અધૂરાં રહ્યાં તે રહેશે અધૂરાં;
તડાકો તમે તોપનો જેમ ટેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૫
ન દે એ પછી આંખ ઉઘાડવાને,
ન દે દ્રવ્ય દાટેલું દેખાડવાને;

૧. પેસવાથી.

ન દે બોલવા તે તથા શબ્દ તેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૬

રહ્યા મિત્ર સંબંધિ તે સર્વ રોશે,
જરી જોર ચાલે નહીં દૃષ્ટિ જોશે,
જશે ખાખ થૈ ઉડિ આ તો અવેવો[1]
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૭

હશે આજથી વર્ષ બારે અગ્યારે,
કદાપિ હશે આજ કે કાલ ક્યારે;
નકી તો નથી શો ભરૂસો રહેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૮

લતે લાગિ લાગિ કરે લક્ષ લાંબા,
ઉછેરે અભીલાખના લાખ આંબા;
કહો કોણ ખાશે મહા મિષ્ટ મેવો;
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૯

ન જાણે અધૂરૂં રહ્યું કાંઇ કૃત્યે,
ન જાણે કશી આપદી કે અગત્યે;
ચડી ચોટમાં પાંશરો પ્રાણ દેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૧૦

ભર્યાં પેટિમાં રાચ રૂડાં રૂપાળાં,
રહે તેમનાં તેમ દીધેલ તાળાં,
નથી કુંચિનો લૂમખો સાથ લેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૧૧

ચિતે ચેતજો સદ્ય ચેતી શકો તો,
પુરા શોધથી બોધ પામો પકો તો;
સદા કાળ દલપત્તનો દેવ સેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૧૨

૧. અવયવો.

દોહરા.

મોત ન મેલે કોઇને, ખુશી ધરો કે ખેદ;
તો દિલગિર દિલ શિદ થવું, ઉરમાં ધરો ઉમેદ. ૧૩

પડયું જગત મુખ કાળને, કેડા મોર જનાર;
ઘંટીને ગાળે પડયા, દાણા લોટ થનાર. ૧૪

ધાણી ફૂટે તાવડે, ઘાણી તલ પીલાય;
પ્રાણી એમ પલક પળે, જાણી જો મરિ જાય, ૧૫

ખાતા ભોજન ભાવતાં, રાતા માતા રૂપ;
જાતા જોયા જમપુરે, ભાતા વિણ બહુ ભૂપ;

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

ખાતા જે ઘૃત ખીર ખાંડ ખુશિથી થાતા છટાથી છતા,
ગાતાતા ગુણિ લોક ગીત ગુણના દાતા દયાળૂ હતા,
માતાને પિતુના પવિત્ર કુળ દેખાતા હતા દીવડા,
તાતા અગ્નિ વિષે તજી સ્વતનને, જાતા રહ્યા જીવડા ૧૭

શિખરિણી વૃત્ત.

સુતે સુજ્ઞો પાસે, વિદિત કૃત વ્યા[illegible]ે વરણવ્યા;
કહો કેવા કેવા, અધિક વળિ એવા નર ચવ્યા[1];
અરે એવું જાણી, પ્રતિ દિવસ પ્રાણી પ્રભુ ભજ;
વૃથા વાણી આણી, તન ગરવ તું આ તક તજ. ૧૮

દોહરો.

મનુષ દેહ મહિમા ઘણો, અરે જીવ તું જાણ;
તે પામી પરલોકનું, કર નિશ્ચળ રહેઠાણ. ૧૯

૧. ચવ્યા—પડયા.

रे
क

र तुं रे

હા ણુ म હ त

म હિ મા क्य મ ખો तुं

स દા સુ ધી था સુ ઘ ડ र

ही મ ળી આ ત क જો તું સ્વ ર ग

ठ રે જ ઈ સ દા म હા સુ ખ મા ણે सा

र જ કો ડે એ વાં ક र મ ક રી લે આ ભ व

वा ર જ વ દ સ ત્ય વા क દ લ પ ત વ દે તો प

णुं
त

છત્રપ્રબંધ—છપય છંદ.

રે કર તું રેહાણ, મહત મહિમા ક્યમ ખો તું;
સદા સુખી થા સુઘડ, રહી મળિ આ તક જો તું.
સ્વર્ગ દરે જઈ સદા, મહાસુખ માણે સારજ;
કોડે એવાં કરમ, કરી લે આ ભવ વારજ;
વદ સત્ય વાક દલપત વદે, તો ભવસાગર તું તરે;
કર હામ સહી હરવાતણું, કરમકથા ક્યમ તું કરે. ૨૦

ઝુલણા છંદ.

જગત પ્રતિપાળને જાણ રે જીવ તું,
તે વિના તુચ્છ છે જ્ઞાન તારૂં;
અધિક ઉપકાર કરતારનો માનજે,
માનજે સત્ય આ વેણ મારૂં;
આળ પંપાળ વાચાળ થ ઓચરે,
જગત પ્રતિપાળને જે ન જાણે;
એ થકી અબુધ તે કોણ આ કાળમાં,
વ્યાળના વદનનો વાળ તાણે. ૨૧
ખરચતાં મૂલ જગતમાં ન ખોળ્યું જડે,
શોભતું શરિર અમૂલ્ય આપ્યું;
અન્ન જળ વસ્ત્ર ઉપયોગિ વસ્તુ રચી
ઇષ્ટ દેવે મહા કષ્ટ કાપ્યું;
આજ પણ તું વસે તેહના રાજમાં
અંત ભગવંતની પાસ જાવું;

એમ વિચાર નહિ કેમ વિચારિયે,
સ્થુળ[1] તજી ક્યાં જઇ સ્થીર થાવું. ૨૨

વૈભવ દેખી રીઝાવું નહિ.

ભુજંગી છંદ.

કહે શું થયું જો ઘણું તું કમાયો,
કહે શું થયું પૂર્ણ પૈસો જમાયો:
અરે અંતકાળે જવું ઊછળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધી સિદ્ધી રળીને. ૧

ઊંચા વાસ ચોખ્ખા ચુનાથી ચણાવ્યા,
તજી સર્વ તે સ્વર્ગ વાટે સિધાવ્યા:
વડા વાસ જોવા ન આવ્યા વળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી વળીને. ૨

હીરા મોતીના હાર હૈયે ધરીને,
સદા શોભતા જે ગયા તે મરીને;
બની રાખ તેની ચિતામાં બળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૩

છતી જુદ્ધમાં રાજ જેણે જમાવ્યાં,
મહા શત્રુનાં શીશ નીચાં નમાવ્યાં;
પડ્યા તે પ્રતાપી ધરામાં ઢળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૪

ન રાચીશ તું પુત્ર પૌત્રાદિ પામી,
ન રાચીશ સૌની લઇને સલામી:
ન રાખીશ કાયા અતિ ફાંજળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૫

કદાપિ ન માનીશ જે દેહ મારો,
ટકીને રહ્યો જેહમાં જીવ તારો:
નથી જાણું ત્યાંથી જશે નીકળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૬

મહા સિંધુ સદ્ધાંનું બ્રહ્માંડ મોડું,
અરેખાત જોતાં દિસે સર્વ ખોડું:
ટકેલું ભલું તે જવાનું ટળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૭

ઘણા વેગવાળી જુઓ કાળ ઘંટી,
બધું વિશ્વ તેમાં પડ્યું જેમ બંટી:
દમી મારશે દેહ સૌના દળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૮

મચ્યા પ્રાણિયો સૌ રસાસ્વાદ માટે,
વડી આશથી વીચરે વાટ ઘાટે:
મરે છે જુઓ મસ્ત ગોળી ગળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૯

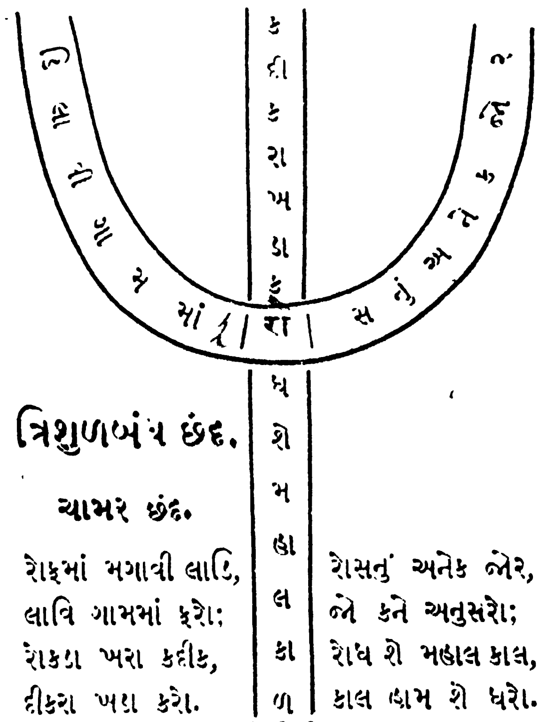
ઘણા ગર્વમાં તું ફરે જેમ ઘેલો,
દીસે શ્રાવણે સાંઢ માતો થએલો:
છકેલો ફરે શીદ સૌને છળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૧૦

થયું દ્રવ્ય ભેગું ગયું બાર વાટે,
દળે આંધળી ને વળી શ્વાન ચાટે:
અરે તોય સૂઝે નહીં આંધળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૧૧

અરે જીવ જો તું તને આજ આમે,
દિધી દેશના[1] શુદ્ધ દલપત્તરામે:
હવે સત્ય સંભાળ આ સાંભળીને,
રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને. ૧૨

દોહરો.

પરણ્યો લાડિ મગાવિને, મળ્યા દીકરા રોક,
સુખા શરીર મહાલના, પણ ફ્રલિશમાં ફ્રોક. ૧૩

ત્રિશુળબંધ છંદ.

ચામર છંદ.

રોફમાં મગાવી લાડિ,
લાવિ ગામમાં ફરો:
રોકડા ખરા કદીક,
દીકરા ખરા કરો.

રોસનું અનેક જોર,
જો કને અનુસરો;
રોધ શે મહાલ કાલ,
કાલ હામ શે ધરો.

મોતના ભય વિષે-કુંડળીયા.

ડરરે દુનિયાદાર નર, ગાફલ ન ફર ગમાર,
કાળ મહા વિકરાળ છે, ખુદ તુજને ખાનાર:

૧. સ્થુળ-શરીર.

૧. દેશના-ઉપદેશ.

ખુદ તુજને ખાનાર, જાણુ ખાધો કે ખાશે,
નાશિ શકે તો નાશ, પછી પસ્તાવો થાશે;
દાખે દલપતરામ, રામ ભજી આજ ઉગર રે.
શ્રી હરિનું લે શરણુ, મરણથી મનમાં ડર રે. ૧

ખાધા પૂર્વજ પુરૂષને, તું ગણ તેનાં નામ,
પિતા પિતામહના પિતા, તે ક્યાં ગયા તમામ;
તે ક્યાં ગયા તમામ, જબર થઈ કોઈ ન જીત્યા,
પચ્યા કાળને પેટ, હતા નહતા થઇ વિત્યા;
દાખે દલપતરામ, નહીં રહિયા નિર્બાધા,
કાળે એમ કરોડ, પુરૂપ પૂર્વજને ખાધા. ૨

તારા તારી હેડિના, મિત્ર ગયા કઈ મરદ,
તોપણ તું તેનું કશું, દિલમાં ન ધરે દરદ;
દિલમાં ન ધરે દરદ, ગરદ થઈ ગયો ગુમાને,
ભૂલિ ગયો નિજ ભાન, વિષય રસ વારૂણિ[1]પાને;
દાખે દલપતરામ, માની મન બોધ અમારા,
સ્નેહિ ગયા સંભાર, તારિ હેડીના તારા. ૩

કંઈ રાજા રાણા ગયા, ગયા કંઈક કંગાલ,
કઈ પૂરા પંડિત ગયા, ગયા મૂર્ખ નિર્માલ;
ગયા મૂર્ખ નિર્માલ, રહ્યા તે રહેવાના,
એક દિવસ અણુચિંત, જગત છોડી જવાના:
દાખે દલપતરામ, હોય દુર્બલ કે તાજા,
સરખે માથે સર્વ, કોણુ રાણા કે રાજા. ૪

સુખમાં કાઢયા સર્વ દિન, કે દુઃખમાં દિનરાત,
સપનાંતર સમ સર્વ તે, વિસરી જાશે વાત:
વિસરી જાશે વાત, વિત્યા દિન જુઓ વિચારી,
કદિ કીધો ઉપવાસ, જમ્યા કદિ સુખડી સારી;
દાખે દલપતરામ, આજ ન મળે રસ સુખમાં,
તેમ ગયા તે ગયા, દિવસ દુઃખમાં કે સુખમાં. ૫

સુખે ગયેલા સમયનું, તજો અહંપદ આપ,
દુખે ગયેલા દિવસનો, શો કરવો સંતાપ;
શો કરવો સંતાપ, પાપ કે પુણ્ય પકડશે,
જેનો જરૂર જવાબ, પૂછતાં દેવો પડશે;
દાખે દલપતરામ, લેખિ દિન તેજ લખેલા,
નહિ બીજા નોંધાય, દુખે કે સુખે ગએલા. ૬

સરજ્યો રાજા સ્વપ્નમાં, ભોગવિયા ઉપભોગ,
હાકમ થઇ હકુમત કરી, પામી જર બળ જોગ;
પામી જર બળ જોગ, મોજ મન ગમતિ માણી,
જ્યાં જાગીને જુવે, રૂએ થઈ પામર પ્રાણી;
દાખે દલપતરામ, આપ સંસાર સમરજો,
જન ભીખારી જેમ, સ્વપ્નમાં રાજા સરજ્યો. ૭

એક ઘડીનું સ્વપ્ન છે, જુગ ઘડિનું પણ જાણ,
વડું સ્વપ્ન સો વર્ષનું, તે પણ તેજ પ્રમાણ;
તે પણ તેજ પ્રમાણ, જાણવું જે વહિ જાશે,
સુખ દુખ દીઠું સર્વ, જૂઠ જેવુંજ જણાશે;
દાખે દલપતરામ, તુલ્ય જળ ઝરણ ઝડીનું,
તેમજ સ્વપ્નું તુલ્ય, ઘણું કે એક ઘડીનું. ૮

એ સુખ કારણ એવડો, કશો હરખ કે શોક,
રાત દિવસ રઝળી મરી, ફાંફાં મારે ફોક;
ફાંફાં મારે ફોક, લોકમાં અપજસ લઇને,
કરે નઠારાં કામ, કષ્ટ આપે જન કઇને;
દાખે દલપતરામ, ભજે નહિ તું ભવતારણ,
કપટ ભરેલાં કૃત્ય, કરે શિદ એ સુખ કારણ. ૯

આદરવો ઉદ્યોગ પણ, ઇશ્વિરપર આધાર,
રાખીને રહેવું ખુશી, લલચાવું ન લગાર;
લલચાવું ન લગાર, ધારવી ધીરજ ધરથી,
સજી સંતોષ સદૈવ, ન ડરવું જોખમ ડરીથી;
દાખે દલપતરામ, ક્લેશ લવલેશ ન કરવો,
ઇશ્વરપર આધાર ધરી, ઉદ્યમ આદરવો. ૧૦

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રાય ગયા બહુ રાંક ગયા,
ને રહ્યા થકિ કોઇ નથી રહેવાનો;
ભારતખંડ સહીત અખંડ,
ભૂગોળ ભલો પણ ભાગિ જવાનો;
સર્વ ગ્રહોપગ્રહો ગ્રહનાથ,
વિનાશ સમે નકિ નાશ થવાનો;
કોણ હિસાબ કવી દલપત્ત,
હયાત દિસે પણ રંગ હવાનો. ૧૧

દોહરા.

સુખ દુઃખ જૂઠાં-સ્વપ્નનાં, સાચો સ્વપ્ન વિલાપ;
સ્વપ્નતુલ્ય સંસારમાં, સત્ય પુણ્ય ને પાપ. ૧૨
દુખમય આ સંસાર છે, સુખ તો સ્વલ્પ જણાય;
અજ્ઞાની જન વિષયની, લાલચથી લલચાય. ૧૩
તાણો કાચા તંતુનો, સઘળો છે સંસાર;
સાત તાંતણા સાંધતાં, બીજા તૂટે બાર. ૧૪

ઝુલણા છંદ.

તંતુ કાચાતણો તાણો સંસાર છે,
સાંધિયે સાત ત્યાં તેર તૂટે.
શરીર આરોગ્ય તો યોગ્ય સ્ત્રી હોય નહીં,
યોગ્ય સ્ત્રી હોય ખોરાક ખૂટે;

૧. વારૂણી—દારૂ.

હોય ખોરાક તો ન્હોય સંતાન ઉર,
હોય સંતાન રિપુ લાજ લૂટે;
કોય જો શત્રુ નહિ હોય દલપત્ત કહે,
સમિપ સંબંધિનું શરિર છૂટે. ૧૫

દોહરા.

અતિ ચિંતા ઉરમાં ધરે, મૂરખ વંશ નિમિત્ત:
બીજ જવાની બાગ પતિ, ચિંતા ધરશે ચિત્ત. ૧૬
પ્રભુએ પૃથ્વી જે રચી, અચરજ એહ અથાગ;
શીતળતા ઉપર દિસે, અંતર બળતી આગ.[1] ૧૭
આ દુનિયામાં આપણું, નથી સરીગત કોઇ;
વેડ પડી તે વેઠવી, કાં હરખી કાં રોઇ. ૧૮
સજનો આ સંસાર છે, સાગર વડા સમાન;
કાંઠા બે તેના કહું, જન્મ સ્થાન સમશાન. ૧૯
સ્વપ્ન તુલ્ય સંસાર છે, પાપ પુન્ય છે સત્ય;
ચેતી શકો તો ચેતજો, દે શિક્ષા દલપત્ત. ૨૦

૧. આગ—મતલબ કે સંસારમાં ઉપર ઉપર સુખ દેખાય પણ અંતરમાં ભડકો હોય.

સમુદ્ર પ્રબંધ:—ધનાક્ષરી છંદ.

સા	ગ	ર	તું	ક	હે	ક	દી	પા	ણી	ગ	ણી	જ્યાં	જુ	એ	ત્યાં	મા	સ	વ	ળા	વિ	વિ	ધ	ના	જ્ઞ	વિ	ચા	ર	આ	પ	ઉ	ર;
ગ	ણિ	ત	ક	રે	તો	પ	ત્ર	મા	પી	આ	પે	વ	ન	માં	ભુ	શ્ર	ન	માં	વિ	દ્ધ	ન	જા	ની	તા	શ્રિ	મ	ર	સ	જ	રૂ	ર;
ર	ધુ	રા	જા	જ્ઞ	શ	જે	વો	પા	મ્યા	પ્રો	ઠ	સે	ના	સ	છો	સૈ	લે	જ	સ	ને	સા	રી	સ	જ્ઞા	વે	સિં	ધુ	પા	જ	પૂ	ર;
સ	જે	વા	ણી	ક્રે	ક	મા	ણી	પિ	તા	થ	ફી	ક	રે	ધ	ણી	મે	ગી	ભ	ક્તિ	ત્ર	ના	સ	ત્ય	ત	ત્વ	તે	થી	સ	દા	દૂ	ર.
મ	જા	ક	રે	ફ્ર	રે	મો	તી	મા	ણુ	ક	મા	ળા	ઓ	ધ	રે	ગ	મ	ત	માં	હૈ	જો	રી	એ	નો	રૂ	પે	આ	આ	પે	ગ	ણી;
સં	સા	ર	માં	જે	ક	યું	તે	પા	પ	પુ	છો	વિ	ક્ષે	એ	વો	નો	ઓ	ન	થી	જ્ઞા	ણે	ન	ર	ના	રી	ર	ક્ષા	કા	રી	ધ	ણી;
પા	રો	વા	યુ	ઘ	ર્યો	ત	પે	પિ	ગ	ળ	તાં	શે	ખા	રા	ખો	મૂ	મ	ભ	ણી	ના	ડો	પા	મ્યો	જ્ઞો	શ્વ	સ	ન	શં	કા	ધ	ણી;
ર	ક્ષા	અ	ગ	ણિ	ત	તે	નો	ર્મ	ન	પા	ર	શ	કા	ય	જ	ક્રો	ણ	ગ	ણુ	તિ	માં	ગ	તિ	ઈ	શ	અ	ભિ	માં	ન	ત	ણી.
છે	લી	વા	રે	ઘ	ર	છો	ડી	પા	પી	પો	તે	જૈ	ન	ર	ક	ઘા	ટે	પા	ર	વિ	ના	ધ	રે	કા	ળ	કો	ટિ	અં	ગ	દુઃ	ખ;
નૈ	કા	ને	મા	ટે	પ	છી	ક્ષ	નઃ	એ	લી	ને	જ	ખ	મા	રે	લી	ધાં	ન	ત	દ્ધ	ત	પુ	રાં	હે	બ	રાં	ને	ત	પી	કૂ	ખ:
કા	ણું	જે	કા	જ	ળ	જે	તું	શ	એ	નૃ	પ	રૂ	પ	પે	ખા	[illegible]	ણ	માં	લ	જ્ઞ	ઢી	ણ	તું	વા	રી	ભ	રે	ર	ટી	ભૂ	ખ;
હ	મે	શાં	અ	બુ	ધ	પા	મ્યો	પી	ડા	અ	પ	ર	મ	પા	ર	ઢ	એ	ચ	ઢી	ન	ર	તું	તો	ત	જો	મ	ન	માં	ન્યુ	સુ	ખ;
રિ	દ્ધિ	ને	સિ	દ્ધિ	માં	મો	ક્ષો	મા	ન	ની	નું	જો	ઈ	મૃ	ખ	ટ	ફી	પ	ઉગે	પ	ણ	ખો	યું	તે	જ	ત	ન	આ	દિ	વ	ળિ;
નૂં	ત	ન	રી	તે	તું	ચા	લ્યો	પી	ટા	ચો	સ	ઉ	પ્યા	ર	થી	જ	વે	પા	પે	રિ	એ	મ	ન	ના	શ	દી	ન	મા	વે	ભ	ળિ;
ના	ત	ને	જા	ત	માં	ખ્યા	ત	પા	મ્યાં	પૃ	રી	રે	શ	ર	ડી	ઘ	રાં	બા	રાં	શ્ર	ઢા	ધ	રી	કે	ટિ	ફી	ધાં	સ	વે	ર	ળિ;
મ	હા	માં	ડ	ણી	ત	એ	લા	મા	ન	થી	વિ	શ	દ	ર	ચિ	હે	લા	માં	તે	મં	દ	મ	તી	.	ર	શા	ની	ઘા	ળી	સ	ળ.
જો	જે	ભા	ઈ	અ	ગ	ણી	ત	પા	પ	માં	છે	પ	વો	સા	ર	તે	તો	ત	ને	ન	ર	ક	મ	દા	ખ	વ	શે	લ	દા	કા	ળ;
ના	સ	વા	નો	સુ	જ	શે	ન	મા	ગ	ભો	ગ	વો	શ	દુ	ખ	ઘં	ધ	માં	આં	હિ	શ	ત્ર	ની	ખ	ચી	શ	એ	વા	હી	ચા	ળ;
બિ	ક	ટ	છે	ખ	રે	ખ	રી	મા	ન	જે	વિ	ચા	રી	વા	ત	ઘો	ખા	રે	પે	ચ	ડ	તાં	ત	ને	તે	થી	ક	સ	ર	ટા	ળ;
ક	ણું	મા	ની	થ	ન	ટા	ખો	ધ્યાં	ને	હે	તે	હ	રિ	જ	ન	થા	જિ	જા	સુ	યા	ની	જા	ની	તિ	ભિ	ર	અ	ની	તિ	બા	ળ.
ગુ	ણી	જ	ન	ય	થા	ર	થ	પો	છા	ણુ	થી	ઉ	ર	ધ	ર	ય	થા	ર	થ	ઘે	વે	ક	ત	ને	તે	તે	ત	પા	સે	થા	ય;
રુ	ડો	થા	રે	ડ	મ	ર	નાં	ત્ર	પ	ન	વ	ર	સ	વી	ત્યાં	છે	લી	વા	રે	જા	ચા	ખી	લે	તિ	થે	તુ	લ્યુ	સ	દ્ધિ	ધા	ય;
જ્ઞા	વ	જે	થી	લ	ક્ષ	વ	સા	ત	મ	જ	ખુ	ઘા	રે	શુ	દ્ધ	ટું	ફી	વ	ય	।	તું	ર	એ	વે	ગ	બી	જે	ર	ક્ષે	જા	ય;
જ	રૂ	ર	તું	ટું	કે	કા	જો	ઠા	ઉ	કું	ક	ર	જે	કા	મ	ક્રો	ઇ	ત	ન	ટે	ખાં	અ	ને	ર	હ	ન	વે	ણ	ન	ગા	ય.
હે	લી	મે	ડી	સુ	ખ	આં	ડી	થો	ન	સા	થે	ઝ	ય	આ	મું	પ	ડ	શે	લા	ગુ	તો	પા	પ	મ	ર	જો	તુ	વિ	ચ	રી	શ;
મ	લી	જ	વું	જે	ક	ન	ક	અ	યુ	ત	પ	ગુ	ત	ને	વિ	સ્ત	ર	નાં	અ	ઢે	દ	શે	સુ	બ	ગે	બી	અ	શ્વ	એ	ડી	શ;
લે	જે	વિ	જ્ઞા	ન	શો	ધી	વી	ચ્યા	થી	રૂ	ડી	રો	ક	ડ	તે	વા	વ	ર	ત	પ્ર	ગ	ટ	સ	ક્રો	ય	ન	હિ	અ	ણે	ની	શ;
ઠે	ઠ	સુ	ઠે	કા	ણે	ઠ	રે	પી	ડા	બ	થી	ર	ડી	મુ	ફી	માં	ગ	ળિ	ક	મ	દા	જ્યાં	ભ	ગ	ક	ન	હિ	ઘ	ક	દી	શ.
ઠ	ગ	સા	ચું	મ	નુ	બ્ય	ન	થો	જ	જા	ણે	પ	ક	છે	ક	પ	છી	સા	યુ	ન	ય	ન	પો	ને	ક	ડી	ન	શ	કે	સા	ર;
મુ	ઠ	માં	ક	સૂ	ર	ને	અ	સૂ	ર	જે	વો	ફ	હે	વા	ય	છે	ત	ધ	રા	[illegible]	ને	તે	તો	નો	બો	મ	ન	નો	ક	રા	ર;
કા	ન	ધ	રે	ઝ	આ	ડી	ઉ	ઘા	ડી	ધ	ણી	વા	તો	વિ	રે	પ	કા	ક	રી	ર	ગો	ભ	રે	મે	ળો	પા	પ	વા	ળો	ભા	ર;
મ	ન	તે	નું	ટું	કું	દ	લ	પ	ત	ક	હે	·	હે	ને	હં	ડે	લ	બ	ની	ના	ખે	તે	સ	દ	ન	ની	જ	સ	દા	છા	ર;

આ સમુદ્ર પ્રબંધમાં આવેલા શબ્દો સહેલાઇથી વાંચવા સારૂ છૂટા શબ્દો પાડીને આ નીચે લખ્યા છે.

સાગરનું કહે કદી પાણી ગણી જ્યાં જુએ ત્યાં,
ભાસે વળી વિવિધના જે વિચાર આપ ઉર;
ગણિત કરે તો પત્ર માપી આપે વનમાં;
ભુવનમાં વિદ્વાન જ્ઞાની નિશ્ચે સરસ જરૂર:
"રઘુ રાજા" જશ જેવો પામ્યા પ્રૌઢ સેના સજી,
લૈ લે જશ ને સારી સજાવે સિંધુ પાજપૂર;
સજે વાણી કે કમાણી પિતા થઈ કરે ધ્રણી,
ભેગી ભક્તિ વના સત્ય તત્વ તેથી સદા દૂર. ૧
મજા કરે ફરે મોતી માણક માળાઓ ધરે,
ગમત માંહી જો રીઝે તો રૂપૈયા આપે ગણી;
સંસારમાં જે કર્યું તે પાપ પુછાવી યે એવો,
નોખો નથી જાણે નર નારી રક્ષાકારી ધણી:
સારો વાયુ ધર્યો તપે પીગળતાં શેખી રાખી,
ભૂમિ ભણી નાડો, પામ્યો જો તે શ્વસન[૧] શંકા ઘણી;
રક્ષા અગણિત તેનો મેં ન પાર શકાયજ,
કોણ ગણતિમાં ગતિ ઇશ અભિમાન તણી. ૨
છેલીવારે ઘર છોડી પાપી પોતે જૈ નરક,
ધ્રાટે પારવિના ઘરે કાળ કોટી અંગ દુઃખ;
નૌકાને માટે પછી ક્ષમા મેલીને જખ માગે,
લીધાં ન તદ્દત્ત[૨] પૂરાં દેખરાં ને તપી કુખ:
કાળું જે કાજળ જેવું પાસે નૃપ[૩] રૂપ પેખી,
નેણમાં લજ્જાહીણ તું વારી ભરે રડી ભુખ:
હમેશાં અસુધ પામ્યો પીડા અપરમપાર,
ધાયો ચઢી નર તું તો તજ્યો મન માન્યું સુખ. ૩
રિદ્ધિ ને સિદ્ધિમાં મોહ્યો માનનીનું જોઇ સુખ,
ટકી પડયો પણ ખોયું તેજ તન આદિ વળિ;
નૂતન[૪] રીતે તું ચાલ્યો પિટાયો સરૂ પ્યારથી,
જેવે પાપે રીઝે મન નીશ દીન ભાવે ભળિ;
નાત્ય ને જાત્યમાં ખ્યાત પામ્યો પૂરિ દેશ રહિ,
ધરાં બારાં શ્રદ્ધા ધરી કોટિ કીધાં સર્વે રળી;
મહા માંડણી તજેલા માનથી વિશદ[૫] રચિ;
ડેલામાં તેં મંદમતિ ઇરશાની ધાલી સળી. ૪
જો જે ભાઇ અગણીત પાપમાં છે એવો સાર,
તે તો તને નરકમાં દાખવશે સદા કાળ;
નાસવાનો સૂજશે ન માર્ગ ભોગવીશ દુઃખ,
બંધમાં[૧] આંહી શત્રુની ખેંચી રાખે ચાહી ચાળ;
વિકટ છે ખરેખરી માનજે વિચારી વાત,
ધોખો રહે વડતાં તને તેથી કસર ટાળ;
કહ્યું માની થાને ડાહ્યો થાને હેતે હરિ જન,
થા જિજ્ઞાસ, ધ્યાની, જ્ઞાની, તિમર અનીતિ બાળ. ૫
ગુણી જન યથારથ પિછાણથી ઉર ધર,
યથારથ વિવેક તને તો તે તપાસે થાય;
રૂડો થા રે ઉમરનાં ત્રેપન વરસ વીત્યાં,
છેલી વારે જન ચાખી લે તીર્થ તુલ્ય સદિધાય;
જીવ જેથી લક્ષવસા સમજણ ધારે શુદ્ધ,
ટુંકી વયના તું રખે વેગે બીજે પક્ષે જાય;
જરૂર તું ટુંકે કાળે ઠાકિકું કરજે કામ,
કોઇ તને તીખાં અને દહન વેણ ન ગાય. ૬
ડેલી મેડી સુખ આંહિથી ન સાથે જાય આખું,
પડશે લાગુ તો પાપ ભાર જ્યાં તું વીચરીશ;
મેલી જવું જે કનક અયુત[૨] પ્રયુત[૩] ને, વિસ્તા-
રનાં અર્વિંદ[૪] શે સુખે ગેખી અશ્વ ખેડીશ;:
લેજે વિજ્ઞાન શોધી વિદ્યાથી રૂડી રોકડ લે,
વાવરતાં પ્રગટ સંકોચ નહિ અહોનિશ;
ડેડ સુ ઠેકાણે દરે પીડા બધી પડી મૂકી,
માંગળીક સદા જ્યાં ભણક નહિ ધીક દીશ[૫]. ૭
દગ સાચું મનુષ્ય નથીજ જાણે એક છેક,
પછી સાચું વચન પોતે કહી ન શકે સાર;
મદમાં કસર ને અસર જેવો કહેવાય,
છીત ધરાવે ને તેનો નોખો મનનો કરાર;
કાન ધરે લબાડી ઉઘાડી ઘણી વાતો વિષે,
પકો કરી દગો ભરે ભેળો પાપ વાળો ભાર;
મન તેનું ટુંકું દલપત કહે રહે, ને દં-
ડેલ બની નાંખે તે સદન નિજ સદા છાર. ૮

દોહરો.

સમુદ્રની વસ્તુતણો, છેહ ન આવે છેક;
એમ સમુદ્ર પ્રબંધથી, ઉપજે અર્થ અનેક.
પ્રભુ કૃત સમુદ્રથી થયાં, રત્ન રૂડાં દશ ચાર;
કવિ કૃત સમુદ્રથી થયાં, એમજ રત્ન અઢાર.

૧. શ્વસન–પવન. ૨. તદ્દત્ત–તે રસ્તે જોઇએ તેટલાં.
૩. નૃપ–જમરાજા. ૪ નૂતન–નવી
૫. વિશદ–ઉજળાં

૧. બંધ–લડાઈ. ૨. અયુત–દસ હજાર.
૩. પ્રયુત–દસ લાખ. ૪. અર્વિંદ–પુત્રપુત્રાદિક વિસ્તાર-રૂપી કમળ તે પણ મુકીને જવું છે. ૫. ધિક્કાર તરફ.

સમુદ્ર પ્રબંધમાં પહેલા પહેલા અક્ષરની ઉભી લીટી વાંચતાં વંચાય છે તેઃ—દોહરો.

સાગર સમ સંસાર છે, નૌકા હરિનું નામ;
જા નાવિક ગુરૂજી જડે, મેલે ઠેઠ મુકામ. ૯

પાંચમાં અક્ષરો વાંચતાં;—પ્રમાણિકા છંદ.

કરેજ કેફ જે ધણી, ઘટેજ બુદ્ધિ તે તણી;
અસૂખ થાય ઉલટું, સુજે ન કામ સૂલટું. ૧૦

નવમા અક્ષરો વાંચતાં—શીર્ષા છંદ. દ્વિઅર્થી.

પામા[1] પાપીમાં પાપી, મેં પામા પાપી માપી;
પામા પામામાં થાપી, ત્રેસઠયાથી અઘાપી. ૧૧

એમાં મતલબ એવી છે કે સન ૧૮૬૩ થી અંગ્રેજી વર્ષે પોસ મહિનામાં અને માગશર મહિનામાં એ છંદમાં બતાવેલા અક્ષર પ્રમાણે ઓગણીસ વર્ષ સુધી બેસે, અને પછી પણ એજ અનુક્રમે આવે; તેમાં પપે પોસ અને મમે માગશર સમજવો.

તેરમાં અક્ષરોમાંથીઃ—સમાનિકા છંદ.

જ્યાં વસે કળા વિશેષ, જૈ જરૂર જોઉં દેશ;
એવિ ચાહ ઉર ધાર, જા યુરોપ એક વાર. ૧૨

સત્તરમા અક્ષરોમાંથીઃ—અનુષ્ટૂપ છંદ.

ભાવ લૈ ભેગનો ભૂકો, ઘાર્લાને ઘાટ જે ઘડે;
તે ધંધો થાય છે ટૂંકો, પસ્તાવાવામાં પછી પડે. ૧૩

એકવીસમા અક્ષરોમાંથીઃ—

श्लोक.

विद्वाने वहि जानाति । विद्वज्जन परिश्रमं ॥
नहि वंध्याविजानाति । गुर्वी प्रसव वेदनां ॥१४॥

પચીસ અક્ષરોમાંથીઃ—ઉધોર છંદ.

જેની જાત તો ના જોઈ, કાંદ વાત તેની કોઇ;
દાખે નેતિ નેતિ વેદ, ભાખે કોણ તેનો ભેદ, ૧૫

ઓગણત્રીસમા અક્ષરોમાંથીઃ—દોહરો.

આસપાસ આકાશમાં, અંતરમાં આભાસ;
ધાસ ચાસની પાસ પણ, વિશ્વ અધિશનો વાસ. ૧૬

૧. પામા—ખસનો રોગ.

ડાબી બાજુના ઉપલા ખુણાથી જમણી બાજુના નીચલા ખુણા સુધી વાંચતાંઃ—દોહરો.

સાણી રાણી ફકતનો, પામે નૃપ જો પ્યાર;
ચિતે ધરે સુવિચારને ભાગે નહિ શક ભાર. ૧૭

ડાબી બાજુના નીચલા ખુણાથી જમણી બાજુના ઉપલા ખુણા સુધી વાંચતાંઃ—દોહરો.

મનમાં મુંઝાશો નહીં, દામ નથી હરિ દૂર;
દેરાં પાડયે[2] નહિ પુરે, ઇશ્વર આશ જરૂર. ૧૮

હરિ ભજવાનો ઉપદેશ.

દોહરો.

અરે જીવ તેં જન્મિને, શોધિ ન લીધો સાર;
ભ્રમણામાં ભૂલ્યો ભમી, ભર્યા પાપના ભાર. ૧

ભુજંગી છંદ.

ભર્યા પાપના ભાર સંભાર ભાઈ,
કુડા કર્મની ખૂબ કીધી કમાઇ;
મળ્યો માલ મેલી જવું છે મરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૨

બહુ જુક્તિએ જીભથી જૂઠ બોલ્યો,
ખરો સત્યનો તેં ખજાનો ન ખોલ્યો;
અરે તું ન ચાલ્યો રૂડું આચરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૩

દયા છોડિને કૈકને કષ્ટ દીધાં,
લુચાઇ કરી કૈકનાં દ્રવ્ય લીધાં;
દિલે દૈવથી દોષ દેખી ડરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૪

કહે ભાઇ કાયા ધરી શું કમાયો,
ગયો લાભ તો ઊલટો તું લુટાયો;
ઠર્યો કીચમાં ઠેઠ સૂધી ઠરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૫

જનો કૈક જોને ગયા તુજ જોતાં,
સગાં ને સબંધી રહ્યાં સર્વ રોતાં;

૨. મુસલમાનો હિંદુઓનાં દેરાં પાડીને ધારતા હતા કે આમ કરવાથી ખુદા અમારી આશા પુરી કરશે તેઓને શિખામણનો આ દોહરો છે.

ધિખાવી દિધા ધામ ઝાળે ધરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૬

હતી હામ હૈયે થતી છત્રછાયા,
જમીમાં સમાયા રૂડા રાણિજાયા;
ન કોઇ બચ્યા તે ઉપાયો કરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૭

અરે તારૂં આયુષ્ય તો ઉડિ જશે,
સમો આવશે કાલ શા હાલ થાશે;
અભીલાખ ઊંડો રહ્યો આદરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૮

દિસે પુત્ર ને સ્ત્રી દિસે દાસ દાસી,
તથાપી અરે જીવ જો તું તપાસી;
તને મોતથી તારશે તે તરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને ૯

ઘણું ખાધું પીધું ઘણા ખેલ ખેલ્યો,
અબોટયો કશો સ્વાદ એકે ન મેલ્યો;
ફસાયો પુરો દેખ પાછું ફરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને, ૧૦

કર્યાનું હતું શું અને શું કર્યું તેં,
ધર્મ્યું સોનું લે ધૂળ મધ્યે ધર્યું તેં;
ભમ્યો ભૂલમાં ભાર ભુંડો ભરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૧૧

વળી જો વિચારી ગયાં વર્ષ વહેતાં;
મટ્યા કેશ કાળા કહેતાં કહેતાં;
જરા આવિ ઝાંખો થયો તું ઝરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૧૨

દિશા ભુલિ દિગ્મૂઢની પેર ડોલ્યો,
બકે તેમ તું ગમે તેમ બોલ્યો;
સજી શુદ્ધ વાણી તજી વૈખરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને; ૧૩

ધખેલી તવીમાં ફૂટે જેમ ધાણી,
ફૂટે વિશ્વ મધ્યે ફટોફટ્ટ પ્રાણી;
અરેરે ન કોઇ રહ્યો ઊગરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૧૪

હજી ચેત બાજી બધી હાથમાં છે,
દયાળુપણું તો દિનાનાથમાં છે;
વિચારો વિવેકે મતી વાવરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૧૫

તજી ગર્વ આ સર્વ મિથ્યા તપાસી,
રહે આપને અંતરે જે ઉદાશી;
કહ્યો મોક્ષનો લક્ષ તે લોક કામે,
દિધી દેશના શુદ્ધ દલપત્તરામે. ૧૬

હરિ ભજવાનો ઉપદેશ.

પાઠ ૨ જો.

ઉપેંદ્રવજ્રા છંદ.

જથા તથા વાદ વૃથા વિસારી, કથા તથા કીર્તન તે ઉચારી,
ધિરે રહી ધ્યાન ધરી ધરીને, હરીહરી બોલ ફરીફરીને ૧

ઉચ્ચારનો ઉર વિચાર આણી, સુકર્મનો મારગ સઘ જાણી;
કુકર્મને દૂર કરીકરીને, હરી હરી બોલ ફરી ફરીને. ૨

ઉજાસથી અંતરને ઉજાળી, અનાદિ ઉન્મત્તપણું પ્રજાળી;
ઠરેલ થૈ ઠીક ઠરી ઠરીને, હરીહરી બોલ ફરીફરીને. ૩

પવિત્રતા મિત્ર વિચિત્ર પાળી, હરામની હામ તમામ ટાળી
દગાથકી દીલ ડરી ડરીને, હરીહરી બોલ ફરીફરીને. ૪

ચડીશમાં ચૂકિ કુચાલ ચાળે, કરીશમાં ક્રોધ કદાપિ કાળે;
ભલાઇ ભંડાર ભરી ભરીને, હરી હરી બોલ ફરીફરીને. ૫

સુભાપણો સર્વસ સાંભળીને, ભલાભલા શોધકમાં ભળીને;
ખુશીથિ લે વાત ખરીખરીને, હરી હરી બોલ ફરીફરીને. ૬

સુસંગતીની કર નિત્યસેવા, લજાય શું લાભ અલભ્યલેવા;
ગુણી સભા મધ્ય ગરીગરીને, હરીહરી બોલ ફરીફરીને. ૭

સુધર્મનો સ્વાદ સદૈવ સારો, ગણાય ચોખો ગુણવાન ધારો
ચરાયતો નિત્ય ચરીચરીને, હરીહરી બોલ ફરીફરીને. ૮

ભલાંભુંડાં ભાપણ મુખે ભાખે, ગણીગણી ઇશ્વરયાદ રાખે;
જરૂર ભૂલે ન જરીજરીને, હરીહરી બોલ ફરીફરીને ૯

કરેલ કાયા ઘટ જેમ કાણો, ભરેલ આયુષ્ય જળ પ્રમાણો;
જશે બધું નીર ઝરીઝરીને, હરીહરી બોલ ફરીફરીને. ૧૦

અપાર સંસાર સમુદ્ર આ છે, સદાય તે સંકટની સિમા છે;
તકાવ તું પાર તરીતરીને, હરી હરી બોલ ફરીફરીને. ૧૧

ધુમાદિનો ધૂમ્ર અનિત્ય એ છે, સુબોધ શિક્ષા દલપત દેછે;
મનુષ્ય તો જાય મરીમરીને, હરીહરી બોલ ફરીફરીને ૧૨

ઇશ્વર ભજવાનો ઉપદેશ.

પાઠ ૩ જો.

લક્ષ્મીધર છંદ.

ઠીક થૈ જે ઠરેલો બધે ઠામ છે,
નાથ તે એક તેનાં ઘણાં નામ છે;
સર્વદા જો તમે કામ સાદાં સજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૧

જાણજો જ્ઞાન અજ્ઞાનને જુદ્ધ છે,
સેવવા જોગ તો શ્રીહરી શુદ્ધ છે;
ભૂત ને પ્રેતને તૂત જાણી તજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૨

કોટિ બ્રહ્માંડનો એજ કર્ત્તાર છે,
કામ જેનાં જુઓ સર્વ શ્રીકાર છે;
હે જનો હેતથી હેતુ તેના હજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૩

ઈંટિ જેવાં જુઓ બિંબ આકાશમાં,
ભાળિયે આપણે ઇંદુ આભાસમાં;
સ્થાપનારાતણા આપ મિત્રો થજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૪

પાણી ને પૃથ્વિ પોતેજ પેદા કર્યાં,
ધ્યાન દૈ માનવીને રચીને ધર્યાં;
સર્જનારો હશે કોણ તે શોધજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૫

આપણે કાજ જે અંન પાણી ધરે,
કષ્ટ કાળે વળી તેજ રક્ષા કરે;
માનવી માત્ર જેથી કરે છે મજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૬

સિદ્ધિ જેની મહા શક્તિ દીસે સદા,
કોડ કાળે નહીં નાશ જેનો કદા;
વિશ્વના વાસિ સૌ વાલપે વંદજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૭

આદિ કે અંત જેનો નથી આવતો,
ભૂદરો એજ છે ભક્તને ભાવતો;
ચાતુરી તેતણી ચિત્ત વિચારજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૮

રોમમાં કોટિ બ્રહ્માંડ છે રાજતાં,
છેક ઝીણાંજ છે છિદ્રમાં છાજતાં;
રે તમે દીલમાં દાખલા રાખજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૯

લાખ વાતો તણી એક આ લેખજો,
પ્રાણિના નાથને પ્રેમથી પેખજો;
મુક્તિનો માર્ગ તે મૂખથી માગજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૧૦

અંતરે ઇચ્છિશો એ પ્રભૂ આપશે,
સ્થીરતામાં સદા થોભિને થાપશે;
વિક્તિયે વાત આ વેતથી વાંચજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૧૧

દોહરો.

ભજો ભક્ત થૈ ભાવથી, કૃપાળુ જન કરતાર;
રૂડી દલપતરામની, સરવ કથાનો સાર. ૧૨

પ્રભુ ભજવાનો ઉપદેશ.

ચંદ્રાવળા છંદ.

પ્રભુ ભજિયે તજિયે મન મમતા, સજિયે કારજ શુદ્ધ;
સકળ કળાનો સાર સમજિયે, તજિયે વચન વિરૂદ્ધ;
તજિયે વચન વિરૂદ્ધ વિચારી,
અમૃત સમાન વચન ઉચ્ચારી;
દલપતરામ કહે સજિ શમતા,
પ્રભુ ભજિયે તજિયે મન મમતા. ૧

કીર્તિ વધે તેવાં કૃત કરિયે, ડરિયે દેખી દોષ;
ભલી શિખામણ ભીતર ભરિયે, રૂદય ન ધરિયે રોષ;
રૂદય ન ધરિયે રોષ કદાપી,
કઠણ કથન કો કહે તદાપી;
દલપતરામ કહે દિલ ડરિયે,
કીર્તિ વધે તેવાં કૃત કરિયે. ૨

શામાટે અપજશ સંઘરિયે, ભરિયે શિદ શિર ભાર;
મિત્રપણું અધિકું આદરિયે, મરિયે વળિ જે વાર;
મરિયે વળિ જે વાર વખાણે,
અંતરમાં પ્રીતિ સૌ આણે;
સહસ્ત્ર વર્ષ સુધી સાંભરિયે,
શામાટે અપજશ સંઘરિયે. ૩

પરમ ધરમનાં કરમ કરીને, ભરમ ભાગિ ભય છોડ;
મર્મ સમજ સજ શરમ સર્વદા, પ્રભુમાં પ્રીતી જોડ;
પ્રભુમાં પ્રીતી જોડ જરૂરથી,
સદગુણ સજ દુર્ગુણ તજ દુરથી;
હરઘડિયે સંભાર હરીને,
પરમ ધરમનાં કર્મ કરીને. ૪

વાયક શુભ સાંભળ સુખદાયક, લાયક થઇ લે લાણુ;
ગણિ ગણિને ગુણ નરનાયકના[1], ગાયક થઇ કર ગાન;
ગાયક થઇ કર ગાયન ગરજી,
મનમાં તેની સમજી મરજી:
દલપતરામ કહે દુખ ઘાયક,
વાયક શુભ સાંભળ સુખદાયક. ૫

ધર્મધુરંધરતા ધીરજ ધર, ધરણી ધર ધ્યાન,
તુચ્છપણાની ટેવ તુરત તજ, ભજ ભાવે ભગવાન;
ભજ ભાવે ભગવાન ભજનથી;
સજ અંતરમાં સ્નેહ સજનથી;
દલપત કહે સદા સુકૃત કર,
ધર્મધુરંધરતા ધીરજ ધર. ૬

અખિલ બખિલ દાતાનું અંતે, ઠરવાનું એ ઠામ:
તે માટે મહિનાના ત્રિસ દિન, નિશદિન રટિયે નામ;
નિશ દિન રટિયે નામ ન ભૂલી,
ફેલ કરી ફરિયે નહિ ફૂલી:
દલપત કહે કહ્યું સૌ સંતે,
અખિલ બખિલ દાતાનું અંતે.

સુધર સુધર નર તું સુધરીને, સુધાર સૌ સંસાર;
આળસ વિષે તજી ઉદ્યમ રૂપી, કાં ન જમે કંસાર;
કાં ન જમે કંસાર સરસ તે,
તૃષિત મરે શિદ વારિ વરસતે,
કહે દલપત દિલ દામ કરીને,
સુધર સુધર નર તું સુધરીને.

ઉપદેશી સિંહાવલોકન.

સવૈયા.

કરવા સુ વિચાર સદા દિલમાં,
ભવસાગર ભક્તિ કરી તરવા:
તરવાર બહાદુર તેજ ખરા,
દિલને નહિ દે દુખથી ડરવા;
ડરવાનું ગણે દિલ દુર્ગુણથી,
હરખાય પરાઈ પિડા હરવા:
હરવા પરદ્રવ્ય કહે દલપત્ત,
ચહે નહિ ચિત્ત બુરૂં કરવા. ૧

કરિયે પરમારથ પ્રિત સહીત,
અને કૃતિ ઉત્તમ આદરિયે:
દરિયે દુખને ડુબતો જન દેખી,
દયા દિલમાં ધરથી ધરિયે;
ધરિયે રથ ચક્ર ફરે ધરણીપર,
તેમ દયા ગુણ વાવરિયે;
વરિયે વર અન્ય નહીં દલપત્ત,
પતિ જગકારકને કરિયે. ૨

મળશે નહિ જન્મ મનુષ્ય તણો,
અઘટિત કર્યા કૃત ઉબળશે;
બળશે નહિ પાપ પછી સઘળાં,
તુજ સંકટ કોઈ ન સાંભળશે;
ભળશે દુખ આવિ અનેક બિજાં,
ઉભરાનિ પેઠે અતિ ઉછળશે;
છળશે જમ દૂત કહે દલપત્ત,
પછી તુજ પાપ પુરાં મળશે. ૩

ધરથી શુભ ધર્મ વિચાર ધરો,
ડરવું ન પડે જમના ડરથી;
ડરથી તજી ધર્મ ન દોષ કરો,
નિપજે નહિ કાંઇ કદી નરથી;
નરથી નીપજે સુખ કે દુખ તો,
પછિ સર્વ પિડાય પરસ્પરથી:
પરથી ન બને કશું એ દલપત્ત,
બનેજ બધું ધરણીધરથી. ૪

ધનમાં મન ધારિ ધમાધમ કીધ,
રહ્યો નહીં નેહ નીરંજનમાં;
જનમાં ધરિ જન્મ જનાવર જેમ,
ન કાદિ ઘડિ કદિ કીર્તનમાં:
તનમાં તરૂણાઇ ઘટી દલપત,
હરી વય વર્ષ અઠાવનમાં;
વનમાં પકડે પશુ પારધી તેમ,
બખોલ પડ્યો જમ બંધનમાં. ૫

મુખમાં મહારાજનું નામ ન લે,
સુખિયો થઈ શોખિ ફરે સુખમાં;
સુખમાં તુજ ધાર ધિકાર પડ્યો,
ધિક માત તને ધરિયો કુખમાં:
કુખમાં ભરિ ભોજન પાન ભમે:
દિનાનાથ સહાય કરે દુખમાં:
દુખમાં ન ધર્યો દલપત કહે,
પડિ ચૂક અચૂક ચતુર્મુખમાં. ૬

મજમાં ગુણ કે ગણુ દોષ ભલે પણ,
દાખિશ દેખિશ તે તજમાં;

---

1. નરનાયક—પુરૂષોત્તમ અથવા પરમેશ્વર.

તજમાં પચી પાન ઇલાઇચીમાં,
ખરચ્યા ખુરદા રદ કારજમાં;
રજમાં ગયું તારૂં રજ્યું શુભમાં,
ઉચર્યાં થકિ ઓછું ભર્યું ગજમાં;
ગજમાં હયમાં દલપત્ત કહે,
દિલ દાખ્યું નહીં હરિ નામજમાં. ૭

પળિયે તુજ શીશ સપેત થયું,
જેમ ફુલ સુકાય ફુલી કળિયે:
કળિયે તુજ પંડ પ્રવેશ કર્યો,
ધુર ધર્મનિ ધોરિ તજી ગળિયે;
ગળિ એજ રીતિ ગણિ તે ગણતાં,
પણ આશ જે પત્ર ફળે ફળિયે;
ફળિયે જન દીન દીઠા દલપત્ત,
ન પાણિજ પાયું કદી પળિયે. ૮

ઘટમાં ઘણિ ઘાત અઘાત ભરી,
છળ ભેદ કરે પછિ છેવટમાં:
વટમાં ન રહ્યો જન જાતિ તણી,
લલચાઇ રહ્યો જન લંપટમાં:
પટમાંહિ મનોહર પેચ રચી,
શણગાર સજે અતિ ઉલટમાં;
લટમાંહિ ફુલેલ ધરી દલપત,
ઘુમે પછિ સુંદર સંઘટમાં. ૯

કર વાવરિયે શુભ કામ વિષે,
ધરિ હામ પરાઇ પિડા હરવા:
હરવાતતણું સમજી મન હારદ,
જ્ઞાની થવું ગુણ સંઘરવા:
ધર વાસ વશી ધણિ પુંજી કરો,
પરલોક વિષે પછિ વાવરવા;
પરવાર મળે પળ પાંચતણો,
કરિયે મન જ્ઞાન કથા કરવા. ૧૦

ઉદારતા વિશે.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જે ઇશ્વરે અતિ ઘણું ધન ધાન્ય આપ્યું,
કંગાલના કુમળતા તણું કષ્ટ કાપ્યું;
પૃથ્વી વિશે દશદિશે જશ પાથરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે, ૧

પ્રત્યક્ષ ભક્ષ નવટાંકજ નિત્ય પામો,
તો રાંકને તુરત તેથકિ ટાંક વામો:
હે વૃદ્ધ બાળ તરૂણા કરૂણા કરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૨

રે માનવી સરવ માનવિ વાત મારી,
છે અર્થની નથિ અનર્થની કે નઠારી;
શાસ્ત્રો વિશે લખત છે મત છે ખરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૩

જે વાવર્યું સુકૃતમાં વર્યું તે તમારૂં,
દાટેલ જે ધરજમાં રજમાં જનારૂં;
ધીમંતતા કથનમાં મનમાં ધરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૪

જો રોધ કીધ જળપૂર જતાં સુપંથે,
તો પ્રૌઢ પૂર પછી તે પ્રસરે કુપંથે;
ઉભો રહે નહિ અહર્નિશ ઉભરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૫

હાથી હજાર પતિ હાકમ જે હતા તે,
છે કોઈ છેવટ સુધી છતમાં છતા તે:
ઉચ્ચાર એમ ગણના ગણિ ઉચ્ચરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૬

થોકે મળી સ્થિર કદી સ્થળમાં થવાના,
પૈસા પછીથિ પળમાં જળમાં જવાના:
એમ કારણે અતિ રૂડાં કૃત્ય આદરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૭

તે ધન્ય ધન્ય ધરણીપર પીંડ ધારી,
જે ખાંત રાખી ખરચે વિતને વિચારી;
પોતે સુપંથ સમજે પણ પાંશરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કરે વાવરો રે. ૮

જે દીનને પ્રતિદિને સુખ દાન દાતા,
તે ધન્ય તેમજ મહા ધન્ય તાત માતા;
એવું વિચારી શુભ સાધન સંઘરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૯

જો ખાન પાન સનમાનનું દાન દેશો,
તો જ્ઞાનવાન ભગવાનથી માન લેશો;

અંતે અભિષ્ટ મળી કષ્ટથી ઉગરોરે;
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૧૦

જો લાખ લાખ અભિલાખ અખંડ રાખો,
તો ટાળિને અશુભતા શુભ ભાવ ભાખો;
પાપીષ્ટ છે કઠણુ બોધ કરો પરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવાં કર વાવરો રે. ૧૧

કીધો પ્રસિદ્ધ પરિપૂરણ પાઠ આ મેં,
રૂડો વિચાર રચિને દલપત્તરામે;
લોકોપકાર કરતાં દિલ ના ડરો રે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરો રે. ૧૨

દોહરા.

ઉદાર જન ને ઇંદુથી, બહુનું પોષણ થાય;
જેની જગમાં જગમગે, સોળે કળા સદાય. ૧૩
ઉદાર પુરૂષ ઉદારતા, તજે ન સહિ પરિતાપ;
આંબાને પથરો હણે, પણ આપે ફળ આપ. ૧૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વાંસ વળિ શળિ જાય ભલે પણ,
મોભ તણો કદિ ક્ષોભ ન થાશો;
ડાળખિ પાન ખવાય ભલે,
થડ મૂળ ખચીત કદા ન ખવાસો;
કોઇક અંગ કપાય કદા પણ,
મસ્તક એક કદી ન કપાશો;
સો જજો દલપત્ત કહે,
પણ સો જણનો સરદાર ન જાશો. ૧૫

સારૂં કામ કરવા વિશે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અરે રૂડો માનવ દેહ આવ્યો,
બહૂ પ્રતાપી પ્રભુએ બનાવ્યો;
તમે વિચારો હિત જો તમારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૧

ન કાઢશો કાળ કદી નકામો,
પરોપકારી શુભ નામ પામો;
ઠગાઇથી નામ ઠરે નઠારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૨

સુકીર્તિનો સ્વાદ સદૈવ ચાખો,
આ લોકમાં નામ અખંડ રાખો;
તો વાગશે નિર્ભયનું નગારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૩

જગત્પતિને પ્રિય કામ જે છે,
આ લોકમાં ઉત્તમ કામ એ છે;
બીજું બધું માલવિના બિચારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૪

હેતે કરો પુણ્ય પવિત્ર હાથે,
હાથે કર્યું તેજ સદૈવ સાથે;
બીજું નહીં મળે એક બુઝારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૫

દુષ્ટો મરીને અતિ દુઃખી થાય,
જે દુઃખ જીભે ઉચર્યું ન જાય;
ચિત્રો વિશે કેમ કરી ચિતારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૬

જરે કરી ઉન્મતતા ન આણો,
જરે કરીને નહીં શ્રેષ્ટ જાણો;
જરે કરીને ન રમો જુગારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૭

આયુષ્યમાંથી પળ ઓછિ થાય,
મહા મુલિ તે નહિ મેળવાય;
જરૂર આ જીવન છે જનારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૮

મહીપતીઓ પણ રાજ મેલી,
ખપી ગયા ભૂપર ખેલ ખેલી;
વિશેષ શું વર્ણન હું વધારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં ૯

નથી નથી નિશ્ચળ દ્રવ્ય દેહ,
નથી નથી નિશ્ચળ નારિનેહ;
અંતે થશે તે સઘળું અકારૂં.
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૧૦

સંસારનું સુખ સુધા સમાન,
નિશ્ચે તમે માનિ રહ્યા નિદાન;
ખચીત થાશે અતિ એજ ખારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૧૧

મનુષ્ય કાયા નથિ મોજ માટે,
ઘડી નથી તે પશુ પક્ષિ ઘાટે;

અખંડ સ્વર્ગે સુખ આપનારૂં,
કરો કરો કાંઇક કામ સારૂં. ૧૨

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

કોડે કામ કરો કૃપાળુ બનિને, સઉ શાસ્ત્ર શિક્ષા કહે,
જેથી શ્રી જગદીશ રીસ તજિને, રાજી રૂદેમાં રહે;
આ શિક્ષા સુણીને સુબોધ ગણિને, સુસ્નેહ સંભારજો,
દાખે છે દલપત્તરામ દિલમાં; ધીશ જનો ધારજો. ૧૩

દોહરા.

જો સુખ ઇચ્છો જગતમાં, કરો સદા શુભ કામ;
એ શિખામણ અહરનિશ, દે છે દલપતરામ. ૧૪
સરસું કરતાં વાર બહુ, નરસું તરત કરાય;
સાકર ગંધક તેલથી, તરત કોયલો થાય. ૧૫
જેવા તેવા નર કહે, તે નવ કરિયે કામ;
જે વાતે વાનર કહે, તે નવ કરિયે કામ. ૧૬
સારૂં નરસું કામ કરિ, પછી જુઓ પરિણામ;
વિખ અમૃત વાવી જુઓ, દાખે દલપતરામ. ૧૭

મનહર છંદ.

સારૂં કામ કરે તેની ખામીઓ ન ખોળી જોવી,
સારા સારા ગુણ જોઇ કહેવું જે સારૂં છે;
શાણપણે શાણા જનો સજે કામ તોય તેમાં,
નક્કી જાણો કશું કહેવાનું રહેનારૂં છે;
ઇશ્વરના કામમાં અનેક રીતે ખામી ભાસે,
મણિમાં મિઠાશ નહિ નિધિ જળ ખારૂં છે;
કહે દલપત કોટી ભાનુનો આભાસ છતાં,
આસમાની રંગ આ આકાશમાં અંધારૂં છે. ૧૮

દોહરો.

સૌ વાતે પડદો ભલો, ખુલ્લે દિસે બગાડ;
ત્વચા મઢયું શોભે શરિર, વસે માંહિ ગંદવાડ. ૧૯

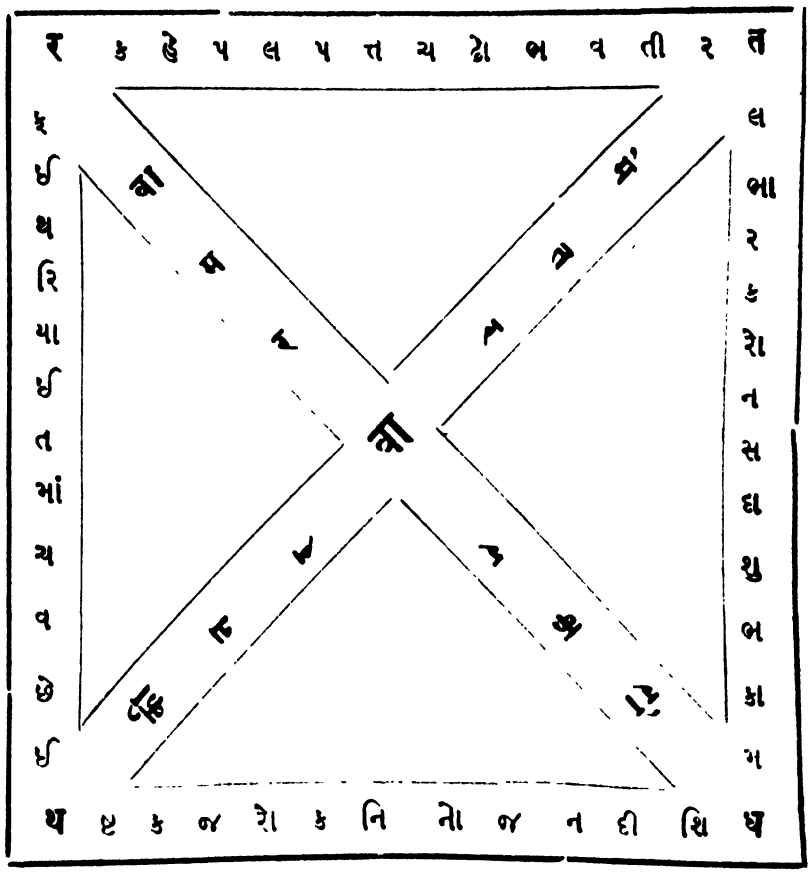
પોતે પોતાનું કામ કરી લેવા વિશે.

દોહરા.

અંતરમાં ઇશ્વર ધરી, પ્રેમે કરી પ્રણામ;
શુભ ભાસે તે સર્વદા કર તું તારૂં કામ. ૧
કોઈ વખાણે વિશ્વમાં, કોઈ કરે બદનામ;
તેની તો ચિંતા તજી, કર તું તારૂં કામ. ૨
પ્રથમ વિચારી તપાસી જો, પોતે તું પરિણામ;
શુભ ફળદાયક સંભવિત, કર તું તારૂં કામ. ૩
સ્વભાવ જૂદા સર્વના, તે નહિ મળે તમામ;
કો સારૂં નરસું કહે, કર તું તારૂં કામ. ૪
બહુ ધન ખરચી બાંધીયે, ધરણી ઉપર ધામ;
કોઈ ઉંચું નીચું કહે, કર તું તારૂં કામ. ૫
ભલા કુવાને પણ ભલો, ગણે ન સઘળું ગામ;
કહે કો પહોળો સાંકડો, કર તું તારૂં કામ. ૬
સજ્જન તણી સલાહ લઈ, ઠીક ઠરી મન ઠામ,
ભાસે જે તુજને ભલું, કર તું તારૂં કામ. ૭
પ્રારંભ્યું પૂરૂં કરી, વળતી લે વિશ્રામ,
વચમાં વાત ન સાંભળીશ, કર તું તારૂં કામ. ૮
આળસ તજી અહોનિશા, હઇડે રાખી હામ;
સર્વેનું શુભ ચાહિને, કર તું તારૂં કામ. ૯
કોઈ મુરબ્બી માનશે, કોઇ ગણશે ગુલામ;
હરખ શોક તેનો તજી, કર તું તારૂં કામ. ૧૦
જે માટીના માનવી, તે શું દેશે દામ;
ઇશ્વરની આશા ધરી, કર તું તારૂં કામ. ૧૧
સલાહ સારી સર્વદા, દે છે દલપતરામ;
નિર્મળ મન નિશ્ચય કરી, કર તું તારૂં કામ. ૧૨
તેજ તમારૂં જાણજો, કીધું જે શુભ કામ;
પછિ બીજા પૃથ્વિ વિશે, દાટયા રહેશે દામ. ૧૩
પ્રભુની ચહાય પ્રસનતા, કરે તેજ શુભ કામ;
કાં કિર્તિ ભૂખ્યો કરે, નિશ્ચળ રહેવા નામ. ૧૪
નિંદા સ્તુતી નવ ગણો, કરો આપ શુભ કાજ;
ક્યાં જાય છે કામ નિજ, જેમ મેલ રવિરાજ. ૧૫

ચોકી બંધ સવૈયો.

વાર તમે તલબાર કરો ન, સદા શુભ ધરો કરવા; વાર નકી થઈ છે વચમાં, તઈયારિ થઈ ફરવા મરવા;
વાર કરો ધરિ દીન જનોનિ, કરોજન કષ્ટથકી નરવા. વારમવાર કહે દલપત્ત, ચઢો ભવતીર તમે તરવા. ૧૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પ્રાણિ વિચાર વિલંબ કરી કરિ,
કામ ઘણાં કરવા ઉર ધારે;
આયુષ આમ તમામ જશે વહિ,
કામ કર્યાંનું કરીશજ ક્યારે;
જાવું પડે પછિ રાત પ્રભાત,
જમાત મળે જમદૂતનિ જ્યારે;
કામ ભલાં દલપત્ત કહે કર,
જે કર તે કર આજ અત્યારે. ૧૭

દોહરા.

નામ કામનાં શું ગણો, કરી બતાવો કામ;
પુત્ર હજી તો પેટમાં, આગળથી શું નામ. ૧૮

મનહર છંદ.

ઢોંગ ધરી દુનિયામાં દેખાડવું ભલું ડોળ,
એવી તો સંસાર વિશે સૌને સમજણ છે;
પોતાની તપાસ્યા વિના ભાખવી બીજાની ભૂલ,
એ વિદ્યાથી ભૂતળમાં ભાગ્યેજ અભણ છે;
ભલાં ભલાં ભાષણોથી ભાખી તો શકાય પણ,
કરી ન શકાય એજ એક અડચણ છે;
કહે દલપતરામ કહેવું સરસ કામ,
કહેવું તેવું કરી દેખાડવું કઠણ છે.

પરોપકાર કરવા વિશે.

કુંડળિયા—ભુજંગી છંદ.

રાખી દયા રદય વિષે, કરો લોક ઉપકાર;
ઉત્તમ કારજ એજ છે, સર્વે ધર્મનો સાર,

બધા ધર્મનો સારમાં સાર એ છે,
કથા વારતા ગ્રંથકારો કહે છે;
શિખી સાંભળીને જુઓ શબ્દ સાંખી,[1]
બનો ઊપકારી દયા દીલ રાખી. ૧

સર્વે લોકો છે સગા, પિતા એકનું પેટ;
એ સઉમાંથી એક પણ, નથી પરાયો નેટ.
પરાયો નથી નેટ એ મધ્ય એકે,
વડી બુદ્ધિ લાવી વિચારો વિવેકે;
ગયું જ્ઞાનનું ભાન અત્યંત ગર્વે
સગાઈ જુનીથી ગયા લોક સર્વે. ૨

પ્રીતી જેવી પુત્ર પર, ભ્રાત ઊપર જે ભાવ;
સ્નેહ તેહવો સર્વ પર, ઠરવા કરો ઠરાવ.
ઠરાવો સદા સ્નેહ સૌ લોક સાથે,
મયા રાખજો માનવી માત્ર માથે;
રૂડી જાણજો અંતરે એજ રીતી,
પુરી રાખજો પુત્રની તુલ્ય પ્રીતી. ૩

પામે પીડા પુત્ર તો, તાત ધરે સંતાપ;
પિતા અધિક પસ્તાય જો, પુત્ર કરે બહુ પાપ.
બહુ પાપ જો આદરે પુત્ર પાપી,
તજી દે નહીં તાત તેને તથાપિ;
રૂડું એહનું ઇચ્છશે સર્વ ઠામે,
પિતા શોચશે જો પિડા પુત્ર પામે. ૪

એજ રિતે જન અખિલનું, ઇચ્છો રૂડું આપ;
તરત કરો જયમ તેહના, સર્વ ટળે સંતાપ.
ટળે સર્વ સંતાપ સર્વે પ્રજાના,
મહા વૈભવો ભોગવે તે મજાના;
સદા કાળ શોભે સમૃદ્ધી સહી તે,
રૂડું અંતરે ઇચ્છજો એજ રીતે. ૫

દુખ દેખિ દિલ ધરિ દયા, દેવું સુખનું દાન;
તન મન ધન તે કારણે, કરો સકળ કુરબાન.
કરો સર્વ કુરબાન ને કષ્ટ કાપો,
નિરાશ્રીતને આશરો નિત્ય આપો;
રૂડા જન્મનો સારમાં સાર લેખી,
દયા રાખજો દીલમાં દુઃખિ દેખી. ૬

આપ વિચારો આપનું, દેહતણું જે દુઃખ;
સમજો તેવું સર્વને, દેહ દુઃખ કે સૂખ.
અરે દુઃખ કે સૂખ સર્વેનું એવું,
લગારે નહીં ન્યૂન ધારીજ લેવું;
તથા ચિત્ત ચાતુરિ ધિક્કાર વ્યાપે,
વિચારી જુઓ આપનું ચિત્ત આપે. ૭

સદા સર્વને માન ઘો, કદિ ન કરો અપમાન;
આપે જે અપમાન નર, નકી એજ નાદાન.
નકી એજ નાદાનની જાત નીચી,
મુખે બોલશે બોલ જે આંખ મીચી,
નહીં લાયકી એ થકી લેખિ લેજો,
સદા સર્વને આપ સન્માન દેજો. ૮

જુઓ સર્વ સૃષ્ટી વિષે, નજર કરીને નિત્ય;
મનુષ્યપર મહારાજની, સૌથી પૂરી પ્રીત.
પૂરી પ્રીત સૌથી મનુષ્યોજ પામ્યાં,
જુઓ જે થકી જુક્તિએ ખૂબ જામ્યાં;
દયાવંત તે ઊપરે દેવ દૃષ્ટિ,
તપાશી તમે તો જુઓ સર્વ સૃષ્ટિ. ૯

તે માટે સજ્જન તમે, જનપર પૂરણ પ્યાર;
રાખો તો પ્રભુ રીઝશે, કૃપાસિંધુ કર્તાર.
કૃપાસિંધુ કર્તાર ભર્તાર રીઝે,
નહીં તો ખરેખાત તે ખૂબ ખીજે;
કહું શું કથા તે વૃથા જાય વાટે
સુણો સજ્જનો સૌ તમો તેજ માટે. ૧૦

તમે પ્રીત તે ઊપરે, રાખો રૂડી રીત;
તો તે જન તમ ઊપરે, પુરી રાખશે પ્રીત.
પુરી રાખશે પ્રીત તે રીત રૂડી,
કશી એ વિષે વાત એકે ન કૂડી;
ચતુરાઇથી પ્રીતનો સ્વાદ ચાખો,
તમે પ્રીત તે ઊપરે રોજ રાખો. ૧૧

ઇચ્છે ભુંડું આપણું, કદિ અજ્ઞાની કોઇ;
તોપણ તે જનનું તમે, જરૂર રિઝો સુખ જોઇ.
રિઝો સુખ જોઇ તથા તોય તેનું,
કદી ઇચ્છશો માં દિલે કષ્ટ કેનું;
પુરા હોય તે તો નકી એમ પ્રીછે,
ભલે કોઇ જો આપણું ભુંડું ઇચ્છે. ૧૨

સુખ પામે સઘળી પ્રજા, ઓ ઇશ્વિર એ આપ;
હેતૂ કે શત્રૂ હજો, પણ થાજો નિષ્પાપ.

[1] સાંખી–માની.

થજો સર્વ નિષ્પાપ સત્કર્મ પામી,
કશી વાત કેરી રહેશે ન ખામી;
રૂદેની રૂચી બોલિ દલપત્તરામે,
પ્રજા સર્વ સારી રિતે સૂખ પામે. ૧૩

સર્વતોભદ્ર ચક્ર પ્રબંધ.—સવૈયા ૪૮.

પર કામ કરો મન પ્રેમ ભરી,
ભજિ પ્રાણપતી શુર વીર હરી;
નર હામ ધરો જન એમ કરી,
સજિ જાણુ મતી દુર શીર કરી;
થર ઠામ ઠરો ધન જેમ ઝરી.
ગજિ બાણુ ગતી પુર નીર તરી;
કર આમ ભરો તન નેમ ધરી,
તજિ તાણુ અતી ઉર ધીર ધરી. ૧૪

સવૈયો ૨ જો.

કામ કરો મન પ્રેમ ભરી,
ભજિ પ્રાણુ પતી શુર વીર હરી નર;
હામ ધરો જન એમ કરી,
સજિ જાણુ મતી દુર શીર કરી થર;
ઠામ ઠરો ધન જેમ ઝરી.
ગજિ બાણુ ગતી પુર નીર તરી કર;
આમ ભરો તન નેમ ધરી,
તજિ તાણુ અતી ઉર ધીર ધરી પર. ૨

૩ જો.

કરો મન પ્રેમ ભરી ભજિ,
પ્રાણુ પતી શુરવીર હરી નર હામ;
ધરો જન એમ કરી સજિ,
જાણુ મતી દુર શીર કરી થર ઠામ;
ઠરો ધન જેમ ઝરી ગજિ,
બાણુ ગતી પુર નીર તરી કર આમ;
ભરો તન નેમ ધરી તજિ;
તાણુ અતિ ઉર ધીર ધરી પર કામ. ૩

૪ થો.

મન પ્રેમ ભરી ભજિ પ્રાણપતી,
શુર વીર ઠરી નર હામ ધરો;
જન એમ કરી સજિ જાણુ મતી.
દુર શીર કરી થર ઠામ ઠરો;
ઘન જેમ ઝરી ગજિ બાણુ ગતી,
પુર નીર તરી કર આમ ભરો;
તન નેમ ધરી તજિ તાણુ અતી,
ઉર ધીર ધરી પર કામ કરો. ૪

અર્થ.

ઉપર લખેલા પહેલા સવૈયાનો અર્થ આ નીચે લખ્યો છે; તેના આધારથી તેમાંના બીજા સવૈયાનો અર્થ પણ સમજનારથી સમજી શકાશેઃ–

મનમાં પ્રેમ ભરીને પારકાં કામ એટલે પરોપકારી કામ કરો; વળી શુરવીર ઠરીને પ્રાણના પતિ જે પરમેશ્વર તેને ભજીને;

હે માણસો જનજાતિ પામીને એમ એટલે બતાવ્યા પ્રમાણે કરીને હિંમત ધરો; અને સુજાણબુદ્ધિ સજીને, માથું દૂર મૂકીને, એટલે જેમ શુરવીર માથું દૂર મૂકીને હિંમતનું કામ કરે છે; મતલબ કે માથાની ફીકર રાખ્યા વગર લડે છે, તેમ વળી વરસાદની પેઠે ઉદારતાથી ઝરીને એટલે દાન કરીને થર એટલે સ્થીર અચળ ઠેકાણે સ્વર્ગમાં ઠરો; અને બાણના જેવી ગતિથી ગર્જના કરીને સંસાર સમુદ્રના નીરનું પૂર તરીને, "અચળ થાઓ." શરીર નિયમ ધરીને, આવી રીતનો ઇશ્વરી કર એટલે વેરો ભરો, બીજી ઘણી તાણખેચ તજીને મનમાં મનમાં ધીરજ ધરીને એમ કરો.

દોહરા.

એજ વિચાર ઘણો વડો, એજ વડો આચાર;
માણસ માત્રે મન ધરી, કરવો પરોપકાર. ૧૫

પરમેશ્વરનો પામવા, ઇચ્છો પ્રેમ અપાર;
નેહ ધરી નર નારિયો, કરો શુભ ઉપકાર ૧૬

જપ તપ તીરથ વ્રત નિયમ, સૌ સાધારણ ધર્મ;
પરોપકાર કરો સદા, એજ ધર્મનો મર્મ. ૧૭

લાયક આશિષ લોકની, વિશેષ જાય ન વ્યર્થ;
આશિષ ઓસડ ફારશી, એક શબ્દનો અર્થ. ૧૮

છપ્પો.

અતિશય બની ઉદાર, કરો પ્રીતે પરમારથ,
વ્યર્થ બિજો વ્યવહાર, એજ સાચો છે સ્વારથ;
રીઝે જગનો રાય, થાય નાણું જો થોકે,
નહીં રહે કશું ન્યૂન, પુણ્ય ફળશે પરલોકે;
ટપકે ટપકે સરવર ભરે, પાળ કાંકરે કાંકરે,
હિંમત ધરિ હાથો હાથથી, નાખો કણ નવ ટાંક રે. ૧૯

દોહરા.

લાભ લિધો પર લોકનો, ધર્યું અવિચળ ધામ;
પ્રીતે પર ઉપકારનાં, કીધાં જેણે કામ. ૨૦
માન તરત કદિ નવ મળે, તો તેથી શું થાય;
ખેડ કરી શુભ કામની, તે નિષ્ફળ નવ જાય. ૨૧

કોઇનું ભલું કરવાથી પ્રભુ રીઝે છે.

દોહરો.

કરિયે સારૂં કોઇનું, એજ ધર્મનું કર્મ;
બીજા કલ્પિત ધર્મ છે, મનમાં સમજો મર્મ. ૨
તે માટે મનમાં તમે, કરજો પ્રથમ વિચાર;
આ કરવાથી કેટલો, થાશે પરોપકાર ૨

હરિગીત છંદ.

તું તીર્થમાં જ્યાં ત્યાં વિચરતો ધર્મ જાણિને ધસ્યો,
વૈરાગ્યથી પરતી તજીને વન વિષે જઇ વસ્યો;
ભગવાં ધરીને ભટકતો રહિ પેટ ભીખીને ભર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૩

તેં નિત્ય સ્નાન ત્રિકાળ કીધું ચાહિ ગોમય ચોળિને,
તેં પંચ ગવ્ય વિશેષ પ્રાશન કીધ ઘોળી ઘોળીને;
આહાર એકજ વાર કરવો એવું વ્રત તેં આચર્યું,
શી રીતે ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૪

તેં હોમ હવન ઘણા કર્યા ઘી હવનમાં હોમ્યાં ઘણાં,
તેં ચાલતી નદિને ચઢાવ્યાં દૂધ દહિ ગાયો તણાં;
બહુ વર્ષ સુખ મુનિવ્રત ધાર્યું તેં ઠીક તુજ મનમાર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૫

તેં નવ નવાં નૈવેદ કરિને તે પ્રસાદી તું જમ્યો,
ઉપવાસ ને એકાસણાં કરિ દેહને બહુ તેં દમ્યો;
ખાડો ખણીને ડાટીયું જે અન્ન જમતાં ઉગર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૬

તેં પ્રાર્થના પ્રભુની કરી મુખ વિવિધ વચન ઉચ્ચારીને
તેં સ્તોત્ર પાઠ ઘણા કર્યા નિત નિત્ય નિયમો ધારીને
ગદ ગદ સ્વરે ગુણ ગાન કરતાં આંખથી આંસુ ઝર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૭

ભગવાન લૂખી ભક્તિથી રીઝે નહીં રજમાત્ર તે,
પણ ભક્તિપર ઉપકાર સાથે થાય પ્રભુ પ્રિય પાત્રને;
તેં વગર વાદવિવાદ કીધા કામ તેથી શું સર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું. ૮

દોહરા.

સારૂં કોનું શું કર્યું, એ ઉર વિષે વિચાર:
ઊડા ઊડા ભેદની, તજ બીજી તકરાર. ૯

કરો સુધારો દેહનો, જન સુખ લે સૌ ઠામ;
ધર્મ જાણિ મનમાં ધરો, એવું ઉત્તમ કામ. ૧૦

॥ इति ईश्वर तथा धर्म संबंधी प्रकरण ॥

प्रकरण ४ थुं.

સંસ્થાન સુધારા વિશે.

દોહરા.

જે સંસ્થાનો ચિત ચડયાં, હવે કહું આ ઠામ;
સંક્ષેપે વર્ણન કરૂં, સહિત સુધારા કામ. ૧

હરિગીત છંદ.

વઢવાણ રણમલસર તથા, મેવાસ મોટું રાન છે;
વળિ કહું અમદાવાદમાં, જે જે સુધારા સ્થાન છે;
વાળ ગુર્જરી વાણી વિલાપન, કોડથી તેમાં કવું;
શુભ ભરૂચ ગ્રંથસ્થાન, મુંબઇ સહિત સાગર વર્ણવું. ૨

વઢવાણ વિશે.

उपजाति वृत्त,

॥ श्री वर्धमानाधिप राजसिंहो,
यो सौ महाराण पदांबि भर्ति ॥
॥ स चंद्रसिंहेन सुतेन सार्द्धं,
वुभेन पुर्णेन्दुरिवास्ति राज्ये ॥१॥

ચંદ્રવળા છંદ.

સોરઠ દેશતણે શીમાડે, વડું શહેર વઢવાણ;
રાજસિંહજી રાજ કરે છે, મહિપતિ તે મકવાણ;
મહિપતિ તે મકવાનવંશી, ચંદ્રસિંહ સુત સૂરજ અંશી;
વાસ કવિનો નાગરવાડે, સોરઠ દેશ તણે શીમાડે. ૨

ભાગોળે નદિ ભોગવતી છે, તેને દક્ષિણ તીર;
જૈનધરમના જ્યાં મહા જોગી, વિચર્યા શ્રી મહાવીર;
વિચર્યા શ્રીમહાવીર વખાણી, સતિ થઇ રાણકદેવડિરાણી;
જ્યાંજુક્તી બહુ જોગવતીછે, ભાગોળે નદિ ભોગવતી છે.

પાટણ પુરથી પ્રથમ વસેલું, વલ્લભિપુરની વાર;
રાખેંગાર જીરણધડરાજા એનો ત્યાં અધિકાર;
એનો ત્યાં અધિકાર બિરાજે, રાડ કરી લીધું સિદ્ધરાજે;
કિલ્લાવાળુ તેણે કરેલું, પાટણપુરથી પ્રથમ વસેલું. ૪

વળતી રાય કરણવાઘેલે, પાટણને પ્રથિવીશ;
હરપાળ મકવાણાને દીધાં, બહુ ગામો બક્ષીશ;
બહુ ગામો બક્ષીશજ આપી,પ્રથમ ગાદિપાટડિયે સ્થાપી;
ભલું વઢવાણ દીધું તે ભેળે, વળતી રાય કરણ વાઘેલે. ૫

માધાવાવ મનોહર મોટી, પુરમાં પશ્ચિમ પાસ;
જન પરદેશી આવે જોવા, પ્રસિદ્ધ નામ પ્રકાશ;
પ્રસિદ્ધનામ પ્રકાશ પણે છે, ગણતીમાં જન જુની ગણે છે;
છે વાવો બીજી પણ છોટી, માધાવાવ મનોહર મોટી.૬

કુળ દીપક દુર્લભજી કેરો, નારદ જેનું નામ;
કારભાર શ્રીકાર કરે છે, ગુણિયલ કીધું ગામ;
ગુણિયલ કીધું ગામ સુધારી, વસ્તી વળી વિશેષ વધારી;
ઘાટ રચાવે સરસ ઘણેરો, કુળદીપક દુર્લભજી કેરો.૭

દોહરા.

મહાવીરની વારનું, ભોગાવાનું દુઃખ[1];
પૂલ રચાવી ટાળિયું, સૌને કીધું સૂખ, ૮
વળી કરાવ્યું સ્કૂલનું, મોટું સરસ મકાન;
બિજી ઇમારત બહુ કરી, શોભાવ્યું સંસ્થાન. ૯

ચંદ્રાવળા છંદ.

સામવેદિ બ્રાહ્મણ શ્રીમાળી, ઠીક વસે તે ઠામ;
જન્મથકી વસિયો નિજજાતે, ત્યાં દ્વિજ દલપતરામ;
ત્યાં દ્વિજ દલપત્તરામ સુમારે, વર્ષ વીશ વળિ આઠ વધારે;
એટલી ઉમર એ સ્થળ ગાળી, સામવેદિ બ્રાહ્મણ શ્રીમાળી.

મનહર છંદ.

અરે માધાવાવ તારૂં વિશ્વમાં વધાર્યું માન,
શોભિતી બનાવી તને સારી શણગારી છે;
લાખ ધન ખર્ચી તને લાયક લાખેણી કરી,
તેણે જાણ્યું હશે જે જરૂર તું તો સારી છે;
કેટલાંક વર્ષ જતાં નીવડી તું એવી કેવી;
ખારીલી જણાઇને ગણાઇ ખૂબ ખારી છે;
કહે દલપતરામ ખર્ચત ન વ્યર્થ દામ,
ખર્ચનારે જાણ્યું હોત ખારી તું થનારી છે. ૧૧

દોહરા.

વડું ખ્યાત વઢવાણ છે, સાગર સરખું શહેર;
ઉપજી એમાં એક દિન, આ આનંદ લહેર. ૧૨
બકરાને પાડા તણું, દેવોને બળીદાન;
દેવાતું દસરા દિને, બંધ[1] કર્યું તે સ્થાન. ૧૩
મહિપતિ મકવાણા કુળે, રૂડા દાજીરાજ;
કુમાર વયમાં કોડથી, કીધું ઉત્તમ કાજ, ૧૪
રૈયત રાજી રાખવા, વ્હેમ તજ્યો આચાર;
બહુ રાજી થૈઇ બોલિયા, જન સૌ જેજેકાર. ૧૫
કાલૂભા નામે કહું, ભલા અવસર છે ભાઇ;
લાયક લક્ષ્મણ રામ સમ, ગુણિયલ જોડ ગણાઈ. ૧૬
પાપ કર્મને પરહરે, ધરે ધર્મ ધરિ ધીર;
સદા કરે સત્કર્મ ને વહેમ ન રાખે વીર. ૧૭
કરે પ્રભુ ચડતી કળા, પામો સુજશ પ્રકાશ;
રૈયત ને રાજાતણી, ઇશ્વર પૂરે આશ, ૧૮

નારાચ છંદ.

કરે રવી વિનાશ જેમ આસ અંધકારનો,
પડે પ્રકાશ તેમ જો વિદ્યાતણા વિચારનો;
વહેમનો વિનાશ થાય છેક અલ્પ વારમાં,
સુરીતથી જણાય ભેદ સાર ને અસારમાં. ૧૯
થયો નરેશ જ્ઞાનવાન વર્ધમાનપૂરનો,
સુબુદ્ધિથી તજ્યો વહેમ ધારિ ધર્મ શૂરનો;
પ્રતાપવંત આપ તે પ્રજાતિ પ્રીત પામિયો,
સુકીર્તિનો પ્રકાશ આશપાશ દેશ જામિયો. ૨૦
નરેશ દાજીરાજ આજ કાજ જે રૂડું કર્યું.
વધી વિશેષ લાજ ચિત્ત સૌ સમાજનું ઠર્યું;
સુણો પ્રજાજનો કૃપાળુ દેવ પાસ સૌ કહો,
સુપુત્ર ચંદ્રસિંહજી તણા સદા સુખી રહો. ૨૧

હરિગીત છંદ.

હણિ વ્હેમરૂપી વાઘ હિમ્મત, ત્રાસ ટાળ્યો અજતણો,
તેમજ ગરિબના ત્રાસ ટાળી, જુલમને જલદી હણો;
જે જે વિચારી તે તમારી, પ્રભુ પુરે મન કામના,
સુખ સાજને બહુ રાજ પામો, રાય દલપતરામના. ૨૨

મનહર છંદ

વિમળ વાઘેલા વંશ કહિયે કૈલાશ જેવો,
એથી ઉપજેલી જે ગંગાજી જેવી આજ છે;
મકવાણા વંશ રૂપી મળી મહાસાગરમાં,
લાખ ગણી લોકમાં વધારી વડી લાજ છે;
ચોખ્ખું નિરમળ ચિત્ત પુણ્ય દાનપર પ્રીત,
કોડથી કરેલાં જેણે ધરમનાં કાજ છે;

---

૧. ભોગાવાની રેતીમાં ભાર ખેંચવાથી બળદો મરી જતા હતા, તેનો દાખલો આજથી ૨૨૦૦ વર્ષ ઉપર થયેલા મહાવીર સ્વામિના વખતનો જૈનશાસ્ત્રમાં લખેલો છે.

૧. સને ૧૮૭૬ માં.

ભૂપ ભાવસિંહતણાં પરમ પવિત્ર પુત્રી,
સતી શિરતાજ આજ રૂડાં માજીરાજ છે. ૨૩

મોતી મહેરાણતણાં મુલકમાં માન પામે,
મોટી કીર્તિ તો તેથી દિસે છે મેહેરાણની;
હીરા જો હજાર ગાઉ હેમમાં જડાય જઈ,
ખરેખરી કીર્તિ તો તેથી હીરાની ખાણની;
ભાણનાં કિરણ ભૂમિ મંડળમાં ભાસે ભલાં,
ભલાઈ તો તેથી ભાસે છે વિશેષ ભાણની;
દેશમાં વિશેષ માન પામે દલપત તેથી,
વઢવાણનાથની વડાઈ વઢવાણની. ૨૪

દોહરા.

ચિતમાં નિત ચિંતન કરૂં, ધરિ ઉર હરિનું ધ્યાન;
દિન દિન દાજીરાજનું, ભલું કરે ભગવાન. ૨૫

જસ પામો જીવો ઘણું, કરો સુધારા કાજ;
કરે કૃષ્ણ ચઢતી કળા, દિન દિન દાજીરાજ. ૨૬

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વધી વિશેષે પસરાય વેલો,
આધાર રાખે સ્થળ જ્યાં ઉગેલો;
ભૂલું નહિ તેમજ જન્મભૂમિ,
ઘણે સ્થળે ઉદ્યમ કાજ ઘૂમી. ૨૭

મનહર છંદ.

અરે આમલી હું તારી છાયા તળે અવતર્યો,
તારી છાયા તળે એજ છાપરીમાં ઉછર્યો;
દેવળમાં દેવ તારી પાસે છે પારશનાથ,
સ્યામ રંગ શરીરે વિશેષ વેશ છે ધર્યો;
લાખુ વાવ લાખેણીનું પ્રતિ દિન પાણી પીધું,
વિસર્યું નથી મને હું જો વિદેશ વિચર્યો;
કહે દલપતરામ ગામ વઢવાણ સદા,
ઇશ્વિર આબાદ રાખે આશીષ હું ઉચર્યો. ૨૮

રણમલસરનું વર્ણન.

દોહરા.

જે જગદીશે જગતમાં રચ્યાં રૂડાં નર રત્ન;
કવિ વંદન તેને કરૂં, પ્રબંધ રચન પ્રયત્ન. ૧

ધણી ધરાં ગધરાતણો, "રણમલ" રૂડું નામ;
રણમલસર તેણે રચ્યું, પરોપકારી કામ. ૨

રચે બાગ કે બંગલા, રચે મહેલ નિજ માટ;
નવાઈ એમાં કાંઇ નહિ, એ તો વહેતી વાટ. ૩

સૌ જનના સુખ કારણે, કીધું જે કંઈ કામ;
ધરણી તળમાં ધન્ય તો, નિર્મળ તેનું નામ. ૪

એવા જનનો જગતમાં, કરવો જશ વિસ્તાર;
આપ્યો મુજને ઇશ્વરે, એ માટે અવતાર. ૫

સમિપ ધરાંગધરાપુરી, ઠાઠ બનાવ્યો ઠીક;
ઉત્તર દિશામાં ઓપતું, રણમલસર રમણીક. ૬

દુર્ગતણા તે દ્વારથી, દિસે કેટલે દૂર;
પૂર્ણ ફૂટ પાંત્રીશસે, જાણો જનો જરૂર. ૭

ખરચ્યું નાણું ખાંતથી, લેખે ગણિ અધલાખ;
તે પરમારથ કારણે, સૌ જન પૂરે સાખ. ૮

કરિ સારી કારીગરી, કીધું એવું કામ;
રચના રણમલસરતણી, રાચે દેખી રામ. ૯

ભુજંગી છંદ.

જશે આજ સારી સરે[૧] યુક્તિ જોઇ,
કહું તે હવે જો ધરો કાન કોઈ;
થશો મગ્ન આનંદમાં તૃપ્ત થાશો,
ચિતે નિત્ય તે વાંચવાને ચહાશો. ૧૦

ભલા પુણ્યના કામમાં રાખિ ભાવ,
રચ્યું રાજસાહેબ રૂડું તળાવ;
પુરા પુણ્યનું કામ તે જેમ જાણી,
રચે પર્વ પુણ્યાર્થ પુણ્યાત્મ પ્રાણી. ૧૧

વિશેષે કરી કામ તે હું વખાણું,
જગાધીપતી રીઝશે એમ જાણું;
વડી પુણ્યની વાત કોઈ વખાણે,
ટળે પાપ તેનું પ્રભૂ પ્રીત આણે. ૧૨

દયાથી પ્રભુએ દિધી કાવ્ય શક્તિ,
ભલા ભાવથી તો કરૂં એવિ ભક્તિ;
કરે પુણ્યનું કામ કોઈ વિચિત્ર,
વખાણી કરૂં મારિ વાણી પવિત્ર. ૧૩

રચ્યું ઇશ્વિરે શ્રેષ્ટ બ્રહ્માંડ આખું,
જુઓ કામ તેમાં બહુ બાકિ રાખ્યું;
દિસે જ્યાં ઘણાં માણસોનો જમાવ,
ન કીધાં ઘણાં ત્યાં કુવા ને તળાવ. ૧૪

દોહરા.

તે તો પરોપકારિ જન, કરે રિઝવવા રામ;
કવિજન પણ કિરતી કરે, અવલોકી એ કામ. ૧૫

---

૧. સરે—તળાવે.

વર્ણન કરવા મન વધ્યું, તાજું કોઈ તળાવ;
રણમલસર નજરે પડયું, ભાળી ઉપજ્યો ભાવ. ૧૬
વીરમગામે મૂનસર, છે ધોળકે મલાવ;
કાંકરિયા નામે કહું, અમદાવાદ તળાવ. ૧૭
જોયાં તે જીરણ ઘણાં, ફાટયાં તૂટયાં તેમ:
વર્ણન એવાં વૃદ્ધનું, કરવું રૂચે કેમ. ૧૮
સરસ સરોવર આ સમે, સૌ જનના સુખ કાજ;
ધર્મ નિમિત બંધાવિયું, રૂડા રણમલરાજ. ૧૯
વર્ણન કરવા મન વધ્યું, તે નિરખી તતખેવ;
કોડે હું વર્ણન કરૂં, દેશે વાચા દેવ. ૨૦
સંવત મુનિ[૭] શશિ[૧] ભક્તિ[૯] ભૂ,[૧] માઘ માસ સુખકાર;
રણમલસર રૂડું રચ્યું, વદિ દ્વાદશિ કવિ[૧] વાર. ૨૧

દુરથી દેખાવ—ભુજંગી છંદ.

જુઓ દૂરથી યુક્તિ કેવી જણાય,
ગિરી રાજ્યની તુલ્ય શોભા ગણાય;
ઘણાં ઝાડનાં ઝુંડ ઊંચાં વધેલ,
દિસે જેમ માહેશ્વરીનો મહેલ. ૨૨
વિશેષે જુઓ આ વડોની ઘટા છે,
તથા તાડની છત્ર જેવી છટા છે;
કહું કેળની ક્રાંતિ કેવી કરી છે,
ધજાઓ રૂડી આંગણે શું ધરી છે. ૨૩
નમે ને ઊંચી થાય આકાશમાંહી,
કરી હાથ ચાળા કહે જેમ કાંહી;
કહે સાનમાં સર્વને મર્મ એવા,
અહો પ્રાણિ આવો અહિં દાન લેવા. ૨૪
બિજા ઝાડનાં પાંદડાં ખૂબ ઝૂમે,
રૂડાં બારણે તોરણો જેમ લૂમે;
સુગંધી શિળો વાયુ સન્મુખ આવે,
તહાં માનથી તેડવા જેમ ધાવે. ૨૫
જુઓ કોકિલા બોલ મીઠા કહેતી,
જનારા જનોને દિસે માન દેતી;
ઝિણા શબ્દ બીજા ખગો ઉચ્ચરે છે,
દિસે જેમ તે વાત કાંઈ કરે છે. ૨૬
તહાં રંગ લીલાં તૃણો ઊગિયાં છે;
બિછાનાં બિછાવેલ શું શોભિયાં છે;
સુશોભીત ઝાડો રહ્યાં ખૂબ ઝૂમી,
રૂડી જાણિયે તે રચી રંગભૂમિ. ૧૭
જુઓ પાણિયારી સ્ત્રિયો કેવિયો છે,
દિસે શિર ગર્બા ધરિ દેવિયો છે;
ઘણા લોકના થોક જાતાં જણાય,
જનો જેમ તિર્થે મળી સંઘ જાય. ૨૮
જુઓ કોઇ તો કાવડે નીર લાવે,
નિહાળી કવીને ઉરે તર્ક આવે;
દિસે તીર્થ વાસી કરી તીર્થ આવ્યો,
જુઓ કાવડે નીર ગંગાનું લાવ્યો. ૨૯
પશૂ વૃંદ પાણી પિવા કાજ જાય,
મળે વૃંદમાં વૃંદ તો ભીડ થાય;
દિસે જેમ દાતારના દ્વાર પાસે,
રહે ભીડ ભીખારિની દાન આશે. ૩૦
જુઓ એક રસ્તેથિ ગાયો અનેક,
દિસે આવતો ઘેરિ ગોવાળ એક;
ઘણા લોકનો એક આચાર્ય જેમ,
ચલાવે જુઓ ધર્મનો પંથ તેમ. ૩૧
વળી વીચરે ને કરે શબ્દ ગાયો,
સુણી શબ્દ તે તો વિશેષે સુહાયો;
તૃષા તો ટળી પૂર્ણ જેને પ્રતાપે,
મહારાજને ગાય આશીષ આપે. ૩૨

પાળનો દેખાવ.

બધી બાજુએ પાળ કાંગ્રેલિ કેવી,
સિમા સર્વ દીસે સજી હોય જેવી;
સિમા દેશ નેપાળની સૌથિ સારી,
હિમાદ્રી શિવાલીકની જેમ ધારી. ૩૩
દિઠાં ઊપરે દેવળો દીપતાં છે,
તથા શીખરો શીર શોભી રહ્યાં છે;
જગા જોઇ જોનારનું ચિત્ત લોભે,
હિમાળા શિરે શીખરો જેમ શોભે. ૩૪
પડે પાણિમધ્યે પ્રતીબિંબ કેવાં,
યથાર્થ પ્રમાણે બિજી જોડ જેવાં;
રૂડાં દેવળો દેખિને દીલ ભાવ્યાં,
બિજાં જાણિયે શેષનાગે બનાવ્યાં. ૩૫
દિસે દેવળોનાં પ્રતીબિંબ કેવાં,
નિધા નીર નાચે રહે સ્થીર એવાં;

૧. કવિ—શુક્ર.

ધજાઓ દિસે નીરમાં દેવળોની,
સજી જેમ સાક્ષાત શોભા સદાની. ૩૬

મનહર છંદ.

ઉત્તર ને દક્ષિણુ કિનારા સીધી લીટીમાં છે,
બસેં ને શિતેર ફુટ લંબાઈ પ્રત્યેકની;
પૂરવ ને પશ્ચિમ કિનારા લંબગોળાકાર,
આકૃતિ મધપૂડાના છિદ્રના વિવેકની;
ચોખ્ખા તે દિશાઓમાં દેખાય છે ચચ્ચાર ખૂણા,
એકસો શિતેર ફુટ લંબાઇ હરેકની;
વિશ્વ વશીકરણ શું અષ્ટ કોણ જંત્ર રચ્યો,
એવી યુક્તિ જોઇ રણમલસર એકની. ૩૭

દોહરો.

ઘેરાવો તટ ઘાટનો, ઠીક બન્યો છે ઠાઠ.
ફુટ ગણતાં પૂરા થયા, પંદરસે ને સાઠ. ૩૮
પૂર્વ દિસે નથિ પગથિયાં, ત્રણ દિશમાં છે તેહ;
પણ યુક્તી પરિપૂર્ણ છે, જોવા લાયક જેહ. ૩૯
નૈરૂત વાયુ ખૂણમાં, જળની આવક જાણ;
દીઠી ત્યાં શુભ દેરિયો, તેનાં કહું પ્રમાણ. ૪૦
ત્રણ દેરાં દક્ષિણ તટે, ઉત્તરમાં બે એમ;
પશ્ચિમ તટપર એક છે, પૂર્વ તટે બે તેમ. ૪૧

મનહર છંદ.

દક્ષિણમાં પૂર્વભણી ભંડારી કુબેર ભલા,
આથમણે રામેશ્વર તથા હંસા દેવી છે;
ઉત્તરમાં પૂર્વભણી શક્તિતણું દેરૂં શોભે,
પશ્ચિમ તરફ દેવી બૈચરાજી તેવી છે.
પૂર્વે તટે દક્ષિણમાં દેવી મહાલક્ષ્મિ દીસે,
ઉત્તર ગણેશદેવતણી દેરી એવી છે;
પશ્ચિમ તટે તો જળ દેવકીની જોઇ દેરી,
કહું છું વિગત તેની દેરી કેવી કેવી છે. ૪૨

દોહરા.

લાંબું ઊંચું બાર ફૂટ, હંસાનું આગાર;
સવા આઠ ફુટ પહોળું છે, સરવરનો શણગાર. ૪૩
લાંબી પહોળી ફુટ ત્રણ, ઊંચી નવ ફુટ એમ;
જળદેવીની દેરી છે, તે પણ શોભે તેમ. ૪૪
લાંબાં સાડીઓગણિસ, પહોળાં તે ફુટ બાર;
ઉંચાં પંદર ફુટ છે, અવર દેવ આગાર.[1] ૪૫

તે તળાવનું ક્ષેત્રફળ, ગણિયે પાળ સિવાય;
૭ ૫ ૬ ૨ ૪ ૩
*મુનિ સર ભુજ દગ વેદ ગુણ, ફુટની સંખ્યા થાય. ૪૬
પાળ ઉપર ફુલ ઝાડના, બાગતણો છે ઠાઠ;
માપ્યો તે પહોળે પને, સર્વ દિશે ફુટ સાઠ. ૪૭

હરિગીત છંદ.

વડ પીંપળા ને પીંપરો, ગુંદિયો વડગુંદા દિઠા,
પરદેશિ દેશિ બાવળો, લીંબડા કડવા ને મિઠા;
મહુડા[2] પલાશ પલાંશી ખેર, અશોક પલ્લવ આંબલી,
છે બોરસલિ ને બોરડી, કાંચક અને બીલી ભલી. ૪૮
અરિઠી સરગવા વાંસ છે, ત્યાં અધિક ઉંચા તાડ છે.
રાજાંબુ જાંબુ નાળિયેરી, આમ્રનાં પણ ઝાડ છે;
અનાસ અંજીર દ્રાખ દાદમ, કેળ દેશિ ફૂકણી,
શેતૂર ને સીતાફળી, વળી જામફળી પણ છે ઘણી. ૪૯
બીજોરિ તેમ બદામડી, છે કરમદા સારા કહું,
ગુલદાઉદી ને ગુલછબા ગુલતોર પણ ત્યાં છે બહુ;
ગોટા હજારી હારસિંગા, જુઈ કણેરી કેતકી,
ચંપો અને છે અગથિયો, નિર્ખતાં મન લોભે નકી. ૫૦
તુળસી સ્વદેશિ વિલાયતી, છે નોળગુડ ને લેસ્પતી,
આસુંદરો મેંદી કુંવાર, ફુદિના આદિક છે અતિ;
શોભા નિહાળી શી કહું, ઉપમા સરસ આભાસની,
ઝુંબી રહી છે ઝાડિ તે કહિયે રૂડી કૈલાસની. ૫૧

ભુજંગી છંદ.

રહી ઝુંબિ ત્યાં જેમ કૈલાસ ઝાડી,
ગુણી ગંગ શું નીર ઓપે અગાડી;
વળી ઝાડિ તે જેવિ શંભૂ જટા છે,
અને એથકી ઉતરી ગંગ આ છે. ૫૨
ફુલ્યાં ફૂલ તેમાં રૂડાં પંચરંગી,
રહે લોક જોવા અતીશે ઉમંગી;
બન્યો શોભિતો ઇંદ્રનો બાગ જેવો,
દિસે દેખતાં સાફ દેખાવ એવો. ૫૩
રૂડી પાળ જોવા ઘણું ચિત્ત લોભે,
સુસિંહાદ્રિ સિંધુ તટે જેમ શોભે;
રચ્યા છે નિચે ચાલ ચોખ્ખી વિશાળ,
દિસે દુર્ગ હૈયારખી તુલ્ય તાલ. ૫૪

1. આગાર–ઘર.

* ૩૪૨૨૫૭. ૨. પલાશ–ખાખરો.

પગથીયાં.

સજ્યાં શોભિતાં સ્વચ્છ સોપાન[1] સારાં,
દિસે હર્ષ પામે જનો દેખનારાં;
જુએ જેવિ દીપે મણી પાશ્વ જાતી,
ભલી એવી પાષાણની શુદ્ધ ભાતી. ૫૫

ધસે કે ખસે તે નહિ કોઇ કાળે,
કરી કીર્તિ છે સ્થીર જાણે ભુપાળે;
ઘણા કાળ સુધી ટકી તે રહેશે,
જનો રાજની કીર્તિ તેથી કહેશે. ૫૬

કહું સાત સોપાનની જુક્તિ કેવી,
જઇ સજ્જનોએ લિલા જોઇ લેવી;
નિચે એકથી એક છે એમ થોક,
દિસે જેમ બ્રહ્માંડના ઉર્ધ્વ લોક. ૫૭

જુઓ નારિયો નીર જેને ભરે છે,
ઘડા નીરમાં ધીર ધારી ધરે છે;
બહુ શબ્દ જે જે મહારાજ બોલે,
કહે દાન દાતા નહીં આપ તોલે. ૫૮

પડે છે પ્રતીબિંબ ત્યાં નારિ કેરાં,
ઘણા નીરમાં સ્વચ્છ શોભે ઘણેરાં;
દિસે જેમ પાતાળની પદ્મણી છે,
મહારાજનું પુન્ય તે પુછિ પીછે. ૫૯

જળ વર્ણન.—દોહરો.

રૂડા રણમલસર વિષે, જીવન છે તે જાણ;
જીવન રણમલસિંહનું, આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ. ૬૦

ભુજંગી છંદ.

જુઓ નિર્મળું છે ભર્યું નીર કેવું,
દિસે સજ્જનોનું ભલુ ચિત્ત જેવું;
અતી લાયકી વાળિ જો લેર આવે,
રૂડી સાગરે લેર જેવી સુહાવે. ૬૧

કહું છું વળી તે દિસે લેર કેવી,
કવીને દિસે કાવ્યની લેર જેવી;
વળી તે થકી હું વખાણું વધારે,
કહે દાન લ્યો હાથ લાંબા પસારે. ૬૨

૧. સોપાન—પગથીયાં.

કહે લોક છે તે સરે[1] નીર કેવું,
અમે સાંભળ્યું છે ઘણી વાર એવું;
જનો વિશ્વમાં જે ન આ નીર જાણે,
વધૂ નીર ગંગાતણું તે વખાણે. ૬૩

પિએ નીર ત્યાં કોઇ ઝાઝે પ્રસંગે,
હરે રોગ આરોગ્યતા થાય અંગે;
સદા એ મહા ઔષધી જેમ સેવી,
નિરોગીષ્ટ કાયા કરે શુદ્ધ એવી. ૬૪

ભલે દેવ લોકે સુધા ખૂબ હોય,
કદી પૃથ્વીના લોક પામે ન કોય;
સુધાથી ઘણું આ દિસે નીર સારૂં,
તૃષાતૂરની જે તૃષા ટાળનારૂં. ૬૫

સુધા જે પિએ જે કરે સ્વર્ગવાસ,
અહીં જીવતાં કોઇ રાખે ન આશ;
ઉધારે હજારોતણી છાપ છાપે,
ભલો એથિ જે રોકડો એક આપે. ૬૬

ભલે હોય ભાગીરથી સૌથિ મોટી,
ન આપે મને નિત્ય તે નીર લોટી;
પિએ મૂજ દેશી જનો પાણિ જેનું,
વખાણું વિશેષ વડું માન તેનું. ૬૭

રૂડે તે તળાવે રહ્યું નીર એમ,
જુઓ અક્ષરોમાં રહે અર્થ જેમ;
કહું શોભિતા નીર કલ્લોલ કેવા,
બને વાણિ કેરા બહુ છંદ જેવા. ૬૮

વળી સ્વચ્છ ભાસે ભર્યું નીર એમ,
ભરી વિશ્વમાં રાજની કીર્તિ જેમ;
તરંગો ઉઠે સ્વચ્છ તે મધ્ય કેવા,
જુઓ રાજની કીર્તિનાં કાવ્ય જેવા. ૬૯

હશે નીર કે આ હશે કાચ ઢાળ્યો,
ટળે શી રીતે એહ સંદેહ ટાળ્યો;
રચેલો મએ દાનવે જેમ સ્વસ્થે,
અતી ઓપતો ચોક શ્રી ઇંદ્રપ્રસ્થે. ૭૦

ઉઠે નીરમાં ઊજળા જે તરંગ,
વધે દેખતાં અંતરે ઊછરંગ;
જુઓ યજ્ઞ ભૂમી વિષે ઊજળીઓ,
ભલી ભાત લીપી કરી ઓકળીઓ. ૭૧

૧. સરે.—તળાવે.

જળ જંતુ વિશે.

વસે મચ્છ ને કચ્છ કચ્છો[1] વસે છે,
મીઠા નીરનું તે સદા સૂખ લે છે;
નિધિનું ગણી નીર તો ખૂબ ખારૂં,
વસ્યા સિંધુવાશી પીવા નીર સારૂં. ૭૨

જુઓ ઇશ્વરે શક્તિ આપેલિ જેવી,
જુદા પ્રાણિઓમાં દિસે શક્તિ તેવી;
સહૂ પોતપોતાનિ શક્તિ પ્રમાણે,
ગતી તેવિ ને કામ તેવુંજ જાણે. ૭૩

જુઓ મચ્છ તો નીરમાં ખૂબ દોડે,
જમીમાં નહિ જૈ શકે કીડિ જોડે;
જુઓ સાપ ને કાચબા જાતિ જે છે,
મહીમાં તથા નીર મધ્યે ફરે છે. ૭૪

જુઓ નીરની કૂકડી જેવું નામ,
ફરે પાણિમાં પૃથ્વિ આકાશ ઠામ;
ઉડી ઊંચિ આકાશની વાટ જાય,
તદા પક્ષિણી તેનિ જાતી જણાય. ૭૫

જુઓ ભૂમિમાં આજ જ્યારે ફરે છે,
ભલી ભાતની ભૂચરી તે ઠરે છે;
જળે ડૂબિને ઉંડિ અત્યંત જાય,
તદા પાણિનો પ્રાણિ તે તો ગણાય. ૭૬

પ્રભૂ માનવીને મતી તેમ આપે,
બધાં કામ સાથે પ્રભુને પ્રતાપે;
પ્રભૂદત્ત શક્તિ ન જેને જણાય,
સદા કામ તેના થકી એક થાય. ૭૭

બિજા કામમાં બુદ્ધિ તેની ન પેસે,
બતાવે બિજું કોઇ તો હારિ બેસે;
વિચારી ભલા[2] દીનતા મૂખ ભાખે,
મહા મૂર્ખ મિથ્યા અભીમાન રાખે. ૭૮

કદી પારધી જાળ તેમાં ન નાંખે,
રહે પ્રાણિયો તે નહીં બીક રાખે;
જડે જાન્હવી તીરમાં વાસ જેને,
નહીં ધર્મના દૂતનો ત્રાસ તેને. ૭૯

૧. કચ્છો—એક જાતની માછલી, જેની પૂંછડી પાતળી હોય છે, અને એને મુછો હોય છે.
૨. ભલા—સારા જનો.

જળ ઉપરનો દેખાવ.

જુઓ પાનડાં પાણિ મધ્યે તરે છે,
દિસે તે નિધી મધ્ય નૌકા ફરે છે;
દિસે દીઠડાં જેમ શોભે સુકાન,
ચડયા જીવ જંતૂ ઉતારૂ સમાન. ૮૦

બહુ પોયણી પદ્મ પત્રો બિરાજે,
ભમે ભ્રંગ તેની છબી ખૂબ છાજે;
બિજા પક્ષિઓ ઉડતા આવી પેઠા,
બહુ જાણિએ આવિને હંસ બેઠા. ૮૧

બગોની જુઓ પંક્તિ કેવી બની છે,
ધરે ધ્યાન ને ઝાલવા મત્સ ઇચ્છે;
ઠગો વેષ આચાર્યનો જેમ ધારી,
ઠગે લોકને તે બની બ્રહ્મચારી. ૮૨

વળી આ જુઓ જોડ છે ચક્રવાક[1],
જુદાં ના પડે પ્રેમ એવો અથાક;
દિસે જાણિયે કોઇ છે દેવી દેવી,
શિવા શ્રાપથી પામિયાં કાય એવી. ૮૩

ત્રિવેણીનો આભાસ.

સદા નીર મોતી સમું સ્વચ્છ જે છે,
ગણે લોક ગંગાતણું નીર તે છે;
ચઢે મેઘ તો શામળું તે રહે છે,
તદા લોક કાલિંદિ કેરૂં કહે છે. ૮૪

કદી આભ તારાથિ રાતું જણાય,
નદી બ્રહ્મપુત્રી તણું તે ગણાય;
કદી તો બધા રંગ સાથે દિસે છે,
તદા લોક જાણે ત્રિવેણી વસે છે. ૮૫

તટે મંદિરે ગૌરિનો નાથ લાધ્યો,
મળ્યો જાણિયે એજ ગોવિંદ માધો;
સમીપે ત્રિવેણી તણો આ સમાજ,
પ્રભા પેખિને જાણિયે પ્રાગરાજ. ૮૬

સાત સમુદ્રનો આભાસ.

હરે ધાતુના મેલને જેમ ક્ષાર,
બધું ધોઇને તે કરે ધાતકાર;
હરે રોગને તેમ આ એક બિંદુ,
ઘટે ઉપમા એકથી "ક્ષાર સિંધુ.[2]" ૮૭

૧. ચક્રવાક—સારસાં. ૨. ક્ષારસિંધુ—જેને હિંદી મહાસાગર કહે છે તે. હિંદુસ્તાનની પાસે.

પ્રભા જાઇ જાૂઈ તણી જ્યાં પડે છે.
તહાં ક્ષીરનો[૧] સિંધુ ચિત્તે ચડે છે;
પ્રભા ગુલદાઉદિના ગુચ્છની તે,
દધી[૨] સિંધુની તો છબી ત્યાં બની છે. ૮૮

પ્રતિછાંય ચંપાનિ જે ઠામ પેખી,
લિધો ધી[૩] તણો સિંધુ તે ઠામ લેખી;
વળી દાડમીનાં દિસે પુષ્પ જ્યાં છે,
ભર્યો સિંધુ ઇક્ષુ[૪] રસે તેમ ત્યાં છે. ૮૯

દિસે મેઘ આભાસથી નીર કાળું,
સુરાનો[૫] ભર્યો સિંધુ તે વાદ ભાળું;
સદા તે દીસે મિષ્ટ[૬] સિંધૂ સમાન,
ભર્યું ભૂમિ મધ્યે સુધાનું નિધાન. ૯૦

સમુદ્ર મંથન.

દિસે ચોકિ ત્યાં રાજ સાહેબ કેરી,
સિપાઇ તથા હિંદુ જાતી ઘણેરી;
ઘટે ઉપમા ઉચરૂં એનિ એમ,
મળ્યા દેવ દૈત્યો નિધિ તીર જેમ. ૯૧

જુઓ રૂડિ આ એક હોડી તરે છે,
ધરેલો નિધી મધ્ય મંથાદ્રિ એ છે;
દિઠો સર્પ આશ્ચર્યકારી અથાગ,
વસ્યો જાણિયે એજ વાસૂકિ નાગ. ૯૨

ચૌદ રત્ન.

મહારાજના મ્હેલમાં જે[૧] રમા છે.
વશી વાસ સાક્ષાત સિંધૂસુતા છે;
મહારાજને કંઠ[૨] હીરાનું તેજ,
મળ્યો સિંધુ મધ્યેથિ કૌસ્તુભ એજ. ૯૩

તળાવે રૂડી વૃક્ષની ભાળિ ભાત,
દિસે જાણિયે એજ [૩]પારિજાત;
ભગો પાણિના પાનથી છે પ્રમત્ત,
દિસે ગુણ એ તો સુરાનો જ[૪] સત્ય. ૯૪

દોહરો.

વૈદ વડો વિખ્યાત છે, અંબાશંકર એક;
ધનવંતરી તુલ્યે ધરે, વૈદકશાસ્ત્ર વિવેક. ૯૫

ભુજંગી છંદ.

મહારાજનો વૈદ છે ચિત્ત ભાવ્યો,
નિધીમાંથિ[૫] ધનવંતરી એજ આવ્યો;
ચતુરાં[૬] કપાળે કર્યો ચાંદલો છે,
દિસે તે નિધી મંથતાં નીકળ્યો છે. ૯૬

દિઠી ગાય ત્યાં ખૂબ છે રૂપ જેનું,
ઉરે ધારિએ એજ છે કામ કામધેનુ[૭];
મહારાજનો છે મહામત્ત હાથી[૮],
મળ્યું રત્ન તે જાણિયે સિંધુમાંથી. ૯૭

તળાવે રૂપાળી દિસે પાણિયારી,
નિધિ મંથિને એજ રંભા[૯] ઉધારી;
વળી રાજના અશ્વને[૧૦] શું વખાણું,
નિધી મધ્યથી ઉપજ્યું રત્ન જાણું. ૯૮

સુધી[૧૧] તુલ્ય તો નીર છે શુદ્ધ સારૂ,
નીધીનં રૂડું રત્ન એ તો ગિયારૂં;
મહારાજની શસ્ત્રશાળાનું ચાપ,
દિસે જાણિએ એજ સારંગ[૧૨] આપ. ૯૯

દિસે દેવની આગળે શંખ[૧૩] સારો,
રૂડું એજ સિંધુ તણું રત્ન ધારો;
પ્રલય પાપનો એજ પાણી કરે છે,
પ્રલયકારિ તે ઝેર[૧૪] તેથી ડરે છે. ૧૦૦

રૂડાં એ રિતે નિર્ખિયાં ચૌદ રત્ન.
થયાં પ્રાપ્ત જાણે કર્યાથી પ્રયત્ન;
તટે શંભુનો વાસ છે સાથ શીવા[૧]
પધાર્યા પ્રભુ જાણિએ વીષ પીવા. ૧૦૧

---

૧. ક્ષીરસમુદ્ર–યુરોપના રૂસની ઉત્તરે.

૨. દધી સિંધુ–ઉત્તર મહાસાગર, જેમાં બરફ જામે છે તે. ઉત્તર ધ્રુવ પાસે.

૩. ધીતણો–પીળો સમુદ્ર, ચીન અને કોરીયાની વચ્ચે.

૪. ઇક્ષુ–અરબસ્તાન ને આફ્રિકાની વચ્ચેનો રાતો સમુદ્ર.

૫. સુરા–કાળો સમુદ્ર, તે રૂશિઆ અને તુર્કસ્તાનની વચ્ચે છે.

૬. મિષ્ટ સિંધુ–મીઠો મહેરામણ અથવા સિંધુ નદી.

૧. શીવા–પાર્વતી.

જનસમૂહ.

સ્ત્રિયો પૂરુષો વૃંદ આવ્યાં ઉમંગે,
મળ્યાં જેમ જાત્રાળુ જાત્રા પ્રસંગે;
મુખે રાજ સાહેબની કીર્તિ ગાય,
કથા કીર્તનો તિર્થમાં જેમ થાય. ૧૦૨

જથાબંધ કાંઠે ઘણા લોક જાય,
પ્રતીબિંબ તેનાં જુઓ આ જણાય;
જતાં હોય તે નાવમાં બેસવાને,
વધે હર્ષ દેખાવ તે દેખવાને. ૧૦૩

જનો દેવનાં દર્શને જૂથ જાય,
તળાવે તદા ભીડ ભારે ભરાય;
દિસે જેમ તે તો ઘણા સિંધુ ઘાટે,
જતા હોય વેપારિ વેપાર માટે. ૧૦૪

લિધા અક્ષતો કે ફળો દ્રવ્ય મેવા,
જઈ ભાવથી દેવને ભેટ દેવા;
દિસે જેમ તે લક્ષધા લાભ ખાવા,
જનો જૂજુઆ માલ આવ્યા ચડાવા. ૧૦૫

જુઓ પાઘડીમાં ધર્યા કાગળો છે,
બિજા દેશની શું લિધી હુંડીયો છે.
જઈ દેવની આગળ નજરાણું મુકયું,
દિસે જેમ તે નાવનું નૂર ચુકયું. ૧૦૬

જઈ દર્શને પૂન્યનો લાભ લાવે,
ભરી નીરને નારિયો પાછિ આવે;
દિસે નાવથી માલ ઉતારી લાવ્યાં,
ઘણા હર્ષથી લાભ લૈ ઘેર આવ્યાં. ૧૦૭

વહે છે શિળો મંદ જે સ્વચ્છ વાયુ,
સુગંધીપણું છે છબિવંત છાયુ;
પ્રવાસી જનો જેમ રસ્તે મહાલે,
મહારાજની કીર્તિ તે સાથ ચાલે. ૧૦૮

જળદેવકી.

બન્યા ઘાટ ઘેરાવ સોપાન સારાં,
કટી મેખળા તુલ્ય તે શોભનારાં;
વચે નીર રૂપે બની નીર દેવી,
ધરી મેખળાને ઉભી હોય જેવી. ૧૦૯

લિલાં ઝાડ ચારે દિશે આસપાસે,
લિલી સાડિ ઓઢિ ઉભી એમ ભાસે;
રહ્યા પુષ્પના છોડ ત્યાં છે રૂપાળા,
ધરી કંઠમાં પુષ્પની જેમ માળા. ૧૧૦

ફરકે જુઓ કેળનાં પત્ર કેવાં,
દિસે સાડિના છેડલા હોય એવાં,
ઉંચી એથકી નીરખો નાળિએરી,
ધરે છે છબી તે શિરે છત્ર કેરી. ૧૧૧

જુઓ જાંબુડાં છે રૂડાં કૃશ્ન રંગે,
દિસે ત્રાજવાં ઓપતાં દેવિ અંગે;
જુઓ દાડમો પાકિ ફાટયાં સમિપે,
દિસે બીજ દેવી તણા દાંત દીપે, ૧૧૨

ચઢે જે સમે મેઘ આકાશ અત્ર,
દિસે દેવિ માથે ધર્યું મેઘ છત્ર;
વળી મેઘમાં ચંચળા ચારૂ થાય,
શિરે દેવિને ચામરો શું ઢળાય. ૧૧૩

ચોમાસાનો દેખાવ—દોહરો.

રચના રણમલસરતણી, જોવા કાજ જરૂર;
ધન રાજા સ્વારી સજી, આવ્યો હરખી ઊર. ૧૧૪

ભુજંગીછંદ.

જુઓ આજ આકાશમાં મેહ ગાજે,
વડી નોબતો મેહ રાજાની વાજે;
જુઓ વીજળી મેઘ મધ્યે ઝબૂકે,
મહા શરવીરોતણાં શસ્ત્ર ઝૂકે. ૧૧૫

જુઓ પંચરંગી રૂડું ચાપ તાણ્યું,
દિસે જેમ વૈકુંઠથી હોય આણ્યું;
થયા ભૂમીમાં મોરના શોર સાર,
દિસે મેઘરાજાતણા ચોપદાર ૧૧૬

વદે દાદુરો શબ્દ તે શું વખાણું,
મળી આર્બની બેરખો આવિ જાણું:
જુઓ વૃષ્ટિથી નીરનાં બુંદ આવે,
મહાદેવીને મોતીથ શું વધાવે, ૧૧૭

બહુ બુદ્બુદા[1] નીરમાં ઊપજે છે,
નિહાળો વળી નીરમાં તે જમે છે;
પરીબ્રહ્મથી કોટિ બ્રહ્માંડ થાય,
વળી સર્વથા બ્રહ્મમાં તે સમાય. ૧૧૮

પડે બુંદ ત્યાં તો વળે છે કુંડાળું,
વધીને વળી તે થતું શ્રેષ્ઠ ભાળું;
વડી ફોજમાં એકલો શૂર ઝુકે,
ચમૂ જેમ કુંડે વળિ માગ મૂકે. ૧૧૯

૧. પરપોટા.

પ્રવાહો વહ્યા નીરના આસપાસ,
મળ્યા વંદવા જાણિએ મેઘ દાસ;
વળી તે પ્રવાહો ભળે તે તળાવે,
દિસે જેમ જાત્રાળુનાં જૂથ આવે. ૧૨૦

મળી નીર વર્ષાદનું ખૂબ આવે,
ઘણો દૂરથી તે દિસે દેખિ ભાવે;
દિસે જેમ પૃથ્વી વિષે પાક થાય,
ભુમીપાળ કેરે ખજાને ભરાય. ૧૨૧

પ્રવાહો કરે છે ઘણા ઘૂઘવાટ,
ઘણી કીર્તિ ઉચ્ચારતો જેમ ધાટ;
કહે રાજ રાજા જુગો જુગ જીવો,
દિઠો વંશ ઝાલા વિષે એક દીવો. ૧૨૨

ઘણે દૂરથી નીરનું વ્હેન સાંધ્યું,
રૂડું જેમ રાજે સદાવ્રત બાંધ્યું;
પિએ પ્રેમથી આવિને નીર પ્રાણી,
મહારાજની કીર્તિ મોટી વખાણી. ૧૨૩

વળી ઊપમા એનિ એવી વિચારૂં,
મહા સિંધુ મધ્યે ધસી ગંગધારૂં;
ઊંચા ટેકરાથી વહ્યું વારિ આવે,
હિમાળા થકી જેમ ગંગા સિધાવે. ૧૨૪

જુઓ આવતું નીર ડોળું જણાય,
વસી ત્યાં વિશેષે વળી સ્વચ્છ થાય;
કદી દુર્ગુણી જો સજે સંગ સારો,
જુઓ આ રિતે સદ્‌ગુણી તે થનારો. ૧૨૫

ઘણા પક્ષીઓ ત્યાં મિઠા બોલ બોલે,
કહું તર્કથી ઊપમા તેહ તોલે,
ઠર્યો છે ભલો પક્ષિનો એમ ઠાઠ,
પઢે ગંગતીરે દ્વિજો વેદ પાઠ. ૧૨૬

કરે કોકિલા શબ્દ સારા ઉચ્ચાર,
દિસે રાજના ગૂણી ગાનારિ નાર;
મધરા વદે શબ્દ ત્યાં શૂક મેના,
ગુણી જાણિયે હોય ગાંધર્વ તેના. ૧૨૭

ઉદારતા.–દોહરા.

રાત વરત જે માગતાં, નહિ કદિ કહે નકાર;
રણુમલસરને રંગ છે, દિસે સદા દાતાર. ૧૨૮
કોણુ કહે જન કૂપને, દુનિયામાં દાતાર;
રણુમલસરની રીત જો, રાખે એજ ઉદાર. ૧૨૯

ભુજંગી છંદ.

અરે ઓ કુવા તું ન લે ગર્વ એવો,
કહે કોણુ દાતાર જે તૂજ જેવો;
નહીં નીર પામે વિના ગૂણ[1] વાળો,
રહે છે નિરાશી તૃષાથી દુખાળો. ૧૩૦

નિધીને કહો કોણુ ઝાઝો વખાણે,
પિવા પાણિ મીઠું ન દે કોઇ ટાણે;
તૃષાતૂર આશા કરી કોઇ આવે,
તૃષા તેતણી તો ટળે આ તળાવે. ૧૩૧

અરે સિંધુ તું ગર્વનો છોડ ઘાટ,
ઘણો એવડો શો કરે ઘૂઘવાટ;
અમે તૂજ મોટાનિ મોટાઇ જાણી,
પિવાને ન પામે કદી કોઈ પાણી. ૧૩૨

કરે નીરનું દાન જે કોઈ આવે,
નિરાશી નહિ કોઈ ત્યાંથી સિધાવે;
નિહાળી મને તો નકી દીલ ભાસે,
લિધો ગૂણ શીખી પ્રજાપાળ પાસે. ૧૩૩

તપ્યો તાપથી તે તણો તાપ ટાળે,
કરી શાંત આનંદનો ઓઘ વાળે;
ધિરા સજ્જનો શાંતથી ધૈર્ય આપે,
દુઃખી લોકના દીલની દાઝ કાપે. ૧૩૪

સદા સર્વ પામે તહાં નીર પાન,
દયાથી મહીપાળ દે જેમ દાન;
તથાપી કદીએ નહીં નીર તૂટે,
ખજાનો કદાપી નહીં જેમ ખૂટે. ૧૩૫

જુઓ નીર પી પક્ષિઓ ઊડિ જાય,
દશે દિશમાં વૃંદનાં વૃંદ ધાય;
મહારાજની કીર્તિ સૌને કહેવા,
ગયા ખેપિયા શું જુઓ પક્ષિ જેવા. ૧૩૬

ગુણીના ગુણોને ન દેખે તપાશી,
કદી કોઇને તે ન કાઢે નિરાશી;
તથાપી ખરો એક વિવેક આણે,
કરે છે સદા દાન પાત્ર પ્રમાણે. ૧૩૭

ઉપમાઓ–દોહરો.

શેષ નાગ શિર શોભિતી, મેદનિ મુગટ નિદાન;
રણુમલસર તેમાં રહ્યું, મણી અમૂલ્ય સમાન. ૧૩૮

૧. ગુણુ–દોરડું.

ભુજંગી છંદ.

રૂડા ઘાટથી રમ્ય બાંધ્યું રૂપાળું,
વળી શોભિતું સ્વચ્છ છે નીરવાળું;
કહે પૂર્ણ પિયૂષ[1] કેરો કટોરો,
તપે જેમ તિર્થોતણે શીર તોરો. ૧૩૯
ભગીરથ્થ ભાગીરથી જેમ લાવ્યો,
મહારાજથી એમ આ સિંધુ આવ્યો;
તપ્યા પ્રાણિઓના જુઓ તાપ ટાળે,
ગુણી જેમ ગંગા મહા પાપ બાળે. ૧૪૦
નિધીથી સુધા કુંભ જે નીકળેલો,
હશે એજ આ શું ધરામાં ધરેલો;
હશે બ્રહ્મનો કુંભ જેમાં સુધા છે,
અમી પૂર્ણ કાં તો અમેપાત્ર આ છે. ૧૪૧
દિસે સ્વચ્છ આકાર સારો સુહાવે,
વિલોકી વળી એમ વિચાર આવે;
ધરા મધ્ય શું આરશી આ ધરી છે,
મહાલક્ષ્મિએ મુખ જોવા કરી છે. ૧૪૨
કરી જુક્તિને વર્તુલાકાર કીધું,
પ્રકારે[2] કરી ચંદ્રનું માપ લીધું;
દિસે જેમ આદર્શ[3] છે દેવ કેરૂં,
પડયું પૃથ્વિમાં તે રૂડે ઠામ ઠેર્યું. ૧૪૩

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ચંદ્ર પ્રભાવ મુખ શર્વરિ[4] બાલિકાનો,
તારાતણો સમુહ મૌક્તિક માલિકાનો;
આ લોક મધ્ય અતિ લાયક લેખવાનું,
શોભીત શ્રેષ્ટ સર દર્પણ દેખવાનું. ૧૪૪

ભુજંગી છંદ.

પડે છે રવીનું પ્રતીબિંબ તેમાં
અતીશેજ ઊંડો દિસે મર્મ એમાં;
મહારાજની ભક્તિનો જાણિ ભેવ,
પધાર્યા જગચ્ચક્ષુ પ્રત્યક્ષ દેવ. ૧૪૫
ફરે સૂર્ય ને ચંદ્રમા રાશિ તારા,
અહોનીશ આકાશમાં ચાલનારા;
બિજે આવિ શોભા હશે કોઇ ઠાર,
સદા એજ જોતાં ફરે વારવાર. ૧૪૬

શશી મધ્યથી સામ્યતા સંહરી છે,
ભલી આ તળાવે જુઓ તે ભરી છે;
પડયો તેથિ ખાડો શશી મધ્ય તેનો,
દિસે ઇંદુમાં અંક અદ્યાપિ એનો. ૧૪૭
દિશે નીર આકાશ આભાસ જેવું,
તથા ચંદ્રનું છે પ્રતિબિંબ તેવું;
ભલી ભાળ ત્યાં વર્તુલાકાર ભાળી,
કિધી ચંદ્રને જાણિએ તે કુંડાળી. ૧૪૮
ભલી વંશ ઝાલાતણી ભૂમિકા છે,
દિસે રૂપ રંભા શિવા કે રમા છે;
દિસે મુખમાં પૂર્ણ ચંદ્ર પ્રભાવ,
જુઓ તે બન્યું એજ છે આ તળાવ. ૧૪૯
ભલી ભૂમિ ભાસે જુઓ પ્રાંત અત્ર,
દિસે વંશ ઝાલાત્તણો કીર્તિપત્ર;
થયો ઓપતો આ તળાવે અધિકો,
થયો રાજ સાહેબનો જેમ શિક્કો ૧૫૦

વર્ણન સમાપ્તિ વિષે.

સદાવ્રત જેવું કર્યું કામ સારૂં,
નકી એથકી નામ અક્ષે થનારૂં;
ધરી જન્મ જેણે નહીં નામ રાખ્યું,
નકામુંજ આયુષ તે ખોઈ નાખ્યું. ૧૫૧

દોહરા.

રણમલસર જ્યાં લગી રહે, વળી આ કાવ્ય વિચાર;
રાજા રણમલસિંહનું, નામ અમર રહેનાર. ૧૫૨
રહ્યું હિમાળે માનસર, પુસ્કર જ્યાં અજમેર;
રણમલસર તેમજ રહો, પ્રસિદ્ધ રૂડી પેર. ૧૫૩
આપ્યું જો ધન ઇશ્વરે, કરી પુણ્યનાં કામ;
લ્યો આશિષ બહુ લોકની, નિશ્ચળ રાખે નામ.૧૫૪
વર્ણન કરી વિવેકથી, નિર્મળસરનું નેટ;
માનસિંહ મહારાજને, ભાવે કીધું ભેટ. ૧૫૫
જે કવિતા ગુણ જાણ છે, વિવેક વિદ્યાવંત;
પરોપકારી કામ પણ, એણે કર્યાં અનંત. ૧૫૬
સડકો કીધી શોભતી, ઝાઝાં રોપ્યાં ઝાડ;
કરાવિયાં વાવો કુવા, પ્રજા ગણે છે પાડ. ૧૫૭
ઓગણિસે તેત્રીસનો, ચોખ્ખો ચેતર માસ;
વદિ નવમી દિન વર્ણવ્યો, પૂર્ણ પ્રબંધ પ્રકાશ. ૧૫૮
વંશતણી વૃદ્ધિ થજો, જશ દેજો જગદીશ;
દિન દિન દલપતરામની, એ ઉત્તમ આશીષ. ૧૫૯

---

[1] પીયુષ–અમૃત. [2] પ્રકાર–કંપાસ.
[3] આદર્શ–દર્પણ [4] શર્વરિ–રાત.

મનહર છંદ.

રાજ ઇલકાબ રૂડો પાદશાહી વખતથી,
વંશ પરંપરા મહીપાળને મળેલો છે;
અંગરેજ સરકારે સ્ટાર આફ ઇંડિયાનો,
દેશ પતિ રણમલ્લ સિંહને દિધેલો[1] છે;
સોરઠમાં એકડો છે રાજ પણ આજ સમે,
જેના રાજ તણો વર્ગ નંબર પહેલો છે;
કહે દલપતરામ કીધાં જેણે રૂડાં કામ,
કવિયોએ કાવ્ય જાણ કુશળ ગણેલો છે. ૧૬૦

દોહરો.

રાજ સભાને રીઝવી, કરિ કવિતાનું કામ;
પદવી કવિની પ્રથમ ત્યાં, પામ્યો[2] દલપતરામ૧૬૧

મેવાસ વર્ણન.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જાન્હવિ જાથુ જમાવ કરી રહિ, જેમજટાધરકેરિજટામાં
મોટિનદીમહિમંડળ માંહિ, મહીનદિછે છબિવંત છટામાં;
બાવળ બોરડિનાંબહુ ઝુંડ, ઘણા તરૂની ઘમઘોર ઘટામાં
ડાઢિ જણાયજરીકજ જેમ નરેશતણી મુખકેશ પટામાં.૧
હાથિ હજાર નિહાર નિહાર, લગાર તગાર જણાયનજેમાં,
શામનિ ફોજ વિરામ કરે કદી, તોપણ શોધિજડેનહિ તેમાં
વાઘ વરૂવિકરાળ વસેવળી, અન્ય અરણ્યતણાં પશુએમાં,
તેવનનું વિગતે કરિવર્ણન, સાહિત્ય શબ્દવિનાકરૂંશેમાં. ૨

દોહરા.

મહિવાસીનો મુલકમાં, તેથી ઉપજે ત્રાસ;
વિશ્વ વિશે વિખ્યાત છે, વસુધામાં મહિવાસ ૩
રાજશત્રુ ત્યાં જઈ રહે, રહે લુટારા ચોર;
પણ તે કદિ પકડાય નહિ, અતિ અંધારૂં ઘોર.૪
સાગર સ્થાનક મચ્છનું, ભૂત સ્થાન કૈલાસ;
સુરનું સ્થાનક સ્વર્ગ છે, ચોર સ્થાન મહિવાસ. ૫
રહે રાત દિન રખડતા, ભય તજિ ભીલ અપાર;
એક દિસે એમાં વળી, સર્વનો સરદાર. ૬
છૂટક છૂટક છાપરાં, કરી રહેલાં કોઈ;
કઇક ગુફામાં ગુપ્ત રહે, જગ્યા છાનિ જોઇ. ૭
ભામનિ ભાસે ભીલડી, બાળક લઈ બે ચાર;
ચણોઠીયોના ચોસરા, હૈડે પહેરી હાર. ૮
એક કુહાડી કાખમાં, એક છરો અણિદાર;
કરમાં તિર ને કામઠું; એ નરનો શણગાર. ૯
ટુંકી પહેરે તંગડી, માથે ફેંટો એક;
તન તો સઘળું તેહનું, છે ઉઘાડું છેક. ૧૦
ન ગણે તડકા ટાઢને, વળિ ન ગણે વરસાદ;
શિકાર શોધે સર્વદા, નિશ દિન તેહ નિશાદ. ૧૧
પગમાં ન મળે પગરખું, નહિ અંગરખું અંગ;
તેના તનનું ચામડું, બખ્તર તુલ્ય અભંગ. ૧૨
એક ઉપર આપદ પડે, કરે ઢોલ ધમકાર;
ભેળા થઇ જાય ભીલડા, પળમાં પાંચ હજાર.૧૩
સુત મોટા સરદારનો, તેજ નહીં સરદાર;
પણ જે થાય પરાક્રમી, એ પામે અધિકાર. ૧૪
મહાસાગરમાં માછલી, જતી રહી જણાય;
તેમજ તે મેવાસમાં, ગયો ચોર ન ઝલાય. ૧૫
સાભ્રમતી ને મહી નદી, એ મધ્યે મેવાસ;
શિરોઇથી દક્ષિણ દિશે, પૂર્ણ કોશ પંચાસ. ૧૬
મીઠી ભૂમી મહિ તટે, મીઠા પાણી પાસ:
લીલા ઉગે લીમડા, ફુલ તેમાં કડવાશ. ૧૭
આ સરકારે વશ કર્યા, અતિશય એવા ભીલ;
ઝાડી પણ છેદન કરી, ધરી ન તેમાં ઢીલ. ૧૮
ત્રાસ ટળ્યો સૈ દેશનો, સુખ પામ્યા સૈ લોક;
ઇશ્વર એ રીતે હણો, સર્વ સ્થળનો શોક. ૧૯
ઉજડમાં વસ્તી થજો,*થાજો લીલાલહેર;
સુખ શાંતિ સઘળે થજો, પૃથ્વીમાં બહુ પેર. ૨૦

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી વિશે

ઉપજાતિ વૃત્ત.

કહું હવે શ્રીપુરનો* સુધારો,
સ્વદેશમાં જ્ઞાન વધારનારો;
સ્વદેશનું જે હિત ચિત્ત ચહાશે,
તે સાંભળી અંતર રાજિ થાશે. ૧
ઇસ્વીસને સૈ સમજો કહ્યાથી,
અઢારસે ને અડતાળિશાથી;
જે જે થયો શ્રીપુરમાં સુધારો,
તેમાંથિ છું કાંઇક બોલનારો. ૨

---

૧. માનસિંહજી મહારાજને પણ તે ઇલકાબ મળેલો છે.
૨. સંવત ૧૮૯૧ માં.
* શ્રીપુર—અમદાવાદ.

દોહરા.

સોસાઇટી વર્નાક્યુલર, સ્થપાઇ અમદાવાદ;
સંક્ષેપે વર્ણન કરૂં, ઉપમા આણી યાદ. ૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

માતા કહું તો પણ યોગ્ય એ છે,
દેવી ભલી દૈવતવાળિ તે છે;
કહું વળી કામદુધા વખાણી,
રમા થકી ઉત્તમ એજ રાણી. ૪

દોહરા.

સ્થિતિ ગુણમય ગુજરાતની, બદલાઇ બહુ વાર;
સ્થિતિ પલટે છે રૂતુ થકી, જેમ જગત મોઝાર. ૫
હિમાચાર્ય સરખા થયા, વડા વડા વિદ્વાન;
જેના ગ્રંથો[1] આજ પણ, મોટું પામે માન. ૬
ગુજરાતી ભાષા તણા, કવિયો થયા અનેક;
રામાયણ ભારત રચ્યાં, વાર્તા પણ સવિવેક. ૭
પછિ આવી પડતી દશા, વિદ્યા પામિ વિનાશ;
દેખાડે નહિ કોઇને, પુસ્તક જેની પાસ. ૮
પછી પરમેશ્વરની કૃપા, દૃષ્ટિ થઇ તે દેશ;
અમલ થયો અંગ્રેજનો, સૌ સુખ વધ્યું વિશેષ. ૯

મનહર છંદ.

ગુજરાતમાં વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરનાર નર,
લાયક લંડનપુરમાં જનમ પામિયો;
ઇસ્વિસો અઢારસેં ને એકવીસ તણી સાલે,
સાતમી જુલાઇ દીન જન્મ ધરી જામિયો;
બહુ વિદ્યાભ્યાસ કરી એકવીસ વર્ષ વયે,
મુંબઇમાં આવી નોકરી વિષે વિરામિયો;
તે અલેકઝાંડર કિન્લાક ફારબસ નામ,
ખાંતે ગુજરાતની મટાડી ઘણી ખામિયો. ૧૦

દોહરા.

સન અઢાર છેતાળિસેં, આવ્યો અમદાવાદ,
આસિસ્ટંટ જડજ થયો, તે અકટોબર બાદ. ૧૧
શોખ ઘણો કવિતા તણો, વાંચે ધરી વિવેક;
ભાટ ચારણો બ્રાહ્મણો, જોયા કવિ અનેક. ૧૨

મનહર છંદ.

કવિતા સુણીને કરતો કવિની પરીક્ષા તે,
સીરપાવ આપી સારા શબ્દને ઉચારતો;
મન માન્યો મળે કવિ તો તેને પોતાની પાસે,
રાખવાને રાત દિન હૃદયમાં ધારતો;
સારાભાઇ તણા સુત ભોળાનાથભાઇ મુખે,
સાંભળ્યું કવિનું નામ તેણે એક વાર તો;
મોકલાવી માણસ તેડાવ્યો દલપતરામ,
રાખ્યો પોતા પાસે તેને પળ ન વિસારતો. ૧૩

દોહરા.

સન અઢાર અડતાળિસેં, માસ નવંબર નામ;
ફાર્બસ સાહેબે કવિ, રાખ્યો દલપત્તરામ. ૧૪
સંગ્રહ કરતાં ગ્રંથનો, ઉપજ્યો એક વિચાર;
સાર્વજનિક શુભ સ્થાપિયે, પુસ્તકનો ભંડાર. ૧૫

મનહર છંદ

જુના કવિયોની કવિતાઓ એકઠી કરીને,
નવાં નવાં પણ રૂડાં પુસ્તક રચાવિયે;
આવ્યો ગુજરાતમાં હું તો તે ગુજરાતી ભાષા,
સુધારી વધારીને વિશેષ વખણાવિયે;
દેશી રાજાઓમાં રૈયતમાં એક ટીપ,
ફેરવીને લાખ ધન સેજે સંપડાવિયે;
સારા પાયાપર એક સ્થાપિયે સોસાઇટી તો,
નિશ્ચય તે ખાતાંને નિરંતર નિભાવિયે. ૧૬

દોહરા.

છે દક્ષિણ સોસાઇટી, જ્યાં છે દક્ષિણ દેશ;
તેથી પણ ગુજરાતની, વધતી કરૂં વિશેષ. ૧૭
જ્યાં દિલ્લી ને આગરા, મંડળિયો છે ત્યાંય;
ગ્રંથ રચાવે છે રૂડા, સ્વદેશિ ભાષામાંય. ૧૮
પછિ તેણે પોતા તણા, મિત્રોને કહિ વાત;
સ્થાપી સાહેબો મળી, સોસાઇટી સાક્ષાત. ૧૯

મનહર છંદ.

ઇસ્વિસો અઢારે અડતાળીસની સાલે શુભ,
તારિખ તો છવીશમી ડીસેંબર માસની;
મંગળ વાસરે મહા મંગળીક ક્રિયા કીધી,
કિન્લાક સાહેબ તણી કીર્તિના પ્રકાશની;
સ્થાપી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી તે,
અધિક વધારનારી વિદ્યા અભ્યાસની;
દ્વીજ દલપતરામે દિલથી આશીષ દીધી,
આજથી સોસાઇટી તું થજે અવિનાશની.[1] ૨૦

---

૧. હેમકોષ તથા હેમ વ્યાકરણ વગેરે.

૧ નાશ ન પામે એવી.

દોહરો.

અરે ભલી નાતાળ તું, ભલે આવિ આ કાળ;
નામ તારૂં નાતાળ પણ, તેં મેળવ્યો સુતાલ. ૨૧

મનહર છંદ.

ક્યાપટન [1]વાલીસ ને વળી ફુલ જેમસ છે,
રેવરંડ ટીરવીટ પીરીટસ પાદરી;
ફાસટ સાહેબ કમીટીના પાંચ મેંબર થૈ,
ઉત્તમ પ્રકારની મદદ દેવા આદરી;
કિનલાક સાહેબ તે સભાનો સેક્રેટરી થયો,
વિચક્ષણપણા તણો જે વડો વિદ્યાદરી;
મુંબઇના ગવર્નર લાર્ડ ફાકલાંડ નામ,
પેટરન થયા સદબુદ્ધિના સિંહાદરી. ૨૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

હે ગુજરાતિ ગિરા સુણ તું,
દિલગીર હવે ન રહે લવલેશે;
આજ થકી તુજ ઉપર જાણ,
મહેર કરી મહારાજ મહેશે;
આ ખટમાતર[2]તનૂજ તને,
પરિપૂરણ પાલન પોષણ દેશે;
એજ ષડાનન કેરિ સહાયથિ,
થૈશ તું વૈભવવાળિ વિશેષે. ૨૩

દોહરા.

દસમે દિન ગુરૂવાસરે, વળિ ત્યાં બીજી વાર;
સભા મળી સોસાઈટી, કરવા વિવિધ વિચાર. ૨૪
પુસ્તકશાળા સ્થાપવી, સંગ્રહ કરવા ગ્રંથ;
ગુજરાતી ભાષાતણો, સુધારવો શુભ પંથ. ૨૫
ટીપ કેરવી દેશમાં, મેળવવા ધન થોક;
દસહજારમાં પાંચસેં, મળ્યા અધૂરા રોક. ૨૬
થાપણ સાત સહસ્રની, મૂકી અવિચળ ઠામ;
બાકીનું ધન વાવરી કરવા માંડ્યું કામ. ૨૭

મનહર છંદ.

એપ્રિલ ચોથીએ વર્તમાનપત્ર[3] પ્રગટાવ્યું,
નામ જેનું ગુજરાત મધ્યે ક્યાંઇ ન હતું;
જુન તેરમીએ [1]ભૂતનિબંધ રચવાતણું,
જાહેરનામું વળિ છપાવિને કર્યું છતું;
આઠમી જુલાઇથી કન્યાઓને ભણાવા કાજે,
ઠરાવી નિશાળ કામ ઉત્તમ એ તો ઠર્યું;
કહે દલપતરામ નહીં કોઈ બીજે ઠામ,
એવાં એવાં ખાતાં સ્થાપવાનું કામ આદર્યું. ૨૮

શેઠ હઠીસિંહની સુપત્ની હરકોર નામ,
ચાહે છે જે સ્ત્રીઓમાં વિદ્યા વધારે ચિત્તથી;
પંચાસની સાલથી કન્યાશાળાનું ખર્ચ તેણે,
આપવા માંડ્યું સોસાઇટીને પુરી પ્રીતથી;
અઢારસેં અઠાવન એપ્રિલને અંત દીને,
તે નિશાળતણું ખાત કર્યું રૂડી રીતથી;
ત્રેવીશમી અકટોબરે પ્રવેશ મુહુર્ત થયું,
શેઠાણીના[2] ગુણનું ગાયન થયું ગીતથી. ૨૯

દોહરો.

પછી પચાસની સાલમાં, ડાકટર સિવર્ડ[3] નામ;
તે તો સેક્રેટરિ થયા, કીધું ઉત્તમ કામ. ૩૦

મનહર છંદ.

પાંચમી ડીસેંબર અઢારસેં પચાસતણી,
તારિખ તું ભલે આવી તારો પૂરો પાઠ છે;
રાવબહાદુર શેઠ ભલા છે મગનભાઈ,
તેણે કન્યાશાળા[4] સ્થાપી તે વિદ્યાનું ઝાડ છે;

---

૧. એ વડોદરાના રેસિડેન્ટ થયા હતા.

૨. આ છ માતાઓના છ પુત્ર કમિટીના સાહેબો, અથવા છ માતાઓનો પુત્ર કાર્તિકસ્વામી.

૩. દર બુધવારે છપાતું હતું.

---

૧. રૂ. ૧૫૦) નું ઇનામ છપાવ્યું હતું તે દલપતરામ ડાહ્યાભાઇને મળ્યું. તેનો અંગ્રેજીમાં તથા ઉર્દુમાં તરજુમો છપાયો.

૨. ચાર હજાર રૂપિઆનું મકાન થયું, અને ચાલુ ખર્ચને વાસ્તે રૂ. ૧૨૦૦૦) સરકારમાં મૂક્યા ત્યારે સરકારે નેક નામદાર સખાવતે બહાદુરનો ઇલકાબ શેઠાણીને આપ્યો.

૩. સન ૧૮૫૦ ના જાનેવારીથી તા. ૨૪ મી સપ્ટેંબર સન ૧૮૫૨ સુધી.

૪. રૂ. ૬૦૦૦) ખર્ચીને રાયપુરમાં કન્યાશાળા બંધાવી અને રૂ. ૧૪૦૦૦) તેના ચાલુ ખર્ચને વાસ્તે સરકારમાં મૂક્યા, ત્યારે શેઠને સરકારે રાવબહાદુરનો ઈલકાબ આપ્યો.

સુધારાનાં ફળ થશે સારાં આ શહેર વિશે,
અડચણો ભાગી જશે જેની મોટી આડ છે;
કહે દલપતરામ કર્યું આ ઉત્તમ કામ,
આ થકી આ દેશના નશીબનો ઉઘાડ છે. ૩૧

દોહરો.

સુરતમાં[1] જઇ ફાર્બસે, પુસ્તકશાળા એક;
એંડ્રુસ કેરા નામથી, સ્થાપી સહિત વિવેક. ૩૧

મનહર છંદ.

મુંબઇમાં સારો એક વિલોબી સાહેબ હતો,
ફંડ થયું તેની યાદગીરી અભિલાખવા;
ઉઘરાવતાં ઉપજ્યા રૂપીઆ હજાર આઠ,
તથા બસેં સોંપ્યા સરકારમાં તે રાખવા;
પ્રતિ વર્ષે એના વ્યાજના રૂપીઆ ઉપજે તે,
નીમે ઠર્યા દક્ષિણ સોસાઇટીમાં નાંખવા;
ફારબસતણી તદબીરથી એવું ઠર્યું જે.
અર્ધ દેવા ગુર્જર સોસાઇટીને ચાખવા. ૩૩

દોહરા.

સન અઢારસેં બાવને, એવો થયો ઠરાવ;
કોણ ધરે ગુજરાતિયો, ઉરમાં એવો ભાવ. ૩૪
સીવર્ડની બદલી થઇ, બાવન કેરી સાલ;
સેક્રેટરિ ત્યારે થયા, ભડનર ભોગીલાલ[2]. ૩૫
વખતચંદના પુત્ર જે, મગનલાલ કહેવાય;
તે ઉપસેક્રેટરિ થયા, કરવા કાર્ય સહાય. ૩૬
સન અઢાર ત્રેપનતણો, માસ ડિસેંબર માર;
ટી. બી. કરટીસે લિયો, સેક્રેટરી અધિકાર ૩૭
મોહનલાલતણા તનુજ, નામે જે હરિલાલ;
તે ઉપસેક્રેટરિ થયા, કામ નિમિત તે કાળ. ૩૮
ચોપનના એપ્રિલથી, વિદ્યા થવા વિકાશ;
ચતુરપણે ચોપાનિયું, પ્રગટ્યું બુદ્ધિપ્રકાશ. ૩૯
વિદ્યાભ્યાસક નામની, ભરતા સભા હમેશ[3];
ભલાં ભલાં ભાષણ થતાં, વિધવિધ વિષય વિશેષ. ૪૦
સપટંબરમાં સ્નેહથી, ભાષણ કરવા કામ;
સાદરાથિ તેડાવિયો, દ્વિજ કવિ દલપતરામ. ૪૧
કવિતામાં ભાષણ કર્યું, સ્વદેશહિત ધરિ આશ;
રાજકુમાર ભણાવવા, રાજ વિદ્યા અભ્યાસ. ૪૨

મનહર છંદ.

કરટીસે તે સમે કવિને ત્યાં કથન કહ્યું,
જો તમે સ્વદેશનું ભલું ચહાઓ ચિત્તથી;
સેવા સરકારી તજી આવી અમદાવાદમાં,
સેવા તો સોસાઇટીની કરો પૂરી પ્રીતથી;
સ્થાપવામાં હતા તમે તો તેને સંભાળો હવે,
મમતા રાખીને મોટી કરો રૂડી રીતથી:
કવિયે કહ્યું કે સરકારી નોકરીમાં રહી,
મદદ કરીશ મારા તનમન વિત્તથી. ૩૩

દોહરો.

દિલમાં હેત સ્વદેશપર, પણ તૃષ્ણા ન તજાય;
સરકારી અધિકાર તે, કેમ એમ મૂકાય. ૪૪

મનહર છંદ.

ફારબસ તે સમે રજાપર વિલાયતમાં,
હતા તેને કરટીસે લખ્યું જુગતી કરી:
વર્ષ સાત થયાં પણ સોસાઇટી વધી નહીં,
નાણાં સાત સહસ્રની નોટો રહી છે ખરી;
આવે દલપતરામ આસિસ્ટંટ થાય મારો,
તો વધારીએ જરૂર હિંમત હૈયે ધરી;
માટે તમે તે કવિને લખજો મિત્રાઇ દાવે,
આવે જેમ અહીં એવાં વાક્ય રૂડાં વાવરી. ૪૫
ફારબસે કવિ પ્રતિ પત્ર લખ્યો પ્રીતિ ધરી,
વાંચીને આ વાત તમે ચિત્તમાં વિચારજો;
તમને તેડાવ્યા હતા વઢવાણથી મેં તે તો,
મારી નોકરીને માટે તે નહીં વિસારજો;
સેવા સરકારી તજી સ્થાપેલી અમારી જે છે,
સોસાઇટી તેની તો સેવા તમે સ્વીકારજો;
ફિકર તમારી આખી ઉમરની હું ધરીશ,
ધીરજ તે માટે તમે અંતરમાં ધારજો. ૪૬

દોહરા.

સ્વદેશનું હિત જો સદા, હૃદય ધરો દિન રાત;
તો આ વચનો વાંચિને, કબુલ કરજો વાત. ૪૭

---

૧. સન ૧૮૫૦ ના મે માસમાં સુરત ગયા, અને નવેંબરમાં એંડ્રુસ લાયબ્રેરી સ્થાપી, તથા સુરતમાં સમાચાર પ્રગટ કરાવ્યું.

૨. તા૦ ૨૪ મી સપ્ટેંબરથી સને ૧૮૫૩ ની ૨૩ મી અગષ્ટ સુધી. તે પછી બારમી ડીસેંબર સુધી મગનલાલ વખતચંદે કામ કર્યું.

૩. દર અઠવાડીઆમાં એક વાર.

વચનો એવાં વાંચિને, ના કહિ કેમ શકાય;
પક્કું બંધન પ્રેમનું, તે નવ તોડ્યું જાય. ૪૮
ફરટીસે કવિને લખ્યો, વળી વિવેકે પત્ર;
એનો ઉત્તર મોકલ્યો, તરત લખીને તત્ર. ૪૯
સ્વદેશનું શુભ ચાહિને, આવિશ અમદાવાદ;
સોસાઇટીને સેવવા, બાર તેર દિન બાદ. ૫૦
સન અઢાર પંચાવને, બેસતાં જુન માસ;
કવિ દલપત આવી થયો, સોસાઇટીનો દાસ. ૫૧

મનહર છંદ.

કહે ફરટીસ સુણો કવિરાજ આજ હવે,
કાજ કરવાનું મુખ્ય છે તે કહું વાણિયે;
વસવા સોસાઇટીને સ્વતંત્ર સુસ્થાન નથી,
પુંજી પણ હજી સાત સહસ્ર પ્રમાણિયે;
લાખ કે અરધ લાખ નાણાનું ભંડોળ થાય,
તોજ મૂળ ઊંડાં આ સોસાઇટીનાં જાણિયે;
તે માટે રિઝાવો સરદાર સાહુકાર લોક,
આપે જો સહાયતા તો હર્ષ ઉર આણિયે. ૫૨

દોહરો.

તે પછિ કવિયે નિત્ય જઇ, નગરશેઠની પાસ;
કવિતા કહિ રંજન કર્યા, અંતરની કહિ આશ. ૫૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સોસાઈટી સૌનું ભલું ચહે છે,
માગી લીધેલા ઘરમાં[1] રહે છે;
ભલા હિમાભાઇ સુકીર્તિમાન,
રચાવિ આપો રમણીક સ્થાન. ૫૪
તેને હવે આશ્રય છે તમારો,
ગયો સુકીને ઉપજાવનારો;
અરે દયા અંતર મધ્ય આણો,
પોતાની તેને કરિને પ્રમાણો. ૫૫
ધર્મી વડા છો ધનવંત ધીર,
ઉદાર છો ને ઉમદા અમીર;
માટે ધરે એક તમારિ આશ.
ન કાઢશો છેક હવે નિરાશ. ૫૬
ધરા વિષે દેવળ ધર્મશાળા,
કરી થયા છો શુભ કીર્તિવાળા;
કરો હવે આ શુભ એક કામ,
દેશે દુવા તો દલપતરામ. ૫૭

૧. ભદ્રના દરવાજા ઉપર હતી.

સોરઠા.

કરી કવિતા એ રીત, રંજન કરતાં રોજ જઇ;
પ્રગટી મનમાં પ્રીત, એક દિવસ એ શેઠને. ૫૮
કાંઇક ઢાળ્યા કાન, દિધો દિલાસો જીભથી;
સજવાને સુસ્થાન, ભરી સભા ભાષણ કર્યું ૫૯
શુભ સપટંબર માસ, પ્રસિદ્ધ તારિખ પાંચમી;
વાંચો બુદ્ધિપ્રકાશ, વાત લખી જે તે વિષે. ૬૦
શેઠે કર્યું કબૂલ, સ્થાન રચાવી આપવા;
જ્યાં અંગ્રેજી સ્કૂલ, તે પાસે જગ્યા કરી. ૬૧

મનહર છંદ.

ડિસંબર ચોવીશમી દીને ખાત મુહુરત,
લાર્ડ એલફીનસ્ટન સાહેબે કોડે કર્યું;
પ્રભાતમાં પુસ્તકશાળાનો પાયો નાંખી પછી,
સાંજે દવાખાના[1] તણું ખાત એમ આદર્યું;
પ્રવેશ મુહુર્ત તે પુસ્તકશાળાતણું તે તો,
ચૌદમી નવંબરે સતાવનમાં સુધર્યું;
વિશેષ વિગત તો વાંચો બુદ્ધિપ્રકાશ વિષે,
આ તો સાર સાર લૈ સંક્ષેપમાં મેં ઉચર્યું. ૬૨
છોટા જન શ્રમ કરી કારજ સુધારે પણ,
તે કર્યાનો સુજસ તો મોટા જન માણશે;
કડિયો કારીગરી કરીને કરશે મકાન,
એનું નામ કહો પછી કોણ યાદ આણશે;
પાયો નાંખ્યો ગવર્નરે વાત તે પ્રસિદ્ધ થશે,
વારે વારે યાદ કરી લોક સૌ વખાણશે;
દાખે દલપતરામ દાખલો દેખી આ ઠામ,
જગતની રીત એવી જાણનાર જાણશે. ૬૩

નગરશેઠ હીમાભાઈની હયાતિ વિષે.

દોહરો.

હયાતિ હીમાભાઇની, દીસે દેશો દેશ;
કંઇ કંઇ કામ સુધારિને, બાંધ્યા બંધ વિશેષ. ૬૪

૧. શેઠ હઠીસિંઘની બે વિધવા શેઠાણીઓએ મળીને રૂપીયા અર્ધોલાખ અને શેઠ પ્રેમાભાઈએ રૂપીયા બાવીશ હજાર આપ્યા અને રૂપીઆ ૭૨૦૦૦ સરકારે આપ્યા તેમાંથી રૂ. ૪૨૦૦૦) ની ઈમારત બાંધી અને બાકીના રૂપીયા ચાલુ ખર્ચને માટે સરકારમાં વ્યાજે મૂક્યા.

ભુજંગી છંદ.

જુઓ બંધ જે પાંજરાપોળવાળા,
જુઓ ગામ ગામે ઘણી ધર્મશાળા;
જુઓ ટુંક શત્રુંજયે જે સુહાતી,
હિમાભાઇની તે હમેશાં હયાતી. ૬૫
જુઓ પુસ્તકસ્થાન[1] જે ભદ્ર પાસે,
રચ્યું રૂડું વિદ્યા વધે એવિ આશે:
બિજે તેવિ જગ્યા નથી તો જણાતી,
હિમાભાઇની તે હમેશાં હયાતી. ૬૬
જુઓ આબુની ઉપરે આપ જૈને,
સુધાર્યાં જુનાં દેવળો શેઠ થૈને;
થઈ લાખ લેખે સુકીર્તી લખાતી,
હિમાભાઇની તે હમેશાં હયાતી. ૬૭
કહું શું કથી કોટિધા કામ કીધાં,
દયા લાવિને દીનને દાન દીધાં;
વખાણે જુઓ વાત તે સર્વ જાતી,
હિમાભાઇની તે હમેશાં હયાતી. ૬૮
કિધું કામ આરાસણે[2] એજ રીતે,
બિજે ઠામ ઠામે જુઓ ચાહિ ચિત્તે:
જુનાં મંદિરે મૂર્તિયો થૈ થપાતી,
હિમાભાઇની છે હમેશાં હયાતી. ૬૯
જુઓ શંધ શત્રુંજયે જેહ જાતા,
કરે ભૂપને કૈક ત્યાં ખોટિ થાતા;
કિધી માફ તે રીત ત્યાં જે અપાતી,
હિમાભાઇની છે હમેશાં હયાતી. ૭૦
રહે રોજ સંભારતા રાય રાણા,
ગુણો ગામ ગામે તમામે ગણાવા:
ભણે ભાવથી સજ્જનો ભાતિ ભાતી,
હિમાભાઇની તે હમેશાં હયાતી. ૭૧
જુઓ ખૂબ જેણે કરી તીર્થ જાત્રા,
લખે લેખ વિસ્તારિ થાકે વિધાત્રા;
કથું તો નથી પૂરિ એકેક થાતી,
હિમાભાઇની તે હમેશાં હયાતી. ૭૨

દોહરા.

કથતાં કવિજન શું કથે, પાર ન પામે કોઇ;
લખનારો થાકે લખી, હિંમતવાળો હોય. ૭૩
પૂરણ પ્રેમાભાઇએ, રાખી તેની રીત:
પિતા બરાબર પેખિયે, પરમારથમાં પ્રીત. ૭૪
પરમ સુખી રાખે પ્રભૂ, કરો સદા શુભ કામ;
અવિચળ આશિષ એટલી, દે છે દલપતરામ. ૭૫
કરટીસે કવિને કહ્યું, કરીયે કાંઇ ઉપાય;
મોટા મોટા શહેરમાં, પુસ્તકશાળા થાય. ૭૬
તો વાંચન વિદ્યા વધે, વધશે પુસ્તક થોક;
ગુજરાતિ ભાષા તણા, ગુણ જાણે ગુણિ લોક. ૭૭
એપ્રિલ ઓગણસાઠનો, આવ્યો જેણી વાર;
કવિ વિચર્યો તે કારણે, ભાવનગર મોઝાર. ૭૮
વિજયક્ષમા વર્ણન કર્યું, રીઝવવાને રાય;
પુસ્તકશાળા સ્થાપવા, એમ કર્યો ઉપાય. ૭૯
છગનલાલ દેશાઇએ, રૂદયે રાખી વાત;
ત્યાં પુસ્તકશાળા* કરી, નિજનામે સાક્ષાત. ૮૦
વધારવા સોસાઇટી, કરતો શ્રમ કરટીસ;
મનસભા મોટા કરે, દિલમાં તે દિનનીશ. ૮૧
સન અઢાર ત્રેસઠ વિશે, ઉપજ્યો એક વિચાર;
કરવો ગાયકવાડિમાં, વિદ્યા તણો પ્રસાર. ૮૨
કરટીસે કવિને કહ્યું, ધરો હ્રદયમાં ધીર;
જઇ મહારાજાને મળો, કરો કાંઇ તદબીર. ૮૩
શ્રમ કરિ જોવો આપણે, પ્રભૂ મદદ કરનાર;
જો શ્રમ નિષ્ફળ જાય તો, શરમાશો ન લગાર. ૮૪
પછિ કવિયે જઇને કર્યો ખંડેરાવ મિલાપ;
કવિતામાં રચિને કહ્યો, ત્યાં ગુર્જરી વિલાપ. ૮૫
દિધો દિલાસો તે નૃપે, જ્યાં પોતાનું રાજ;
પુસ્તકશાળા સ્થાપવી, પણ ન થયું તે કાજ. ૮૬

મનહર છંદ.

ત્રેસઠમાં મુંબઇમાં ગુજરાતી ભાષા માટે,
લાગ્યો ફારબસ સુબો ચિત્તમાં વિચારવા;
સભા એક સ્થાપવાને ત્યાં પ્રયત્ન* કર્યું.
ટીપ કરી તેને માટે પુંજીને વધારવા;

---

૧. હીમાભાઇ ઇન્સ્ટિટયૂટ બંધાવતાં શેઠે રૂ. ૭૦૦૦ સાત હજાર ખરચ્યા છે.

૨. અંબાજી પાસે આરાસણું ગામ છે ત્યાં

* દરબારની સહાયતાથી.

* આ કામમાં રા. મનસુખરામ સુરજરામ સારી મદદ કરતા હતા.

તેથી ઉપજ્યા રૂપૈયા ત્યાં પણ હજાર ત્રીશ,
સારી રીતે ગુજરાતી ભાષા શણુગારવા;
પણ તે તો પાંસઠમાં પોતે સ્વર્ગપંથ[1] ગયો,
નામ રહ્યું નિશ્ચળ સંસારીને સંભારવા. ૮૭

દોહરા

ફાર્બસ ગુજરાતી સભા, છે મુંબઇમાં હાલ;
મંત્રી મનસુખરામ છે, સૂર્યરામના લાલ. ૮૮

મનહર છંદ.

મુંબઇના બારોનેટ શેઠ જમશેદજીના,
શાણા સુત જેનું શેઠ સોરાબજી નામ છે;
ચોસઠના એપ્રિલમાં આવ્યા અમદાવાદમાં,
ઉતર્યા જ્યાં શેઠ હઠીસિંહનો આરામ છે;
સાંભળીને સમાચાર સાહેબે કવિને કહ્યું,
જાઓ જઇ મળો શેઠ ઉતર્યો જે ઠામ છે;
જેમ કવિતાથી હીમાભાઇને રંજન કર્યા,
તેમ કરો રંજન જઇ તે તમારૂં કામ છે. ૮૯

દોહરા.

પછિ કવિજન જઇને મળ્યો, સ્નેહ સહિત સંપૂર્ણ;
સંભળાવિ કવિતા પ્રથમ, નીતિની પરચુર્ણ. ૯૦
જશવંતા જમશેદજી, થયા ગયા પ્રભુધામ;
વરણુન તેના ગુણ તણું, સંભળાવ્યું[2] તે ઠામ. ૯૧

મનહર છંદ.

શેઠ જમશેદજીમાં શ્રેષ્ટ ત્રણ ગુણ હતા,
દોલત સહીત બારોનેટ પદ જાણિયે;
વિદ્યાનો વિનોદ ગુણ બીજો તથા ત્રીજો ગુણ,
વેપાર કર્યાની કળા વિવિધ વખાણિયે;
ખરસેદજી તથા રૂસ્તમજી ને સોરાબજી,
ત્રણ તે સાહેબજાદા તેમના પ્રમાણિયે;
વારસામાં અનુક્રમે આપ્યો એક એક ગુણ,
દાખે દલપતરામ દેખી ઉર આણિયે. ૯૨

દોહરા.

ઇત્યાદિક કવિતા કહી, પછી ચલાવી વાત:
કામ કરે જે જે ભલાં, સોસૈટી ગુજરાત. ૯૩
સુણી હૃદયે રંજન થયો, સઘળો મિત્ર સમાજ;
પછિ કવિયે માગી મદદ, સોસાઇટિને કાજ. ૯૪
કહે શેઠ શોરાબજી, હું ખુશી થયો અપાર;
શુભ કામે નાણું ગણી, આપિશ અઢી હજાર. ૯૫

કવિ વચન.

મુજ કવિતાથી જો તમે, અતિ રીઝયા હો અત્ર;
સેક્રેટરિપર તો લખી, આપો મુજને પત્ર. ૯૬

પત્ર લખ્યો તેનો સાર—મનહર છંદ.

સેક્રેટેરી સાહેબ તરફ લખ્યું લેટરમાં,
આપના આરિટિંટે જે વાત મુજને કરી;
તે સુણિને ખરેખરો ખૂબ ખુશી થયો છું હું,
રકમ તો આપીશ અઢી હજારની ખરી:
તેના વ્યાજમાંથી દરસાલ સો રૂપૈઆતણો,
નિબંધ રચાવજો ઇનામ આગળે ધરી;
બારમી એપ્રિલે લેખ લખી આપ્યો એવી રીતે,
ધન્ય શેઠ સોરાબજી ઉદારતા આદરી. ૯૭
પાંચઠના ફેબ્રુઆરી વિષે વળી મુંબઇથી,
શેઠ રાયચંદ સૂત પ્રેમચંદ આવિયા;
કવિયે મેળાપ પ્રેમાભાઇની સમક્ષ કર્યો,
રસિક કવિતા કહી એઓને રીઝાવિયા:
તે પછી સોસાઇટી કરે છે જે સુધારા કામ:
ફાયદા તેના સરવે કહી સમજાવિયા;
માગતાં મદદ જ્યારે કાંઇક તો કાન ઢાળ્યા,
સમાચાર જઇ કરટીસને સુણાવીયા ૯૮

દોહરો.

અઢારમી તારીખ દિને, ચિતમાં કરી વિચાર;
ભલી ભરી વાર્ષિક સભા, આવ્યા ગ્રહસ્થ અપાર. ૯૯

તે સભામાં કહેલી કવિતા.

વિદ્યા વાણિ વધારવા, ગરથતણી પડિ ગરજ;
આજ સભાસદ સરવની, એ માટે કરૂં અરજ. ૧૦૦

હરિગીત છંદ.

કરૂં અરજ તે ઉરમાં ધરો, સઘળા સભાસદ સ્નેહથી,
ગુજરાતિ ભાષા ગુણવંતી, પણ દુર્બળી થઇ દેહથી;
ચિંતા કરો ચિતમાં તમે વિદ્વાન જન આ વાતની
ઉધરે રકમ મનમાનિ તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૧
જે વાણિથી જીવક જડે, વળિ છે અધિક ઉપયોગની,
આ દેશિ જનને દિન દિને, ભરનારિ છે સુખ ભોગની;
કીરતી કથે છે કથનથી, પ્રાચીન પુરૂષ પ્રખ્યાતની,
ઉધરે રકમ મનમાનિ તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૨
વેપાર પાર વિના કરે, એ વાણિથી વેપારિયો,
અભિલાખ લાખ ઉચારવામાં, વાપરે નરનારિયો;

---

૧. તા. ૩૧ મી અગસ્ટે. ૨. પરજ રાગમાં છે તે.

વાણી વિના ગતિ પ્રાણીની, પરમાણિયે પશુ જાતની,
ઉધરે રકમ મનમાનિતો, સુધરેગિરા ગુજરાતની. ૧૦૩
વાણી થકી ઉપદેશકો, ઉપદેશ આપે ધર્મનો;
વળિ શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત તે, સમજાય સઘળાં મર્મનો;
વાણી થકી વિદ્યાં વિશેષ, ભણાય છે ભલિ ભાતની;
ઉધરે રકમ મનમાનિતો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની.૧૦૪
દેવળ સરસ છે દેવતું, જે માંહિ દેવ ચરિત્ર છે;
તન મનતણો મળ ટાળનાર, પ્રસિદ્ધ તિર્થ પવિત્ર છે;
દુખ દિનનાં કહેનારિ છે, દેનારી છે સુખ સાતની;
ઉધરે રકમ મનમાનિતો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની.૧૦૫
ઉપકારિનો ઉપકાર, માનવ જાતિયે તો જાણવો,
એણે કર્યો ઉપકાર તે, ઉરમાં અહરનિશ આણવો;
આપણ સરવને પાળનારી, તુલ્ય તે છે માતની;
ઉધરે રકમ મન માનિતો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની.૧૦૬
માતા પિતાને વૃદ્ધ થાતાં, પાળવાં પુત્રે સહી;
તેવીજ રીતે દેશની, ભાષા વિશે ભુલવું નહીં;
જે છે હજાર પ્રકારથી, ઘણી હેતુ લોક હયાતની;
ઉધરે રકમ મનમાનિ તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની.૧૦૭
ઉપયોગી જેમ નવાણ, ને વળી ધર્મશાળા ધારવી;
એથી અધિક ઉપયોગિ, ભાષા સ્નેહથી સંભારવી;
અરજી ઉચારી આ સમે, સજ્જન સમીપ તમામની;
દિલમાં ધરો દિલ સજ્જથી, આ દાદ દલપતરામની. ૧૦૮

મનહર છંદ.

અવનીને એક ચંદ ઇશ્વરે ઉજાસ માટે;
આપ્યો એથી અડચણો પડે ઘણા કોશવા;
જ્યારે હોય જોડ ચંદ કસુર ન કશી રહે,
ક્યાંથી આવે ક્યાંઈ ખરી અડચણો ખોસવા;
પ્રેમચંદ રાયચંદ, પ્રેમચંદ હેમચંદ,
જોડ ચંદ મળ્યા તને પ્રેમ કરી પોષવા;
થયું તારૂં સિદ્ધ કામ કહે દલપતરામ,
હવે તું સોસાઇટી ન લાગ અફસોસવા. ૧૦૯

ઝુલણા છંદ.

રાવ ખાવાને વિદ્યાત્રિ વૈકુંઠ ગઈ,
અધિપતી પાસ અરજી ઉચારી;
રાયચંદ સુત પૃથ્વી વિષે પ્રેમચંદ,
મારિ મગરૂરિ એણે ઉતારી;
કંઇક લાચારને તો કર્યા લખપતી,
ભૂપ જેવા કર્યા કંઈ ભિખારી;
કરમ લખતાં હવે શરમ આવે મને,
કરમની રેખ પર મેખ મારી. ૧૧૦

દોહરા.

કર્મકડા[1] થુળિભદ્રને, મળતી સતજુગ વાર;
પ્રેમચંદ થુળિભદ્રનો, આ અવસર અવતાર. ૧૧૧
પછી ટીપ ત્યાં ફેરવી, ભરી સભા મોઝાર;
પ્રેમચંદ શેઠે લખ્યા, દેવા દશક હજાર. ૧૧૨
પ્રીતે પ્રેમાભાઇએ, બે હજાર લખિ દીધ;
સભાસદોએ પણ ભારી, રકમો ત્યાં ભલિ વીધ.૧૧૩
જેસંગભાઇ અઢારસેં, ઉમાભાઈ શતપંચ;
પરસુરણના પાંચસેં, રમો ન સંશય રંચ. ૧૧૫

મનહર છંદ.

ઇનામો આપીને નવા રચાવ્યા નિબંધો રૂડા,
પુસ્તક પ્રગટ કર્યા છાપથી છપાવીને;
વળી જે જે ગામ વિષે વાંચન સ્થાનક થયાં,
સહાયતા આપી તેને પુરો પ્રેમ લાવીને;
કવિતાનો શોખ ગુજરાતમાં વિશેષ વધ્યો,
લેખન વિદ્યા વધારી નિબંધો રચાવીને;
કહે દલપતરામ ધન્ય ફારબસ નામ,
વખણાયો ઘણો તે વિદ્યાનાં બીજ વાવીને. ૧૧૫

દોહરો.

કરટિસ અગન્યોતેરમાં, ગયો વિલાયત વાટ;
સેક્રેટરી ત્યારે થયા, શાણા સાહેબ સ્કાટ. ૧૧૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વ્હાલ કરી વઢવાણ થકી કવિનો,
ફિનલાક સુમે કર ઝાલ્યો;
પાલણ પોષણ પૂર્ણ કરી,
કરટીસતણા કરમાં કર ઘાલ્યો;
તે કરટીસ તજી ગુજરાત,
વિચક્ષણ વીર વિલાયત ચાલ્યો,
દેશિ કવિ દલપત તણો લઈ,
સ્કાટ તણા કરમાં કર આલ્યો. ૧૧૭

મનહર છંદ.

શિતેરની સાલમાં[2] મુંબઇ જવા માટે અહીં,
કચ્છપતિ રાવ પ્રાગમલજી પધારિયા;
કવિયે મેળાપ કરી આશીષ વચન કહ્યાં,
સ્નેહ ધરી સમીપમાં સુયશ ઉચ્ચારિયા;

૧. મરજીમાં આવે તે ઠેકાણે એક પગલું ભરીને ત્યાં ખોદાવે તો સોના મહોરની કઢા એટલે ચરૂ નીકળે તે કર્મ કઢા કહેવાય. ૨. માર્ચમાં.

ઉમયાશંકર સુત લાયક ઝવેરીલાલ,
તેની મારફતે શબ્દ અંતર ઉતારિયા;
પાંચસેં રૂપૈયા આપ્યા તે સમે સોસાઇટીને,
બાજીવાર બસેં મોકલી ગુણો સંભારિયા. ૧૧૮

દોહરા.

ઇત્યાદિક ઉમદા જને, સહાયતા કરી એમ;
સજ્જડ થઇ સોસાઇટી, જાય ન ઉખડી જેમ. ૧૧૯
વરસો વરસ વળી કર્યાં, શક્તિ પ્રમાણે કામ;
તેથી સોસૈટીતણું, પ્રસિદ્ધિ પામ્યું નામ. ૧૨૦

હરિગીત છંદ.

ઓતેરના મે માસથી, તે સ્કાટ સિંધ સિધાવીયા,
સેક્રેટરીની પદિપર ગોપાળરાવ ઠરાવિયા;
સંભાળિ સાડાચાર વર્ષ સુરીતથી સોસાઇટી,
લોકોવિશે બહુ લાયકી લાખેણિ જેનિ ગણાઇતી.૧૨૧
પછિ રાવ સાહેબ આજ મહિપતરામ જેનું નામ છે,
તેનેજ હસ્તક આજ લગિ સોસાઈટીનું કામ છે;
ભંડોળ તેનું તો ભલું, જો આશરે ઉર આણિયે;
સામાન રોકડ સહિત ધન, ચાળીશહજાર પ્રમાણિયે.૧૨૨

દોહરો.

આ તો મેં સંક્ષેપથી, કહ્યો કાંઈ ઇતિહાસ;
વિશેષ ઇચ્છો વાંચવા, વાંચો બુદ્ધિપ્રકાશ. ૧૨૩

બુદ્ધિપ્રકાશ વિશે.

દોહરા.

સન અઢાર ચોપનતણો, મનહર મારચ માસ;
પ્રથમ થકી ચોપાનિયું, પ્રકટયું બુદ્ધિપ્રકાશ. ૧
શશિ સૂરજ તારા તડિત, આપે ભલે ઉજાસ;
જડતા તિમિર ટળે નહિ, જ્યાં નહિ બુદ્ધિપ્રકાશ. ૨
દિવેલ વિદ્યા પાત્ર દિલ, કરો વિચાર કપાસ;
વિવેક જ્યોત વિમળ વડે, પ્રકટે બુદ્ધિપ્રકાશ. ૩
સજ્જનને સુખ શે.ભતું, તેથી આવે તેજ;
કપટી મુખ કાજળ ઢળે, અચરજ સરખું એજ. ૪
વ્યસન સરૂપી વાદળાં, અટકાવે ન ઉજાસ;
નો મન મેદનિમાં પડે, બહુ વિધ બુદ્ધિપ્રકાશ. ૫
બુદ્ધિપ્રકાશ બનાવતાં, પક્ષ ગયાં ચોવીશ;
શાલ[1] નવી તો સાહેબે, આ આપી બક્ષીસ, ૬

દ્વિઅર્થી—એક સાહેબને રટવા વિષે.

જો તું આજની શાલમાં, સાહેબ[2] એક રટીસ;
નીતિ જાણવિ ભક્તિ કર, ઉત્તમ જગો લહીશ. ૭
ઉત્તમ જગો એટલે સ્વર્ગ પામીશ.

એજ દોહરો ઉત્તમરામ નામના નોકરીના ઉમેદવાર નિશાળિયાને કહેલો તે નિચે પ્રમાણે.

જો તું આજ નિશાળમાં, સાહેબ એ કરટીસ;
નીતિ જાણ વીભક્તિ કર, ઉત્તમ જગો લહીશ. ૮

મતલબ કે પંચતંત્ર નીતિ જાણ એટલે પંચોપાખ્યાન ભણ અને વ્યાકરણ ભણ તો હે ઉત્તમરામ તું કરટીસ સાહેબની મદદથી નોકરીની સારી જગો પામીશ.

સુપાત્ર સ્નેહ સહિત મળે, જો ગુણાકાર[3] કપાસ;
પાવકતા[4] જોગે પછી, પ્રકટે બુદ્ધિપ્રકાશ. ૯
ઉઘડે આંખો અંગની, ઉગતાં અરૂણ ઉજાશ;
અંતરે આંખો ઉઘડે, પઢતાં બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧૦
બંબો અગ્નિ બુઝવે, જુઓ જગતમાં જેમ;
બુઝે બુદ્ધિપ્રકાશથી, ત્રિવિધિ તાપ પણ તેમ. ૧૧
દ્વાર ઉઘાડો દીલતણું, પુસ્તક લ્યો આ પાસ;
આળસ પટ અળગો કરો, પામો બુદ્ધિપ્રકાશ. ૧૨
દીવાની દીપ્તી થકી, ઉત્તમ ઈંદુ ઉજાસ;
ભાનુપ્રભા તેથી ભલી, પણ વળિ બુદ્ધિપ્રકાશ. ૧૩
જોયું ન વાહન આંગનું, પઢયો ન બુદ્ધિપ્રકાશ;
તે જન જન્મ્યો ત્યાં મુઓ, જયમ જંગલનું ઘાસ૧૪
જે દર મહિને જન્મતું, એને આવી આંચ;
એ કારણથી અવતર્યું, પૂરે મહિને પાંચ.[5] ૧૫
ઇસ્વી વર્ષ અઢારસેં, બાસઠમું બોલાય;
ઓગણિસેં ને અઢારમું, વિક્રમનું વંચાય. ૧૬
પુસ્તક બુદ્ધિપ્રકાશનું, નવમું રચ્યું નવીન;
તે પરિપૂરણ પ્રીતથી, પઢશે જનો પ્રવીણ. ૧૭
ઇસ્વી વર્ષ અઢારસેં, પાંસઠમું પ્રારંભ;
બુદ્ધિપ્રકાશ બારમું, આજ કરૂં આરંભ. ૧૮

---

૧. સાલ—સાલજોડાનો સિરપાવ અથવા નવું વરસ.

૨. પરમેશ્વર. ૩. ગુણ—દોરો, દીવેટ.

૪. પાવકતા—દેવતાપણું અથવા ચતુર્થાંશ પણ ભાષણ કરવાપણાના યોગથી.

૫. પાંચ-સન ૧૮૫૭ ના બળવાની વખતે ચોપાનિયાં તથા ન્યુસપેપરો પાંચ માસ બંધ રહ્યાં હતાં.

બહુ પ્રકાશ મુજ બુદ્ધિમાં, દે હરકત હરનાર;
પ્રણમીને કરૂં પ્રાર્થના, જય જય જગકર્તાર. ૧૯

હરિગીત છંદ.

જય જય જગત કર્તાર ભવ ભર્તાર, ભવ ભિતિ હરા,
જય અખિલ જગ આધાર, અધમોદ્ધાર દૃઢ ધીરજ ધરા;
કર દુર કૂર કવિત્વ તું, સુકવિત્વ આપી કારમું,
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિપ્રકાશ પુસ્તક બારમું. ૨૦

જય બુદ્ધિ બહુ દાતાર કર ઉપકાર અતિ કરૂણા કરી,
તુજ શરણ ધરી આધાર, ઉતરૂં પાર હું હિમત ધરી;
પુસ્તક રચ્યું ગત વર્ષમાં, અડચણ વિના અગ્યારમું,
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિપ્રકાશ પુસ્તક બારમું. ૨૧

જયમ નાચતી નટ પૂતળી, ફીધેલી દીસે કાષ્ઠની,
પણ હોય દોરી હાથ નટને, હેઠ તેના હાડની;
ત્યમ મુજ તણી તુજ હાથ, તુંજ રમાડ તેમ સદા રમું,
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિપ્રકાશ પુસ્તક બારમું. ૨૨

કાગળ તણો કીધો પતંગ, ઉડે ગગનમાં એટલે,
જે હોય દોરી હાથ નરને, તે જવા દે તેટલે;
ત્યમ તારી સુરતાથી સરસ, વીતે વરસ આ બારમું,
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિપ્રકાશ પુસ્તક બારમું. ૨૩

આ વર્ષમાં આ વાંચનારા, સુજનને સુખ આપજે,
કરૂણાનિધિ કરૂણા કરી, સંકષ્ટ સઘળાં કાપજે;
વળિ આપજે ધન ધાન્ય સુખ, ચાતૂર્ય ચઢતું ચારમું,
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિપ્રકાશ પુસ્તક બારમું, ૨૪

રઇયત રહે આબાદ, ત્યમ વરસાદ શુભ વરસાવજે,
હરિ રોગ દોષ ક્લેશ ભય, આનંદ અતિ ઉપજાવજે;
પુસ્તક ગણાય પુરાણ મધ્યે, અધિક જેમ અઢારમું[1],
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિપ્રકાશ પુસ્તક બારમું. ૨૫

દર નગરની નર નારિમાં, વિદ્યા વિશેષ વધારજે,
મણિ ભેદને ભ્રમણા તજે, જન સર્વ એમ સુધારજે;
વળી સંપ પામે સર્વ તે, હિતકારી વચન હજારમું,
રચવા ધરૂં ઉર આશ, બુદ્ધિપ્રકાશ પુસ્તક બારમું. ૨૬

ઓ ઇષ્ટ આ અષ્ટક સુણી, કર કષ્ટ નષ્ટ કૃપા ધરી,
સંતુષ્ટ કર સુખ પુષ્ટ દઇ, ખળ દુષ્ટને ખસતા કરી;
ગુણિ જનની ગામો ગાન તું, કરજે પુરી મન કામના,
વિશ્રામ ઠામ તમામના, શુણુ સ્યામ દલપતરામના. ૨૭

પ્રમાણિકા છંદ.

સદાય રાય રંકને, સહાય રૂપ થાયને;
ઉછેદિ દે ઉદાસતા, સુબુદ્ધિની પ્રકાશતા. ૨૮

૧. શ્રીમદ્ ભાગવત.

દોહરા.

ગુણ ગ્રાહક જે જાણ જન, ગ્રાહક બુદ્ધિપ્રકાશ;
વાંચનાર ઝાઝા વધે, એજ અમારી આશ. ૨૯
ઇસ્વી વર્ષ અઢારસેં, તે ઉપર ઓતેર;
પુસ્તક આ ઓગણીશમું, રચ્યું રૂડી પેર. ૩૦
અખિલ જનોને આ વરસ, પડવા સુખથી પાર;
પ્રથમ પ્રણામ કરૂં ધરી, ઇશ્વરનો ઉપકાર. ૩૧
જે જે સજ્જન જગતમાં, પઢશે બુદ્ધિપ્રકાશ;
તો તેની દલપત્ત કહે, પ્રભૂ પુરી કર આશ. ૩૨
ગ્રાહક બુદ્ધિપ્રકાશના, જે જન ગામે ગામ;
એઓને આશિષ અતિ, દે છે દલપતરામ. ૩૩

મનહર છંદ.

મહમદનું મરણ થતાં તેના મુરીદોએ,
જીંદગી લગી કબર બંદગી કરાઇતી;
હાજી ને હુસેન સેન સહીત જ્યાં સંહરાયા,
તેના વલિઓએ તેજ ભૂમિને ભજાઇતી;
કબીરની કાયા પડે સંસારની માયા મેલી,
સાચા સેવકોએ તેની સેલીને[1] સેવાઇતી;
કહે દલપત તેમ હું કિન્લાક સાહેબની,
સેવું છું કબર વર્નાક્યુલર સોસાઇટી. ૩૪

સોસાઇટીની સભા વિશે.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

શોભે સ્વચ્છ ખગોળ જેમ, શરદે તેવું સભાસ્થાન છે,
આ અધ્યક્ષ કળા નિધાન કહિયે, પૂરો કળાવાન[2] છે;
તારા મંડળ તુલ્ય સર્વ સુજનો સાક્ષાત તેમાં કવિ[3],
મોટા તર્ક વિતર્ક માણકતણી[4], ઉત્પત્તિ થાશે નવી. ૩૫

સભા બરખાસ—ઝૂલણા છંદ.

સાહેબો સર્વ કહું વિનતિ તે સાંભળો,
આપ છો અધિક સ્નેહી અમારા;
વળિ રૂડે અવસરે આ રિતે આવજો,
લાવજો સાથ મિત્ર તમારા;

૧. ફકીર, નાનસાઇ અને કબીરીયા સાધુ કાળી દોરીની આંટી ડોકમાં રાખે છે.

૨. ચંદ્ર. ૩. શુક્ર. ૪. માણેકઠારી પુનમની ખગોળની ઉપમા સભાને આપી.

માનવા જોગ ઉપકારમાં જેટલી,
તેટલી જે તમે તસ્દી લીધી;
શોભ્યું આ સ્થાન તે તો નહીં થોડ ગણ્યું,
ક્રોડ ગણ્યું આજ કરૂણાજ કીધી. ૩૬

દોહરો.

સોસૈટીને કારણે, જે ગુર્જરી વિલાપ,
રચ્યો હતો તે કહું હવે, સુણજો સજ્જન આપ. ૩૭

ગુર્જરી વાણી વિલાપ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જો પ્રભુ થાય મહા મતિ પ્રેરક,
પંથ પલાણિયે પાવક પાણી;
પક્ષિનિ પાંખ પહોચિ શકે નહિ,
વીજળિ વેગ ચલાવિયે વાણી;
જેનિ કૃપા થકી જંગલિ જે જન,
યંત્રનિ યુક્તિ યથારથ જાણી;
તેનિ કૃપાથિ કહે દલપત્ત,
કરૂં કવિતા ચિત હીમત આણી. ૧

તિક્ષણ બુદ્ધિ વિચક્ષણતા નથિ,
સ્થુળમતી વળિ મૂળથિ થોડી;
અક્ષર એક વિવેકે નથિ,!
કહું છું અતિ છેક અહંપદ છોડી;
હિંમતથી મહા કિંમતનિ,
રચના રચવા રસથી રૂચિ જોડી;
વંદન વિશ્વ પતિ પદ પદ્મ,
કરૂં દલપત્ત કહે કર જોડી. ૨

દોહરો.

સૌ સજ્જનના સમિપમાં, કહું ગુર્જરી વિલાપ;
તેનો મર્મ વિચારિને, ઉરમાં ધરજો આપ. ૩

શાખા સોસૈટીતણી, સ્થિર સ્થાપવા વિશાળ;
કરટીસે[1] ઇચ્છિા કરી, જ્યાં મોટા મહિપાળ. ૪

સન અઢાર ઉન[2] સાઠમાં, નિજ કવિને તે કામ;
માન દઇને મોકલ્યો, ભાવનગર નૃપ ધામ. ૫

વિજયક્ષમા વર્ણન કર્યું, જ્યાં રાજા જસવંત;
રાજસભા રંજન કરી, જઈ કવિયે અત્યંત. ૬

પુસ્તકશાળા સ્થાપવા, લીધું નૃપનું વેણ;
કોલ દિધો કવિને કરે, નેહ જણાવી નેણ. ૭

સન અઢારસેં ત્રેસઠે, વળી વિચારી વાત;
સ્થિર શાખા જઈ સ્થાપવી, વડોદરે સાક્ષાત. ૮

કરટિસે કવિને કહ્યું, હૈયે રાખી હામ;
વિચરો તમે વડોદરે, કરો જઈ શુભ કામ. ૯

શાખા સોસૈટી તણી, સ્થિર કરવી તે કામ;
રાજા કરે સહાયતા, થાય આપણું કામ. ૧૦

ગુજરાતી ભાષા વિષે, ગ્રંથો બહુ ગુંથાય;
તો ગુજરાતિ વાણિનો, સઘ સુધારો થાય. ૧૧

રિઝાવજો જઈ રાયને, સુણાવિ કવિતા સાર;
મળજો પ્રથમ પ્રધાનને, તેથી કામ થનાર. ૧૨

શેઠાણી હરકોર ને, નગરશેઠને જેમ;
કવિતા રસથી રીઝવી, કામ કરાવ્યાં તેમ. ૧૩

ભાવનગરના ભૂપને, રિઝાવીને રસ રીત;
પુસ્તકશાળા સ્થાપવા, લીધું વચન નિચિંત. ૧૪

તેમજ ગાયકવાડના, કરનો લાવો કોલ;
સમજાવો વિદ્યાતણો, ઉત્તમ લાભ અતોલ. ૧૫

ફરી ત્યાં રાસડેંટ છે, સાહેબ કર્નલ બાર;
મેંબર સોસૈટીતણો, છે શાણો સરદાર. ૧૬

તે પણ તમને આપશે, સહાયતા શુભ રીત;
એથી ધાર્યું આપણું, થાશે કામ ખચીત. ૧૭

શુભ ખાતું સ્થાપન કરે, ન ધરે શાખા નામ;
તોપણ ઉત્તમ જાણવું, કામ થયાનું કામ. ૧૮

કદાપિ કારજ નવ બને, તો ન થવું દિલગીર;
શ્રમ કરિ જોવો આપણે, ધરિને મનમાં ધીર. ૧૯

સુણિને કવિજન સાંચર્યો, કરવા ઉત્તમ કામ;
ઉતારો જૈને કર્યો, શામળ બેચર ધામ ૨૦

જઇને કર્નલ બારનો, પ્રથમ કર્યો મેળાપ;
વાત કરી તે સાંભળી, ઉચર્યો સાહેબ આપ. ૨૧

ભાસે છે મુજ મન વિશે, કામ થવું મુશ્કેલ;
છે રાજાના સોબતી, ઝાઝા જન અભણેલ. ૨૨

તે જાણે છે જો થશે, રૈયત ભણિ હુંશિયાર;
રાજ કાજમાં તો ઘણી, તે લેશે તકરાર. ૨૩

સલાહ તેવા જનતણી, માને છે મહિપાળ;
તે માટે નથી થાપતા, નવીન રીત નિશાળ. ૨૪

---

1. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીના સેક્રેટરી.
2. ઓગણસાઠમાં.

કહ્યું અમે કઈ કઈ સમે, કથન ધર્યું નહિ કાન;
તોપણ તમે કરી જુઓ, શ્રમ નિજ શક્તિ સમાન. ૨૫
આપિશ હું અનુમત ભલું, વળિ આપું છું પત્ર;
આપો જઇ પ્રધાનને, તમે મળિને તત્ર. ૨૬
પ્રધાન પાસે પત્ર લૈ, જઇ કીધો મેળાપ;
ગુણિજન ગોવિંદરાવ તે, અટક રોઢિયા આપ. ૨૭
કહે કવી ભારત સમે, પાંડવ કેરી પાસ;
પ્રધાન ગોવિંદરાવ[1] શુભ, કરતા નીતિ પ્રકાશ. ૨૮
તેથી જય પાંડવતણું, થયું જગત મોઝાર;
જાણે છે તે જન સહૂ, આજ સુધી સૌ ઠાર. ૨૯
સંજયને ધૃતરાષ્ટ્ર રે, પૂછી એવી વાત,
કોણ જીતશે યુદ્ધમાં, કહો મને સાક્ષાત. ૩૦
જ્યાં પ્રધાન ગોવિંદ છે, જાણો ખરૂં ખચિત;
જરૂર ભારત યુધમાં, તેની થાશે જીત. ૩૧

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જો કર્ણ ભીષ્મ સરખા ભડ ભૂપ ભેળા,
કીધા કરોડ રથિ ભારથ કેરે વેળા;
શોભા સમસ્ત ન મળે પણ તે સમાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૨
ત્યાં નિત્ય જીત પરિપૂરણ પ્રીત પામે,
ત્યાં યુક્તિ સર્વ વળિ ત્યાં યશ સર્વ જામે;
પામે પ્રસિદ્ધ કવિ પંડિત ત્યાંજ માન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૩
ત્યાં રાજનીતિતણિ તો રૂડી રીત રાજે,
ત્યાં ગર્જનાથિ યશ નોબત નિત્ય ગાજે;
દુષ્ટોનું દુષ્ટપણું ત્યાં ન ટકે નિદાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૪
ત્યાં ન્યાય થાય ઉચરાય સદાય સારો,
અન્યાય જાય દુરથી ડરિને બિચારો;
તે ભુપનાજ ગુણનું બહુ થાય ગાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૫
ત્યાં રિદ્ધિ સિદ્ધિ નવનિદ્ધિ કરે નિવાસ,
ક્યાંથી રહેજ કશિ વાતનિ ત્યાં કચાશ;
ત્યાં સર્વનું ધરમ ઉપર હોય ધ્યાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૬
દેખે સદાય દુનિયાં જન ત્યાં દિવાળી,
સર્વે સુખીજ તનના પરિતાપ ટાળી;
ત્યાં ક્ષેમ પ્રેમ રસનું પરિપૂર્ણ પાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૭
તેજસ્વિ તેજ નૃપતિ ભુમિ મધ્ય ભાસે,
પ્રૌઢ પ્રતાપ પૃથિવી પડમાં પ્રકાસે;
તે ભૂપ સૃષ્ટિ સરવોપરિ શક્તિમાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૮
વિદ્યા વિલાસ રસનો પણ ત્યાંજ વાસો,
ત્યાં તત્વ શોધ ચરચા તકનો તમાસો;
ગુહ્યાર્થ ભેદ ગુણનું પણ ત્યાંજ જ્ઞાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૯
ત્યાં સર્વ દેશ થકિ સૌ કવિ લોક આવે,
સર્વે કળા કુશળતા પણ ત્યાં ઠરાવે;
સત્પાત્ર માત્ર જનનું શુભ ત્યાંજ સ્થાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૪૦
એવું વિચારિ શુભ અંતરથીજ આ મેં,
આશીશ વાક્ય ઉચર્યું દલપતરામે;
જીવો ઘણું નૃપતિ ને વળિ તે દિવાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૪૧

દોહરા.

સુણી પ્રધાન પ્રસન્ન થઇ, પૂછી સઘળી વાત;
વળી કથન તેણે કહ્યું, સુણો કવી સાક્ષાત. ૪૨
શાણો છે સેનાપતી, ભાઉ સિંધિયા નામ;
તમે જઈ તેને મળો, થાય તમારૂં કામ. ૪૩
હું પણ ભૂપ હજૂરમાં, ઉચરિશ મુખથી એમ;
વિદ્યાખાતું સ્થાપવું, જન સૌ સુધરે જેમ. ૪૪
પછી કવી પોતે ગયો, ભાઉ સિંધિયા પાસ;
કરી પ્રશંસા તેહની, કવિતા કરી પ્રકાશ. ૪૫

मनहर छंद.

चंचळ चतुर शुरवीर धीर शस्त्र धर,
व्युहरचनाकी विधि पुरन पिछान हे;
हिमत हमेशां दील जानत हे दाव पेच,
निमकहलाली लोभ लेश नहि आन हे;
संपुरन वसे गुन लायक सो सेनापति,
रामज्युं को सेनापति सुग्रिव समान हे;
कहे दलपति खंडेराव क्षिति नाथ पास,
वसो सेनापति भाउ सिंधिया सुजान हे. ४६

---

૧. કૃષ્ણ.

દોહરા.

કારભારિઓએ કહ્યું, કાલ આવજે આપ
મહારાજના મહેલમાં, થશે ભૂપ મેળાપ. ૪૭
રાજસભામાં કવિ ગયો, તે અવસર તે સ્થાન;
નાટારંભ થતો હતો, કરે નાયકા ગાન. ૪૮
ગાન સમાપત જ્યાં થયું, કરી પ્રધાને સાન;
સભાતણું વર્ણન કર્યું, સુણ્યું નૃપે દઈ ધ્યાન. ૪૯
મણિમય સુવરણ મહેલમાં, સુર સમ સભા સહિત;
ક્ષિતિપતિ ખંડેરાવજી, સુરેંદ્ર સમ શોભીત. ૫૦
વાજે શુભ વાજીંત્ર વળિ, ગુણિ જન કરે સુગાન;
નવિન નાટિકા નૃત કરે, તનનનનન લઇ તાન. ૫૧

છપ્પો.

નૃત્ય કરે સુરનારિ, રહે ત્રિપુરારિ નિરખવા;
બહુ શોભા બલિહારિ, હરિ પણ રહે હરખાવા;
ચતુરાનન ને ચંદ્ર, ઇંદ્ર અલકેશ[1] અહિંદ્રા;
ચકિત થાય જોઇ ચિત્ત, માનું શા માત્ર મહિંદ્રા;
મહા સિદ્ધિ સહિત રિદ્ધિ રૂડી, ખંડેરાવ ક્ષિતીશની;
નર લોક મધ્ય તે નિરખતાં, દૃષ્ટિ ઠરે જગદીશની. ૫૨

આશીર્વાદ—શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

કલ્યાણી કમળાક્ષિ દેવિ કમળા, કલ્યાણ તે તો કરે,
ભંડારી ભવદેશનો ભવનમાં, ભંડાર ભારે ભરે;
સિદ્ધિ બુદ્ધિ સમૃદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સૌ, સોંપે સદા સ્યામજી;
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રૂડા રામજી. ૫૩

પ્રીતે પ્રૌઢ પ્રતાપ પૂર્ણ પ્રભુતા, પામો પ્રજાના પતિ,
મોટા મત ગજેંદ્ર રત્ન સરિખા, દેવેંદ્ર તે દે અતિ;
ધારી ધૈર્ય ધનુર્ધરાદિ ત્રિધિના ધીમંત છો ધામજી,
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રૂડા રામજી. ૫૪

વિદ્યા વાદ વિનોદ વાણિ વિમળા, જિવ્હાગ્ર વાસો વસે,
આપે ઇષ્ટ અભિષ્ટ કષ્ટ હરિને, સંપુષ્ટિ તુષ્ટિ થશે;
મંત્રી મિત્ર પવિત્ર પાત્ર મતિના, કલ્પ્યાં કરે કામજી,
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રૂડા રામજી. ૫૫

ભ્રાતા તો પરભારજા જનતણા, ઓ અન્નદાતા તમે,
પ્રખ્યાતા પ્રિય છો પ્રજાજનતણા, ત્રાતા વિધાતા તમે;
રાતા રામ રસે સદૈવ ગુણના, જ્ઞાતા ગુણ ગ્રામજી,
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રૂડા રામજી. ૫૬

દોહરો.

સુણીને ભૂપે પૂછિયું, ધરી પ્રેમ ભરપૂર;
કોણ તમે છો ને વળી, શી ઇચ્છા છે ઊર. ૫૭

૧. અલકેશ—કુબેર ભંડારી.

ઉત્તર.—મનહર છંદ.

ગીરા ગુજરાતી તથા પીયરની ગાદી પામી,
મુખ્ય તો મરાઠી માની દેખી દુખી દીલ છું;
અરજી તો આપી[1], દીઠી મરજી તથાપિ નહિ,
આવ્યો આપ આગળ ઉચરવા અપીલ છું;
માંડતાં મુકદમાને ચાર જણા ચુંથશે તો,
શું થશે તે શોચતાથી સાહેબ શિથિલ છું;
દાખે દલપતરામ ખુદાવંદ ખંડેરાવ,
રૂડી ગુજરાતી વાણી રાણીનો વકીલ છું. ૫૮

ચૌટામાં લૂટાણી મહારાણી ગુજરાતી વાણી,
લૂટી અલંકાર કુટી કીધી ગુનેગારશી;
પગેરૂં ચલાવ્યું તે તો ચાલતાં મુંબઇમાં પેઠું,
પછી ત્યાં તપાસતાં તો પકડાયા પારશી[2];
આજ ધર્મ રાજ મહારાજનું બિરાજમાન,
સાચ જુઠ સઘ શોધી આપે જેમ આરશી;
માફ માગી આપ પાસે સાફ ઇનસાફ માગે,
એ બિચારી નારિ છે કુંવારી ને નવારશી. ૫૯

દોહરા.

મહારાજ મેં સ્વપ્નમાં, દીઠો એક બનાવ;
તે હકીકત તમ આગળે, કહેવાનો છે ભાવ. ૬૦
સ્નેહ સહિત તે સાંભળો, એ ઇચ્છા મુજ ઊર;
ભાસે વળતી જે ભલું, કરજે આપ જરૂર. ૬૧
કહ્યું નૃપે જાહેર કરો, જે કહેવાનું હોય;
વળતી કાવજન બોલિયો, સુણો સજન સહુ કોય. ૬૨

હનુફાલ છંદ.

બલિ ભૂમિનો શુભ ભાગ, બહુ સરસ શોભિત બાગ;
કવિ એક જોવા કામ, ઠિક થૈ ગયો તે ઠામ. ૬૩
અવલોકી અબળા એક, છુટિ લાજ રડતી છેક;
વિધ વિધ ઉચારિ વિલાપ બોલતી ઓ માબાપ. ૬૫
કર ચુંટતી શિર કેશ, વરવો દિસે બહુ વેશ;
કૂટતી અધિક કપોળ, ચક્ષુ કર્યાં રંગ ચોળ. ૬૫

૧. પ્રથમ અમદાવાદથી કાગળ લખ્યો હતો પણ ઉત્તર મળ્યો નહોતો.

૨. પ્રથમ પારસીઓ બોબડી ભાષા લખતા હતા તેથી કેટલાએક ધારે છે કે વર્તમાનપત્રો પારસીઓ છાપે છે તેના ફેલાવાથી ગુજરાતી ભાષામાં ગડબડ થઈ.

શરીરે નહીં શણગાર, પીડા કરે પોકાર;
બોલતી ખંડિત બોલ, તનનો ન દીસે તોલ, ૬૬
એકે ન સાજું અંગ, ભમતાં થયેલાં ભંગ;
વળિ વરણ નહિ વરતાય, ગણું તાહિને દુઃખ ગાય.૬૭
કાળાં હરણ ને કાગ, રાચે શુણિને રાગ;
માનવી દે નહિ માન, મન સમજી ભૂત સમાન. ૬૮
કવિ સાંભળી કલ્પાંત, અતિ સ્વદય કીધું સ્વાંત[1]
વનિતાને પુછી વાત, કહે જરૂર તારી જાત. ૭૦
દિસે છે તું કોઇ દેવિ, અવલોકિ તુજને એવિ;
તે વળતિ બોલી વાત, તું જાણ મારી જાત. ૭૧
ગિર્વાણ વાણિ વિશાળ, રમણીક રૂડી રસાળ;
તેનીજ તનુજા હુંય, પણ છેક દુઃખમાં છુંય. ૭૧
વળિ વદું કારણ વીર, સુણ ધારી મનમાં ધીર;
ગુજરાત મારૂં ગામ, ઠરવા તણું તે ઠામ. ૭૨
મુજ પિયરનોજ પ્રતાપ, જે પામિયા નૃપ આપ;
મુજને ન આપે માન, કહું તે સુણે નહિ કાન. ૭૩
મુજ શોક્યનું સનમાન, કરિને ગણે ગુણવાન:
ક્યાં કરૂં જઇ પોકાર, નર કોણ સાંભળનાર. ૭૪

કવિ વચન.

મનમાં ન શોચિશ માત, સમજ્યો હું સઘળી વાત;
શુભ કરિશ તારૂં કામ, કવિ કહે દલપતરામ. ૭૫

દ્વિઅર્થી-મનહર છંદ.

બળનો જે બંધુ જેની સખ્યતા અક્રૂર સાથ,
ધરમનો પક્ષ ધારનાર તને પાળશે;
સ્તંભ દંભ તોડનાર, જે છે દુરજોધનનો;
શ્રીમંત શ્રી રાજ તે સદા તને સંભાળશે;
કંઠે જેને મહામણી પ્રખ્યાત છે પદ્મપાણી,
એજ તને આપની ઉણી ઘણી ઉજાળશે,
રૂડો જે આ ખંડેરાવ, સ્નેહી નર નારિકાનો,
દ્વારિકાનો નરદેવ તાપ તારા ટાળશે.[2] ૭૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

કર વાવરશે કરૂણા કરિ એજ, સહાય થશે તુજ સુધરવા,
ધરવા શણગાર રૂડા મળશે, મળશે તદબીર તને તરવા;
તરવાર બહાદુર તે નૃપતિજ, સમર્થ સદા દુઃખ સંહરવા,
હરવાક્ય[1] ગણી દલપત્ત તણું,કરઆદર કીર્તિ કથા કરવા.

દોહરો.

કરિશ ખુશામત ખૂબ હું, તુજ માટે હે માત;
બોલિશ એવા બોલ જઇ, રાય થાય રળિયાત. ૭૮
સુણિ બોલી તે સુંદરી, સુણો કવી શુદ્ધ ભાવ;
તમે વખાણ કરી કહ્યું, રૂડો ખંડેરાવ. ૭૯
પણ કળિયુગના રાયનાં, લક્ષણ નવ દેખાય;
તો કળિયુગમાં તેહને, ભૂપ કેમ કહેવાય. ૮૦

વ્યાજસ્તુતિ.—મનહર છંદ.

ભોળાપણું ભાસે નહિ સત્યતા તો નાસે નહિ,
ત્રાસે નહિ ઉરમાં ઉદારપણું આણતાં;
અરીણ બંધારણ નહીં, અરથ અજાણ નહીં,
અંધતું એધાણ નહિ, પેખીએ પ્રમાણતાં;
આળસ તો અંગ નહીં, કુસંગીનો સંગ નહિ,
રંડીબાજી રંગ નહીં, જન કોઈ જાણતાં;
કળીના રાજાના ગુણ કશા ન જણાય જોતાં,
શેના રાજા ખંડેરાવ વદીએ વખાણતાં. ૮૧

જેના હાથમાં કમળ પ્રખ્યાત છે, તે તને પોતાની ગણીને ઘણી ઉજાળશે; આ ખંડે એટલે ભરતખંડે જે રૂડો રાજા છે અને પુરૂષો તથા સ્ત્રીઓનો સ્નેહી છે એવો દ્વારિકાનો રાજા જે શ્રીકૃષ્ણ તે તારા તાપ ટાળશે.

૧. **ખંડેરાવ વિશે:**—ફોજના સરદારોનો ભાઈ જેવો છે, અને દયાળુ માણસો સાથે જેને મિત્રતા છે, અને ધર્મનો પક્ષ રાખનાર છે, તે તને પાળશે. મહાકષ્ટે જેની સાથે યુદ્ધ થઈ શકે એવા શત્રુઓનું અભિમાન તથા કપટ તોડનાર, એવો શ્રીમંત શોભાયમાન રાજા તને હમેશાં સંભાળશે; જેના કંઠમાં મોટો હીરો છે, અને જેના હાથ કમળ જેવા પ્રસિદ્ધ છે, તેજ તને પોતાની ગણીને ઘણી ઉજાળશે. આ સારો જે ખંડેરાવ મહારાજ સર્વે પુરૂષો અને સ્ત્રીઓનો સ્નેહી છે; અને તે દ્વારિકાનો રાજા છે, તે તારો તાપ ટાળશે.

---

૧. સ્વાંત—મન.

૨. **શ્રી કૃષ્ણ વિશે**—બળદેવજીનો જે ભાઇ છે, અને અક્રૂરજી સાથે જેને મિત્રતા છે, અને યુધિષ્ઠિરનો પક્ષ તાણનાર તે તને પાળશે; દુર્યોધનનું અભિમાન અને કપટ તોડનાર જે છે, એવો લક્ષ્મીવાળો શોભાયમાન રાજા તે તને સદા સંભાળશે; જેની કોટમાં કૌસ્તુભ નામનો મોટો મણિ છે, તથા

૧. શિવના વચન જેવું.

દોહરા.

તે સુણીને બોલ્યો કવી, જે નૃપનું એ નામ;
હલકાને ઉમદા કરે, આશ્રય દે તે દામ. ૮૨

છપ્પો.

ગારદી રદિ,શવાન, મળ કેફ, ભાઇ શબ્દો જે ભણિયે,
યશવાન વિચારી જોતાં વાત, સુગુણ તેમાં શા ગણિયે;
કમળ પણ જો ગાયકવાડ, નામનો આશ્રય એ લે.
વાકેફ એક એક અક્ષરજ, તોય શુભ ઉપમા તે લે;
ડભોઈ તે માટે હું કહુંછું તને, ગણુ સદગુણ એ નામના,
કરશે કરૂણા તો કોઇ દિન, કરશે પૂરણ કામના ૮૩

નૃપ પ્રશંસા—દોહરો

ગુણવંતી ગુજરાત તું, ભલો ધરી ઉર ભાવ;
ગુણ ગા ગાયકવાડના, બંડથી કર્યો બચાવ. ૮૪

સવૈયા—એકત્રીસા.

બંડ ઉઠયું આ દેશ બધે, તે દિવસ બચાવ્યો ગુર્જર દેશ;
હિંમત રહી અંગ્રેજ તણી તે ગાયકવાડની મદદ વિશેષ;
જો મહારાજ ન લે મનમાં તો, જાણ જરૂર પ્રલે થઇ જાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત.૮૫

દીલ્લિ આગળ દંગ ઉઠયો, વળિ તે ગભરાટ ગયો ગ્વાલેર;
બંગાળે પણ ગડબડ થઇ, ફેલાઇ ગઇ ફરતી ચોફેર;
જો આ દેશ તરફ ઉપજત તો, તારિ અવસ્થા તેવીજ થાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત.૮૬

અમદાવાદ રહ્યું આબાદ, રહ્યું સુખમાં વળી સૂરત શહેર;
કોઇ લખેશરીની લક્ષ્મી, ન લુટાઇ કુટાઇ થયો નહિ કેર;
ગાયકવાડ તણા ગુણથીજ, થયો એ તો ઉપકાર અઘાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૭

કાબા મળિ પારથના [1]રથને વળગ્યા તનનો તજી ત્રાસ;
ભારથ જીતી શક્યો પણ પારથ, ત્યાં ન જીત્યો પડમાં તે પાસ;
તે કાબા કદિ કબજ થવા, સ્વપને પણ સંભવતી નહીં વાત:
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું;ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૮

આપ પધારિ પ્રજા હિત કારણ, દુઃખનિવારણ કોટિક કીધ;
ફેલિ ફિતુરી બધા જનનો વળિ,ફેલ જમાન લખાવિ જલીધ;
વાઘ અને બકરી વિચરે, નિરભે થઇ રોજ રહે રળિયાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત.૮૯

ચોર બધા ચકચૂર કર્યા વળિ, દેશથી દૂર કર્યા જન દુષ્ટ;
જુલમ ઉંડા જળમાંહિ ડુબ્યો, પૃથ્વી પણ પૂર્ણ કરી રસપુષ્ટ;
કોઈ કદી પરનારિ તણા તન, સામું ન જોઇ શકે દિન રાત;
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત.૯૦

હોય હજૂર કે દૂરનો નોકર, લાઈ ન શકે દમડી પણ લાંચ,
વીશ વસા અપરાધ વિના, અડકે નહિ કોઈ તણે તન આંચ;
દોષ વિના નહિ દંડ ભરે, કદી પૂરણ દ્રવ્ય રળે પ્રખ્યાત,
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૧

વેઠચુંથણું દુઃખતે બહુવાસાર,આવિમળ્યોસુખઅવસરઆજ
ઇશ્વરના ઉપકાર થકી ધણી, ખંડેરાવ મળ્યો મહારાજ;
જો ન મળ્યોહોત તે તુજને કદી,આ જુગમાં દુઃખતારૂં નજાત
ખંડેરાવ ક્ષિતીશતણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત.૯૨

સાફ મળે ઇનસાફ નીતિસર, મૂલ વિના ન લહે કોઇ માલ;
લૂટિ શકે નહિ લસ્કરિ લોક,ન ચાલી શકે ઉલટી પણ ચાલ;
ખાય પિયે ખુશીથી ખરચે જન,સુંદર મહેલ રચે ભુમિ સાત:
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૩

એ મહારાજ તણાજ પ્રતાપથિ, તું સૌભાગ્યવતી દરશાય;
ધર્મવતી પણ એજ ધણી થકિ,એજ થકી ગુણવંતિ ગણાય;
તેનિજ ઉજ્વળતા થકિ તું વળિ, વિશ્વ વિશે થઇ છે વિખ્યાત;
ખંડેરાવક્ષિતીશ તણા તું ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૪

છપ્પો.

ગુણવંતી ગુજરાત, લક્ષવિધિ તેં સુખ લીધું,
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ, કષ્ટ તુજ છેદન કીધું.
શોભા સ્વર્ગ સમાન, પૂર્ણ વિધિ તું બહુ પામી,
જેના પુણ્ય પ્રતાપ, દશે દિશે દોલત જામી;
રળિયાત રહો રાજા પ્રજા, કરો સદા શુભ કામજી,
અંતરથી આશિષ અહરનિશ, દેછે દલપતરામજી. ૯૫

પરિસંખ્યાલંકાર—શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

ખંડેરાવ ક્ષિતીશના અમલમાં, ચોરી વિવાહે સહી,
જારી તો જગદાન, યજ્ઞ તપ છે, નારી નરોમાં નહીં;
ખેલે દંપતિ દ્યુત લગ્ન દિવસે, ત્યાં દ્યુત દેખાય છે,
મારા મારિ મૃદંગ અંગ ઉપરે, જ્યાં ગાયકો ગાય છે.૯૬

મનહર છંદ.

પાંચ ધરવાળો નહિ તોય તેને પાડો કહે,
ગાય નહિ ગીત તોય તેને કહે ગાય છે;
શેર જેને પગલું ન માય તેને શેર[1] કહે,
અંબાડી ન ઉપડે તે ગજ તો ગણાય છે;

૧. પારથ—અર્જુન.

૧ શેર—રસ્તો, અથવા ૪૦ રૂપીઆભારનું કાટલું

કુવામાં ન ઉતરે તથાપિ તેને કોશ કહે,
જાય નહિ ચાલી ક્યાંઇ તેને કહે જાય છે;[1]
પળ વિના પ્રાઘડી કહે છે દલપત કહે,
એટલું તો જૂઠ છે જ્યાં રાજા ખંડેરાય છે.૯૭

દોહરો.

સુણિને બોલી સુંદરી, કહું તને કવિરાજ;
તું તો રાજ કળા તણો, નૃપ તો સમર્થ આજ.૯૮
તેને તારી શી ગરજ, જે માને તુજ વેણ;
કેમ ટળે દુઃખ માહરૂં, કહે તું મને કહેણ. ૯૯

કવિ વચન.

નામ અમર નિજ રાખવા, ચિત્તમાં જે જન ચહાય;
તે તો રાખે છે ધણી, કવિની ગર્જ સદાય. ૧૦૦

ઝુલણા છંદ.

થઇ ગયા શ્રેષ્ટ શ્રીમંત કઇ શેઠિયા,
વેઠિયાની પેઠે વહિ ગયા તે;
નામ કે ઠામ જન કોઇ જાણે નહિ,
કોણ જાણેજ કયાં થઈ ગયા તે;
ભાળવા ભવન ભંડાર સંભાળવા,
પાળવા વંશ પાછા ન વળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળિ ગયા;
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળિયા. ૧૦૧
કણબિ રખિદાસ તે કોણ હિસાબમાં,
સામળે પૂર્ણ પ્રખ્યાત કીધો;
ભોજ જેવો થયો અમર તે ભૂમિમાં,
જગત જીવિતનો લાવ લીધો;
તે વિના કોટિધ્વજ કઇક કણબી ગયા,
કોણ જાણે કયે પંથે પળિયા,
ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળિ ગયા,
મહત કવિ કોઈ જેને ન મળિયા. ૧૦૨
સરસ કવિ રત્નનો શોધ કીધો નહીં,
યત્નથી રત્ન તો સરસ રાખ્યાં;
ચિત્ત ધરી કવિ તણાં વચન ચાખ્યાં નહીં,
ચાવિને દાળ ને ભાત ચાખ્યાં;
જમિન જર મેલિને જવાળમાં જળિ ગયા,
ટળિ ગયાં નામને ઠામ ટળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળિ ગયા,
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળિયા. ૧૦૩

શું થયું સેન સંપૂર્ણ સજવા થકી,
શું થયું કનકના મહેલ કીધે;
શું થયું હાથિને બાથિ ભેળા કિધે,
શું થયું દ્રવ્ય બહુ દાન દીધે;
ગ્રંથમાં ગુંથી ગુણ જે ગવાયા નહિ,
ચાર દિન માંહિ અચળાથિ[1] ચળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળિ ગયા,
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળિયા. ૧૦૪
રાજ વંશી થયા દેવ અંશી સમા,
જગતમાં આજ કોઇએ ન જાણે;
લાયકી લેખિ કવિએજ જેને લખ્યા,
વિધવિધે સર્વ તેને વખાણે;
પૃથ્વિ ઉપાડતા પર્વતો પાડતા,
બાહુ જેના હતા બહુજ બળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળિ ગયા,
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળિયા. ૧૦૫
ધૂળ ભેળું ભળ્યું હોય છે હેમ તે,
કારિગર કાઢિ પ્રખ્યાત કરશે;
તેમ સદ્‌ગુણિ તણાં નામ સંસારમાં,
કવિ મળે ધરાણપર કીર્તિ ધરશે;
તે વિના જીવિને કઇક જાતા રહ્યા,
ટપકતા બોરના જેમ ઢળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળિ ગયા,
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળિયા. ૧૦૬
રાખતા નામ ધન લાખ ખરચી કરી,
બહુજ ઇમારતો બેશ બાંધે;
રાખવા નામ નાતે વરા નવનવા,
રાખવા નામ સંગ્રામ સાધે;
રાખવા નામ લાણાં કરે લોકમાં,
રોકડું દ્રવ્ય જે આપ રળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળિ ગયા,
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળિયા. ૧૦૭
ભોજ જેવોજ સિદ્ધરાજ જસ જોડવા,
કવિતણો શોધ શક્ર ઠામ કીધો;
શોધ કરતાં નહિ સરસ કવિ સાંપડયો,
બાંધી બહુ ઘાટ જશ લેખિ લીધો;

---

[1] જાયના કુવાનો છોડ.

[1] અચળા–પૃથ્વિ.

ઘાટના ઠાઠ તો વાટમાં વહિ ગયા,
ગરદમાં પ્રૌઢ પ્રાષાણુ ગળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળિ ગયા,
મહત કવિ કોઈ જેને ન મળિયા. ૧૦૮

દેહ આયુષ્ય જગદીશના હાથમાં,
કીર્તિ આયુષ્ય કવિ લોક હાથે;
સરસ જશવંતને નરસ સાથે કરે,
નરસને પણ કરે[1] સરસ સાથે;
કવિજનો સાથ કંકાશ જેણે કર્યા,
દેવ પણ દૈત્યની પંક્તિ ભળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળિ ગયાં;
મહત કવિ કોઇ જેને ન મળિયા. ૧૦૯

मनहर छंद.

निश्चल सुनाम काम देके अगनीत दाम,
ठाम ठाम काम करै भूप मन भायो है;
पहि कामको उपाय चाहि सिद्ध राय राय,
सलिषीके पास सिलप सरस रचायो है;
मालवको महिपाल भयो भलो भोजराज;
निश्चल सुनाम काम कवि पें करायो है;
कहै दलपतिराम कहां सिद्ध राज काम,
भोजको तमाम ठाम नाम दरसायो है. ११०

देखीं हाथी दोनुं विदवानकुं विवाद भयो,
एक कहै असल निवास वाको बनमें;
एक कहै याको वास सरस शहर मध्य,
एसोही अमुल रत्न कहासे अरन्यमें;
अंत यौं सिद्धांत भयो प्रांतमें पुरुष होय,
कसे वाकी कदर न जाने कोउ जनमें;
कहै दलपतिराम कैसे आवे दुर देश,
होइ जो कदरदान विवेकी वतन में. १११

દોહરો.

કવિ વાણી અમૃત ભરી, મૃતક સજીવન થાય;
વ્યર્થ હોય તે કવિ થકી, સદા સમર્થ જણાય. ૧૧૨

ગુર્જરી વચન-મનહર છંદ.

અડખંશ પુણ ભુન અળ સય ગોણી વીળી, અખંડ
અજીતા એ[1] આઠ શબ્દ સજીવન થાય તો; ખંડેશ
કવિની વાણીમાં લોકો અમૃત કહે છે તે હું, પુરાણ
સાચું જાણું તને વળી કહું કવિરાય તો; ભુવન
કહે કવિ એ શબ્દોના અંતરમાં ઉતરે જો, અમળ
ખંડેરાવ મહારાજ નામ તે સદાય તો; સહાય
નામને પ્રતાપે પરિણામ કામ સિદ્ધ થાય, ગોરાણી
અજીવન શબ્દ તે સજીવન જણાય તો. વીજળી
અખંડ ખંડેશ પદ પુરાણ પુરૂપ આપે, ૧૧૩
ભુવન પતી ભવન આપે ભલી ભાતનાં;
અમળ અકળ બુદ્ધિ બળ આપે બુદ્ધિનાથ,
સહાય સદૈવ દેવ રહે દીન સાતનાં;
ગોરાણી ગુરૂની વાણી સફળ અમૃત ખાણી,
વીજળી શી ગોરી સ્ત્રી જતન કરે જાતનાં;
કહે દલપત જેના નામથી આ આઠ શબ્દ,
જીવન પામ્યા તે પામો સુખ વિધિ સાતનાં. ૧૧૪

ગુર્જરી વચન-દોહરો.

હું વાણી ગુજરાતની, ભૂપ ધરે નહિ ભાવ;
તેથી કેમ તને રિઝે, રાજા ખંડેરાવ. ૧૧૫

કવિ વચન-મનહર છંદ.

જે વાણીથી નરસિંહ નાગરને નારાયણે,
પરમ પદની સુદ્ધાં સોંપ્યો સિરપાવજી;
જે વાણીથી જગદંબા ભેટી ભટ વલ્લભને,
સુલભ સકળ સુખનો દીધો દેખાવજી;
જે વાણીથી પ્રેમાનંદ સામળ પ્રીતમ અખો,
એવા અગણિત પામ્યા પ્રેમનો પ્રભાવજી;
કહે દલપતરામ તે વાણીથી તેમ મને,
કેમ નહિ રીઝે આજ રાજા ખંડેરાવજી. ૧૧૬
જીરણ જળસ્થળ દેવળને જીવન જડે,
ખુદાવંદ ખંડેરાવ હાકમ હજૂરથી;

---

૧. કોઈમાં બધા સદગુણ કે બધાં દુર્ગુણ હોય નહિ પણ ઇતિહાસ લખનારા પોતાના મનમાં ભાવ પ્રમાણે વધારે સદ્ગુણ કે દુર્ગુણ પ્રસિદ્ધ કરે છે. જેમ સ્ત્રીના શરીરને એક કવિ સોના જેવું અને બીજો કવિ માંસ, રૂધીર અને મળનું ભરેલું લખે છે.

૧ મતલબ કે એ શબ્દોમાં કંઇ અર્થ નથી, તેમ છતાં તેમાં અર્થ આવે એવું કરી આપો તો હું જાણું કે કવિની વાણીમાં અમૃત છે.

પ્રાણુ[1] હીણુ ગીરવાણુ વાણીનું પોષણુ કરે,
આપો આપ આફરી ઉદારપણું ઉરથી;
પૂર્વજોના પંડિતો અજીવનના પરિવાર,
પાળે છે તે દેખી કૃપા દૃષ્ટિ દેશ દૂરથી;
એવા એવા અજીવન જીવન આપે છે તે તો,
તને સજીવનને જીવન દે જરૂરથી. ૧૧૭

દોહરા.

ચાલ બાઇ મુજ સાથ તું, દેવ સ્મરણુ કરિ દીલ;
જઇ અરજી ઉચ્ચારિયે, થઇશ હું તૂજ વકીલ. ૧૧૮
બંને ચાલી આવિયાં, વટપત્તન મોઝાર;
નિરખી શોભા નગરની, કવિયે કર્યો ઉચ્ચાર. ૧૧૯
રમણિક થળ ગુજરાતમાં, વટપુર શહેર વિશાળ;
જાણે કળા કુશળતણી, નિશ્ચય હોય નિશાળ. ૧૨૦
ત્યાં લોકો વિદ્યા તણો, અધિક કરે અભ્યાસ[2];
વસે સદૈવ સરસ્વતી, બ્રહ્મ ભવન આભાસ. ૧૨૧
લક્ષ્મી વિષ્ણુ લોકની, દસરા દિન દેખાય;
સંપત્તિ ને સદ્‌ગુણો, લાખે નહિ લેખાય. ૧૨૨
રાજ્ય કરે રૂડી રિતે, રાજા ખંડેરાવ;
ફેલ કિધે ફાવે નહિ, દુસ્મનનો ત્યાં દાવ. ૧૨૩
રાજધાનિ ગુજરાતની, પૃથ્વિમાં પ્રખ્યાત;
વિલાયતે વિકટોરિયા, વડી વખાણે વાત. ૧૨૪
જે ગાદીના જોરથી, અમલ મળ્યો અંગ્રેજ;
વડું શ્રી ગાયકવાડના, તાજતાજું છે તેજ. ૧૨૫
હાકમ હિંદુસ્તાનમાં, સર્વથકી એ શ્રેષ્ટ;
જેમ સૂરજ સર્વોપરી, જ્યારે મહિનો જેષ્ટ. ૧૨૬
માને મોટી મિત્રતા, એ સાથે અંગ્રેજ;
નહિ એના ઉપકારનો, આપી શકે અવેજ. ૧૨૭

कवित.

पीवत गंगाको पानी पुष्ट हिंदुस्तानी प्रानी
जानी एसो मानी लेत पाड गंग पानीको;
पानी को कहा सु पाड मानी प सुजानी गंगा,
गंगा जोन्हे आनी पाड सोई सुख दानीको;
जीही ठौर और जत काठीको जूलूम मीटयो,
धारी लेत पाड अंगरेजी राजधानीको;
अंगरेजी राजधानी आनी सुखदानी जीन्हे,
कहे दलपति पाडताकी सुलतानीको. १२८

દોહરા.

રાજ સભા રળિયામણી, પંડિત પામે માન;
અંતર ધરી ઉદારતા, દે મહારાજા દાન. ૧૨૯
સુરવાણી નરવાણિમાં, કાવ્ય કહે કવિરાજ;
સુણતાં થાય સદા સહુ, રંજન રાજ સમાજ. ૧૩૦
રૂડ જસ મહારાજના, ગામો ગામ ગવાય;
નગર નગર નર નારિયો, ચિત ધરિ સુણવા ચહાય. ૧૩૧
વારિ પ્રવાહ વિશેપ તે, સાગર માંહિ સમાય;
તેમ વિશેપ કળાતણા, નર વટનગર વસાય. ૧૩૨
જ્યાં શ્રી મહારાજા તણો, મનહર મોતીબાગ;
બહુ સરસ ત્યાં બંગલા, ઉપમા યોગ્ય અથાગ. ૧૩૩
ધર્મશાળા ત્યાં ધીંગિ છે, મળે સદાવ્રત સાર;
તીરથવાસી ત્યાં કણે, પામે સૂખ અપાર. ૧૩૪

સંદેહાલંકાર.—શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

દેવી દેવ સમાન માનવિ દિસે, ઐરાવતો હાથીયો,
રિદ્ધિ શ્રી વટપુરની નિરખતાં, સંદેહ સ્વાંતે થયો;
શું હું જાગ્રત છું જરૂર ઉરમાં, કે સ્વપ્નની વાત છે,
સાચું આજ વડોદરું શહેર છે, કે સ્વર્ગ સાક્ષાત છે. ૧૩૫

દોહરો.

ચૌટામાં મહારાજની, સ્વારી મળી સમીપ;
સૈન સહિત શોભે સરસ. ખંડેરાવ મહીપ. ૧૩૬

ભ્રાંતાપહ્નુતિ અલંકાર.—મનહર છંદ.

ગાજે છે ગગન ઘન કિંવા નાદ નોબતનો,
ઝબકે વીજ કે ખુબી શસ્ત્રના દેખાવની;
મોટાં મોટાં વાદળાં કે મોટા મોટા મેગળ છે,
આભા ઇંદ્રધનુની કે ધનુષ ચઢાવની;
ચિત્તતણો ચોર આ તે મોરતણો સોર હશે,
કિંવા નૃપતિના ગુણગાન કરે ગાવની;
સુણી સખી સખી પ્રતે કહે દલપતરામ,
નહિ મેઘમાળા એ અસ્વારી ખંડેરાવની. ૧૩૭

શુદ્ધાપહ્નુતિ અલંકાર—ઇંદ્રિવિજય છંદ.

ગાયકવાડનિ ફોજ વિષે જુઓ,
સ્યામળરંગના મેગળ મોટા;
કે કિરતી લખવા કવિ કારણુ,
કજ્જળ પુંજ કરેલ છે છોટા;

---

૧. જે વાણી વ્યવહારમાં ચાલતી ન હોય તે મૃતક વાણી કહેવાય છે.

૨. સંસ્કૃત તથા ફારશીનો અભ્યાસ હતો.

દીલ વિચારિ કહે દલપત્ત,
કહ્યા તે વિચાર ખરેખર ખોટા,
હાલ કડીના મહાલ થકી નકી,
કાઢેલ એજ અંધેરના ગોટા. ૧૩૮

ઉલ્લેખાલંકાર.—મનહર છંદ.

પુરણ પ્રકાશવંત દિવસમાં તારો દેખી,
હોંશે હોંશે જોવા મળ્યા માનવી હજારો છે;
રાજનીતિતણું ચિહ્ન દેખી એમ કહે,
બ્રહસ્પતિ હશે તે શોભાયમાન સારો છે;
એક કહે અગસ્તીનો તારો એ તો આપો આપ,
કાબાના કટક રૂપી સિંધુ શોષનારો છે;
દીલમાં વિચારી નકી કહે દલપતરામ,
સ્ટાર આફ ઇંડિયા એ નામનો તે તારો છે. ૧૩૯

ભ્રાંતિમત અલંકાર.—શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

કિંવા પાગશિરે જટા મુકુટ છે, તોરો કે ગંગા વહે,
હૈયે હેમ હિરા સહીત શું હશે, કે રૂંઢમાળા રહે;
કાંડે કંકણ હેમનાં, કે હરના, જે વિશ્વ વિખ્યાત છે,
ખંડેરાવક્ષિતી અધિશ ખુદ છે, કે શંભુ સાક્ષાત છે. ૧૪૦

દોહરા.

રાજ સભા મધ્યે જઇ, મેળવવાને દાદ;
કવિયે શ્રી મહારાજને, દીધો આશીર્વાદ. ૧૪૧
જશ પામો જીવો ઘણું, સુખ પામો દિનનીશ;
પ્રજાતણું પાલન કરો, દેવ દ્વારિકાધીશ. ૧૪૨

રત્નાવળી અલંકાર.—ઉપજાતિ વૃત્ત.

કીર્તી તમારી "અમરેલી" છાઇ,
આ વિશ્વ મધ્યે રહેજો "વસાઈ;"
કુટુંબ "ખેરાળુ" ખુશીજ થાજો,
શત્રૂતણે દ્વાર "કડી" વસાજો. ૧૪૩

"વડોદરે" સર્પ વિલોકી જેમ,
તમોથિ શત્રૂ ડરજોજ તેમ;
સદા જમો આપ અનેક સ્વાદ,
પડો રિપૂને નિત્ય "પેટ લાદ." ૧૪૪

પાપીષ્ટ [1]પા "પાટણ" જે કરે છે,
કરોડ ભોઇ સમ આચરે છે;
"દેગામ" જોવા જમનુંજ એને,
તું ફા "વિજાપૂર"ણ શીશ તેને. ૧૪૫

૧. પાપમાં અટન.

દોહરો.

રાજ મળ્યું પણ ગર્વ નહિ, રાખે ખંડેરાવ;
તે દેખી કવિયે કહ્યો, વડ એરંડા ભાવ. ૧૪૬

આર્યાવૃત્ત.

આ "વડ ન ગર"વ રાખે, ફરતો ચહુદિશ વિશેષ ફેલાઇ,
તુજ એરંડાપત્રો,"વીસ,નગર"વજ તથાપિ તજભાઇ.૧૪૭

પુન: આશીષ.—મનહર છંદ.

સ્વાદ તો "વડો દરા"ક્ષ જેવો કવિતાનો ચાખો,
કિંકર કરો "ડભોઇ" સેવામાં સદા ફરે;
ઇંદ્રપુરી સમો "વડ નગર" અપાર પામો,
વૈકુંઠ જેવાં તો "વીસ નગર" અનુસસરે;
ખેર ખુશી વાળી પ્રજા "ખેરાળુ" કુટુંબ વસે,
મન કામના તો "સિદ્ધ પૂર"ણ પ્રભુ કરે;
કહે દલપતરામ રાજા ખંડેરાવ તારો,
"અમરેલી" વેલી સમ વંશ બહુ વિસ્તરે. ૧૪૮

પૂરણ પ્રતાપ વસે આપનો અમાપ અતિ,
મહત પ્રતાપ જેવો દેવ મારતંડનો;
મહામાયા મનના મટાડશે હમેશ કલેશ,
ધડાડયો મટાડયો જેમ મુની મારકંડનો;
શત્રુ સર્વ ત્રાસ પામી નાસતા ઉદાસ ફરે
પેખીને પ્રતાપ ચાપ આપના પ્રચંડનો;
બડા સમશેર બહાદુર સેના ખાસ ખેલ
ખંડેરાવ થાઓ ક્ષિતિનાથ નવે ખંડનો. ૧૪૯

સમુચ્ચયાલંકાર—શાર્દૂલવિક્રિડિત વૃત્ત.

હે રાજા ગુણ તાહરા વરણવા, જીભે કહું જ્યાં કથા,
ત્યાં તારૂં બળ કીર્તિ કાંતિ કમળા, સદ્બુદ્ધિ રિધિ તથા;
એ સૌ એક બિજાથિ આગળ થઇ, આવે મહત્વે મળી,
કેને તો પછિથી અને પ્રથમથી, કેને વખાણું વળી. ૧૫૦

દોહરા.

સાહેબ એક અરજ સુણો, આપો શુભ ઇન્સાફ;
રીસ ન ધરશો હૃદયમાં, કહું માગીને માફ. ૧૫૧
કોઇ કરે અન્યાય તો, કહિયે જ્યાં શુભ રાય;
પણ કહિયે ક્યાં જઇ, રાય કરે અન્યાય. ૧૫૨
છો રાજા ગુજરાતના, લઇ તેનું ધન ધાન;
ભાષા માનિ મરાઠિને, ઘો છો મોટું માન. ૧૫૩
દિલગિર રહે છે ગુર્જરી, સજે નહિ શણગાર,
એનું દુ:ખ ઉચારવા, આવ્યો છું આ વાર. ૧૫૪

ઉપજાતિ વૃત્ત.

છબીલિ છે ને પતિ છેક છાંડી,
ગણેજ લોકો ગુણહીણ ગાંડી;
ઢળેલ એવા અક્ષલીજ ઢાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૫૫

ગાદીપતી ગુર્જર નાથ આપ,
પામ્યા પુરો ગુર્જરિનો પ્રતાપ;
બની બિચારી દુઃખિ એજ બાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૫૬

મનાવિને જો નહિ માન આપો,
સ્થિતી ભલીમાં કદિ જો ન સ્થાપો;
અરે જશે કયાં ભરિને ઉચાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૫૭

જે નારિતું સર્વસ લભ્ય લીધું,
તે નારિતું પોષણ જો ન કીધું;
તો કેમ તેઓ કહિયે કૃપાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૫૮

સારી સ્થિતીમાં સ્થિરતાથિ થાપી,
અન્નાદિ દૈ આશ્રય શ્રેષ્ટ આપી;
ઘડાવવા ઘાટ ઘટે રૂપાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૫૯

અનાથ જો આશ્રય આવિ માગે,
ભૂનાથ તેનો ભય સર્વ ભાગે;
એવાજ છો આપ ઉદારતાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૬૦

વૈરાગ્ય[1] પામી હરિને વખાણે,
કાં અન્ય રાજાતણિ આશ આણે;
છતાં તમે છો પ્રિય રક્ષપાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૬૧

ધેનૂતણું લાયક દૂધ લૈને,
પાળે ન તેને તૃણ પાણિ દૈને;
અયોગ્ય એ તો ગણશે ગુણાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૬૨

દિલ્લી ઇલાખો સુલતાન લેતા,
ગિરા સ્વદેશી ગણિ માન દેતા;

૧ ગુજરાતી ભાષામાં વૈરાજની, ભક્તિની કે ભોજ વિક્રમ વગેરે પરદેશી રાજાના ગુણની કવિતા છે; પણ ગુજરાતના રાજાઓની ઝાઝી નથી.

રચાવતા ગ્રંથ[1] રૂડા રસાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૬૩

સારાંશ સર્વે નૃપ આપ સામે,
દિધો ઉચારી દલપત્તરામે;
દિલે ધરો દાદ હવે દયાળા,
વિચાર રાજા વટપૂરવાળા. ૧૬૪

છપ્પા.

મળે ધણીનાં માન, મનુષ સૌ તેને માને,
મળે ધણીનાં માન, પડે સૌ તેને પાને;
મળે ધણીનાં માન, વડી તે ડહાપણવાળી,
મળે ધણીનાં માન, એજ રૂડી રૂપાળી;
જો મળે ધણીનાં માન તો, વિશ્વ કહે ગુણવાન છે,
કામનિ જનને દલપત કહે, ધણિને માને માન છે. ૧૬૫

મળે ન ધણિનાં માન, ભાગ્યહીણી તે ભુંડી,
મળે ન ધણિનાં માન, લોક સૌની તે લુંડી;
મળે ન ધણિનાં માન, નારિ તે નિરભાગીણી,
મળે ન ધણિનાં માન, હોય ગુણ પણ ગુણહીણી;
જો મળે ન ધણિનાં માન તો, કુટુંબી સૌ ધિક્કારશે;
કામનિ જનને દલપત કહે, ધણી ગણશે ત્યમ ધારશે. ૧૬૬

દોહરો.

જેમ શ્રેષ્ટ મોતીતણું, જાય ઉતરી નીર;
તેમ ગુર્જરી વાણિનું, હાલ ગયું છે હીર. ૧૬૭

મનહર છંદ.

હાથીતણું બચ્ચું હોય પણ જો રાજાએ તેને,
કૂતરૂં કહ્યું તો પછી કૂતરૂં તે કૂતરૂં;
બરફનો બેટ બની તરી આવે ઉદધિમાં,
રાજા કહે રૂ તર્યું, તો રૂ તર્યું તે રૂ તર્યું;
ઉત્તમ કન્યાને ગણી કાઢી જો અનુત્તમમાં,
ઉત્તમ ન થાય જોડું, સૂતર્યું તે સૂતર્યું;
રાજા અધિરાજ ખુદાવંદ સુણો ખંડેરાવ,
મોતીતણું નીર તે તો ઉતર્યું તે ઉતર્યું. ૧૬૮

ઉપેંદ્રવજ્રા છંદ.

રસાળ[1] જ્યાંની અતિશે રસાળા,
વ્યાપારિ વ્યાપાર વિચિત્રવાળા;
રસાળ વાણી વિષયો રૂપાળા,
પ્રખ્યાત તે થાય ભુમી ભુપાળા. ૧૬૯

૧ શાહાજહાંએ સુંદર શણગાર ગ્રંથ સુંદરદાસ પાસે રચાવીને તેને મહા કવિરાજનો ઈલકાબ આપ્યો હતો.

મનહર છંદ.

ભૂમિને સંભાળી રસ વાળી કરવી રૂપાળી,
એ તો ક્ષત્રી કુળનું અખંડ ખટ કર્મ છે;
કારીગર લોક સારી કારીગરી કરી લાવે,
કરી અંગીકાર સતકાર કરે પર્મ છે;
ઉલટ આણી સ્વદેશી વાણીમાં જરૂર જાણી,
મોટા ગ્રંથ ગુંથાવવા મોટા જેમાં મર્મ છે;
કહે દલપત ખંડેરાવજી ક્ષિતીશ સુણો,
એ તો અહોનિશ ધરાધીશનોજ ધર્મ છે. ૧૭૦

દોહરા.

ગુર્જરીના માલેક છો, માટે ધરી ઉમંગ;
કોશ[1] કરાવિ આપિને, કરો સુશોભિત અંગ. ૧૭૧

રચાવિને આપો રૂડું, ધરણી ઉપર ધામ;
પ્રીતે તેનું પાડવું, પુસ્તકશાળા નામ. ૧૭૨

હક તેનો આપો હવે, દિલે કદી દરિયાફ;
ઈનિસાફી છો અધિપતી, કરો આપ ઈનિસાફ. ૧૭૩

એવામાં નજરે પડયો, નૃપ કંઠે મણિ જેહ;
પેખી નૃપ મુખ સૂર્ય સમ, ઉચર્યો કવિજન એહ. ૧૭૪

કુંડળિયો.

કાંતી કંઠ મણીતણી, આર્દ્રા ને અનુસાર;
શોભે નૃપ મુખ સૂર્ય સમ, પ્રતાપવંત અપાર;
પ્રતાપવંત અપાર, ખૂબ ટાણું બન્યું ખાસું,
આર્દ્રા ને આદિત્ય, મળે મંડે ચોમાસું;
અમૃત દષ્ટિ વૃષ્ટિ, થશે ભાસે નહિ ભ્રાંતી,
મારતંડ સમ મુખ, મળિ આર્દ્રા મણિકાંતી. ૧૭૫

દોહરા.

શ્રીમંતે એવું સુણી, ધર્યો મૂછપર હાથ;
કવિયે તે દેખી કહ્યું, સુણતાં સરવે સાથ. ૧૭૬

કર મુછ ઉપર કાં ધરો, ક્ષિતિપતિ ખંડેરાવ;
ક્લેશ કવીના મનતણો, ભાળિ ધરે ભય ભાવ. ૧૭૭

સુણી બોલ્યા શ્રીમંત નૃપ, શ્રીમુખથી સાક્ષાત;
તમે કહી તે તો ઘણી, વિવેકની છે વાત. ૧૭૮

ભણાવીને કરવા ભલા, સૌ જનને હુંશિયાર;
તમે કહ્યો તે સર્વથા, સમજ્યો છું હું સાર. ૧૭૯

પ્રથમ નિશાળો સ્થાપવી, છે મુજ ચિત્ત વિચાર;[1]
પછી સ્થપાશે પુર વિશે, પુસ્તકનો ભંડાર. ૧૮૦

૧. કોશ—ધનનો અથવા શબ્દનો ભંડાર.

ફરિ તમને તેડાવશું, સલાહ લેવા કાજ;
વિદ્યાખાતું સ્થાપશું, નિશ્ચય કીધો આજ. ૧૮૧

તે સુણિને કવિયે પછી, દીધો આશીર્વાદ;
વચન આપનું પાળજો, રાખીને ઉર યાદ. ૧૮૨

હરિગીત છંદ–આશીર્વચન.

જય જયતિ જય હે જગત જનની, ચાપ શર ધર ચંડિકા,
જયવૃષભ વાહિનિ દનુજ દાહિનિ અખિલ ભુવન અખંડિકા;
પદ પદ્મ કરિ પરણામ કહું, હે પાર્વતી જગ પાવની,
ક્ષિતિ મધ્ય કિર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૩

જે બુદ્ધિવંત અનંત વળિ, ભગવંત ભડ ભૂપાળ છે,
અત્યંત દીપ્તીવંત વળિ, કુળવંત અધિક કૃપાળ છે;
વળિ વિમળ વાણી વદનમાં, અને સદન રિદ્ધિ સુહાવની,
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૪

મનરંજ કરજે મિત્ર એના, શત્રુને સંહારજે,
સંપૂર્ણ સુખ દઈ દુઃખ દળિ, સંસાર સાગર તારજે;
સૌ સમય આપ સહાયતા, તુજ ચરણ નિર્ભય નાવની,
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૫

હય હાથિ સાથિ હમેશ વધતા, ભાથિ પણ દેજે ભલા,
દશ દિશથિ એના દેશની નર અખિલ ધર જાજો ભલા;
રચિ આપ એના રાજમાં, રચના સુરૂચિર રચાવની,
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૬

બહુ શ્રેષ્ટ અંદર હેમ મંદિર, સાજ સુંદર સોંપજે,
સુણિ આજ અરજી તેનિ મરજી, લેશ માત્ર ન લોપજે;
રમણિક રસાળા વળી વિશાળા, દે તું એના દાવની,
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૭

દોહરા.

પછિ રાખીને પાંચ દિન, શુભ કીધું સન્માન;
વિદાય કીધો શુભવિધે, કવિ વિચર્યો સ્વસ્થાન. ૧૧૮

ઇંદુપ્રકાશ અધિપતી, વિષ્ણુ શાસ્ત્રી નામ;
તેઓ પણ હાજર હતા, તે અવસર તે ઠામ. ૧૮૯

કરે વકીલ વિશેષ શ્રમ, એ તો આડે આંક;
પણ જો દાદ મળે નહીં વકીલનો શો વાંક. ૧૯૦

અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કૉલેજ વિશે.

(તા૦ ૨૪ મી જુલાઈ સન ૧૮૬૮.)

હરિગીત છંદ.

આબાદ અમદાવાદ પુર, અધિરાજ તો અંગ્રેજ છે,
ગુજરાતની પ્રખ્યાત રૂડી, રાજધાની એજ છે;

૧. મનના વિચાર મનમાં રહ્યા અને તા૦ ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૭૦ માં ખંડેરાવ મહારાજ કૈલાસવાસી થયા.

જ્યાં લક્ષ લોક નિવાસ, પશ્ચિમ પાસ સાભ્રમતી વહે,
જ્યાં વિવિધ છે વેપાર, બહુ વછિઆત પણ આવી રહે. ૧

ત્યાં એક અવસર શેઠ પોતે, પ્રેમચંદ પધારિયા.
કરવા ભલી કોલેજ ચિતમાં, શુભ વિચાર વિચારીયા;
સરકાર હસ્તક ચોતરીસ, સહસ્ર નાણું સોંપિયું,
ચોપન સહસ્ર ઉમેરિ રચતાં, અધિક સ્થાનક ઓપિયું. ૨

દક્ષિણ દિશાએ સ્કૂલથી પણ, ભદ્રથી પૂરવ ભણી,
કીધી ભલી કોલેજ, તેની બહુ સરસ શોભા બની:
પાડયું પ્રગટ પ્રતિબિંબ, હીમાચાર્યની પોશાળનું[1]
કે ચિત્ર સુંદર ચીતર્યું નૃપ ભોજની નીશાળનું. ૩

હાવર્ડ સાહેબ ઈંજિનીયર, નેત્રના આભાસથી,
નકશો પડયો નિર્મળ ભલો, જ્યમ પડે સૂર્ય પ્રકાશથી;
શુભ ઈંદ્રપ્રસ્થ સમાન, સર્વોત્તમ બનાવ બની રહ્યો,
રચનાર લેફ્ટેનેટ લી સાહેબ, મય[2] દાનવ થયો. ૪

આવાસ[3] ચારે પાસ, મોટું મધ્યમાં મેદાન છે,
વસવા કરે મન વાંછના, સુરવર સુરેશ સમાન છે,
ખુબિદાર છે શતખંડ, વસશે વાસ ત્યાં વિદ્યાર્થી,
પરમાર્થ માટે રચ્યા, સાચા શેઠ તે પરમારથી. ૫

ચોખૂણ ઉપર ખૂબ બનિયા, બંગલાના ઘાટ છે,
પશ્ચિમ દિશા દક્ષિણ દિશાએ, વિરચિ સુંદર વાટ છે;
છે પૂર્વ પશ્ચિમ પાસ તો, મનહરણ મોટાં માળિયાં,
વળિ પવન આવાગમનત્તાં, જુગતે મુકેલાં જાળિયાં. ૬

બહુ બારિયો ને બારણાં, કીધાં કમાડાં કાચનાં,
નળિયાં દિસે નવરંગ, ત્રાંબા તુલ્ય સાચે સાચનાં;
પરદેશિ પુરમાં પરવરે તે, જુગતિ જોવા જાય છે,
ભલભલા બારે ભૂપતી, પણ બાળિને ખુશિ થાય છે. ૭

અંજન શલાકા[4] આદિ, નામાંકિત શહેરમાં સ્થાન છે,
તે મધ્ય જોવા યોગ્ય આ, ઉપયોગિ એક મકાન છે;
જ્યાં રાવમહિપતરામ સાહેબ, મુખ્ય માસ્તર માનિયે,
ગુણિ રતન લાલ ગૃહસ્થ, આસિસ્ટંટ આજ પિછાનિયે. ૮

પણ મગનલાલ પુરાણિ વાણી, શુદ્ધ સંસ્કૃત શીખવે,
પ્રતિ દિવસ દલપતરામ કવિતા, કવનની રીતી કવે;

---

૧. પાઠણમાં હતી.

૨. મયદાનવ—પાંડવોનો ઇંદ્રપ્રસ્થ મહેલ રચી આપનાર મયદાનવ હતો.

૩. આવાસ—રહેવાના ઓરડા.

૪. દિલ્હીદરવાજા બહારની પ્રસિદ્ધ હઠીભાઇની વાડી.

પંડયાજી પિતાંબર ગણિત, સિદ્ધાંત શુદ્ધ ગણાવશે,
મહેતાજી મોહનલાલ શાળા પદ્ધતિ શીખવશે. ૯

ઇતિહાસ ને વ્યાકરણ ભણતર પણ ભણાય ભૂગોળનું,
જાણે રસાયણ રીતને ખપતુલ્ય જ્ઞાન ખગોળનું;
નીતી શિખીને નિત્ય નીતીમાન જ્ઞાની ગણાય છે,
મતિ તાજી ઝાઝી મેળવી, મહેતાજી લાયક થાય છે. ૧૦

સુધરાઇના સાંચાજ કે, ગુણવાન દીવા જ્ઞાનના,
ઉપયોગિ મોટા એજ, ગોટા ટાળશે અજ્ઞાનના;
પારશમણી સમ પર્શ કરી, કરશેજ કાંચન લોહનું,
ઘટશેજ એ થકી વ્હેમ, ને મટશે મહાબળ મોહનું. ૧૧

વિદ્યાનિ વૃદ્ધિ સાથ વધશે, અધિક દોલત દેશમાં,
જળ વૃષ્ટિ થાતાં જેમ, તરૂની વૃદ્ધિ હોય હમેશમાં;
સરકારનો ને શેઠનો, ઉપકાર ઉરમાં આણવો,
જે સાહેબોએ શ્રમ કર્યો વળિ જરૂર તેનો જાણવો. ૧૨

સાહેબ હોપે સ્થાપિ[1] પણ કિરણો વધિ કરટીસથી,
શુભ સર્વ રીત સહાયતા, જોઇતી વળી જગદીશથી;
આ સ્થાન શોભાવાન વિરચ્યું, છે સવા બે વર્ષમાં,
પૂરૂં થવાથી પ્રવેશ કીધો, હોંશ ને વળિ હર્ષમાં. ૧૩

ઇશુ સાલ હાલ અઢારસેં, અડસઠતણા જૂલાઇમાં,
વળિ દિવસ તો ચોવીશમો, સર્વોપરી સરસાઇમાં:
કીધું વિશેષ પ્રવેશ મુહુરત, સજ્જનોનિ સભા ભરી,
કવિએ સભા રંજન કરી, તે આજ કવિતા ઉચરી. ૧૪

દોહરો.

સભા પતિ હરખે અતી, બહુ વિધિ બારોડેલ;
જન્મભૂમિમાં જોઇને, સુંદર સ્થાન થએલ. ૧૫

જુના મહેતાજીઓ તથા હાલના મહેતાજીઓ વિશે.

દોહરો.

નામે મહેતાજી ભલે, ભેદ ઘણો છે ભાઇ;
પાંસઠનો[1] જૂલાઇ ને જુઓ આજ જૂલાઈ. ૧૬

કૉલેજના મેદાનમાં લીંબડા અને આંબલિના ઝાડ છે તે વિષે.

દોહરો.

કડવો ખાટો રસ કહું, ચઢવો પ્રૌઢ પહાડ;
એવા આંબલિ લીંબડા ઝુકી રહ્યાં છે ઝાડ. ૧૭

---

૧. દોહરો.—અઢારસેં ઉપર ભલી, સત્તાવનની સાલ;
હોપે સ્થાપી હોંસથી, આ ટ્રેનિંગ નિશાળ.

મનહર છંદ.

આદરે અભ્યાસ દીલ શ્રમથી ઉદાસ થાય,
પ્રથમ પિછાને પ્રૌઢ ચડવો પહાડ છે;
કડવો લાગે ને કાં તો ખરૂં દીલ ખાટું થાય,
વિશમ પરિશ્રમનો પ્રથમ વદાડ છે;
છે તો છાયા સૂખકારી શીતળતા વાળી શુદ્ધ,
લાયક થયા પછી લાખેણાં ઘણાં લાડ છે;
દાખે દલપત એજ દાખલો દેખાડવાને,
ઝુકી રહ્યાં આંબલીને લીંબડાનાં ઝાડ છે. ૧૮

દોહરો.

નિશ્ચય દિવસ નવાઇનો, આ અવસર છે એજ;
જન કોઈ નહિ જાણતું, કદી થશે કાલેજ. ૧૯

આપારાવ ભોળાનાથ લાઇબ્રેરી વિશે.

(તા. ૧૨ મી જાનેવારી ૧૮૭૦.)

દોહરા.

રે રૂપાળા રાજવી, નિપુણપણાના નાવ;
કુળ દિપક તું કયાં જઇ, રહિયો આપારાવ. ૧
દુનિયામાં થોડા દિવસ, દીધો તેં દેખાવ;
વિખ્યાતિ ઝાઝાં વરસ, રહેશે આપારાવ. ૨
મમતા તુજ મેળાપની, ડહાપણના દરિયાવ;
મિત્ર ઘણાના મન વિશે, રહી ગઇ આપારાવ. ૩
તુજ વિજોગનો તેહને, ઘણોક સાલે ઘાવ;
નકી જાણજે તે "નહિ રૂઝે" આપારાવ. ૪
ઇશ્વિરની ઇચ્છા થકી, બન્યો અયોગ્ય બનાવ;
એ તે સૌને યાદમાં, રહેશે આપારાવ. ૫
અકળ ગતીની આગળે, કોણ કરે અટકાવ;
ઉપાય એકે એહનો રહ્યો ન આપારાવ. ૬
પ્રાણ બદલ તુજ પ્રાણનો, બની શકે ન બચાવ;
નહિ તો અહીં તુજને નકી, રાખત આપારાવ. ૭
થોડી વયમાં સ્થિર કર્યો, બહુ જશ તણો બિછાવ;
સદ્દગુણના સાગર હતો, રૂડો આપારાવ. ૮
હતો નાગરી નાતમાં, હીરો હેમ જડાવ;
શોભા સારાભાઈની, રક્ષક આપારાવ. ૯
ગુણ રૂડો ગંભીરતા, સુંદર શાંત સ્વભાવ;
વય થોડે પણ વૃદ્ધતા, રાખી આપારાવ. ૧૦
સૌ તારા સ્નેહી મળી, જરનો કરી જમાવ;
યાદદાસ્ત તારી અહીં, રાખી આપારાવ. ૧૧
આ પુસ્તક શાળા તણો લેશે લોકો લાવ;
નિશ્ચળ તારી નામના, રહેશે આપારાવ. ૧૨

પિતાના પ્રેમ વિશે.—શાર્દુલવિક્રીડિત વૃત્ત.

વારિ પૂત્ર વિયોગના નયનથી, પાડે પિતાઓ ઘણી,
પામે પાત્ર વિના પછી પ્રલયતા, બિંદુ બધા તે તણાં;
આપારાવ સુપુત્રના સ્મરણનાં, જે નીર નેત્રે ઝરે,
આ શાળા સ્થળથી હમેશ રહેશે, પ્રખ્યાત પૃથ્વીપરે. ૧૩

કુંડળિયો.

લૂખાં લાડ કરે ઘણાં, પિતા પુત્રને કામ,
આપારાવ લડાવિયો, દશ હજાર દૈ દામ;
દશ હજાર દૈ દામ, નામ નિશ્ચળ કરી રાખ્યું,
ધન્ય પિતાનો પ્રેમ, ભલા જન સૌએ ભાખ્યું;
બિજાં માત ને તાત, ભમે થોડાં દિન ભૂખ્યાં,
કુટે કરે કલ્પાંત, લાડ તે તો સૌ લૂખાં. ૧૪

નિરાશ્રિત સ્થાન વિશે.*

(તા. ૧૨ મી અકટોબર ૧૮૭૦ ની સાંજે.)

દોહરો.

જગત વિષે જન જાતિનો, જાણી ધર્મ જરૂર;
દુઃખ છેદો દુનિયાતણાં ઉદારતા ધરિ ઉર. ૧

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઉદારતા અંતરમાંહિ આણો,
દુઃખી જનોનાં સહુ દુઃખ જાણો;
અરે દયાળ દીલમાં થઇને,
દો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૨
પીડા ઘણી પામર લોક પામે,
ઠરે કહો તે જઈ કોણ ઠામે;
રડે બિચારા દુઃખમાં રહીને,
દો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૩
સૌ માણસો એક કુટુંબી છૈએ,
વાતનું તત્વ તજી ન દૈએ;

---

૧. સને ૧૮૬૫ માં શેરસટ્ટાએ દેશની ખરાબી કરી હતી.

* અમદાવાદમાં નિરાશ્રિત ફંડ સ્થપાયું, તે દિવસની સભામાં આ કવિતા કહી હતી. નવારસું અને અશકત એવા હરેક જાતના માણસને ત્યાં રાખીને તેઓને ખાવાનું પહેરવાનું આપવામાં આવતું, અને બ્રાહ્મણ રસોઇયા રાખ્યા હતા.

લખાણુ આ લક્ષ વિષે લઇને,
દ્યો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૪
અરે વિચારી ઉરમાંહિ આવું,
પંડે કદી પેટભરા ન થાવું;
જનો તણાં દુઃખ જુઓ જઇને,
દ્યો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૫
સુખેથિ સંપ્રાદન જે કરો રે,
વિચારી તેમાં થકી વાવરોરે;
શતાંશનું દાન સદા દઇને,
દ્યો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૬

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

બાળી એક ભિખારિણી ભટકતી, આંખે અપંગા અરે,
પાસે બાળક છેક બે વરસનું, કલ્પાંત ભૂખ્યું કરે;
દેખી દીલ દયાળુનું દહનતા, પામે બહુ પેરથી,
આપે શેર અનાજ એક દિન તો, શું થાય તે શેરથી. ૭

દોહરો.

એવાં દુઃખીયાં અતિઘણાં, રખડે થઈ હેરાન;
જમવા તેને જોઇએ, સ્થિર રહેવા સંસ્થાન. ૮
સ્થાન નિરાશ્રિત કારણે, આજ થયું આ ઠામ;
જે સુજનોએ નિર્મિયું, ધન્ય તેનાં ધન ધામ. ૯

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

છોટાલાલ તનૂજ સુગુણી, શ્રીમંત સાહોદરા,
આગેવાન થઈ નિરાશ્રિતતણી, સારી કરી શર્ભરા;
પીડાતા જન આપ પાપરણથી, ટાળીજ તેની વ્યથા,
છાજે છે રણછોડ નામ શુભ તે, સાર્થી કર્યું સર્વથા. ૧૦

દોહરા.

બારોડેલ બિરાજિયા, સભાપતી સરદાર;
જરૂર જાણો જેહના, ઉમદા અધિક વિચાર. ૧૧
સુજ કવિતા સંગ્રહ વિશે, મળશે ઠામોઠામ;
બારોડેલનિ વારનાં, ઉમદા આવાં કામ. ૧૨
આ કારજનો અતિ ભલો, પ્રભૂ કરે પરિણામ;
આશિષ આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૩

ફિમેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજનું ખાત મુહૂર્ત.

(તા. ૨૨ મી અગષ્ટ સન ૧૮૭૪ : સંવત ૧૯૩૦ ના શ્રાવણ સુદી ૧૦ વાર શનિને રોજ કહેલી કવિતા.)

દોહરો.

સ્રીશિક્ષક શાળાતણી, ખરી હતી બહુ ખોટ;
બેચરદાસે તે કરી, કર્યો કીર્તિનો કોટ. ૧
ધન ધન અવસર આજનો, ધન મુહૂર્ત ધન વાર;
નારી કાજ નિશાળનું, કિધું ખાત શુભકાર. ૨
ધન્ય ધન્ય આ ધરણિને, ધન્ય દિવસ અવદાત;
અતિ ઉત્તમ તો આજ થૈ, શુભ કારજ શરૂવાત. ૩

હરિગીત છંદ.

શુભ કામની શરૂઆત થૈ, રળિયાત સૌ હૃદયે થયા,
આશીષ બેચરદાસને દે દેવની હોજો દયા;
આ કામનો આરંભ કરી, પૂરી અમારી આશને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૪
કડવા કુળે કાયા ધરી, પણ મન વિષે મીઠાશ છે,
પુરનો ભલો સ્થિર થાંભલો, પરદેશ કીર્તિ પ્રકાશ છે;
આ સમય સૌ અંતર થકી, અરજી કરે અવિનાશને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૫
સુત એક શંભુપ્રસાદ છે, મહાલક્ષ્મિ પુત્રી નામ છે,
જર ખરચી જેના નામની, શાળા સજી આ ઠામ છે,
ઉદારતાનો આંક વાળ્યો, કાઢિ સર્વ કચાશને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૬
ભાસ્કાચાર્યે પુત્રિનું[1], રચિ ગ્રંથ નામજ રાખિયું,
તેમજ પિતાએ પ્યારથી, ભલિભાત અહિં પણ ભાખિયું;
આ પુણ્યથી પરિપૂર્ણ પામી, અધિક કીર્તિ ઉજાસને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૭
અતિ ધન્ય છે એ પુત્રિને, વળિ જન્મિ જેના ઘર વિશે,
એવા દિસે અવની વિશે, વિરલા નરો પણ નર વિશે,
જગમાં ઘણા દિન જીવજો, હરકત જજો હુતાશને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૮
પર દુઃખ દેખી દિલ તપે, દિલ થઇ ઉદાર દયા ધરે;
તે કાપવા લવલેશ ક્લેશ, વિશેષ નાણું વાવરે;
આપી ભુખ્યાંને અંનદાન, હરે ક્ષુધા પીપાસને[2],
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૯
દુષ્કાળથી દુખિયા દિઠા, જન કે દુખી જન દેહના,
પરદેશિ હો કે દેશિ હો, ઉતાપ જાણ્યા એહના;
ત્યાં રોક રૂપિયા આપિને, વળી કાપિયા કંકાસને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૧૦
કરિ ધર્મશાળા ધર્મથી, ખાંતે દવાખાનું કર્યું;
કૉલેજમાં દશ સહસ્ર દૈ, પ્રાર્થના મંદિર આદર્યું;
શાળા કરી સંસ્કૃતતણી, અંતર ધરી ઉલ્લાસને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૧૧
પ્રખ્યાત જેના પૂર્વજો પણ, પદવી ઉંચી પામિયા,
હાક્યમે દીધું "હોશિ"પદ, વળિ જગતમાં જસ જામિયા;

---

૧. લીલાવતી. ૨. પિપાસ—તરસ

લશ્કરી પદ વળિ સરસ લીધું, વધારી વિશ્વાસને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૧૨
બહાદુર રાવ ખિતાબ પામ્યા, ચાંદ પામ્યાં ચળકતો,
જરિયાન વાળો શાલ જોડો, ધરણિ સુધી ઢળકતો;
જસ જેહનો શોભાવશે, બહુ હાલના ઇતિહાસને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૧૩

દોહરા.

બેચરદાસે બહું ભલું, કર્યું આજ આ કામ;
આશિષ નિજ અંતર થકી, દે છે દલપતરામ. ૧૪

ભરૂચ સંગ્રહસ્થાનનું સંક્ષેપ વર્ણન.

(તા. ૨૩ મી સપ્ટેંબર ૧૮૬૮ને રોજ ઉઘડયું હતું.)

દોહરા.

વળિ વળિ અતિ વિનતિ કરૂં, લળિ લળિ લાગું પાય;
સરસ સ્વયંવર વર્ણવું, શ્રી હરિ કરો સહાય- ૧
જન મન વિદ્યાની રૂચી, તે વિદ્યારૂચિ નામ;
કહું સ્વયંવર તેહનો, થયો ભ્રગૂપુર ઠામ. ૨
વિદ્યારૂચિ જન્મી હતી, ભરતખંડ મોઝાર;
અહિંથી અદર્શ થઈ ધર્યો, યુરોપમાં અવતાર. ૩
વનિતા શુભ વિદ્યારૂચી, નિર્મળ જેનું નામ;
પ્રગટી દેશ યુરોપમાં, લાયક લંડન ગામ. ૪
માતા સુમતી નામ છે, ચતુર પિતા સુવિચાર;
ઉત્તમ કુળમાં અવતરી, પુત્રી પરમ પ્રિયકાર. ૫

ઇંદ્રવિજય છંદ.

લક્ષ્મિથી પણ લક્ષ ગણી, સુવિચક્ષણને શુભ લક્ષણવાળી,
સો ગણિ શુદ્ધ સરસ્વતીથી, રતિથી અતિ રંગસુરંગ રૂપાળી
પાર્વતીથિ પવિત્ર પરાક્રમી, કોણ હિસાબ વિષે મહાકાળી,
દિલ રિઝે દલપત કહે, સુવિચાર સુતાનું સ્વરૂપ સંભાળી.૬

છપ્પો.

વિદ્યારૂચિ વય બાળ, દિસે દિપમાળ ઉદ્યોતે,
પેખિ રિઝે પુરપાળ, પ્રગટિ જનપાળક પોતે;
સ્વાર્થ ને પરમાર્થ, જથારથ જુગતે જાણે,
ધરમ કરમનો મરમ, પરિપૂર્ણ પિછાણે;
સજતી સદ્ગુણ સદ્આચરણ, સર્વ પ્રકાર દિસે શુચી:
દુનિયા જન દેખીને કહે, વાહ વાહ વિદ્યારૂચી; ૭

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સદગુણસર્વપ્રકારશિખી, વળિસર્વપ્રકારશિખી શુભ શિક્ષા,
ટેવ ટળી અબળાપણની, ડહાપણની દિલમાં ધરિ દિક્ષા;
લાયક થઇ લઘુતાઇ ઘટી, પ્રગટી ઉર સાર અસાર પરીક્ષા,
લાગી કરોડ રિતે કરવા, વરવા વરને નરરૂપ નિરીક્ષા. ૮

છપ્પય છંદ.

વિપ્ર શસ્ત્રધર[1] વૈશ્ય શુદ્રનાં સદન સંભાળ્યાં
મચ્છીમાર ચમાર, તે તણાં ઘર નવ ટાળ્યાં;
ચુગલ ચોર ચંડાળ, જાર જુલમીજ જુગારી,
દુષ્ટ દંભિ કે ડાંડ, ભાંડ ભટકેલ ભીખારી;
જ્યાં જ્યાં જઇ જઇને જોઇએ, સમજી અશુચી કે શુચી,
પણ દિસે વિલાયત દેશમાં, વાસ વાસ વિદ્યારુચી. ૯

ઇંદ્રિવિજય છંદ.

ક્યાંઇ ગ્રંથ ગુંથે ગુણ સંગ્રહિ,
ક્યાંઇકિ રાજનું કાજ કરંતી,
ક્યાંઇકિ શિલ્પ ક્રિયા સજતી શુભ,
ક્યાંઇક તો વણજે વિચરંતી;
ક્યાંઇક ઊંચી ચઢી અતિ અંબર[2],
ક્યાંઇક ઊંચિ અતી ઉતરંતી,
લાયક દેશ વિલાયત માંહિ,
વિદ્યા રૂચિ વેષ વિશેષ ધરંતી. ૧૦
જ્યાં વય કાંઇ કિશોરિ થઇ ગઇ,
ગોરિ ભલી ગુણવંતિ ગણાઇ;
માન મળ્યું મહિપાળ તણું,
માહપાળ હજૂર જરૂર જણાઈ;
તાણિ લિધાં મન માનવિના બહુ,
તે થકી તે ચહુ તર્ફ તણાઇ;
દિપિ વિધી દલપત કહે,
પછિ વિશ્વવિષે અતિશે વખણાઇ. ૧૧

મનહર છંદ.

શોભાનું સદન છે વદન વિધુવદનીનું.
મદનને મદ ન રહે નકી નિહાળતાં;
રસના સરસના સરસ રસ શા વખાણું,
ગાણું ગાય ગુણ ન ગણાય ગણી વાળતાં;
દાંત દેખવાની ખાંત ખાંતીલાને ખૂબ થાય,
દાંત કે દાડમકળી ભ્રાંત પડે ભાળતાં;
ટકી ટકી તાકી રહે તે ભણી તમામ લોક,
ટળવળે ટોળે મળી ટળે નહીં ટાળતાં. ૧૨
કૈક ઘરબાર તજી તીરથમાં તપ કરે,
કૈકે કર લીધી પેટ કાપવા કટારિયો;

---

૧. ક્ષત્રિ. ૨. આકાશમાં.

કેક જંત્ર જંતરીને જીભે મંત્ર જાપ કરે,
કેક શોધી શોધી ચિત્તવૃત્તિને સુધારિયો;
કેક ગ્રંથ પંથ અવલોકન અનેક કરે,
કેક ભમે ભૂતળમાં બની બ્રહ્મચારિયો;
વદે દલપતરામ વિદ્યારૂચિ માટે આમ,
વિહ્વળ થયાં વિશેષ સર્વ નર નારિયો. ૧૩

વિદ્યારૂચિ વચન-છપ્પો.

ગમન કરતાં ગમ, પવનને પણ લઉં પકડી,
ચપળા ચંચળ ચાલ, જરૂર તેને લઉં જકડી;
પ્રબળ અનળ જળ જેહ, મજુર થઈ કરે મજૂરી,
રવિ ચિત્રો રચનાર, હુકમ ધરનાર હજૂરી;
આકર્ષણ અકળ અદર્શ છે, એ પણ લઉં ઉપયોગમાં
વળિ એમ વદે વિદ્યારૂચી, અફળ ન રહું ઉદ્યોગમાં. ૧૪
કળું પૃથ્વીનું પેટ, ઠેઠથી થાગ મગાવું,
ગ્રહ ગતિ ગજથી ભરૂં, મેરૂ શિર લાત લગાવું;
નિધિ જળનું નિર્માણ, જથારથ હું કરી જાણું,
વાતાવરણ અનંત, અંત તેનો ગણી આણું;
ગતિ અતિશય કરૂં ગરૂડથી, એમ ઉડું આકાશમાં,
ખુબ ખોળ કરૂં ક્ષિતિ ખોદીને, ઉતરૂં જો અભ્યાસમાં. ૧૫

દોહરા.

પૃથ્વી પવન પાણી કળું, કળું શશિ સૂર્ય પ્રકાશ;
અંત ન પામું એવડો, એક અકળ આકાશ. ૧૬
સાહેબ લોકોએ કર્યો, ચિત્તમાં એમ વિચાર;
વિદ્યારૂચિને લઇ જવી, ભરતખંડ મોઝાર. ૧૭
ભભકે કરવી ભરૂચમાં, રૂડી સ્વયંવર રીત;
જોતાં જનના મન વિશે, પૂરણ ઉપજે પ્રીત. ૧૮
લઇ વિદ્યારૂચિ આવિયા, ભરતખંડ મોઝાર;
ભરતભૂમિએ ત્યાં કર્યો, તે રૂચિને તિરસ્કાર. ૧૯

ભર્તભૂમિ વચન.

લોડિ ટળી લાડી થવા, આવી તું આ કાળ;
તો તુજને તુચ્છકાર છે, પેઠિ નહીં પાતાળ. ૨૦

વિદ્યારૂચિ વચન-ઇંદ્રવિજય છંદ.

તું તુચ્છકાર મને ન કરીશ,
તને અગણીત જને કરિ એઠી;
રાણિ મટી મુગલાણિ થઇ,
વટલાણિ વળી તું મનાણિ મરેઠી;
વર્ષ વિશેષ વિત્યાં દુઃખદાયક,
લાયક લોડિ હવે બનિ બેઠી;
આપણિ એબ સંભાળ તું આપણિ,
પાપણિ કેમ પતાળ ન પેઠી. ૨૧

દોહરા.

રચ્યો સ્વયંવર ભરૂચમાં, શોભા સજી અમાપ;
ત્યાં ગ્રીવસ સાહેબ થયો, વિદ્યારૂચિનો બાપ. ૨૨
વિવિધ વિષય વાણી સુણી, કદી કરે નહિ કોપ;
પરમાર્થે પરિશ્રમ કરે, હોશે સાહિબ હોપ ૨૩
જજ્જ કલેક્ટર સાહિબો, સુરત ભરૂચના જેહ;
બિજા અમલદારો બન્યા, માંડવિયા જન તેહ. ૨૪
સન અઢારસેં અડસઠે, શુભ સપટેંબર માસ;
તારિખ ત્રેવિશમી દિને, કીધો વિવા વિલાસ. ૨૫
નિર્ધન ને ધનવાન જન, અધિક મળ્યા એ ઠાર;
વરવાને વિદ્યારૂચી, ઉરમાં હરખ અપાર. ૨૬
દમયંતી સીતાતણા, થયા સ્વયંવર જેમ;
ભીડ ભરાઇ ભરૂચમાં, એ અવસર પણ એમ. ૨૭
ફિટઝરાલ્ડ સીમોર સર, ગુણી ગવરનર જેહ;
પ્રીત સહીત પધારિયા, તે ઉચ્ચત્ર પર તેહ. ૨૮
કુમાર દાજીરાજજી, વર્ધમાનપુર નાથ;
તેણે દલપતરામને, સોંઢાડયો નિજ સાથ. ૨૯

મનહર છંદ.

વિદ્યા રૂચિ નામે રૂડી કન્યાના વિવાહ માટે,
ભારે ભારે ભૂપ ભેળા થયા ભૃગુસ્થાનમાં;
મંડપની શોભા માટે માંડી મહા મુલ્ય ચીજો,
વાજિત્ર વિચિત્ર વાજે ગાય ગીત ગાનમાં;
દમયંતી દ્રૌપદી કે જાનકીનો જેવો થયો,
એવોજ સ્વયંવર આ ઓપે અનુમાનમાં;
કેને કંઠે વરમાળા કહે દલપતરામ,
રોપશે રસીલી જોગ્ય જાણીને જહાનમાં. ૩૦
સુધારાનું શુદ્ધ રૂપ છાતીમાં ન છતાં જેઓ,
સુધારાની ધામધુમ ઉપરથી ધરશે;
જેમ સ્વયંવર વિશે બુઢાઓ બેઠેલા ગાલ,
જુવાની જણાવા ભલી સોપારીઓ ભરશે;
દેખાદેખી ડોળ ઘાલી હોંશ ધરી હોડે હોડે,
કોડે કોડે મુંછ કેશ કેશ કાળા કરશે;
કહે દલપતરામ ઠગાઇને તેજ ઠામ,
વિદ્યારૂચી વનિતાને કહો કેમ વરશે. ૩૧

દોહરો.

મંડપ મધ્યે પેસવા, દે રૂપૈયા પાંચ;
ટિકિટ ખરીદે લોક ત્યાં, જાણે દીધી લાંચ. ૩૨

ઉધોર છંદ.

ઝાલ્યા કર વિષે રૂમાલ, ચાલ્યા ચટકતી શુભ ચાલ;
વાહન વિબુધનાં વૈમાન, ઉરમાં અતિ ધરે અભિમાન. ૩૩
આવ્યા માંડવે જ્યાં એમ, ભીડ ભરાઇ જુદ્દે જેમ;
ઉપરા ઉપર પડતાં અંગ, છુટયા સ્વજન અનુચર સંગ. ૩૪
પડતી કોઇને શિર પાગ, ભાગે કોઇના તન ભાગ;
ફરતાં પાછું પણ ન ફરાય, જ્યાંજ્યાં જાય ત્યાં પીલાય ૩૫
વાગે ચાબકાના માર, ભાગ્યો સર્વે જનનો ભાર;
શું ધનવાન તેમ ગરીબ, પડતી લાત ધીબોધીબ. ૩૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

હાકમ હાથ ચલાવિ હઠાવે,
હઠે ચડિ કૈક હઠે ન હઠીલા;
તોરણને છબવા છક ભેર,
છલાંગ ભરે નર છેલ છબીલા;
ધોકણુ પાક પડયોજ ધબોધબ,
ધીરજ છોડિ પડયા પછિ ઢીલા;
લોક કરે અવલોકન લક્ષ,
બની અવલોકન લાયક લીલા. ૩૭
કાયર કૈક ગયા કહિ એમ,
સ્વયંવર આજ પછી નહિ આવું;
કૈક કહે હકની હમણાં,
ધરિ યાદ ફરી ફરિયાદ ચલાવું;
માંડવિયે અપમાન કર્યું પણ,
હાલ હવે પછિ ચાલ ચુકાવું;
માફ કરૂં મરજાદ ધરી,
નહિ તો નિસંશય લાત લગાવું. ૩૮

દોહરો.

નામ સંગ્રહસ્થાન પણ, કહે સંકટસ્થાન;
મોટા મોટા મહિપતી, મન પામ્યા અપમાન. ૩૯

સંગ્રહસ્થાનની વસ્તુઓ વિષે.

મનહર છંદ.

અમરવેલી સમાન, શોભીત સંગ્રહસ્થાન,
ઘેરાવ ઘણામાં છબી સુંદર છવાઇ છે;
વિવિધ પ્રકારનાં પદારથો અપાર રૂપી,
પાન ફળ ફૂલે ફુલી ફાલીને ફેલાઇ છે;
દેશ દેશના નરેશ દેખવા વિશેષ મળ્યા,
એશ એશ બોલે દેખી નૌતમ નવાઇ છે;
કહે દલપતરામ કહો નકી કયું ગામ,
કીયાં એનાં બીજ વેલી ક્યાંથી વિસ્તરાઇ છે. ૪૦

દોહરો.

પુસ્તક એજ પિછાનજો, બહુધા એનાં બીજ;
મૂળ વિલાયત મુલકમાં, ભ્રગુપુર ભણી ગુફીજ. ૪૧

ગાયકવાડની હીરામોતીની ચાદર વિશે.

મનહર છંદ.

આદર કરીને જોતાં ચાદર હીરા મણિની,
અન્યનો અનાદર કર્યાનું આવે ઊરમાં,
કિંમત તો તેની કહે તોળી તેર લાખ તુલ્ય,
રાશીઓ સહીત રાજે નવેગ્રહ નૂરમાં;
જાણે શણગારી સારી નારી કોહિનૂરતણી,
બણી ઠણી રહી હિંદુ હાકમ હજૂરમાં;
દાખે દલપતરામ શોભાવ્યું સંગ્રહસ્થાન,
પ્યારી મારી તે ભલે પધારી ભ્રગુપૂરમાં. ૪૨

તરેહ તરેહનાં ઓસડીયાં વિશે.

ઇંદ્રિવિજય છંદ.

ઔષધ સત્વ મહત્વ મળ્યાં બહુ,
તત્વ વિચાર કરો પણ તેમાં
ઔષધ તો જન જીવનું જીવન,
જીવનદાન તણા ગુણ જેમાં;
ઔષધ ચિત્ત ચહે જન સર્વ,
કહે દલપત રહે ગુણ કેમાં;
વિક્રમ, ભોજ, જીવે હજી જે થકી,
ઔષધ એવું[1] કહો કીયું એમાં. ૪૩

પ્રાણીઓ વિશે.

દોહરો.

પુર પુર કેરા પ્રાણીનો, ઠાઠ મળ્યો આ ઠાર;
સંખ્યા સ્વલ્પ મનુષ્યની, પશુ તો અપરમપાર. ૪૪

એક મોટા રથ વિશે.

ઇંદ્રિવિજય છંદ.

ભારતમાં રથ પારથનો,
અતિ ઉત્તમ આ રથ એજ દિસે શું ?
કે થઇ રૂકમણી રાણિ કૃતારથ,
આ રથથી પણ એમ થશે શું ?
કે કહું ભૂપ ભગીરથનો રથ,
જાન્હવી એ રથ સાથ જશે શું ?
કે રથ રામ નરેંદ્ર તણો,
અમરેંદ્રતણો રથ આજ હશે શું ? ૪૫

---

૧ કવિતા.

છેક નાનો એક રથ હતો તે વિશે.

દોહરા.

વૃષભ જોતર્યો વામણો, વામણુ રથ આકાર;
આ રથમાં આવ્યા હશે, વામન બળિ દરબાર. ૪૬

પુનાનાં માટીનાં પુતળાં વિષે.

પેખ્યાં ઉત્તમ પૂતળાં, આદમ તન આકાર;
શોભીતાં છે સરસ પણુ, તે નહિ નર અવતાર. ૪૭

એજ વિશે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

તર્ક વિતર્ક નથિ તલભાર,
નથી તલભાર ભણ્યે રૂચિ થાતી,
સાર અસાર વિચાર વિષેનિ,
જરા પણુ બુદ્ધિ નથીજ જણાતી;
કાવ્યકળાથી કદી ન રિઝે,
કવિતા સુ રસીલી નથી સમજાતી.
દેખિ છબી દલપત્ત કહે,
કહિ જાણુવિ તે નહિ માનવ જાતી. ૪૮

દોહરા.

અસ્ત્ર શસ્ત્ર ને વસ્ત્ર બહુ, વિચિત્ર ચિત્ર પવિત્ર;
અનેક એવી વસ્તુઓ, મળિને નિરખે મિત્ર. ૪૯

ગુલાબનાં ફુલ.

ગણું આ ફુલ ગુલાબનાં, પેખિ સુવાસ પ્રસંગ;
કે કહું કુસુમ કુસુંબિનાં, જે રૂડો દે રંગ. ૫૦

મનહર છંદ.

કસુંબાના ફુલનો અમુલ્ય રંગ સંગતિથી,
અન્યને ચઢે તો ઠીક મતલબ એજ છે;
થાન થાનથી મગાવી થાપી એક થાનકમાં,
રસબસ કરવાની તદબીર તેજ છે;
ખરી દિલ ખાંત ધરી પૂરો પરિશ્રમ કરી,
હાથ લાલ કરી હાલ હૈયે હરખેજ છે;
કહે દલપતરામ કરે છે આ કેવું કામ,
ગ્રીવસ સાહેબ અંગ્રેજ રંગરેજ છે. ૫૧

(મતલબ કે ગુલાબનાં અથવા કસુંબીનાં ફુલ જેવા ગોરા લોકોનો રંગ મન ઉપર ચઢાવવાની તદબીર ગ્રીવ્સ સાહેબ કરે છે.)

આતસબાજી.

દોહરા.

સુણો સજ્જનો મેં દિઠું, અચરજ એક અથાગ;
નદી નર્મદા મધ્યમાં, પ્રગટી અદ્ભુત આગ. ૫૨
મોટા નાવ વિષે રચ્યાં, આતસબાજી ઝાડ;
સળગ્યા તે તો જાણિયે, જ્વાળામુખી પહાડ. ૫૩
રંગ રંગ તારા ખરે, રાતા લીલા શ્વેત;
જોતાં જનને ઉપજે, હઇડામાં બહુ હેત. ૫૪
એ રીતે સંક્ષેપમાં ભરૂચ સંગ્રહસ્થાન;
વર્ણન કર્યું વિવેકથી, વાંચો જન ગુણવાન. ૫૫
સંગ્રહ રાખો સર્વદા, સર્વ ચાજ સમાન;
તે દેખી દલપત કહે, ગુણિજન પામે જ્ઞાન. ૫૬
વર વરવા વનિતા ગઈ, વર વરવા મન થાય;
વર વરવા તૈયાર પણુ, વરવાને નવ રાય. ૫૭

મુંબાઇ વિશે.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

દેવી દેવ સમાન માનવિ દિસે, વૈમાનશાં વાહનો,
શોભા સુંદર મંદિરોની નિરખી, મેળા મહોત્સાહનો;
શું હું જાગૃત છું જરૂર ઉરમાં, કે સ્વપ્નની વાત છે,
સાચું મુંબૈ નામ આ શહેર છે, કે સ્વર્ગ સાક્ષાત છે. ૧

જોગણી અથવા મુંબાઇ વિશે—દ્વિઅર્થી.

ઝુલણા છંદ.

અધિક વિભૂત છે ઓપતિ અંગમાં,
કોટમાં છે બહુ શ્રેષ્ટ માળા;
નળ વડે નીર પીને તજે નળ વડે,
કરતિ નોળીક્રિયા કરણુ ચાળા;
ધુણિયો ધખતિ છે ઠામ ઠામે ધરી,
આગઓટે છે ઝગમગતિ જ્વાળા;
નામ મુંબઇપુરી નિરખિ દલપત કહે,
જળધિ તટ જોગણી જાત બાળા. ૨

અર્થ:—જોગણી વિશે.—શરીરમાં વધારે ભભૂત લગાવેલી છે, અને ગળામાંબહુ મોટી માળાઓ છે, અને તે નોળીક્રિયા કરવાના ચાળા કરે છે. તે એવી રીતે કે પેટના નળ વડે પુંઠેથી પાણી ખેંચે છે, અને નળ વડેજ પાછું કાઢે છે, અને આસપાસ ધુણિયો ધખતી છે, અને ઝગમગ થતી આગની ઝાળ ઓટે છે, એટલે ચાખે છે. મતલબ કે આગના

બડકા મેમાં લે છે. તેનું નામ મુંબાઇ પુરી છે; (જેગણીના નામ ગિરી, પુરી, ભારથી, વગેરે હોય છે.) તે બાળા જોગણીને સમુદ્રને કાંઠે દીઠી.

મુંબાઇ શહેર વિશે—એ શહેરના અંગમાં એટલે ભાગમાં ઘણી વિભુતિ એટલે વૈભવ છે, ત્યાં બહારકોટ અને કોટ કહેવાય છે. તે ગઢમાં મોટા મોટા માળા બહુ છે; અને નળ વડે વિહાર નામના તળાવનું પાણી લે છે, અને બીજા નળવડે એટલે ગટરવડે પાણી પાછું કાઢી નાંખે છે. એવી રીતે નેળીક્રિયા કરવાના ચાળા કરે છે; અને તે શહેરમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ઈંજનની ધુણિયો ધખતિ છે. વળી ત્યાં આગબોટમાં ઝગમગતી ઝાભ છે. કવિ કહે છે કે તેનું નામ મુંબાઇ ગણીજે; તે નામ નારી જાતિનું છે, અને તે સમુદ્રને કાંઠે છે.

ભુજંગી છંદ.

જનો દેશ દેશોતણા ત્યાં ફરે છે,
જુદી વાણિ ને વેષ જૂદા ધરે છે;
દિસે જાણિયે ઇશ્વિરે ધારિ લીધું,
જનોનું ભલું સંગ્રહસ્થાન કીધું. ૩

દોહરા.

લંકાની લક્ષ્મી બધી, છે મુંબાઇ મોઝાર;
જેણે મુંબઇ જોઈ નહિ, અફળ ગયો અવતાર. ૪
વગર બગાઇ ગાયનું, કરે ન દાન જહાન;
મુંબઇ મચ્છરથી ભરી, પોર્ટુગિજે દતદાન. ૫

દ્વિઅર્થી—મનહર છંદ.

પૃથ્વી પોલાણ પાણી પવન ને તેજ મળી,
પંચ તત્વ મય જેના પાયા તો રચાયા છે;
જે માંહી અનંત અજ સુર ને અસુર છે,
અસંખ્ય લોકપાળ પણ ઉપજી શમાયા છે;
ઠામ ઠામ ભાળીએ ભૂગોળ ને ખગોળ ગોળા,
લાયક અલેખે લોક લખતાં લખાયા છે;
કહે દલપત જ્યાં અપાર પારવતી પતિ,
મહા માયા પુરી તો પ્રત્યક્ષ મહામાયા છે. ૬

અર્થ:—મહામાયા વિશે—પૃથ્વી, આકાશ જળ, તેજ, અને વાયુ મળિને પાંચ તત્વોથી જેનાં મૂળ રચાયાં છે, અને જેમાં અનંત એટલે શેષનાગ, અજ એટલે બ્રહ્મા, દેવ તથા દૈત્યો છે, અને ઇંદ્રવગેરે અસંખ્ય લોકપાળ જેમાં ઉપજીને સમાઇ ગયાં છે, અને ઠેકાણે ઠેકાણે ગોળાકાર આકાશ અને પૃથ્વીઓ દેખાય છે, અને લેખું ન થઈ શકે, એટલા લાયકીવાળા લોકો શાસ્ત્રમાં લખતાં લખાયેલા છે, અને જ્યાં પાર આવે નહીં, એટલા શિવ અથવા રૂદ્ર છે, એવી સંપુર્ણ મહામાયા એજ પ્રત્યક્ષ મોટી માયા છે.

મુંબાઈ શહેર વિશે—પૃથ્વી, પોલાણ, પાણી હવા, અને અજવાળું અથવા ગરમી એ પાંચ તત્વ વડે મુંબઇના પાયા બનેલા છે. જે મુંબાઇમાં ઘણાં બકરાં, દેવસ્થાનોમાં ઘણા દેવ, અને અસુર જાતિ પણ છે; અને અસંખ્ય લોકોને પાળનારા ઉમદા ગૃહસ્થો પણ થઇ ગયા છે, અને ઠેકાણે ઠેકાણે નિશાળોમાં ભૂગોળના અને ખગોળના ગોળા દેખાય છે. લાયકીવાળા અસંખ્ય લોકો લખતાં લખાયેલા છે. પર્વતની દીકરી પારવતી કહેવાય, એટલે નદી, તે અપાર નદિયોનો પતિ સમુદ્ર જેની પાસે છે, અથવા શિવનાં દેવળો ઘણાં છે, એવી મુંબાઇપુરી સાક્ષાત મહામાયા છે.

લાડની વાડી—દોહરા.

અઢારસેં ઉનસાઠના, મેથી મહિના આઠ;
વસ્યો લાડની વાડિમાં, ઠીક વિલોકી ઠાઠ. ૭
સર્વ પ્રકારે સુખ મળ્યું, દિલ હરખ્યું દિનનીશ;
વળતી ત્યાંથી વિચરતાં, કવિયે કહિ આશીષ- ૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વાસ કરી વસુ માસ વસ્યો,
તુજ પાસ અને મુજ આશ પમાડી;
સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થયા,
મુજ નેત્રતણી પણ પીડ મટાડી;
કામદુધા કહું કે તુજને કહું,
કલ્પતરૂતણું ઝુંડ કે ઝાડી,
આશિષ દે તુજને દલપત,
થજે વડિ લાયક લાડનિ વાડી. ૯

વસંતતિલકા વૃત્ત.

મુંબે શહેર શુભ સાગર તીર જોયું,
જોતાં મનોહર દિસે મન મારૂં મોહ્યું;
લક્ષ્મી તથા વિવિધ વૈભવથી ભરી છે,
જાણે ધરા[1] ઉપર ઇંદ્રપુરી ધરી છે. ૧૦

૧. ધરા–પૃથ્વી.

મુંબે વિષે સુજન વાસ ઘણા કરે છે,
જે પારકાં દુખ સદા દિલમાં ધરે છે;
જાણે રૂડાં નિધિતણાં નર રત્ન એજ
જેનું જણાય જગમાં જશ રૂપિ તેજ. ૧૧
મુંબે વિશે બહુ સ્ત્રિઓ રૂપાળી,
એવો વિચાર ઉપજે ભલિ ભાત ભાળી;
દેવાસુરે નિધિનિ એક રમા[1] ઉધારી,
આ તો અનેક કમળા કહિંથી પધારી. ૧૨
વ્યાપાર સિંધુ પંથનો જન જે કરે છે,
તે લક્ષ્મિનો અધિક લાભ અલભ્ય લે છે,
તેનું વિશેષ વળિ કારણ એક આ છે,
લક્ષ્મી સદૈવ શુભ સાગરની સુતા છે. ૧૩
ઉદ્યોગ એક વળિ ઇશ્વરની કૃપાથી,
એથી મળે કદિ ન ઉદ્યમ એકલાથી;
નાવીક લોક પણ નિત્ય સમુદ્ર સેવે,
તે હોય છે તદપિ હાલ હવાલ કેવે. ૧૪

મુંબાઇની ગરબી.

ગોકુળ વહેલા પધારજો રે—એ રાગ.

નિરખી આજ ઇંદ્રાપુરિ રે,
નિર્મળ મુંબઇ જેનું નામ. નિરખી૦
જેમાં જોતા નજર પડે ઘણાં રે,
લાયક લખેશરીનાં ધામ. નિરખી૦ ૧
ન જડે નિર્ધનને કર રંગવા રે,
એવા રંગે રંગ્યા મેહેલ. નિરખી૦
એક એકથી ચઢીયાતા ઓપતા રે,
ગણતાં ગણવા તે મુસ્કેલ. નિરખી૦ ૨
વૈભવ વૈકુંઠ જેવો વાસમાં રે,
હાંડી તખતા હારો હાર. નિરખી૦
છપર પલંગ બિછાનાં ગલિચા રે,
પુતળાં છબીઓનો નહીં પાર નિરખી૦ ૩
અગણિત દોડે ઘોડાગાડીઓ રે,
જ્યાં નવ જડે જવાનો માર્ગ. નિરખી૦
જ્યાં ત્યાં જથે જથે જન જોઇએ રે,
તેનો ગણતાં નાવે તાગ. નિરખી૦ ૪
જાણે જનો જતા હોય જાનમાં રે,
એવાં ઉજળાં વસ્ત્રો અંગ. નિરખી૦
દેવી દેવ સરીખાં દીસતાં રે,
સૌને સદા અતિ ઉછરંગ. નિરખી૦ ૫
જે જોઇએ તે ચીજો ત્યાં જડેરે,
વિધ વિધ ત્યાં ચાલે વેપાર, નિરખી૦
લેવડ દેવડ લાખોની કરે રે,
કોઈ છે કોટીધ્વજ સાહુકાર. નિરખી૦ ૬
વાણીથી તો વરણન બોલતાં રે,
એક કહેતાં એક રહી જાય. નિરખી૦
જેને જોઇ તે જન જાણશે રે,
નવ દીઠું તેને ન મનાય, નિરખી૦ ૭
જેણે જન્મ ધરી આ જગતમાં રે,
નહિ જો નિરખ્યું મુંબઇ ગામ. નિરખી૦
જન્મ્યું તે નવ જન્મ્યું જાણજો રે,
દેખી કહે છે દલપતરામ. નિરખી૦ ૮

ગરબી ૨ જી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

વૈભવ દીઠો વૈકુંઠનો રે,
નિરખ્યું સુંદર મુંબઇ શેહેર;. વૈભવ૦
ભાસે છે જેની રચના ભલી રે,
લક્ષ્મીની છે લીલા લેહેર. વૈભવ૦ ૧
બહુ જ્યાં દેવળ દીપે દેવનાં રે,
નરનારીની ભીડ ભરાય; વૈભવ૦
રૂપે રાણી કે ઇંદ્રાણીઓ રે,
જોતાં નજર તૃપ્ત નવ થાય. વૈભવ૦ ૨
ગુણમય રત્નાગર છે ગાજતો રે.
વહાણો આવે જાય અનેક; વૈભવ૦
મુંબઇની ઉપમા ન મળે કહીં રે,
મુંબઇ જેવી મુંબઇ એક. વૈભવ૦ ૩
દીસે માણસ દેશો દેશનાં રે,
જનની જૂદી જૂદી જાત; વૈભવ૦
પરખી લઇએ તે પોશાકથી રે,
જોતાં ભિન્ન પડે છે ભાત. વૈભવ૦ ૪
બાગ બગીચા ને બહુ બંગલા રે,
રાજા સરખાં સૌને સુખ; વૈભવ૦
રિધિ સિધિ દિસે ઘરોઘરમાં ઘણી રે,
ન દીસે દરિદ્રતાનું દુઃખ. વૈભવ૦ ૫

---

[1] રમા—લક્ષ્મી.

જોવા જોગ જગ્યાઓ ત્યાં ઘણી રે,
જોતાં દિન બહુ વીતી જાય; વૈભવ૦
ત્યાંનાં માણસ માયાળુ ભલાં રે;
મળતાં તેને મન હરખાય. વૈભવ૦ ૬
દિન દિન દીવાળીના દહાડલા રે,
રાતે રચના રૂડી જણાય; વૈભવ૦
દીપકમાળા જ્યાં ત્યાં દેખીએ રે,
નિત નિત નાટક નવલાં થાય. વૈભવ૦ ૭
પૂરા પુન્યે વાસો પામીએ રે,
આવે ઘડીએ ઘડીએ યાદ; વૈભવ૦
પ્રણમી પ્રભુની પાસે માગીએ રે,
બહુ જુગતે રહેજો આબાદ. વૈભવ૦ ૮
નળ છે વહેતા મીઠા નીરના રે,
ઘોરી રગો શરીરમાં જેમ; વૈભવ૦
દિપતા દીઠા દીવા ગ્યાસના રે,
તારા નભમાં ચળકે તેમ. વૈભવ૦ ૯
અગણિત ખાતાં છે ઉદ્યોગનાં રે,
વિદ્યાખાતાં વિવિધ પ્રકાર; વૈભવ૦
કોરટ છે ત્યાં શ્રી સરકારની રે,
સૌથી ન્યાય સરસ કરનાર વૈભવ૦ ૧૦
ઉપમા વિક્રમની ઉજેણુની રે,
આપે મુંબઇને ન અપાય; વૈભવ૦
લંકાની શોભા જેવી લખી રે;
તે પણ ગણતીમાં ન ગણાય. વૈભવ૦ ૧૧
નામીચા જન ત્યાં નીરખ્યા ઘણા રે,
જગમાં પ્રસિદ્ધ જેનાં નામ; વૈભવ૦
રૂડો રત્નાગર છે રાજતો રે,
દેખી રીઝે દલપતરામ. વૈભવ૦ ૧૨

સમુદ્ર વર્ણન.

બંદર—વસંતતિલકા વૃત્ત.

લોકો સમસ્ત શુભ સાગર આ વિલોકો,
જોવા રૂપાળિ રચના ચિતવૃત્તિ રોકો;
આ છે પ્રભુનું પરિપૂરિત પાણિપાત્ર,
જેમાં જણાય જળને જળજંતુ માત્ર. ૧
સિંધુતણા સરસ શોભિત ઘાટ બાંધ્યા,
છેહ્રા જમીન નિધિના ધરિ જેમ સાંધ્યા;
ત્યાં થંભ દેખિ કવિયે ચિત વાત ધારી,
સાંધો ઢ્ઢાવ કરવા દૃઢ મેખ મારી. ૨
તૂટયાં ફુટયાં તટ વિશે જળમાં સડે છે.
બીજે સ્થળે વિવિધ નાવ નવાં ઘડે છે;
તે જેમ પંથ અસલી બગડયા જણાય,
બીજા નવીન ઉપજે બહુ સંપ્રદાય. ૩
હિંદૂ તથા યવન લોક ઘણા મળ્યા છે,
તે આમ તેમ વિચારે હરખે ભર્યા છે:
જાણે સમુદ્ર મથતાં અમિ નીકળ્યું છે,
દેવાસુરોનું જુથ પાન પીવા મળ્યું છે. ૪
જેણે દિઠા ન નિધિ મધ્ય મહા તરંગ,
કંપે તરંગ તટના અવલોકિ અંગ;
જાવું સમુદ્ર તરિને તટમાંજ ત્રાસે,
તે કેમ નાવ ચઢિને નિધિ પાર જાશે. ૫

સમુદ્ર કાંઠો.

ઓગાળ લીટિ પડિ છે નિધિ તીર તીર,
ધારે વિચાર નિરખી કવિ કોઇ ધીર;
જાણે સમુદ્ર મુખ તાંબુલ બીડિ ચાવી,
રેખા પડી અધર ઉપર એથિ આવી. ૬
પાષાણ ધાતુ જળ તે નિજ માલ જાણે,
ઉગેલું પૃથ્વી પર તે ભુમિનું પ્રમાણે;
માટે સમુદ્ર નિજ સંઘરી માલ રાખે,
પૃથ્વીતણું તટ સમીપ ઉછાળિ નાખે. ૭
જો કોઇ માલ નિધિનો વધતો હરે છે,
તેને સમુદ્ર પકડી તળિયે ધરે છે;
તે જેમ ચોરી કરીને પરદેશિ ચોર,
જાતાં નરેશ પકડે કરી ખૂબ જોર. ૮
પૃથ્વી સમુદ્ર તળની નિધિ માત જાણે,
પૃથ્વી બિજી નિજ પ્રિયાવત તે પ્રમાણે;
માટે સમુદ્ર કદિ સ્ત્રીધનને ન રાખે,
ઉગેલિ ચીજ જળ તીર ઉછાળિ નાંખે. ૯
મોતી પ્રવાળ નિધિ મધ્ય સ્થળે વસે છે,
જે શંખલા છિપલિયો તટમાં દિસે છે;
મોંઘી ચિજો મનુષ જેમ ધરે પટારે,
સોંઘી ચિજો રખડતી રહિ જાય દ્વારે. ૧૦
કાંઠે જુઓ કરચલા[1] અહિ છે ઘણેરા,

---

૧. દેડકા જેવા દરિઆકાંઠે જીવડા થાય છે. તેને ઘણા પગ હોય છે.

જંતૂ નહીં જળતણા, નહિ પૃથ્વિકેરા;
તે જેમ બેય વગ સાચવવા વિચારે,
વચ્ચે કુટાય જન નીજતણો ન ધારે. ૧૧
ઝાઝા દિસે ચરણ જો ગણિ કર્ચલાના,
શા કામના નહિ કદિ દુર તે જવાના;
શા કામના કદિ ઘણા સુત જે નઠારા,
થોડા થકીજ સુખ જો સુત હોય સારા. ૧૨
જે શંખમાં વિવિધ વાસિત જીવડા છે,
તે શંખ બંધ કરિને જુગતે રહ્યા છે:
ઠાલા પડેલ વળિ શંખ ઘણા અહીં છે,
જાણે સમુદ્ર તટ જોગિતણી મઢી છે. ૧૩
કાંઠાતણી સ્થિતિ જુદી જુદિ વાર ભાસે,
આવે વિશેષ જળ ને વળિ પાછું નાસે;
લક્ષ્મીતણી ચપળ રીત જણાય જેવી,
આવે વિશેષ ચઢતી વળિ જાય તેવી. ૧૪
કાંઠે જુઓ વિવિધ પથ્થર જે જણાય,
ભીંજાય છે પછિ વળિ પળમાં સુકાય;
જે કાળજું અતિ કઠોર ભિન્જાય કેમ,
પામે સુસંગ પણ જે જન દુષ્ટ જેમ. ૧૫
આવે તરંગ કરતા અતિ ઘૂઘવાટ,
ધીમા પડી તટ અડી ફરિ જાય વાટ;
જાણે દિધેલિ જગદીશ્વર કેરિ આણ,
લોપી શકાતિ નથિ આવિ તટ પ્રમાણ. ૧૬
શેવાળ સિંધુ તટમાં વળગ્યો અગાડી,
જોવાય જંત્ર લૈ મોટિ જણાય ઝાડી;
તે જેમ એક નરના ગુણના પ્રકાશે,
જોતાં ઝિણી નજરથી બહુ ગૂણ ભાસે. ૧૭
કાંઠે વળેલું જળમાં બહુ ફીણ જોઇ,
કાઢે વિચાર મનનો કવિ એક કોઈ;
જાણે શિવે વિષ બધું નિધિનું પડાવ્યું.
એથી અધિકિણ નિધિને મુખ ફીણ આવ્યું. ૧૮
જો આ ગરિબ મચ્છ દૂર જઇ પડે છે,
પામી વિજોગ નિધિનો તન તર્ફડે છે;
સિંધુ દિલે ન સમજે નિજ હાથ દેવો,
મોટા તણો જગતમાં ઉર સ્નેહ એવો. ૧૯
આ વ્યાળ બાળ મચ્છ ને વળિ કાચબા છે,
આઘા ન જાય તટના જળમાં રહ્યા છે;
તે દેખિ કોઇ કવિ એમ વિચારી લે છે,
સિંધૂ નિવાસિ શિશુઓ તરવા શિખે છે. ૨૦
મોટા ઝિણા જળતણા બહુ જીવ જંત,
આવે હિસાબ ગણતાં કદિયે ન અંત;
જાણે વડું વતન છે ભર વસ્તિવાળું,
છે રાજધાનિ પૃથ્વીપુર[1] જેમ ભાળું. ૨૧
આ જો કરે અતિ ઘણો નિધિ ઘૂઘવાટ,
ગાજી રહ્યો ધ્વનિ થકી સઘળોય ઘાટ;
જાણે મદોન્મત વડો ગજરાજ ત્રાડે,
કે સિંહરાજ વનમાં બહુ બૂમ પાડે. ૨૨
મીઠું મળે જગતમાં જળ ક્યાંઇ સારૂં,
એથી વિશેષ બહુ સાગર મધ્ય ખારૂં;
થોડા મળે જગતમાં જન જેમ સારા,
ઝાઝા જનો નિરખતાં મળશે નઠારા. ૨૩
સારા જનોપર સદા કરનાર ખાર,
આ વિશ્વમાં નિરખિયા જન કૈક ઠાર;
તે આવિ નાહ્ય નિધિમાં મન લૈ નઠારૂં,
તેથી હશે ખચિત સાગર નિર ખારૂં. ૨૪
ખારૂં ઘણું નિધિતણું જળ જો દિસે છે,
આનંદ માનિ જળજીવ સદા વસે છે;
આવે સ્વદેશ જન જેમ વિદેશ ઘૂમી,
ભાસે ભલી સ્વરગથી નિજ જન્મભૂમિ. ૨૫
નાવીક બાળ કહિં તો ચઢિ કોટિયામાં,
જો આ ફરે જળવિષે બહુ આ સમામાં;
તે આપના રૂદયમાં રસ રીત રાચે;
શું કાળિનાગ શિર ગોપ તનજ નાચે. ૨૬
આને મનુષ્ય સરવે મછવા કહે છે,
હું તો તથાપિ કહું છું જળ કચ્છ તે છે;
હાલે વિશેષ જળમાં નિરખો હમેશાં,
છે કાચબા પગ સમાન રૂડાં હલેસાં. ૨૭
ઘોડા સમાન ઘુમતા જળ લોઢ[2] આવે.
નૌકા નિશાનધર હાથણિયો સુહાવે;
આ ઘૂઘવાટ વડિ નોબતનાદ થાય,
સ્વારી ચઢાવિ શુભ આજ સમુદ્ર રાય. ૨૮

૧ પ્રાણીઓના મોટા વતન જેવડો સમુદ્ર વિસ્તારમાં છે, તેમાં પૃથ્વી તો રાજધાનીના એક શહેર જેવી દેખાય છે.

૨. જળલોઢ—પાણીનાં મોજાં.

નૌકાનિ માળ કરિ કંઠ ધરી ઉમંગે,
ઉર્મી દિસે તિલકરેખ અનેક અંગે;
આ ઘૂઘવાટ હરિકિર્ત્તનનો સમાજ,
રૂડો બન્યો નિરખિયે નિધિ ભક્ત રાજ. ૨૯
જે ચીજ હોય હલકી નિધિ નિત્ય તારે,
ડૂબાવિ દે જરૂર ચીજ જણાય ભારે;
તે જેમ દીન જનને નૃપતી બચાવે,
બીજા બળીષ્ટ નરને લહિને નમાવે. ૩૦
નાના વડા તદપિ પથ્થરને ડુબાવે,
સોના રૂપાનિ કદિયે નહિ શર્મ લાવે.
પોતાનું કાષ્ટ પરિપોશિત છે વિચારે,
જે કાષ્ટને નિજતણું ગણિ નીર તારે. ૩૧
આધાર જેહ જનનો અતિ નિત્ય લૈયે,
તેને વિશેષ દુઃખ તો કદિયે ન દૈયે;
ધારાથિ બોજ વધતો કદિ કાષ્ટ લાવે,
તો કાષ્ટને તરત નીર તહાં ડૂબાવે. ૩૨
આભાર ભૂલિ જળને શિર પંથ પાડે,
જે કાષ્ટને તદપિ તે જળ ના બુડાડે;
તો કાષ્ટ તુચ્છ ગણિ લોક સદૈવ કાળે,
છાંડી દયા પ્રજળતા દવમાં પ્રજાળે. ૩૩

નાવ.

મોટાં જહાજ તિરથી દુર તે ઠરાવે,
થોડું જણાય જળ ત્યાં કદિયે ન આવે;
તે જેમ જાય બહુ શ્રીપતિ ઘેર રાય,
ઓછા ધનાધિપતિ ઘેર કદિ ન જાય. ૩૪
કાંઠે જહાજ ઘડિયું નિધિ તીર જ્યારે,
માર્યો સુમાર વિણુ માર ઘણો સુતારે;
આવ્યું અપાર જળ મારગમાં તરીને,
કાંઠે જતાં અધિક એથી રહ્યું ડરીને. ૩૫
જે નાવ દૂર જળ મારગ જઇ શકે છે,
પૃથ્વી વિષે પણુ જવા અસમર્થ એ છે;
કર્ત્તાર જેવિ જગમાં તન શક્તિ આપી,
તેનાથિ તેથિ વધતું ન બને કદાપિ. ૩૬
જો નાવ કેરું કદિ લંગર જાય તૂટી,
તે નાવ જાય વહિને વળિ જાય ફૂટી;
તે જેમ વૃદ્ધ જનનો ડર છૂટિ જાય,
સ્વચ્છંદિ છેક જન થૈ વહિ જે ફુટાય. ૩૭
જેને ન શક્તિ જળમાં તરવા કદાપિ,
તે નાવની મદદથી તરશે તથાપિ;
મોટાતણો સરસ આશ્રય કોઇ લે છે,
તે શ્રેષ્ટ કારજ અશક્ત છતાં કરે છે. ૩૮
જો નાવની મદદથી પથરા તરે છે,
તે દેખિતે મરમ આ મનમાં ઠરે છે;
જેને પ્રધાનજન આશ્રય કોઇ લે છે,
તે રાજ કાજ ન ભણેલ છતાં નભે છે. ૩૯
જો આ સુકાન દિસતું અતિ છેક નાનું,
આ નાવ તેનિ મરજી લઇ ચાલવાનું;
તે જેમ હોય કદિ માવત છેક છોટો,
ચાલે રહી હુકમમાં ગજરાજ મોટો. ૪૦
જો નાવ મધ્ય કુપથંભ જણાય કેવો,
ઉંચો અને વળિ દિસે મજબૂત એવો;
એ પંથ હોય અતિ સુંદર વાવટાનો,
કે કીર્તિ થંભ જગમાં નિધિ જીતવાનો. ૪૧
જો થંભ સાથ દૃઢ છે બહુ દોર બાંધ્યા,
તે નાવ સાથ કરિને શુભ યુક્તિ સાંધ્યા;
જાણે વિશેષ નટ ખેલ કરી બતાવા,
રોપ્યો સુથંભ નટવે નિધિને રિઝાવા. ૪૨
જો આ ભલા ચળકતા શઢ છે ચઢાવ્યા,
ભાળી વિશેષ રચના મુજ દીલ ભાવ્યા;
જાણે નિધી નૃપતિના બહુ વાવટા છે,
એ તો સમુદ્ર નૃપ સૈન્યતણી છટા છે. ૪૩
નાવો વિષે ગણિ જુઓ બહુ લોક એઠાં,
કોઇ કુટુંબ કબિલા લઇ માંહિ પેઠા;
જાણે જમીન વસતાં નહિ જે સમાયા,
તે કાષ્ટના ઘર વિષે નિધિમાં જમાયા. ૪૪
લેખું ન થાય લખતાં અતિ માલ લાવે,
એ જોઇ જોઈ ઉર એમ વિચાર આવે;
જે ચૌદ રત્ન નિકળ્યાં નિધિ નિરમાંથી,
આવી હશે વિવિધ વસ્ત સમસ્ત ત્યાંથી. ૪૫
પૃથ્વીથકી બહુ ચિજો જન જાતિ લે છે,
એથી અધિક જણુશો નિધિ લાવિ દે છે;
જાણે સુકીર્તિ મળવા ઇરિષા કરે છે,
એકેકથી અધિકતા રકમો ભરે છે. ૪૬
મોટાં જહાજ ભરપૂર ભર્યાં જણાય,
તેમાંથિ માલ ઉતરી મછવા ભરાય;

જાણે પરાક્રમિ રહ્યો પ્રજાને પ્રતાપે,
લાવી ગરીબ જનને ધન વેંચિ આપે. ૪૭

આગબોટ.

આ જોઇ લ્યો અધિક[1] શોભિત આગબોટો,
પૈડાતણો તન વિષે નથી કાંઇ તોટો;
જો ઠામ ઠામ બહુ બંધન નાડીયો છે,
જાણે ગરીષ્ટ[4] જળ માર્ગનિ ગાડિયો છે. ૪૮

આ આગબોટ અહિં ક્યાંથકિ એક આવી,
આ તો અનેક જન ને પશુ માલ લાવી;
જાણે કહીં પરગણું દરિયે ડુબાવ્યું,
એમાંથિ એક અહિ ગામ તણાઇ આવ્યું. ૪૯

જે દોડતી જળ વિષે જલદીથિ જાતી,
તે તો જણાઇ સ્થિર લંગરથી ઠરાતી;
જાણે પ્રમત્ત ગજ માવતના કહ્યાથી,
ઊભો રહ્યો સબળ અકુંશ વાવર્યાથી. ૫૦

જો આ જણાય ધ્રુવમાછલિ એનું નામ,
દેખાડનારિ દિશ સત્ય અગમ્ય ઠામ;
જેની સલાહ લઇ પંથ સિધો લિધો છે,
જાણે સમુદ્રજળ મારગ ભોમિયો છે. ૫૧

અગ્ની તથા પવન બે મળિ પંથ પાડયો,
જો આ અઘાત જળનો મહિમા ઘટાડયો;
જાણે જળે દહનથી[2] અતિ વેર લીધું,
બે મિત્ર સંપ કરિને મળિ વેર લીધું. ૫૨

આવે યુરોપથકિ ફોજ સમુદ્ર રસ્તે,
શસ્ત્રો ધર્યાં વિવિધ સૂરજનો સમસ્તે;
જાણે સમુદ્ર તનયા હરિ લેઇ આવ્યો,
માટે પયોધિ પ્રતના[3] પરદેશિ લાવ્યો. ૫૩

વેપારિયો વિવિધ માલ લઈ ચઢાવે,
જેનો હિસાબ ગણતાં નહિ પાર આવે;
જાણે સમુદ્ર જન શેઠનિ પેઢિ એ છે,
વિશ્વાસ રાખિ જન થાપણ ત્યાં મુકે છે. ૫૪

જો નાવ જૂથ ભરતીતણિ વાટ જોઈ,
કાંઠે રહે ન વિચરે નિધિ મધ્ય કોઈ;
ઇચ્છે પ્રજા નૃપતિ જેમ દશા ચઢેલી,
ત્યાં સુધિ હોય નબળી સ્થિતિમાં પડેલી. ૫૫

ઊગે શશાંક ભરતી નિધિમાં ચડે છે,
તે દેખિ એવિ ઉપમા ઉરમાં અડે છે;
જાણે સુપુત્ર[1] નિરખી હરખે પિતાજી,
પ્રીતી અધીક ઉભરાય જણાય રાજી. ૫૬

ખાડી.

નૌકા વિષે રહિ જનો જળ પંથ ચાલે,
તે દોડતાં તરુવરો નિધિ તીર ભાળે;
તે જેમ હોય નિજ દુર્ગુણ જે અલેખે,
પોતા વિષે ન પરડે પર દોષ દેખે. ૫૭

જો નાવ માંહિ રહિને કાદ દૂર જોયે,
કાંઠા સલીલ ડુબતાં દ્રુમ દેખિ લૈયે;
આઘે જઈ વળિ જુઓ કરિ દૃષ્ટિ ભાઇ,
જાણે જમીન સઘળી જળમાં સમાઈ. ૫૮

નાવો બિજાં વિચરતાં બહુ આસપાસે,
તે દૂરથી પ્રથમ તો શઢ માત્ર ભાસે;
જાણે ધજા નિધિશિરે બહુ છે ચડાવી,
કાં તો અનેક વસિયા બગ પક્ષિ આવી. ૫૯

જો આ શિકારિ જન જાળ જળે ધરે છે,
સ્વાર્થે ગરીબ મચ્છના જીવને હરે છે;
તે જેમ ઢોંગિ ગુરૂ શબ્દનિ જાળ નાંખી,
અજ્ઞાનિ લોકતણિ લે ઠગિ મૂડિ આખી. ૬૦

ખોરાક વળિ ગળ[2] કોઇક તો ધરે છે,
જો સ્વાદ લોભિ મચ્છ તે ગળિને મરે છે;
તે જેમ લોભિ જન સૌ ઠગથી ઠગાય,
લેવા જતાં અધિક લાભ બધુંય જાય. ૬૧

ડોળું જણાય જળ સાગર નીર તીર,
આઘે જતાં નિરખિયે વળિ સ્વચ્છ નીર;
એ દેશ સંધિ થળમાં જન મિશ્ર વાણી,
મધ્ય સ્થળે પ્રબળ નિર્મળ જેમ જાણી. ૬૨

મધ્ય સમુદ્ર.

દિસે ન તાડ વગેરે પણ કોઇ ઝાડ,
દીસે ન ગામ પુર કે ન દિસે પહાડ;
જ્યાં જ્યાં જુઓ નજરથી જળ જોઇ લેશો,
પૃથ્વી નથીજ કહિ એમ તમે કહેશો. ૬૩

૧. ગરીષ્ટ–મોટી. ૨. દહન–અગ્નિ. ૩. પ્રતના–ફોજ.

૧. ચંદ્રને સમુદ્રનો પુત્ર કહે છે.
૨. ગળ–માછલાં પકડવાનો લોઢાનો કાંટો.

જો થાળિ જેવિ પૃથ્વી રચિ કાંઇ હોત,
દેખાત ઘાટ પુર પર્વત ઝાડ સોત;
આ તો જુઓ અકળ ઇશ્વર કેરિ માયા,
ગોળા શિરે ઉદધિ કેમ હદે રખાયા. ૬૪

આકાશ ને જળ વિના કશુંએ ન દીસે,
સિંધૂતણું સલિલ[1] ત્યાં ઉછળે અતીશે;
જેણે નહીં પ્રલયકાળ કદી નિહાળ્યો,
ભાળ્યાનિ હોય મરજી નિધિ મધ્ય ભાળો. ૬૫

તે નાવ મધ્ય જન જે છતમાં રહેલા,
બીજા જણાય નહિ જે કહીંયે ગયેલા;
ભાળી વધે મન વિષે વળિ એમ ભાવ,
વૈવસ્વતે[2] વિદિત વાસિત એજ નાવ. ૬૬

જો નાવમાંથિ શુક મોર મુકે ઉડાડી,
તેને સુજે ન દિશ ક્યાંઇ જવા અગાડી;
તે જેમ હોય જન આશ્રય એક ધારી,
બીજે જવાન કદિ ક્યાંઇ સુજે ન બારી. ૬૭

મોટા ઘણા મગર સાગરમાં વસે છે,
નાનાજ તીર સમિપે જળમાં ધસે છે;
તે જેમ કોટિધ્વજ તો શહેરેજ હોય,
તે છેક ગામ લઘુમાં નિપજે ન કોય. ૬૮

સાપો વડા વળિ વસે બહુ સૂસવાટ,
જેનાં ઘણાં તન જણાય પ્રલંબ ઘાટ;
કેવાં સ્વરૂપ નિરખી ચિતમાં ચડયાં છે,
જાણે પયોધિ ઉદરે કમિયાં પડયાં છે. ૬૯

પાકે સમુદ્ર ઉર મૌક્તિક ને પ્રવાળાં,
જાણે તથાપિ મુલ તો જન પૃથ્વિવાળાં;
સિંધૂ વિષે રહિ રહી નહિ મૂલ થાય,
વિદ્વાન જેમ પરદેશ વિશે પુજાય. ૭૦

ઉપજાતિ વૃત્ત.

હંસો તમો સાગર દેખિ ખારો,
સદા નહારો ઉરમાં ન ધારો;
કુવાક્યમાં જેમ સુવાક્ય મીઠાં,
મહાર્ણવે છે બહુ મોતિ દીઠાં. ૭૧

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જો સિંધુમાં વિવિધ મચ્છ ફરે તથાપિ,
મોતી ન હોય સઘળા મછમાં કદાપિ;
તે જેમ નામ કવિની બહુ ટોળિ જોઇ,
નીતીતણાં કવન તો કરનાર કોઇ. ૭૨

પ્રાણી રચે ઉદધિના[1] ઉરમાં પ્રવાળાં,
રાતાં તથા વિવિધ રંગતણાં રૂપાળાં;
જાણે સમુદ્ર તનના શુભ માંસ લોચા,
કેવા દિસે કઠણ તે નથિ કાંઇ પોચા. ૭૩

જો સૂર્યબિંબ નિધિના જળમાં જણાય,
તે દેખિ એવિ ઉપમા ગણતાં ગણાય;
કાયા સમુદ્રતણી નીરમયી રહી છે,
ચૈતન્યશક્તિ તનમાં ચળકી કહી છે. ૭૪

જો વાદળું ઘન વિના ક્ષિતિજે જણાય,
તે શ્વેતરંગતણું દેખિ વિચાર થાય;
જાણે ગિરિ બરફનો તરિ કોઇ આવે,
એવી ચમત્કૃતિ પ્રભૂ બહુધા બતાવે. ૭૫

જો આગબોટ જતિ આવતિ દૃષ્ટિ થાય,
આકાશ દીશ અતિ ધુમ્ર જતો જણાય;
જ્વાળામુખી નિધિથકી નિસરેલી જેમ,
આભાસ થાય જનને નિરખ્યાથિ એમ. ૭૬

આકાશ દીશ ચડતો વળિ ધુમ્ર જોઇ,
એવો વિચાર કરશે કવિરાજ કોઇ;
વંટોળિયો જળતણો નિધિમાં ચડયો છે,
ઊંચો અતિ નભ વિષે જઇને અડયો છે. ૭૭

જાણે ભુકંપ નિધિમાં અતિશે થયાથી,
આ તો નવીન નિસર્યો ગિરિ સિંધુમાંથી;
કે રામદૂત નળ નીલ અડેલ એને,
આવી સુશક્તિ નિધિમાં તરવાનિ તેને. ૭૮

જો સિંધુ મધ્ય વળિ બેટ અનેક જે છે,
તે તો વિશેષ ઘણિ સુંદરતા ધરે છે;
દેખાય દૂરથકિ તેહતણા બનાવ,
જાણે તરે ઉદધિ મધ્ય અનેક નાવ. ૭૯

આ જો સમુદ્ર જળમાં રવિ અસ્ત થાતો,
જાણે કશાય દુઃખથી પડિને ડુબાતો;
કાં તો ગયો વળિ બિજે કરવા પ્રકાશ,
પાતાળ લોક ભણિ પંનગરાય પાસ. ૮૦

---

[1] સલિલ–પાણી.
[2] મનુ અથવા અંગ્રેજો જેને નોવા કહે છે તે.

[1] ઉદધિ–સમુદ્ર.

જો આ સમુદ્રતણિ છે જગમાં વડાઇ,
ભોળા જનો સુણિ દિસે ભરમાય ભાઇ;
કેવા યુરોપિયન છે ધનવંત લોક,
જોયા વિના સુણિ કહે જન જેમ ફોક. ૮૧
આ સિંધુનો ઉચરતાં મહિમા ઘણેરો,
માને ન વાત કદિ દાદુર કૂપ કેરો;
જે વાતનું જગતમાં નહિ જ્ઞાન જેને,
તે વાત કેમ મનમાં સમજાય તેને. ૮૨

નદીઓનો સંગમ.

સિંધુ નદી નરમદા મહિ ને ત્રિવેણી,
આવે અનેક નદિયો વહિ દીન રેણી;
જોતાં જણાય નહિ જે જળ ક્યાં સમાય,
મોટાનું પેટ કળતાં ન કળી શકાય. ૮૩
ઘોંઘાટવાળિ નદિયો નિધિ તીર આવે,
આવ્યા પછી ધ્વનિ સમુદ્ર વિષે સમાવે;
તે જેમ તુચ્છ જન ગર્જન જે કરે છે,
માથા તણો જન મળે રવ વીસરે છે. ૮૪
આવી હિમાચળ થકી ગુણવંતિ ગંગ,
કીધો નિવાસ વળિ સાગર શ્રેષ્ઠ સંગ;
જાણે હિમાચળ તણી તનયા રૂપાળી,
તેણે કર્યું નિધિથિ લગ્ન મહત્વ ભાળી. ૮૫
ભૂમિ વિષે સરવથી નિધિ દેવ મોટો,
બીજો હિમાચળ દિસે પણ એથિ છોટો,
મોટાનિ પુત્રિ પરણે ઘર જોઇ મોટું,
એવું બને અસલથી કહું કેમ ખોટું. ૮૬
ગંગા કદાપિ વરવા સ્થળ અન્ય જાત,
તો તે જરૂર નહિ ત્યાં ઘડિયે સમાત;
મોટાનિ પુત્રિ પરણાવિ ગરીબ ઘેર,
બંને ફજેત બનશે સુખ લે શિ પેર. ૮૭
જો મિષ્ટ નીર ધરિને મળિ આવિ ગંગ,
સિંધુની રીત પકડી મળિ સિંધુ સંગ;
જો ધર્મ વેશ નિજ પૈયરનો ઉતારે,
સ્વામીનિ સાથ મન તો મળિ જાય ત્યારે. ૮૮
બોલ્યાનિ રીત બદલી વળિ ચાલવાની,
છોડી સમસ્ત રિત પૈયર માલવાની;
સૌ મચ્છ કચ્છ નિજ જીવન સોત સોંપી,
સ્વામીનિ સર્વ મરજી જરિયે ન લોપી. ૮૯

ગંગાતણું જળ જુઓ અતિ મિષ્ટ સારું,
ખારે જળે મળિ જવાથી જણાય ખારું;
ઝાઝા કુપાત્ર જનનો અતિ સંગ થાય,
સત્પાત્ર જે જન કુપાત્ર સમો જણાય. ૯૦
જે કોઈ નાવ ચલવે નિધિમાં અજાણ,
ભાગે ઉંડા ખડકથી અથડાઇ જાણ;
દેખી બિજાનું કરતાં વણભેદ જાણે,
તે જેમ રોઇ રહેશે નિજ ખોઇ પ્રાણે. ૯૧
જો સિંધુ નિત્ય બહુ ગંભિર થૈ રહે છે,
ધારા વિરૂદ્ધ પણ તે કદિ ક્યાં સહે છે;
નિર્દોષ નાવ નિરખી શત કોશ સારે,
જો દોશ લેશ પડતાંજ ડુબાવિ મારે. ૯૨
જો પાવ કોઇ વધતું નિધિને નમે તો,
મારે ડુબાવિ જળમાં જલદીથિ તે તો;
જેને નમ્યાથિ ચઢિ ઉલટા દબાવે,
તેવાનિ પાસ સુરખા શિર જે નમાવે. ૯૩
લાગે નહીં પવન તો નિધિ શાંત ભાસે,
લાગે ઘણો પવન તો અનિતી પ્રકાસે;
તે જેમ દેશપતિ હોય સ્વભાવ સારો,
પામે કુસંગ પછિ તે નિવડે નઠારો. ૯૪
મોટાઇ હોય વળિ જો જર હોય ઝાઝું,
પામે વળી જર ઘણું દરસાલ તાજું;
તેને વળી પવન જો અતિશે ભરાય,
તેના થકી જુલમ શો ન કરી શકાય. ૯૫
જો સિંધુરાજ જુલમી બનિ જાય જ્યારે,
તે પાપ પુણ્ય નિજ ધર્મ જુએ ન ત્યારે;
તે જેમ ક્રોધિ જનને મન થાય ક્રોધ,
ત્યારે જુએ ન કશુંએ કરતાં વિરોધ. ૯૬
જો સિંધુમાં પવનનું અતિ જોર થાય,
ગાંડો ઘણોજ નિધિ તે તકમાં જણાય;
જાણે જુવાન જનના મનમાં ભરાયો,
ગાંડાઇનો પવન તે જુલમી જણાયો. ૯૭
ગાંડો સમુદ્ર જગમધ્ય જણાય જ્યારે,
નૌકા ન જાય નિધિ મારગ કોઈ ત્યારે;
તે જેમ કેફ કરિને જન મત્ત થાય;
વિશ્વાસ કોય કરિને સમિપે ન જાય. ૯૮
તોફાન કાળ ઉછળે અતિ સિંધુ જ્યારે,
નૌકા નિવાસિ તજી હિમત એમ ધારે;

ભૂકંપના નિધિ તળે અતિ આજ ધૂમી,
પૃથ્વી વિષે નિધિ થશે નિધિ મધ્ય ભૂમિ. ૯૯

એ આગબોટ નિધિમાં અથડાય જ્યારે,
એવો બનાવ બનતો નિરખાય ત્યારે;
જાણે લડયા ધરમના દ્વય સંપ્રદાય,
બંને તણાં મનુષનો બહુ નાશ થાય. ૧૦૦

સમુદ્રને ઠપકો.

રે સિંધુ શ્રેષ્ટપણુનો શિદ ગર્વ લાવે,
તારા સમાન બહુ આ મનમાં સમાવે;
જો શ્રેષ્ટ તે મન થકી જગમાં જણાય,
આકાશ કાળ કદિયે મનમાં ન માય. ૧૦૧

રે સિંધુ શ્રેષ્ટ મહિમા પરિપૂર્ણ પામ્યો,
રોકી વિશેષ વસુધા જગ મધ્ય જામ્યો;
પામે પિવા ન જળ આશ્રય પામિ તારો,
કૂવો કનિષ્ટ સરખો પણ તુંથિ સારો. ૧૦૨

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

રે રત્નાગર ગર્જના કરિ રહ્યો, ગર્વિત તું તો થયો.
તે તારો ધિક સર્વ ગર્વ ગણિયે, જો ગર્વ વ્યર્થ ગયો;
તારાથી ન ટળી તૃષા જનતણી, છે શર્મ તેની કશી,
જાયે કૂપ કને જઇ જળ પિવા, તારે કિનારે વશી. ૧૦૩

સમુદ્રના દોષ.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

લે છે નદી નદતણું વળિ લે બિજાનું,
વર્ષાદનું જળ લઇ ભુવને ભર્યાનું;
પીવા તૃષિત જનને પળિયે ન દેવું,
સિંધુ શિખ્યો કૃપણ ભૂપનું કામ એવું. ૧૦૪

પાસે પડયા કઠણ પથ્થર જે પ્રધાન,
ખાનાર ખૂબ મગરો પણ છે નિદાન;
ખોરાક કાજ સરપો જઇ જ્યાં વિરામે,
ત્યાં પંડિતો જઇ પિવા જળ કેમ પામે. ૧૦૫

આવે ઘણુંક જળ તે લઇ સંઘરે છે,
ખારૂં કરી વધુ વધુ બરતી બરે છે;
જાણે નિશાનિ કરવા નવિ છાપ મારી,
લૈ ના શકે જન કદી સરકારિ ધારી. ૧૦૬

પાણી ઘણુંક મચ્છ ને મગરો પિયે છે,
પૃથ્વી નિવાસિ જ નિરાશિ સદા રહે છે;
જાણે સ્વદેશિ જનનેજ હમેશ દેવું,
ધારે સમુદ્ર નરપાળ બિજાનું લેવું. ૧૦૭

રે રે મૃગો નિધિતણું બહુ નીર જોઇ,
આશા ધરી નવ જશો નિધિ પાસ કોઈ;
એ તો બધુંયે જળ સંઘરિ રાખવાનું,
પામે ન કોઇ તરશો પળિયે પિવાનું. ૧૦૮

સિંધુથકી સરસ માલ મિઠાઇ આવે,
કોઈ સમે ઉદધિ તો રિપુ ફોજ લાવે;
તે જેમ સર્વ જનને સુખ મૂળ રાય,
કોઈ સમે નૃપતિથીજ પ્રજા લુટાય. ૧૦૯

સમુદ્રનો ઉદ્યમ.

પીધો હતો અસલમાં નિધિને અગસ્તે,
કીધાં વખાણ બહુ આર્ય જનો સમસ્તે;
આજે યુરોપ ભુમિમાં જન જે થયા છે;
તેઓ જરૂર જળ સાગર પી ગયા છે. ૧૧૦

ચાળીશ મૈલ તરિને નિધિમાં ગયા છે,
એવા વિલાયત વિષે જન તો રહ્યા છે;
અભ્યાસથી કરિ શકે અતિ શ્રેષ્ટ કામ,
જો માનવી જનિતને મન હોય હામ. ૧૧૧

જો સિંધુ મંથન કરી ધન કાઢવાની,
શક્તી હતી સરસ આર્ય જનો બધાની;
તે શક્તિ આજ રહી સર્વ યુરોપખંડે,
ત્યાંના નિવાસિ નિધિ મંથન કાજ મંડે. ૧૧૨

આ આગબોટ રથ છે વિકટોરિયાનો,
ગાડી સમુદ્રરથ ચક્રતણા ચિલાનો;
જ્યાં જ્યાં જુઓ સબળ તે રથ ચાલિ જાય,
ચીલો પડે જળ ભરાય સમુદ્ર થાય. ૧૧૩

રે પક્ષપાત અતિ કેમ નિધિ ધરાવે,
યુરોપખંડ શકિ લોક અનેક લાવે;
ત્યાં કેમ એમ અમને નથિ તેડિ જાતો,
દીસે સમુદ્ર તુજ કૃત્ય અયોગ્ય આ તો. ૧૧૪

વાસુકિનાગ અહિં આ જળ માર્ગ જાણો,
મંથાદ્રિ નામ પણ નાવ તમે પ્રમાણો;
જો સંપ રાખિ નિધિ મંથન કાજ જામો,
તો લક્ષ્મિ લાભ સુજનો પરિપૂર્ણ પામો. ૧૧૫

સમાપ્તિ વિશે.

આ સિંધુનું સરસ વર્ણન મેં કર્યું છે,
નીતી તથા વિવિધ જ્ઞાન વડે ભર્યું છે;
વાંચી વિચાર કરતાં અતિ રૂડિ રીતે,
આનંદ સાથ શુભ બોધ પમાય પ્રીતે. ૧૧૬

જે જે વિચારિ પ્રભુએ નિયમો કર્યા છે,
તે સર્વ યોગ્ય વળિ ને સુખથી ભર્યા છે;
હું અલ્પ બુદ્ધિ પ્રભુનો નહિ મર્મ જાણું,
તેથી બતાવી ગુણુ દોષ ગુણો વખાણું. ૧૧૭

ક્યાં સિંધુરાજ મહિમા અતિ શ્રેષ્ટ ધારી,
ક્યાં અલ્પ જેવિ જગમાં જડબુદ્ધિ મારી;
પ્રત્યેક ઉર્મિતણું વર્ણન જો કરાય,
આવે ન અંત જુગના જુગ વીતિ જાય. ૧૧૮

મોટો થયો જગતમાં કવિ કાળિદાસ,
જે મેઘદૂત શુભ કાવ્ય કર્યું પ્રકાશ;
છે શ્લોક સંસ્કૃત રચ્યા શત એક સોળ,
તેવો ન હોય કદિયે મુજ કાવ્ય તોલ. ૧૧૯

તેવા બિજા કવિતણા ચરણારવિંદ,
વંદી વસંતતિલકા રચિયા સુછંદ;
સંક્ષેપમાં ઉદધિ વર્ણન આજ કીધું,
મેં મૂજ યોગ્ય મનમાં ધન ધારિ લીધું. ૧૨૦

કીધું સમુદ્ર તણું વર્ણન સ્નેહ આણી,
વિશ્વેશ્વરે વદન પ્રેરિત જેવિ વાણી;
જેણે સૃજ્યો સકળ સાગર શ્રેષ્ટ સારો,
શ્રોતા જનો સરવ તે પ્રભુને સંભારો. ૧૨૧

કૃત્યો અનેક અતિ અદભુત અન્ય એવાં,
પૃથ્વી પહાડ શશિ સૂરજ મેઘ જેવાં;
છે ઠાડ માઠ થકિ શોભિત ઠામ ઠામે,
દીઠાં નિહાળી નજરે દલપતરામે. ૧૨૨

જુનાગઢ સંબંધિ કવિતા.

મંગળાચરણ.

સવૈયો.

જે[1] સુખદાયક જે દુખદાયક, જે વરદાયક વિશ્વ વિધાતા,
જે જગકારણુજે જગધારણુ જે જગ તારણુજેજગ ત્રાતા;
જે ગુણુકારક જે જંગ હારક દોષ નિવારક ઇશ અંજાતા,
જે વિશ્વેશ્વર જે પરમેશ્વર દેવ દિનેશ્વર જે મતિદાતા ૧

કવિત.

ક્યાં તેં મનુષ્ય તે તો કેવાં કેવાં કરે કામ,
ધરણી નિમિત્ત ધંધ મચાવે છે ધાઇને;
કોઇ તો કળા અનેક કલ્પનાથી કાઢે શોધી,
કોઇ તો ગણાય ગુણી ગાન તાન ગાઇને. ૧

કોઇ તો વિવેકથી વિશેષ વિત્ત વાવરીને,
વધારે છે વિશ્વમાં વડુવાની વડાઇને;
પંચભૂત તણાં એવાં પૂતળાં પ્રગટ કર્યાં,
ચિદાનંદ દેવ ધન્ય તારી ચતુરાઇને. ૨

કોઇ કુંભકાર કહેવાય વડો કારીગર,
કારીગરી કરે કરી પૂતળાં કળા કરી;
નાના વિધિ નૃત્ય કરે કલ્પનાથી કૃત્ય કરે,
ભૂપ અને ભૃત્ય[1] બને શોભીતી સભા ભરી,
કોઇ કવિ તે ક્રિયાનું કાવ્યનું કરે વખાણ.
તે તો વખણાય કુંભકારની કારીગરી;
તેમજ ત્રિલોકમાં હું જે જે વાત વરણુવું;
તે તે વરણન તારી લીલાનુંજ હે હરિ. ૩

કરોળીયો લાળ તણી જાળ જે વિશાળ ગુંથે,
એ તે એનું ડાપણુ કે એના કરનારનું;
સુઘરીઓ સુઘડ જે ઘાસનું ઘડે છે ઘર,
કરાય ન કારીગર થકી એ આકારનું;
કારીગરી કરી રૂડો માખી મધપુડો રચે,
એ બધું ચરિત્ર એક અખિલ આધારનું;
તેમજ મહાન જનનું ચરિત્ર જે વિચિત્ર,
તેનું વરણન તે તો તેના સૃજનારનું. ૪

સવૈયો.

ભારથમાં જશ પારથના લખી જીવનનું ફળ સાર્થકજાણ્યું,
સૂરજવંશ અને શશિવંશ વખાણી પુરાણુ પવિત્ર પ્રમાણ્યું;
આસુરવંશતણું પણુ વર્ણન વાલ્મિક વ્યાસ વિશેવખાણ્યું,
એ સઘળી કરતારતણી કૃતિએ મહા કવિયે ઉર આણ્યું.૫

દોહરો.

એમજ આઇન અકબરી, શાહનામું શુભ જેહ;
જન સમજૂએ જાણુવી, ઇશ્વરલીલા એહ. ૬
સુર અસૂર આદિક સહુ, આદિમની ઓલાદ;
એક બીજા અજ્ઞાનથી, વ્યર્થ કરે વિખવાદ. ૭
પવિત્ર પોતાનું ગણે, અન્યતણું અપવિત્ર;
મત તાણે છે મમતથી, વિશ્વ ચરિત્ર વિચિત્ર. ૮

---

1 જય.

1 ચાકર.

સોરઠા.

સંચરિ સોરઠ દેશ, જે નહિ જૂનેગઢ ગયો;
લીધો ન તેણે લેશ, સાર્થક ભવ સંસારમાં. ૯
જુની જગા જે ઠાર, જ્યાં વળી જૂના લેખ બહુ;
જોવા જોગ અપાર, વિધ વિધ થળ વિદ્વાનને. ૧૦
બાબી બહાદુરખાન, પરણ્યા રૂડી પેરથી;
જાણે સકળ જહાન, અતિ ઉત્સવ એવો થયો. ૧૧
ઇસ્વી શતક અઢાર, મે માસે તોતેરના:
પરણ્યો રાજકુમાર, તે તારિખ ત્રેવિશમી. ૧૨
એ દિનનો ઉત્સાહ, વિશ્વ વિષે નહિ વીસરે;
ઉપજ્યો એમ અથાહ, ઉમંગ લોક અનંતને. ૧૩
લખવા લાયક વાત, જરૂર એ તો જાણિને;
સંક્ષેપે સાક્ષાત, વિવેકથી વરણુન કરૂં. ૧૪
વિવાહપર તેવાર, ત્યાં કવિ દલપતરામને;
તેડાવ્યો તે ઠાર, અતિ આદર સનમાનથી. ૧૫

સવૈયા.

જ્યાંઅતિઉજવળતીરથનાં સ્થળતેવળિ ઉત્તમ એકથિએક,
જ્યાં વિદ્વાનઘણા ગુણવાન હિતસ્વિ થવામનહોંશિ હરેક
સજ્જન સંગ વિવાહ પ્રસંગ ઉમંગ વધારણ હેતુ અનેક:
આવું વિચારિયું જાવુંજુનાગઢએકમુસાફરિઅર્થઅનેક.૧૬
વાહ મહાબતખાનનિ મોટપ, વાહ ઉછાહ વિવાહનું ટાણું
વાહ ધરોધર સુસ્વરન, ગુણ સાગરી નાગરી નાતનું ગાણું
વાહ દામોદર કુંડ કલ્લોલીત, વાહ જટાધર જોગીનું થાણું
વાહગિરિગિરનાર રૂડો વળી વાહજિનેશ્વર,વાહજુનાણું૧૭
ગામજુનું સુરધામ ઘણુંવળિ,આમ જુનાગઢનામલખાણું,
જેવિ રમાપુરની રચના શુભ,એવિરૂડી રચનાથિ રચાણું
જ્યાં પરતક્ષ વશીપદમા, પદમાપતિનું પુર એજ પ્રમાણું
રાયતથા સુર રાયનિસંપત,જાય ભુલીજનજોઇજુનાણું૧૮

મનહર છંદ

મોટાં મોટાં મંદિરમાં વસે વડા વીર ધીર,
ચારૂ ધરી હીર ચીર નીર ભરે નારિકા;
ટોડે બાંધ્યા તોરણુ તે ચોરણુ છે ચિત્તતણાં,
પાંજરામાં પઢે ઘેર ઘેર શુક સારિકા;
ભૂગોળ ખગોળ આદિ ભણવાના ભેદ જાણે,
દેવકન્યા જેવી કન્યાશાળામાં કુમારિકા;
રૈયત નગરીતણી રચના રૂપાળી ભાળી,
જાણે દૈવે રચી દેવ નગરી કે દ્વારિકા. ૧૯

સવૈયો.

જ્યાં વિશવેશ્વર તો હટકેશ્વર ગૌરિ ગણેશ્વર સંગ નિવાસી,
શંભુ ઉપાસક જાસકજ્યાં, અઘનાશક ચાતુરવેદ અભ્યાસી;
ગંગ સમાન ઉતંગ ગણાય, દામોદરકુંડ અખંડ પ્રકાશી,
આ નગરીતણું નામ જુનાગઢ કાશિગણાય કેકાશિનીમાશી.

મનહર છંદ.

રહનેમી રાજુલનો રહેવાસ જ્યાં છે રૂડો,
રહેવાસ વળી કાળનેમીના રિપુનો છે[1];
દ્વારિકાં અધિપતિનો દીસે દેશ દીપિમાન,
દીપિમાન જ્યાં પ્રદેશ દત્તાત્રી ગુરૂનો છે;
ભારે ભારે ભોંયરાં છે ભોંયમાં ભભકદાર,
લાખો લેખે ખરચેલાં નાણાંનો નમુનો છે,
જગતમાં જોવી હોય જગા જો જુનામાં જુની,
જુઓ જઇ જુનોગઢ જે જુનામાં જુનો છે. ૨૧

સવૈયો.

દેશજુઓ દુરજોધનનો વળિ રાષ્ટ જુઓ જઇ રાયરઘુનો,
લંકપુરિ સકલંક ભરી પણ આ સુરનાયક લોક નમૂનો;
આબુઅનેવળિવિધ્યગિરિ હિમવાન પ્રદેશ દિસે બહુ સુનો
જોજગમધ્યજડગોજનજન્મજુઓગિરનારજુઓગઢજૂનો

નરસિંહ મહેતાના ઓટા વિશે.

છત્ર નથી શિર છાપરૂં છે નહિ છે છતમાં પણુ છેકજછોટો,
તોપણુ છે ત્રણલોક પ્રસિદ્ધ સુમેરૂથકી મહિમા બહુ મોટો;
તત્વ અનેકનું તત્વજથા પ્રગટે મહત્વતણો પરપોટો,
આ મહેતા નરસિંહ તણો અઘનાશક પુણ્ય પ્રકાશક ઓટો.
જો નહિ સોરઠ દેશ ફર્યો પરદેશ વિશેષ ફર્યો ન ફર્યો,
જો ગિરનારે પ્રવેશ કર્યો ન પ્રયાગ પ્રવેશ કર્યો ન કર્યો;
જો ન દામોદરકુંડ તર્યો સરિતા જલ સર્વ તર્યો ન તર્યો,
જોધરિ જન્મ ગયો ન જુનેગઢ તો જન જન્મ ધર્યોનધર્યો.

દોહરા.

શ્રી સહજાનંદે વળી, કરિ મંદિર તે ઠામ;
જૂનાગઢમાં નિજતણું, ધાર્યું પવિત્ર ધામ. ૨૫
પરંપરાગત પરસપર, તજી અદાવત ટેવ;
સાંપ્રત સંપ સજી વસે, મિયાં અને મહાદેવ. ૨૬

---

૧ મુચકંદ રાજાનો.

કવિત.

રોજ રોજ રાજી રહી કાજી જ્યાં કુરાન પઢે,
હાજી ઘણા હજ કરી આવેલા હયાત છે;
મસીદો મીનારા રોજા[1] વહુલા વિશેષ વળી,
પીરની જગાઓ ઘણી પરમ પ્રખ્યાત છે;
પ્રતિદિન પાંચ વાર નિમાજી નિમાજ પઢે,
જ્યાં ઘણીક જોવામાં મુસલમાન જાત છે;
મક્કા કે મદીના સુધી ધાઈ કોણ ધક્કા ખાય,
મક્કા કે મદીનામાં ને આમાં શી બકાત છે. ૨૭

શ્રાવકો કહે અમારાં સાત ક્ષેત્રમાંનું ક્ષેત્ર,
રૈવતમાં રાજુલનું અસલી ઠેકાણુ છે;
વૈષ્ણુવો કહે અમારા વૈષ્ણુવ મહેતાજીનો,
વાસ અહીં તેથી તીર્થ પવિત્ર પ્રમાણુ છે;
દેવળમાં દીપે દેવી અંબિકા ને દત્તાત્રય,
વિવિધ પ્રકારે જેનું વેદમાં વખાણુ છે;
દીનદાર કહે આ દાવલ[2] શાહતણો દેશ,
જેથકી જાત્રાનું આખી જહાનમાં જાણ્ છે. ૨૮

સવૈયા.

જ્યાં નરરત્ન ઘણાં નિપજે અવની પણુ પ્રાચીન કાળની એવી
ખાસિ ખરેખરી રત્નનિ ખાણુ વખાણિ વિશેષ કહે કવિ કેવી,
ઇંદ્રપુરિ અલકાપુરિ કે લક્ષ્મિવરની પુરિ તે ગણિ લેવી,
જોઇઘણીજગમાંહિ જગાપણુજોઇનથીજ જુનાગઢજેવી. ૨૯

કવિત.

શંકરનું બાણુ જેને સેવવાનો સ્નેહ હોય,
તે તો નદિ નર્મદાથી સર્વને સાંપડે છે;
સ્નેહ જેને હોય સેવ્ય રાખવા શાલીગરામ,
તે તો નદિ ગલકીથી ચટ હાથ ચડે છે;
હીરાની પેદાશ તો હમેશાં રોહીણાચલમાં,
વડા રજવાડાની વડાઈ એજ વડે છે;
કારકુન કારભારી મહેતા મુત્સદી જેને,
જોઇએ તેહને જુનાગઢમાંથી જડે છે. ૩૦

૧. ત્યાંના મુકબરાઓમાં કોતરામ ઘણું જોવા તથા વખાણુવા જેવું છે.

૨. દાતાર. જમીઅલશાહની જગા ડુંગર ઉપર પણુ છે અને એવું કહેવાય છે કે તેની સેવાથી પતનો રોગ મટે છે માટે એવા દરદવાળા સેંકડો માણુસો દુર દેશથી ત્યાં આવીને રહે છે. તેઓને ત્યાં ખોરાકી મળે છે.

સવૈયા—નાગરોના ગુણુ વિશે.

મચ્છ અને જલમારગ મૈક્તિક,
તે ત્રણુ તો શુભ સાગરમાં છે;
વેચિ ખવાય, પિવાય, સુશોભિત,
તે ત્રણુ તો ગુણુ ગાગરમાં છે;
શીતળતાઇ, સુગંધ, ક્ષમા ગુણુ,
તે ત્રણુ તો મળિયાગરમાં છે;
સંપ, સુબુદ્ધિ, સ્વરૂપ શરીરનું,
તે ત્રણુ તો ગુણુ નાગરમાં છે. ૩૧

દુમિલા છંદ—નાગરોના વિચાર.

ધરિયે રથ ચક્ર ફરે શુભ જેમ ફરે નર ચાતુર ચાકરિએ;
કરીએ પરદેશ પ્રવેશ વિશેષ હમેશ સુઉદ્યમ આદરિએ;
દરિયે ફરતાં પણુ દુખ દિસે ધરિએ નહિ તો ધન સંહરિએ,
હરિએનિરમાણુકર્યુંતેમહોયસદા મન ધીરજતા ધરિએ. ૩૨

કવિત—ગિરનાર વિશે.

ગિરનાર ગિરિ રાજ ઉત્તમ ગણાય આજ,
દિન પ્રતિ નવા સંઘ આવે જ્યાં દેશાવરી;
મરમ વિચારી છેક છુટવા કરમબંધ,
ધરમ નિમિત્ત નિત્ય વિત્ત જાય વાવરી;
જાત જાતની જુઓ જ્યાં ઔષધી અઢાર ભાર,
જોવામાં ઘણીક આવે જાત જ્યાં જનાવરી;
દામોદરકુંડતણું દૈવત દેખાય ખુબ,
કોણુ ગણુતીમાં ગંગા ગોમતી ગોદાવરી. ૩૩

શ્રાવણુ માસનો દેખાવ.

સવૈયા.

મેઘતણી ઘનઘોર ઘટા શિર શુદ્ધ જટાજુટ જેમ ઠરે છે,
ઇંદ્રિધનુષ્ય ઉદ્યોત અમૂલ્ય ત્રિપુંડ્રક તુલ્ય ટકાવ કરે છે;
ગંગ સહસ્ત્રમુખીસમ શોભિત સર્વ દિશા જલ ઝર્ણ ઝરેછે.
આગિરનારગિરિગુણુનો નિધિ શ્રાવણુમાંશિવરૂપધરેછે; ૩૪
શોભિત શૈલતણા શુભભાગ અથવા ઊંચા નભમાં પ્રસર્યાછે,
જાણિયે છત્ર તથાજરનાછબિલા શુભછોડઊંચા ઉછર્યાછે
કે મુચકંદ અશોકને નોઘણુ આદિક કીર્તિના થંભ કર્યા છે,
કે ગુણુવાન મહાબતખાન નવાબતણાધ્વજદંડધર્યાછે. ૩૫

કવિત.

જોયું જૂનાગઢપુર જોયા મોટા મોટા જન;
જોઇ મેં'તા નરસીની જગા જોગ આણીને;

જોયો જ્યાં ઉપર કોટ કોટી નાણુંતણું કામ,
ભોંયરાં જે જોયાં તે શું વર્ણવું વખાણીને;
જોયો ગિરનાર ગિરિ જૈનનાં દેવળો જોયાં,
જોયા શિલાલેખ જુના જોવા જોગ જાણીને;
જડયો નરજન્મ જો ન ચડયો નર ગિરનાર,
ભત્ર છુટી પડયો ખાલી પડયો ફેરો પ્રાણીને. ૩૬

ત્યાંના રાજાઓ વિશે.

દોહરો.

જ્યાં રાજા મુચકુંદનો, અસલ હતો અધિકાર;
પછી દ્વારિકાધિશનો, અમલ થયો એ ઠાર. ૩૭

કવિત.

તજી વ્રજ દેશ દ્વારિકેશ દ્વારકાં વસાવી,
આવી વસ્યા મુચકુંદનો મુલક જાણીને;
એ પછી અમલ કર્યો અસલ અશોકરાયે,
લખી રાખ્યો શિલાલેખ હર્ષ ઉર આણીને;
જે જગાએ નોધણ, ખેંગાર, મંડળીક થયા,
તેને લીધી મહમદ બેગડાએ તાણીને;
એ જગાને આજ બડા બાબી મ્હાબતખાન,
પાલન કરે છે પ્રીતે પવિત્ર પ્રમાણીને. ૩૮
ઉસમાનખાનને હુમાયુ બાદશાહે આપ્યો,
બાબીનો ખેતાબ સોંપી સુપ્રત જનાનની;
સફરદખાનની શહાજીહાન બાદશાહે
કીધી કદરને દીધી પદવી દીવાનની;
જરૂર વળી જફ્રરખાનને ઓરંગજેબે,
નવાબી નિવાજી ભલી ભરૂચ સંસ્થાનની;
સ્ટાર આફ ઇંડિયાનો પ્રૌઢ ઇલકાબ પામી.
મોટી લાજ વધી આજ મહાબતખાનની. ૩૯

દોહા.

सोरठ अरु गुजरातमे, नर नरपति अनेक;
पाश्चिमके पतशाह 'यह, स्टारर इंडिया एक.[1] ૪૦

સવૈયા.

સ્વારથ કામ સિતાબિ કરે ન, કરે કૃત્યસાર્વજનીકસિતાબી,
પૃથ્વી વિશે કિરતી પસરી પસરે શુભ જેમ સુગંધ ગુલાબી;
કાંતિ કળા કુળની ચડતી કરિ દીસિ બિજા દરબારની દાબી;
બુદ્ધિનિધાન,બડા ગુણવાન મહાબતખાન બહાદૂર બાબી.૪૧
સર્વે પ્રજાપર પુત્ર સમાન મહાબતખાન મહાબત રાખે,
તે દિલદાર ઉદારતણી શુભ કીર્તિ વિશેષ વધી જગ આખે;
શિક્ષકતુલ્ય શિખામણ સંજુત ભાવ ભલે સુખ ભાષગુ ભાખે,
આશિષ આપિ જુનાગઢ વાસિ અખંડભલુંનૃપનું અભિલાખે[2]

કવિત.

બાબી ને દીવાન બહાદુર ઇલકાબ હોય,
ખાસ ગાદી પામે ખુદ એવા ખાનદાનની;
સ્ટાર આફ ઇંડિયાનો ઇલકાબ આજ પામે,
પ્રજાને પ્રમાણે પુત્ર પુત્રિકા સમાનની;
દિલમાં ઉદારપણું, પર ઉપકારપણું,
નોધારા આધારપણું જાણમાં જહાનની;
એવા એવા ઉમદા અધિક ગુણ હોય એને,
ઉપમા અપાય ખુદ મહાબતખાનની. ૪૩
પુણ્યથકી રાજ્ય પામે રાજથી પ્રતાપ પામે,
પામીને પ્રતાપ રક્ષા રૈયતની કરે છે;
રક્ષણ કર્યાથી ધન ધાન્ય તણા ઢગ પામે,
ધન ધાન્ય ઢગથી ભંડાર ભલા ભરે છે;
ભરેલા ભંડારથી વિવેક વિત્ત વાવરે છે,
વાવર્યાથી વિશ્વમાં સુવારતા વિસ્તરે છે;
વારતાથી કવિ જન કવિતા રચે છે રૂડી,
કવિતાથી કીર્તિ ઘણા કાળ થીર ઠરે છે. ૪૪

पृथ्वीरूप रकाबी विषे.

कवित.

कारीगर काबील मुकाबीला नकरे कोउ,
जामे हद बिन हेम बेहद हिराबी है;
चित्रित बिचित्र चित्र सोहे जामे सबे चीज,
सेनापति ओर सेनापतिकी सेनाबी है;
सागर सरिता शैल शहर सहित देश,
होसके हिसाब एसा कोउ न हिसाबी है;

---

૧. કાઠીઆવાડના હરેક સંસ્થાન પાસેથી જમાબંદી લે છે. માટે અંગ્રેજ સરકાર ગાયકવાડ સરકાર અને જુના. ગઢ સરકાર એ ત્રણ સરકાર કહેવાય છે. ને કાઠીઆવાડમાં જુનાગઢ સર્વોપરિ ગણાય છે.

૨. એ સમે સોરઠમાં કે ગુજરાતમાં સ્ટાર આફ ઇંડિયાના.ખેતાબવાળો બીજો કોઇ હયાત નહોતો.

बाबी महाबतखान राखतो गुलाबी जश,
रखन खुदाबे रची रसाला रसाबी है. ४५.

મંત્રી મંડળી વિશે.

કવિત.

ભારથમાં પારથના મહારથીઓનાં નામ,
નોંધાયાં છે એવા આજ સુબુદ્ધિ સાગર છે;
કામ કરે કારમાં જો કરવાને હામ ધારે,
ઉથલપાથલ કરી નાંખે એવા નર છે;
જેના પૂર્વજોએ પણ પરાક્રમ કીધાં પુરાં,
પોતે પણ પરાક્રમી પરમ પ્રવર છે;
જેઓનાં ચરિત્ર ચરચાય છે ચારે દિશામાં,
દેશ દેશના નરેશમાં જેનો આદર છે. ૪૬
બહાદુર બાવદીન વજીર બુદ્ધિ નિધાન,
સેનાપતિ શાલેહીંદી શ્યામદ સમાન છે;
મૃગરાજ મૃગને પકડી પાડે તેવી રીતે,
રાજદ્રોહી પકડીને પામ્યા મોટું માન છે;
નૃસિંહપ્રસાદને પ્રસાદ છે નૃસિંહજીનો,
ગોકળજી ઝાલા તો ગંભીર ગુણવાન છે;
થોભી રાખે આભ એવા ચારે થીર રાજ્યથંભ,
ગોકળજી ઝાલા એમાં પ્રમુખ પ્રધાન છે. ૪૭

વિવાહમાં નૃસિંહપ્રસાદની ચપળતા વિષે.

પુરપતિ પાસ પણ નૃસિંહપ્રસાદ હોય,
સરવે ઉતારે વળી શરભરા કરે છે;
સાહેબ લોકો સમીપ નૃસિંહપ્રસાદ હોય,
નૃસિંહપ્રસાદ સ્વાર થૈ સઘળે ફરે છે;
બાળજ્ઞાનોદય સભા નૃસિંહપ્રસાદ હોય,
કવિયોની પરીક્ષા મંડપ મધ્ય કરે છે;
જ્યાં જ્યાં જઈ જોઇએ ત્યાં નૃસિંહપ્રસાદ દિસે,
એ તે રૂપ એક કે અનેક રૂપ ધરે છે. ૪૮

दुहो.[1]

[illegible]ा बसबोह गुलाब जल, नहि सुगंध हत दूर,
देशांतर खुशबोदार, बाबदीन बहादूर. ૪૯.

૧ જ્યારે એમની હવેલીએ મળવા ગયા ત્યારે તેમણે ગુલાબજળ તથા ગુલાબગોટા આપ્યા તે વખત આ દોહરો કહ્યો હતો.

શકરબાગ વિશે.

કવિત.

સુકર શકર બાગ જો કોઇ નિહાળી જુઓ,
નીરખતા નક્કી તેને લાગેજ નવાઇનો;
જાણે વૃંદાવન કે વૃંદાર[1] કેશવાળું વન,
કે જાણે કૈલાશ બાગ માહેશ્વરી માઇનો;
જેનાં ફળમાંહી જાણે જગત જનેતા એજ,
શોધી શોધી સંચ્યો સ્વાદ સુધાની સુધાઇનો;
ઉપજે અથાગ અનુરાગ ભલા ભાગ બાળી,
ઉત્તમ અથાગ બાગ બાવદીનભાઇનો. ૫૦

બાળ જ્ઞાનોદય સભા વિશે.

કવિત.

ધારા ઘણા સારા જેના સુધરે નઠારા જન,
જેમાં બેસનારાઓની ક્ષમા તો અક્ષય છે;
જોવામાં કિશોર પણ ચંચળ ચકોર ઘણા;
દીસે રૂડો દોર જેની વાણીમાં વિનય છે;
ભાષણો ભલાં કરે છે કૈક કવિતા કરે છે,
કૈક સ્વર ગાવામાં સરસ અતિશય છે;
જ્યાં વિશાળ જ્ઞાનિ પણ મેળવે વિશાળ જ્ઞાન,
બાળકને નામે સભા બાળજ્ઞાનોદય છે. ૫૧

નૃસિંહ પુસ્તકશાળા વિષે.

ચોપાયા છંદ.

વાંચન યોગ્ય વિવિધ વિદ્યાનાં, પુસ્તક પ્રૌઢ અપાર;
નૃસિંહ પુસ્તકશાળા નિરખી, ભારતિનો ભંડાર. ૫૨

વિવાહ વિશે.

સવૈયા.

જો સુતને ભલિભાત ભણાવિ,
અનેક પ્રકારની અક્કલ આપી;
ચાહ અથાહ ધરી ઉરમાં,
કુળરાહ વિવાહ કરે ગુણ માપી;
વિશ્વ વિષે બહુ તે વખણાય,
ગણાય પિતા મહા પુણ્ય પ્રતાપી;
તે સુખની તુલના નવ થાય,
તમામ બીજાં સુખ હોય તથાપિ. ૫૩

૧ ઉદ.

દોહરા.

બાબિ મહાબતખાનજી, ધરિ ઉર અતિ ઉત્સાહ;
કુંવર બહાદુરખાનનો, વિધિવત કર્યો વિવાહ. ૫૪.
કોડે લખી કંકોતરી, મોકલી ગામોગામ;
નામાંકિત જન બહુ મળ્યા, તે શું લખું તમામ. ૫૫

કવિત.

જાચકનાં જૂથ મળી ચાલ્યાં ચારે તરફથી
નોતરેલા લોકો પણ નોરે પડ્યા જાય છે;
જ્યાં મુકામ ઠામ ત્યાં તમામ જગા રૂંધી રહે,
ભરાયલા લોકો તણી ભીડાભીડ થાય છે;
રથ સઘરામ ઘોડાં ઘોડવેલ ઘણી ઘણી,
ગણતરી કરતાં ન કોઇથી ગણાય છે;
દેશી પરદેશી જન જુનેગઢ જાય જેમ,
કીડીયોનું કટક સાકર સામું ધાય છે. ૫૬

સવૈયો.

કૈક મળ્યા જન તીરથ કારણ,
કૈક મળ્યા ભલું ભોજન ખાવા;
કૈક મળ્યા ક્રય વિક્રય કારણ,
કૈક વિલોકી ખુશી દીલ થાવા;
કૈક મહાબતખાનતણું મન,
મોટિ મહોબત રાખી રીઝાવા;
સજ્જન સોબત શોધન કારણ,
કૈક મળ્યા જન જ્ઞાન કમાવા. ૫૭

કૈક મહાજન મુંબઇના,
વળિ કૈક ગુણીજન છે ગુજરાતી;
કૈક દિસે મરૂ દેશતણા,
વળિ કૈકની જાત કળિ નથી જાતી;
દક્ષિણ માળવદેશિ બંગાળિ,
વિશેષ મળ્યા વળિ લોક વિલાતી;
પારસિનો પણ પાર નથી,
પુરમાં નથી માણસ જાતિ સમાતી. ૫૮

કોટ બહાર હજારો હજાર,
મળ્યાં નરનાર સહિત સમાજ;
રાવટિ બાવટિ હેઠ રહ્યાં,
કૈક ખાય તરૂતળ ઉતરી ખાજ;
કોટ થકી અદકોશ લગી,
ચહુ ફેર વસ્યા દરબારી ઘણાજ;
જેમ સમુદ્ર ચડે ઉભરો,
ઉભરાયું જુનાગઢ એમજ આજ. ૫૯

ભીડ મચી પુર ભીતર ભારી,
બહુ જન જૂથ જડાજડ જોયાં;
મારગમાં તલપૂર ન મારગ,
થાય ઘણી વિધિ ધસમધોયાં;
જાતનિ ભાત જણાય ન જુજવી,
ખોળ કરે ન જડે જન ખોયાં;
પોલિસ પાસ સદા દસ બારક,
હોયજ માથકિ છોઢ વછોયાં. ૬૦

કૈક મળ્યા કવિ કાવ્ય કળાધર,
કૈક મળ્યા વળિ વેદ પ્રપાઠી;
કૈક મળ્યા રજપૂત રૂડા વળિ,
કૈક મળ્યા કુળદીપક કાઠી;
કૈક ઇરાનિ તુરાનિ મળ્યા વળિ,
કૈક મળ્યા મરૂદેશી મરાઠી;
જુક્તિ જુનાગઢની નીરખી,
મન ગર્વમતિ નર સર્વની નાઠી. ૬૧

માંડવા વિશે.

પાંડવનો ઇંદ્રપસ્થ મહેલ બહુ બહુ જુક્તિથી જેહ બનાવ્યો,
માનવથી ન બને પણ જે મયદાનવ, છેલછટા ભલી લાવ્યો;
જેહજણો મહિમા મનરંજન ભારતમાં ભલી ભાત ભજાવ્યો,
માંડણી મંડપની નીરખીઇંદ્રપસ્થમનેશુભસાંભરીઆવ્યો. ૬૨

કવિત.

મોટા મોટા રાજાઓના નવલખા મ્હેલ જોયા,
જોઇ છે હવેલિયો ઠાકોર ઠકરાઇની,
આયના[1] મહેલ જોયા બાઇના મહેલ જોયા,
રંગમોલ તારી રંગ રચના સવાઇની;
બહુ બહુ બંદરોમાં મંદીરો મેં મોટાં જોયાં,
જેમાં ખરચાઇ છે દોલત દરિયાઇની;
મોટાં મોટાં માંડવાની માંડણીયો જોઇ પણ,
નીરખી આ માંડવાની માંડણી નવાઇની. ૬૩

૧. કાચના મહેલ.

માંડવાની માંડણી તો માંડીને શું મુખે કહું,
અલૌકિક જાણે એ તો આભથી ઉતર્યો છે.
સ્ફાટક મણિનો ઘણી ઘણી રીતે ઘાટ ઘડી,
દીપ્તિમાન દેવે જાણે ધરણીમાં ધર્યો છે;
કાં તો કળા કૌશલ્ય બતાવા કરી કારીગરી,
રૂપેરી ગિરિ કોરીને કારીગરે કર્યો છે;
કાં તો હીમાચળ આપોઆપ આવું રૂપ ધરી,
ઠીક સમો જાણીને આ ઠામ આવી ઠર્યો છે. ૬૪
મંડપમાં જાય તેને છાંટણાં છંટાય ખૂબ,
રસ બસ થાય રૂડાં કેશરિયા રંગમાં;
શહેર બજારમાં હજારો લોક ફરે હરે,
કેસરીયા રંગતણા ઓપે વસ્ત્ર અંગમાં;
સોરઠમાં જાણિએ સોનેરી વરસાદ કર્યો,
અમર અધિપતિએ એ સમે ઉમંગમાં,;
જાણે જરીઆનનાજ પહેર્યાં પોશાક સૌએ,
સાહેબજાદાની શુભ શાદીના પ્રસંગમાં. ૬૫

વરરાજા વિષે.

સવૈયો.

વાંછિત વેશ વિશેષ સજે પણ કોઈ ન કાંઇ કુચાલ કહેશે,
ભૂષણ ભાર અપાર ધરે પણ દેખત કોઇ ન દૂષણ દેશે;
રાયતણો પણ રાય બની વરરાય લહાવ અલૌકિક લેશે,
વાહ રે વાહ જુઓ જગરાહવિવાહસમોનઉછાહ વિશેષે ૬૬

દોહરો.

વરઘોડો વરરાયનો, વર્ણવતાં વધિ જાત;
તે માટે તેમાં થકી, મુખ્ય મુખ્ય કહું વાત. ૬૭

સવૈયો.

હાથી તથા હય હેમ હિરા, મુગતાફલ માળ ગણે ન ગણાઇ,
રત્નરૂડાં રતનાગરનાં, ગુણ સાગર નાગરની સુઘડાઈ;
પાલખિનો પણ પાર નહીં, રથ ચારઠની ઠઠ ઠીક ઠસાઇ,
બાબતણો ન બનેજ હિસાબ,નવાબતણા ઘરની ન નવાઇ.૬૮

કવિત.

કાળા કાળા કાજળ આકારના છે કરિ વર,
જાણે વાદળાના જથા આભથી ઉતર્યા છે;
દૂરથી દેખાવ દીસે ડુંગરાના ડોળ જેવો,
બચ્યા સેતુ[1] બાંધતાં તે ધરણીમાં ધર્યા છે;
ઐરાવત પતિએ ઐરાવતના બાળ જાણે,
ભૂપતિને આપ્યા ભેટ ભારી મદભર્યા છે;
લાયક નવાબતણો લખવા લાખેણો જસ.
કિંવા કવિકાજે ગંજ કાજળના કર્યા છે. ૬૯

ઘોડા વિશે.

સવૈયો.

લક્ષપતિ જનનાં મનલોભિત,
શોભિત સાજ સજેલ સજોડા;
લેશ નહીં તનમાં કશું લાંછન,
ઉત્તમ કાંચન કીધ અછોડા;
ચાર પગે ઉછળે ચમકે વળિ,
ચૂળપણે પણ તે નહિ થોડા;
ફાળ ભરે હનુમાન સમાન,
ઘણા બળવાન ધ્રુમે બહુ ઘોડા. ૭૦

હાથીના રથ વિષે.

કવિત.

બળવંત બળદ બબ્બેના રથ જોયા,
જોયો છે મેં સરસ બે ચાર ઘોડા સાથીનો,
જગંનાથજીનો રથ મોટામાં મોટો જોયો છે,
જોયો છે ભભકાદાર રથ ભૂપ બાથીનો;
શ્રાવકોના દેવનો મેં જોયો છે સરસ રથ,
જાણે કે મઢેલો છે રૂપેરી જગંનાથીનો;
ઘણી સરસાઇનો નવાઇનો સફાઇદાર,
જનમ ધરીને આજ જોયો રથ હાથીનો. ૭૧

વરઘોડાની વાડી વિશે.

કવિત.

છોટા મોટા છોડવાળી ભભકમાં સારી ભાળી,
રંગમાં રૂપાળી ઘણા મજુરે ઉપાડી છે;
ભૂતળ ન ભાળી આવી દેવવાળી દુનિયાથી,
કોણ જાણે એ તે ક્યા માળીએ ઉગાડી છે;
ઢાળ પાડી ઢાળી હોય ડાળીઓ રૂપાળી એવી,
સોનેરી ગુચ્છાળી વર રાજાની અગાડી છે;
કૈલાશની ઝાડી જેવી, ઊંચી તો અંબાડી જેવી,
વાસવની[1] વાડી જેવી, જોડ ફુલવાડી છે. ૭૨

---

1. રામે પર્વતોની પાજ બાંધી હતી તેમાંથી વધેલા તે.

રોશની વિશે.

સવૈયા.

પૂર્ણ પ્રકાશ કરે પુરમાંહિ, દશે દિશ દીપક દીપી રહ્યા તે;
મંડિત હોય અમૂલ્યમણી, અથવા ગ્રહ આભથકી ઉતર્યા તે,
વાસર કે રજની ન જણાય, ગણીત કર્યે નવ જાય ગણ્યા તે;
સહુ ઉંડે જનને મન સંભ્રમ, પક્ષ હશે શુદ કે વદ આ તે. ૭૩

દોહરા.

આતસબાજી અતિ ઘણી, જોવા જોગ જણાય;
જે જોવાને જનતણી, ભારે ભીડ ભરાય. ૭૪
રાણપોરના ખાનની બેટી બહુ ગુણવાન;
બાંટવાનિ બીજી બિબી, પરણ્યો બહાદુરખાન. ૭૫

વિદાયગીરી વિશે,

સવૈયા.

ભાટ તથા બહુ ભાંડ મળ્યા વળિ,
તેમ મળ્યા બહુ ત્યાં તરગાળા;
રૂપ ધરે બહુરૂપિ બહુ વિધ,
ચારણ કૈક કરે કવિ ચાળા;
મીર ફકીક અનેક મળ્યા વળિ,
જે વિદ્વાન હતા ગુણવાળા;
સ્વાર થઇ નિજ સદ્મ[2] ગયા,
નિકળેલ હતા ઘરથી પગપાળા. ૭૬
પૂરણ સૌનિ કરિ પરૂણાગત,
કોઇ રહ્યું ન કશિ ચીજ પાખી;
પાણિની માફક ઘી પીરસ્યાં,
અરધી ચીજ માગી તહાં ધરિ આખી;
સાકર ખાંડનિ સીમ રહી નહિ,
ના કહેતાં પણ ઉપર નાંખી;
સ્નેહથિ વાપરિયું ધન સંચિત,
કિંચિત માત્ર કચાશ ન રાખી. ૭૭

જુનાગઢમાં સ્કૂલનો પાયો નાખ્યો તે વિષે

કવિત.

પચિસમી તારીખે ત્યાં સ્કૂલતણો પાયો નાંખ્યો,
કીધું ખાત મુહૂરત એ તો શુભ કામનું;
જેથી જુનાગઢમાં વિદ્યાતણો વધારો થશે,
ટળશે અજ્ઞાન ત્યાંની રૈયત તમામનું;
જેમ કલ્પવૃક્ષતણું બીજ કોડે વાવે કોઇ,
વાવ્યું ઉડહાઉસે[1] સરસ્વતિના ધામનું;
સહુથી સરસ એ તો ઉત્તમ કારજ થયું,
દેખી દિલ રીઝયું બહુ દલપતરામનું.[2] ૭૮

દોહરો.

મુંબઇની વિકટોરિયા, નાટક મંડળિ નામ;
તેણે ખેલ કર્યા ભલા, રીઝયા લોક તમામ. ૭૯

આશીર્વાદ.

કવિત.

હાથી હય ભાથી સાથી હજારો હજાર પામો,
પામો હીરામોતી હાર હજારો હલકમાં;
ધણીક તમારે ઘેર લક્ષ્મીની લીલા લેર,
છત આવે સાગરની છોળની છલકમાં;
પક્ષકાર પ્રતિ દિન પાર વિના પક્ષ પામો,
પ્રતિપક્ષીઓના પક્ષ પડે રે પલકમાં;
સુફળ ઇરાદા બાબીજાદા જીવો જુગોજુગ,
ખાઓ પીઓ ખુબી કરો ખુશીથી ખલકમાં. ૮૦

मोतीदाम छंद.

रखे तुजपे ज्युं रहेम रसूल,
करे तव कीर्ति जहान कबूल;
करीम करे धन पूर्न मकान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८१
करो कुल लायक उत्तम काम,
धरे धन धान्य खुदा तुज धाम,
गुनी जन गाय सदा गुन गाम,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८२
वसे मुखमें ज्युं सरस्वति वास,
अथाग बढे तुज राज उजास:

---

૧. છદ્મ. ૨. ઘર.

૧. પોલિટિકલ આસિસ્ટન્ટ કેપટન.

૨. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીને વાસ્તે રૂ. ૫૦) રોકડા આપ્યા તથા દલપતરામને ઉમદા શીરપાવ અને દરસાલ રૂ. ૧૦૦) વર્ષાસનનો લેખ કરી આપ્યો.

करो कवितारस पीयुष पान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८३

पिता सम होहु प्रजा प्रतिपाळ,
दिले दररोज रहो ज्युं दयाळ;
सबे विधि हो बहु आप सुजान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८४

दिसे तब कीर्ति विलायत देश;
नमे तुजपें सब और नरेश;
सचे तुम सोरठके सुलतान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८५

मकेश्वर पूरहि आप मुराद,
अपार बढेपुनि आप ओलाद,
दिनं प्रति देहु गरीबकुं दान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८६

बसो मुख आप अविचल बाच,
सदा तब बानि विषे रहे साच;
समृद्धि बढै सुरराय समान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८७

तुंही सुख पावहु नित्य तमाम,
दुवा नित्य देवत दल्पतराम;
बिचछन होवहु सर्व विधान,
रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८८

સમાપ્તિ વિશે.

કવિત.

કૈક લોક કરે છે વિવાહ વિત્ત વાવરીને,
ચરચાય છે તે વાત ચાર દિન ચોકમાં;
ઢીંગલાંના વિવા કરી હૈયામાં હરખ ધરે,
ફાવે તેમ રમે જેમ બાળ ફોક ફોકમાં;
તેમજ તમામ રાજાતણા વિવાહતણી વાત,
થીર રહી નથી આજ જુઓ જન ચોકમાં;
દ્વિજ દલપત જેની જાનમાં જાનૈયો થયો.
એ તો વાત અવિચળ રહેશે આ લોકમાં. ૮૯

વળતી વખત રાજકોટમાં આજમ મણિશંકર જટાશંકર જેઓ ઘણા અનુભવી છે તેમનો સમાગમ થયો અને વાતચીત કરતાં કેટલાક સંશય મટયા તેથી ખુશી થઇને કહેલો સવૈયો.

સવૈયો.

વેદતણા બહુ ભેદ વિચક્ષણ,
લક્ષણ શુદ્ધ ચિત્તે ચતુરાઇ;
સંશય ટાળિ કરે ગતસંશય,
હંસ જથા જળ દૂધ જુદાઇ;
સ્વાત્મક જ્ઞાન તથા પરમાત્મક,
તે ત્રિગુણાત્મકના ગુણ ગાઇ;
ભાગિ શકે ભ્રમ[1] ભાવ ભયંકર,
શંકર કે મણિશંકરભાઇ.

દોહરો.

જે ફાર્બસ સાહેબથી, વિદ્યા વિદિત પ્રકાશક;
હવે કહું હું તે વિશે, ફાર્બસ તણો વિલાસ. ૯૧*

---

૧. વહેમ અથવા સંશય.

* ફાર્બસ વિલાસ બીજા ભાગમાં ત્રીજા પ્રકરણમાં ૭૨ મે પૃષ્ઠે છે.

॥ संस्थान सुधारा प्रकरण समाप्त ॥

પ્રકરણ ૫ મું.

હંસ કાવ્ય શતક.[1]

મંગળાચરણ.—મનહર છંદ.

પ્રથમ પ્રભુના પદ પંકજ પ્રણામ કરૂં,
કરૂં કષ્ટ હરણનું સ્મરણ સચેતથી;
સભાજન ભુષણ, ને દૂષણ રહીત હીત,
દાખવું દૃષ્ટાંત ને સિદ્ધાંતના સંકેતથી;
પઢે મુખ પાઠ તે પ્રવીણપણું પામે પુરૂં,
વરણન એવું રૂડું વરણવું વેતથી;
કહે દલપતરામ રાજનીતિ અંશ કાવ્ય,
હંસ કાવ્ય શતક હું કહું હવે હેતથી. ૧

ઓ પ્રભુ અનાથ હાથ હેતે મુજ માથે હાથ,
ધાર ધરણીધર તો ધીરજ ધરી શકું;
કાવ્યકળાના કલ્લોળ છે જેવી સમુદ્ર છોળ,
તારી દયા હોય તો હું તે વિશે તરી શકું;
ઉચરૂં સરસ રસ સભા કરૂં રસબસ,
ભીતર ભલાનાં રસ ભાવથી ભરી શકું;
કહે દલપત કૃપા કર તું નિરંજન તો,
હૃદય સભાસદોનાં રંજન કરી શકું. ૨

ઇશ્વરની કૃપાથકી કારજ કરી શકાય,
ઇશ્વર કૃપાથી આપદા થકી ઊગરીએ,
કરીએ ઉદ્યોગ આશા ધરિયે અપાર પણ,
ઇશ્વર કૃપાથી તરી પાર તો ઊતરીએ;
પરિશ્રમ કીધે તો પગાર જેટલું પમાય,
ઇશ્વરકૃપા થકી ભંડાર ખૂબ ભરીએ;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઇશ્વર સ્મરણ કરી કારજ આદરીએ. ૩

સત્સંગ વિશે.

પંડિત પ્રસંગથી સુસંગતિનો રંગ ચડે,
પંડિત પ્રસંગથકી વ્હેમ દૂર વામિયે;
પંડિત પ્રસંગથી મુખ્ય મુખ્ય જ્ઞાન મળે,
પંડિત પ્રસંગે પળ પડે ન નકામિયે;
પંડિત પ્રસંગથકી પવિત્ર મતિ પમાય,
પંડિત પ્રસંગ તો વખાણ્યો વીર સ્વામિયે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
પુણ્ય પાખી પંડિત પ્રસંગ ક્યાંથી પામિયે. ૪

દોડતી ગાડીએ દડો નાંખીએ સીધી લીટીમાં,
દોડતી ગાડીને સંગે, દોડી દૂર પડશે;
ઉંચો જો ઉછાળીએ તો આઘો પાછો પડે નહીં,
આવી એ તો આપણાજ હાથમાંહી અડસે;
ગતિમાન સંગતે અગતિમાન ગતિ પામે,
ઇશ્વરી નિયમ એવો જોઇ લેતાં જડશે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
સદ્‌ગુણી સંગે એમ, સદ્‌ગુણ ચડશે. ૫

શ્રીમંતનું સદન શોભાવે સદા સ્વચ્છ રહી,
નકી છે નિશાની આપ શ્રીમંતના સુખની;
રવિ કીરણો જેવું અદર્શ તેના રંગતણું,
કોઇ સમે કરે જ્ઞાન મીઠી જીભે મુખની;
સ્થાપે જેહ સ્થાનકમાં તેહ સ્થાને સ્થીર રહે,
દામ દઇ દૂર જાય દેખી વેળા દુઃખની;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જુઓ એક રીત છે, પંડિત ઝમરૂખની.[1] ૬

ધારે ધારે ધીરવી ધીરવીને ધરાવી ધીર,
અધીર અધીરીયાની ધીર નાંખે ધોઇને;
વદે એવા વચન પચન થાય પેટમાંહી,
અજીરણ ઉપજે નહીં કદાપિ કોઇને;
સાચવી સ્વભાવ શાંત, ભ્રાંતને અભ્રાંત કરે,
મેલી દે મતાંત તે મહાંત ખેદ ખોઇને;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જનનો સુધારનાર જાણિયે તે જોઇને. ૭

છોટો હોય છેક તેને મોટો કરીને દેખાડે,
મોટાને મહંત મોટો ધારવાનું ધ્યાન છે;

---

૧. મુંબઈના લુવાણા ઠક્કર હંસરાજ કરમશીને આ કાવ્યશતક ભેટ કર્યું હતું.

૧. ઝમરૂખ-ઝુંમર.

જેમ જેમ આપની વડાઈ અધિકાઇ થાય,
તેમ તેમ પારકી વડાઇતણું તાન છે;
એવો ગુણ અધિક અધિક જેમ આપ ગ્રહે,
તેમજ મનાય તે મહાન મુલ્યવાન છે;
ઓળખીએ દેખી આમ, દાખે દલપતરામ,
સજ્જન પુરૂષ સુક્ષ્મદર્શક સમાન છે. ૮

ધાતુ અને અધિક ધીરજ ધરનાર નર,
સુઘડતા પૂરી ક્યારે પામે છે સંસારમાં;
તવાઈ તવાઇ ઠીક ઠોકરો ખવાય ખૂબ,
ત્યારેજ દેખાય અતિ ઉત્તમ દેદારમાં;
ઠોકરો ખાવામાં જેને જેટલી કચાશ રહે,
તેટલી કચાશ એબ લગાડે આકારમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
સુઘડ શોભે છે સારી સભાના શ્રૃંગારમાં. ૯

સભામાં સુભાગ્યશાળી સભાસદ બની શોભે,
સભા તો અભાગિયાને ઝેર તણી ઝાળા છે;
સભામાં પ્રભા પ્રગટે પંડિત પ્રકાર બની,
સભામાં વિરાજે તે તો વડા પુણ્યવાળા છે;
સભામાં સુભાષિત સંભાષણોજ સાંભળીએ,
સભામાં સુરસ મનરંજન રૂપાળા છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
સભા સારી સદગુણો શિખવાની શાળા છે. ૧૦

જેનું કામ જેથી થાય તો પણ તે ચીજ તજી,
કેક લોક બીજી ચીજે બને તે બનાવે છે;
ચુનાબંધ ચોખાં ઘર ચિત્તમાં ન ચાહિ અને,
જોગી જેમ જનમારો ગુફામાં ગુમાવે છે;
કસ્તુરી ને કેસરને કંકુને નકામાં ગણી,
ભોળોનાથ ભસ્મ અંગે ભુંડાને નિભાવે છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જે જેમ ચલાવા ચાહે તે તેમ ચલાવે છે. ૧૧

દુર્જન વિશે—આર્યા વૃત્ત.

કવિ વાણી ઘન પાણી, પેખિ સજ્જનજન સદા રૂદય રીઝે;
દેખિ જવાસા દિલમાં, ખરેખરા ખારથી ખીજે. ૧૨

મનહર છંદ.

ગાજે જ્યાં ગગન ઘન જવાસા સુકાઈ જાય,
તરૂવર તો તમામ ફાલીને ફેલાય છે;
સૂરજની શોભા દેખી સર્વને સંતોષ થાય,
ઘૂડ તો ઘલાઇ ખુણે ઘણાં ગભરાય છે;
અદેખાને ઉપદ્રવ કરે નહીં કોય તોય,
અદેખાનું શરીર સ્વભાવથી સુકાય છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જેમ ફાસફરસ સ્વભાવે બળી જાય છે. ૧૩

સુરજ સમાન આપ હોય છે ઉદાર જન,
કરૂણા કીરણ પૃથવીમાં પથરાય છે;
અદેખો મનુષ્ય અન્ય ચંદ્ર સમ વચ્ચે પડે,
આવતાં કીરણો કેટલાક અટકાય છે;
અંતરમાં એટલું અદેખો નથી આણતો જે,
અવનીનો વારો આવ્યે ચંદર ગ્રહાય છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
અદેખાઇથી બંનેને અવગુણ થાય છે. ૧૪

અદેખાના સામા અદેખાઇ કરે શ્રેષ્ટ જન,
તેના દીલતણું ડોળ સૌને સમજાય છે;
ચંદ્રમાની વચ્ચે પડે પૃથવીનો પડછાયો,
ગોળ પડે તેથી ડોળ સમજી શકાય છે;
અકળીત હતો અવનીતણો આકાર પણ,
પ્રગટ સ્વરૂપ પડછાયાથી પમાય છે,
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ગંભીર આકાશ કહો કોઇથી કળાય છે. ૧૫

ખારીલો સખસ ખૂબ ખૂનસથી ખાર રાખી,
ઘટમાં ને ઘટમાંજ ખાર ઘણો ઘૂંટશે;
છાનો રાખશે તથાપિ છેક નહિ છાનો રહે,
છાતીમાંથી ખારભર્યાં વચનજ છૂટશે;
ક્લોરેટ[1] પોટાસ ને ગંધક ચોર છાનો ઘૂંટે,
ફજેત થશે તેવા ફડાકા બહુ ફૂટશે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
એ થકી અદબ તેની તરતજ તૂટશે. ૧૬

કોઈ કહે અતિ ઝેર વિંછી તણા આંકડામાં,
કોઈ કહે તેથી ઘણું સરપના તનમાં;
કોઈ કહે હોય ઝેર હડકાયા કૂતરામાં,
કોઈ કહે હોય ઝેર વેરીના વચનમાં;
કોઈ કહે ઝેર ઘણું રહે રતનાગરમાં,
કોઈ કહે ઝેરતણાં ઝાડ ઝેરી વનમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઝાઝું ઝેર સૌથી ઝેરી માણસના મનમાં. ૧૭

૧. આ ત્રણ વસ્તુઓ એકઠી કરીને ઘુંટીયે તો બંદુકના જેવા અવાજ થાય.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ક્રૂરથકી ડરિ દૂર રહી જન ક્રૂરતણું,
કરિયે મુખ કાળું,
જો કરિયે કદિ શીશ સમર્પણ,
ક્રૂર કદાપિ ન થાય કૃપાળુ;
રક્ષકનો પણ ભક્ષ કરે,
ભયકારિ જનાવર થાય ભુખાળું;
હંસ સુણો દલપત્ત કહે કશું,
ક્રૂરને વાયક વીનતીવાળું. ૧૮

મનહર છંદ.

કાળજાનો ક્રૂર એક કોઇ હતો કાળો નાગ,
શાડી ખાતો પ્રાણીઓને પોતે એક કાળમાં;
એક સમે શેળો તેનું પુછડું પકડી પડયો,
કુટી કુટી ફેણ કાંટા વાગિયા કપાળમા;
શેળાની કઠોર કાયા કષ્ટ તેને કશું નહિ,
ક્રૂર પેલો ઝેરી નાગ મુઓ ક્રોધ ઝાળમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ક્રૂરને કઠોર એમ મળે કોઇ કાળમાં. ૧૯

રામાતણું બળ જે રીસાઇને રહેવું ભૂખ્યાં.
બાળકનું બળ બહુ રાગ તાણી રડવું;
દીનતણું બળ દીલ દુખાઇ બેદુવા દેવી,
જુલમીનું બળ જે જુલમ કરી નડવું;
અદેખાનું બળ જે અછતા અવગુણ બોલે,
રાગતણું બળ વેર રાખીને રગડવું;
કહે દલપતરામ કપટી કુટીલ કને,
પંડિતનું બળ મૌનપણું તે પકડવું. ૨૦

સૃષ્ટિ મધ્ય સર્વ લોક કપટ કરે છે એમ,
કપટી તો કહે પોતે કપટ કર્યા થકી;
કાયર તો જુદ્ધ સમે જોતાં જન સરવને,
ડરતાજ દેખે પોતે દીલમાં ડર્યા થકી,
કંજુસ તો દુનીયામાં સર્વને કંજુસ દેખે,
કંજુસાઇ પોતાતણે કાળજે ઠર્યા થકી,
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ખગોળ ફર્યો દેખાય ભુગોળ ફર્યા થકી. ૨૧

કહી કહી થાકે ગુરુ કહેલું ન કાન ધરે,
કોણ કરે બોધ શિષ્ય હોય ન કહ્યાગરો;
ભરી ભરી રાખી એને ઝરી ઝરી જાય જળ,
કોણ ભરે પાણી એવી કાણી કાણી ગાગરો:
ખોદી ખોદી ખાતર નાખીને ખૂબ ખેડે તોય,
અન્ન ન ઉછેરી આપે લવણનાં આગરો;
કહે દલપત એવી ઠાલી માથાકુટ કરી,
કોણ કરે એવો ઉંઘ વેચીને ઉજાગરો. ૨૨

સરસને નરસ નરસને સરસ કહે,
સરસ નરસની સમજ નહીં જેહને;
ધરમને ભરમ ભરમને ધરમ ધારે,
ધરમ ભરમતણો ભેદ નહિ તેહને;
સત્યને અસત્ય કહે અસત્યને સત્ય કહે,
સત્ય કે અસત્યની અગત્ય નહીં એહને;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
દહીં દૂધ ખાઇ પુષ્ટ કરી જાણે દેહને. ૨૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વાંચિ શકે ન નિચો પડિ ચોપડિ,
રોટલિ ચોપડિ ચાવે,
માત પિતાતણિ વાત સુણે નહિ,
ભ્રાત તણે શિર લાત લગાવે,
છોકરવાદપણું રહે છેક,
વિવેક વિના ગુણ એક ન આવે;
પ્રૌઢપણે દલપત્ત કહે,
ગુણ લેશ વિના પછી દેશ લજાવે. ૨૪

મનહર છંદ.

ઘરમાં ઘરણી સંગ સંગરામે શૂરવીર,
લૂટનાર લોકને તો આપવા ઉદાર છે;
જોરાવર જન પાસ ખરા ક્ષમાવાન રહે,
પેટને અનાજ દાન દેવાને દાતાર છે:
ભવનમાં ભંડારેલું ધન કાંઇ ભોગવવા,
તે તો પાછું સોંપવાને શાણા શાહુકાર છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ચિત્ત પાસે સત્ય બોલે એવા તો અપાર છે. ૨૫

પરણા થૈ પરઘેર પરાધિન પેટ ભરે,
માનજો તે માનવીનું માન ઘટી જાય છે:
જ્યાં સુધી રહેવું યોગ્ય અધિક રહે અયોગ્ય,
હોય પ્રીત પરમ તે નરમ જણાય છે;
જુઓ હિતકારી નહિ જગમાં જનેતા જેવી,
એણે પણ દસ માસ ઉદર રખાય છે;
રહે જો અધિક કાળ કહે દલપતરામ,
વૈરભાવ વધી દીલ દીલગીર થાય છે. ૨૬

માનવી તું હોય તો આ માનવી અમારી વાત,
માનવી નહિ જો હોય માનવી વગરનો;
અફીણથી જ્ઞાન જાય, અફીણથી માન જાય,
અફીણનો છંદ એજ ફંદ છે ફિકરનો;
ખૂટયો ક્યાં તો કાળ કે વછુટયો ઉરથી વિવેક,
ઉઠયો દાડો જાણવો અફીણીયાના ઘરનો;
કદી કળાકુશળતા કસુંબામાં કશી નથી,
કસુંબો કાઢયાથી કોપ કૌશલાકુંવરનો. ૨૭

વચન વિવેક વિશે

દ્વીઅર્થી–વાણીયા તથા ભાષાઓ.

વાણીએ વેપાર થાય, વાણીએ ઉગાર થાય,
રાજકારભાર સાર, વાણીએ પ્રમાણીએ;
વાણીએજ જ્ઞાન વિજ્ઞાન અનુમાન થાય,
જે વિના યથાર્થ જગદીશ નહિ જાણીએ;
વાણીઓ ન હોત તો નહોત માણસાઇ મૂળ,
એ થકી અધિક કહો ખૂબ શું વખાણીએ;
કહે દલપતરામ જે કહું હરેક કામ,
વિશ્વમાં વિશેષ તો વિખ્યાત કર્યું વાણીએ. ૨૮
બોલે એક બોલ તેના તોલથી તપાશીએ તો,
વરતી શકાય તેની વાતચીત વાણીએ;
કેવી ચાલ કેવો માલ કેવો તેનો બધો તાલ,
પૂછયા પાખી પણ પરિપૂરણ પ્રમાણીએ;
લક્કડના લાડુ તણા નામથી તમામ ગુણ,
દાખે દલપત્ત આપ અંતરમાં આણીએ;
પંડયાણીનું પુરૂં કુળ પૂછયા પાખી પ્રીછી લૈએ,
દીકરાનું નામ જયારે દાઉદીઓ જાણીએ. ૨૯
વચનથી વેરવાઇ વેરને વિસારી મૂકે,
વચનથી કીમત જણાઇ આવે જનમાં;
વચનથી અંતરમાં આનંદ અધિક થાય,
વચનથી મહાખેદ ઉપજે છે મનમાં;
અજાણ્યાથી પ્રીત થાય જાણ્યા વિપરીત થાય,
વચનથી જાવું પડે પારકા વતનમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વિદ્યા વશીકરણની વસે છે વચનમાં. ૩૦
આંખ અને કાન જેવી જાણે તેવી તેવી વાત,
જીવને જણાવે તે વિના તો કેમ જાણીએ;
સત્ય ને અસત્ય શબ્દ શ્રવણ તો સુણે જાય,
કહો એવા કાનનો વિશ્વાસ શું વખાણીએ;
પેટી[1] તણા પેટમાંહી પ્રતિમા એ પડી હોય,
આંખ કહે એક તો ભરૂંસો કેમ આણીએ;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
તેમાં બુદ્ધિ ત્રીજી રાખી પારખી પ્રમાણીએ. ૩૧
સમજ્યા વિનાનો શુક રટે મુખ રામ રામ,
કોણ જાણે રામ તે અંજીર કે અનાર[2] છે;
તિથિ તે શું વાર તે શું, નક્ષત્ર તે નામ શેનું,
અજાણ જોશીને નામ માત્રનો ઉચ્ચાર છે;
પાશેરનું અર્દ્ધ પૂછયે નારી કહે નવટાંક,
પાશેરના ટાંક પૂછયે વિચારતાં વાર છે;
તેમજ રીતી તમામ દાખે દલપતરામ,
રહસ્ય જાણ્યાવિના ન સૂજે કશો સાર છે. ૩૨
દૃષ્ટિએ દેખાય પણ જાણપણે જાણે તેને,
રવીતણો તડકો[3] દેખાય મધ્ય રાતમાં;
અનંત બ્રહ્માંડ[4] જ્ઞાનવાન નિજ આંખે દેખે,
વિના જ્ઞાનવાન તો વદીજ જાણે વાતમાં;
લક્ષમી[5] વરૂણ જમ જમદૂતની જમાત,
ભારતી આદિક ભલાં નામ ભાત ભાતમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
બોલી જાણ્યા પણ રહ્યાં જાણવાં અકાતમાં. ૩૩
દસ મોઢે બોલનાર આ સમે અપાર દીસે,
રાવણને ઉપમા નથી લખી નવાઇની;
ઉપમા પ્રમાણે ચિત્ર ચિત્રવાની ચાલ પણ,
ભાસે દેશ દેશમાં હમેશ બાઇ બાઇની;
ઉપમા વિના આનંદ ઉપજે ન અંતરમાં,
તે તો છે પુરાતનની રીત પંડિતાઇની;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
કવિની ન ચુક મૂર્ખનીજ મૂરખાઇની. ૩૪
કહે એક જોગીરાજ આજ અચરજ દીઠું,
કાયા ઉજળી મેં નેણે નીરખી કોકીલની;

---

૧ પેટી–સ્ટીરીઓસ્કોપ.
૨ અનાર–દાડમ.
૩ તડકો–ચંદ્ર ઉપર પડે છે તે.
૪ બ્રહ્માંડ–જેટલા તારા દેખાય છે તે દરેક બ્રહ્માંડ છે.
૫ લક્ષમી એટલે દોલત. વરૂણ–જળ. જમ–મોત. જમદૂત તરેહ તરેહના રોગ. ભારતી–વિદ્યા. ઇત્યાદિકને જીવતા દેવોનાં રૂપ આપેલાં છે.

એક દેશમાં અનાજ એવું તો મોઘું મળે છે,
તેર કોટિ કીમત તો આવે એક તીલની;
કથન સુણીને એવાં કહે દલપતરામ,
બોલ્યો એક પંડિત દેખાડી વાત દીલની;
કાં તો આજ કોઇ ઠામ અશ્વનો પ્રસવ થયો,
કાં તો આજ આગલી છે તારિખ એપ્રિલની[1]. ૩૫

મુખની વરાળ કાઢી નાખતાં કળાય પેટ,
તે માટે મોરા મનુષ્ય મત નથી તાણતા;
જ્વાળામુખી થકી જે ન નીકળે ગંધક રસ,
જમીનના પેટમાં શું છે તે કોણ જાણતા;
પાણી કે પાષાણ હશે, કે સોનાની ખાણ હશે,
એવું એવું ધારીને અચંબો ઉર આણતા;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વાસતે વાચાળને લોકો નથી વખાણતા. ૩૬

મૂરખના મનતણો મર્મ સર્વને જણાય,
મર્મ જે સુજાણનો તે કહો કોણ જાણે છે;
જાણવા ન પ્રચ્છે કૃત્ય તો ન કોઈ જાણી શકે,
જાણવા અનેક જન અભિલાખ આણે છે;
મુલકમાં જેવી રીતે ધ્રુવ માછલીનું મુખ,
કોણ જાણે ઉત્તર તરફ કોણ તાણે છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
મર્મ જો જણાય તો ખોદાય તે ઠેકાણે છે. ૩૭

પારકીજ ચૂકનો વિચાર કરતાં પ્રથમ,
આપનાજ અંતર તરફ ચિત્ત આપિયે;
દુઃખ સુખ પારકાના દેહતણું દેખવાને,
આપનાજ દુઃખ સુખમાંહી દીલ થાપિયે;
આપણુંજ કાળજું કપાય તેનું કષ્ટ જોઇ,
કાળજું પરાયું પછી કદાપિ ન કાપિયે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
માપવા દિવસ છાયા આપનીજ માપિયે. ૩૮

કાશી કેરા પંડિતની સાથે સભા વિશે વાદ,
વદવાને ઉઠયો ઠગ મૂરખ ઠગાઇથી;
હુંકારા તુંકારા કરી તાડુકી તાડુકી તે તો;
તજી લાજ શરમને બોલ્યો તોછડાઇથી;
પંડિત તો તેના સામો એકે બોલ બોલ્યો નહિ,
રહ્યો સાંભળીને સર્વ રૂડી ગંભીરાઇથી;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ.
મૂર્ખ જાણે જીત્યો મારી વિદ્યાની વડાઇથી. ૩૯

ક્ષમાવાળા ક્ષમા રાખે ત્યારે દુષ્ટ તેને કહે,
બોલી જાણે નહિ માટે નાસવાની બારીઓ;
આબરૂ તજીને બોલતાં અદબ મૂકવાની,
હિમ્મત ન રાખે ત્યારે કહે એ તો હારીઓ;
ફૂપરા ઉપર બોલ બોલતાંજ બીહે નહીં,
જાહેર કરે છે તાત માતતણી જારીઓ;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
તેની તો ચતુર ઘણી નારીઓ ચુનારીઓ. ૪૦

ભઠ પડયો ભવ જેઓ ભવનમાં ભુંડું બોલે,
ભુંડું બોલવાની રીત ભાંડ કે ભવાઇની;
દીકરી દુહીતા માતા દેખતાં બકે છે દુષ્ટ,
નહિ રીત જૂની એ તો જાણવી નવાઇની;
અરથ વિનાની તોય આનંદ પમાડે એવી,
હુહવાટી તેથી સારી હોય છે હવાઇની;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
સારા શબ્દ થકી શોભા સાંપડે સવાઇની. ૪૧

ભોળી સ્ત્રી વિષે—દોહરો.

પર હકિકત તું પ્રસિદ્ધ કર, તખતા નર તુજ ધર્મ;
હાંડી સ્ત્રી હૈયાતણો, પ્રકટ પ્રકાશે મર્મ. ૪૨

મનહર છંદ.

તખતો પોતાનો મર્મ પોતે ન પ્રસિદ્ધ કરે,
પરગુણ દોષ પરદ્રષ્ટિયે દેખાડશે;
હાંડી તો હૈયાની ભોળી જે બિચારી નારી જાત,
સારી બુરી વાત નહિ પેટમાં સંતાડશે;
સંતાડી શકે શું સૃજનારે નથી શક્તિ દીધી,
નારી જાત અંતરની વારતા ઉઘાડશે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
લોક તેમાં તેલ રેડી બળતું લગાડશે. ૪૩

ફરતાં ફરતાં કદી કાયામાં જો ફાંસ વાગે,
દિવસ ઘણા સુધી રહી શકે ન દેહમાં;
નીસરી શકે નહીં તો છેવટે વારે નીસરવા,
ઉપડે છે ફોડલો જરૂર અંગ એહમાં,
કામનિના કાળજામાં છાની છેક રાખવાની,
વાત ન વશી શકે છે જુજ બુદ્ધિ જેહમાં;

---

[1] દિવસે ઘોડી વિંઆય તો તે અપશુકન મટાડવા સારૂ એક ગપ ચલાવવાનો ચાલ આપણા દેશમાં છે; તેમજ તારીખ ૧ લી એપ્રિલને દહાડે એક ગપ ચલાવવાનો ચાલ અંગ્રેજ લોકોમાં છે. તેને એપ્રિલફુલ કહે છે.

કહે દલપતરામ કિંવા એજ કારણથી,
સ્તન રૂપી ફોડલા થતા હશેજ તેહમાં. ૪૪

ભણી ગણી નહીં તેથી ભામનીની ભાષા જુદી,
તેને નહિ શુદ્ધ કરી તક કે એતકની;
છુંદી છુંદી મેંદી પછી તેને મુખે છાંદો દીધો,
રેખ મેખ મારી જાણ્યું જાય ટેવ જકની:
હરષડી હોઠ રૂપી બારણાં બે બંધ થવા,
નાકરૂપી નકુચે કડી કરી કનકની;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
માનનીને મુખે વાણી તો રહી માફકની. ૪૫

સ્વભાવ-દુમિલા છંદ.

ઉતરે ન અનામત ચિત્ર મહાવત
જે ગજ શીષ ચડયો તે ચડયો;
મરડાય નહીં મૃતિકા ઘટનો,
કુંભકારે જે ઘાટ ઘડયો તે ઘડયો;
બદલાય બુટો ન બિલોરતણો,
જેમ જન્મ થતાંજ જડયો તે જડયો;
દિલ શોધિ જુઓ દલપત કહે,
જન જાતિ સ્વભાવ પડયો તે પડયો. ૪૬

મનહર છંદ.

સજ્જનની સંગતીથી દુર્જનના દીલ વિષે
સજ્જન સ્વભાવનો દેખાવ નથી દોહલો;
જો પછી જાતી સ્વભાવવાળાતણો જોગ થાય,
તો પછી જરૂર જાત અસલની જોઇ લો;
સાકર અસલ જાત શેલડીનો કોયલો છે,
મેળવણી મળ્યાથકી સ્વાદ પામી સોયલો:
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ગંધક તેજાબ મળે કોયલો તે કોયલો. ૪૭

કોયલાની કાળપ મટાડવાને દૂધે ધુઓ,
કોયલો કદાપિ કાળો રંગ મુકતો નથી;
ક્રોધ લોભ કામનો હરામનો સ્વભાવ હોય,
છોડે તોય તેનો છેક છુટકો થતો નથી;
સંગતણો રંગ જો ન લાગ્યો હોય રગે રગે,
તેજ રંગ ટળે બીજે લાગ લાગતો નથી;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જનમ સ્વભાવ કોટી યતને જતો નથી. ૪૮

હવાની ગતિ હમેશાં હોય છે ઊંચી ચઢ્યાની,
ભારવાળી વસ્તુ નમી ભૂમિભણી જાય છે;
પ્રવાહી પદારથ તો ચાલે છે પ્રવાહ રૂપે,
એથી ઉલટું ચલાવતાં તો અટકાય છે:
તેમજ જગતમાંહી જેને જેવી ટેવ પડી,
તે તજાવ્યા વિના તેનો ઉપયોગ થાય છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ગતિ તેની ગોઠવીએ તેમ ગોઠવાય છે. ૪૯

ગરેડીના ટેક્ણથી ગાંઠ વિના ગોઠવતાં,
નીચી તાણીએ તે ચીજ ઉંચી ઉંચી જાય છે;
હવા એક ભુંગળામાં, ભરીને ભમાવી હોય,
નીચી નમે તેથી ઘણાં કારજ કરાય છે;
ક્રોધને કુબોધ સામો, લોભને સુલક્ષ સામો,
માનને દેશાભિમાન થાને જો થપાય છે:
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
અવગુણ તો તે ગુણ રૂપમાં ગણાય છે. ૫૦

ધ્રુવ સામું જુએ ધ્રુવમાછલીમાં એજ ગુણ,
કીધો ઉપયોગ નિધિ તારણ તમામમાં;
ઘડો ઉંધો પાડી દાબ્યો પાણી માંહી પેઠું નહિ,
ઘડયો એવો ઘંટ મોતી કાઢવાના કામમાં;
ધુમાડાનો ધક્કો વાગ્યે એક ચીજ ઉંચી ચડી,
બનાવ્યું બલુન ગુણ ગમ્યો ગામે ગામમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઠરીને જુઓ તો ગુણ દીસે ઠામે ઠામમાં. ૫૧

ગ્રહનું ગ્રહણ થતાં દુશમનોને ડરાવી,
કોલંબસે કેવો રસ્તો શોધ્યો સમાધાનનો;
ઉપયોગી ઝાડને સિંદૂરનું ત્રિશુળ તાણી,
કરે છે આકાર કેવો મામાના મકાનનો;
પાણીતણી વાવ્યે અપવિત્ર ક્રિયા કરે નહિ,
ડાહ્યે શોધી કાઢયો તેમાં રસ્તો દેવસ્થાનનો;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઉપયોગ થાય છે અજ્ઞાનીના અજ્ઞાનનો. ૫૨

ઉપદેશ વિષે.

શરીર તો શતરંજ પટના સમાન શુભ,
બાદશાહ બન્યા સુવિચાર કુવિચાર છે;
મન તો વજીર વાંકો શીધો દોડે સર્વ દીશ,
મનના તરંગ તો તુરંગમ તે ઠાર છે;
દ્રષ્ટિ ઉંટ વાંકાં દોડે શ્વાસ હાથી શીધ પાટ,
રસ રૂપી પ્યાદા નહિ પાછા હઠનાર છે;

સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
હરિ જાણે એમાં અંતે કેની જીત હાર છે. ૫૩

ઇંદ્રિય અવેવ રૂપી સારા સારા સભાસદ,
આતમા અધ્યક્ષ પક્ષ ઉત્તમ પ્રમાણવા;
સુવિચાર ભાષણ કરીને આપે સારો બોધ,
કુવિચાર તેવે સમે લાગે મત તાણવા;
કોઈ સમે કુવિચારનું કહ્યું કબુલ કરે,
કોઇ સમે સુવિચારના સુજસ જાણવા;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
એવા સભાસદોને વિશેષ શું વખાણવા. ૫૪

તન તો વતન જ્ઞાનતંતુ વીજળીના તાર,
ગોઠવી રાખ્યા છે રોમ રોમ રૂપી ગામમાં.
અજાણ્યું ન જાય ક્ષણ ક્ષણની ખબર થાય,
મગજ રૂપી મહાલકારીના મુકામમાં;
કાયદા વિરૂદ્ધ કશું કોઇથી કરાય નહીં,
આવો ઇનિસાફ સાફ તે તનુ તમામમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ચતુરાઇ કેટલી રચી છે હાડ ચામમાં. ૫૫

દાંતની બત્રીશી એ તો અક્ષરનાં બીબાં બન્યાં,
જીભ હોઠ જંત્રતણાં દાબણ જણાય છે;
સુરતાના જળથી ભિંજાઈ ભાઇ પારકાના,
કાળજાના કાગળ છુટા છુટા છપાય છે;
ઊંચા નીચા કાગળ રહે અક્ષરો ઉડી જાય,
વારતા પછી તે વાટ ઘાટમાં વંચાય છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
સારી વાતે લાભ ખોટી વાતે ખોટ ખાય છે.૫૬

ઘડિઆળચીએ ઘણું સારૂં ઘડ્યું ઘડીયાળ,
બંધ પડ્યું ચાલતું બિગાડ થતી વાર છે;
ઘડિયાળ ફિકર કરીને નહિ ફાવી શકે,
ઘડિયાળચીને એની ફિકર અપાર છે;
જગતની ફિકર કરે છે જગ કરતાર,
અહોનિશ તેનો એના ચિત્તમાં વિચાર છે,
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
નર છે ફિકર કરે તેથી શું થનાર છે. ૫૭

પાણી વિના પ્રાણીતણા પલકમાં પ્રાણ જાય,
તે તો પાણી મફત મળે છે જોગે જેટલું;
સોના વિના સૃષ્ટિ જીવી શકે સેંકડો વરસ,
મોંઘે મુલ મળે છે કનક જુઓ કેટલું;
તનુજ જનમ્યા આગે જનનીના તન માંહી,
તાજું તાજું દૂધ તો તૈયાર રાખ્યું તેટલું;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ચતુર ચિંતા તજે વિચારી ઉર એટલું. ૫૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ખડ્ગ ક્ષમા ધરી ધીરજ ઢાલ,
વિજ્ઞાનને જ્ઞાનની નોબત વાજે;
સ્વારથને પરમારથ ચક્ર,
મનોરથના રથમાંહિ વિરાજે;
સત્યપણાનું નિશાન સદા,
શિર શીયળ છત્રતણી છબિ છાજે;
હંસ સુણો દલપત્ત કહે,
જગમાંહિ મહારથિ એજ છે આજે. ૫૯

મનહર છંદ.

લિપિઓ લખાઇ ન લખાઇ તો શું લાંછન છે.
લાયકી લખાઇ તો લખાઇ લાખ વારતા;
ચાતુરી ચખાઈ ન ચખાઇ તો શી ચિંતા કશી,
ચોખાઇ ચખાઇ ને ચખાઇ સુવિચારતા;
દોલત દેખાઇ ન દેખાઇ તો શી દીલગીરી,
તજી અદેખાઈ ને દેખાઇ જો ઉદારતા;
રોનક[1] રખાઇ ન રખાઈ દલપત પણ,
સુરીતિ રખાઈ તો રખાઈ સર્વ સારતા. ૬૦

પરાક્રમી જન વિશે,

પરાક્રમી પરાક્રમ જેટલું પ્રસિદ્ધ કરે,
દુનિયાં દૈવત તેમાં તેટલુંજ ધારે છે;
જેમ શશિમાં પ્રકાશ સદા સરખોજ હોય,
ઓછો દેખી લોક અપકીરતી ઉચારે છે;
પાપથકી શ્રાપ લાગ્યો કાંતો શીર શત્રુ જાગ્યો,
કાંતો ક્ષય રોગ એવું ધારીને ધિક્કારે છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
પુનમના ચંદ્રનો સુજસ તો સંભારે છે. ૬૧

વડાની વડાઇ તણું વિગતથી વરણન,
માપવાના યંત્ર[2] થકી જુગતે જણાય છે;

---

૧. રોનક—શોભા.

૨. યંત્ર—દુરબીન વડે ઉંચી જગા માપતાં જેમ દુરબીનનું મોં ઉંચું કરવું પડે તેમ તેમ સામી જગા વધારે ઉંચી જણાય. તેમજ કોઇ સરદારનું વર્ણન કરનાર પંડિત ઉંચી પદવી પામે તેમ તેમ તે સરદારની વધારે વડાઇ જણાય.

વરણુન કરનાર જેમ જેમ ઉંચો વધે,
તેમ તેમ વડાની વડાઈ વખણાય છે;
વરણુન કરનાર નમીને જો નીચો રહે,
વડાની વડાઈ ઓછી એટલી ગણાય છે:
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વિશ્વમાંહી સાધારણુ વડા તો ઘણાય છે. ૬૨

ઉમદા મનુષ્યને અગાડી કીજીએ હમેશ,
તો તે કામ તતકાળ કીમતી કહાવશે;
ગરીબ અગાડી કીધે કામ હલકું ગણાય,
કોણ તેને કહી ભલું નજરમાં લ.વશે;
નવડો અગાડી નોંધ્યે આંકડો એકાણું થાય,
એકડો અગાડી નોંધ્યે ઓગણીશ આવશે:
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઉમદાને આશરે ગરીબ ખૂબ ફાવશે. ૬૩

હીમતની હોય કીધે કીમત કરોડ લાખ,
હીમત ધરે છે તે હરાવ્યા નથી હારતા;
હૈયામાં ધરીને હામ કરવાનું ધારે કામ,
ઓથું લેવા નથી અન્ય આગળ ઉચારતા;
એજ રીતે દુનિઆમાં દીસે જે ઉદાર નર,
આપ જોરથીજ એવી આદરે ઉદારતા;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ધીર શૂરવીર નથા ઢાલ લેવા ધારતા. ૬૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

બોલ બડા મુખડાથિ બકી બકિ,
  આગળથીં વડિ વાત ઉપાડી,
અસ્ત્ર અને વળિ શસ્ત્ર ધરી,
  સહુ આગળથી પણ થાય અગાડી;
દેખિ રિપુ દલપત કહે,
  પછી પાછો હઠ હથિઆર પછાડી:
તે શુરને શિરપાવ ઘટે શુભ,
  પાઘ નહિ પણ સુંદર સાડી. ૬૫

મનહર છંદ.

સમજુ સમર્થ અર્થ વ્યર્થ તો ઉડાવે નહિ,
ગોગ્ય ઠામે વાપરતાં ઢીલમાં ટરે નહિ:
શરીરમાં સૂક્ષ્મ જ્ઞાનતંતુ મુકે તે ઠેકાણે,
જે ઠેકાણે એના વિના અરથ સરે નહિ;
છેક દાંત છાલમાં વધેલા નખ વાળમાં,
સુકા શરીર સાંલમાં તે તંતુઓ ધરે નહિ;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ધણો માલ ઘાલી ખાલી ખરચ કરે નહિ. ૬૬

જાતિલાનું જોર વધ્યે જોરાવર જાત થાય,
પેશી ન શકાય ત્યાં પલકમાં પુગાડશે;
લોહતણી શાઇડીથી શારીને કઠોર કાઠ,
લોહતણા ખીલા તેજ છેદમાં લગાડશે;
જાતમાંથી સંપ જાય તો એકે નહિ ઉપાય,
મજબુત મૂળ ખણી ખોદીને ઉખાડશે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
મણીતણી શાઇડી મણીમાં શાર પાડશે. ૬૭

લોભી તથા કંજુસ વિષે.

જીવ જાણે જોગી જતી સેવી સંપડાવું સુખ,
ફોગટનાં ફાંફાં મારે કશો નહિ ફાયદો,
સુખ દુઃખ સમૃદ્ધિ સંતાન સમે સાંપડશે,
વિશ્વપતિએ જો નકી કીધો હશે વાયદો;
જગતની રચના વિચારી કામ કર્યાં જાવું,
એ થકી ઉપાય નહીં શોધિયે ઇલાયદો;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
એક માટે ઇશ્વિર ન કરે જુદો કાયદો. ૬૮

જુગારી કરજદાર કરજથી દૂર થવા,
માંડે દાવ મોટા જાણે કરૂં મુડી કરમાં;
જેમ કોઈ રાયનો કુમાર રાયથી રીસાય,
જાય નાશી જાણે જાઉં દૂર દેશાવરમાં;
પાછું વાળી પેખે ન સીધાવે શીધો શીધે પંથ,
ભમીને ભૂગોળ આવે બાપના બંદરમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઘાંચીનો બળદ ઘુમે ઘરમાંને ઘરમાં. ૬૯

ઉપકારી ઉપકાર ધારણાથી ઓછો કરે,
જેને મહા લોભવાળો નાલાયક લેખશે;
મારચની એકવીસે ત્રેવીસથી સપટંબરે,
દુનિયાં દિવાકરને ત્રીસ ઘડી દેખશે;
હઠથી જોવાને સામો દોડે જે હજાર[1] મૈલ,
અઢી ઘડી ઓછી વાર પ્રાણી તે તો પેખશે:
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
આગ્રહીને એવી રીતે જગત ઉવેખશે. ૭૦

---

૧. સુરજ આશરે ૧ કલાકમાં એક હજાર મૈલ ચાલતો જણાય છે; માટે ચઢતે પહોરે તેને વધારે વાર જોવા સારૂ ઉગમણો ૧ હજાર મૈલ દોડે તો તે ઉલટો ૧ કલાક વાર ઓછો સુરજને દેખે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જો જળ વૃષ્ટિથિ નષ્ટ ઘણાં ઘર,
થાય કમાણી ઘણી કડિયાને;
જો જનને જર લાભ જડે બહુ,
તો જર જૂથ જડે જડિયાને;
જો વિદવાન વસે વસુધાપર,
તો ખુબ માન મળે ખડિયાને;
હોય દુકાળ કહે દલપત,
ફરી ફરિ લાભ ફળે ફડિયાને. ૭૧

મનહર છંદ.

વસંતની વેળા વિશે ખાખરા પાલોયા ખૂબ,
ફેલાઈ રહ્યાં છે મોટાં પાન જેવા ફાફડા;
ફૂલ તો સફાઇબંધ કેસુડાંને નામે કરોડ,
થયા થોકે થોકે તેના ઉપર તો થાપડા;
ફાલ્યો ફૂલ્યો ખૂબ પણ ફોગટ થૈ ફૂલ તેની,
પરિણામે ફળ તો પ્રગટ્યા પીતપાપડા;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
બહુ આશા બાંધીને ઠગાયા સુડા બાપડા. ૭૨

સૃષ્ટિમાંહી હોય છે ઘણાકતણું શેઠ નામ,
એક તો કંજુસ અને એક તો ઉદાર છે;
એક વાદળી તો ચામડીનું લોહી ચૂશી લે છે,
એક વાદળી તો વિશ્વમાંહિ વસનાર છે;
એક કરો આકાશથી પડી નેવાં ફોડી નાંખે,
એક કરો જુઓ અર્ધ ઘરનો આધાર છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
કનક ધંતુરો હેમ કેવો ફેરફાર છે. ૭૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

લાલને લાડ લડાવિયે લાખ,
ધરે નહિ પ્રાણ વિના ધવરાવ્યે;
ખેતર ખેડિ ભર્યું ભલું ખાતર,
અન્ન ઉગે ન વિના વવરાવ્યે;
પીરસવા પકવાન વિના નહિ,
ગૌરવ થાય ગીતો ગવરાવ્યે;
હંસ સુણો દલપત્ત કહે,
જન સર્વનિ જાય ક્ષુધા ખવરાવ્યે. ૭૪

મંજન ઉપર હોય નિમંજન,
મજ્જન ઉપર હોય ન મંજન;
અંજનમાં નહિ આંખ ઘલાય,
ઘલાયજ આંખની ઉપર અંજન;
વ્યંજનમાં સ્વર અંત લખાય,
લખાય નહીં સ્વરમાં પછિ વ્યંજન;
રંજન કૌતક દેખિ થવાય,
થવાય ન કૌતક આગળ રંજન. ૭૫

મનહર છંદ.

અરે હેમ ખાણ તુજ આગળ હજારો મણ,
હોય હેમ તોય તારી ચાલે નહિ હુંડીયો;
દુનિયામાં હુંડીઓ તો ચાલે છે દુકાનો તણી,
લક્ષમાં વિચારી લેતાં તે તો તારી લુંડીઓ;
ધક્કા ખાઈ ખાઇને ખરાબ થાય તુજ પાસ,
કષ્ટ સહ્યા વિના કોણ ભરી જાય કુંડીઓ;
કહે દલપતરામ ખોઇ સાહુકારી આમ,
દેશ દેશમાંહી તારી વાગી ચુકી ડુંડીઓ. ૭૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

લાભનિ લાલચ થાય ન લેશ,
અશેશ ઉપાય કર્યા થકિ આડો;
પ્રારથના ભણિને ગણિ પાઠ,
ઘસ્યા થકિ હાથ ખસે નહિ ખાડો;
ખાણ અને ખુબ ખોળ વળી,
ખવરાવિ જરૂર કરે બહુ જાડો;
હંસ સુણો દલપત્ત કહે,
પળિયે પણ દૂધ ન દે કદિ પાડો. ૭૭

મનહર છંદ.

શત્રુરૂપી દહીંતણો જામેલો જમાવ જોઈ,
મોટો એક ફૂલતણો વાંસ તેમાં મુકશે;
પોતાને ન છાંટા લાગે, એવી રીતે છેટે રહી,
ચાળવણી દોરીની ચલાવતાં ન ચૂકશે;
જામેલો જમાવ વલોવાઇને વિખાઇ જાય,
તેને પછી તાબે લેવા ઝડપથી ઝુકશે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
રાજનીતિની તે રીત ધીર લેવા ઢુંકશે. ૭૮

ભારઓજવાળાને તો પ્રથમ કરાવે ભેટ,
[1]હલકાને તે પછી હજૂરમાં પમાડશે;
પ્રવીણ પ્રધાનની પુરાતનની રીત એવી,
દુનિઆમાં હવા તેનો દાખલો દેખાડશે;
પથ્થર ને પાંનકું જો પૃથવી તરફ પડે,
હલકાને હવા જુઓ પછી થકી પાડશે;

૧. તથા ફુલાએલાને

સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
હોય ન હવા તો મરજાદ તે મટાડશે. ૭૯

ધન મદથી અધિક હોય છે હજાર ગણો,
હુકમનો મદ મહિપાળના મજાૂરમાં;
હુકમનો સ્વાદ નથી શાક પાક શેલડીમાં,
હુકમનો સ્વાદ નથી ખાંડ કે ખજૂરમાં;
રખો નથી સ્વાદ તે પુરાણુ કે કુરાન વિશે,
રખો નથી સ્વાદ રીક[1] સામ કે યજૂરમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
હુકમનો સ્વાદ હોય હાકમ હજૂરમાં. ૮૦

વિદુષકનો વેશ—ઇંદ્રવિજય છંદ.

મૂછ દિસે અજશ્રૃંગ સમાન
દિસે શુભ સાવરણી સમ દાઢી;
નાક નવીન પ્રકારતણું [2]અવળી
વળિ જેમ વિના ધૃત વાઢી;
પાઘડીનો પણ એશ બનાવ,
તળાવ વચે જ્યમ ટેકરિ કાઢી;
ભાંડ કે ભાટ હશે કહે કોઇક કોઇક,
ધારિ શકે વળિ ઢાઢી. ૮૧

નિર્બળ વિશે—મનહર છંદ.

નરમ દેખીને ગણવુંજ નહિ નિરબળ,
મૌન દેખી મુરખ કે મુંગું નહિ માનીએ;
ઓળખાય નહિ પણ હોય આબરૂજદાર,
હોય સરદાર પણ પૂરો ન પીછાનીએ;
સુરાખારલો ગંધકનો તેજાબ સેવનાર,
હોય રૂ[3] બંદુકનું ન છેડિયે નાદાનીએ;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
પાડુ મારવાથકી પીડા પમાય પાનીએ. ૮૨

શ્રીમંતોની સભા મધ્ય ગરીબ શી ગણતીમાં,
કોહીનૂર પાસ કાચ બાપડો શા બાબમાં;
સાગરની આગળ તે ગાગરને ગણે કોણ,
તલતણું તેલ તુચ્છ તે કશું તેજાબમાં;
લાખ કોડ રૂપૈઆનાં જે ઠેકાણે લેખાં થાય,
કોડીઓ બિચારી ત્યાં કહો કિયા હિસાબમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
છ આનાની છીદરી તે છાજે કેમ છાબમાં. ૮૩

પોતાનું કરેલું ગમે.

ચાંદનીના આડા બાંધી ચંદરવો ચારે દીશ,
દીલમાં ધારે છે આ તો સુંદર દેખાવ છે;
ચળકતા તારા દેખી પામે ન અચંબો ઊર,
હવાઈના તારા દેખી બોલે શો બનાવ છે;
ધૂળની ઢગલીતણું બાળક બનાવે ઘર,
કહે એક એક પ્રત્યે આ રૂડો ઉઠાવ છે;
અતિ ગમે આપ કામ દાખે દલપતરામ,
સનાતનનો એવો સંસારીનો સ્વભાવ છે. ૮૪

અભિમાન.

સ્નેહ વધે સર્વનો ઉપાય એવો આદરીએ,
માન મળે તેથી અભિમાન નહિ આણિયે;
અંતરથી હેત કદી લોકનું ઉતરી જાય,
લાખના મટીને વાળ કાખના પ્રમાણિયે;
એંકએના શેર પામ્યા બાસઠ હજાર મૂલ,
એના એજ શેર જુઓ આથડતા જાણીયે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વચન ગરવવાળાં વદીએ ન વાણિયે. ૮૫

ચડતી પડતી વિશે.

સરખી સ્થિતિ સદૈવ દુનિયાંની દીસે નહિ,
ઉતરે ચઢે અસલનોજ એવો ઢાળ છે;
એક સમે મરદની મુછે રહી માન પામે,
એક સમે તેજ તુચ્છ થાય તૂટયો વાળ છે;
એક સમે ગલીચીમાં રહી નીર ગંદું થાય,
એક સમે એજ મિષ્ટ થાય મેઘમાળ છે;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
દિવસે આકાશ એજ રાત્રિએ પાતાળ છે. ૮૬

ઉદ્યોગ વિશે.

અસલના લોક અંગ ઢાંકવાને ધરી લેતા,
ચામડાં કે પાનડાં કે ઝાડ છાલ જાડિયો;
આળસ તજીને જો ઉદ્યોગ કર્યો અક્કલથી,
અડચણો ઉડી ગઇ આવનારી આડિયો;
પાથરી મુકી છે સુખની વસ્તુઓ પૃથ્વીમાં,
ખાંડ ઘી ને દૂધતણી, ભરેલી છે ખાડિયો;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
આ નથી આકાશમાંથી આવી આગઆડિયો. ૮૭

---

૧. રીક—ઋગ્વેદ. ૩ અવળી ઉંધી.
૨. રૂ—ગનકૉટન.

નશીબ વિશે.

કરમ કરમ લોક કહે છે તો કૈક ખરા,
કહો ખરૂં રાખે કોણ આધીન કરમનું;
કરમ સાચું ગણે તો કુવા વાવ્યો કરે કેમ,
ચરણમાં ધરે કેમ ખાસડું ચરમનું;
ખરૂં જે કરમ ગણે ચુલા તે તો ખોદી નાંખે,
ધ્યાન ધરી બેસે કરી કરમ ધરમનું;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
શીયાળામાં ઓઢે શીદ ગોદડું ગરમનું. ૮૮

કવિ વિશે.

કહે ગ્યાસ કવિરાજ કાનધર કથા મારી,
કૈક કાળ સુધી હું કહેવાયો નકામનો;
કિમતનો કરનાર મને જ્યારે મળ્યો કોઇ,
જમાયો છે સુજશ મારો ને તેના નામનો;
કેવો ઉપયોગી છું હું અંધકાર કાઢનાર,
ઓળખીતો થયો આજ તેવોજ તમામનો;
દીલમાં ન દીલગીર થવું દલપતરામ,
બેવકુફ લોકે કદી, કહ્યો બે બદામનો. ૮૯
આરશી અમુલ્ય અસ્ત્ર શસ્ત્ર તો અતુલ્ય હોય,
નાણાનું ઠેકાણું ભરે ગુંજાશ લૈ ગામની;
આરસની શીલાઓ કે શીલા પ્રૌઢ પારશની,
ઢળકતી ઢાલ દીસે ચળકતા ચામની;
ધાતુતણાં પાત્ર ધર્યા પાથર્યાનાં પથરણાં,
હોય રાજહવેલી તે કહો કશા કામની;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
કવિ વિના જાણો જેવી કોથળી હજામની. ૯૦
ઉજ્જયની ધારામાં ઇમારતો અનેક હશે,
મને નથી માલુમ છે કોણે તે કરાવિયો;
ગુણી જને ગુણવાળો સરસ ગુંથેલો ગ્રંથ,
વીત્યાં વર્ષ ઘણાં તોય, તે જોવામાં આવિયો;
ઇમારતથી અધિક આયુષ તો ગ્રંથતણું,
એ તો છે અચર ગ્રંથ, સચર સુહાવિયો;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ધન્ય ધનવંત જેણે સુગ્રંથ ગુંથાવિયો. ૯૧
પાણી વડે પાણીપર પક્ષીતણું ચિત્ર પાડ્યું,
પેખતાંજ તે તો પ્રલે પામે છે પલકમાં;
સાચાં પક્ષીતણાં તો સંસારમાં સંતાન વધે,
ક્ષય તેની જાતનો નથી થતો ખલકમાં;
ગામે ગામ તેમ રોજ રહે છે ગુંથાતા ગ્રંથ,
મહા રસમય ટકી રહે છે મુલકમાં;
સુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
છૈયાંની કવિતા છુપી જાય છે છલકમાં. ૯૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સ્વારથ કારણ સ્નેહ સજે, પરમારથમાં ન પડે પગ દેવા,
વ્યર્થ વખાણ કરે, વળિ લાખ પ્રકાર કરી જર લેવા;
તે કહીયે કપટી જનના ગુણ, જે ગુણ ગારૂડિના ગુણ જેવા,
હંસ સુણો દલપત કહે, કપટી જન અન્ય કહું પછિ કેવા. ૯૩

ઇશ્વર વિશે—દોહરો.

હંસે કવિને પુછિયું, ઉચરો આપ વિચાર;
કેવો જગ કરતાર છે, નિરાકાર સાકાર. ૯૪

ઉત્તર—મનહર છંદ.

જુદા જુદા લિપિઓ અનેક છે આ જગતમાં,
અક્ષર અકેકના અનેકધા આકાર છે;
જેણે જેવો માન્યો તેવો ખરો કાંઇ ખોટો નહિ,
આકાર અનેક પણ એકજ ઉચ્ચાર છે;
કોઈ કહે ઉચ્ચાર તો હોય નિરાકાર સદા,
માને જે આકાર તે તો માનવી ગમાર છે;
કહે દલપતરામ લડી મરે લોક આમ,
ખોટો નહિ કોઈ એ તો ખાલી તકરાર છે. ૯૫
સુતારના આંગણામાં બાવળ એ વેંત ઉગ્યો,
ભાળી એક બોલ્યો જે સુતાર મોટો ભાઈ છે;
લાયક આ ઝાડ થશે તેનાં લાકડાંની ગાડી,
ભૂપને કરશું ભેટ આપણે કમાઇ છે;
બોલ્યો તેનો બીજો ભાઇ ગાડી નહિ પણ મેનો,
બનાવીને ભેટ કીધે આપણી ભલાઈ છે;
વાદ વદી બંને મારામારી કરી માથાં કુટયાં,
એવીજ આ લોકો વિષે ધર્મની લડાઈ છે. ૯૬

અંતરલાપિકા.

વાગદેવી વાહન શું કયાં સુધી કૈલાશ વસે,
નભમાં શું બાર ને આહાર રૂષિનો ઉચરે;
કનક પરીક્ષા કેમ કરે, હરે કોણ તમ,
થીર નહિ ઠરે કોણ ધરે કયાં શશાંક હર;
ધરમ ધુરંધર ઉદાર કોણ આ સભામાં,
શાથી સુખ પામે નર એના તું ઉત્તર કર;

ઉત્તરમાં એજ લીટી લખી દલપતરામ,
હંસ[1]રાજ કરમશી સદાશીવ સેવી નર. ૭૯

દેહાંતર કવિત.

પ્રેમે પુણ્ય કરે ને અહંપદ ન લાવે ઊર,
મહા સુકર્મની ભણી સદૈવ નયન ધાય;
બાઝી સત્ય સિંધુનેજ રાજી રહી કરે કામ,
ઈશ્વરનો હરરોજ જપ જીભે જાપ્યો જાય;
નોરતજી કુસંગનો હોંશે સજે તત્વ સંગ,
પુસ્તક કળશ જળે શીતળ સલુણો થાય;
ત્રણે લોક ભાસે તુચ્છ, મક્તિનીજ વાત ભાવે,
છેવટ અણભે પદ લોભી તે જળ જણાય. ૯૮

અંતરગત—દોહરો.

પ્રેમ બાઈનો પુત્ર છે, કર્મસિંહ કુળ ભાણ;
હંસરાજ હોંશી ભલો, લાયક જાત લુવાણ. ૯૯

આશીર્વાદ—મનહર છંદ.

વાગદેવી આપના વદનમાં વિશેષ વસો,
હંસતણા તનપર તે વસે છે તેટલી;
ઉજવળતા પામો પૂરિ હંસના અવેવતણી,
નીર ક્ષીર ન્યારાં કરવાની કળા કેટલી;
સંતતી તથા સમૃદ્ધિતણી ઘણી વૃદ્ધિ થાય,
હંસને સદને[2] ખગ જળ વૃદ્ધિ જેટલી;
કર્મસિંહ સુત સુણો કહે દલપતરામ,
આશીષ અમારી અંગીકાર કરો એટલી. ૧૦૦

દોહરો.

હંશ વંશ [3]અવતંશ છો, દિલ દયાળુ દિન નીશ;
મુદિત રહો મુંબઇતણાં, જસ્ટિસ આવ ધિ પીસ, ૧૦૧

સમાપ્તિ વિશે—મનહર છંદ.

સુંદર આ ગ્રંથનું સમાપન કરન સમે,
વળી હું ધરૂં છું ધ્યાન, વિઘન વિધ્વંશનું;
જેના મહિમાનો પાર જરીયે ન જાણ્યો જાય,
જેણે આ જગત ઉપજાવ્યું આપ અંશનું;
એજ પ્રભુ આપો મારા મિત્રને વિચિત્ર સુખ,
વળી કરો રક્ષણ વિશેષ એના વંશનું;
કરીને પ્રણામ આમ કહે દલપતરામ,
હજારો હજાર સાલ રહો નામ હંસનું. ૧૦૨

ગ્રંથ સમાપ્તિની તિથિ.

સંવત સેં ઓગણીશ ઉપર તો એકવીશ,
શ્રાવણ શુદી પ્રવેશ પંચમી પ્રમાણિયે;
અંતરમાં અધિક આનંદતણા વૃંદ પામી,
હંસ કાવ્ય શતક આ વરણવ્યું વાણિયે;
ભેટ કર્યું હંસને તે હંસે અંગીકાર કર્યું,
વિવેકની વાત તો વિશેષ શું વખાણિયે;
વાંચીને વિચાર એ જો દાખે દલપતરામ,
જુગતી જરૂર જન રંજનની જાણિયે. ૧૦૩

પ્રીતિ વિશે—ઇંદ્રવિજય છંદ.

અંતર હેતતણા રસ આગળ,
ખાંડ ખજૂરતણી ખુબિ ખોટી,
અંતર હેતનિ કીમત આગળ,
માણક મોતિ મતા નથિ મોટી;
અંતર હેતતણા ધન આગળ,
કોણ ગણે ધન લાખ કે કોટી;
હંસ સુણો દલપત્ત કહે,
દિલ હેતની નિર્મળ નેણ કસોટી. ૧૦૪

મનહર છંદ.

સવૈયા કવિત મળી સાહિત્યના સો પ્રબંધ,
રચનાનો રચનાર દલપતરામ છે;
લાયક લુવાણા જાત કરમશી રઘુમલ,
મુંબઇના મહાજન કૈલાસ મુકામ છે;
સુત તેનો હંસરાજ હોંશીલો હરેક વાતે,
સદવિદ્યા શોધી તત્વ ગ્રાહક તમામ છે;
પુસ્તક આ તેને ભેટ કીધું માટે પુસ્તકનું,
નિરધાર્યું હંસ કાવ્ય શતક એ નામ છે. ૧૦૫

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સ્નેહ હમેશ વિશેષ થશે,
કહિ એમ હવે પછિ કેમ વિસારો,
અત્રથકી પ્રિય પત્ર લખ્યો,
પ્રતિ પત્ર તથાપિ દિઠો ન તમારો,
સ્નેહ સુરક્ષણ લક્ષણ કેવું,
વિચક્ષણ છો ચિત્તમાંહિ વિચારો,
હંસ સુણો દલપત્ત કહે,
વિગતે કરિ આ વિનતી ઉર ધારો. ૧૦૬

॥ हंस काव्य शतक प्रकरण समाप्त ॥

1. તેનો જન્મ સંવત ૧૮૯૯ના માગશર વદ ૪, અને સંવત ૧૯૨૭ ના અષાડ વદ ૪ ની રાતે તેનો સ્વર્ગવાસ થયો.
2. માન સરોવરમાં.
3. અવતંસ—એક જાતનું કાનનું ભૂષણ.

પ્રકરણ ૬ ઠ્ઠું.

જનસ્વભાવ વિશે.

મનહર છંદ.

મનના સ્વભાવથી અભાવ ઉપજે છે ઊર,
સજ્જન કે દુર્જન કૃતઘ્નિ મૂર્ખ થાય છે;
વ્હેમ અભિમાન નમ્રતા પણ તેથીજ પામે,
સદગુણી કે દુર્ગુણી તે દેખતાં દેખાય છે;
સત્ય કે અસત્યવાદી લોભી કે સંતોષી થાય,
વ્યભિચાર અદેખાઇ જનમાં જણાય છે;
વાદ વદે પક્ષપાત કરે તેથી ક્રોધ ચડે,
ક્ષમા આદિ માણસના સ્વભાવ મનાય છે. ૧

દોહરો.

સ્વભાવ ઉપજે મનથકી, સૌ જાણે સંસાર;
માટે મનના ગુણ વિષે, વર્ણવું પ્રથમ વિચાર. ૨

મન વિશે.

મનના કારણથી દિસે, હરખ શોક આભાસ;
ખુશિથી ખરચે ક્રોડ પણ, દંડએ થાય ઉદાસ. ૧
મન ઢોંગી મન ધૂર્ત છે, મન મેગળ મસ્તાન;
મન સુધરે તો મિત્ર છે, નહિ તો શત્રુ સમાન. ૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

અંકુશથી રહે મેગળ શુદ્ધ,
નિરંકુશ નાશ કરે નગરીનો;
લક્ષવસા શિર લોકની લાજ,
લજાઇ ન લોપ કરે લગરીનો;
દેવગુરૂ નૃપ નાતતણો ડર,
કાં ડર છે ડગરા[1] ડગરીનો;[2]
એ વિણ પાપ કરે અતિ આપ,
ઉથાપ કરે મગરા[3] મગરીનો.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

હાથીને હદમાં હમેશ રહેવા, સારી સજી સાંકળો,
કીધું લંગર નાવને, સરકથી[4] સાંધેલ ઘોડો ભલો;
મોરી[5]ગાય મહીશીના મુખવિષે, રાશો વૃષોને કરી,
હોવા માણસને હમેશ હદમાં, છે લોકલજ્જા ધરી. ૪

---

૧. ડોસા. ૨. ડોશીયો. ૩. મગરા મગરી—ડુંગરા ડુંગરી. ૪. સરક—ઘોડાને બાંધવાની રાશ. ૫. મોરી—ગાય ભેંશને બાંધવાનું દોરડું.

દોહરા.

જાય કમજરે કેકની, અંતર પટથી આશ;
વસ્તુ ઇચ્છે નૃપ વેચવા, પુછાય નહિ તે પાસ. ૫
તુરત ન પડદો તાણિયે, લોભે મન લલચાય;
પડદે સુવરણ રજ પડી, જલદી ઊડી જાય. ૬
અંતર પટ ઉઘાડતાં, ઝડપથી ઉપજે ઝેર;
વણ ચાળવણી ચક્ષુનાં, પડળ ઉતારણ પેર, ૭
છાના છેક રહે નહિ, અંતરતણા વિચાર;
આવે નિકળી એકદમ, અહાર સમ ઉદગાર. ૮

સોરઠો—દ્વિઅર્થી.

ઘટમાં[1] જે ઘુંટાય, છાનું છેક રહે નહીં;
બે બાકે[2] દેખાય, કીધાં ઢાંકણ કાચનાં. ૯

મનહર છંદ.[3]

હાથને હું હુકમ કરૂં તે કામ કરે હાથ,
પગને ચલાવા ચ[illegible] તેમ પગ ચાલે છે;
આંખને હું આજ્ઞા કરૂં તે અવલોકે આંખ,
કાન ઘણા શબ્દ સુણી ઘટમાંહી ઘાલે છે;
જીભને બોલાવું તેમ તે તો બોલે છે બિચારી,
ડોકાને હલાવી ચાહું તેમ ડોકું હાલે છે;
મન મારો હુકમ ન માને દલપત કહે,
ખાતરી પોતાની કરી ખરી વાત ઝાલે છે. ૧૦

દોહરા.

તિર્થે પાપ ટળે નહિ, જો મન મેલ ન જાય;
'ખાળકુંડીનું' હાંડલું, ધોએ ઉપર શું થાય. ૧૧

---

૧. ઘટ—ઘડો, શરીર.

૨. ઘડાને બે બાકાં કરીને કાચનાં ઢાંકણાં કર્યા હોય તો ઘડામાંની વસ્તુ દેખાય તેમજ આંખ ઉપરથી મનની વાત વરતાય.

૩. મુંબાઈમાં ધર્મની ચર્ચા કરતા જુવાનીયાઓની સભા મળતી હતી, તેમાં બે ત્રણ વાર હું ગયો પણ પછી જવાને મન વધ્યું નહીં, ત્યારે મેં ચીઠી લખી મોકલી કે આજ મારી પ્રકૃતિ સારી નથી માટે અવાશે નહિ, ત્યારે એક મિત્રે મને લખ્યું કે તમારા હાથમાં, પગમાં, આંખમાં કે શરીરના કયા ભાગમાં દરદ થયું છે. તેના ઉત્તરમાં આ કવિત લખ્યું હતું.

પ્રભુ આજ્ઞા પાળે નહીં, મન વેગે વહિ જાય;
ભક્ત નહિ ભગવાનનો, મનનો ભક્ત મનાય. ૧૨

આર્યા વૃત્ત.

જો નિજ મન લલચાવે, પરધન પરપદાર્થ પરનારી;
અવગુણ ગણિ ગણિ એના, ધરવું દૃઢ ધૈર્ય ધિક્કારી. ૧૩

ઉધોર છંદ.

મન તું મુર્ખ ચાળા મેલ, ખટપટ ખેલમાં શિદ ખેલ;
ધર તું ધરણિધરનું ધ્યાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૧૪
ઘડવા મેલ અઘટિત ઘાટ, વિચર સદૈવ તારી વાટ;
ગુણ ગોવિંદના કર ગાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન.૧૫
ભટક્યો ભવ વિષે બહુ ભાત, લંપટ ખાધિ તેં ઘણિ લાત.
ફરિને કરિશ નહિ તોફાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન.૧૬
લાખો તેં કીધા અભિલાખ, રહિ તુજ હાથમાં તો રાખ;
કહું તે કથન ધરજે કાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન.૧૭
સજ તું સૃષ્ટિપતિશું સ્નેહ, તજ તું તર્ક જુલમી જેહ;
ભજ તું ભાવથી ભગવાન, મન તું મારી શિક્ષા માન.૧૮
અગણિત કર ભલે ઉપાય, ધાર્યું ધરણિધરનું થાય;
ગુણિયલ થૈ સમજ શુભજ્ઞાન,મન તું મારિ શિક્ષા માન.૧૯
વીત્યાં વર્ષ લેખિ વિચાર, વિતતાં કાંઇ ન લાગી વાર;
અવસર આવશે અવસાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન.૨૦
ભ્રમણામાં ભમ્યો ભરપૂર, આશા અધિક આણી ઊર;
ન સર્યો અર્થ વ્યર્થ નિદાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન.૨૧
કદિ તેં મેળવ્યું ધન ક્રોડ, જીત્યો જગતશેઠનિ જોડ;
સાચું અંત તો સમશાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૨
લીધો લેશ તેં નહિ લાભ, દુઃખના ઉબિયા શિર ડાભ;
જો તુજને થયું બહુ જ્ઞાન; મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૩
હજી તો બાજી છે તુજ હાથ, સમજી શોધ સારો સાથ;
ત્રીકમ સાથ જોડી તાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૪
મેલી માન મટ ઉનમત્ત, દિક્ષા દે ભલી દલપત્ત;
પ્રીતે કર હરીરસપાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૫

સ્વભાવ વિશે

દોહરો.

વસુધા ને વિદ્યા વિષે, વિવિધ રસોનો વાસ;
આંબો ચુંસે મિષ્ટ રસ, લે આંબલી ખટાશ. ૧
બાવળ આંબો બોરડી, જો તરુ જુથ્થ જમાવ;
કરતારે દલપત કહે, સરજ્યા જુદા સ્વભાવ. ૨
જન્મસ્વભાવ ટળે નહીં, જાય જીવને સંગ;
સંગથકી બદલાય છે, ઉપર ઉપરનો રંગ. ૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

એકજ બાગ અને જળ એકજ,
એકજ ખાતર એકજ ક્યારો;
લિંબુ દરાખ લવિંગ લિંબોળિ,
વિવેક કરી કદિ વાવિ વિચારો;
કોટિ ઉપાય કરે દલપત્ત,
ફરે ન સ્વભાવ ધરે ન સુધારો,
જે ફળમાં રસ જાતિ સ્વભાવિક,
તે ફળમાં રસ તેજ થનારો. ૪

દોહરો.

મરતાં સુધી મટે નહીં, પડી ટેવ પ્રખ્યાત;
ફાટે પણ ફીટે નહીં, પડી પટોળે ભાત. ૫

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સ્વભાવની સાધિત સાધનાનું,
પુરું અનુષ્ઠાન નથી થવાનું;
સમાપ્તિ તેની મરવા સમામાં,
પુર્ણાહુતિ તો પછિથી ચિતામાં. ૬

દોહરા.

સંગતથી સુધરે કદી, જાતિ સ્વભાવ ન જાય;
નાગર સંન્યાસી થયો, પણ ખટપટ ચિત ચહાય. ૭
પારસ[1] પરસે લોહને, તો તે કનક થનાર;
પણ તેનો બદલાય નહિ, અસલતણો આકાર. ૮
કઠોર કે કોમળ દિસે, સ્વભાવ કુળ સરખોજ;
પથ્થર—સુત લોહું જુઓ, જળ—સુત જુઓ [2]સરોજ. ૯
જન મન કોમળ કે કઠણ, દેખિ ન ધરિયે ખાર;
ગુલાબ કોમળ કોઠફળ, કઠણ કર્યું કર્તાર. ૧૦
જૂદા સ્વભાવના જનો, દેખિ ન ધરશો ખેદ;
તીખાં કડવાં ને ગળ્યાં, તરુવરમાં પણ ભેદ. ૧૧

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

બોલ્યો વાઘ બજાર મધ્ય સુજને જોતાં જનો ઠીકથી,
તાડુક્યો દિન એક ટેક તજીને, જાતિ સ્વભાવીકથી;
માટે માનવિ જાત માત્ર સુજને, પાપી ગણી પાડિયો,
રૂડો છું પણ ક્રૂર કામ કરતાં, ભૂંડો ઘણિ ભાખિયો.૧૨

---

૧. પારસમણિ, ચિંતામણિ, કલ્પવૃક્ષ અને કામધેનુ એ બધી વસ્તુઓ સ્વર્ગમાં હોય.
૨. સરોજ—કમળ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

દીપક દેખિ પતંગ પડે,
શરિરે નહિ પીડ કશી શરદીની;
માનસરોવરમાં મહિષી[1] પડે,
ગંદકી કાજ નહિ ગરદીની;
શ્વાન લડે પણ વૈર વિના,
વનિતાઓ તરેહ રડે દરદીની,
કારણ કાંઇ નહિજ વિચારવું,
ધારવું ટેવ પડી ઘરદીની. ૧૩

દોહરા.

જાતી સ્વભાવ સમ સદા, ઉચરે મુખ ઉચ્ચાર;
શ્વાન ભસે હય હણહણે, કરે કરી[2] ચિંકાર. ૧૪
જાતી સ્વભાવ જોઇને, રૂદે ન ધરિયે રોષ;
સૃષ્ટાએ ભસવા સૃજ્યું, શ્વાન તણો શો દોષ. ૧૫
સરસ ઉચરવા જાય પણ, સ્વભાવ સમ ઉચરાય;
બન્યો જન્મથી બોબડો, શુદ્ધ કેમ બોલાય. ૧૬
જે જેને મન સહિ રહ્યું, તે તેને સુખરૂપ;
મગર મહાસાગર ગમે, કચ્છપને મન કૂપ. ૧૭
જડથી પણ સુધરે જરૂર, સ્વભાવ મળતું કામ;
દળે વણે કાંતે લણે, યંત્રો જુઓ તમામ. ૧૮
ચાલે એકજ ચાલ જે, તે ઉપયોગી ગણાય;
વસ્ત્ર વણાય વરાળથી, વાયુથી ન વણાય. ૧૯
વરાળ ઊંચે લઇ જશે, હેઠે ખેંચે ભાર;
પણ જો ગોઠવણી કરો, વિપરિત રીત થનાર. ૨૦
સમજે જ્ઞાન સ્વભાવ સમ, જેમ પુંશ્ચલી[3] નાર;
[4]પંચાળીને પાંચ પતિ, સમજી ભારત સાર. ૨૧
અંતે જાય સ્વભાવપર, કદિ બોધે બદલાય;
યંત્રે જળ ઉંચું ચઢે, પણ પાછું પડિ જાય. ૨૨
આપ આપને ફાવતી, કહે કાઢવા ખામિ;
પીવું નહિ જળ અજ કહે, જળચરને શિરનામિ. ૨૩
કહે ઉંટ કદિ આપણે, કર્યું ન નબળું કાજ;
નીચે મુખ ન ચાલવું, એમ કરો સૌ આજ. ૨૪
અટકાવ્યાં અટકે નહિ, જે વેગે વહિ જાય;
કાં તો થાકીને રહે, કાં ભીંતે ભટકાય. ૨૫
સ્વભાવ જો સુધર્યો નહિ, ભણ્યો નહિ સુધરેલ;
છે ચોરો યુરોપમાં, ભણતર ઘણું ભણેલ. ૨૬
કહિ કહિ થાક્યા કવિજનો, લખિ લખિ થાક્યા લેખ;
જાતી સ્વભાવ જનતણા, તે તો ટળ્યા ન રેખ. ૨૭

અભાવ વિશે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જેમાંથિ જેનું મન ઉઠિ જાય,
જરૂર તેને તુચ્છ તે જણાય;
જુઓ ન જાણી ખપની જરીએ,
નરેશ ગાદી નૃપ ભર્તરીએ. ૧

ઇંદ્રવંશા છંદ.

જેમાંથી જેનું મન ઊતરિ ગયું,
તેને મને તો નિર્માલ્ય તે થયું;
સંન્યાસીને આદર ચિત્તમાં વશી,
દુશાલની કિંમત તેહને કશી, ૨
જે હોય વસ્તુ પ્રતિપક્ષિ પક્ષની,
નિર્માલ્ય લાગે કદિ હોય લક્ષની;
જલેબિ જે મોગલ લોક હાથમાં,
સ્વાદિષ્ટ જાણે નહિ વિપ્ર સાથમાં. ૩

દોહરા.

ગુણ દેખી દ્વેષી બળે, તે રાજી ન થનાર;
અધિક રૂપાળીનો કરે, ત્યાગી અધિક તિરસ્કાર. ૪
અભાવ આવે એહને, સ્વાદ જરી ન જણાય;
આમિશ[1] જોતાં વિપ્રને, ઉરથી ઉલટી થાય. ૫
સારાને નરસું ગણે, જો મન ઉઠી જાય;
ભમરો ભોગી સુગંધનો, ચંપાને ન ચહાય. ૬
તેને ચાલે તે વિના, જો ઉર થાય અભાવ;
સૂર્ય વિના ઘુડને સદા, કશો નહીં અટકાવ. ૭
વન ભટકતી ભીલડી, તજી હીરામણિ હાર;
પહેરે ચાહિ ચણોઠીયો, સરસ ગણી શ્રૃંગાર. ૮
અલ્પ મૂલ્ય આપ્યા થકી, હાથી મળતો હોય;
પણ પામર જન શું કરે, તે કદિ સમજે તોય. ૯

૧. મહિષી-ભેંસ. ૨. કરિ-હાથી.
૩. પુંશ્ચલી-વ્યભીચારિણી. ૪. પંચાળી-દ્રૌપદી.

૧. માંસ.

સજ્જન વિશે.

છપ્પા.

તરૂવરનો નહિ તાગ, ભાગ્યથી સુર તરૂ ભેટે;
હીરા મળે હજાર, કોહિનુર છેક્જ છેટે;
બગલા બાણું ક્રોડ, હંસ ન મળે હળવો;
સમળા મળે અસંખ્ય, ગરૂડ મહિમા ક્યાં મળવો;
જન તો બહુ જડશે જગતમાં, તન તાપ ન તેથી ટળે,
દિલ સત્યપણે દલપત્ત કહે, મહાભાગ્ય સજ્જન મળે. ૧

સજ્જનતા ગુણ સરસ, મળે નહિ ખરચે મૂલે,
શિખવ્યાથી ન શિખાય, નથી ફળતી કો ફૂલે;
વિચરે દેશ વિદેશ, લેશ જીવમાં નહિ જામે,
પવિત્ર તિર્થ પ્રવેશ, કીધે પણ કોઇ ન પામે;
કદિ પ્રગટે નહિ દલપત કહે, ધર ધર અથડાએ ઘણું,
ઇશ્વર કરૂણાથી ઉપજે, પુરૂષ વિષે સજ્જનપણું. ૨

દોહરા.

સજ્જન સૌના સ્નેહી પણ, દુષ્ટતણે મન કાળ;
જગત ચક્ષુ છે સૂર્ય પણ, ઘૂડ ગણે વિકરાળ. ૩
સજ્જનને હરકત કરે, તે જન પામે ક્લેશ;
સ્પર્શ કરે તે પરજળે, અગ્નીને નહિ દ્વેષ. ૪
મર્યાદા મૂકે નહિ, સજ્જન લડતાં કોય;
જેમ કુળવતી નારિનું, હસવું હોઠે હોય. ૫
સજ્જનને જે સાંપડયાં, વિદ્યા વાણી વિત્ત;
વિવેકથી તે વાવરે, દુર્જન ઉલટી રીત. ૬
શીખ શિખવતાં મુરખને, શીખે સમજુ તતકાળ;
તાડન કરતાં ટટુને, તે જણ તજે કુચાલ. ૭
નિર્મળ જનને કેમ કરી, ગુપ્ત ભેદ કહેવાય;
કમાડ જેનાં કાચનાં, ગુપ્ત ચીજ ન રખાય. ૮
નિર્મળ જન ઢાંકે નહિ, પરયશનો આભાસ;
ફાનસમાં દીવો બળે, બાહર પડે પ્રકાશ. ૯
થોડે ઠેકાણે મળે, ઠરવા કેરૂં ઠામ;
બહુ પૃથ્વીજળ ક્ષાર મય, દીસે દલપતરામ. ૧૦
ગણે નહિ ગંભીર જન, દુર્જનના આવાજ;
શ્વાન ભસે સો સામટાં, ગણે નહિ ગજરાજ. ૧૧
જનો ઘણાં જગમાંહિ પણ, ગુણિજન પામે માન;
ઉત્તમ છોડ ઉછેરશે, ધન ખરચી ધનવાન. ૧૨

છપ્પો.

કામ વિચારી કરે, ડરે નહિ તે જન ડાહ્યો,
ગુણનો ન ધરે ગર્વ, સર્વેથી હોય સવાયો;
વડું ન વાવે વેર, ઝેરની જીભ ન રાખે,
મધુર વચનનાં મિષ્ટ, ચતુર થૈને ફળ ચાખે,
વળિ ઠગાય નહિ તે કોઇથી, પરનો પામે પાર છે,
દુનિયામાં તે દલપત કહે, ડાહ્યો ડહાપણદાર છે. ૧૩

દુર્જન વિશે.—દોહરા.

દુર્જન મનમાં દુર્વચન, સજ્જન મુખ મીઠાશ;
હોય સુગંધી બાગમાં, ગંધાતો સંડાસ. ૧
દુર્વચનો સુણી દુષ્ટનાં, કરિયે ગુસ્સો કેમ;
સ્વર ઘૂવડ ખર શ્વાનનો, રચ્યો ઇશ્વરે એમ. ૨
ઉઘાડવો સંડાસ તો, ઢાંકો નાક નિદાન;
જો છંછેડો નિચને, કરો બંધ નિજ કાન. ૩
ખળને મન સમ વિષમ નહિ, ગુણી અવગુણી સમાન;
સારો નરસો નવ જુએ, ભસે સર્વને શ્વાન. ૪
માન આપવું યોગ્યને, લાયક જનનું કામ;
ઘૂવડ રવિને માન કદિ, દે નહિ દલપતરામ. ૫
અભ્યાસી પંડિત થકી, ભાંડ થકી પંડિત;
ભાંડ ડરે અતિ ભાંડથી, એજ અસલની રીત. ૬
સોય વડે કદિ શીવિએ, ખળ મુખ બંધ ન થાય;
હાના સાટે હરખડી, હું ઊંહું ઉચરાય. ૭
દ્વેષ તજે નહિ દુષ્ટ જન, દેતાં જીવતદાન;
થાય જવાસા ધન થયે, બળિને ભસ્મ સમાન. ૮
નિર્દોષીને શું કરે, દુષ્ટ કરીને દ્વેષ,
જલદ[1] નિહાળિ જવાશિયા, પડે પામે ક્લેશ. ૯
દુર્જન દાઝીને મરે, સુજન કીર્તિ સુણિ સ્વચ્છ;
પવન સુગંધિ સ્પર્શતાં, મરે તરફડી મચ્છ. ૧૦
દિલમાં દાઝે દુર્ગુણી, પરોક્ષ કરતાં બોધ;
ચોર તણી નિંદા કરે, કોળી કરે વિરોધ. ૧૧
સત્યપણું સાબિત થયે, દ્વેશી ન તજે દ્વેષ;
પ્રતિવાદી સાચો ઠરે, વાદી વેર વિશેષ. ૧૨
પાપી જન પશુ જાતિની, સરખી રીત સદાય;
ડર દેખી પાછો હડે, સાલસ પર સજ થાય. ૧૩
જ્યાં જ્યાં જૈને જન વસે, ત્યાં ભયનો આભાસ;
ખગ જનથી ડરિ પુર તજે, વનમાં વનચર ત્રાસ. ૧૪

[1] જલદ—વરસાદ.

દુઃખ પોકાર્યે દુષ્ટને, ક્ષમા ન ઉપજે દીલ;
વાઘ અજા પોકાર સુણી, ધરે ન ઘડિયે ઢીલ. ૧૫

ડગે તેહને દુષ્ટ જન, નડે જેમ જમદૂત;
નક્કી અધિક અધિક નડે, બિયે તેહને ભૂત. ૧૬

વાઘ સાપ વશ કુટિલ જન, કરત ન જો કર્તાર;
ગફલત રાખત ગુણિ જનો, ચૂકત વારંવાર. ૧૭

દુષ્ટ તજે નહિ દુષ્ટતા, કદિ કરિયે સત્કાર;
નિત્ય દુધ પાઓ નાગને, પણ કરડે કોવાર. ૧૮

દુર્જનને ગુણ દીજીયે, કરે આપ અપકાર;
પ્રથમ હણે દેનારને, મર્કટ કર તરવાર. ૧૯

દુર્જનનાં કૃત્ય દેખિને, કરે મહાજન માફ,
પણ ઇશ્વર સાંખે નહિ, કરે અદલ ઇન્સાફ. ૨૦

ચિતમાં ચાહો તેટલી, તમે કરો તદબીર;
કથિર કદી ન કનક બને, કનક ન થાય કથીર. ૨૧

દુષ્ટ ન દુષ્ટપણું તજે, કરિને તીર્થસ્નાન;
ઝેર ઝબોળ્યું દૂધમાં, ઝેરજ રહે નિદાન. ૨૨

સજ્જન સમ ગણિ સેવતાં, દુર્જન સુજન ન થાય;
એરંડે રસ નવ ચડે, શેલડી સંગ સિંચાય. ૨૩

શીખામણના શબ્દ તે, કહિયે નહિ ખળ સંગ;
પથરે કાદવ ઢાંકતાં, ઉડે છાંટા અંગ. ૨૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

શ્વાન ભસે ગજરાજ ગણે નહિ,
 જ્ઞાનિ ગણે ન અજ્ઞાનિની ગાળો;
જાય જવાસો સુકાઇ સુણી ઘન,
 દુષ્ટ સુણી પર કીર્તિ દુખાળો;
હંસ સમીપ સદૈઇવ વસે પણ,
 કાગ કદાપિ મટે નહિ કાળો:
સજ્જન સંગ થકી દલપત્ત,
 સુલક્ષણ લે ન કુલક્ષણવાળો. ૨૫

દોહરા.

બાથ ભરી ભેટ્યા થકી, કરિયે નહિ વિશ્વાસ,
ફોફળને લે બાથમાં, સડી કરે વિનાશ. ૨૬

દૂરથી રહિયે ચેતતા, જો : : વશિયે સંગ;
કદીક સડી આપણી, આપણું કાપે અંગ. ૨૭

સિંહનું દૃષ્ટાંત—ઇંદ્રવિજય છંદ.

સિંહતણી કરિયે કદિ સોબત,
 મસ્ત થએ ન મહોબત રાખે,
લોપ કરે હિત કોપ કરી પછિ,
 નિર્દય થઇ પળમાં હણિ નાંખે;
મિત્ર અમિત્ર ન તત્ર ગણે,
 તન ચામડિ ચીરિ ચુપેચુપ ચાખે,
તે દલપત્ત ભલો પણ દુષ્ટ,
 અદાવત રાખી નડે ભવ આખે. ૨૮

ગધેડાનું દૃષ્ટાંત.

દુષ્ટથકી દુર જૈ વશિયે ખશિયે,
 ખળનો પરખી પડછાયો,
હેત નિહાળિ થવું નહિ હર્શિત,
 શું થયું જો ગુણ વર્ણવી ગાયો;
ગર્ધવની કદિ થાય ન ગાય,
 ગમાર ભલે જમુનાજળ નાહ્યો,
દુષ્ટનિ સોબતથી દલપત્ત,
 નથી જગમાં સુખ કોઇ કમાયો. ૨૯

દોહરા.

સદ્ગુણથી સજ્જન દિસે, ભણ્યાતણો નહિ ભેદ;
ભણ્યો તોય રાક્ષસ રહ્યો, રાવણ ચારે વેદ. ૩૦

નિશાળમાં નાદાન જઇ, વડા થાય વિદ્વાન;
પણ ન ટકે માણસપણું, નાદાને નાદાન. ૩૧

છપ્પો.

ભણિ ગણિ થાય ભણેલ, અહંપદ ઉરમાં આવે,
અધિક મળે અધિકાર, જુલમથી હુકમ બજાવે;
જો પામે જર જોર, ફેલમાં પડે ફસાઇ;
બને બહુ બળવંત, કરે જયમ કામ કસાઇ;
સદગુણ દલપત શોભે નહિ, જાત માનવી માત્રને,
અવળાં કારજ અદકાં કરે, પદવી મળે કુપાત્રને. ૩૨

મનહર છંદ.

અરે ઝેર અભિમાન તજ કડવાશતણું,
કુટિલના કથનની એવી કડવાશ છે;
વાયસ ઠગાઇતણો તજી દે વિશેષ ગર્વ,
એવી ઠગાઇનો ઠાઠ ઠગ લોક પાસ છે;
નિરદયપણાનું નહિ રાખીશ તું વાઘ માન,
દયાહીણ એવા દેશી રાજાઓના દાસ છે;
મન વિષે મોકું જમદૂત શું ગુમાન રાખે,
ઘણા દુષ્ટ જુલમીનો જગમાં નિવાસ છે. ૩૩

દોહરા.

નિર્લજ નર લાજે નહિ, કર્યે કોટિ ધિક્કાર;
નાક કપાયું તો કહે, અંગે ઓછો ભાર. ૩૪
નિર્લજ જો લજ્જા ધરે, સરે ન સ્વારથ કામ;
જો વેશ્યા શરમાય તો, દેખે નહિ કદિ દામ. ૩૫
નિર્લજ નિર્લજતા કરી, પોરસ[1] ધરે અપાર;
ભાંડ અધિક ભુંડું ભણી, જાણે હું હુંશિયાર. ૩૬

કામીને સગપણ કશું, ભૂખ્યાને શું અખાજ;
પાપીને મન પાપ શું, નિર્લજને શી લાજ. ૩૭

મનહર છંદ.

દીઠો એક લોહ દંડ, અખંડ પ્રચંડ પંડ,
કાઠથી કઠોરને અનત્ર દીસે આવતાં,
દુધ દધિ ઘૃત મધ પાઇએ જો પંચામૃત,
નરમ ન પડે અંગ અત્તર લગાવતાં;
મધુર વચનની મધુરતાથી માને નહીં,
જડ જેવો જડ સમજે ન સમજાવતાં;

કહે દલપત એવા કઠોરની કાયા નમે,
તાપથી તપાવી માર મારીને નમાવતાં. ૩૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

તે જણ્ય તાડ ન શબ્દ સુણી,
ઠિક થૈ વિચરે ચિત ચેતિ સુઠામે;
મધ્યમ જાતિ તુરંગમ તે,
સજશે ગતિ ચાબુક ચોટ ઉગામે;
ટાટવું[2] છો તન તાડનથીજ,
ગતીજ કરે શુભ મારગ સામે;
ગર્ધવ પીઠ પડે ડફણાં,
પણ પાંશરિ ચાલ પુરી નવ પામે. ૩૯

દોહરા.

શઠને તો શિક્ષા વિના, કદી ન આવે સાન;
કહિયે પશુને કરગરી, તો ન તજે તોફાન. ૪૦

ઇંદ્રવિજય છંદ.

કોમળ તાત કરે પણ ઘાત,
ઘણી ઘટમાં ઘડિમાં ઘર ઘાલે;
આતુરતા બતલાવિ અહોનિશ,
ચાતુરતા ચિતમાં ધરિ ચાલે;
સ્વારથ સાધિ ઉપાધિ તણું ખળ,
ઝાડ કરી ઝટ મારગ ઝાલે;
દોસ્તિ કિધે દલપત્ત કહે,
દિલ સંકટના બહુ કંટક સાલે. ૪૧

મચ્છર મારવાના સાંચાનું દ્રષ્ટાંત.

શીતળ શાંત સ્વભાવ સજે,
ખળ માનવિ મચ્છર મારણ સાંચો;
વીશવસા વિશ્વાસ વસે,
ઉપજે નહિ ખેદ પડે નહિ ખાંચો;
વાત વિશેષ કહે દલપત્ત,
સ્રીબોધ વિષે વિગતે કરી વાંચો;
ડંડક દેખિ રહે ડરિ મચ્છર,
ચંચળ થૈ પકડે પછિ સાંચો. ૪૨

ખાખરાના ઝાડનું દ્રષ્ટાંત.

જો ભરપૂર ભલાઈ દિસે પણ,
ક્રૂર થઇ પછિ કાળજ કાપે;
ખૂબ ખિલ્યો દરસે તરૂ ખાખર,
આખર તો કડવાં ફળ[1] આપે;
તેમજ દુષ્ટ તમામનણી ગતિ,
મિત્ર થઇ મન આપણું માપે;
મિત્ર મટી દલપત્ત કહે પછિ,
શત્રુ સમાન સદૈવ સંતાપે. ૪૩

કૃતઘ્રી વિશે.

દોહરા.

કૃતઘ્રીને જે ગુણ કર્યો, વસ્તુનો વણસાડ;
ગદ્ધે ખાધું ખેત્ર તે, નહિ પુણ્ય નહિ પાડ. ૧
કૃતઘ્રીને જે આપિયું, ખાય ત્યાં લગી પ્રીત;
ખાતાં સુધી ભસે નહિ; શ્વાન તણી એ રીત. ૨
ગુણ જે કર્યો ગમારને, ધરી ધૂળમાં ધૂળ;
બાવળીયો બળીયો બની, સહાય આપે શૂળ. ૩
વળતે દિન ન વિસારિયે, સુખ દિધું દુઃખકાળ;
ઉનાળે જળ આપતાં, ફળે રતે તરૂ શાલ. ૪

---

૧. પોરસ—ઉત્સાહ ૨. હલકી જાતનું ઘોડું.

૧. ફળ—પીતપાપડો.

મૂર્ખ વિશે.

છપ્પો.

વણ પૂછ્યાથી વેણ, ઘણાં બોલે તે ઘેલો,
ખોદી ખાડો ખૂબ, પંડે પડે પણ પહેલો;
ન કર્યાનું કરિ નિત્ય, ચિત્ત ચેતી નવ ચાલે;
પરનું પોતાતણું, ઘણું ઘેલો ઘર ઘાલે;
વળિ વહેલો વળગે વાદમાં, છેલ્લો છેક છુટી પડે,
દિનદિન દિલમાં દલપત કહે, ઘાટ ઘણા ઘેલો ઘડે ૧

દોહરા.

બુદ્ધિ વગરનું માનવી, સમજે પશુ સમાન;
વાનરને પણ છે જુઓ, હાથ પાય મુખ કાન. ૨
આવા નરની વાતથી, આ વાનરની વાત;
ખુશિ થૈ સુણિએ જાતથી, ખુશિ થૈ સુણિયે જાત. ૩
જડને જે કો ગુણ કરે, ઘડે તેહનો ઘાટ;
નીરે તાર્યું કાષ્ટને, શિરપર પાડી વાટ. ૪
જગ મધ્યે જૂદાં નથી, ગાંડા જનનાં ગામ:
ગુણહીણા તે ગાંડિયા, દીસે દલપતરામ. ૫
મૂરખ ન ચહે સ્વર્ગસુખ, ખાન પાન ગુલતાન;
શિશુ શું કરે સુવર્ણને, ભક્ષ કર્યાનું ભાન. ૬
મોટા સાથે માન લૈ, ગુણ હિણ નહિ વખણાય;
હરિ સાથે પૂજાય પણ, મૂર્ખજ શંખ ગણાય. ૭
વસે ઘેર જઇ એનને, ગણાય અવગુણ ગૂઢ;
લક્ષ્મી-વરને કર વશી. શંખ મનાયો મૂઢ. ૮
અણુસમજુ ને આખલો, સમજો ગુણે સમાન;
સમજાવ્યા સમજે નહી, તાડનથી લે સાન. ૯
માર વગર માને નહી, જડ માણસ પશુ જાત;
કરતાં જુલમ હઠે નહી, વિનયતણી સુણિ વાત. ૧૦
એકે પણ સંપૂર્ણ ગુણ, જનમાં નથી જરૂર;
સંપાદન કરિ સ્વલ્પ ગુણ, મૂર્ખ થાય મગરૂર. ૧૧
મૂર્ખ વિચારે સુજ વિના, કશું ન સુધરે કામ;
જાય બળદથી બાર ગણી, આગગાડિ પરગામ. ૧૨
ગોષ્ટિ કરવી નવ ગમે, બુધને મૂરખ સાથ;
કદી કાગળ બોલે નહિ, ચડી અભણને હાથ. ૧૩
પકડી કજીઓ પારકો, શીદ કરે સુખ હાણ;
ચિતા પરાઇમાં બળે, એવો કોણ અજાણ. ૧૪
ઉપાય છતાં અબુધ જન, દે ઇશ્વરને દોષ;
છતિ છત્રી ઓઢી નહિ, મેહ ઉપર શો રોષ. ૧૫

વ્યાઘાતાલંકાર.

ભણ્યો નથી હું ભવ વિષે, લખી ન જાણું લેશ;
માટે કામ મુસદ્દિનું, સોંપો મને નરેશ. ૧૬

ગમાર બાવની.

કરી ભરૂંસો કર્મનો, કહે થશે થનાર;
આપ તજે ઉદ્યોગને, એ પણ એક ગમાર. ૧૭
આખાની આશા થકી, અરધો તજે આહાર;
પછી પૂરો પસ્તાય છે, એ પણ એક ગમાર. ૧૮
જે વસ્તુ જાતિ રહે, એનો શોક અપાર;
કરે સદા સંભારીને, એ પણ એક ગમાર. ૧૯
તેલ તુલ્ય અંતર તપે, મૂકે વળી વઘાર;
બળતાને બાળે બહુ, એ પણ એક ગમાર. ૨૦
કરે વિચાર કર્યા વિના, અવસર વિરૂધ ઉચાર;
સમય વિશે સમજે નહી, એ પણ એક ગમાર. ૨૧
જેની સોબતથી થયું, અતિ દુઃખ એક વાર;
વળિ તેની સાથે વસે, એ પણ એક ગમાર. ૨૨
જાણે જે જેની જીભે, નિકળે સદા નકાર;
તોપણ માગે તે કને, એ પણ એક ગમાર. ૨૩
સહજ વાતમાં સર્વ પર, ખોટો રાખે ખાર;
વેર વધારે વિશ્વમાં, એ પણ એક ગમાર. ૨૪
સહસા કામ સમેટિને, વળતી કરે વિચાર;
પાણી પીને ઘર પૂછે, એ પણ એક ગમાર. ૨૫
વાદે નાણું વાવરે, આપે બની ઉદાર;
કરજ કર્યાનો ડર નહી, એ પણ એક ગમાર. ૨૬
નિજ દુર્ગુણ દેખે નહી, પદ નિંદાપર પ્યાર;
છિદ્ર ઉઘાડે અવરનાં, એ પણ ગમાર. ૨૭
ભૂતળમાં ભૂંડાઇનો, ભરે ભલો ભંડાર;
સાબાશી સપને ન લે, એ પણ એક ગમાર. ૨૮
સારૂં નરસું શોધિને, જુએ ન સાર અસાર;
ગોળ ખોળ સરખાં ગણે, એ પણ એક ગમાર. ૨૯
છત ઝાઝી ઘરમાં છતાં, નામ ધરે નાદાર;
કૃપણપણું પોતે કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૦
કરે પરાક્રમ પણ ધરે, અવરતણો આધાર;
અલ્પે ન મળે આપ બળ, એ પણ એક ગમાર. ૩૧
સમજે જે હું સહજમાં, પામિશ સાગર પાર;
પંડ બળે તરવા પડે, એ પણ એક ગમાર. ૩૨
ઘરધણિયાણીથી લડી, બાળી દે ઘરબાર;
વિમાસણ વળતી કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૩

કરી ન પ્રાજે કોઇ હીન, વળતી વધે વિકાર;
ભારે પીડા ભોગવે, એ પણ એક ગમાર. ૩૪
વિખનું જોવા પારખું, લે મુખ માંહિ લગાર;
મોહી વગર મોતે મરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૫
કન્યાનું માગું કરે, એ તો સૌ સંસાર;
પણ વહુનું[1] માગું કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૬
વાદ ન જાણે વૈદની, અનુભવ નહિ આજાર;
વૈદ બની વૈદું કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૭
ટંટો ટુંકો થાય તો, વળી કરે વિસ્તાર;
લડાઈથી લાજે નહી, એ પણ એક ગમાર. ૩૮
નિઃસંશય ઉત્તર મળે, તોય કરે તકરાર;
વ્યર્થ વદે વળિ વાદ બહૂ, એ પણ એક ગમાર. ૩૯
સમજે જે જન સર્વથી, હુંજ ઘણો હુંશિયાર;
પછી ન પૂછે કોઇને, એ પણ એક ગમાર. ૪૦
અંતર કેરા ઉભરા, બકિને કહાડે બહાર;
જોગ્ય અજોગ્ય જુએ નહી, એ પણ એક ગમાર.૪૧
ચડે નજર જન ચાલતાં, ચાલે લારો લાર;
પ્રીતે નહિ પરિણામને, એ પણ એક ગમાર. ૪૨
વિરૂદ્ધ દીસે વિશ્વમાં, એમ સજે શણગાર;
અપજશથી નવ ઓસરે, એ પણ એક ગમાર. ૪૩
કરે ખુશામતખોર જન, વખાણ વારંવાર;
સાચું માને સર્વ તે, એ પણ એક ગમાર. ૪૪
આગળ કહે અમીર તું, પાછળ કહે કુંભાર;
એવાને નવ ઓળખે, એ પણ એક ગમાર. ૪૫
ઉપજ ખરચના આંકનો, શોધે નહિ સુમાર;
વણ લેખે ધન વાવરે, એ પણ એક ગમાર. ૪૬
પ્રથમ ચડાવી પુષ્પને, છેવટે છાંટે છાર;
ધમ્યું કનક ધૂળે ધરે, એ પણ એક ગમાર. ૪૭
સ્વારથ સાધ્ય સમે કરે, સ્નેહીનો સંહાર;
થોભ ન રાખે લોભનો, એ પણ એક ગમાર. ૪૮
છેતરવા જન જાતને, હિકમત કરે હજાર;
નીતીની રીતી તજે, એ પણ એક ગમાર. ૪૯
કથને જનનાં કાળજાં, કાપે જેમ કટાર;
ચતુરપણું ચિતમાં ગણે, એ પણ એક ગમાર. ૫૦

૧. કોઇએ પોતાને વાપરવા ચીજ માગી લીધી હોય તે વેચાતી માગે.

પાછળ જેના પંડને, કરે સહુ ધિક્કાર;
એવાં જેનાં આચરણ, એ પણ એક ગમાર. ૫૧
ભોળપણાથી ભૂમિમાં ઠગાય દારોદાર;
કપટ કશું ન કળી શકે, એ પણ એક ગમાર. ૫૨
વણ તેડાવ્યે વળિ વળી, આવે વાર અઠાર;
વણ બોલાવ્યો બહુ બકે, એ પણ એક ગમાર. ૫૩
હસે ભસે લડવા ધસે, ભરી સભા મોઝાર;
માણસની મરજાદ નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૫૪
ગુણ તો એક ગણાય નહિ, અવગુણનો અવતાર;
મિથ્યા માન ધરે ઘણું, એ પણ એક ગમાર. ૫૫
તનની પીડા ટાળવા, કરે નહિ પ્રતિકાર;
ભરૂંસો કરે ભવિષ્યનો, એ પણ એક ગમાર. ૫૬
માલ તજી મીઠાશનો, વિખની ભરે વખાર;
સાલે સૌને સાલ સમ, એ પણ એક ગમાર. ૫૭
પરનારીની પ્રીતથી, ખાંતે મળે ખુવાર;
જર, જશ ને જોબન ખુએ, એ પણ એક ગમાર. ૫૮
ઉદ્યમને અળગો ધરી, જીતે રમે જુગાર;
ઇચ્છે ધન એમાં થકી, એ પણ એક ગમાર. ૫૯
પાપે પેટ ભરે સદા, ચહે સ્વરગ સંચાર;
ભભકો રાખે ભગતનો, એ પણ એક ગમાર. ૬૦
પક્કા પાખંડીતણો, પણ રાખે પતિયાર;
ખત્તા ખાય ખરો પછી, એ પણ એક ગમાર. ૬૧
જોતાં કઇક જતા રહ્યા, જન જમરાજદ્વાર;
તોપણ તેનો ત્રાસ નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૬૨
વેગે કલાક વહી ગઇ, ઉગ્યા પછી અગ્યાર;
તોય ન ચેતે ચિત્તમાં, એ પણ એક ગમાર. ૬૩
પોતે સોંપે પુત્રને, અન ધન ને આગાર[1];
વેઠે સંકટ વૃદ્ધ થઇ, એ પણ એક ગમાર. ૬૪
વૃદ્ધપણે પરણે વળી, નાની સરખી નાર;
વળતી હેરે હેરણાં, એ પણ એક ગમાર. ૬૫
પ્રભુ કરૂણાથી પૃથ્વીપર, થઇ સૂબો સરદાર;
આશિષ લે નહિ અવરની, એ પણ એક ગમાર. ૬૬
ઉપકારી જનનો કદી, ઉર ન ધરે આભાર;
દુનિયામાં દલપત કહે, એ પણ એક ગમાર. ૬૭
કાં તો વગર ભણ્યો ભલો, કાં તો ભલો ભણેલ;
અધવધરા જનથી જુઓ, બહુ બિગાડ બનેલ. ૬૮

૧. આગાર—ઘર.

ઇંદ્રિવિજય છંદ.

વેણુ ઉચ્ચાર વિચાર વિના,
કરતો ફરતો નરશંખ સરખો,
શોધક સંગ વિરોધ કરી,
ગણિ બોધક બોલ અતોલજ તીખો;
પાઠક પાસ પુરા દસ પાઠક,
સાઠ રોજ સુધી નહિ શીખ્યો.
શિક્ષકની શિખતો ન શિખામણ,
ભિક્ષુક થૈ ભવમાં પછી ભીખ્યો.

દોહરો.

તાબુત શું જોશો તમે, મન રાખો મજબૂત;
સમજાવ્યું સમજે નહિ, તે પંડે તાબૂત. ૭૦

સોરઠા.

વિદ્યા વિવિધ પ્રકાર, શિક્ષણ શિખવે સ્નેહથી;
ભણે નહિ ભણનાર, શિક્ષક તેને શું કરે? ૭૧
રહિ સુજનોની સાથ, દિલથી ન તજે દુષ્ટતા;
આમે ભીડે બાથ, સુજનો તેને શું કરે? ૭૨
યથાર્થ વાત જરૂર, સાચાં શાસ્ત્રો તો કહે;
અવળું સમજે ઉર, શાસ્ત્રો તેને શું કરે? ૭૩
શિલા સુધારણ કામ, સલાટ ટાંકે ટાંકણે;
ટુકડા થાય તમામ, સલાટ તેને શું કરે? ૭૪
સાચા સાથે જાય, પણ જૂઠું જીભે વદે;
બંધનથી બંધાય, સાચો તેને શું કરે? ૭૫
સંગત રાખે શુદ્ધ, શુદ્ધ સ્વભાવ સજે નહિ;
એવો હોય અબૂધ, સંગત તેને શું કરે? ૭૬
સાચા ખોટા દામ, સરાફ સમજાવે સદા;
તોપણ ચહે તમામ, સરાફ તેને શું કરે? ૭૭
રહે દિવસ ને નીશ, શાણા મંત્રી સમિપમાં;
મનસ્વિ[૧] હોય મહીશ, શાણા તેને શું કરે? ૭૮
શૂરા હોય સિપાઇ, હોય નૃપતી હિમત રહિત;
રાખે નહિ ઠકરાઇ, શૂરા તેને શું કરે? ૭૯
સજવાને શણગાર, સોની સજી આપે સરસ;
નાક વિનાની નાર, સોની તેને શું કરે? ૮૦
હેત સહીત હમેશ, સુખ આપે સ્વામી ઘણું;
કામની તજે ન કલેશ, સ્વામી તેને શું કરે?
સખિયો મળી સદાય, જવા સાસરે સૌ કહે;
જો જુવતી નહિ જાય, સખિયો તેને શું કરે? ૮૨
શેઠે સોંપ્યું કામ, નોકર દિલ દે નવ કરે;
દાખે દલપતરામ, શેઠ તેને શું કરે? ૮૩

ચોપાઈ.

વધામણી વીવાની કહી, મૂરખને મોકલીયો તહી;
અવળું સવળું જઈ ઉચરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૮૪
જેનું જે જાણે નહિ નામ, તેને ભળાવિયે તે કામ;
કારજ તેથિ કશું નવ સરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૮૫
ઓળખિ ન શકે અક્ષર એક, છૂટો ફર્યો રમતમાં છેક;
વળી વેપાર વડા આદરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૮૬
હરફ ન જાણે હોય હજામ, કરે વળી વૈદકનું કામ;
પછી પરાયા પ્રાણજ હરે, વિવાની વરશી તે કરે. ૮૭
બોલિ ન જાણે વિગતે બોલ, તેનો તે શો કહિયે તોલ;
સભા વિષે પછી જો સંચરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૮૮
નીતિનું તો ન મળે જ્ઞાન, પૃથ્વિપતિનો થાય પ્રધાન;
સંધિ વિગ્રહ શું સાંભરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૮૯
ભય નિર્ભયનું ન મળે ભાન, એને કરિયે આગેવાન;
તો લશ્કર તે સઘળું મરે; વીવાની વરશી તે કરે. ૯૦
સજે ભલો શોભીતો વેષ, લાયક ગુણ તો ન મળે લેશ;
તેનાથી કંઈ શું સૂધરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૯૧
સદૈવ સારૂં કરવા ચહાય, પણ એનાથી અવળું થાય;
વિવેક તે ક્યાંથી વાવરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૯૨
આપનું કામ બિગાડે એમ, તો બીજાનું સુધારે કેમ;
અકલ વિના મહેનત ઉગરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૯૩
જીવ વિના કામે જે જાય, ખેદ ધરે ને ખુશી ન થાય;
ફોગટ જઇને પાછો ફરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૯૪
દિલથી કહે છે દલપતરામ, જેના લાયક નહિ જે કામ.
તેમાં હોંસે હિમ્મત ધરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૯૫

વહેમ વિશે.

દોહરો.

કેમ વહેમની વારતા, પંડિત કરે પ્રમાણ;
માને મૂરખ માનવી, આપે હોય અજાણ. ૧
મંત્ર જંત્ર ને મેલડી, તે તો તૂત્તે તૂત;
વળગે પૂરા વહેમથી, ભોળા જનને ભૂત. ૨
ભડકણ ભોળા ભાઇને, ભાસે સાચું ભૂત;
તપાસતાં તે તો ઠરે, ભૂત નહિ પણ તૂત. ૩

---

૧. મનસ્વિ–મનમોજી.

મનહર છંદ.

ભૂપના ભવનમાં સુતો ગમાર ગામડિયો,
ઘડીઆળ ઘોષ સુણી ભડકીને ભાગે છે;
ધુમ સુણી બહુ લોકે કારણ પુછ્યું તો કહે,
છે તો ઘર ઠીક પણ બીક બહુ લાગે છે;
નકી ભૂત થાય મરી જાય જે નવા ઘરમાં,
આ ઘરમાં ભાઇ ભારે ભુતાવળ જાગે છે;
રાત અરધીક જ્યારે જાય દલપતરામ,
ઘણુણુણુ ઘણુણુણુ, ઘંટડીઓ વાગે છે. ૪

દોહરો.

એક ધુણે અબધુત થઇ, જેવો જમનો દૂત;
છે તો તૂતેતૂત પણ, ભાસે સાચું ભૂત. ૫
આગગાડિ ને તારનો, ખરેખરો છે ખેલ;
એથી કશો અધિક નથી, બીજો ખેલ બનેલ. ૬
જાણો તે પણ જુક્તિ છે, મંત્ર નહિ પણ જંત્ર;
તેથી બીજા તુચ્છ છે, જાદુ તમાસા તંત્ર. ૭
તે રીતે રચનાર પણ, માણુસ અવશ્ય મેવ;
દૂત નહિ તે દેવના, નહિ દુનિઆના દેવ. ૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પારણ મંત્ર ખચીત ક્ષમા,
મન મોહન મંત્ર રૂડી ચતુરાઇ,
સ્તંભન મંત્ર સદા સનમાન,
પ્રકર્ષણ મંત્ર સ્નેહ સચાઇ;
એમ ઉદ્યોગિપણુંજ ઉચાટન,
વાણિ ભલી વશકારક ભાઇ;
અન્ન સજીવન ઔષધિ છે,
દલપત કહે જળમાં અમૃતાઇ. ૯

દોહરા.

માન્યાથી જો માનતા, દેહ દરદ દુર જાય;
તો સઘળા શ્રીમંતને, દેહ દરદ નવ થાય. ૧૦
એકી બેકી ઉપરે, ભાખે ભવિષ્ય વાણ;
એજ પ્રકારે આશરે, જ્યોતિષનું ફળ જાણ. ૧૧

મનહર છંદ.

સીતાપતિએ ન જાણ્યું સીતાનું હરણ થશે,
સીતાએ ન જાણ્યું જે સંન્યાસી પ્રતિકૂળ છે;
દેવપતિએ ન જાણ્યું દમયંતી નહિ પામું,
નારદે ન જાણ્યું મોહિની તો માયામૂળ છે;
ગૌતમે ન જાણ્યું જે આ કૂકડામાં કપટ છે,
શુક્રે ન જાણ્યું જે ઝારીમાં સંકટ શળ છે;
કહે દલપતરામ આજ કળિકાળ મધ્ય,
જોષીયો ભવિષ્ય જાણે ધારવું તે ધુળ છે. ૧૨

છપ્પો.

રવિને શિર રિપુ રાહુ, ચંદ્ર ક્ષયરોગી આપ,
મંગળ છે અંગાર, બુધ શિર કલંક છાપ;
ગુરુ[૧]એ ગુમાવિ નારિ, શુક્ર આંખે છે કાણો,
શનિ લૂલો સર્વદા, રાહુ શિર વિના ગણાણો;
વળિ કેતૂને તો ધડ નથી, એમ નવે દુખીયા થયા,
ગ્રહ નડવાથિજ દુઃખ થાય તો,ગ્રહને ગ્રહો નડયા કિયા૧૩

દોહરો.

કન્યાશાળા અગ્નિરથ, આદિક ઉપજ્યાં જેમ;
દેખી દિલ દાઝે બળે, વિશેષ જેને વહેમ. ૧૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

માનિ લિધાથિ થયું મન માનતું,
ક્યાંઇ કદાપિ સુણ્યું નથિ કાને,
સત્યજ સત્ય ગણાય સદૈવ,
અસત્ય ગણાય અસત્ય નિદાને;
શું થયું જો દલપત કહે કદિ,
લેખ લખ્યો શુભ પુસ્તક પાને,
વ્યર્થ કુટે શિદ અર્થ સરે નહિ,
પથ્થરને મણિ પારસ માને. ૧૫

દોહરો.

ભોળા જન વિદ્યા ભણી, વહેમ તજી વખણાય;
વહેમીના સહવાસથી, વળિ તે વહેમી થાય. ૧૬

મનહર છંદ.

કોગળીયું આવ્યું તે તો ભંગિયે ચલાવ્યું કહે,
મોટા એ તો મૂર્ખ કારભારિયો કુઢંગિયા;
વાંક વિના ભંગીયાને મારીને ભગાડી મુકે,
પશુ જેવા પોતે કાં તો વડા છે વિહંગિયા;
સંહારવા રિપુ શસ્ત્ર પોતાને સજવાં પડે,
શસ્ત્ર વિના અરિ મારે, ભંગિયા કે ફૂંગિયા;
સર્વ કારભાર એનો ભંગિયાને સોંપો ભાઇ,
ભોળા કારભારીઓથી ભલા ડાહ્યા ભંગિયા. ૧૭

૧. ગુરુ-બૃહસ્પતિ.

દોહરો.

દેખી પણ નહિ માનિયે, વગર વિચારી વાત;
દીસે ફરતો સૂર્ય પણ, ફરે પૃથ્વી સાક્ષાત. ૧૮

અભિમાન વિષે.

દોહરા.

માણસને અભિમાનથી, મળે ન કદિયે માન;
ઉલટું અપમાનજ મળે, નકી ઠરે નાદાન. ૧
અભિમાને દુખ ઉપજે, અભિમાને જશ જાય;
મિથ્યા અભિમાને કદી, જીવનું જોખમ થાય. ૨
અરે વૃથા અભિમાનમાં, કશો મળે નહિ માલ;
[1]જીવરામ સમ જગતમાં, હીણા થાશે હાલ. ૩
આ મિથ્યા અભિમાન છે, ખરીજ ઉંડી ખાડ;
પડે તેહના પંડનાં, હરેક ભાગે હાડ. ૪
અરે વૃથા અભિમાનથી, સરે ન એકે અર્થ;
થાય મનુષ્યમાં મશ્કરી, ઉપજે અધિક અનર્થ. ૫
ઉપજે નહિ અભિમાનથી, અમૃત તણો ઉઘાડ;
અરે વૃથા અભિમાન તો, ઝેરતણું છે ઝાડ. ૬
સ્વાદ નથી સુગંધ નથી, નથિરે પુષ્પ પરાગ;
અરે વૃથા અભિમાન તો, કહિએ કાળો નાગ. ૭
અભિમાનીને અંતરે, સ્વપ્ને પણ નહિ સૂખ;
થાય વૃથા અભિમાનથી, દાવાનળ સમ દુઃખ. ૮
બહુધા ઉપજે બળતરા, અંગોઅંગ અથાગ;
અરે વૃથા અભિમાન છે, અદ્ભુત બળતી આગ. ૯
માનો જો મારૂં કહ્યું, કહું તે ધરજો કાન;
ધરિ નર તન ધરશો નહીં, મન મિથ્યા અભિમાન ૧૦
કહું છું હું[2] અનુભવ કરી, ખરેખરી વળી વાત;
ઉપજે છે અભિમાનથી, ઘડિએ ઘડિએ ઘાત. ૧૧
મિત્ર નથી અભિમાન ગુણ, એતો ઉગ્ર અરીવ[3];
મિથ્યા અભિમાને ગયો, જીવરામનો જીવ. ૧૨
જે પામે જન પૂર્ણતા, તે ન કદી ફૂલાય;
પૂરો ઘટ છલકાય નહિ, અધુરો ઘટ છલકાય. ૧૩

ઉપેંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

કુભારજા પુત્ર કદી જણેલો,
કુપાત્ર વિદ્યા વધતી ભણેલો;
અધર્મિને જો અધિકાર આવે;
જુલમ ઝાઝો જગમાં જણાવે. ૧૪

દોહરા.

અલ્પ કાંઇ ગુણ આવતાં, છાકિ મગજ છલકાય;
જરૂર તે પછિ જાણવું, શેષ ગુણો ન સમાય. ૧૫
ભૂલે ભેદ ભવિષ્યના, સુરવર મુની સમાન;
માટે જન મિથ્યા ધરે, અભિમાની અભિમાન. ૧૬
કશા વિના અટકે નહી, જેમ તેમ દિન જાય;
વસ્ત્ર વિના વલકળ[1] ધરી, વન વસતા રૂષિરાય. ૧૭

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સ્વશક્તિનો સંભવ જે ન જાણે,
અનેક વાતે અભિમાન આણે;
માનિ ઘણો થૈ મગરૂર માલે,
હરેક વાતે નિજ હાથ ઘાલે. ૧૮

દોહરો.

માન હરેક પ્રકારનું, મળવા ન ધરો આશ;
જળચર થળમાં વિચરતાં, નિશ્ચે પામે નાશ. ૧૯

શૈલ છંદ.

સદા સોયનું સોયથી કામ થાય,
કૃપાણે[2] કહો કે કરી શું શકાય;
કરી શું શકે આંખનું કામ કાન,
ધરે માનવી મૂર્ખ મિથ્યાભિમાન. ૨૦

દોહરા.

આપેલો જગદીશ્વરે, હરેકમાં ગુણ હોય;
અવગણના કરિ કોઇની, ગર્વ ન ધરશો કોય. ૨૧

મનહર છંદ.

વદે વિદ્વાન એક છે આ જડ જેવો છેક,
અકલ વિનાનો એ તે કારજ શું કરશે;
અરે વિદ્વાન અભિમાન એવું આણીશ માં,
મિથ્યા અભિમાની અભિમાનમાં તું મરશે;
જડમાં તો જગદીશે ગોઠવ્યા છે એવા ગુણ;
અકલ તારી એની આગળ જળ ભરશે;
જડ જાતિ નાવ નામ, દેખ દલપતરામ,
તે વિના તારી અકલ તરીને ઉતરશે ! ૨૨

---

૧. મિથ્યાભિમાન નાટકમાં જીવરામનો દાખલો છે.
૨. હું-જીવરામે કહ્યું છે. ૩. અરિ-ઇવ-શત્રુ જેવો.

૧. વલ્કળ-ઝાડની છાલનાં લુગડાં.
૨. કૃપાણ-તરવાર.

દોહરો.

અવગુણને પણ ગુણ ગણી, ઉર આણે અભિમાન.
તો તેને શું ટોકિયે, કહે તે સુણિયે કાન. ૨૩

મનહર છંદ.

ઘૂડ કહે ઘણો જૂનો ચોખો છે અમારો ચાલ,
દુનિયાંને જૂની રીત અમારે દેખાડવી;
સૃષ્ટિ સરજ્યાં પહેલે સમે ક્યાં સુરજ હતો,
એ તો થયો નવો નવી રીત નહિ પાડવી;
હોય જાતે હલકા તે આધુનિક રીત રાખે,
ઉત્તમ જાતિ એ નવી રીતને નસાડવી;
જુઓ કેવી જગતમાં ઉત્તમ અમારી જાત,
દિવાકર દેખી નહિ આંખજ ઉઘાડવી. ૨૪

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જેને ન જાણ કદિ કોકિલ નાગ કેરૂં,
તે કાગનું કદિ વખાણ કરે ઘણેરૂં;
જેણે સુણ્યા શ્રવણ કોકિલ શબ્દ સારા,
તે કાગના સ્વર સુણી નહિ માનનારા. ૨૫

આર્યા વૃત્ત.

અટન કર્યું ન યુરોપે, મન તેને મુંબઇ નગર મોટું;
પણ પારિસ પુર પેખે, છેક પછી જાણશે છોટું. ૨૬

દોહરો.

આપ આપની અક્કલનું, સૌને ઉર અભિમાન;
ઇશ્વરની માયાતણું, અકળિત એજ નિદાન.[1] ૨૭

મનહર છંદ.

પંડિતને પતની કહે તમે તો પઢી જાણો,
આપની અક્કલ એને અધિક જણાઇ છે;
રસોઇઓ રસોઇ કરી આપી રાજાને કહે,
ચાવી જાણો તેમાં કહો કશી ચતુરાઈ છે;
વણકર વસ્ત્ર વણી આપી વાણિઆને કહે,
વકરો કરી જાણો છો તેમાં શી વડાઇ છે;
આપ આપની અધિક દેખે દલપત કહે,
સકળમાં અક્કલ અંધારે વહેંચાઇ છે. ૨૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ચોરાવિ લે કે ચિત ચોરિ રાખે,
વિદ્યાગુરૂને ગુરૂજી ન ભાખે;
જુઓ કળા એ કપટી જનોની,
કરે વડાઈ સ્વપરાક્રમોની. ૨૯
પ્રીછે ન પોતે પણ પૂછવાથી,
લાજે દિલે શિષ્યપણે થવાથી;
પુછે ગુરૂ થૈ મન મર્મ લેવા,
મિથ્યાભિમાની નર દંભિ એવા. ૩૦

દોહરો.

લટકે ઉંધે મસ્તકે, જઇ ડાળે વાગોળ;
મન જાણે મેં પગવડે, રાખ્યો ખાળિ ખગોળ. ૩૧
મિથ્યા અભિમાની મનુષ્ય, ઠાલી કરે ઠગાઈ;
તેથી તેની થાય છે, ભૂંગળ વિના ભવાઇ. ૩૨

વંશસ્થ વૃત્ત.

મિથ્યાભિમાનિ વર જેહને મળ્યો,
તે માનનીનો અવતાર તો બળ્યો;
કરે કળાપો બહુ સર્વ કાળમાં,
તેને સદા કાજળ છે કપાળમાં. ૩૩

દોહરો.

કૃત્ય કર્યાથી થાય શું, જો ન વખાણે લોક;
નહિ સુગંધ સુફળ નહી, આવળ ફૂલે ફોક. ૩૪

પાદાકુળ છંદ.

જેમાં ગુણ કે અવગુણ એકે, છાનું કદી રહે નહિ છેકે;
છોને છળથી છાનું રાખે, દુનિયાં દેખે તેવું દાખે. ૩૫

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અશક્યતાથી નહિ હાથ આવે,
તો દોષ તેમાં ઠગ તે ઠરાવે;
થાકે કદી જો કરિ કૂદકારો,
કહે નથી તે ફળ સ્વાદ સારો. ૩૬

દોહરો.

માનીને અપમાનથી, ચડે કારમો કાળ;
જો નવ ચાલે જોર તો, ફૂટે આપ કપાળ. ૩૭
ખીજી ખામી ઢાંકતાં, લાખો જાણે લોક;
અભિમાની અભિમાનથી, ફજેત થાએ ફોક. ૩૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જો પારકી કીર્તિ પડેજ કાને,
મિઠાશ તેમાં મનથી ન માને;
સ્વકીર્તિનાં ગાયન ગાય ગાજી,
મિથ્યાભિમાની મુરખા મિજાજી. ૩૯

[1] નિદાન–કારણ.

દોહરા.

અભિમાની મત આપનો, મૂકે નહિ તિલ માત્ર;
તે માટે તેથી હઠે, શાણા લોક સુપાત્ર. ૪૦
અભિમાનીને ઉચરતાં, છે સર્વે મગ છૂટ;
અંતે આપણે થાકિયે, કરતા માથાકૂટ. ૪૧
મનમાં સમજે મૂર્ખ જે, વૃથા વદું છું વાદ;
મૂખે મમત મુકે નહી, અભિમાની ઉસ્તાદ. ૪૨
અભિમાનીને અંતરે, ભાસે જો નિજ ભૂલ;
તોપણ તેની જીભથી, કદિ નહિ કરે કબૂલ. ૪૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખત્તા મળે તોપણ ખેલ ખેલે,
મિથ્યાભિમાની મમતા ન મેલે;
કાઢે કસ્યા ઉત્તર કેરિ કુંચી,
પડયા મિયાં તોપણ ટાંગ ઊંચી. ૪૪
ડરે દિલે દૂરથિ દેડકાથી,
વાણી વદે જે વડું વાઘલાથી;
કરે ખરેખાત વિચાર ખોટા,
મિથ્યાભિમાની નર મૂર્ખ મોટા. ૪૫

દોહરા.

અભિમાનીના ઉપરે, રૂઠે શ્રીભગવાન;
અંતે જરૂર એહનું, ઉતારે અભિમાન. ૪૬
રાવણ દુર્યોધનતણું, રહ્યું નહિ અભિમાન;
તોપણ તે વાતો સુણી, નવ સમજે નાદાન. ૪૭

મનહર છંદ.

કુવો શું ગરવ ધરે તેથી તો તળાવ મોટું,
તળાવથી નદીયો છે, મોટી એક એકથી;
નદીયો તે સઘળી સમુદ્રમાં સમાઇ જાય,
આકાશ ભરાય નહિ સમુદ્રો અનેકથી;
એમ એક એકથી અધિક અધિકાઈ ધરે,
વિવેકી તો ઉર એમ વિચારે વિવેકથી;
કહે દલપતરામ જાય અભિમાન આમ,
સમજે પોતાને જ્યારે છોટા છોટા છેકથી. ૪૮
વધે અભિમાન ત્યારે ઉંચી ઉંચી દૃષ્ટિ કરો,
તૃષ્ણા વધે ત્યારે નીચા નીચાને નિહાળિયે;
દુખિયાનાં દુઃખ દેખી તેઓનાથી તો વિશેષ,
સમજી પોતાને સુખી સદા મન વાળિયે;
જેમ ટાઢ પડે ત્યારે ભાળીએ સૂરજ સામું,
તાપ પડે ત્યારે છાયા ઝાડની સંભાળિયે;
કહે દલપતરામ કરીને ઉપાય આમ,
અભિમાન તથા તાપ તૃષ્ણાતણો ટાળિયે. ૪૯

દોહરો.

અધિક થકી અધિકા મળે, સરસ નરસ કરનાર,
સરસાઇ નરસાઇનો, પામી ન શકિયે પાર. ૫૦

નમ્રતા વિશે.

છપ્પો.

નમિને ચાલે નીર, ધીર નર વીર નમે છે,
ધુર્ત પુરૂષને ધૂમ્ર, ભટકતા અધર ભમે છે;
તરૂ રસવાળું[1] તેમ, વારતાં તુરત વળે છે,
કુટિલ પુરૂષને કાઠ, બિચારાં અકડ બળે છે;
અભિમાનપણાની અસર તે, સજ્જનને શા કામની,
નકિ નમ્રપણામાં નિશ દિવસ, રૂચિ છે દલપતરામની. ૧

દોહરા.

ઉત્તમ જન પર કારણે, નમેજ ઠામે ઠામ;
ઉત્તમાંગ[2] જ્યાં ત્યાં નમે, ઉદર ભરણને કામ. ૨
સારા નરસા સર્વને, પ્રેમે કરો પ્રણામ;
ઇશ્વર છે સૌ લોકના, દિલમાં દલપતરામ. ૩
પરમેશ્વર માતા પિતા કે, પાળકની પાસ;
માન મુકીને માગતાં, નહિ કીર્તિનો નાશ. ૪
જે રાખે નરમાશ તો, કરે શત્રુમાં વાસ;
બત્રિસ દાંત વચે વસે, જીભ રાખિ નરમાશ. ૫
ઉદ્ધત દુઃખ પામે અતી, નમ્ર બચે, એ ન્યાય;
નમ્ર ઝાડ નદીમાં બચે, અનમ્ર ઉખડી જાય. ૬
ખીલો ખુદ ધાતૂતણો, અતિ બરડ દેખાય;
જત્તરડામાં નીકળે, તેમ નમ્ર તે થાય. ૭
એક અદેખા જન વિના, વિનયથકી વશ થાય;
જળ સૌને શીતળ કરે, તાતા તેલ સિવાય. ૮
યોગ્ય નમ્રતા કીજિયે, અધિક કર્યે ઉપહાસ;
વાટે કરતાં દંડવત, લોક હસે ચોપાસ. ૯
અતિ નમ્રને દબાવવો, ઉન્મત્તનો એ ચાલ,
નિધિને નૌકા અતિ નમે, તો ચાંપે પાતાળ. ૧૦

---

૧. રસવાળું. પાણીવાળું, મતલબ કે લીલું.
૨. માથું.

નમ્રપણું અતિ નિરખિને, ઝેરી ન તજે ઝેર;
અજા ધરે અતિ નમ્રતા, વાઘ તજે નહિ વેર. ૧૧
વશીકરણ છે વિનયમાં, વિનયથી જન વશ થાય;
મૂરખ લોકો મંત્રથી, ઠાલા ઘણા ઠગાય. ૧૨

ભુજંગી છંદ.

અરે લોક ઠાલા ઠગાઈ પડે છે,
ઠગારાતણી ચોટમાં તે ચડે છે;
અને સત્ય તો વારતા એક એ છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૧૩
નથી મંત્રથી જંત્રથી કામ થાતું,
નથી ચીઠિ દોરા થકી વૈર જાતું;
ખરૂં વૈર તે તો વિનેથી ખસે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૧૪
વિનેથી વદે જે મુખે મિષ્ટ વાચા,
ન મારે કદી કોઇ તેને તમાચા;
નહિ તો પછી હાથ પોતે ઘસે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૧૫
અજાણ્યા જનોને ભસે શ્વાન જ્યારે,
વિનેવંત થઈ જે વદે વાણિ ત્યારે;
કહો શ્વાન તેને પછી ક્યાં ભસે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૧૬
ગમે તેમ શત્રુ ચડ્યો હોય ચાહી,
વિને વાક્ય જો બોલિયે શાંતિ સાહી;
ધરી ક્રોધ સામો પછી ક્યાં ધસે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૧૭
જનો સર્વને જીતવા જો વિચારો,
વિને વાક્ય આધીનતાથી ઉચારો;
વિનેથી દયા દીલમાંહી ઠસે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૧૮
વિનેથી વધે છે પરીપૂર્ણ પ્રીતિ,
વિનેવંત તો ભાઇ પામે ન ભ્રાંતિ;
વિનેહીન તે મૃત્યુ ફાંદે ફસે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૧૯
વિનેવંતને મિત્ર ઝાઝા મળે છે,
વિનેવંતના તાપ સર્વે ટળે છે;
વિનેવંત તે વિશ્વમાં વીલસે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૦
વિનેવંત પામે વિશેષે વિખ્યાતી,
વિનેવંતની હોય છે શાંત છાતી;
વિને હીનંને હીન જાણી હસે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૧
વિનેવંતને લોક અત્યંત ઇચ્છે,
વિનેવંતને પાછળો લોક પ્રીછે,
વિનેવંતને જાણજો જે જશે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૨
જુઓ સર્પ કે સિંહ ને રિંછ જેવા,
વિનેથી વળી થાય છે વશ્ય એવા;
વિને હીનને દુષ્ટ ભાવે ડસે છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૩
વિનેની પ્રવૃત્તિ થવા ઠામઠામે,
તપાશી દિલે તત્વ દલપત્તરામે:
રચેલા રૂડા છંદ આ દ્વાદશી છે,
વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૪

સદ્‌ગુણ વિષે.

દોહરા.

બધાંય વિદ્યા બાજનું, જીવન સદ્‌ગુણ જાણ;
વણ જીવન જો વાવીએ, હોય સકળ શ્રમ હાણ.
ઉત્તમ શુભ ગુણ એકથી, મળે જગતમાં માન;
કોકિલ મધુરા કંઠથી, કરે ખુશી જન કાન. ૨
અધુરા ગુણો અનેકથી, ગુણિજન નહિ ગણાય;
પરિપૂરણ ગુણ એક પણ વિશ્વ વિષે વખણાય. ૩

અરવિંદમુખી છંદ.

મણિ માંહિ નહિ રસ સ્વાદ સુવાસ,
પ્રકાશતણો ગુણ એક અનેક;
વળી કસ્તુરી માંહિ સુગંધ વસે,
શુભ રૂપ કે રંગ છતે નહિ છેક;
શુક કોકિલના સ્વર સુંદરથીજ,
વખાણ કરે સઉ વિશ્વ વશેક;
સનમાન સદા દલપત્ત થશેજ,
હશે ગુણ જો પરિપૂરણ એક. ૪

દોહરા.

હોય એક ગુણ અધિક તો, એક ન્યૂન ગુણ હોય;
કાગળ[1] પુષ્પ સુકાય નહિ, સુગંધી તેમાં નોય. ૫

---

1. કાગળનાં ફુલ.

એકજ વસ્તુમાં નહિ, સઘળાં સુખનાં મૂળ;
મીઠી છાયા લીંબડો, દે પણ નહિ ફળ ફૂલ. ૬
જો નિજ ગુણ ઠંડો પડે, તો ઉતરે અધિકાર;
જો પારો ઠંડો પડે, તો નીચો જાનાર.
દેખીતા ગુણ જન ગણે, અદર્શ ગુણ નહિ કોય;
અસ્ત ગણાય અમાસ શશિ, પ્રકાશ પાછળ[1] તોય. ૮
સૌએ માન્યું તે ખરૂં, ગુણ તેમાંજ ગણાય;
ધન મધ્યે કિંમત ધરી, નહિ ઓઢાય ખવાય. ૯
દુર્ગુણ તજી ગુણ સંગ્રહો, એ સૌનો ઉપદેશ;
પણ તે પોતે સમજવું, હદમાં હોય હમેશ. ૧૦
સદ્ગુણ પણ નહિ કામનો, જો પહોચે હદપાર;
આખી રાત ઉજાગરો, કરી ભણે દુ:ખકાર. ૧૧
અભ્યાસી વિદ્યા ભણે, રળતાં દોલત થાય;
ગંભીરતાદિક સદ્ગુણો, ઇશ્વરદત્ત ગણાય. ૧૨
સમૃદ્ધિ સાથે સદ્ગુણો, ઠરે કોઇકિજ ઠામ;
સોનું તથા સુગંધ ક્યાં, દીસે દલપતરામ. ૧૩

દુર્ગુણ વિષે.

દોહરા.

બળ નિષ્ફળ હિંમત વિના, દેશ સંપ વિણ વ્યર્થ;
વિત્ત વ્યર્થ વિદ્યા વિના, અગુણે ઇલમ અનર્થ. ૧
ઉગતો અવગુણ ટાળિયે, તેજ ટાળવા જોગ;
વળે નહિ વ્યાપી ગયો, રગરગમાં જે રોગ. ૨
જાય નદી જળ પૂર પણ, જળાકાર રહી જાય;
જાય જુવાની જનતણી, દુર્લક્ષણ દેખાય. ૩
નિજ દુર્ગુણ દેખાય નહિ, પર દુર્ગુણ દેખાય;
નિજ વાંસો દેખાય નહિ, પરવાંસો પેખાય. ૪

મનહર છંદ.

સારૂં સારૂં શોધવાને ધારૂં જ્યારે મારૂં મન,
સારૂં તો સ્વલપ ઠામ ઠામ તો નઠારૂં છે,
મીઠું પાણી મેદનીમાં દીઠું કોઇ કોઇ ઠામ,
ખૂબ તો ખચીત મહાસાગરમાં ખારૂં છે;
આદિત્યની આસપાસ છે આકાશમાં પ્રકાશ,
આશમાની રંગ આ અધિક તો અંધારૂં છે,
કામ સત્ય નામનું ન નિંદે દલપતરામ,
સૃષ્ટિતણા સ્વામિયે જે સરજ્યું છે તે સારૂં છે. ૫

દોહરા.

દીર્ઘવાનના દુર્ગુણો, સહેજ ન જાણ્યા જાય;
શુક્ર સંક્રમણ સૂર્યમાં, દુર્બિનથી દેખાય. ૬
અલ્પ ચિન્હ ઉપર થકી, સમજી લેયે સાર;
લખતાં ઉત્તર જાણિયે, મીંડું વળે નકાર. ૭

ચોપાઈ.

કૌતક દેખી હરખી હસે, દુ:ખ દેખી આંખે જળ જશે;
ડર દીઠે કાયા કંપાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૮
તેમજ ઓછો તોળે તોલ, બોલે જૂઠા જૂઠા બોલ;
ચીજ જરૂર તે ચોરી જાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૯
માણસનું ઉપજે જ્યાં મર્ણ, શોક કરે નહિ સુણતાં કર્ણ;
ખૂન કદિક તેથીજ કરાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૦
જેને બોલ્યાનો નહિ બંધ, અધિક દિસે સ્વારથથી અંધ;
લખત લખિ તેથી ન પળાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૧
કરજ ઘણું નિજ માથે કરે, ઉડાવતાં નહિ અંતર ડરે;
એ દેવાળાનો ઉપાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૨
વદે વાયદો વારંવાર, જુએ આડું અવળું જે વાર;
એ ના પાડયાનો અભિપ્રાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૩
ગમે ઘણાં ગુણકાનાં ગાન, રાંડોમાં રખડયાનું ધ્યાન;
વળી તે વ્યભિચારી થાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૪
પંડે બ્રાહ્મણ ગાંજો પિયે, બહુજન જાણે પણ નહિ બિયે;
વખતે વારૂણિ[1] પણ પીવાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૫
દયા ટળે દાનત ફરિ જાય, પ્રજા સાથ શત્રુતા થાય;
તે રાજાનું રાજ ડુબાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૬
વડાનિ સાથ કરે વિરોધ, કિંચિત બળ પણ ઝાઝો ક્રોધ;
દુ:ખ દશા તેની દેખાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૭
કહેશે વ્યસની ફરી નહિ કરૂં, ખચિતપણે પણ કરશે ખરૂં;
જો વ્યસનસંગત ન તજાય, સ્વપ્નું આચારે પરતાય. ૧૮
ઓઠ હલાવે માણસ જાત, પેટની પરખી લઇયે વાત,
એ પરખી લેવાની આમ, રીત કહે છે દલપતરામ. ૧૯

સત્ય વિષે.

મનહર છંદ. સહોક્તિ અલંકાર.

કુળનું કંગાલપણું જાય છે કુસંગ સાથે,
સંપ સાથે સમૃદ્ધિ સદા વિદાય થાય છે;
સિદ્ધિ અને બુદ્ધિ બંને આવે છે ઉદ્યોગ સાથે,
આળસ સંઘાતે તો દરિદ્રતા દેખાય છે;

૧. અમાસના ચંદ્રના પાછલા ભાગમાં પ્રકાશ હોય છે તોપણ આ તરફ દેખાતો નથી માટે ચંદ્ર અસ્ત થયો કહેવાય છે.

૧. વારૂણી-મદિરા.

કંજુસાઇ સાથે સદા ઉપજે છે અપજશ,
જશ તો ઉદારતાની સાથે વધી જાય છે;
જૂઠ સાથે અવિશ્વાસ આવે દલપત કહે,
સત્ય સાથે સાહુકારી બહુધા બંધાય છે. ૧

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સત્ય બધાં સુખનું શુભ સાધન,
સત્યવિના કહેવાય કુધારો,'
સત્ય થકી દલપત કહે,
થિરધારપણું વ્યવહારનું ધારો:
સત્ય ગયા પછિ સૃષ્ટિ વિષે,
અતિ સંકટનો નહિ અલ્પ ઉધારો,
સત્ય સમસ્ત સુધારણ મૂળ,
અસત્યથી અસ્તસમસ્ત, સુધારો. ૨

દોહરા.

સત્ય વિષે બહુ સદગુણો, ગણતાં એમ ગણાય;
જેમ રૂપૈઆ એકમાં, આના સોળ સમાય. ૩
સત્ય ન સંતાડયું રહે, ખરો જુઓ એ ખેલ;
આવે જેમ ઉપર તરી, જળ તળિયેથી તેલ. ૪
સત્ય સાચવે તેહને, ખળ જન શું કરનાર;
કેમ શ્વાન કરડી શકે, જે ગજ શિર અસ્વાર. ૫
કરતાં સારૂં કામ કે, અદલ ઉચરતાં આંક;
રાખે દુરિજન રોષ તો, સજ્જનનો શો વાંક. ૬
લેવડ દેવડ ને વળી, વિધિ ભાત વ્યવહાર;
ચાલે છે આ જગતમાં, સત્ય તણે આધાર. ૭
સત્યપણું જો સર્વથા, નિશ્ચે પામે નાશ;
તો સુખની સંસારમાં, અલ્પ ન ધરવી આશ. ૮
સત્ય ધર્મનું સત્વ છે, અધર્મ સત્વ અસત્ય;
સદા સર્વદા સત્યની, અતિશે દિસે અગત્ય. ૯
બાળપણાથી બાળને, સત્યપણાની ટેવ;
પૂરી રીતે પાડવી, ભલો વિચારી ભેવ. ૧૦
સ્વપને પણ સાચું વદે, જૂઠ ન વદે જરાય;
સત્યવાદિ સંસારમાં, શોભે અધિક સદાય. ૧૧
સેવે સિંધુ સત્યનો, ગુણિ હરિભક્ત ગણાય;
લોભી અણુભેપદતણો, જણ તે એમ જણાય. ૧૨

જૂઠ વિષે.

મનહર છંદ.

જૂઠું બોલીને દૈએ સત્યતાની શિખામણ,
લોકને કહો તે ઉપદેશ કેમ લાગશે;
જૂઠું બોલે તે જરૂર મહા પાપનુંજ મૂળ,
જુઠું બોલવાથી શૂળ સહસ્ત્રધા જાગશે;
જુઠું બોલે તે ગણાય કોરટનો ગુનેગાર,
જૂઠું બોલનારતણો ભાર બોજ ભાગશે;
કહે દલપતરામ જાણવું જરૂર આમ,
કોઇ સમે કોરટ સાચો જવાબ માગશે. ૧
જૂઠાનો જરૂર જુઓ જગમાંથી જશ જાય,
જીવ્યો તે ન જીવ્યો જેને જન જાણે જૂઠો છે;
જૂઠું બોલી જગતને સમજાવે જેમ તેમ,
આ લોકમાં એવું જાણો એનો દિન ઊઠયો છે;
જૂઠું બોલી જાણે તુષ્ટમાન કરી માન પામું,
ત્રિભુવનમાંહી કહો તેને કોણ ત્રુઠયો છે;
જુઠાબોલો જન ચોર ઢોર કે હરામખોર,
કહે દલપતરામ એને રામ રૂઠયો છે. ૨

દોહરા.

જૂઠા બોલાનું જુઓ, બધું જૂઠમાં જાય;
વિંછી કરડે ભાંડને, સાચે જૂઠ મનાય. ૩
જે જન કદિ જૂઠો પડે, એક વાર કો ઠામ;
સુણતાં સંશય ઉપજે, તેના બોલ તમામ. ૪
જૂઠી વાતે જો કદી, મૂઠી મળે અનાજ;
છૂટી એમાં આગ તો, રૂડી ઊઠે રાજ. ૫
જૂઠિ સાચિ ગપ જગતમાં, વિચરી તે વંચાય;
સૂર્યગ્રહણ શશિથી બને, પણ ગ્રહ રાહુ ગવાય. ૬
સર્વ કહે તેવું કહો, તેમાં નહિ જૂઠાઇ;
તળાઈ નહી ઘી તેલમાં તેને કહે તળાઇ. ૭

એક બાવાની ગપ.

એકટ ગિયો દેશ છે, મેં જોયો નિજ જાત;
ભરી સભામાં ભાઈ મેં, ખરે[1] ખરી કહિ વાત. ૮

ઉત્તર.

તમે ખરે[2] મુખથી કહી, ખરી[3] તમારી વાત;
સમજૂ તો સમજે તરત, ભોળા પામે ભ્રાંત,' ૯
દાન સમાન સુપુણ્ય નહી, ભજન સમો નહિ જાપ;
સત્ય સમાન સુધર્મ નહી, જૂઠ સમું નહિ પાપ. ૧૧

---

૧. એમાંથી બીજો અર્થ એવો નીકળે છે કે ગધેડે ગધેડી વાત કહી.
૨. ખરે-ગધેડે. ૩. ખરી-ગધેડી.

લોભ વિષે.

દોહરો.

લોભે લાજ ધરે ઘણી, લોભે પ્રભુ પ્રતિકૂળ;
લોભે લક્ષણ જાય છે, લોભ પાપનું મૂળ. ૧

ભુજંગી છંદ.

ઘણા લોભથી તો ઘણું કષ્ટ થાશે,
ઘણા લોભથી લાભ લેતાં લુટાશે;
ઘણા લોભથી તો પડે ભીડ ભારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૨
ઘણા લોભથી સત્યતા સઘ તૂટે,
ઘણા લોભથી મિત્રતા છેક છૂટે;
ઘણા લોભથી ધર્મને દૂર ધારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૩
અતી લોભથી આંધળા થાય આંખે,
ચિતે ચેતિને કાંઇ ચિંતા ન રાખે;
ખરી ખોટનો માલ નાંખે વખારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૪
જુઓ માછલાં સ્વાદ લોભે મરે છે,
જુઓ લોભિયા કામ કેવાં કરે છે;
અકર્મીને દ્રવ્ય આપે ઉધારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૫
અતી લોભિયાને ઠગારા ઠગે છે.
અતી લોભિયા ફંદમાંહી ફગે છે;
અતી લોભિયા કષ્ટને છે કિનારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૬
વશાસો નહિ લોકમાં લોભિયાનો,
સગો કે સનેહી કહો હોય શાનો;
વિવેકે કશું લોભિયો ના વિચારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૭
જનોને ચિતે જે સમે લોભ જાગે,
અતી ઝેર તે તો સુધા તુલ્ય લાગે;
વડેરાતણાં શુદ્ધ વાક્યો વિસારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૮
કહો લોભિયાને દયા દીલ ક્યાંથી,
અરેકાર આવે નહી ઉરમાંથી;
નહી લોભિયો પેટ પોતાનું ઠારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૯
કરે લોભથી કારમાં કામ કુડાં,
રૂદે લોભિયાને રૂચે કેમ રૂડાં;
ડરે ના કહે જો હત્યારો હજારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૦
ખમે લોભિયો દ્રવ્યની ભીડ ભારી,
ભમે લોભિયો નિત્ય થૈને ભિખારી;
પડ્યા હોય જો લાખ નાણાં પટારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૧
કહી શુદ્ધ શિક્ષા રૂડા લોક કામે,
દિલે ધારિને નીતિ દલપત્તરામે;
અનીતી તજે અંતરે જે ઉતારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૨

મનહર છંદ.

ધુતી ધુતીને ધન ન ધરાયો ધને ધૂરત તું,
ધીક તારી ધારણા જે ધન ધર્યું ધૂળમાં;
મતિ રૂપી અમૃત મળેલું મહા મૂલ્યવાન,
મચી મચી રેડ્યું મહા પાપનાજ મૂળમાં;
તાપનો સંતાપ ને સંતાપ શીત સર્વડાંનો,
સહન કરીને દ્રવ્ય સંચ્યું રહી શૂળમાં;
દેહને સદૈવ દુઃખ દીધું દલપત કહે,
દમડી ન તોડી તે દવામાં કે દુકુળમાં[1].

દોહરા.

મુખથી માગે અલ્પ પણ, મનમાં મોટી આશ;
ઠગલો માગે ટેલિયો, ઇચ્છે ધન પંચાસ. ૧૪
આપેલું પહોચે નહિ, હતા તેહવા ફેર;
પ્રકાશ આપે નિત્ય રવિ, રાતે તોય અંધેર. ૧૫
ગણે ન પીડા પારકી, સ્વારથ સરતાં લોક;
હરખે સ્ત્રી ચૂડો ધરી, ગણે ન [2]ગજનો શોક. ૧૬

સંતોષ વિષે.

ભુજંગી છંદ.

બધા દોષ ને રોષ સંતોષ બાળે,
તથા સુખ દે દેહનાં દુઃખ ટાળે;
નઠી તાપ તૃષ્ણાતણો તે નઠારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧
જડી જાણુ સંતોષની ખાણ જેને,
ત્રિલોકીતણું તો મળ્યું રાજ તેને;
ખરેખાત લાગે બિજો સ્વાદ ખારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૨

---

૧. દુકુળ—લુગડાં. ૨. ગજ—હાથી.

દિધો દામ દાટી લિધો લાભ શાનો,
મળ્યા લાખ તો રાખ જેવાજ માનો;
જુઠો લોભ ઠાલો ઠગે છે ઠગારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૩

ઘટે દેહ તૃષ્ણા મટે કેમ મોટી,
થશે લાથ ઇચ્છા ખસે કેમ ખોટી;
કદી કાળ ક્યાંહી ન આવે કિનારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૪

જનાવાદિ ગાંડે નહિ હોય જેને,
રહે છે ઇપાબોરની આશ એને;
થશે લોભ લાંબો જડે જો હજારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૫

મહા લોભ લાગે મળે દેશ મોટો,
ખરૂં જાણુ તૃષ્ણાતણો ખેલ મોટો;
બહૂ જો જડે તો રડે છે બિચારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૬

ભલા ભૂપ પંડે ગરીબી ગણે છે,
તળે સર્વ તે એક બીજાતણે છે;
વસી વિશ્વમાં વાત તે તો વિચારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૭

ઘણે લાભ તૃષ્ણા ઘટેલી ન લાગે,
જડે ઘી ઘણું તો ઘણી આગ જાગે;
અરે એમ માનિ ઉદાસી ઉતારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૮

રળો ને ખપો ખૂબ ઉદ્યોગ રાખી,
સજો સૂખ સંતોષનો સ્વાદ ચાખી;
કદી દીનતા તો ન આપે ઉચ્ચારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૯

દુઃખી હોય પોતા થકી કોઇ પ્રાણી,
જુઓ એ થકી આપ શ્રીમંત જાણી;
પ્રભુનો પુરો પાડ ધીરેથિ ધારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧૦

હતો એક જોડા વિના રાંક જેવો,
વિના પાવ તેણે દીઠો એક તેવો;
કહ્યું આ થકી તો ભલો જન્મ મારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧૧

જઈ વિક્રમે પાંડવો દેશ જોયો,
પુછી શિદ્ધિને રાંક શૈ ખૂબ રોયો;
ન પામ્યો પ્રભૂ હું પુરાં રાજદ્વારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧૨

રહે લોભ તો રાંક થૈને રડે છે,
નકી ડાકણી એક તૃષ્ણા નડે છે;
હરે તાપ સંતોષ ને નીર ઠારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧૩

વસે જો થઈ શુદ્ધ સંતોષવાળો,
મટે માનવી ઇંદ્રનો ઓશિયાળો,
નહિ કોઇની તે તમા રાખનારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧૪

ભમે માનવીને ભલી આશ ભાગે,
દિલે દુઃખની જો પુરી લાલ્ય લાગે;
પઢે પાઠ આ તો પછી શાંતિ પામે,
રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે. ૧૫

દોહરા.

નાશ થાય કે ના મળે, તેનો તજીએ શોક;
જેનો ઉપાય નવ જડે, ફાંફાં તજીએ ફોક. ૧૬

અંગતણા પણુ અંશ નિત્ય, વધે ઘટે એ ખેલ;
અંગ રહ્યું તે આપણું, ગયો અંગનો મેલ. ૧૭

સૌથી સરસ સંતોષ છે, ઠરવા કેરૂં ઠામ;
રાખો રૂડી રીતથી, દિલમાં દલપતરામ. ૧૮

વ્યભિચારી વિષે.

ગીતિવૃત્ત.

નિજ નારી વીસારી, પરનારી પર નજર કુનર થાપે;
તજી નિજ દરના દાણા, મુષક સરપનો કરંડિયો કાપે. ૧

દોહરા.

ચોરી જુઠ ગુનાહ વળિ, અધર્મ ને અન્યાય;
વિવિધ દોષ વ્યભિચારના, કુકર્મમાં કહેવાય. ૨

લાજ ઘટે સૌ લોકમાં, શત્રૂતા શિર થાય;
અકાળ મૃત્યુ ઉપજે, જીવ કદાપિ જાય. ૩

કરે કોપ સ્નેહી સગાં, કરે કોપ નર નાર;
કરે કોપ પૃથ્વીપતી, કરે કોપ કરતાર. ૪

ઉત્તમ બુદ્ધિ ન ઉપજે, સુજે ન ઉદ્યમ સાર;
ગર્થ ગુમાવે ગાંઠનો, જાર કરમ કરનાર. ૫

કૂપ પડી મરવું ભલું, પીવું ભલું વિષ પાન;
અનેક દુઃખની આપદા, નહિ વ્યભિચારી સમાન. ૬

નામ બુડાડે બાપનું, કુળમાં કરે કલંક;
ટળે ન કદિએ ટાળતાં, એ લાંછનનો અંક. ૭

નાક કપાયું તે કદી, ફરી ન સાજું થાય,
લાંછન લાગ્યું તે કદી, જારતણું નહિ જાય. ૮
નાક કપાયું તે ફરી, તેવું ન બને તાત;
ડાઘ જાય નહિ જારિનો, પડી પટોળે ભાત. ૯
માણસમાં ઉજળે મુખે, બોલિ શકાય ન બોલ;
વ્યભિચારીનો વિશ્વમાં, તરણા તુલ્યે તોલ. ૧૦
હોય રાય કે રંક પણ, નિશ્ચે બહુ નિંદાય;
શ્વાન તુલ્ય સૌ કો ગણે, જીવતો પ્રેત જણાય. ૧૧
શાણા જન સંસારમાં, કરે ન એવું કામ;
કરનારો કહિયે નહિ, ડાહ્યો દલપતરામ. ૧૨
જાર મનુષ્યના જશ વિષે, ઉઠે મોટી આગ;
ઉંધી બુદ્ધિ ઉપજે, ભુંડા તેનાં ભાગ્ય. ૧૩
તેવા જનનો સૌ તજે, વિશ્વ વિષે વિશ્વાસ;
નિશ્ચે અંતે નરકમાં, વસે જઇને વાસ. ૧૪
જૂઠું બોલી જાર જન, સહસ્ત્રધા સમ ખાય;
ચામ ચોરિ ચરચાઇને, જરૂર જાહેર થાય. ૧૫
નિર્લજ, લુચ્ચો, ચોર, ઠગ, નીચ કામ કરનાર;
પામે પદવી એટલી, જે જન જગમાં જાર. ૧૬
નર તન ઘીનો ગાડવો, અબળા અગ્નિ ઝાળ;
અતિ સંગતથી ઓગળે, એજ અસલનો ઢાળ. ૧૭
સદ્ગુણ સઘળા હોય પણ, ચિત ચાહે વ્યભિચાર;
જશ નવ પામે જગતમાં, કરે લોક ધિક્કાર. ૧૮
પરોપકાર ઘણા કરી, મોટું પામે માન;
પણ જો જાર કરમ કરે, નકી ઠરે નાદાન. ૧૯
ધિક તેની ચતુરાઇને, ધિક તેની વિદ્યાય;
ધિક તેના ગુણ સર્વ જે, વ્યભિચારિ કહેવાય. ૨૦
બહુ પામે ધિક્કાર તે, જાર મનુષ્યની માત;
હોત રહી જો વાંઝણી, સદ્ભાગી કહેવાત. ૨૧
કુળ અજવાળા કારણે, માગે છે સૌ પુત્ર;
જાર-પુત્ર જો જનમિયો, સળગ્યું તે ઘરસૂત્ર. ૨૨
જાર મનુષ્યનું જીવતર, ધૂળધાણિ કહેવાય;
તે કરતાં તો તે ભલું, જો તન છુટી જાય. ૨૩
જાણે મનમાં જાર જે, નથી જાણતું કોય;
લંપટને લજ્જા નહિ, તરછોડે જન તોય. ૨૪
પછવાડે પાપી કહી, પાડે જન પસ્તાળ;
સદ્ગુણ હોય સહસ્ત્રધા, ગુણ બદલે દે ગાળ. ૨૫
ઉત્તમ જન તો એહની, સોબતથી શરમાય;
કોઈ કદી પણ તેહને, ઘાલે નહિ ઘરમાંય. ૨૬
વ્યર્થ ગણાએ વિશ્વમાં, એવાનો અવતાર;
મુઆ પછી પણ મુલકમાં, અપજશ રહે અપાર. ૨૭
પછી કદી પસ્તાઇને, અવગુણ છાંડે એહ;
તોપણ જીવે ત્યાં લગી, ટળે ન તોમત તેહ. ૨૮
પાછળથી પસ્તાય પણ, અંતે નહિ ઉપાય;
પડી પટોળે ભાત તે, જીર્ણ થતાં નવ જાય. ૨૯

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જે જન જારિ કરી જગતમાં,
નિજ આબરૂ આપ કરે ધૂળધાણી,
તે પછિથી પસ્તાઈ પુરો કહિ,
જારિ થકી ડરતો રહે જાણી;
તોપણ તે તણિ ટાળિ ટળે નહિ,
જે અપકીર્તિ જરૂર જણાણી,
કોટિ ઉપાય કરે દલપત,
પછી ન ચઢે કદિ મોતનું પાણી. ૩૦

દોહરા.

અણભાવ્યું સંભારતાં, ઉપજે ઉલટી જેમ;
વરણવતાં વ્યભિચાર,[1] પણ ત્રાસે મુજ મન તેમ. ૩૧
શોભા માટે નથિ સૃજ્યાં, એમ વિચારો ઊર;
સ્ત્રી ઝાંઝર ગજ ઘંટ છે, દેખી ખસવા દૂર. ૩૨
જરે મરે પણ નહિ ડરે, થતાં અંગનો ભંગ;
મોહવડે ઉપર પડે, દીપક દેખિ પતંગ. ૩૩
જે ચેતી ચાલે નહી, ઠાલી ઠોકર ખાય;
પછિ તે સજ્જન પાંચમાં, ઉચ્ચરતાં શરમાય. ૩૪

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત

રે રૂડી ઘડિયાળ હાલ તુજનો, ઘાંટો દીસે છે, ઘટયો,
સાચી વાત સુણાવ આવ સઘળી, જે શબ્દ શાથી મટયો;
મારા મિત્ર પવિત્ર વિપ્ર તુજને, વાર્તા કહું શી કથી,
ઠાલી ઠોકર ખાધિ તેથિ ઠણકો, થાતો નથી ઠીકથી. ૩૫

અદેખા વિષે

દોહરા.

વણ પાવકથી પરજળે, અદેખાતણું ઊર;
અન્યતણી ઉત્કૃષ્ટતા, જોઈ ન શકે જરૂર. ૧
શકે નહિ ગુણ મેળવી, રાખે હૃદયે રોષ;
અકળાઈ પર ઉપરે, મિથ્યા મૂકે દોષ. ૨

દિલમાં પ્રભુથી નવ ડરે, વિશેષ રાખે વેર;
અંતે તે હલકો પડે, ઝાઝું રાખી વેર. ૩
આંચ ન આવે સાચને, બળે અદેખો આપ;
નિશ્ચે કોઇ સમે નડે, તેને તેનું પાપ. ૪
અદેખાતણી આંખમાં, કમળાકેરો રોગ;
પીળું દેખે પર વિશે, રોગતણે સંજોગ. ૫
પડતી ઇચ્છે પરતણી, ચડતી આપ ચહાય;
પણ પાપી શું કરિ શકે, ધાર્યું ધણિનું થાય. ૬
પરમેશ્વર જો પધારો, શત્રુથી શું થાય;
પથરા ફેંકે પાપી તે, ફૂલ થઇ ફેલાય. ૭
ઇચ્છે જેવું અવરનું, એવું આપનું થાય;
નહિ માનો તો કરિ જુઓ, જેથી તરત જણાય. ૮
પરનું બગડતાં પડે, જોખમ આપ જરૂર,
પ્રજાળતાં "શિવપુત્ર[1]" ને, પ્રજળ્યું લંકાપુર. ૯
તદબીરે તરકટ કરી, પરઠે તોમત પાંચ;
પણ સૈ જાણે સાચને, કદી ન આવે આંચ. ૧૦
જોર વિના સંમુખ રહી, જો રવિના સન્મૂખ;
રહી ઉભો રજ નાંખશે, પડે પંડને મૂખ. ૧૧
કર્તારે કોકીલતણો, રચ્યો મધુર શુભ રાગ;
અદેખાઇ ઉરમાં ધરે, કોકીલ ઉપર કાગ. ૧૨

કવિત. ચંદ્રગ્રહણવિષે-પૃથ્વી પ્રતિઉક્તિ.

ભાનુતણી પ્રભા, ભૂમિ તુજપર ચંદ્રપર,
પડતી હતી, હતી રીતિ તે કૈક કાળની;
ઇંદુ પ્રભા પામી તને, આપતો ઉજેશ લેશ,
તેં વિશેષ લોભે ગતિ કીધી ખોટા ખ્યાલની;
તેં જાણ્યું જે વચ્ચે પડી પામું હું બધો પ્રકાશ,
ચાલી દલપત ચાલ, ચાડીયાની ચાલની;
ઇંદુમાં અંધારૂં થતાં, તુજમાં અંધારૂં થયું,
ચેતી લે અચળા ચૂક, તે તારી કુચાલની. ૧૩

વાદ વદવા વિષે તથા પક્ષપાત વિષે.

દોહરા.

સરસ ચિત્ત ચરચા વિશે, સંપ તથા સંતોષ;
દ્વેષ બુદ્ધિ ચરચા વિશે, ક્લેશ વૈર ને રોષ. ૧

૧. એક સરદારે પરકીયા નાયકા વિશે એક કવિત રચવાનું મને કહ્યું ત્યારે મેં આ દોહરો કહ્યો હતો.

કરિયે ચર્ચા જ્ઞાનની, અતિ ઉમંગ ધરિ ઊર;
પકડે રૂપ લડાઇનું, દેખી ખશીયે દૂર. ૨
માન તજીને માનિયે, ભલે પ્રકારે ભૂલ;
તો સીધો રસ્તો જડે, ફોગટ તજીએ ફૂલ. ૩
અસત્ય ભાષણ ઇરિષા, નિર્દયતા દિલ રોષ;
દુર્વક્તાદિ દુરાગ્રહે દિસે ઘણેરા દોષ. ૪
આપ આપની સ્થિતિ તરફ, તાણુ ખેંચનું તાન;
શિયાળ તાણે સીમભણિ, વસ્તિ સન્મુખ શ્વાન. ૫
વાદીથી ડરિ વેગળા, ઉભા રહિયે આપ;
વાદી આગળ હોય છે, ક્રોધી કાળો સાપ. ૬
કદિ કરવો નહિ કોઇએ, વાદીનો વિશ્વાસ;
સંભળાવીને મધુર સ્વર, પકડે નાંખી પાસ. ૭
જે વાદીના જોડીયા, ઝેરી જાતે હોય;
તે વાદી સાથે સજન, વાદ ન કરશો કોય. ૮
માને તેને મુખથકી, દઇએ શુભ ઉપદેશ;
નહિ માને તો તે વિષે, દિલ નહિ ધરિયે દ્વેષ. ૯

મનહર છંદ.

પેમાને ફેમો પુછે છે પૃથિવીમાં પ્રતિવર્ષ,
મેહ ઝડી માંડે છે ચોમાસે માસ ચાર જે;
એક મેહ હશે કે જરૂર હશે જુજુઆ તે,
પેમો કહે એકજ છે એકજ પ્રકાર જે;
ફેમો કહે તારે કહે એકજ મનાય કેમ,
જોશીઓએ જુજુઆ બતાવેલા છે બાર જે;
કહે પેમો તારી સાથે કરે કોણ માથાકુટ,
કહે પેમો તે જુજુઆ છે તું તો તારે ધારજે. ૧૦

વિરોધાભાસ.

વાદ વદવાથકી વિરોધ ક્રોધ વધી જાય,
વાદ વદવામાં કશો કાર નથી કદીએ;
વાદ વદી વરો કરી વિત્ત નહિ વાવરીએ.
વાદ વદી સામે પૂર પડીએ ન નદીએ;
વાદ વદી જમણ ન જમીએ જરા વિશેષ,
વાદ વદી લડીએ ન ગડદા ગડદીએ;
વાદ વદવામાં કોટી કષ્ટ દલપત કહે,
નિશ્ચિત નઠારાથી નઠારો વાદ વદીએ[2]. ૧૧

૧. શિવપુત્ર—હનુમાન.

૨. એવો અર્થ જણાય છે કે નઠારા સાથે નઠારો વાદ વદીએ પણ ખરો અર્થ એ છે કે વાદને નઠારાથી નઠારો કહીએ.

હુંકારા હુંકારા કરી બોલે જ્યાં નઠારા બોલ,
ભાળી એવા ભુંડા લોક ભય પામી ભાગીએ;
દ્વેષ કે કલેશનો પ્રવેશ લેશ દેખીએ તો,
કરીને નિકાલ તતકાળ તેને ત્યાગીએ;
છેક જ્યાં વિવેકહીન ત્યાં થકી તો છુટવાને,
લાખ વાર તેને લળી લળી પગે લાગીએ;
કહે દલપત માફ મગાવે જો ચાર વાર,
ચાર વાર શું હજાર વાર માફ માગીએ. ૧૨

દુમિલા છંદ.

સુણરે નટ શુદ્ધ શિખામણ સારિ,
કૃપાથિ તને સમજાવું કથી,
શિર સાત ઘડા ધરિ બાળક એ લઇ,
દોર ચડી ઉતર્યો દુઃખથી;
કરિ ક્રોડ કળા દલપત કહે,
ખુબ ખેલ કરીશ મરીશ મથી,
ન બદુ કથવા નિરધાર કર્યો,
નર તે તુજને બદનાર નથી. ૧૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાચાળ જો વાદ વૃથાજ થાપે,
તથાપિ તે સત્ય કરીજ આપે;
ભરી સભામાં શત વાર ભૂલે,
તથાપિ જીભે કદિ ના કબૂલે. ૧૪
વાચાળશું હોડ કદી ન કીજે,
જાદૂગરોથી બળ બાંધિ બીજે;
સુજે ન તેના સઘળા શિરસ્તા,
વિચિત્ર તેના છળની વ્યવસ્થા. ૧૫

સોરઠો.

જેને જેનું ભાન, તે સમજે તે વાતમાં;
અચરજ ધરે અજાણ, માને નહિ મનાવતાં. ૧૬

માલિની વૃત્ત.

અણસમજુ જનોના સંશયો સર્વ છૂટે;
પણ સમજુ જનોના સંશયો તો ન ખૂટે;
સરળ મન જનોના ભાગતાં ઉંઘ ભાગે;
કુટિલ જન કદાપી જાગતા તે ન જાગે. ૧૭

દોહરા.

સુણવા ઇચ્છે તેહને, કહિયે આપ વિચાર;
હઠ પકડે તો તે પછી, તજી દૈયે તકરાર. ૧૮
હઠ પકડે જે હોય શઠ, તે સમજે પણ તોય;
હોઠે કદી ન હા ભણે, હૈયામાં હા હોય. ૧૯
મમતી જન માને નહિ, ભલે કરેલી ભૂલ;
હૈડું તેનું હા કહે, કરે ન જીભ કબૂલ. ૨૦
મૂરખ જીવ જતાં લગી, છોડે નહિ છંછેડ;
અંકોડો મૂકે નહિ, બચકું તૂટે કેડ. ૨૧

પક્ષપાત વિષે.

દોહરા.

પરપક્ષીના સદગુણો, નિજ પક્ષીના દોષ;
ડુંગર સમ દેખાય નહિ, એ મોટો અફસોસ. ૨૨
સરસપણું સમજાય નહિ, જો પરપક્ષ જણાય;
સરસ રસોઇ શુદ્રની, દેખી ન દ્વિજ લોભાય. ૨૩
ખાંતે બાજી ખેલતાં, બોલે પક્ષે બોલ;
કરશે કેવા ન્યાય તે, તેનો કરીએ તોલ. ૨૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ભાળિયે ભૂતને ભાંગ વિભૂતિજ,
આસન તે વૃષભાસનનું છે,
જ્યાં પરપત્ની વિહારનું વર્ણન,
ગાયન તે ગરૂડાસનનું છે;
મૂરતિ ઉંજણી દેખાને મંદિર,
જાણવું જે જિનશાસનનું છે,
જ્યાં પક્ષપાત પુરો દલપત્ત,
વડું સ્થળ વાદવિલાસનું છે. ૨૫

ક્રોધ વિષે.

ઇંદ્રવિજયછંદ.

ક્રોધ કરે ચિત્તમાંહિ ચડાઇ,
લડાઈ ન ધારિ શકેજ ઉધારે,
વ્યર્થ સમર્થથિ વેર વધારિ,
અનર્થ કરે, નહિ અર્થ સુધારે;
પાપ અને પરિતાપ અમાપ પ્રકાશિ,
કરી પછી આપ પધારે,
ક્રોધ કુબોધ કરે દલપત્ત,
કરે વળી ક્રોધ વિરોધ વધારે. ૧

દોહરા.

કદિ તેને હણિયે નહિ, જો રિસ બહુ ચઢિ જાય;
મારીને રોવું પડે, પસ્તાવો પછી થાય. ૧

દીશ ન સૂઝે રીસમાં, નહિ સૂઝે દિનનીશ;
ડર વિસરે જગદીશનો, ચડે હૃદયમાં રીસ. ૩
ક્રોધી નૃપને દૂરથી, કરિયે સદા પ્રણામ;
જો અડકે જઇ અગ્નિને, દાઝે દલપતરામ. ૪
ક્રૂર સ્વભાવિકનું કદી, મોત કમોતે થાય;
વાઘ અજાંડીમાં પડયો, કોણ કાઢવા જાય. ૫
ક્રોધી પાસે કીજીયે, વિચારિને વિશ્રામ;
બાવળિયા તળ બેશિયે, ડરતા દલપતરામ. ૬
ક્રોધી જનને આશરે, કરિયે નહિ વિશ્રામ.
જ્યાં બાવળ ને બોરડી, રહો ન દલપતરામ. ૭
ખળ સંગે સજ્જનપણું, ફરે સ્વાભાવિક અંગ;
પાણી પણ ઉનું બળે, પડતાં તાપ પ્રસંગ. ૮
જથાર્થ ઘાટ જણાય તો, રૂદે ન ધરશો રોષ;
વક્રપણું નિજ વદનમાં, દર્પણનો શો દોષ. ૯
જો આવે મન આંબળો, સાલસ જુલમિ જણાય;
રૂ જેવું પોચું નથી, વળથી ફાંશી થાય. ૧૦
પ્રતાપ પામી જે તપ્યો, વિનયે શાંતિ ધરે ન;
ચઢતે દિને પથ્થર તપ્યા, નમતે તરત ઠરે ન. ૧૧
મગજ જેહનું પાવન વશ, તેનો શો વિશ્વાસ;
પવન કદી વૃષ્ટિ કરે, કદિ વૃષ્ટિનો નાશ. ૧૨
ગંભિર મન આકાશમાં, પવન કહે જો કોય;
જેમ જુઓ ઊંચે [1] સ્થળે, પવન પાતળો હોય. ૧૩
પતંગ પામર પ્રાણિને, સંગ સમિર [2] ભરાય;
દોરી જાય જહાં સુધી, ત્યાં સુધી તે જાય. ૧૪
ચડે જે સમે જોસમાં, તે શું ન કરિયે તાણ;
શિખ દેતાં શેઠાણિને, મેનાના ગત પ્રાણ. ૧૫
યોગ્ય રિતે ઉપયોગથી, દુર્ગુણ પણ વખણાય;
કરિયે ક્રોધ અસત્યપર, તો તે ગુણ કહેવાય. ૧૬
છેક તિવ્રતા જે તજે, નરમાં તે ન ગણાય;
શશિ શીતળ શામાતણા, વદનતુલ્ય વખણાય. ૧૭
રસ બસ શીતળ વચનમાં, ક્રોધી કંથ રખાય;
ફાસફરસ જળમાં રહે, નહિ તો ભડકો થાય. ૧૮
નરમ ગરમ મળીને નિભે, નિભે ન સરખાં બેય;
રહે રાખમાં દેવતા, દારૂમાં ન રહેય. ૧૯
ધરસૂતરમાં ધુંચવણ, આંટી ઘુંટી અત્યંત;
ધીરજથી ધાગો નિભે, તાતો તોડે તંત. ૨૦
પૂર્ણ થયે ઘટ પાપનો, રૂઠે હરિજન સાથ;
આવરદા આવી રહ્યે, અહિ[1] મુખ ઘાલે હાથ. ૨૧

ક્ષમા વિષે.

મનહર છંદ.

અવનીના જેવી ક્ષમા રાખવાનો ઉપદેશ;
સારા જનોને સદૈવ શાસ્ત્રકારો કરે છે;
છેદન તાડન સહે લુટી લેતાં ના ન કહે,
દુષણ ધરે તથાપિ ધીરજ તે ધરે છે;
તે તો બધું ખરૂં પણ તાપ દીધે તપી જાય,
એટલી ખામી તો ક્ષીતિની ક્ષમામાં ઠરે છે;
તાપ[2] દીધે તપે નહિ કહે દલપતરામ,
ક્ષમાધર જન એવી ક્ષમા ધરી ફરે છે. ૧

દોહરા.

ગાળ સહન કરિયે સદા, ગાળે ગુમડ ન થાય;
જે ગમાર જન ગાળ દે, મુખ તેનું ગંધાય. ૨
વણ સમજૂ વીવાહમાં, હુજત કરે મતિહીણ;
દેશ દેશના શિરસતો, પૂછી થવું પ્રવીણ. ૩

મનહર છંદ.

માંડવિઆ મુઠીએ મુઠીએ મીઠું[3] મારે ત્યારે,
ધીરજ કરીને આડી ઢાલે એક ધારીએ;
ટુંકારા હુંકારા કરી કૈક તિરસ્કાર કરે,
ગમે તેવી ગાળો દે તે ઉરમાં ઉતારીએ;
કૈક આવી પટ ફાડે, કૈક આવી હેઠા પાડે,
કૈક તો દેખાડે ડર હિંમત ન હારીએ;
કહે દલપતરામ તોરણ જવાને ઠામ
તોરણનું ધોરણ આ શાણા થે સંભારીએ. ૪

---

૧. ઊંચે—જેમ જેમ ઊંચી પદવી મળે તેમ તેમ સુજન મગજમાં પવન થોડો રાખે.

૨ સમીર—પવન

૧. અહિ—સાપ.　　૨. તાપ—ધમકી.

૩. એક પ્રાંતમાં એવો ચાલ છે કે વર તોરણ છબવા આવે ત્યારે માંડવીઆ મીઠાના ગાંગડા તેને મારે છે. અને ઝાલાવાડમાં વરનાં લુગડાં ફાડે છે.

દોહરા.

સાકર તજે ન સરસપણું, સોમલ તજે ન ઝેર;
સજ્જન તજે ન સજ્જનતા, દુરજન તજે ન વેર. ૫
કહે નપુંસક પુંશ્ચલી, બુધ ન કરે વ્યભિચાર;
ક્ષમા ક્ષમાધર નવ તજે, હાર્યો કહે હજાર. ૬
હાર વિષે ગુણ હોય છે, શીતળ સુવાસદાર;
મળતાં શોભા માનજો, હઠિલા જનથી હાર. ૭

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખરેખરૂં જે સુખ છે, ક્ષમામાં,
રહ્યું નથી તે સઘળું રમામાં;
રે ઝેર કેરી ભગિની રમા છે,
સુધર્મની પત્ની ખરી ક્ષમા છે. ૮
ક્ષમાથિ શત્રુનિ ફજેતિ થાશે,
જો આપણું સત્યપણું જણાશે;
ક્ષમાથિ થાશે જશ ઠામઠામે,
દિલે વિચાર્યું દલપતરામે. ૯

દોહરો.

સમર્થ થૈ રાખે ક્ષમા, જુવાન જીતે કામ;
એજ અધિક વખણાય છે, દાખે દલપતરામ. ૧૦

કોઇનું ભલું કરવાથી પ્રભુ રીઝે છે તે વિશે

દોહરા.

કરિયે સારૂં કોઇનું, એજ ધર્મનું કર્મ;
બીજા કલ્પિત ધર્મ છે, મનમાં સમજો મર્મ. ૧
તે માટે મનમાં તમે, કરજો પ્રથમ વિચાર;
આ કરવાથી કેટલો, થાશે પરોપકાર. ૨

હરિગીત છંદ.

તું તીર્થમાં જ્યાં ત્યાં વિચરતો ધર્મ જાણીને ધસ્યો,
વૈરાગ્યથી વસ્તી તજીને વનવિષે જૈને વસ્યો;
ભગવાં ધરીને ભટકતો રહિ પેટ ભીખીને ભર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું? ૩
તેં નિત્ય સ્નાન ત્રિકાળ કીધું ચાહિ ગોમય ચોળિને,
તેં પંચગવ્ય વિશેષ પ્રાશન કીધ ઘોળી ઘોળિને;
આહાર એકજ વાર કરવો એવું વ્રત તેં આચર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું? ૪
તેં હોમ હવન ઘણાં કર્યાં ઘી હવનમાં હોમ્યાં ઘણાં,
તેં ચાલતી નદીને ચઢાવ્યાં, દૂધ દહિ ગાયોતણાં;
બહુ વર્ષ મુખ મુનિવ્રત ધર્યું, તે ઠીક તુજ મનમાં ઠર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું? ૫
તેં નવ નવાં નૈવેદ કરિને તે પ્રસાદી તું જમ્યો,
ઉપવાસ ને એકાસણાં કરિ દેહને બહુ તેં દમ્યો;
ખાડો ખણીને ડાટિયું જે અન્ન જમતાં ઉગર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું? ૬
તેં પ્રાર્થના પ્રભુની કરી મુખ વિવિધ વચન ઉચ્ચારીને,
તેં સ્તોત્ર પાઠ ઘણા કર્યા નિત નિત્ય નિયમો ધારીને;
ગદ્ગદ્ સ્વરે ગુણગાન કરતાં આંખથી આંસુ ઝર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું? ૭
ભગવાન લૂખી ભક્તિથી રીઝે નહીં રજમાત્ર તે,
પણ ભક્તિ પરઉપકાર સાથે થાય પ્રભુપ્રિયપાત્ર તે;
તેં વગર વાદવિવાદ કીધા કામ તેથી શું સર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારૂં કોનું શું કર્યું? ૮

દોહરો.

સારૂં કોનું શું કર્યું, એ ઉર વિષે વિચાર;
ઊંડા ઊંડા ભેદતી, તજ બીજી તકરાર. ૯

કુલદીપક વિશે.

દોહરો.

સ્નેહી, ગુણી, સુપાત્રતા, કરે પ્રકાશક કામ;
જ્યોતિ જગમગે જશતણી, નરકુળદીપક નામ. ૧

કવિત.

[1] સ્નેહ તો ઘટાડે નહીં મેંશ તો લગાડે નહીં,
[2] પાત્રને તપાડે નહીં પોતે તપી તનમાં;
[3] ગુણને ન ન્યૂન કરે, પૂરે ન અંધારૂં ધરે,
પ્રાણને ન પરહરે ભરાઇ પવનમાં;
જશરૂપી જ્યોતિ જેની જામિની ને દિન ધરે,
જેને સંગે કોઇ દાઝી મુંઝાય ન મનમાં;
દાખે દલપતરામ, દીસે એવા કોઈ ઠામ,
કુળના દીપક ભાગ્યશાળીના ભવનમાં. ૨

---

૧. સ્નેહ—પ્રેમતેલ. ૨. પાત્ર—લાયક જન—કોડીયું.
૩. ગુણ—સદ્ગુણ—દીવેટ.

પ્રભુના આજ્ઞા વિના કંઇ પમાય નહિ

દુમિલા છંદ.

નિજ દેશ તજી પરદેશ વસે,
વળિ ક્લેશ વિશેષ હમેશ સહે;
ગુણ સંગ સદા અનુભંગ સજે,
રળવા અતિ અંગ ઉમંગ રહે;
અણુભીત થઇ નર નિત્ય ભમે,
નિજ ચિત્ત વિષે અતિ વિત્ત ચહે;
પ્રભુદત્ત વિના પણ વિત્ત મળે,
નહિ સત્ય ગિરા દલપત્ત કહે. ૩

પ્રજાપ્રત્યે રાજાના ધર્મ.

મનહર.

રક્ષણ કરીને વિદ્યા વિચક્ષણ કરે વળી,
લક્ષણ સુધારી અપલક્ષણ મટાડે છે;
શીખવી ઉદ્યોગ સદા સુખનો સંજોગ સજે,
અંગમાંથી આળસના અંશને ઉડાડે છે;
ચિત્તમાં ખચીત હિતચિંતન હમેશાં કરે,
શ સામે સજજ થઈ શત્રુને નસાડે છે;
પિતા જેમ પુત્રને પમાડે છે પરમ સુખ,
પ્રજાપતિ તેમ સુખ પ્રજાને પમાડે છે. ૧
ઉપયોગી વિદ્યાનો જે અધિક અભ્યાસ કરે,
તે જનને તો અધિક ઉત્તેજન આપવું;
અનેક પ્રકારની કળા કુશળતા શીખ્યાનું,
જનહિતકાજ જુદું જુદું ખાતું થાપવું;
અતિ ઉપયોગી ગદ્ય પદ્યના રચાવી ગ્રંથ,
જ્ઞાનદાન દઇને અજ્ઞાન કષ્ટ કાપવું;
બૂરી ચાલવાળાને બુરાઇ સમ સજા કીજે,
સારી ચાલવાળાને તો કદી ન સંતાપવું. ૨

દોહરો.

પુસ્તકશાળા પ્રૌઢ સજી, સજે સંગ્રહસ્થાન;
પ્રજા જનોમાં જે થકી, વધે વિશેષે જ્ઞાન. ૩

ઉદ્યોગ.

દોહરા.

વિશેષ વિદ્વાનો મળી, વિધ વિધ કરે વિચાર;
અધિપતિના આશ્રયવડે, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૧
કારીગરી અનેકધા, શિખવે શીખવનાર;
તો એવા ઉદ્યોગથી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૨
જો શાળા ઉદ્યોગની, થાપે ઠારોઠાર;
ગરીબ ગૂજારો કરે, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૩
દેશ તથા પરદેશના, હુન્નર કરે હજાર;
સાધે સાંચા યંત્ર તો, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૪
નિરૂદ્યમી નર નારિયો, આવે વર્ણ અઢાર;
કોડે કામ કરે સહૂ, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૫
લુહાર ને સુતારનું, કોઇ કામ કુંભાર,
કોઇક કડિયાનું કરે, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૬
રસ્તાની બે બાજુએ, તરૂ કરિયે તૈયાર;
તો તેવાં તરૂવરથકી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૭
સરિતા સરોવરો તટે, વાવે તરૂ આ વાર;
તો તેવાં તરૂવર થકી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૮
કામ કરે જો લાખ જન, લઇને અલ્પ પગાર;
ઉપરની અક્કલ થકી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૯
જો સાધારણ ઘર કરે, ઘણાં શહેર મોઝાર;
તો તેના ભાડાતણું, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૧૦
માગે કોઇ મનુષ્ય જો, મજુર કામ કરનાર;
તો તેમાંથી મોકલે, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૧૧
જડે ન ધંધો જેહને એનો એ આધાર;
ઉપરીને પણ એ થકી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૧૨
અધિપતિ એ ઉરકેરિને, કરવાં એવાં કામ;
દુખી પ્રજા જનનાં દુખો, તેથી ટળે તમામ. ૧૩

ઉદ્યોગદા મંડળી વિશે લાગણી.

" નરસૈ મેતો ભગત બ્રાહ્મણ જૂનાગઢના રહેવાશી "
એ રાગ.

એક મંડળી એવી સ્થાપો જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ટેક.
ભૂખે મરતા ભીખે ભમતા, પીડાના પોકાર કરે;
ભૂખે મરીએ ભૂખે મરીએ, એમ કરે ઉચ્ચાર અરે;
કાજ ન સૂઝે લાજ ન મૂકે, તેહ રહ્યા ઘર માંહિ રડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૧
ઘણા જનો નિજ ઘાત કરે છે, અન્ન વિના અકળાઇને,
કોઇ મરે ઉપવાસ કરીને, કોઇ મરે વિખ ખાઇને;
ભાગ્યહીણા ભીખારી થઇને, બહુ દુઃખથી મુખથી બબડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૨
સરજૂ ગંગા સિંધુને તટ, તાપી રેવાને તીરે,
રસદાયક તરૂઓ રોપાવો, સીંચાવો નદિના તીરે;

જવ ડાંગર જેવાં વવરાવો; પટ જ્યારે ખુટતાજ પડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૩
શાક બટાટા સરસુ વાવો, ઉપજાવો ખોરાક અતિ;
જળને પાડે અન્ન જડે ને, રહે ન ખામી એક રતી;
નરને કે નારીને નિશ્ચે, ભૂખતણું નહિ દુઃખ નડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૪
ક્રોડો માણસ કામે લાગે, તોપણ ખુટે કામ નહીં.
એવા તો ઉદ્યમ ઉપજાવો, શાણા જન સજિ બુદ્ધિ સહી;
વિશેષ ઉપજે અન્ન અને ફળ, વિશેષ જનનાં જુથ વડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૫
પર્વત ખોદી ખેતર કરશો, માણસ જે મંડ્યા રહેશે,
ખારા પાટમાં ખાતર નાંખી, અનાજ ઉપજાવી દેશે;
પૃથ્વી પણ પડતર છે પુષ્કળ, નિહાળતાં નજરેજ ચડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૬
પશુઓના પૈસા ઉપજે છે, પોપટ મેના મોર પળે,
અતિશે એતો વાત શરમની, માણસને ન આહાર મળે;
નિરૂદ્યમી નિર્માલ્ય થઇને, રાત દિવસ રોતાં રખડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૭
પ્રસિદ્ધ એમ કરો પુરપુરમાં, જડે નહીં ઉદ્યમ જેને,
તે ઉદ્યમ માગો અમ આગળ, અન્ન વસ્ત્ર દેશું એને;
પછી વિશેષ પગાર મળે તો, ત્યાં જાજો નહિ કોઈ લડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે ૮
ખાણો લોઢાની ખોદાવો, ખાણુ કોયલાની ખાસી,
કાચ તણા સામાન કરાવો, સમજુ સ્વદેશના વાસી;
હુન્નર વિષે હુશિયાર કરો જન, ઘાટ અનેક પ્રકાર ઘડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૯
એ મંડળીને પણ એમાંથી લાખો ધનનો લાભ થશે,
કામ પુરા પરમારથનું છે, ભૂખમરાનું દુઃખ જશે;
સહાયતા શ્રી હરિની માગો, તોએ કામ નહીંજ અડે,
એક મંડળી એવીસ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૧૦
અંગ લગાવી એકે ઉદ્યમ, કરવા જોગ્ય જણાય નહીં,
તેવા પામર જનને પાળો, નભે નિરાશ્રિત સ્થાન રહી;
માગે ભીખ મફતનું ખાવા, તો પોલીસ તેને પકડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૧૧
એક પિતાની પ્રજા આપણે, એક કુટુંબી સૌ છઇએ,
ભૂખ્યાં ભટકે બાંધું આપણાં, કેમ કઠોર દીલે થઇએ;
દલપતરામ કહે દિલ દાઝે, ધીરજ કેમ રખાય ઘડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ૧૨

વિજય ક્ષમા.

દોહરો.

પ્રભુ તુજ પરમ કૃપાતણું, દિન દિન દે મુજ દાન;
ભાવ ભલે તુજને ભજું, ભય ભંજન ભગવાન. ૧

મોતીદામ છંદ.

ભજું ભય ભંજન શ્રી ભગવાન,
તજું અતિ અંતરથી અભિમાન;
સજું મનમાં રૂચિ મેરૂ સમાન,
ગજું નથિ તોય કરૂં ગુણગાન. ૨
જમાવિ પ્રભૂ પદ પૂરણ પ્રીત,
નમાવ વળી નિજ મસ્તક નિત્ય;
ક્ષમાવિ ગુના કહું ખૂબ ખચીત,
શમાવિજ દો દુઃખ શોક સહીત. ૩
વડા ઇશ છો જન અંતર જાણ,
વડા ઇતિબારતણી ખરી ખાણ;
વડાઇ વદે વળી વેદ પુરાણ,
વડા ઇતિહાસ વિષે સુવખાણ. ૪
કરેલ તમે સઘળાં શુભ કામ,
ભરેલ તમે જળસિંધુ તમામ;
ઠરેલ તમે નિજ અવ્યય[2] ધામ. ૫
પુરાતનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ,
પુરા તનમાં પણ તુંજ પ્રસિદ્ધ;
પુરા તનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ,
પુરાતનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ. ૬
કરો કરિ સંપુટ હું કહું આજ,
કરો કરૂણા કરિને મુજ કામ;
કરોધ કુસંગ કુમારગ સાજ,
કરોડ પ્રકાર કરે નહિ રાજ. ૭
કુમારજ હું પ્રભુ તું મુજ તાત,
કુમારગ જે કરિ મેં કુડિ વાત;

૧. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની શાખા અથવા સ્વતંત્ર પુસ્તકશાળા ભાવનગરમાં સ્થાપન થાય તો સારૂં એવું ધારીને સને ૧૮૫૯માં મુંબાઇ જતાં ભાવનગર થઇને જવું અને તે વિશે પ્રયત્ન કરવો એવું સોસાઇટીના સેક્રેટરીએ કહ્યાથી હું ભાવનગર ગયો હતો અને આ કવિતા રચીને લઇ ગયો હતો.

૨. અવ્યય—અવિનાશી.

કુમારગિ થાય કહી તનું[1] જાત,
કુમા રહિ[2] કોઇ ઘડે નહીં ઘાત. ૮

ભલા થઇ માફ કરો મહારાજ,
ભલામણ એટલિ છે મુજ આજ;
ભળાવિશ કાંઇ બીજું નહિ કાજ,
ભલાઇ તમારિ ભુલું કદિ નાજ. ૯

પુરાણ કુરાન કહે સહુ આમ,
પુરાણ પુરૂષ તમારૂંજ નામ;
પુરાં નગરો કરિયાં જન કામ,
પુરા જડ જે ન કરેજ પ્રણામ. ૧૦

કુચાલ ભરી જન જે તણિ ટેવ,
કુચા ચુસનાર ભજે અન્ય દેવ;
કુ ચાકર થૈ ન સજે તુજ સેવ,
કુચાહન તેનું થશે તતખેવ. ૧૧

દિસે દિશ તેં રચના રચિ દત્ત,
દિસે તુજ શક્તિ મહા ઉનમત્ત;
દિસે મુજ આવિ વિદાર વિપત્ત,
દિશી[3] તુજ દેખિ કહે દલપત્ત. ૧૨

દોહરા.

પ્રેમે પ્રભુની પ્રાર્થના, એ રીતે કરી આજ;
કહું જન મન રંજન કથા, શુભ ભરિ સભા સમાજ. ૧૩
શ્રોતા સજ્જન સહુ સુણો, ક્ષમાતણું આખ્યાન;
તે સુણતાં સહેજે ટળે, અંતર ગત અજ્ઞાન. ૧૪

ભુજંગી છંદ.

ક્ષમા ગુણ મોટો ઘણો માનવીમાં,
નદી મધ્ય મોટાપણું જાન્હવીમાં[4];
ક્ષમાથી બને લોકનો લાવ લીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૫

ક્ષમાખડ્ગ જો હાથમાં એક હોયે,
કહો શત્રુ તેને રહે કેમ કોયે;
ક્ષમાથી બધા વિશ્વને વશ્ય કીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૬

ક્ષમા મેળવે માનવી એજ મોટું,
ક્ષમા ખોઇ તેનું થયું ખૂબ ખોટું;
ક્ષમાના ખરા લેખ ચિત્તે લખીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૭

ક્ષમા ગુણ તો હેમમાં જેમ હીરો,
મહા મૂલ્યનો અંગ ધારે અમીરો;
ક્ષમા ગુણ તે ગર્વ મોટો ગણી જે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૮

ક્ષમાનું ધરેણું ઘણું શુદ્ધ શોભે,
ક્ષમાકારિ ક્યાંહી કહો કેમ ક્ષોભે;
ક્ષમાથી બહુ બુદ્ધિવંતા બની જે;
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૯

ક્ષમામાં વસે સુખનો સર્વ વાસો,
ખરેખાત સૌથી ક્ષમા ગુણ ખાસો;
ક્ષમા રાખવા રીત રૂડી રચી જે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૨૦

જુગો જૂગમાં જીવવા નામ જાણી,
વિશેષેજ આ અંતરે વાત આણી;
ક્ષમાનો પુરા પ્રેમથી સ્વાદ પીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૨૧

ક્ષમાવંત અત્યંત આનંદ લાવે,
ક્ષમાવંતનાં કષ્ટનો અંત આવે;
ક્ષમા રાખિ ભાવે પ્રભૂને ભજીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૨૨

રહે વાઘણી દૂધ તો હેમ માત્રે,
ક્ષમા તેમ જામી શકે છે સુપાત્રે;
નહિ ઠીક થૈને ઠરે તે કુઠામે,
દિઠું એજ રીતેથિ દલપત્તરામે. ૨૩

દોહરા.

ભાવનગરનો ભૂપતી, વિજયસિંહ ભડવીર;
સુણજો સહુ તેની ક્ષમા, ધરિને મનમાં ધીર. ૨૪
ગુણવંતી ગુજરાતમાં, અધિપતિ થયો અનૂપ;
પંડિત જનનો પારખૂ, ભોજ સમો ભડ ભૂપ. ૨૫
જેને જગતે જાણીઓ, દેવાંશી દાતાર;
પ્રજા ઉપર બહુ પ્રેમથી, કોટિ કર્યા ઉપકાર. ૨૬
ગોહિલ કુળ ગંગા નદી, તેમાં વડો તરંગ;
વખતસિંહ સુત વાંકડો, રાવળ પામ્યો રંગ. ૨૭
સંવત સર અઢારસેં, પણ ઉપર પાંત્રીશ;
શુભ શ્રાવણ વદિ અષ્ટમીએ, અવતર્યો અધીશ. ૨૮
બધાં વરષ બોતેર ને, સાત માસ દિન તેર;
આયુષ લાંબું એટલું, પામ્યો રૂડી પેર. ૨૯

---

૧. તનું-છોકરૂં. ૨. રહી-થઇ. ૩. જાન્હવી-ગંગા. ૪. દિશી-તરફ.

ધરણિપતી થઇને ધર્યું, છત્ર વરસ છત્રીશ;
પૂર્વજથી પણ પરમ જસ, દીપાવ્યો દશ દીશ. ૩૦
ગૌરીશંકર સદ્ગુણી, રામ સહિત સંતોક;
પાસ પ્રધાન પવિત્ર એ, લાયક જાણે લોક. ૩૧
મનમાં મોટી મિત્રતા, સાહેબ કંપનિ સંગ;
સઘળી પ્રજા સુધારવા, ઉરમાં ધર્યો ઉમંગ. ૩૨
નિશાળ એક નવી નવી, ગોઠવી કંઇ કંઇ ગામ;
વાવ્ય કુવા પણ વિધ વિધે, ઠીકે કર્યો કંઇ ઠામ. ૩૩
કર્યાં સદાવ્રત શોભતાં, ભિક્ષુકનો ગણિ ભાગ;
ધર્મશાળા ધીંગી રચી, બેશ બનાવ્યા બાગ. ૩૪
દુઃખ ટાળ્યાં કૈ દીનનાં, આપીને ઉદ્યોગ;
રસ્તા સાફ રખાવિયા, જેણે જોવા જોગ. ૩૫
વિદ્યા વિવિધ વધારવા, કવિતા સુણવા કાન;
શોખ ધરાવ્યો સર્વદા, તજિ બીજાં તોફાન. ૩૬
વૈદકશાળા ને વળી, કરી અંગ્રેજી સ્કૂલ;
કુમારિકાને કારણે, એક નિશાળ અમૂલ્ય. ૩૭
કામ પ્રજાને કારણે, એવાં કર્યાં અનંત;
એ પણ એને અનુમતે, જેને સુત જસવંત. ૩૮
વખત ઠરાવ્યો વિધવિધે, કરવા પ્રતિદિન કામ;
આળસ તો અળગી તજી, હૈડે રાખી હામ. ૩૯
બુધવારે દરબારમાં, સુંદર સભા ભરાય;
કવિતા બોલે કવિજનો, ગુણિજન રૂડા ગાય. ૪૦
દસરા દિન સૌ દેશના, આવે કવિ અપાર;
કવિતા સુણિ રાજા કરે, સર્વતણો સતકાર. ૪૧
વિદ્યાની જે વેલડી, સર્વ થએ સૂકાત;
વરસ્યો તેને વાસ્તે, વિજયસિંહ વરસાત. ૪૨
વર્ષાસન વિધ વિધ કર્યાં, પૃથ્વી કરી પસાય.
વસ્ત્ર નંગ વાહન દિધાં, રંગ વિજયસિંહરાય. ૪૩
ધરણી ગોહિલવાડ ધન, તું ધન સાગર તીર;
મળી પદવિ મહારાજની, વિજયસિંહ ધન વીર. ૪૪
જે જે ભૂપે જગતમાં, ભરિ વિદ્યા ભંડાર;
જુઓ રહ્યા તે જીવતા, મુઆ બિજા જખમાર. ૪૫
સોળંકી સિદ્ધરાજ[1]નો, લાખો[2]ને ખેંગાર[3];
વિજયસિંહજી વાંકડો, એ એવો અવતાર. ૪૬

અવરતણા એકે નહી, ગુણના દીસે અંશ;
ક્યાં જનમ્યા ને ક્યાં ગયા, પોગ્યા લાંબે પંથ. ૪૭
ગુણિયલ કવિ ગુજરાતના, સામળ[1] પ્રેમાનંદ[2];
સંવત સત્તર પછી થયા, ચતુરપણાના ચંદ. ૪૮
શોખી ભુપ ન સાંપડ્યો, ખુબ કરંતાં ખોજ;
કાં કલ્પિત નૃપ ગુણ કથ્યા, કાં વિક્રમ કાં ભોજ. ૪૯
સામળ કવિને સ્નેહથી, દેસાઈ રખિઅલદાસ;
મોકલિ તેડું માન દૈ, પ્રીતે રાખ્યો પાસ. ૫૦
પૃથ્વી કરી પસાયતે, અતિશે થઇ ઉદાર;
પાળ્યો શક્તિ પ્રમાણથી, પામ્યો કીર્તિ અપાર. ૫૧
કાંવયે રાજા કોઇમાં, રંગ ન દીઠો રેખ;
રખિયલને રાજા લખ્યો, લાયક છે તે લેખ. ૫૨
જો કોઇ નૃપ જીવતો, ચતુરપણે ચિત ચાત;
શા માટે સામળ કવિ, ગયા ભૂપને ગાત. ૫૩
ભોજથકી ભારે થયા, ગરથવંત ગુજરાત;
પણ સદ્ગુણ નહિ પેખિયે, વરણવિએ શી વાત. ૫૪
આ અવસર અધિપતિ થયો, ગોહિલ કુળ ગુણ જાણ;
વિગતે જો ગુણ વર્ણવું, પુસ્તક થાય પુરાણ. ૫૫
વાંચો વિક્રમની કથા, ભાળો ભોજ પ્રબંધ;
રાસાથી પૃથ્વીરાજનો[3], પ્રૌઢો વિજયપ્રબંધ. ૫૬
સદ્ગુણ જેના શોભતા, એ તો સુણ્યા અનેક;
વિગતેથી હું વર્ણવું, એમાંથી ગુણ એક. ૫૭
મોટો ક્ષમા અમૂલ્ય ગુણ, એ રાજાને અંગ;
સઘળા સજ્જન સાંભળી, રાખો ઉરમાં રંગ. ૫૮
કુંદનથી નિરમળ કહું, રૂડો વિજય મહારાજ;
સરસ ક્ષમા સાગર થયો, અધિપતિ મોટો આજ. ૫૯
જેનો એ ગુણ જોઇને, જાણી પરમ સુજાણ;
મોટા મુનિજનો મુખથકી, વિધ વિધ કરે વખાણ. ૬૦

ચોપાઇ.

એક સમે એ અધિપતિ આપ, મનમાં ધાર્યું મોટે માપ;
પડે હું વનમાં પરવરૂં, કોઇ ન પીછે એવું કરૂં. ૬૧
વનચરચા જોઉં આ વાર, સુખિયો કે દુખિઓ સંસાર;
પુર ચરચા રાતે પેખાય, દિવસે વન ચરચા દેખાય. ૬૨

૧. સંવત ૧૧૭૧ માં. ૨. સંવત ૯૯૮ માં.
૩. સંવત ૧૧૮૧ માં.

૧. સંવત ૧૭૮૧ માં હતા. ૨. સંવત ૧૭૩૩ માં
૩. સંવત ૧૨૪૯ પૃથિરાજ મરાયો.

એવો ધાટ હૃદેમાં ઘડયો, ચંચળ ઘોડા ઉપર ચઢયો;
હિંમતથી ધર્યાં હથિયાર, બાગ સમીપ ગયો પુર બહાર. ૬૩

તોટક છંદ.

બહુ શોભિત બાગ અથાગ બણ્યો,
ગિરિજાપતિનો ગિરિરાજ ગણ્યો;
ગુલબાસ ગુલાબ દિસે ગમતા,
લટકી અહિવલ્લિ[1] લવિંગ લતા, ૬૪
તરૂ કેતકી કેસું કદંબતણાં,
વળિ ચંપક ચંદન વૃક્ષ ઘણાં;
ગણિ કોણ શકે સઘળાં ગણતાં,
ભણિ ભારતિ થકિ રહે ભણતાં. ૬૫
ફળિ છે કદળી વળિ જાંબફળો,
ગુણકારિ સિતાફળ સ્વાદ ગળ્યો;
અતિ ખેર અખોડ અને અરણી,
હરડે હિતકારી પિડાહરની. ૬૬
અગણીત અનામત અંબતરૂ,
જન રંજન જ્યાં બહુ જંબતરૂ;
તજનાં તરૂ એલચી દ્રાખતણા,
મનમોહન મંડપમાં ન મણા. ૬૭
ઝુકિ ઝુંડ તહાં રહિ ઝાડી ઘણી,
ચતુરાઇથિ બેઠક બેશ બણી;
તકની તરકારિ તમામ તહીં,
વડ પીંપળ પીંપર પાર નહીં. ૬૮
બિલિ આંબલિ બાવળ બોરડિયો,
થિર થૈ ઠરિ કાચકિ થોરડિયો;
ખજુરી ખરસાણિજ ખીજડિયો,
લળિ લિંબુડિ ને વળિ લીંબડિયો. ૬૯
અરડૂશિ અનૂપમ આવળ છે.
શુભ શીશમ સાગ સતાવળ છે;
નવ પલ્લવ થોક અશોક[2] નકી!
લખતાં નહિ લેખણ લેખિ શકી. ૭૦
વળિ વાડિ વિષે શુભ વાયુ વહે,
ગુણ શીતળ મંદ સુગંધ ગ્રહે;
ભમરા રસ ભોગિ અનેક ભમે,
ગુણવંત તણા ગુણિ સોર ગમે. ૭૧
ચકલાં ચિત ચોર ચકોર ઘણાં,
સ્વર શુદ્ધ મનોહર મોરતણાં;
શુક કોકિલ ચાતક સારસડાં,
વિચરે નગરંગ વિહંગ[1] વડાં. ૭૨
વળિ કુંડ સરોવર વાવ કુવા,
જુગતીથિ કરેલ પ્રકાર જુવા;
જળ નિર્મળ જ્યાં જમુના જળથી,
નહિ નિત્ય પ્રવાહ ઘટે નળથી. ૭૩
ભલિ ભાત દિસે જળ હોજ ભર્યા,
કળદાર ભલા જળ યંત્ર કર્યાં;
નરનારી જુએ નજરે નીરખી,
હઠ લૈ ચિત્ત ચોંટિ રહે હરખી. ૭૪
દિપતું વળિ દેવળ દેવતણું,
ચતુરે નવરંગ ઉતંગ ચણ્યું;
કરિ કારિગરી દલપત્ત કહે,
રઘુનાથ રહી ઘડિ જોઈ રહે. ૭૫

સોરઠો.

બન્યો મનોહર બાગ, ભૂમિ ત્યાં ભાસે ભલી;
સુંદરિનું સૌભાગ્ય, જોબનમાં જેવું વધે. ૭૬

મનહર છંદ.

બન્યો છે આ બાગ કે ના ભાગ યજ્ઞ ભુમિનો છે,
વેદી છે વિશાળ કે આ ક્યારાનો આકાર છે;
કદળીનાં ઝાડ કે કરેલા પેલા યંત્ર થંભ,
પનાદાર પાંદડાં કે પતાકાની હાર છે;
નીરની આ નીક કે ઘી નાખવાની નાળિકા છે,
તરૂ ઝુકી રહ્યાં કે આ તોરણ તૈયાર છે;
કાન ધરી સાંભળો આ કહે દલપતરામ,
પક્ષિનો પોકાર ચાર વેદનો ઉચ્ચાર છે. ૭૭
ક્યારો કહીએ કે કિંવા હશે જળ હોજ સારો,
કેળ છે કોઈ રામા રૂપનું નિધાન છે;
નગન થઇને ન્હાવા મગન થૈ ઉભી છે કે,
કેળાં લટકેલાં કેશ ગુચ્છના સમાન છે;
પુરૂષને પેખી પ્યારી પામી છે શરમ પૂરી,
મનમાંહી જાણ્યું કે આ તો મોટું મેદાન છે;
ગોટાપોટા વાળીને રૂપાળી સાડી શીર ધારી,
પાલવ સાડીના છે કે આ તે લીલાં પાન છે. ૭૮

---

૧. અહિવલ્લી—નાગરવેલ. ૨. અશોક—પલ્લવ.

૧ વિહંગ-પક્ષી

દોહરા.

તુરત તપાશી તે પછી, ચાલ્યો ભૂપ ચતૂર;
વન જોવાને વેગથી, અધિક હરખ ધરી ઊર, ૭૯
શરદ ૠતુ સોહામણી, ઉપજ્યાં અંન અપાર;
ખેડુ ખાંતે ખેત્રમાં, લણે ગણે ગુણકાર. ૮૦
ક્યાંઇક ક્યાંઇક કણબણો, પામી પૂરણ પ્રીત;
વિસ્તારીને વિજય જસ, ગાય મનોહર ગીત. ૮૧
માળે ચડિને માનવી, કોઈ કરે પોકાર;
ગુણિયલ વન ગાજી રહ્યું, શરદતણો શણગાર. ૮૧
આવે ટોળાં ઉડતાં, પંખી ખેતર પાસ;
ગોળા ફેંકે ગોફણે, તેને દેવા ત્રાસ. ૮૩
ત્રાસે નાસે તોપને ગોળે જેમ ગમાર;
બળવો કરિને બંડિયા, ઠેકે ઠારોઠાર. ૮૪
તેતર ખેતર ખેતરે, જૂથ મળીને જાય;
રોકે નહિ રખવાળ તો, ખાંતે દાણા ખાય. ૮૫

ચોપાઇ.

ખેતર એક ભલું ખેડેલ, વળિ તેમાં કર્પણ વાવેલ,
વનિતા ખેડુની છે વડી, ચોકી કરવા માળે ચડી. ૮૬

દોહરા.

કશિ લીધેલો કાછડો, છુટો છેડો છેક;
પોચ્યો પગની પાનિયે, વરવો વસ્ત્ર વિવેક. ૮૭
લટકે લીરા[1] લૂગડે, અંગે અધમણ મેલ;
ચોરી ચડતાં ચોટલે, ધર્યું હશે ધૂપેલ. ૮૮
કમર કશી શણગટ કરી, લટકે લટ લે લાડ;
હુડા હુડા હોહો કહી, તાણી પાડે ત્રાડ. ૮૯
ગોફણમાં ગોળા ધરી, ફેંકે ફરતી દીશ;
નજર વડે તે નિરખતાં અંતર હશે અધીશ. ૯૦
ટોળું મૃગનું ત્યાં કણે, ખેતરમાં કણ ખાય;
હારી મારી હાક પણ, જનાવરો નવ જાય. ૯૧

ઝુલણા છંદ.

ક્યાંઇ તો ઝુંડનાં ઝુંડ બાઝી રહ્યાં,
ક્યાંઈ તો એક પણ વાળ કેવો,
ક્યાંઇ લાંબી ટુંકી વાડ તૂટક વળી,
ક્યાં ઇતો કીચ ગંધાય તેવો;
ક્યાંઇ લીંપો જુઓ લાખ વસો વસે,
કોળ ઉંદર વસે વાસ એવો,
કુવડનો ચોટલો દેખી દલપત કહે,
જંગલી રાયના બાગ જેવો. ૯૨

ચોપાઈ.

ચિતમાં રાજા કરે વિચાર, કણબી વેઠે કષ્ટ અપાર;
ઉપજાવે છે અંન અથાગ, ભૂપતિનો આપે છે ભાગ;૯૩
કામ કરે એતો મુજ કાજ, એમાં અંદેશો નહિ આજ;
દીલ વિચારી ધારી દયા, ગોહિલ તે મૃગ સન્મુખ ગયા.૯૪
રાખ્યો ત્યાં શેઢે રેવંત, ચાલ્યો ચરણે ચાતુરિવંત;
ચરણ તળે ચંપાયા છોડ, કણબણ બોલી ગાળો ક્રોડ.૯૫
નહિ સમજી તે કારણ નાર, અતિ અઘટિત ઉચરી ઉચ્છાર;
જે સાભળતાં શાંતી જાય, રીસ કરે મોટા મુનીરાય.૯૬
હેતે સુણી સુણિ રાજા હસ્યો, કોપ કર્યો નહિ મનમાં કશો;
ગોફણથી ગોળા ગડગડયા, પુરપતિ પાસે આવી પડયા.૯૭
તે કણબણ બોલી પશુ તુલ્ય, એક વચન તો હતું અમૂલ્ય;
અમે અનાથ નથીરે આજ, ધણિમોતીવાળો મહારાજ.૯૮
એ સુણિ ઉપજ્યો હરખ અતોલ,બોલેછે મુજ બળથી બોલ;
તગડી મૃગલાંને દે ત્રાસ, પુરપતિ પહોંચ્યો ઘોડા પાસ.૯૯
કણબી ત્યાં આવ્યો તે કાળ, પ્રીછ્યા તેણે પૃથ્વીપાળ;
સલામ કરી નમાવ્યું શીષ, અધિપતિએ આપી આશીષ.
વળતી રાજા ત્યાંથી વળ્યો, માનનિને જઇ કણબી મળ્યો;
વનિતાએ વિગતે કહી વાત, સરવ બનેલી તે સાક્ષાત. ૧૦૧
આવ્યો તો એ કોઇ અસવાર, વાડય વિષે પેઠો જે વાર;
છોટા છુંદી નાંખ્યા છોડ, કડવાં કથન કથ્યાં મેં ક્રોડ.૧૦૨
પથરા ફેંકિ કર્યો પોકાર, બીકે નાશી નીસર્યો બહાર.
જાતો તો શેઢે થઈ જેહ, તમે દિઠો દ્રષ્ટિથી તેહ. ૧૦૩

દોહરા.

કણબણને કણબી કહે, એ શું કર્યું અજાણ;
છંછેડીને શસ્ત્રધર, પળમાં ખોઇએ પ્રાણ. ૧૦૪
આયુધ જેની આગળે, વડાં હતાં વિકરાળ;
ટુંકારા કરતાં તને, બીક ન લાગી બાળ. ૧૦૫
સાંભળી સઘળું સ્નેહથી, બાળા બોલી બોલ;
અધિપતિ શિર છે આપણે, તેનું બળ અણતોલ ૧૦૬
દુર્બળને બળિયો દુભે, એવો નથિ અન્યાય;
પેશી ખેતર પારકે, કણે જુલમ કરાય. ૧૦૭

---

૧. લીરા-લગડાનાં ચીથરાં.

ધરણીપતિ ધિંગો ધણી, જેનું જોર અધીક;
એના અમલ તળે વસી, બીજાની શી બીક. ૧૦૮

રૂડા જેના રાજમાં, તલ મુલ્યે નહિ ત્રાસ;
વાઘ અજા ભેળાં વસે, ન કરે કેનો નાશ. ૧૦૯

કણબી કહે સુણ કામની, એજ અધિપતિ આપ;
બોલી નિરલજ બોલ તું, પ્રગટયાં તારાં પાપ. ૧૧૦

ઠરશે દિલમાં દુર્વચન, કરશે જો કદિ કોપ.
હરશે મિલકત માહરી, ધરશે તુજને તોપ. ૧૧૧

નારી કહે છે નાથને, તમે તજો તે ત્રાસ;
પુરપતિ દિલ દરિયાવ છે, નિશ્ચય ક્ષમા નિવાસ. ૧૧૨

જન દે છે જગદીશને, જ્ઞાન વિના બૌ બાળ;
દયા ધરે દેવ દિલ, કોપે નહિ કદિ કાળ. ૧૧૩

સ્નેહ સહિત સંભાળ લે, વરસાવે વરસાદ;
ગંદુ જનની ગાળને, ઉર નહિ રાખે યાદ. ૧૧૪

વિજયસિંહ રાજા વડો, પ્રજા તણો પ્રતિપાળ;
હણશે નહિ હેતુ થઈ, ગણશે નહિ મુજ ગાળ. ૧૧૫

કથન સુણી કણબી કહે, પ્યારી નારી પાસ;
જોરાવરનો જગતમાં, વધતો નહિ વિશ્વાસ. ૧૧૬

કુમારપાળ કહે સહૂ, પાટણનો ભૂપાળ;
જૈન ધર્મધર જે ધણી, દીલ ઉદાર દયાલ. ૧૧૭

સોગદિને પણ સર્વથા, મુખથી ન કહે માર;
પણ જૂ હણતાં શેઠ પર, પામ્યો કોપ અપાર. ૧૧૮

લક્ષ્મી ઘર લૂંટી લઇ, મેલિ દયા મરજાદ;
રાયે તેથિ રચાવિયો, પછિ યુકા-પ્રાસાદ. ૧૧૯

તુજને તે માટે કહું, ધીરજ ધરિ મન ધીર;
રિપુથી જે રક્ષણ કરે, તેજ પિડે તરવાર. ૧૨૦

પાળે પૂરા પ્રેમથી, ટાળે તન પરિતાપ;
પણ પાવક નૃપ પાણિથી, અંતર ડરિયે આપ. ૧૨૧

ભુજંગી છંદ.

હરે ટાઢને અગ્નિ અંધારૂં ટાળી,
રસોઈ કરી નિત્ય આપે રસાળી;
કદાપી ન વિશ્વાસ રાખો કરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૨

વડો વાઘ કે વ્યાળ જો હેતવાળો,
ભલો ભાગવંતો પુરો ભક્ત ભાળો;
અહોનીશ એથી રહો જાગરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૩

સહુ પ્રાણિને પ્રેમથી પાણિ પાળે,
તથા તે તણા અંગનો મેલ ટાળે;
તમે તે તણું તીર પામો તરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૪

દયાવંત વાયુ વિશેષેજ દીઠો,
મળે તો ટળે તાપ છે આપ મીઠો;
મટે વાયુ તો જંતુ જાશે મરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૫

તરી પાર જો નાવ સિંધુ ઉતારે,
સુખી રાખિને અર્થ સારા સુધારે;
અમે એથિ જૈ આવિયે ઉતરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૬

હઠીલો નહિ કોય જો કોઇ હાથી,
કિધો કેદમાં કોટિ કોટી કળાથી;
ઠરે થોભતાં એક ઠામે ઠરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૭

વસે વેરિ જો વેર સર્વે વિસારી,
સદા કાળ સેવા સજે સૌથિ સારી;
ભલું ભાખશે ભાવ ભક્તિ ભરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૮

રૂડો ન્યાય વાળો દયાળોજ રાજા,
મહા પ્રેમ મૂકે ન ચૂકે ન માજા;
અતી સંભળાવે નીતી ઉચ્ચરીને,
દિસે તોય તેથી રહેવું ડરીને, ૧૨૯

વધે જેમ લક્ષ્મી ક્ષમા લે વિચારી,
ધરે નમ્રતા નિત્ય રાજ્યાધિકારી;
પદે સદ્ગુણો શ્રેષ્ટતા જેમ પામે,
દિઠા કોઇ એવાજ દલપત્તરામે. ૧૩૦

દોહરા.

વિજયસિંહ મન વિમળ છે, દેવાંશી છે દેવ;
મનમાં રાખે રાજમદ, તેવી હોય ન ટેવ. ૧૩૧

પ્રજાતણો માતા પિતા, કોટિ કૃપા કરનાર;
એ તો આપણિ ઉપરે; લહે ન કોપ લગાર. ૧૩૨

કાલાવાલા કીજીયે, તે પાસે જઇ તોય;
અંતરમાંથી ઊતરે, હાલ કદી રિસ હોય. ૧૩૩

ચોંપ કરીને ચાલિયાં, નરનારી ધરિ નેહ;
વિનંતી કરવા વિજયની, તત્પર થઇને તેહ. ૧૩૪

ત્યાં તરૂ એક અશોકનું, છે શીતળ શુભ છાંય;
ખેતરથિ એ ખેત્રવા, તે નૃપ દીઠો ત્યાંય. ૧૩૫

પુરપતિની પાસે જઈ, પ્રેમે કરો પ્રણામ;
ગદગદ કંઠે ગરિબ થઇ, ઉચ્ચર્યો કણબી આમ. ૧૩૬

પ્રજાતણા માતા પિતા, દિલના છો દરિયાવ;
સદ્‌ગુણ સાગર શાંતિધર, નિર્ભય દાયક નાવ. ૧૩૭

કરજોડી વિનતી કરૂં, ઉરમાં આણો આજ;
કણબણનાં કડવાં કથન, માફ કરો મહારાજ. ૧૩૮

સુણીને બોલ્યા શ્રીમુખે, વનિતાનો નથી વાંક;
કણબી કુળ કોમળ સદા; એ તો આડો આંક. ૧૩૯

વીસ વસા સારા વસે, કણબીમાં ગુણ ક્રોડ;
સૃષ્ટી સઘળી શોધિયે, જડે ન જેની જોડ. ૧૪૦

માયાળુ ને મેહેનતૂ, વિશ્વાસૂ કહેવાય;
બોલ્યું પાળે બાપતું, ખવરાવીને ખાય. ૧૪૧

આપ્યો મુખમાં ઇશ્વિરે, ઊંહું શબ્દજ એક;
હજાર ગુણ છે હાથમાં, અંતર દયા અનેક. ૧૪૨

હોય કણબી જો હરખમાં, જ્યાં કહિયે ત્યાં જાય;
હઠ પર આવ્યો હોય તો, ઊંહુ નો ન ઉપાય ૧૪૩

કારણ પણ તેનું કહું, સમજે સર્વ સુજાણ;
જગત સૃજ્યું જગદીશ્વરે, પૂરણ બુદ્ધિ પ્રમાણ. ૧૪૪

અવગુણ સદ્‌ગુણ એકઠા, મેલ્યા સઘળા માંહિ;
વધતા ઘટતા વિધવિધે, કીધા છે પણ ક્યાંહિ. ૧૪૫

સદ્‌ગુણ સૌના સંગ્રહી, દુર્ગુણ તજવા દૂર;
ધીમંતાનો ધર્મ તે, જગમાં જાણ જરૂર. ૧૪૬

ભુજંગી છંદ.

સુગંધી ગુલાબે સૃજ્યાં પુષ્પ સારાં,
પુરાં પેખતાંવેંત લાગેજ પ્યારાં;
કિધા છોડવે કંટકો કષ્ટકારી,
ગણો સદ્‌ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૭

કરી હેમની જો છરી હોય કેવી,
જુઓ જે ન જોતાં જડે જોડ જેવી;
મરે માનવી મસ્તકે હોય મારી,
ગણો સદ્‌ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૮

રચ્યો સિંધુ છે રત્ન ભંડાર રૂડો,
કહું રત્નદાતા કહે કોણ કૂડો;
ખરેખાત પાણી પિતાં જીભ ખારી;
ગણો સદ્‌ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૯

રૂડી ગાયમાં ગુણ કેવા રહે છે,
દહીં દૂધ ઘી દેવને હર્ષ દે છે;
નહી ખાય જો ગાય ચીજો નઠારી,
ગણો સદ્‌ગુણો દુર્ગુણો દૂર વારી. ૧૫૦

સૃજ્યો ગંધ કસ્તુરિમાં સૌથિ સારો,
અતી ઊર આનંદ એ આપનારો;
સુશોભીત સોના સમી તે ન સારી,
ગણો સદ્‌ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૧

પ્રજા સર્વને નિત્ય વર્ષાદ પાળે,
તકે આવિને આપ સંતાપ ટાળે;
ભલા ભાદ્રવામાં મચે કીચ ભારી,
ગણો સદ્‌ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૨

રૂડો ચંદ્રમા રાત્રિમાં જે બિરાજે,
છબી જેનિ જો જો ઘણી છેક છાજે;
વધે ને ઘટે તેજ તેવું વિચારી,
ગણો સદ્‌ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૩

ભલો ભાણ આકાશ આભાસ આપે,
કરીને કૃપા કાળ અંધાર કાપે;
તપે તાપ તેતો ત્વચા[1] લે ઉતારી,
ગણો સદ્‌ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૪

જુવો જેમ જ્યાં જ્યાં જડે દોષ જોતે;
પુરો સદ્‌ગુણી તો પ્રભૂ એક પોતે;
ટરે દોષ તેમાં નહીં કોઇ ઠામે,
દિઠું એજ રીતેથી દલપત્તરામે, ૧૫૫

દોહરા.

સદ્‌ગુણી જે સૌથી સરસ, નરસ નહિ ગુણ નામ;
પણ ડહાપણમાં પેખિયે, ટરે ભૂલ કંઇ ઠામ. ૧૫૬

ગુણ સૌના હું સંગ્રહું, દુર્ગુણ તજીને દૂર;
અધિક ચૂક અજ્ઞાનિની, એ તો ધરૂં ન ઊર. ૧૫૭

પ્રજા ઉપર કે પુત્ર પર, રીસ કરે જે રાય;
ક્રોધ થકી શિક્ષા કરી, પછિ પૂરા પસ્તાય. ૧૫૮

ચોપાઇ.

સાંભળ એક સુલતાન, મનમાં મોટું ધરતો માન;
પુત્ર પટેલતણો તે પાસ, કારજ કરવા ગયો પ્રકાશ. ૧૫૯

---

૧. ત્વચા—ચામડી.

કરી હુંકારો ઉચર્યો કામ, શિર નમિને નહિ કરી સલામ;
ભાસ્યો નહિ ભોળાનો ભેદ, ક્રોધ કરીને કીધો કેદ. ૧૬૦
ભૂખણુ તેનો મોટો ભાઇ, આવ્યો સુણિ ચોપે ચિત્ત ચાઇ;
ધાર્યું જે ધીરજ મન ધરૂં, સલામ એવડી સારી કરૂં. ૧૬૧
દુંદાળો દીઠો સુલતાન, હરખે જૈ બોલ્યો હેવાન;
સલામ દિલ્લીના શાહને, વળી સલામ વડી દુંદને. ૧૬૨
ખરેખરો સુણિ ઉપજ્યો ખેદ, કીધો તેને પણ ત્યાં કેદ;
બની વાત સુણિ તેનો બાપ,આવ્યો શાહ સમીપે આપ.૧૬૩
પ્રેમ ધરીને કરી પ્રણામ, ટીક ટરી બોલ્યો તે ઠામ;
લોકતણીતમ હાથે લાજ, માફ કરો અવગુણ મહારાજ.૧૬૪
શાહ કહે તારો સુત એક, સમજ્યો નહિ સલામ વિવેક;
મુખે સલામ બિજે કહિ મને, દુજી સલામ કહી દુંદને. ૧૬૫
કારણ એથી કેદજ કર્યો, એવું પટેલ સુણી ઉચ્ચર્યો;
તેમને સલામ ન કરી તેજ, મોટો મૂરખ માણુસ એજ.૧૬૬
બીજો પણ છે બહુ બકનાર, ચિત્તમાં ચેતિ ન કર્યો વિચાર;
સાહિબને કરિએજ સલામ, કહોને દુંદતણું શું કામ.૧૬૭
હેતુ તો સુલતાનજ હતા, દુંદે ધરવો તો દેવતા;
ઝાઝી એ સુણી લાગી ઝાળ, કેદ કર્યો તેને તતકાળ. ૧૬૮
સુણિ પટેલતણો જે સગો, ભૂપતિ આગળ આવ્યો ભગો;
કરી સલામ કહ્યું તતકાળ પટેલને છોડો ભૂપાળ. ૧૬૯
છે મારે સાંઢડી સગાઈ, અમે બંને આંગળિયા ભાઇ;
રાજી થઇને પૂછે રાય, કેને આંગળિયા કહેવાય. ૧૭૦
દેતો તો ઉત્તર દીવાન, હું કહું કહિ બોલ્યો હેવાન;
પાછ્યાનો મરી જાય પિતાય, પાછ્યાની મા નાત્રે જાય.૧૭૧
પ્રસવે પુત્ર સુવાવડ ખાઈ, એ પાછ્યા આંગળિયા ભાઈ;
કાપત સુણિ માથું તે કાળ, હુકમ કર્યો જે પૂરો હાલ. ૧૭૨
ચોરે ચકલે ચાલી વાત, જથે થઇ કણબીની જાત;
દીઠા બે જણ ડાપણદાર, તેને ત્યાં કીધા તૈયાર. ૧૭૩
સાહિબ પાસ તમે સાંચરી, કહો ઘણી આજીજી કરી;
જીવાડો તો તો જીવિયે, છેક તમારૂં છોરૂં છિયે. ૧૭૪
પ્રજાતણા છો માતા પિતા, શબ્દ કહો એવા શોભિતા;
ચડે દયા રાજાને ચિત્ત, પટેલ છૂટે પુત્ર સહિત. ૧૭૫

દોહરા.

જુગતી સુણિને બે જણા, અંતરમાં ધરિ આશ;
આવ્યા અરજ ઉચારવા, પાદશાહની પાસ. ૧૭૬
બીતા બીતા બે જણા, ઉચર્યા એવું આપ;
તમે અમારાં છોકરાં, અમે તમારા બાપ. ૧૭૭
શબ્દ શુણી સુલતાન તે, ખીજી પામ્યો ખેદ;
હાલ હાલ હુકમે કરી, કીધા તેને કેદ. ૧૭૮
કોઇએ વાત જઇ કહી, જ્યાં કણબીની જાત;
પ્રધાન પાસ ગયા પછી, નર જે કણબી નાત. ૧૭૯
પ્રીતે કહી પ્રધાનને, વળિ વળિ વિગતે વાત;
પ્રધાન બોલ્યો પ્રેમથી, સુણો સહૂ સાક્ષાત. ૧૮૦
અધિપતિ આવે અવસરે, માને નહિ મુજ વેણ;
બેગમ બોલે બે કથન કાંઇક માને કેણ. ૧૮૧
પછી બેગમ પાસે ગયા, કણબી કરી વિચાર;
પ્રણામ કરીને પ્રેમથી, એવો કર્યો ઉચાર. ૧૮૨
સંકટ પડિયું સામટું, તે માટે તુજ પાસ;
આજ સર્વે આવ્યા અમો, ઉગરવાની આશ. ૧૮૩
ધણી અરજ નથી ધારતા, વાત ન સુણે વજીર;
તોય અમારી ખ્યારિ તું, ધણિયાણી છું ધીર. ૧૮૪
બોલી બેગમ બોલતાં, ભારે રીસ ભરાય;
કણબીની ધણિયાણી તો, કણબણને કહેવાય. ૧૮૫
એમ કહી એ અવસરે, હુકમ કરીને હાલ;
કેદ કરાવ્યા કણબિને, ક્રોધ કરી તતકાળ. ૧૮૬
વાત વિગતવારે કહી, પૃથ્વીપતિની પાસ;
પતિયે કહ્યું પ્રધાનને, કરશો નહીં ક્યાશ. ૧૮૭
મૂરખ એવા માનવી, જે જે કણબી જાત;
મારી કાઢો મુલકથી, રહે ન એકે રાત. ૧૮૮

ચોપાઇ.

પ્રધાનમાં ડાપણ ભરપૂર, હેતે બોલ્યો શાહ હજૂર;
કણબિ આકરિ ચાકરિ કરે, કણ પકવી કોઠારો ભરે. ૧૮૯
મને હુકમ આપો મહારાજ, કેને લૈ સોંપું એ કાજ;
પૃથ્વીપતી વિચારે પડ્યો,જન એકે એવો નહિ જડ્યો.૧૯૦
કરી શકે કણબીનાં કામ, હૈયામાં રાખીને હામ;
પછિ બોલ્યો પોતે પરધાન, કથન કહ્યું તે ધારો કાન.૧૯૧
રૂડું કણબીથી છે રાજ, એમાં તો સંશે નહિ આજ;
અધિક વસે છે વરણ અઢાર, કણબી સૌના પોષણકાર.૧૯૨
નહિ તિથિવણમહિનાનું નામ, ગણાય નહિ કણબી વણગામ
તે કણબીના ગુણ અતોલ,પણ બોલી નહિ જાણે બોલ.૧૯૩

રૂઠે કણબી શિર જે રાય, પછી ઘણા મનમાં પસ્તાય;
તજે, તજો તે માટે રીસ, આપો કણબીને આશીશ; ૧૯૪
શીતળ થયો સુણી સુલતાન, મેલ્યા કણબીને દૈ માન;
જમ્યા રમ્યા કણબી ઘર જઇ, મશકરિ તો મહિપતિની થઇ.

સોરઠા.

વદે વિજય નૃપ વેણ, પટેલ પાસે પ્રીતથી;
નહિ આવે મુજ નેણ, રીસ કદી એ રીતથી. ૧૯૬
રિપુ પર કરિયે રીસ, આપણી પ્રજા ઉગારવા:
દુર્જન વણ જન દીશ, મન નહિ કરિયે મારવા. ૧૯૭
રહે પ્રજાના પ્રાણ, શત્રૂ જીવે સો વરસ;
હોય ન કંશય હાણ, સૌથી એ રીતી સરસ. ૧૯૮
રિપુ તન ઉપર રોષ, અંતરમાં નહિ આણિયે;
દુર્બુદ્ધિના દોષ, જરૂર તજવા જાણિયે. ૧૯૯
છેદન ભેદન છેક, વૈદ કરે નહિ વેરથી;
એનો વાંક ન એક, પ્રાણ તજે તે પેરથી. ૨૦૦
સાલે થઇને સાલ, દુર્જનને તો દંડિયે;
ચાલે સારી ચાલ, ખાંતે અંગ ન ખંડિયે. ૨૦૧
ન શકે કરિ નુકસાન, વાંક નહિ જેનો વળી;
બોલે થઇ બેભાન, સાંખી રહિયે સાંભળી. ૨૦૨

ચોપાઇ.

સુણી થયો કણબી તે શાંત,
ભયની મનમાં ભાગી ભ્રાંત;
ગાતો વિજય ક્ષમા ગુણ ગાન,
સુંદરિ સહિત ગયો સ્વસ્થાન. ૨૦૩
ગઢ પર ઘોષ થયો ઘડિઆળ,
કાન સુણ્યો વિજયે તે કાળ;
સમજ્યો તે સુજને દે સાદ,
આપે કચેરિ અવસર યાદ. ૨૦૪
વિજય વસ્યો જન વચ્ચે જઇ,
વિજય ક્ષમા વિખ્યાતજ થઇ;
સુણો સભાસદ સકળ સમાજ,
રાખ્યો રંગ વિજય મહારાજ. ૨૦૫
વિજય ક્ષમાની વાત અનેક,
આજ કહી તમ આગળ એક;
એવી ક્ષમા ધરી ઉર આપ,
પામો પ્રભુપદ પ્રેમ અમાપ. ૨૦૬
વિશ્વ વિષે સંપી સહુ વસો,
હેતે હળિ મળિ હરખી હસો;
વધે વિનોદ ઘટે વિખવાદ,
એજ અમારો આશિરવાદ. ૨૦૭

દોહરા.

વિજય ક્ષમાની વાતનું, વરણન સુણિ જશવંત;
મોજ મેલી મુખ આગળે, થઇ ઉદાર અત્યંત. ૨૦૮
કરિ ઉચ્ચાર કવિયે કહ્યું, રીઝયા જો મહારાજ;
માગું જે હું મુખથકી, આપો મુજને આજ. ૨૦૯
મરજી જાણી માગિયું, દ્યો મુખ માગ્યું દાન;
અયુત[1] રૂપૈયે આદરી, સ્થાપો પુસ્તકસ્થાન. ૨૧૦
હશી ખુશી થઇ હેતથી, આપ્યું વાચક[2] એહ;
દિલ હરખ્યા દીવાન પણ, તત્વ વિચારી તેહ. ૨૧૧
દિધા સિવાય સવાબસેં, રૂપૈયા ગણિ રોક;
વાટખર્ચિને વાસ્તે, જુવે સભાસદ લોક. ૨૧૨
શાસન મોહોર બસેંતણું, વંશપરા પરજંત;
અખે રાજ કરિ આપિયું. વળિ આપ્યું જશવંત.૨૧૩
સભાસદો સહુ ખુશિ થવા સુણિને ઉપજ્યો સ્વાદ;
વળિ કવિયે જશવંતને, આપ્યો આશિર્વાદ. ૨૧૪
વિજયસિંહ સુત વિમળ કુળ, કળ બળ અકળ ઉજેશ;
સુમાતવંત જશવંત સુણ, ગૃહ તુજ વસે ગણેશ. ૨૧૫

મોતીદામ છંદ.

ગણેશ સુરેશ વસે તુજ ગામ,
મહેશ હમેશ કરે તુજ કામ;

---

૧. અયુત–દશ હજાર.

૨. ઠાકોર જશવંતસિંહજીએ વચન આપેલું અને આ ચોપડી છપાઈ તેની નકલો ૨૦૦ રાખી, પણ દૈવ ઇચ્છાથી થોડાં વરસમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો અને તેમના કારભારી, દેશાઈ છગનલાલ સંતોકરામે વચન આપેલું કે હું જરૂર દરબાર પાસે પુસ્તકશાળા કરાવીશ, અને જો તે નહીં કરે તો મારી ગાંઠના ખરચેથી કરીશ. પછી તેમણે છગનલાલ લાયબ્રેરી દરબારની સાહાતાથી સ્થાપી, તેથી પણ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી સંતોષ પામી છે; કારણ કે ગુજરાતમાં પુસ્તકશાળા વધવાનું કામ હતું. આ બાબત સન ૧૮૫૯ના સોસાઈટીના વાર્ષિક રીપોર્ટમાં તથા બીજાં વર્તમાનપત્રોમાં પણ છપાઈ હતી.

નરેશ નમે તુજ પાસ અનંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૬

ભલા ભૂપ ભાવતણા કુળ ભાણ,
કળા કુશળી તુજ કોટિ કલ્યાણ;
પુરા પ્રસરો જશ દેશ દિગંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૭

ઠરે ડિક થૈ કમળા કરી ઠામ,
ભરે ધન ધાન્ય ધરી તુજ ધામ;
ડરે રિપુ દેખિ ાદશી તુજ દંત,
જુગો જુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૮

સિધે મનનાજ મનોરથ સાર,
વધે વળિ વંશતણો વિસ્તાર;
ભલા સુખ ભોગ ભરે ભગવંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૯

વસે મુખ માંહિ સરસ્વતિ વાસ,
દસે દિશની દુનિયાં તુજ દાસ;
જડે જય મેરૂ ગિરી પરજંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૨૦

શરીર સુખી સુખિયું ઘરસૂત્ર,
પ્રજા જન સર્વ સુખી સુખિ પુત્ર;
તને અધિકો અધિકાર અત્યંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૨૧

સુખી સરદાર પ્રધાન પવિત્ર,
મહા સુખિ રોજ રહે તુજ મિત્ર;
હણે સહુ સંકટ શ્રી હનુમંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૨૨

સભા સુખિ સજ્જન સર્વ સમાજ,
લખે કવિ લાખ ગણી તુજ લાજ;
વસો વસુધા રૂતુ ક્રોડ વસંત,
જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૨૩

સુણી શુભ છંદ પ્રબંધ રસાળ,
કરો કરૂણાક્ષ કવિકુળ પાળ;
અમે ભણિ આશિષ એ મહારાજ,
કહે દલપત્ત કરો શુભ કાજ. ૨૨૪

દોહરા.

સંવત ઓગણિ શત શિરે, પંદર પ્રગટ પ્રમાણ;
ચોખિ ચૈત્ર શુદિ ચૌદશે, વિરચ્યું ક્ષમા વખાણ. ૨૨૫
ઓપડ મળવા આંખનું શુભ મુંબાઇ સંસ્થાન;
જતાં જઇ જશવંતને, કહ્યું ક્ષમા આખ્યાન. ૨૨૬
દાજીના સૂત ડાકટર, ભાઉતણો બહુ ભાવ;
નવિ આંખો આપી અને, શાલજોડ શિરપાવ. ૨૨૭

॥ जनस्वभाव विशे प्रकरण समाप्त ॥

प्रकरण ७ मुं.

પદ તથા ગરબી સંગ્રહ.*

પદ ૧ લું—નરભમરને શિખામણ.

" પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કેમ થાય "—એ રાગ.

નિર્ભય ન ભમિશ રે નર ભમરા,
બહુ બાવળ ક્યાંઇકજ ડમરા. નિ. ટેક.

આ સંસાર વિકટ વન છે,
સ્થિર ચર તરૂવરમય તે છે,
ક્યાંઇ મોટા પર્વત દુઃખમય ક્યાંઇ,
સુખમય સરિતા વહે છે. નિ૦ ૧

ક્યાંઇ ભયકારી શિકારિ ફરે છે,
સૂક્ષ્મ જાળ પસારી;
પગ અડતા પકડાઇ પડિશ તું,
તો પછી શી ગતિ તારી. નિ૦ ૨

કોઇ તરૂવરનો પરિમળ નિર્મળ,
છે વિષમય કોઇ છાયા;
કુટિલ કઠણ છે કોઇના કાંટા,
કષ્ટ કરે કરકાયા. નિ૦ ૩

ઉપર નિરખી આકાર અધિક શુભ,
અધિક સુવાસની આશે;
ગણુણુણુણુ ગુંજારવ કરતો,
પહોંચિશ નહિ તે પાસે. નિ૦ ૪

દિસે સરસ દેખાવ ખરો વળિ,
ફુલ અતુલ્ય ફુલેલાં;
પ્રાણ પ્રલય પળમાંહિ કરે,
પ્રગટવાથી પણ પહેલાં. નિ૦ ૫

સરસ સુગંધિત અમળ કમળ,
લોભે ન રહિશ લપટાઇ;
બંધ થતાં બંધાઇ પડિશ તો,
મુકરર મરિશ મુંઝાઇ. નિ૦ ૬

કોઇ તરૂનો ચિકણો રસ છે ત્યાં,
ચડપ રહે પગ ચોંટી;
એ પગ પછી ઉખડે ન ઉખાડયો,
પડે ાપડા મહા મોટી. નિ૦ ૭

રિસામણી સરખાં તરૂ રિસનાં,
સેહેજે રિસે ભરાય;
પ્રિય ભાવે પણ સ્પર્શ કર્યાથી,
ચડપ બહુ ચિડવાય. નિ૦ ૮

કોઇ તરૂ ફેગટ ફુલે ખરાં પણ,
સુગંધ નહિ માંહિ સારો;
નિરખિ રહિશ પણ નફી નહિ સરે,
તેથી અરથ કાંઇ તારો. નિ૦ ૯

કોઇક તરૂ કદળી જેવાં,
ફળ આપે એકજ વાર;
કાપે તેને ફરિ ફળ આપે,
બીજા નિરાશ જનાર. નિ૦ ૧૦

રાયણની વળિ રીત જુદી,
શરૂમાં ફળશે સો વરષે;
સેવા કરનારો સુખી નહિ લે,
પછિ કોઇને સુખ કરશે. નિ૦ ૧૧

ઠેકાણું ઠિક જોઇને ઠરજે,
ડરિશ ન ઠામ કુઠામે;
કથન અધિક તુજ હિતકારક,
કહિ દીધાં દલપતરામે. નિ૦ ૧૨

દોહરો.

જો વિચારી જીવ તું, આ શિક્ષા ધરિ ઉર;
સદાચાર ધર સર્વદા, દુરાચાર કર દૂર. ૧

* આમાંનાં ઘણાં ખરાં પદ તથા ગરબીઓ મુંબઇના " સ્ત્રીબોધ " ચોપાનીઆને વાસ્તે રચ્યાં હતાં.

પદ ૨ જું—દુરાચારીને શિખામણ.

" ચાલ વેલી અલબેલી પ્યારી રાધે "-એ રાગ.

દુરાચારી વ્યભિચારી, જો વિચારી,
થશે સારી કે નઠારી, ગતિ તારી;
દુખવિદારણ માટે, તને ભવતારણ માટે,
કહું સુખકારણ માટે;
ધીરજ તું તો ધારી ધારી,
જો વિચારી, દુરાચારી. ટેક.
તજી શર્મ તેં કુકર્મ ક્રોડ કીધાં,
લકડપાપનાં તેં આપ શિર લીધાં,
ખાનપાન દાન દીનને ન દીધાં;
તારૂં કેમ થશે કલ્યાણ, અંતર આણ,
નરક ખાણ, જઇશ જાણ,
શું સુખ માણ, થશે હાણ, લેશે પ્રાણ, જમડા માણ;
મોટાં મારી મારી; જો વિચારી, દુરાચારી. ૧
રૂડી રીતે ચીતે ચેતી તું ન ચાલ્યો,
ઝેરી વિષય વ્યાળ ઝડપથી તેં ઝાલ્યો,
ફર્યો ફંદમાં ફશીને ફુલ્યો ફાલ્યો.
પુજ્યા નહિજ પ્રભુ પરમ, ભર્યો ભરમ, તજી ધર્મ, કેરાં કર્મ,
હાડચર્મ, રાખ્યાં ગરમ, ભુલ્યો મર્મ, જમ્યો નરમ;
રસોઇ સારી સારી; જો વિચારી, દુરાચારી. ૨
કહું હેતથી તું ચેત હજી ચીતે,
ધર્મ ઝાલ હવે ચાલ રૂડી રીતે;
મસ્તક નામ, પ્રભુ પામ, પુરી પ્રીતે;
સ્મરણ કર અશરણ શરણ, સંકટ હરણ ધરણી ધરણ
તારણ તરણ, ટાળે મરણ, કરૂણા કરણ, સદાચરણ, સુધાઝરણ
પી લે હારી હારી; જો વિચારી દુરાચારી. ૩
શિક્ષા સંતની મહંતની ન માની,
કુડા ગ્રંથ કેરે પંથ ધરી પાની,
સાંભળ ભ્રાત આ તો વાત નથી નાની;
દીસે દુષ્ટ અરસ દરસ, ઘણો નરસ, પીધા છ રસ, કીધાસ્પરશ,
રહ્યો ચડસ, ન ગઇ તરસ, શિક્ષક સરસ વરસો વરસ;
થાકયા વારી વારી; જો વિચારી, દુરાચારી. ૪
બન્યો છેલ તું છકેલ ખેલખોયો,
સાર ઉરમાં જરૂર તેં ન જોયો,
કર્યો ફેલ પાપ મેલને ન ધોયો;
ન લીધું જ હરિ નામ, ધરી હામ, દલપતરામ, કહે આમ,
દીધા દામ, વિષય કામ, ઠામે ઠામ, આડે જામ;
ભજ્યો નારી નારી; જો વિચારી, દુરાચારી. ૫

પદ ૩ જું—ક્રોધ વિશે.

" નાથ કેસે ગજકો બંધ છોડાયો "—એ રાગ.

કોઇપર ક્રોધ ન કરશો કદાપી, અતિ ક્રોધ છે પૂર્ણપાપી;
કોઇ પર ક્રોધ ન કરશો. ટેક.
ક્રોધ કુબોધ અધિક ઉપજાવે, સઘ સુબોધને કાપી;
વહાલાં માંહી વિરોધ વધારે, શોધ સમૂળ ઉથાપી. કોઇ. ૧
કૃત્ય અકૃત્ય કશું ન વિચારે, જ્યારે રહે રીસ વ્યાપી;
મુખનું વચન ફરી મુખમાં ન પેસે, છાપ પટોળે છાપી. કોઇ. ૨
આપની સઘળીએ વિસરિ સુમતિયો, ક્રોધેકુમતિ જેનેઆપી;
નહીં કરવાનાં કામ કરી નર, રોયા છે વનમાં વિલાપી. કોઇ. ૩
ક્રોધ કરી ફરી ફરી પસ્તાયા, જે હતા પ્રૌઢ પ્રતાપી;
દલપતરામ કહે દુનિયામાં, ખ્યાત છે વાત અદ્યાપી. કોઇ. ૪

પદ ૪ થું—લોભ વિશે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

ન કરવાનું લોભથી કર્મ જો કરશો, અંતે કષ્ટથી કેમ ઉગરશો
નં કરવાનું—ટેક.
લોભ દેખીને લાલચમાં લેવાશો ને, પાપીપણે પેટ ભરશો;
કદી દસ દિવસનું સુખદેખશોપણ, દેહ લગણનહિઠરશો. ન. ૧
દુષ્કરમીને દોલતમંદ દેખી, આપે જો એવું આદરશો;
પડતા સાથેપોતે પડી પરવતથી, મોતવિનાનકી મરશો. ન. ૨
છાનાં કરીને કુકર્મો છુપાવી, જો દિલમાં નહિ ડરશો;
ઇશ્વરથી નહિરહે તેઅજાણ્યું, ધરણી ખોદીને જોધરશો. ન. ૩
ખાંતે ખુશીથી જો લોભની ખાડીમાં, વગરવિચારે ઉતરશો
દલપતરામ કહે દેહ તજીને, નરકની વાટે વિચરશો. ન. ૪

પદ ૫ મું.—ઇશ્વરના ગુનાહથી ડરવા વિશે.

" જીવ તું શાને શોચન ધરે, કૃષ્ણ ને કરવું હોય તે કરે"—
એ રાગ.

દિલે દિલજાણ થકી જો ડરે, કમાણી કપટ કરીકેમ કરે.—ટેક
ખુનીને બાંધી ખાંડાની ધાર તળે લક્ષ ધરે;
એ અવસર કોઇ આપે સુખડી, કેમ ગળામાં ગરે. ક. ૧
વાઘ મળે જનને વગડામાં, પંથ જતાં પાધરે;
ભય લાગે ને હિંમત ભાગે, ભૂપર પગ ન ભરે. કમાણી. ૨

જળ પંથ જાતાં જળધીમાં, જર આવે નજરે;
પણ ત્યાં કદી ઠેકી પડવાનું, અંતર નહીં ઉતરે. કમાણી.૩
ઘર બળતું દેખીને ઘરધણી, રૂદન અતી આદરે;
પણ દોલત બળતી દેખીને, માંહી પડી નવ મરે. કમાણી.૪
માયા કારણ ઉપજે મૃત્યુ, એવું ન કોઇ આદરે;
મોતથકી હરિનો ડર મોટો એમ વિચારી અરે. કમાણી.૫
આ જગનું સુખ અલ્પ, અરે ભાઇ અતિ દુખ છે આખરે;
પછિ પીડાનો પાર ન પામે, સહસ્ર જુગને સરે. કમાણી.૬
આ સંસાર સ્વપ્નની સમૃદ્ધિ, ભવ પછી નહી સાંભરે;
સુકરમ કુકરમ રહેશે સાથે, ફેરા જ્યાં તું ફરે. કમાણી. ૭
સ્વપ્નામાં કુટે કે રૂએ, ને આંખે આંસું ઝરે;
જાગી જુએ સ્વપ્નું તો જુઠું,કુટયું ત્યાં ચરચરે.કમાણી.૮
રે પ્રાણી તેં પ્યાર ન રાખ્યો, પરમ પ્રભૂ ઉપરે;
દલપતરામ કહે દારૂણ દુખ,હરીવિના કોણ હરે. કમાણી ૯

પદ ૬ ઠું.—સત્ય વિશે-રાગ ઠુમરી.

" જાદુગારો ધુતારો છુ કરી ગયોરે "—એ રાગ.

ચિતે ધારી વિચારીને ઉચ્ચારી:જુઓરે,
સત્ય કેવું છે સુખકારી જુઓ; ચિતે. ટેક.
સત્ય ઉચ્ચારે તે સુખ ધારે,
હાંરે ન વિચારે તેની સ્થિતિ તો નઠારી; જુ. સ. ૧
સત્યની વાણી સઘળે પ્રમાણી,
હાંરે ઉર આણી વખાણી નરનારી; જુ. સ. ૨
સત્ય તજાય તો જશ ટળી જાય છે,
હાંરે ખાય ખત્તા અને થાય છે ખુવારી; જુ. સ. ૩
સત્ય આધારે ધનને વધારે,
હાંરે વડા વિદ્વાન વિવેકી વહેપારી; જુ. સ. ૪
સત્ય ન બોલે તે ખર તોલે,
હાંરે સત્ય બોલે તેતો લે શોભા સારી; જુ. સ. ૫
પરમ પિતાજી સત્યથી રાજી,
હાંરે પૂરા પાજી રહે રાજી સત્યહારી; જુ. સ. ૬
પરમ ધરમ પણ સત્ય પ્રમાણે,
હાંરે બોલી જાણો ઉર આણો સ્વર્ગ બારી;જુ. સ. ૭
દલપતરામે કહ્યું શુભ કામે,
હાંરે સર્વ ઠામે સદા સત્યને સંભારી: જુ. સ. ૮

પદ ૭ મું.—ભોળા જન વિશે.

" પ્રભુ તને પ્રસંન તે કેમ થાય "—એ રાગ

ભાઇ જન ભોળા જે ભૂતળમાં,સમજે નહિ સવળ અવળમાં,
ભાઇ. ટેક.

જ્યાં જેવી સોબત ત્યાં જઇને, તરત ગરથ તે થાય;
જેમ ગંગાજળથી મદિરાથી, માટી પલળી જાય. ભાઇ.૧
સત્ય અસત્યની સમજણ નહિ. સમજે નહિ સાર અસાર;
છાતિએ ગાંઠ પડી નવ છુટે, હિકમત કરો હજાર. ભાઇ.૨
હસે રૂએ કે હઠ પકડે, વણ કારણ કરે લડાઇ;
વણ સમજ્યા વિવાદ કરે,તે ભોળા કહીએ ભાઇ. ભાઇ. ૩
ભુત પ્રેતની ભ્રમણા રાખે, મંત્ર જંત્રને માને;
સઘળી વાતો સાચી માને,કથન પડયું જે કાને. ભાઇ. ૪
રૂપું આપી સોનું કરાવે, કોઇ કિમિયાગર પાસે;
સોનું બનતતોતે શિદ રખડત,ભોળાને નવ ભાસે. ભાઇ. ૫
વગર વિચાર ઉચ્ચાર કરે પણ જોગ્ય અજોગ્ય ન જાણે;
શુભ રીતે શીખામણ દેતાં, ઉલટો અવગુણ આણે. ભાઈ.૬
મનસુબા બહુ મોટા રાખે, જોગ બને નહિ જેનો;
પોતામાં જે ગુણ નહિ પૂરો,ધરે ગરવ ઉર એનો. ભાઈ. ૭
ભોળા ભૂપતિની ભૂમીમાં, પ્રજા અધિક પીડાય;
ચોરી કરીને ચોર જતો રહે, જોગી માર્યો જાય.ભાઇ. ૮
અજ્ઞાની અજ્ઞાનપણાથી, વચન ઉચરતાં ચુકે;
ભોળાજન ભીતરમાં ખીજે, મહા જુલમ કરી મૂકે.ભાઇ.૯
ભવિષ્ય કારણથી ભોળપણું, એતો સહુમાં આવે;
ડાહ્યા પણ બનિ જાય દિવાના,ભવિષ્યજો ભૂલાવે.ભાઈ.૧૦
ભોળા થઇને સ્વારથ સાધે, તે કહીએ ઠગ ભોળા;
ગાગર સાટે લઇ જઇને, ગુપ્ત કરી દે ગોળા. ભાઈ. ૧૧
કામ કરી પસ્તાવું પડે પછી, કરેજ એવાં કામ;
ભોળાને ભીતરમાં બુદ્ધિ, દિસે ન દલપતરામ. ભાઇ. ૧૨

પદ ૮ મુ.—ભવિષ્ય ભુલવવા વિશે.

રાગ પ્રભાતિ.

" મેં ગાયો બ્રહ્મ તે પરમ આનંદથી,
કર્મના જીવને મર્મ બોલે "—એ રાગ.

ભૂલવે ભવિષ્ય તો કોણ ભૂલે નહિ,
ભેદુ પણ ભૂલથી થાય ભોળા;
કોઇ દિન સાહસિક કામ ન કરે કશું,
તેતણા તુરત દેવાય ડોળા ભૂલવે.

ધર્મરાજા બધો મર્મ મન સમજતા,
કર્મ તે દ્યુતનું કેમ માંડે;
પાળતી પતિતણાં વચન સીતા સતી,
છેક પતિ આણુ તે કેમ છાંડે. ભૂલવે. ૧
નરપતિ નળતણી પ્રબળ બુદ્ધિ બહુ,
જાગટે જીવ તે કેમ જોડે;
જાણિને દુર્લભા આણી જે વલ્લભા,
તેતણો સંગ તે કેમ તોડે. ભૂલવે. ૨
સંપીને શત્રુ સહુ જીતિ સંસારમાં,
જાદવે જશ વિશેષે જમાવ્યો;
રાજનીતિતણી રીતચિતથી ટળી,
કુમતિ સુઝી જ્યારે કાળ આવ્યો. ભૂલવે. ૩
ચતુરની ચતુરતા કાંઇ ચાલે નહિ,
ભાવિ ભૂલાવતાં ચતુર ચુકે;
અન્યને આપ ઉપદેશ આપે અતિ,
આપ ઉલટો જઇ ટેક મૂકે. ભૂલવે. ૪
નાવની જેમ સરખીજ ન રહે ગતિ,
જ્યારે જળ પવન તોફાન જાગે;
વિબુધ વિવેકીનું થાય વિપરીત મન,
વિધિથી વિપરીત જો વેગ લાગે. ભૂલવે. ૫
દેવ નિર્દોષ તે ભૂલિ દૂષિત થાય,
દૈવ ભુલાવતાં દેવ ભૂલ્યા;
માનવી માત્ર અભિમાન મનમાં કશું,
રાખીને ફોક ફરશો ન ફુલ્યા. ભૂલવે. ૬
છાંડિ દેવાંગના વિપ્રની અંગના,
ઇંદ્રને રૂડિ શું અધિક લાગી;
બુદ્ધિ બહુ તોય તે શુદ્ધિ ભૂલી ગયો,
કામની કાજ નિજ લાજ ત્યાગી. ભૂલવે. ૭
જાણુ પરવીણુ ગોસાંઇ જદુનાથજી,
આબરૂ કાજ જો અરજ કીધી;
સમજણા સેંકડો પાસ સેવક હતા,
કોઇએ કેમ નહિ બુદ્ધિ દીધી. ભૂલવે. ૮
અગ્નિના અધિક ઉતપાત તે સાંભળી,
સાચવી રાખવા સર્વ જાગે;
છેવટે ઇશ ઇચ્છા થકી છાપરે,
આપણી ચુકથી આગ લાગે. ભૂલવે. ૯
એહને કોઇ ઇચ્છા કહે ઇશ્વરી,
કોઇ કહે કર્મના આંક એવા;
જે ન ચૂકે કદી તેજ ચૂકે તદા,
કાંઇપણુ છે ખરૂં એવું કહેવા. ભૂલવે. ૧૦
જાુઠનો વેગ સત્યવાદીને જો ચડે,
બોલતાં બોલ જાુઠાજ બોલે;
પરણી સ્ત્રી પરહરી વનવિશે વિચરી,
પરવધુ પેખિને દિલ ડોલે. ભૂલવે. ૧૧
એવું અભિમાન અભિમાની મનમાં ધરે,
ઠોકરો ખાઉં નહિ કોઇ ઠામે;
દૈવની આગળે કરવું ડહાપણુ કશું,
દીનતા દાખી દલપતરામે. ભૂલવે. ૧૨

પદ ૯ મું.—ગુરૂઓને શીખામણ.

વૈષ્ણવ નથી થયો તું રે, હરિજન નથી થયો તું રે—એ રાગ.

સમજો શાણા ગુરૂઓરે, સુણજો શાણા ગુરૂઓરે;
શી પેરે પૂજાશો; સમજો. ટેક.

દુરાચરણથી દુર થવાને, સદાચરણના સારૂ;
સંસારીને ઘો શીખામણુ, તે છે કામ તમારૂં. સ. ૧
અનાચાર તજવાથી ઉલટું, આપો છો ખાઈ એહું;
બકરૂં ખેતર બહાર કાઢતાં, ઊંટ આવીને પેઠું. સ. ૨
વિષય ભરેલાં પદ વંચાવી, કરો છો જનને કાતી;
વ્રજપતિને શીદ ખાલી વગોવો, જુએછે અંતરજામી સ. ૩
અવળે રસ્તે ઇશ્વર ભજતાં, જગમાં સુખ નવ જોયું;
બહુ ઝાઝું મળવાને બદલે, ખોએ હતું તે ખોયું. સ. ૪
શરણુ પામીને મરણુ પછી, જમપુરમાં પીડા વેઠી;
પીંજારી ગઇ પૂત પામવા, ખસમ ખોઇને બેઠી. સ. ૫
પાખંડી ગુરૂજન પોતાનાં, પાપ ન નજરે પેખે;
ઉંડા કુવામાં ઉતરેલો જેમ, ડુંગરને નહિ દેખે. સ. ૬
સેવક જન સઘળાને સાચા, સમજો બેટા બેટી;
દાસતણી વહુ દીકરીયોને, ભ્રષ્ટ ન કરશો ભેટી. સ. ૭
આ અવસર છે અવર તરેહનો, જે થાશે તે જોશો;
ગમત તમારો નહી મેલોતો, ખાલી સરવશ ખોશો. સ. ૮
સેવા પામી શું સુધર્યું જો, પૂજ્યા જડથા જેવે:
દુરાચરણુ નહિ દુર તજોતો, સમજુ જન નહિ સેવે. સ. ૯
આમ તમારૂં કામ બગડશે, રામ હૃદે નહિ રીઝે;
નામ દામ ને ગામ ગરાસ, તમામ જશે ઘેર ત્રીજે. સ.૧૦

ખાનપાન સનમાન મળે તોય; માન મૂકી દો મનથી;
ભાન રાખી ભગવાન ભજો, નાદાનપણું તજી તનથી સ.૧૧
વાત સુણીને વિવેક સાથે, વિચાર વળતી કરજો;
દલપતરામની કવિનતિ દીલમાં,ધીરજ રાખી ધરજો. સ.૧૨

પદ ૧૦ મું.—પ્રીતિ વિશે.

રાગ ઠુમરી.

"નાથ કૈસે ગજકો બંધ છોડાયો"—એ રાગ.

દરદ દિલ દરદીનું દરદીજ જાણે,
અણજાણમાં તો અંદેશો આણે; દરદ. ટેક.
પાણીથી દુર લગાર પડ્યા થકી,
તરફડે મચ્છ જે ટાણે;
હાડીઆને મન હસવું આવે,
અને ઠીકિ હસે તે ઠેકાણે. દરદ. ૧
ચંદ્રમાં ચિત્ત ચકોરનું ચોંટયું,
જે વાકેફ હોય તે વખાણે;
પોતાના જીવમે પીડા પડી હોય તે,
પારકો જીવ શું પિછાણે. દરદ. ૨
ચમકની તરફ ખેંચાય છે લોહડું,
તે કહો કોણ તાણે;
અકળિત કારણ એ અસાધારણ,
પ્યારનું એજ પ્રમાણે. દરદ. ૩
સારસ જોડું સનેહે વસે તેને,
પાડતાં જુદાં પરાણે;
સુખની ઘડી તેને સ્વપને મળે નહિ,
ટળવળીને તજે પ્રાણે. દરદ. ૪
દંપતીના દિલ તેમજ તરસે છે,
બંધન પ્યાર બંધાણે;
જાણે છે અંતર અરસપરસમાં,
ગાઇ બતાવે શું ગાણે. દરદ. ૫

હોરી ૧ લી.

"સામરો અજહુ નહીં આયો."—એ રાગ.

ઘેર આવો વસંત વિલાસી; વિલાસી ઘેર. ટેક.
આવે સમે કેમ આપ થયા છો, પિયુ પરદેશ પ્રવાસી;
અવધ ઉપર દિન અધિક ગયા છે, ફાગણની ગુણ રાશી;
પ્રિયા આવી પૂરણ માસી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી. ૧
લખીલખી કાગળ લખવાની લેખણ,ઘણું લખંતી ગઇ ઘાસી;
આપનો ઉત્તર એકે ન આવ્યો, એ થકી થઇ છું ઉદાસી;
નકી બેઠી થઇને નિરાશી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી. ૨
કંથ કથનથકી કોલ કર્યો હતો, એક દિન બેશી અગાશી;
પ્યારી તને નહિ પલક વિસારૂં, તે નથી જોતાં તપાશી;
સ્વામી કેમ મળશે શાબાશી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી. ૩
પિયુ તમ અરથે પલંગ બિછાવું, ખાટ બાંધું ખૂબ ખાસી;
ચંપા ચંબેલી ગુલાબના ગજરા, હાર પહેરાવું હુલાસી,
વદન જોઉં નેણ વિકાશી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી. ૪
આ રૂતુમાં રમે પિયુ સંગ પ્રેમદા હેતે કરી કરી હાંસી;
દલપતરામના દેવે દીધી હોય, જોડ જે રામ સીતાસી;
કશી કેમ રાખે કચાશી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી. ૫

હોરી ૨ જી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

આવે પ્રાણપતી પીયુ પ્યારા, હો પ્યારા; આવે. ટેક.
આ અવસરમાં ઉતાવળા આવી, પૂરો મનોરથ મારા;
વીતી જશે જો વસંતના દિવસો, સોનાથી શોભિત સારા;
આગળ મળવાના ઉધારા, આવો પ્રાણપતિ પિયુ પ્યારા.૧
ફુલેલા ફુલના ફાલ તે તમવિનાં, નિરખતાં દીસે નઠારા;
સંત વસંતના રાગ આલાપે, લાગે છે તે તો લવારા;
સ્વામી હોય તોજ તે સારા. આવો. ૨
કોયલ સ્વર કાળજું કાપે, શકરવર દુખ કરનારા;
વાજે દુકડ[1] ડફ, ચંગ મૃદંગને ગાજે સરોદ સતારા;
ભિતર ઉપજે ભયભારા. આવો. ૩
સેવા કરૂં આવો સાસુના જાયા, નહીં રાખું નેણથી ન્યારા;
નાથ તમે મારી નથડીનું મોતી, હઇડાના હાર હજારા;
તમે મારા નેણના તારા. આવો. ૪
કંથવિના મને કશુંએ ગમે નહીં, તોડ વિજોગ અમારા,
તેથી પાડ માનશું તારા. આવો. ૫

હોરી ૩ જી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

નણુદી કેમ નાથ ન આવ્યા, ન આવ્યા; નણુદી.—ટેક.
જોને એણે પરદેશમાં જોને, જાથુ જમાવ જમાવ્યા;

---

૧. નરઘાં.

જરીએ ફરી ઘર સામું ન જોયું, કરોડ સંદેશા મેં કહાવ્યા;
કાગળ એક લાખ લખાવ્યા;   નણુદી૦ ૧

પરણીને તુરત જવા પરદેશે, ક્રોધી સંઘાત સિધાવ્યા;
મારું કહ્યું કહ્યુંએ નહિ માન્યું, કરોડ તરેહ અટકાવ્યા;
રહ્યા નહિ મારા રોકાવ્યા;   નણુદી૦ ૨

નૂર આપી નવા નાવમાં જ્યારે, નવ નવા ભાર ભરાવ્યા;
એવે સમે છાંટા આંસુના મારી, આંખેથી ખૂબ ખરાવ્યા
અવધ બાર માસ ઠરાવ્યા;   નણુદી૦ ૩

ખરેખરા સમ ખાઈ ખચિત કરી, ઉર વિશ્વાસ અણાવ્યા;
જરૂર અર્થે જરૂર પંથ જવાના, અગણિત ગુણ તો ગણાવ્યા;
ભલ ભલા ભેદ ભણાવ્યા;   નણુદી૦ ૪

બહુ બહુ બંદર અંદર જૈને, મૂલ્યથી માલ મંગાવ્યા;
લાભ મળ્યો તેમ લોભીયા થૈને, લોભ અથોભ લગાવ્યા;
લોભે સમભારે ભગાવ્યા;   નણુદી૦ ૫

વાટ જોતાં દસ વર્ષ વિત્યાં પણ, લાજે ન કોઇના લજાવ્યા;
જોબન જોર તો જાય છે જલદી, નહિ શણગાર સજાવ્યા;
ભલા નહિ વેષ ભજાવ્યા;   નણુદી૦ ૬

મુદત દિવાળીના દિવસની દીધી, વાયદા તે તો વટાવ્યા;
ફરીને અવધ્ય વળી ફાગણુનીલખી, એ પણુદિવસતોઆવ્યા;
હરખ હૈયે નહિ ઉપજાવ્યા;   નણુદી૦ ૭

રંગે રમે હોરી મળીને રસીલી, કેસુડે રંગ રચાવ્યા;
પરણ્યોને પ્યારી પરસ્પર છાંટે, મનહર ખેલ મચાવ્યા;
બાળી ભડકા પ્રગટાવ્યા;   નણુદી૦ ૮

તાળ મૃદંગ વિણુ ડફ વાજે, રાગ રસિક ગવરાવ્યા;
વિરહણીને તો વિશેષ વધે દુઃખ, વિષના રોપા વવરાવ્યા;
ચણુ લોહના ચવરાવ્યા;   નણુદી૦ ૯

ચંપા ગુલાબ ચંએલી ને સો દશ, ફુલડે ફુલી ફુલાવ્યા;
ભોળવીને કોઇએ મુજ ભરથારને, ભાન જરૂર ભુલાવ્યા;
કાં તો રહેવા કબુલાવ્યા;   નણુદી૦ ૧૦

દહાડા વસંત રૂતુના જે દુર્લભ ગાફલ થૈને ગુમાવ્યા;
કાંતો કોઇએ મારા અવગુણકહીકહી, મુજભરથારભમાવ્યા;
કોણે એવી અકલ કમાવ્યા;   નણુદી૦ ૧૧

કર્મ કિયા ભવના નડયાં નણુદી, ઉરમાં અંગાર ધખાવ્યા;
દલપતરામના દેવને કહું છું, પિયુથી વિજોગ રખાવ્યા;
એવા કેમ લેખ લખાવ્યા, નણુદી કેમ નાથ ન આવ્યા;૧૨

હોરી ૪ થી.

"મત ડારો પીચકારી રે મેં તો સઘરી
ભીંજાઇ ગઈ."—એ રાગ.

વસંત રૂતુ ખીલ્યો વનમાં રે,
મોટી ખુશી આશ મનમાં; ટેક.
દેહમાં વાગ્યો સુધારાનો ડંકો,
શુભ થયું એજ શુકનમાં રે;   મોટી. ૧
ધરણીમાં થઈ છે કુધારાની કમતિ,
ગમતી સદાઇ ગગનમાં રે;   મોટી. ૨
આજ પ્રજા તો સ્વતંત્રતા પામી,
વદનથી વદતાં વચનમાં રે;   મોટી. ૩
બાગમાં ફુલ બહુ વિધ ફુલ્યાં,
ફુલ ફેલાઇ છે જનમાં રે;   મોટી. ૪
ઘેર ઘેર ઓચ્છવ અતિ ઘણુ થાએ,
ગાય છે ગીત ગાયનમાં રે;   મોટી. ૫
રંગ ઉમંગે થયાં સુખ રાતાં,
હોય જેમ હોરી ખેલનમાં રે;   મોટી. ૬
ઘાણીની પેઠે તો ધન વહેંચાયું,
ભળિયા છે લોક ભજનમાં રે;   મોટી. ૭
દલપતરામના દેવે દયાથી,
દીવો આનંદ આ દનમાં રે;   મોટી. ૮

કેફ વિશે.

દોહરો.

ભાંગ અફીણ ગાંજા થકી, ઉપજ્યાં કષ્ટ અનેક;
રાજ ગયું દોલત ગઇ, વિદ્યા તથા વિવેક.   ૧

ગરબી ૧ લી.

"ધન્ય અંબે માત વશીયાં ડુંગર માંહરે જગ્યા
જોઇને."—એ રાગ.

કેફી લોકો કેફ તણા અવગુણરે કહું હું કેટલા,
નિર્લજ નર છે કેફતણા કરનારરે; જગમાં જેટલા.ટેક.
આ જગમાં જે જન કેફ કરે,
તેના તનમાં રોગ અનેક ઠરે;
તેની નીચે નરમાં લાજ ન રે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે, કહું હું કેટલા. ૧

તેનાં બાળક બાજરીને રડશે;
તેને લેવાવાળા નિત નડશે;
પછી ગભરાઈ બઈરીને લડશે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે, કહું હું કેટલા. ૨

નિત નવી નવી ફરીઆદો થાશે,
વસતર હરરાજે વેચાશે;
કેફી સરકારે દોરાશે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણ રે, કહું હું કેટલા. ૩

બેભાન થઇ ભૂલ્યો ભમશે,
નરસી જગ્યોમાં જઇ રમશે;
અભિમાન તજી ગાળો ખમશે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણ રે, કહું હું કેટલા. ૪

તેને ઘરધંધો નહીં હાથ ચડે,
તેની બુદ્ધિ જાશે કેફ વડે;
તેને રસ્તો સુધો નહીંજ જડે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે, કહું હું કેટલા. ૫

એવો અક્કલહીણો કોણ હશે,
ધન ખરચીને દુખીઆરો થશે;
કોણ મરવા સામે પૂર જશે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે, કહું હું કેટલા. ૬

કાંઈ નથી રે એમાં સ્વાદ કશો,
કેફથી ઉલટા હેરાન થશો,
પછી મરીને જમને હાથ જશો;
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે, કહું હું કેટલા. ૭

તમે વિગતેથી વિચાર કરો,
વળી પરમેશ્વરથી કાંઇક ડરો;
દલપતની વિનતિ દીલ ધરો,
કેફી લોકો કેફતણા અવગુણરે, કહું હું કેટલા. ૮

ગરબી ૨ જી.

"સુણજો સાજનો રે"—એ રાગ.

સજ્જન લોક વિચારી, સારી શિખામણ મન ધરીએજીરે;
જેમ તેમ મુખ બોલાએ, જેથી દિલમાં તેથી ડરીએ.
કેફ ન કરીએજી. ૧

તાળી પાડી દોષ દેખાડી, કહુંછું દહાડી દહાડીજીરે;
મારૂં વેણ તમે માનો તો, તજજો મદિરા તાડી. કેફ. ૨

કેફ કર્યાથી ઘટશે ભાઇ, ચિતમાંથી ચતુરાઇજીરે;
ધન ખરચી લેવી લુચાઇ, મોટી એ મુરખાઇ. કેફ. ૩

લાજ ઘટે ને કાજ ન સુધરે, એમ ન વિચારે અંધાજીરે;
સાર નથી એમાં અંત્યે, ઘર ખોવાનો ધંધો. કેફ. ૪

વેદ પુરાણ કુરાન કિતાબો, જો જો તેહ તપાશીજીરે;
એ લક્ષણ તજવાથી મળશે, સઘળેથી શાબાશી. કેફ. ૫

કાજી મુલ્લાંનો મત એ છે, એ મત અલ્લાહનોજીરે;
હિંદુમાં ગૌહત્યાથી પણ, દોષ ઘણો દારૂનો. કેફ. ૬

મદિરા સારૂ મારૂં તારૂં ચોર્યાનું ચિત્ત થાશેજીરે;
કોઇ સમે સાંકડમાં આવી, જીવ તેમાંથી જાશે. કેફ. ૭

વસ્ત્ર તજીને લાજ વિનાના, ખરની રીત રખડશોજીરે;
કહે દલપત કરમાં દીવો લઇ, કોઇ ન કુવામાં પડશો. કેફ. ૮

ગરબી ૩ જી.

"આવો હરિ શિવશંકર ભોળા."—એ રાગ.

તજો તમે કેફ કરમ કરવું,
જેથી થાયે મોત વિના મરવું, તજો તમે કેફ. ટેક.

નથી એમાં સ્વાદ કશો સારો,
દુઃખી થશે કેફનો કરનારો, તજો તમે. ૧

પિશે જે જન મદિરા તાડી,
તેનાં ફળ દેશું દેખાડી;
ઊંચે પદથી દેશે પડી, તજો તમે. ૨

અફીણથી કૈક ગયા ઉડી,
ગમાવી ગાંઠ થકી મૂડી;
મૂઆ દુઃખ દરિઆમાં બૂડી, તજો તમે. ૩

મૂરખને મૂર્ખ મળે સંગી,
લીલાગર ભાંગ પીએ ભંગી;
અક્કલહીણા એ તો અડબંગી, તજો તમે. ૪

મફર કે માજમ જે ખાશે,
જરૂર અક્કલ તેની જાશે;
સારા સારા લોકોમાં નિંદાશે, તજો તમે. ૫

પિએ કોઈ ગાંજો ગુણ જાણી,
ધુમાડો ખેંચે બળ આણી;
એની તો અક્કલ વેચાણી, તજો તમે. ૬

તે સર્વે રોગ કરે તનમાં,
અમે સાંભળ્યું વૈદો જનમાં,
મોટા તમે માની લેજ્યો મનમાં, તજો તમે. ૭

ન ખાશો પાક કદી પ્રીતે,
જેથી ચતુરાઇ ઘટે ચિત્તે;
રેજો રૂડા માણુસની રીતે, તજો તમે. ૮

પ્રભુ થકી જો દિલમાં ડરીએ,
કદી એવું કરમ નહીં કરીએ;
શિખામણ સારી રૂદે ધરીએ, તજો તમે. ૯

બનાવી ગરબી બહુ સારી,
શુણી જે દેશે વિસારી;
તેના મુખ ઉપર પેજારી, તજો તમે. ૧૦

વારે વારે શું કહીએ વારૂ,
સ્નેહ કરી કહું છું તમ સારૂ;
માનો દલપત કહે કહ્યું મારૂં, તજો તમે. ૧૧

ગરબી ૪ થી.

કેફના અવગુણ વિશે.

"લાલ પીઆરીનો સાહેબોરે"—એ રાગ.

શીખ કહું છું તે સૈ સાંભળોરે,
ફેલ વિસારો અફીણ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ટેક.

અવગુણ અતિ ઝાઝા અફીણમાં રે,
એથી હોય છે અક્કલહીણ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૧

મોટે મહેલ ચડીને બેસતારે,
અફીણથી એજ થયા હરરાજ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;

જે નર ભોજન જમતા ભાવતાં રે,
રડતા દીઠા અન્નને કાજ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૨

વાહન રથ ઘોડાને ને પાલખી રે,
ચાલ્યા પગપાળા તજી તે તેહ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;

રાતા માતા શરીરે શોભતા રે,
દીઠા તેના દુર્બળ દેહ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૩

જે નર ચતુર શિરોમણી જાગતા રે,
નીરખ્યા તે નિંદ્રા લે નેણ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;

જે નર બહુ જુક્તિથી બોલતારે,
તે નર જાણે ભાગ્યાં વેણ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૪

જેની અતિ સંભળાતી આબરૂ રે,
તે નર લોકોમાં નિંદાય હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;

જેનું સાચપણું સૌ માનતારે,
તે સાચો થાવા સમ ખાય હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૫

તોપણ સાચ મનાય નહિ તેહનુંરે,
સર્વે લોક તજે વિશ્વાસ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે;

તે નર દુનિયામાં જીવતો મુઓરે,
સારૂં મનુષ્ય ન બેસે પાસ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૬

બહુ દુ:ખ છે એવા બંધાણમાં રે,
કોઇ દીન કરમગતી હોય હીણ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે; ૭

પૃથ્વી ઉપર પગ ઘસવા પડેરે,
તે ઘડી આવે મોઢે ફીણ હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૮

જે કોઇ તજશે વસ્તુ કેફની રે,
રાજી થાશે શ્રી ભગવાન હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે.

શિક્ષા સુંદર દલપતરામની રે,
સજ્જન સહુ કોઇ ધરજો કાન હો લાલ;
લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે. ૮

ગરબી ૫ મી.

પરજીયો.

"જીવે માણીગર બંદલો"—એ રાગ.

કેફી સૈયર જેનો કંથડોરે, તેનાં પૂરણ પાપ;
મનમાં ઉદાસી મટે નહીં, હાંરે તપે તનડામાં તાપ. કેફી. ૧
એવો દિસે અળખામણોરે, જાણે જીવનો ટોલ;
આડા બોલે આફીણીઓરે, હાંરે એનાં ગાત્ર ગળેલ. કેફી. ૨
એક ટકાની આબરૂરે, પીટયો ચૌટાનો ચોર;
દહાડી દોરાય દરબારમાં, હાંરે પુઠે લોકોનો નોર. કેફી. ૩

અપોચિઓ ને ઘણો આળસુરે, કાં તો ઉંઘે કાં ગાય;
રળવાની શક્તિ રહે નહીં હાંરે રખ્યું રંડાનું ખાય.કેરી.૪
બારેથી આવે બેબાકળોરે, હીણા દેખાય હાલ.
ખૂણે ઢાળીને પડે ખાટલો, હાંરેબેરી છેયાંનો કાળ. કેરી.૫
બાળકને ખાવા નહીં બાજરીરે, પીટયો પગરે ઉફાંદ;
છતે ધણીએ બળે છાતડી, હાંરે વેઠે રંડાપો રાંડ. કેરી. ૬
લાજ હીણો લેખે નહીંરે, જશે તરણાની તોલ;
તેવા અદ્રીણના તોરમાં, હાંરે બોલે જાુઠેરા બોલ. કેરી. ૭
કોઇ કોઇ વખત થાય ક્રોધીરે, હૈયાફુટો હેરાન;
તોય શિખ દલપતરામની, હાંરે કદિ ધારે ન કાન. કેરી.૮

ગરબી ૬ ઠ્ઠી.

"ઓધવજી સંદેશો કહેજો શામને"—એ રાગ.

મા મુજને કેમ દીધીરે કેરી કંથને,
કાઢયાં શોધી કીયા જનમનાં વેરજો;
જનમ સમે નવ આણ્યો મારા અંતને,
ગળથુથિમાં ઘોળી ન પાયું ઝેરજો. મા મુજને. ૧
ઉછેરી નાંખીરે બળતી આગમાં,
ઉગરવાનો નથી હવે ઉપાય જો;
ભોગવવું દુઃખ લખ્યુંરે મારા ભાગ્યમાં,
રજની દહાડા રડતાં વીતી જાય જો. મા મુજને. ૨
આવરદા મારીરે અતિ લાંબી થઈ,
ત્રાગ નહીં જે તોડેયે તુટયો જાયજો;
કર્મતણી કહાણીરે કયાં જાયે કહી,
છાંય કૂવાની કૂવા વિષે સમાયજો. મા મુજને. ૩
શું કરવું જીવીને આ સંસારમાં,
હાથે મરૂં તો આત્મહત્યા થાયજો;
સાત જનમ પામુંરે શોક અપારમાં,
પાર ન આવે કરતાં કરોડ ઉપાયજો. મા મુજને.૪
રમવું ને જમવું તો મુજને નવ ગમે,
માથે ઉગ્યાં દુઃખનાં મોટાં ઝાડજો;
એ દુઃખથી છોડાવે મુજને આ સમે,
પૂરણ માનું પરમેશ્વરનો પાડજો. મા મુજને. ૫
ફરી જનમ ધરશુંરે ત્યાં સુખ પામશું,
આ અવસર તો એળે ગયો અવતારજો;
હૈયું કઠણ કરી હિમ્મત રાખશું,
ભાગ્યે લખીયો દૈવે આ ભરથારજો. મા મુજને. ૬
પાપ નથી કીધાં મેં આવડાં આ પળે,
પ્રગટયાં આવી પેલા ભવનાં પાપજો;
લેખ લખ્યા દૈવે તે ટાળ્યા નવ ટળે,
કર્મ કરે તે ન કરે મા ને બાપજો. મા મુજને. ૭
દિલમાં એમ સમજીને દુઃખ ન માનવું,
રાખું રૂદેમાં કેના ઉપર રોષજો;
ભવ પેલે કીધાં તે ભોગવી છૂટવું,
દલપતના સ્વામીને ન દેવો દોષજો. મા મુજને. ૮

ગરબી ૭ મી.

કેરીની સ્રીના બાર મહિના—વાલાજીના ગરબાનો રાગ.

૧કારતક મહિને કેરી જેનો કંથરે સાહેલી,
આએ અબળાના દુઃખનો નાવે અંત;સાંભળ સાહેલી.૧
દીવસ ઘટે ને રજની મોટી થાશેરે, સાહેલી;
આ કેરીની અબળાના કેમ દીન જાશે;સાંભળ સાહેલી.૨
હિમાળાનો શીતળ વાયુ વાયરે, સાહેલી;
આએ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ સાહેલી. ૩
૨માગશર મહિને સુખ પામું શી પેરરે, સાહેલી,
આ કેરીડે તો માંડયો અકરાકેર; સાંભળ સાહેલી. ૧
ઉપજ ખરચની વાત કશી નહી જાણીરે, સાહેલી;
આ,ખોઇ બેઠો નિજ બાપતણી કમાણી;સાંભળ સાહેલી.
પડયો રહે કયાંઇ કેરી રસ્તા માંયરે. સાહેલી;
આએ મહીનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ. સાહેલી. ૩
૩પોષે તો ઘર વેચી બેઠો પાપીરે, સાહેલી;
આ પીયર જવાની રજા વહુને આપી; સાંભળ સાહેલી.
જેણે મને પરણાવ્યું એવું પાપરે, સાહેલી;
આ પેલા ભવનાં દુશ્મન મા ને બાપ; સાંભળ સાહેલી.૨
એ રતમાં સાસરે જવા સહુ ચહાયરે, સાહેલી;
આએ મહીનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી.૩
૪મહા મહિનામાં બોલે લોક વસંતરે, સાહેલી;
આ તે દુઃખણી કેરીડા જેનો કંથ; સાંભળ સાહેલી. ૧
વન પાલોયાં આંબે આવ્યો મોરરે, સાહેલી;
આ દુખણીને સુખ નથી બોણ કે પોર;સાંભળ સાહેલી.
ભમર ગાન સુણી પ્રીયુ મળવા મન થાયરે, સાહેલી;
આએ મહીનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩

૫ ફાગણમાં નર નારી ખેલે ફાગરે, સાહેલી;
આ કેદીની અબળાને અંતર આગ; સાંભળ સાહેલી. ૧
રમે જમે ને હસે મળી નર નારરે, સાહેલી;
આ કેદીની પરણેલી ખાએ માર; સાંભળ સાહેલી. ૨
જોવું ને રોવું ઘરખુંણા માંયરે, સાહેલી;
આ એ મહીનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી.૩

૬ ચૈતરમાં કેમ ધીરજ રાખું ચીતરે, સાહેલી;
આ કેદ્દ કરે કેદીડો નિતને નીત; સાંભળ સાહેલી. ૧
ઓ પરમેશ્વર કેમ આવો વર આપ્યોરે, સાહેલી;
આએ વરથી તો અતિ ભલો રંડાપો;સાંભળ સાહેલી.૨
લેણુંવાળાની ફરિયાદો થાયરે, સાહેલી;
આ એ મહીનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ સાહેલી.૩

૭ વિલખતાં આવ્યો મહિનો વૈશાખરે; સાહેલી;
આ,ઘોમ ધખે દિલ થાય બળીને રાખ;સાંભળસાહેલી.૧
સુરજ તપે તો છત્તર આડું રાખુંરે, સાહેલી;
આ દિલ દાઝે તે કેની આગળ દાખું;સાંભળ સાહેલી.૨
રેજની ઘડી ને દહાડા મોટા થારે, સાહેલી;
આ એ મહીનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ સાહેલી. ૩

૮ જેઠે તો જીવડલો જળવા લાગ્યોરે, સાહેલી;
આ કેદીની અબળાનો આનંદ ભાગ્યો;સાંભળ સાહેલી.૧
પગ દાઝે તો મોજડીઓ લઇ ધાઉંરે; સાહેલી;
આ કાળજડું દાઝે તે કેમ કરી ઠારૂં;સાંભળ સાહેલી.૨
કેદીડાને કોઇ ન કહે સમજાયરે, સાહેલી;
આ એ મહીનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી.૩

૯ અસાડમાં ચડી આવ્યો છે ઘનઘોરરે, સાહેલી;
આ મોટા હરખ ધરીને બોલે મોર; સાંભળ સાહેલી. ૧
કેદી પીયુ બંદીખાનામાં માલેરે, સાહેલી;
આ પરણેલીના દિલમાં એ રત સાલે, સાંભળ સાહેલી.૨
લીલી ધરા વિધવિધનાં અંન વવાયરે; સાહેલી;
આ એ મહીનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી.૩

૧૦ શ્રાવણમાં મેં શીવ પૂજા નહિ કીધારે, સાહેલી;
આ દૈવે મુજને કેદીને કર દીધી; સાંભળ સાહેલી. ૧
ચિત્ત ટળેલો વ્યસની જુઠો ચોરરે, સાહેલી;
આ એ સગપણ કરનારો મરજો ગોર;સાંભળ સાહેલી.૨
ભાગ્યવતી જે પીયુ સાથે સોહાયરે, સાહેલી;
આ એ મહીનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી.૩

૧૧ ભાદરવે ભર જોબન એળે જાયરે, સાહેલી;
આ કેદીની બાઇરીને કેમ સુખ થાય; સાંભળ સાહેલી. ૧
નદીએ આવ્યાં પૂરણ જળનાં પૂરરે, સાહેલી;
આ પીયુ સાંભરતાં આગ્ય જળેછે ઊર; સાંભળસાહેલી.૨
માળે બેશી પંખીડાં મલકાયરે, સાહેલી;
આ એ મહીનો એવી રીતે કેમ જાય;સાંભળ સાહેલી.૩

૧૨ દીવાળીના દહાડા આસો માસરે, સાહેલી;
આ કેદીની બાઇરી નિત રહે ઉદાસ; સાંભળ સાહેલી. ૧
રમે જમે જન ધરે નવા શણુગારરે, સાહેલી;
આ કેદીની નારી નયણે જળધાર; સાંભળ સાહેલી. ૨
ગુણવંતી મળિ મળિને ગરબા ગાયરે, સાહેલી;
આ એ મહીનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી.૩

૧૩ માસ અધિકમાં અધિકપણે શું કહીએરે, સાહેલી;
આ પીયુ બંદીખાને એકલાં કેમ રહીએ;સાંભળ સાહેલી.૧
એ વરથી જો છુટકો મારો થાયરે, સાહેલી;
તો દલપતના સ્વામીને લાગુ પાય; સાંભળ સાહેલી.૨

લાવણી ૧ લી.

કેફ વિષે.

"એક વાર રામ રામ બોલો."—એ રાગની.

સખી મારો કંથ મને પ્યારો,
જેવો હઇઆનો હાર વળી જેમ નેણાનો તારો. ૧
સખી મારો કેફી કંથ રૂડો,
મોટે મારગ જાય તો ભાગું ભાવ ધરી ચુડો. ૨
સખી મારો કંથ ગયો હાટે,
વણ દિઠે ઉદાસી થઇ હું બેઠી એ માટે. ૩
સખી મારો પીયુ ગયો પીઠે,
વણ દિઠે સુખ થાય બળે છે દિલ મારૂં દિઠે. ૪
સખી મારો પીયુ છે વેપારી,
જાણે સઘળું શહેર નથી અજાણ્યું નર નારી. ૫
સખી મારો કંથ કરે ચોરી,
નિત્ય જાય રાજદુવાર બે ચાકર ચાલે છે દોરી. ૬
સખી મારાં ભાગ્ય ભલાં જાણું,
મન ગમતા પિયુ સાથ સદા મન ગમતાં સુખ માણું.૭
સખી મારા કર્મતણી કાણી,
કહે છે દલપતરામ બોલી એમ કેફીની રાણી. ૮

લાવણી ૨ જી.

"શ્રી કૃષ્ણ કે દરશન કારણ આયે
સદાશિવ ગોકુલમે"—એ રાગ.

કરશે કેફ મગન થઇ ફરશે, ધરશે નહિ શિક્ષા મનમાં;
બુઢાપણ શિર કુટી કુટી મરશે, રડશે રોગ થયે તનમાં. ૧

તે સારૂં હિત કહું તમારૂં, મારૂં વાયક માની લહો;
શરમ ધરીએ કરમ તજો તો, પરમ ધરમથી પૂર્ણ રહો. ૨

ઝટપટ કેફથી ખટપટ છોડી, અટપટી વાત નથી એમાં;
દામ ઉગરશે, કામ સુધરશે, રામ થશે રાજી જેમાં. ૩

જશે બુરાઇ, થશે ભલાઇ, ખસે કમાઇ ન કરમાંથી;
કેફ લજાઇ, તજો તો ભાઇ, જશે લઢાઇ ઘરમાંથી. ૪

સ્વાદ વિચારો, ગુણ સંભારો, યારો કેફ પછી કરજો;
ગરથ ખરચી ગદ્ધા શીદ બનિયે,ધીરજ ધરી મનમાંધરજો.૫

નિરલજ કરવું, મુખ નીચું કરવું, મરવું તેથી મહા સારૂં;
કેફી થવાથી કોઢી થવું તે, ઘણું સરસ મનમાં ધારૂં.૬

વાઘ અગની વિષ વૈરી મળજો, કદી ન મળજો કેફ નહી;
પ્રેત પીશાચ ને ભૂત વળગજો, કદી વળગજો કેફ નહી.૭

મુઆં મનુષ તો બહુ વખાણીયે, જીવતાં કેફી નિંદાય અતિ;
કહેછે દલપતરામ ન થાશો, દુશ્મનની પણ એવી ગતિ.૮

લાવણી ૩ જી.

"જરંમે બાલેશ્વર બંકા, અટલ છત્ર ધારી."—એ રાગ.

ઉડી પલકમાં ગયા મુલકથી, કેફ જેઓ કરતા;
કેફ જેઓ કરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ટેક.

બાગ ફુવારા હોજ બનાવી, સુખથી વિચરતા;
ગજરા તોરા હાર ફુલના, ધરી મગન ફરતા;
ધરી મગન ફરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૧

જેની મુછો મોટી વાંકડી, ઉપર લીંબુ ઠરતા;
દેશ વિજય કરી, એક છત્ર ધરી, દેવથી નહિ ડરતા;
દેવથિ નહિ ડરતારે, કદી બંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૨

ગુણિજન નિજ જશ ગાન કરતા, મુખ અમૃત ઝરતા;
બડેજાઓ બડંજાઓ થાય અગાડી, શિર ચમર ઢળતા;
શિર ચંમર ઢળતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી.૩

શત્રુ સકળનાં શહેર લૂટિને, ભૂમિ ખણી ભરતા;
ન ખમે કદિ અપમાન તુંકારો, તરત લઢી મરતા;
તરંત લડી મરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી.૪

ઘ્રિગડજાં ઘ્રિગડંજાધિ ચોવડિયે, ઘડિ ઘડિ ઘાવ પડતા,
ઝુમઝુમ ઝણુણુણુ ઠણુણુ ચાલતી, નારિ સારિ વરતા;
નારિ સારિ વરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૫

સોના સિંહાસન, બેઠક જાજમ, મખમલિ પાથરતા;
ઝળળળ કાંતી, અજબ ઝળકતી, ઘરની સુંદરતા;
ઘરની સુંદરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા. ઉડી. ૬

કેફ કરી ગફલતમાં નિશદિન, શયન અનુસરતા;
કહે છે દલપતરામ, ધામ ધન, શત્રુતણું હરતા;
શત્રુતણું હરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૭

ગરબી ૧ લી.

આ દુનિયામાં કોઈ રહેવાનું નથી એ વિશે.

"સારૂં સારૂંરે સૂરત શહેર, મુંબઇ અલબેલી"—એ રાગ.

થિર ઠરીને કોઇ આ ઠામ, રે નથી રહેવાનું;
કરી લો કાંઇ રૂડું કામ, રહેશે કહેવાનું. ટેક.

વિક્રમ સરખા વીર ગયા ને, ભૂપ ગયો વળી ભોજરે;
જોરાવર જયકારી જગતમાં, ફરતી જેની ફોજરે; નથી.૧

છતે ગયો શાહુ છત્રપતિનો, દુનિયાથી દેખાવ રે;
બાજીરાવ ગયા બળવંતા, ગયા શિવાજીરાવ; રે નથી. ૨

બારોનેટ બહુ જશવંતા, શેઠ ગયા જમશેદ રે;
કહો રહ્યા ક્યાં ધનજી કામા, ખલક ધરેછે ખેદ; રે નથી.૩

જેણે બહુ જર જોડી જગતમાં, કર્યા ગુપત ઉપકાર રે;
કંઈ દુખિયાનાં દુઃખ કાપ્યાં તે, સંભારે સંસાર;રેનથી.૪

મોતીશા મુંબઇમાં મોટો, સરસ હતો શાહુકાર રે;
નામ ગયું ને ઠામ ગયું વળી, ગયા ગરથ બંડાર;રે નથી.૫

કંઇ ગુણવંતા ગયા ગવરનર, સરસ ગયા સરદારરે;
રાજા રાણા કોઇ રહ્યા નહીં, કટા અમલ કરનાર;રે નથી.૬

હેમાભાઇ હયાત હતા ને, શેઠ હતા હઠિસંગરે;
તે પણ દુનિયા તજી ગયાને, મનમાં રહ્યા ઉમંગ;રે નથી.૭

ક્યાં પ્રિન્સ આલબરટ પૃથ્વીપતિ, રાણીનો ભરથારરે;
જોતાં જોતાં ગયા જગતથી, જરા ન લાગી વાર;રે નથી.૮

પડયું રહે નાણું પૃથ્વીમાં, અગણિત આડે આંકરે;
સમજી લેજો કાંઇપણ સાથે, નહીં આવે નવટાંક;રે નથી.૯

બાગ બગીચા બેઠક બંગલા, મોટા મોટા માળરે;
એતો સૌ એમના એમ રહેશે, પરથમ ચણજો પાળ;રે નથી.

આરંભેલાં અધુરાં રહેશે, કંઇક જગતમાં કામ રે;
તરત અજાણ્યું તેડું આવે, તજિને જવું તમામ;રેનથી ૧૧
કાલ કર્યાનું આજ કરી લે, કોણે દીઠી કાલ રે;
પગલાં હેઠે મોત પડયું છે, ચેતી ચેતી ચાલ; રે નથી.૧૨
લાચારોની આશિષ લેજો, નિશ્ચળ કરજો નામ રે,
સમજો તો સારી શીખામણ, દે છે દલપતરામ; રેનથી. ૧૩

ગરબી ૨ જી—જૂઠું ન બોલવા વિશે.

"વનમાં ભુલી પડી રે પેલો કયાં ગયો કાનુડો "-એ રાગ.
ઠગમાં તે ઠરે રે જગમાં જે જન બોલે જાુઠું,
જાુઠે રૂઠે જગત્પતિ વળી આબરૂ કહે હું ઉઠું; ઠગમાં; ટેક.
જાુઠા જનનું કોઇ ન જાણે, સમ ખાતાં પણ સાચું;
વાટે ઘાટે વાત કરે હાટો એનું હાચું; ઠગમાં. ૧
સહજ સ્વભાવે હસતાં હેતે, વદો ન જાુઠી વાણી;
તજો તમે તે ટેવ નઠારી, જાુઠામાં દુખ જાણી; ઠગમાં. ૨
ઢોંગીને વાગે ઢીચણમાં, પીડા પીડા પોકારે;
સુણનારા કોઇ સત્ય ન માને, ઢોંગ હશે એમ ધારે;ઠગમાં૩
પ્રથમ થકી પતિયાર ગયો તો, પછી ન પાછો પામે;
કોઇક ચોરી કરે પણ ચડશે, નરતસ્કરને નામે; ઠગમાં. ૪
સોનાનો શણગાર સરસ જો, ઘડનારો ઘડી લાવે;
બદલી લેનારો બદલે પણ, સોનીને શિર આવે; ઠગમાં. ૫
બીલાડો બહુ સાધુ બની, દયા ઘણી દીલ ધારે;
ઉંદરને વિશ્વાસ ન આવે, વીતી વાત વિચારે; ઠગમાં. ૬
છે જાૂઠું તે છાવરતાં પણ, છેક રહે નહીં છાનું;
વર્ષે કે બે વર્ષે વળતી, પછી ઉઘળશે પાનું; ઠગમાં. ૭
જાૂઠું બોલ્યાથી જર જામે, તોપણ દુઃખ છે તેમાં;
કથન કહી લોકો ધિક્કારે, આગ ઉઠી જર એમાં, ઠગમાં.૮
કદી મળે ધન લાખ કરોડો, તોપણ તે શું કરવું;
બોજ કરમનો માથે બાંધી, મેલીને ધન મરવું; ઠગમાં. ૯
છાનું જાૂઠું છાવરીએ પણ, જગપતી તો જાણે,
ભારે પીડા ભોગવિયે પછી,નહિ છુટાએ નાણે; ઠગમાં.૧૦
આ જગમાં સુખ અલ્પ સમયનું,અતિ લાંબું દુખ અંતે;
પાને લખતાં પાર ન પામે,લખ્યું છે વિદ્યાવંતે; ઠગમાં.૧૧
તે જન ડાહ્યા તેજ કમાયો, જે નહીં જાૂઠું બોલ્યો;
દલપતરામે દિલમાં દેખી, ખરેખરો મત ખોલ્યો; ઠગમાં.૧૨

ગરબી ૩ જી.—જવાસા વિશે.

" વાંસલડી વાગીને હું તો જાગી, "—એ રાગ.
જવાસા શિદને મરે છે સુકાઇ,
ભુંડું શું કીધું વરસાદે ભાઈ; જવાસા. ટેક.
ચારે દીશ વરસાદની થઇ ચડાઇ,
દેખી તેની સરવ થકી સરસાઇ;
હાંરે તારા ઉરમાં આવી અદેખાઇ; જવાસા. ૧
થયાં નવપલ્લવ તરૂવર સરવે,
અખિલ જન હરખિયાં એને ઉત્સવે;
હાંરે તુંતો ગંડક બળિ મરે ગરવે; જવાસા. ૨
ધાર્યું તેં તો અભિમાન અતિ ઘણું આજે,
બીજાની ચડતી દેખીને તું દાઝે;
હાંરે જાણે ધન કેમ મુજ શિર ગાજે; જવાસા. ૩
એનો એક વાળ તારાથી ન તૂટે,
તેનો જશ તારે ખુટાડે ન ખૂટે;
હાંરે ઠાલો શિદને કપાળ તું કૂટે; જવાસા. ૪
એનો જગકર્ત્તાએ કીધો વધારો,
તેથી તે તો સર્વને લાગે છે સારો;
હાંરે તું તો તોલ તપાસને તારો; જવાસા. ૫
જેને તે તો સર્વનું ઇચ્છે છે સારૂં,
નથિ ચહાતો કોઇનું થવાને નઠારૂં;
હાંરે તેણે શું બગાડયું ભાઇ તારૂં; જવાસા. ૬
એને એકે આળ ચડાવ્યું ન ચડશે,
એના સામું ફેંકતાં તુજ શિર પડશે;
હાંરે તારી ઇર્ષા તે તુજનેજ નડશે; જવાસા. ૭
જ્યારે તુજ અંગમાં શોષ જણાયો,
ત્યારે તું અદેખો ને ભુંડો ભણાયો;
હાંરે તું તો હલકો હઠીલો ગણાયો; જવાસા. ૮
તું તો જાણે માન હું મેળવું મોટું,
તે તો બીજા લોકના ચિત્તમાં ચોંટયું;
હાંરે ખેંચી લેતાં તો મળવાનું ખોટું; જવાસા. ૯
હજી થાને ગંભીર તજ હલકાઇ,
અલપ ગુણ મળતાં ન જવું છલકાઇ;
હાંરે ભલું તેથી થાશે તારૂં ભાઇ; જવાસા. ૧૦
થયાં સર્વ પ્રફુલિત તું તેવો થાને,
સરસ ગુણ વરસાદના ગણિ ગાને;
હાંરે મિત્રતાથી હળીમળી જાને; જવાસા. ૧૧

કહ્યાં આ તો કથન તારે શુભ કામે,
દેખી તારૂં દુઃખ દીલ ધારી દયા મેં;
હાંરે રૂડી રીતથી દલપતરામે. જવાસા. ૧૨

ગરબી ૪ થી.
દુર્જનની સોબત ન કરવા વિશે.

"મારે ઘેર આવ્યા રે સુંદર વર શામળિયો"–એ રાગ.

મન નહિ માને રે, ત્યાં નહિ જઇએ મળવા;—ટેક.
જેના હૈયામાં હેત ન દીસે, પાસે ના વશિએ પળવા; મન.
લલચાવી ઉલટાં લાગે, કાળજડાને કળવા;
બગલો ધ્યાન ધરી જેમ બેસે,જ્ઞાની થઇ મચ્છ ગળવા;મન.
એના અંતરનો ભેદ ન આપે, છુટો રહિને છળવા; મન.
સારૂં સારૂં કહિ સ્વાર્થ સાધી, તુરતજ લાગે ટળવા; મન.
મતલબ હોય તો મોટા મનથી, લાગે અઢળક ઢળવા;મન.
વચન સુણી જાણી મનને મેલ્યું, તાતે તેલે તળવા; મન.
કાંતો કાંઇકજ કામ કરાવે, દે જેમ દળણું દળવા; મન.
વાવિએ આપણ અમૃત વચનો, વિખ ફળ લાગે ફળવા;મન.
જેની પાસ જવાથી લાગે, બોલ સુણી મન બળવા; મન.
સુખમાંથી જઇ દુઃખના દસ્કત,શા માટે સાંભળવા; મન.
દલપતરામ કહે દુનિયામાં, રખડીને દુઃખ રળવા; મન.

ગરબી ૫ મી.—માતાની સ્તુતિ.

દીધાં તેં સુખ દહાડી દહાડી રે,
મારા મનમાં છે માડી;
ઘણી ઘણી વિપત ઘટાડી રે,
મારા મનમાં છે માડી. ટેક.
બાળપણે હું હતો બહુ નિર્બળ,
પણ તેં પીડા ન પમાડી રે; મારા. ૧
પૃથ્વી ઉપર મેં તો પગ ન મંડાતો,
પ્રીતે તું ફરતી ઉપાડીરે; મારા. ૨
હાલરડાં ગાતી હેતે હીંચોળી,
પારણા માંહી પોઢાડીરે; મારા. ૩
ભીનેથી કોરે સંભાળીને કરતી,
આછા ઓછાડ ઓછાડીરે; મારા. ૪
ભૂખ્યો થયો ત્યારે ભર નિંદ્રાથી,
દૂધ ભરેલી ઉઠાડીરે; મારા. ૫
દુખિયો દેખીને થતી દુખી દિલમાં;
પાંપણુંથી-આંસુ પાડીરે, મારા. ૬
જોઇતું તે હું કહી શકતો ન જીભે,
ચેતતી ચિત પહોંચાડીરે; મારા. ૭
મારા સારૂ પીધાં તેં ઘણી ગુળિયાં,
ખારાં કે કડવાં ઉખાડીરે; મારા. ૮
દિવસમાં ઘડીએ ન જંપવા દેતો,
એવો હતો હું અનાડીરે; મારા. ૯
ખાતાં પીતાં કે ખરા સુખ દુઃખમાં,
વિધવિધ વાતે વિતાડીરે; મારા. ૧૦
ચાર ઘડી એવી ચાકરીનો ગુણ,
મનથી શકું ન મટાડીરે; મારા. ૧૧
દલપતરામ કહે દાસ થઇને,
આપીશ બદલો અગાડીરે; મારા. ૧૨

ગરબી ૬ ઠ્ઠી.

દિન દિન બહુ સુખદાતારે,
માયાળુ મારી માતા;
તું જગમાં ખરી ત્રાતારે,
માયાળુ મારી માતા. ટેક.
જેટલા ગુણ ગાઉં તેટલા થોડા,
સૌ નથી ઉચરી શકાતારે; માયાળુ. ૧
સંસારમાં સઉ સ્વારથી સરખા,
પેખ્યા સગા પરખ્યાતારે; માયાળુ. ૨
ભુંડો ભલો પણ માતા નિભાવે,
જોયા બીજા તજી જાતાંરે; માયાળુ. ૩
જોયું નહી હેત માતાના જેવું.
ચાહન તો બહુ ચહાતારે; માયાળુ. ૪
માતાના ગુણ નહીં માને તે પુત્રો,
પાછળથી પસતાતારે; માયાળુ. ૫
જેને માતા નહી તે સુત જોયા,
મહા દુખમાંહી મુંઝાતારે; માયાળુ. ૬
માતાનું મન તે તો સ્નેહનો સાગર,
વિશ્વમાં રચિયા વિધાતારે; માયાળુ. ૭
ભાવ ભરેલાં ભલે હોય ભૂમાં,
ભગની અને વળી ભ્રાતારે; માયાળુ. ૮
માશી કે મામા ને કાકી કે કાકા,
સૌ ભલે હોય સોહાના રે; માયાળુ. ૯

નેહ ભરી ભલી નારીતણા ગુણ,
તારી તો તુલ્ય ન થાતા રે; માયાળુ. ૧૦
આ ભવમાં ભલી તું આપનારી,
સર્વ વિધિ સુખ શાતારે; માયાળુ. ૧૧
દલપતરામ કહે ખરા દિલથી,
ગુણ નથી ગણતાં ગણાતારે; માયાળુ. ૧૨

ગરબી ૭ મી.

પિતાજીની સ્તુતિ.

રામ કહે થઇ રાજીરે,
સુણો પ્યારા પિતાજી;
ગુણ ગણિ ગાઉં હું ગાજીરે,
સુણો પ્યારા પિતાજી. ટેક.
લેશ તમારૂં વચન નહીં લોપું,
જે કહો તે કરૂં હાજીરે; સુણો. ૧
તન મન ધન શિર સર્વસ સોંપું,
નિશ્ચે કરૂં નહીં નાજીરે; સુણો. ૨
વસ્તી તજીને વસું વાસ વનમાં;
જે જીભથી કહો જાજીરે. સુણો. ૩
પાલણ પોષણ પાડ પિતાનો.
પુત્ર ભુલે તે તો પાજીરે; સુણો. ૪
સારી સારી ચીજ સુતને જમાડે,
ભક્ષ કરે પોતે ભાજીરે; સુણો. ૫
પેટે પાટા બાંધી પૈસાની વસ્તુ,
તનુજને ખવરાવે તાજીરે; સુણો. ૬
કાલાઘેલાપણે જે જે કથ્યા મેં,
બોલ સાંખ્યા તે બધાજીરે; સુણો. ૭
અગુણી હતો પણ ગુણ ગણી લીધો,
દુર્ગુણ દૂર કિધાજીરે; સુણો. ૮
સેવકની પેઠ સર્વ પ્રકારે,
સ્નેહથી કીધી સેવાજીરે; સુણો. ૯
કહોજી કદાપિ હું કેમ વિસારૂં,
અતિ ઉપકાર એવાજીરે; સુણો. ૧૦
સાદા રહી પોતે મુજને શોભીતા,
શુભ શણગાર સજ્યાજીરે; સુણો. ૧૧
ખચિત ખરેખરી પ્રીતથી ખાંતે,
ભક્તાની રીતે ભજ્યાજીરે; સુણો. ૧૨
દુઃખ ખમી દેહે મને સુખ દીધું,
કીધું રક્ષણ કોટિધાજીરે; સુણો. ૧૩
શિક્ષકની પેઠે મુજને સુધારવા,
દિન દિન બોધ દિધાજીરે. સુણો. ૧૪
પુત્ર માગે પ્રીતે રાંક ને રાજા,
ભણિ ભણિ ભક્તિ ભાવાજીરે; સુણો. ૧૫
ઘડપણમાં ઘણી ચાકરી કરશે.
અંતરે એવી આશાજીરે; સુણો. ૧૬
છાતીમાં રાખીને છાંયડો કીધો,
દિલ ઘણી રાખી દયાજીરે; સુણો. ૧૭
કોઇ દિવસે મને દુખમાં દીઠો તો,
આંસુ પ્રવાહ વહ્યાજીરે; સુણો. ૧૮
જે કોઇએ મુજને જ્યારે દુભવ્યો,
ધીરજ છાંડી ધખ્યાજીરે; સુણો. ૧૯
તાજી તે ઉપકાર તમારા,
લખતાં ન જાય લખ્યાજીરે; સુણો. ૨૦
મારૂં સારૂં થવા મનમાં હમેશાં,
કરોડ વિચાર કર્યાજીરે; સુણો. ૨૧
આ પુત્ર કેમ પામે સુખ એવી,
ફીકર રાખી ફર્યાજીરે; સુણો. ૨૨
આખી ઉમરના ઉચાટ આગળથી,
ધ્યાનમાં રોજ ધર્યાજીરે; સુણો. ૨૩
દલપતરામ કહે દિલમાંથી,
વળિ ને નથી વિસર્યાજીરે; સુણો. ૨૪

ગરબી ૮ મી.

"લે લાગી મને તારી, અલ્યાજી લે લાગી
મને તારી."—એ રાગ.

જે કહો તે પ્રેમથી હું પાળું,
પિતાજી તમે જે કહો તે પ્રેમથી હું પાળું;
વીશવસા વાર નહિ વાળું: પિતાજી તમે.—ટેક.
પુત્ર થઇ ન પાળે વેણ પ્રેમથી પિતાનું,
કહે લોક તેનું મોઢું કાળું; પિતાજી. ૧
વચને પિતાને વસ્યા રામ વનવાસે,
રાજપાટ છોડીને રૂપાળું; પિતાજી. ૨

પાળ્યો મને બાળપણે પોતે કષ્ટ પામી,
શી રીતે એ સર્વ સાટું વાળું; પિતાજી. ૩
નિમકહરામી કદી હું નથી થવાનો,
સોંપશો તે ચાકરી સંભાળું; પિતાજી. ૪
વાંચિ છે મેં એક વાત એક વહાણના ઉંદરની,
તેની એક ટેક કેમ ટાળું; પિતાજી. ૫
જેનો સૂત જગતમાં દુષ્ટ જેવો જાગ્યો,
તેને ઘેર છતે સુતે તાળું; પિતાજી. ૬
દાસ ગણીને ઘણી આશીષ મને આપો,
દીલ રૂડું રાખીને દયાળુ; પિતાજી. ૭
કહે આમ દલપતરામ કર જોડી,
માફ કરો વેણુ ભૂલવાળું; પિતાજી. ૮

દોહરા.

સાંખે કથનો સ્નેહથી, બાળકનાં મા બાપ;
પછી ઘરડાં માબાપનાં, સપૂત સાંખે આપ. ૧
અવગુણ એકે નવ ગણે, પ્રીતે પાળે લાડ;
પિતા માતને પાળવાં, પછી તેમાં શો પાડ. ૨
એક દિવસ પણ અન્ન જો, જમિયે જેને ઘેર;
સદાકાળ સંભારિયે, પ્રીતે રૂડી પેર. ૩
ચાર ઘડી પણ ચાકરી, કરે કોઇની કોય;
ભૂલે તે આભાર તો, નિમકહરામી હોય. ૪
ખરા દીલથી ખાંતથી, પ્રીતે માતપિતાય;
કરે ચાકરી આકરી, ભવમાં કયમ ભૂલાય. ૫
ભૂલે તે ભગવાનનો, ચાહન મોટો ચોર;
નહિ તેનો પછી નીસરે, નરક વિષે પણ નોર. ૬

ગરબી ૯ મી.

બાળકીઓનાં નિત્યકર્મની.

'મા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યા મા કાળીરે.'—એ રાગ.

સુતાં ઉઠી શુભ રીતથી, સાહેલી રે;
પરમેશ્વર ભજવા પ્રીતથી; સાહેલી રે. ૧
પછી દાતણ પાણી થાય છે, સાહેલી રે;
જેથી દુરગંધી જાય છે; સાહેલી રે. ૨
નહાવું નિત્ય નિરમળ નીરથી, સાહેલી રે;
સઘળો જાય મેલ શરીરથી; સાહેલી રે. ૩
સંતોષે જમીએ જે મળ્યું, સાહેલી રે;
નહિ ખાઇએ નિત્ય ગળ્યું ગળ્યું; સાહેલી રે; ૪
પટકુળ ઝીણાં નહિ પેહેરીએ સાહેલી રે;
ગાવા ન જવું પરશેરીએ; સાહેલી રે. ૫
આભ્રણ ઝાઝાં નહિ ઇચ્છીએ, સાહેલી રે;
સદ્‌ગુણની શોભા પ્રીચ્છીએ; સાહેલી રે. ૬
નીરલજની સોબત છોડીએ, સાહેલી રે;
વાહાલાંથી વૈર ન જોડીએ; સાહેલી રે. ૭
સઘળું સરખું નહિ લેખીએ, સાહેલી રે;
દલમાં ડા'યાં થઈ દેખીએ; સાહેલી રે. ૮

ગરબી ૧૦ મી.

હિંદુઓની સ્ત્રીઓને ભણવા વિશે.

"લાલ હંઓડા."—એ રાગ.

તમે ભણો ભલી ભાત, બાઈ હિંદુવાણી;
રહો સુખી દિન રાત, બાઈ હિંદુવાણી. ૧
જેથી દુષ્ટ બુદ્ધિ જાય, બાઈ હિંદુવાણી;
સ્થિર સારી બુદ્ધિ થાય, બાઈ હિંદુવાણી. ૨
રાખો સંપ સગાંમાંહિ, બાઈ હિંદુવાણી;
નહીં ક્લેશ કરો કાંહિ, બાઈ હિંદુવાણી. ૩
સુખ સંપમાં સદાય, બાઈ હિંદુવાણી;
ગુણવંત એમ ગાય; બાઈ હિંદુવાણી. ૪
શિખો સારાં કામકાજ, બાઈ હિંદુવાણી;
વધે લોક માંહિ લાજ, બાઈ હિંદુવાણી. ૫
તજી પીયરની પ્રીત, બાઈ હિંદુવાણી
રહો સાસરે સુ રીત, બાઈ હિંદુવાણી. ૬
કોઇ કરે સારો બોધ, બાઈ હિંદુવાણી;
સુણી કીજીએ ન ક્રોધ, બાઇ હિંદુવાણી. ૭
ભજો અકળ અભેવ, બાઈ હિંદુવાણી;
દલપત્તતણો દેવ, બાઈ હિંદુવાણી. ૮

ગરબી ૧૧ મી.

છોડીઓને ભણવા વિશે.

"આવો આવો શિવશંકર ભોળા,"—એ રાગ.

બેહેનો તમે ભાવ સહિત ભણજો,
ગાંડા લોકો નિંદે તે નવ ગણજો; ટેક.

ભણે તે તો ભગવતને ભાવે,
એથી દીલ જ્ઞાન અધિક આવે;
તજી અવગુણ સદ્‌ગુણ લાવે. એહેનો૦ ૧
ભણે તે તો અપજશથી ભાગે,
જેને ઘણી લાજનો ખપ જાગે;
મોટી સતિયોનું પદ માગે. એહેનો૦ ૨
દુરાચાર હોય ન ભણે તેમાં,
જગ્યા જુઓ કેદી રહે જેમાં;
અધિક તો હશે અભણ્યા એમાં. એહેનો૦ ૩
ભણેલી હતી રૂકમણી રાણી,
મીરાંબાઇ મુલકમાં વખણાણી;
જેની કવિતા જગ સૌ જાણી. એહેનો૦ ૪
પ્રિયાને પાપ ભણે લાગે,
એવું કોઇ લખી ન ગયા આગે;
મ્હોટે બોલનારા જુતી માગે. એહેનો૦ ૫
ભણ્યા વિના ક્યાંથી અક્કલ આણે,
નીતિની રીતી તે કેમ જાણે;
ભણ્યા વિના જણ પશુ પરમાણે. એહેનો૦ ૬
ભણી ઘણી નાગરની નારી,
શી રીતે નહિ કહિયે સારી;
ચતુર લેજો ચિતમાં વિચારી. એહેનો૦ ૭
ભણો તમે આળસ ભ્રમ છોડી,
ગ્રસે તેથી લાજ નહિ થોડી;
કહે દલપત બેઉ કર જોડી. એહેનો૦ ૮

ગરબી ૧૨ મી.
ભણવાના ઉપદેશ વિશે.

"મારી માત બહુચરારે લોલ."—એ રાગ.

ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ.[1],
ફરે રળીઆતથી રે લોલ;
સખી સંઘાતથી રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧

ભણ્યાથી ભલું થશે રે લોલ,
મુરખતા મટી જશે રે લોલ;
હઇયામાં ભરી હશે રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨

શીખામણ સાંભળી રે લોલ,
કુટેવ જશે ટળી રે લોલ;
વિવેક વધે વળી રે લોલ.
ભણો ભલી ભાતથીરે લોલ. ૩

ભાવેથી ભણો ગણો રે લોલ,
તેથી તો તમોતણો રે લોલ;
સુધારો થશે ઘણો રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૪

ભણ્યા વના ભામની રે લોલ,
ગદ્ધી જેવી ગામની રે લોલ;
કહે શા કામની રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૫

કહું વળી કાનમાં રે લોલ,
અવગુણ અજ્ઞાનમાં રે લોલ;
સમજજો સાનમાં રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૬

મુરખ મન મેલમાં રે લોલ,
ફરે ફંદ ફેલમાં રે લોલ;
જુઓ જઇ જેલમાંરે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથીરે લોલ. ૭

ભલે ભણવા જશોરે લોલ,
કુપંથ નથી કશોરે લોલ;
થતાં સુખીયાં થશો રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથીરે લોલ. ૮

વિદ્યાગુણ વ્યાપશે રે લોલ,
કુટીલતા કાપશે રે લોલ;
અધિક બુધી આપશે રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથીરે લોલ. ૯

એવું જાણી આપથીરે લોલ,
પાછાં ફરો પાપથી રે લોલ;
કુયોગ અમારાથી રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૦

ધરમ મનમાં ધરો રે લોલ,
કરમ શુદ્ધ તો કરોરે રે લોલ;
પરમ પદ પરવરો રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૧

ભજો ભગવાનને રે લોલ,
તજો અભિમાનને રે લોલ;

૧. ચંચળ કુંડાળીમાં ગાતાં ફરનાર.

સજે શુભ જ્ઞાનને રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૨

ભણી ભરતારમાં રે લોલ,
પ્યારી રહે પ્યારમાં રે લોલ;
સુખે સંસારમાં રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૩

લડાઈ લડે નહિ રે લોલ,
કુશબ્દ કહી કહી રે લોલ,
મોંઘી ચીજને ચહી રે લોલ,
ભણો ભલીભાતથી રે લોલ. ૧૪

ચોખી નિત્ય ચિતથી રે લોલ,
રહે સતી રીતથી રે લોલ;
પ્રભુ ભજે પ્રીતથી રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૫

છકે નહી છંદમાં રે લોલ
આપે આનંદમાં રે લોલ;
ફસે નહી ફંદમાં રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૬

સદા સંતોષથી રે લોલ,
રહે નહીં રોષથી રે લોલ;
ડરે દીલદોષથી રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૭

સાસરીયું શોભાવશે રે લોલ;
એવા ગુણ આવશે રે લોલ;
ભરથારને ભાવશે રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૮

ભલી હોય જે ભણીરે લોલ,
તારીફ ઘણી તેતણી રે લોલ;
ગુંથે ગ્રંથમાં ગણી રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૯

ઘણો જશ જામશે રે લોલ,
વીપતથી વિરામશે રે લોલ;
પુરાં સુખ પામશે રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ ૨૦

શીધે પંથ સંચરે રે લોલ,
દુરાચારીથી ડરે રે લોલ,
સાસુની સેવા કરે રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૧

વધે લાજ લોકમાં રે લોલ,
ચાલે વાત ચોકમાં રે લોલ;
થતા જન થોકમાં રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૨

લેખણ ખડીઓ લઇને રે લોલ
નિશાળે નિત્યે જઇરે લોલ,
ઠરો થીર ત્યાં થઇ રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૩

મહેતાજીનું માનથી રે લોલ;
કથન સુણી કાનથી રે લોલ;
ધરી એક ધ્યાનથી રે લોલ,
સુણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૪

રમાપતિ રીઝશે રે લોલ,
ખોટા મતી ખીજશે રે લોલ;
કહી થાકી જશે રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૫

ગોરી સહુ ગામની રે લોલ.
સુણો કથા કામની રે લોલ;
દલપતરામની રે લોલ,
ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૬

ગરબી ૧૩ મી.

નિશાળે આવવા વિશે.

"તમે હરી હૈયાના હાર છો"—એ રાગ.

આવજો આવજો આવજો રે,
આજ વહેલાં નિશાળે આવજો;
બેહેની મને બોલાવજો રે,
આજ વહેલાં નિશાળે આવજો; ટેક.

જો તમને અવકાશ ન આવે રે,
તો કાંઇ સાથે કહાવજો રે, આજ, ૧
પાટી ને ખડીઓ લેખણ સાથે રે,
લખવાનો સામાન લાવજો રે; આજ. ૨
કકો ભણાવી મને આંક ગણાવી રે,
બારાખડી શિખાવજો રે; આજ. ૩
ભૂલ્યો પડે કદી ભણતાં ગણતાં રે,
તો મને તરત બતાવજો રે; આજ. ૪
સારી શિખામણ શિખવીને સજની રે,
બહુ હુશિઆર બનાવજો રે; આજ. ૫

સમજાવતાં કદી જો નવ સમજું રે,
શિળે સ્વભાવે સમજાવજો રે. આજ. ૬

હતી ભણેલી સતજુગની સતીઓ રે,
એવી મને આબરૂ અપાવજો રે. આજ. ૬

સારી સુધારી મારા મનની મનસારે,
દલના દોષ દળાવજો રે. આજ. ૮

ગરબી ૧૪ મી.

ભરત ચિત્ર શીખવાની ગરબી.

'અલબેલીરે અંબે માત, જોવાને જઇએ."—એ રાગ.

આવો આવો રે શિખીયે આજ,
ભરતજ ભરવાને; ટેક.

લાવો લાવો રે સઘળો સાજ,
ચિત્ર ચિતરવાને;

ચિતર ચિતરવા ને ભરતજ ભરવા,
માતપિતા મન હરવા રે;
જગકરતાનાં કરતબ્યને,
કાંઇ કાંઇ ઉત્તેજન કરવા; ભરત. ૧

પોપટ ચિતરો ને પાંજરૂં ચિતરો,
ચિતરો ગાયો ચરવા રે;
ફુલઝાડે ફુલડાં ચિતરો ને,
ચિતરો આંબે મરવા; ભરત. ૨

ચતુર મનુષ્યના ચેહેરા ચિતરો;
સજ્જનને સાંભરવા રે;
ચિતરો મંડપ ચોરી મધ્યે,
વરવહુ બેઠાં વરવા; ભરત. ૩

ભણતર ભણતી કુંવરી ચિતરો,
શિખતી પાઠ સુધારવા રે,
પનઘટની પાણિયારી ચિતરો,
હોય જતી જળ ભરવા. ભરત. ૪

નિર્મળ જળની નદિયો ચિતરો ને,
ચિતરો ગિરિવર ગરવા રે;
નાટકશાળામાં નટ ચિતરો,
ચિતરો નરપતિ નરવા; ભરત. ૫

પરવતના પાયામાંથી,
જે ઝરણાં લાગે ઝરવા રે;
તે ચિતરીને વળી હિમગિરિ,
ચિતરો ઠંડકથી જળ ઠરવા; ભરત. ૬

શિતળ વાયુ વાય શિયાળે,
લાગે પાન વિખરવા રે;
વૈશાખે વનવેલી ફુલે ને,
જળ વરસે ભાદરવા; ભરત. ૭

ચિતરો રે સજની માતની મૂર્તિ,
દુષ્ટ કરમથી ડરવા રે.
ભાવે પ્રભુના ભજનિક ચિતરો,
અવસર અંત ઉગારવા. ભરત. ૮

રતન સહિત રતનાગર ચિતરો ને,
ચિતરો નાવ ઉતરવા રે;
સુત ધવરાવતી સુંદરી ચિતરો,
પ્રીતે પુત્રો ઉછરવા; ભરત. ૯

ઝુમ્મર ચિતરો ને હાંડિયો ચિતરો,
ભોંય જાજમ પાથરવા રે,
ખુબસુરતની છબીયો ચિતરો,
રંગમહેલમાં ધરવા. ભરત. ૧૦

વિધવિધનાં કાંઇ વાસણ ચિતરો,
ઘરમાં ઘણું વાપરવા રે;
ગાડી બગી ને ચારટ ચિતરો,
સાંજ સવારે ફરવા. ભરત. ૧૧

ચિતર થકી ચિત ચિંતા ટળવા,
શોક સકળ પરહરવા રે;
દલપતરામ રહે દુનિયામાં,
સુખથી દિવસ નીસરવા. ભરત. ૧૨

ગરબી ૧૫ મી.

"સોના કેરે બેડલું મોહન વેણુ વગાડે."—એ રાગ,

જગતની રચના જેણે રચિ,
પ્્રભુ મને પ્રાણથી પ્યારો.
હો બેહેન મોટો જેનો મહિમાય, પ્રભુ;
દેવ બધા જેના દાસ છે, પ્રભુ મને; હો.
[1]રાજરાજેશ્વરાય; પ્રભુ; ૧

પૃથ્વી પાણી ઝાડ પર્વતો, પ્રભુ; હો.
સોમ સુરજ સરજનાર; પ્રભુ;

---

૧. પહેલા ચરણ સિવાય બીજામાં હો—આગળ ગાદું કરેલું છે ત્યાં "હો બેહેન" વાંચવું.

એવી લીલા એની અદભુત, પ્રભુ; હો.
કોટી ભુવન કરતાર; પ્રભુ; ૨

અગણિત આપણને પણ ઉપકાર; પ્રભુ; હો.
એણે કીધા ઉપકાર; પ્રભુ;
દીન દયાળ ઉદાર છે, પ્રભુ; હો.
નોધારા આધાર; પ્રભુ. ૩

આંખ્યો અમૂલ્ય એણે દીધી, પ્રભુ; હો.
કીધા સાંભળવા કાન; પ્રભુ;
હાથ ને પગ દીધા હેતથી; પ્રભુ; હો.
દીધું છે જીવતદાન. પ્રભુ. ૪

બીજા પ્રાણીને બખશી નથિ, પ્રભુ; હો.
બુદ્ધિ દિધી એવી બેશ, પ્રભુ;
સંભાળ રાખે છે સર્વની, પ્રભુ; હો.
હરિવર એજ હમેશ, પ્રભુ; ૫

ભોગ આપી ભલી ભાતના, પ્રભુ; હો.
લાલ લડાવે છે લાડ, પ્રભુ;
ભોળેભાવે કેમ ભુલિયે, પ્રભુ; હો.
પરમ પુરૂષનો એ પાડ, પ્રભુ. ૬

અંતરમાંથિ એકે ઘડી, પ્રભુ; હો.
કદિયે વિસારિયે કેમ, પ્રભુ;
ખાતાં પિતાં સુતાં બેસતાં, પ્રભુ; હો.
પુરણ રાખિશ પ્રેમ, પ્રભુ. ૭

એ સાથે છે ઘણું આપણે, પ્રભુ; હો.
આદે ને અંતે કામ, પ્રભુ.
તેના હુકમ કેમ તોડીએ, પ્રભુ; હો.
જે છે જગતનો જામ[1]; પ્રભુ; ૮

અંતરની ગતિ આપણિ, પ્રભુ; હો.
એથી અજાણી ન એક, પ્રભુ;
દેખે છે દુનિયાને દ્રષ્ટીએ, પ્રભુ; હો.
એની કળા છે અનેક, પ્રભુ. ૯

ભલું કે ભુંડું નથી ભૂલતો, પ્રભુ; હો.
કરિએ જે આપણે કાંહિ, પ્રભુ.
અંતે એનાં ફળ આપશે, પ્રભુ; હો.
માન ખરૂં મનમાંહિ. પ્રભુ. ૧૦

સાચો સગો એક શ્રીહરી, પ્રભુ; હો.
વાહાલામાં વાહાલો એ વીર, પ્રભુ;

૧. જામ-શાહ.

પાળે ગમે તો પ્રલે કરે, પ્રભુ; હો.
સોંપ્યું મેં એને શરીર, પ્રભુ. ૧૧

જેથિ એ રીઝે જગતપતિ, પ્રભુ; હો.
તેજ કરૂં તતખેવ, પ્રભુ;
ભાવે ભજું ભલીભાતથી, પ્રભુ; હો.
દલપતરામનો દેવ, પ્રભુ. ૧૨

ગરબી ૧૬ મી.

પૃથ્વી રૂપી નટડી વિશે.

" બહુચરબાળા બેનડી, સોળ સજ્યા શણગાર,
રમવા નીસર્યાં મા. "–એ રાગ.

સખી જે મોટા મેદાનમાં,
અદભૂત રીતે આજ; નટડી નાચે છે.
પેખીને અચરજ પામીઓ,
સૌ વિદ્વાન સમાજ; નટડી નાચે છે. ૧
કોણ જાણે આવી કયાં થકી,
ફરતી દેખ વિદેશ; નટડી નાચે છે.
નાટકના ભેદ ભલા ભણી,
બની સ્વરૂપે બેશ; નટડી નાચે ૨
એક કીધો ખેલ ખરેખરો,
વિગતે કહું તે વાત; નટડી નાચે છે.
અણજાણ્યા જન માને નહિ,
એવી વાત અઘાત; નટડી નાચે છે. ૩
નિજ શરીર સંકોચન કરી,
થઇ ગઇ ગોળમટોળ; નટડી નાચે છે.
મેં દીઠું તેના દેહનું,
દડા પ્રમાણે ડોળ; નટડી નાચે છે. ૪
તે ગુણવંતીએ ગોઠવી,
અંગપર વસ્તુ અનેક; નટડી નાચે છે.
કાઇ ચોંટી એના અંગમાં,
કોઈ તો છુટી છેક; નટડી નાચે છે. ૫
પશુ પક્ષી પ્રાણી બહુ ધર્યાં,
સ્થાવર જંગમ જાત; નટડી નાચે છે.
કેટલાંએક છોટાં છોકરાં.
મોટાં પણ પ્રખ્યાત; નટડી નાચે છે. ૬

વળી ગાત્ર ઉપર બહુ ગોઠવ્યા,
પ્યાલા પાણી ભરેલ; નટડી નાચે છે.
પછી દડાની પેઠે દડવડી,
ખૂબ કર્યા ત્યાં ખેલ; નટડી નાચે છે, ૭
પછી ઉલટસુલટ કાયા કરી,
ખુબ ગોલાંટો ખાય; નટડી નાચે છે.
પણ એકે વસ્તુ અંગથી,
જરીએ ખશી ન જાય; નટડી નાચે છે. ૮
સ્થિર સ્થાપિત મોટો થાંભલો,
[1]ધરિ એનો આધાર; નટડી નાચે છે.
પણ તેને સ્પર્શ કર્યા વિના,
ફરતી કુંડાકાર; નટડી નાચે છે. ૯
વળી તેથી રહી બહુ વેગળી,
અધર ઉડી આકાશ; નટડી નાચે છે.
નિજ નજર ઠરાવી થાંભલે;
ચકર ફરી ચોપાસ; નટડી નાચે છે. ૧૦
પણ કશીએ ખસીને નવ પડે,
અંગેથી ચીજ એક; નટડી નાચે છે.
પ્યાલા પાણી છલકાઇને,
છોળ ન ઉડે છેક; નટડી નાચે છે. ૧૧
વળી છૂટું તેનું છોકરૂં[2],
ફરે તેને ચોફેર; નટડી નાચે છે.
જન અણુજાણ્યા જાણે નહી,
ખેલ કર્યો શીપેર; નટડી નાચે છે. ૧૨
એ કૌતક દેખી કોઇને,
મન સમજાય ન મર્મ; નટડી નાચે છે.
પણ [3]મોણુવેલ સુજને મળી,
ભાગ્યો તેથી ભર્મ; નટડી નાચે છે. ૧૩
ધનરાજ ખુશી થયો ઘણો,
દીધા સરસ શણગાર; નટડી નાચે છે.
રૂડી સાડી લીલા રંગની,
ઓઢાડી એ વાર; નટડી નાચે છે. ૧૪
તે જોવા ખેલ ખરેખરો,
સૌને ઉપજ્યો સ્વાદ; નટડી નાચે છે.
ત્યાં કવિ દલપતરામે કહ્યું,
ધન્ય એનો [4]ઉસ્તાદ; નટડી નાચે છે. ૧૫

૧ સૂર્ય. ૨. અંકે. ૩. મોહનવેલ. ૪. ગુરૂ.

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

ખાનાં કોઇ વિશેષ ભરિ છે, ધાતુ જુદી જાતની,
કોઈમાં રસ શીશિયો વિવિધની, ભાળી ભલી ભાતની;
કોઇમાં બહુ બીજ ઔષધિતણાં, બુટી જડી ક્વાથની,
પૃથ્વી કે બહુ વસ્તુ વાળિ ધરિ છે, પેટી પ્રજાનાથની. ૧
સંકોચી નિજ ગાત્ર ગોળ દડુલા, જેવી થઈ દીસતી,
અંગે વસ્તુ અનેક ગોઠવિ અને, ગોલાંટ ખાતી જતી;
એકે વસ્તુ પડે ન જોઇ જન તે, ભોળાય છે ભ્રાંતથી,
પૃથ્વી કે નૃપ પાંસ કોઇ નટડી, ખેલે ખરી ખાંતથી. ૨

ગરબી ૧૭ મી.

વહેમ તજવા વિશે.

"જે કોઇ અંબિકાજીમાતને આરાધશે રે લોલ."—એ રાગ

સુણો શીખવા વિવેક, એક વાતડી રે, લોલ;
છૂટે મૂર્ખપણું છેક, ખુલે છાતડી રે, લોલ. ૧
ગુંથ્યા ગુણ ભરેલા ગ્રંથ, ભણો ભાવથી રે, લોલ;
પામો સ્ત્રી સતીના પંથ, તે પ્રભાવથી રે, લોલ. ૨
તજો વહેમ ભરી વાચ, વહેમીએ કહી રે, લોલ;
ભૂત પ્રેતને પિશાચ સાચ, છે નહી રે, લોલ. ૩
દોરા ચીઠી મંત્ર જંત્ર, જૂઠ જાણજો રે, લોલ;
આશા ટુચકાના તંત્રમાં, ન આણજો રે, લોલ. ૪
દેતાં દામ કરે કામ, દેવ દેવીઓ રે, લોલ;
ઠેલે લોક ઠામ ઠામ, વાત એવીઓ રે, લોલ. ૫
કરી મેખ વર્ખ કુંભ, ઠગે જોશીઓ રે, લોલ;
ઝાડા ઊંજણી ને દંભ, ઠગે ડોશીઓ રે, લોલ. ૬
કૈક પુત્ર પુત્રી કાજ, ખતા ખાય છે રે, લોલ;
તજી લાજ જોગીરાજ, પાસે જાય છે રે, લોલ. ૭
વશીકરણતણી વાતથી, લૂંટાય છે રે, લોલ;
ભોળી ભામનિની જાત, તે ઠગાય છે રે, લોલ. ૮
ખરૂં માનીને ખચીત, ચિતે ચેતજો રે, લોલ;
ધરો ગાવા આવાં ગીત, હૈયે હેત જો રે, લોલ ૯
જશે ભૂલ ભર્યા ભર્મ, મર્મ જાણશો રે, લોલ;
પાળવા પવિત્ર ધર્મ, ઇચ્છા આણશો રે, લોલ. ૧૦
ભજો રાજાધિરાજ, મહારાજને રે, લોલ;
થશે કાજ વળી આજ, પામો લાજને રે, લોલ. ૧૧

તજો તુચ્છ જેવી ટેવ, અહમેવતારે, લોલ;
રિઝે દલપતનો દેવ, દેવ દેવતા રે, લોલ. ૧૨

ગરબી ૧૮ મી.

ડુંગરા દૂરથી રળિઆમણાની ગરબી.

"લાલ પિયારીનો સાયબો રે"—એ રાગ.

ડુંગર દૂર થકી રળિયામણા રે,
પાસે જાય ત્યાં પથરા હોય હો લાલ; ડુંગરા.
નહિ ગુણ ગણીએ મોટા નામથી રે,
તેની તારીફ શુણિયે તોય હો લાલ; ડુંગરા. ૧
સરોવરથી સાગર મોટો ઘણી રે,
પંખી પહોંચ્યાં રાખી પ્યાર હોલાલ; ડુંગરા,
પાણી પીને સુખ નહિ પામીઆં રે,
તેની તરસ ન ગઈ તલભાર હોલાલ; ડુંગરા. ૨
જોઇને દીપક જોત પતંગિયાં રે,
પડીઆં ઉપર ધરીને પ્રીત હોલાલ; ડુંગરા.
પાંખો દાઝી પીડા પામિયાં રે,
ખુબ ખુબ પામ્યા ખેદ ખચીત હોલાલ; ડુંગરા. ૩
ઇંદ્રિવરણાં ફળ અતિ ઓપતાં રે,
મુખમાં મેલે નહિ મીઠાશ હોલાલ ડુંગરા.
ઉજળું દૂધ અનૂપમ થોરનું રે,
તે તો પીતાં ઉપજે ત્રાસ હોલાલ; ડુંગરા. ૪
ઝાઝા જળનાં દેખી ઝાંઝવાં રે,
મૃગના મનમાં હરખ ન માય હોલાલ; ડુંગરા.
દોડી દોડીને દુઃખ પામીઆ રે,
જઇને જોતાં કાંઇ ન જણાય હોલાલ; ડુંગરા. ૫
આંબા જેવાં જોઇ આકોલીઆં રે,
કોયલ કરતી હતી આશ હોલાલ;: ડુંગરા.
પછિ તે દીઠાં પૂરાં પાકવા રે,
કરડી જોતાં માંહિ કપાસ હોલાલ; ડુંગરા. ૬
મણિની આશે મણિધર સેવિયો રે;
ઘણી રૂડી રીતે રાખ્યો ઘેર હોલાલ; ડુંગરા.
માસ ગયા બહુ પણ ન મળ્યો મણિ રે,
ઝાઝું દીઠું ઉલટું ઝેર હોલાલ; ડુંગરા. ૭
સોનું વાલજ દેતી શંખલી રે,
તે તજી લીધો શંખ લપોડ હોલાલ; ડુંગરા.
બહુ બોલે પણ દમડી દે નહિ રે;
કહેશે લેને લાખ કરોડ હોલાલ; ડુંગરા. ૮
ભૂલ્યો ભમરો વનમાં ભટકતો રે,
ફૂલ્યાં જોઇ આવળનાં ફૂલ હોલાલ. ડુંગરા.
કાંઇ સુગંધ ન પામ્યો સુંઘતાં રે,
મનમાં સમજ્યો મોટી ભૂલ હોલાલ ડુંગરા. ૯
સુંદર હીરા સરખો શોભતો રે,
કીંમ પામે કાચ ન કાંઇ હોલાલ; ડુંગરા.
કેરી કેળાં કિધાં કાઠનાં રે,
જનની ભૂખ ન ભાગે જોઇ હોલાલ; ડુંગરા. ૧૦
શોભે દૂરથી દોલત સૂમની રે,
પણ તરશાંને પાણી ન પાય હોલાલ; ડુંગરા.
છેલે નરસા નિપજે છોકરા રે,
લક્ષ્મી લાખ રીતે લૂંટાય હોલાલ; ડુંગરા. ૧૧
શોભે પણ પથરાની પૂતળી રે,
સઘળો ન ચલાવે સંસાર હોલાલ; ડુંગરા.
દસકત આ છે દલપતરામના રે,
વાંચી કરજો ચિત્ત વિચાર હોલાલ;

ગરબી ૧૯ મી.

પરમેશ્વરના રસ્તાની ગરબી.

"તમને કેઇ વહુ ગોરાં ગમશે રાજ,
અચકો મચકો કારેલી."—એ રાગ.

જો પ્રભુનો મારગ પૂછો રાજ વસ્તો રસ્તો સસ્તો છે,
છે સૂત્ર બરાબર સીધો રાજ, વસ્તો રસ્તો; ૧
કરતારે સેહેલો કીધો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૨
નથી ખેતર ખાડા ખડિયા રાજ, વસ્તો રસ્તો;
નથી પર્વત આડા પડિયા રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૩
નથી કંકર ગોખરૂ કાંટા રાજ, વસ્તો રસ્તો:
નથી આડા અવળા આંટા રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૪
નથી પથરા કાદવ પાણી રાજ વસ્તો રસ્તો;
ત્યાં દાણ ન લે કોઇ દાણી રાજ; વસ્તો રસ્તો. ૫
નથી ઝુકી ભયંકર ઝાડી રાજ; વસ્તો રસ્તો;
નહીં જોઇએ ઘોડાગાડી રાજ વસ્તો રસ્તો. ૬
નહીં તાપ તપે મેહ વરસે રાજ, વસ્તો રસ્તો છે;
નહીં ઠંડક પડે તન ઠરશે રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૭

એતો ખુબ બન્યો છે ખાસો રાજ, વસ્તો રસ્તો;
નહિ વાઘ વરૂનો વાસો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૮

વિશ્વાસ વળાવો લેવો રાજ, વસ્તો રસ્તો;
એક દામ પડે નહિ દેવો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૯

લઇ સત્ય દયાને સાથે રાજ, વસ્તો રસ્તો;
ધરી ઇશ્વર આજ્ઞા માથે રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૧૦

તમે ચોંપ કરીને ચાલો રાજ, વસ્તો રસ્તો;
મનગમતાં મારગ ઝાલો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૧૧

તમે સિધાવજો શુભ કામે રાજ, વસ્તો રસ્તો;
કહી દીધો દલપતરામે રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૧૨

ગરબી ૨૦ મી.

ઈશ્વર ભજવા વિષે.

" આવો હરી શિવશંકર ભોળા "—એ રાગ.

સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા,
જેવો જાણી તેજ પિતામાતા; સેવો સખી. ટેક.

જગત થીર થાપેલું જેણે,
અધિક સુખ આપેલું એણે;
તેણે તારા તાપ હર્યા તાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧

અચળ પદ એજ ધણી આપે,
થાકેલાંને થીરતામાં થાપે;
કાપે સહુ સંકટ દે શાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૨

જગતમાં જીવવું છે થોડું,
જરૂર જવું વહેલું મોડું;
જોડું તજી જાય ગોથાં ખાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૩

ગયા કૈક જોશીને જાણ્યા,
રહ્યા નહીં રાજા કે રાણા;
શાણાને અજાણ્યા જાણ્યા જાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૪

જેને મનગમતા રથ મેના,
ઉત્તમ અધિકાર હતા એના;
તેનો જશ ગુણી જન નર ગાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૫

જેને થતી છત્રવડે છાયા,
કમળ થકી કોમળ શુભ કાયા;
માયામાં જીવ બહુ જોડાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૬

તમે નિત્ય મન ગમતા મેવા,
દીસે જાણી દેશ પતી જેવા;
એવા ગયા અગણિત અથડાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૭

હતા રજપૂત શૂરા પૂરા,
ચાહ ન કરે શત્રુતણા ચૂરા;
ખુરા હાલે હોમમાં હોમાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૮

શરીરે સાજાને તાજા,
રાજેશ્વરી રાજાના રાજા;
માજા જેની કોય ન તજી જાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૯

સાહેબી સોતા સાહેબજાદા,
આવે નહિ નજરે એકાદા;
સાદા થૈ કબરમાં સમાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૦

જેણે ભગવાન ભજી લીધા,
તેણે જશના ડંકા દીધા;
લીધા લાભને ગયા પંકાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૧

મનોહર શિક્ષા જે માને,
પુરા જશ પામે તે બાને;
પાને દલપત લખે પ્રખ્યાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૨

ગરબી ૨૧ મી.

સંસારમાં સુખ માગવાની ગરબી.

" મા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યા મહાકાળીરે "—એ રાગ.

સંસાર વિષે બહુ સુખ, ઇશ્વર આપોને;
દીલડાનાં ટાળો દુઃખ, કુમતી કાપોને. ૧

સઉ સંબંધીમાં સંપ, ઇશ્વર આપોને;
વળી જીવમાં આપી જંપ, કુમતી કાપોને. ૨

ભણવા ગણવાનું ભાન, ઇશ્વર આપોને;
ગુણવંતુ આપી જ્ઞાન, કુમતી કાપોને. ૩

કોડીલો રૂડો કંથ, ઇશ્વર આપોને;
વળી પવિત્ર આપી પંથ, કુમતી કાપોને. ૪

ઘરડો સસરો ઘરમાંહી, ઇશ્વર આપોને;
કંકાસ ન ઉપજે કાંઇ, કુમતી કાપોને. ૫
સાસુ ગંગાજળ શુદ્ધ, ઇશ્વર આપોને;
વીચરૂં નહિ વચન વિરૂદ્ધ, કુમતી કાપોને. ૬
જશવંતો રૂડો જેઠ, ઇશ્વર આપોને;
ટરવા મઝીઆરો ટેઠ, કુમતી કાપોને. ૭
જેઠાણી કેરી જોડ, ઇશ્વર આપોને;
કરવાને પૂરા કોડ, કુમતી કાપોને. ૮
દીયર દીલનો દરીઆવ, ઇશ્વર આપોને;
દેરાણી રાણી રાવ, કુમતી કાપોને. ૯
નાની નણુદી નણુદોઇ, ઇશ્વર આપોને;
જીવમાં હું હરખું જોઇ, કુમતી કાપોને. ૧૦
પ્યારી પુત્રી ને પુત્ર, ઇશ્વર આપોને;
સારૂં ચાલે ઘરસૂત્ર, કુમતી કાપોને. ૧૧
વળી વેવાઇને વેવાણુ, ઇશ્વર આપોને,
સદ્ગુણવાળાં સુજાણુ, કુમતી કાપોને. ૧૨
સજ્જન ને શુદ્ધ જમાઇ, ઇશ્વર આપોને;
દઇ કંથને ઘણી કમાઇ, કુમતી કાપોને. ૧૩
ઘાટડીઆળી ઘેર વહુ, ઇશ્વર આપોને;
દઇ બાળક બીજાં બહુ, કુમતી કાપોને. ૧૪
અધિકો નિત્યે ઉદ્યોગ, ઇશ્વિર આપોને;
રૂદીયાના ટાળી રોગ, કુમતી કાપોને. ૧૫
સારી સાહેલી સંગ, ઇશ્વર આપોને;
આપી અધિકો ઉમંગ, કુમતી કાપોનો. ૧૬
વળી નિર્ભય નગરનિવાસ, ઇશ્વર આપોને;
આંગણીએ દઈ ઉજાસ, કુમતી કાપોને. ૧૭
દિવાળી જેવા દીન, ઇશ્વર આપોને;
દઇ ઉચ્છવ નિત્ય નવીન, કુમતી કાપોને. ૧૮
હેડામાં હર્ષ હમેશ, ઇશ્વર આપોને;
વધતો તે થાય વિશેષ, કુમતી કાપોને; ૧૯
પ્રભુ ભક્તિમાં પણ ભાવ, ઇશ્વર આપોને;
કદી બને ન બૂરૂં બનાવ, કુમતી કાપોને. ૨૦
પરિપુરણ તમારો પ્યાર, ઇશ્વર આપોને;
આપી અમને આધાર, કુમતી કાપોને. ૨૧
લોકોમાં રૂડી લાજ, ઇશ્વર આપોને;
વળી આપી અખુટ અનાજ, કુમતી કાપોને. ૨૨
વળી સુધર્મમાં વિશ્વાસ, ઇશ્વર આપોને;
કાપી સઘળો કંકાસ, કુમતી કાપોને. ૨૩
અંતરથી માગે આમ, ઇશ્વર આપોને;
દીનતાથી દલપતરામ, કુમતી કાપોને. ૨૪

ગરબી ૨૨ મી.

સુંદરબાઇને શિખામણની ગરબી.

"ચચકો મચકો કારેલી"—એ રાગ.

સુંદરબાઇ ચાલ્યાં સાસરીએ,
માબાપ શિખામણ આપે બેહેન;
લાજ વધારજે લાખેણી. ટેક.

નીચા કુળની નીરલજ નારી,
ભરથારનું વેણ ઉથાપે. બેહેન લાજ. ૧

સાસુજી કહે તે સાંભળજે,
કોઇથી વઢવાડ ન કરશો. બેહેન લાજ.

સાંખી રહેજે બોલ્યું સહુનું,
અભિમાન ન અંતર ધરશો, બેહેન લાજ. ૨

ઘરમાં બેઠાં ધંધો કરીએ,
પરઘેર ઘણું નવ જઇએ; બેહેન લાજ.

તમે ભણ્યાં ગણ્યાં બહુ છો ડાહ્યાં,
તમને ઝાઝું શું કહીએ, બેહેન લાજ. ૩

મેલાં ઘેલાં તો નવ રહીએ;
ચટકો મટકો નવ કરીએ; બેહેન લાજ.

કાંઇ વાત કરે વાંસે લોકો,
એવું ન કદી આચરીએ; બેહેન લાજ. ૪

જે સપૂત છે સારી છોડી,
માબાપની લાજ વધારે; બેહેન લાજ.

મણી લોહતણું સોનું કરશે,
સોબતિને એમ સુધારે; બેહેન લાજ. ૫

જે સંપ સગાથી તોડે છે,
કોઇ વખતે હાથ ઘસે છે; બેહેન લાજ.

જે સૌનું સારૂં ઇચ્છે છે,
તેના દીલમાં દેવ વસે છે; બેહેન લાજ. ૬

ગરબી ૧ લી.

સખીઓને શાણપણું શીખવવા વિશે.

દોહરો.

શાણપણું સમજાવવા, વિગતે કરી વિચાર;
સખીઓને શાણી સખી, શીખામણ દે સાર.

ગરબી.

"મહાકોપ થયો તે કળીકાળમાં જો"—એ રાગ.

સખી શીખો તો શાણુપણું શીખવું જો,
સંપી જંપી સંસારમાં સુખી થવું જો. સખી. ૧
સાસુ સસરો કહે તે સરવ સાંખીએ જો,
ક્લેશ લેશ તો રૂદેમાં નહીં રાખીએ જો. સખી. ૨
મીઠા મીઠા મોઢેથી બોલ બોલીએ જો,
ખોટાં વેણુ તો કદાપિ નહીં બોલીએ જો. સખી. ૩
દાસ દાસી સુધાંને માન દીજીએ જો;
કદી કોઇને તુંકારો નહીં કીજીએ જો. સખી. ૪
આપણી સંગતે ચઢે તેને સુધારીએ જો,
બોધ દઇને વિરોધ ન વધારીએ જો. સખી. ૫
જીવ રાખવો જરૂર કામ કાજમાં જો,
લાખે લેખાંનો લાભ લેખો લાજમાં જો. સખી. ૬
છેક છાની ચગવાટે નહીં પેસીએ જો,
બુરાં બઇરાંની પાસે નહીં બેશીએ જો. સખી. ૭
ગણી તુચ્છ કાળ વ્યર્થ નહીં ગાળીએ જો,
ભરત ચિત્ર તથા ચોપડી સંભાળીએ જો. સખી. ૮
ખોટી થઇને નકામાં નહીં ખેલીએ જો,
મેલાં ઘેલાં રહેવાની રીત મેલીએ જો. સખી. ૯
રૂડી રીતે ઘરબાર સાફ રાખીએ જો,
ભાષા જાડી કે આડી નહીં ભાખીએ જો. સખી. ૧૦
ક્રોધી સામા તો ક્રોધી નહિ થઈ જવું જો,
આગ દેખીને આપણે પાણી થઇ જવું જો. સખી. ૧૧
ભુંડી આપદામાં ધીરજ તો ધારીએ જો,
હૈયે હરબડીને હીંમત ન હારીએ જો. સખી. ૧૨
જ્ઞાનદાતાને માતપિતા માનીએ જો,
પણ બુદ્ધિ નહિ રાખીએ પાનીએ જો. સખી. ૧૩
ચાડી ચોરીમાં ચિત્ત ન ચોંટાડીએ જો,
પ્રાણું ખરચવાની ટેવ તો ઘટાડીએ જો. સખી. ૧૪
સારૂં થાવા આગળથી સુરત સાંધવી જો;
એહેનો પાણીથી પેહેલી પાળ બાંધીએ જો. સખી. ૧૫
વધે લાજ આજ કાજ તો એવા કરો જો;
સદા રાખી સંતોષ દોષથી ડરો જો. સખી. ૧૬
ખાનપાન તણું દાન દેવું દીનને જો,
આપી સુખપાળો આપણા આધીનને જો. સખી. ૧૭
ધર્મ કર્મનો તો મર્મ દીલે ધારીએ જો,
ઝેર વેરતણી વાત તો વિસારીએ જો. સખી. ૧૮
ભૂત પ્રેત તૂત જાણી ભ્રમ ભાગીએ જો,
જરૂર સૂરજ ઉગ્યાથી પ્રથમ જાગીએ જો. સખી. ૧૯
જાદુ ટોણાં વગોણાં જેવાં જાણજો જો,
બાધા આખડીમાં આશા નહિ આણજો જો. સખી. ૨૦
રૂડી રીતે રસોઇ શીખો રાંધતાં જો,
સારૂં શીખો વળી શીવતાં ને સાંધતાં જો. સખી. ૨૧
થવું ઠીક થૈ ઠરેલ રાખી સ્થિરતા જો,
ગુણવંતાં થૈ રાખવી ગંભીરતા જો. સખી. ૨૨
સોના કેરો શણગાર નથી શોભતો જો,
લેજો લાયકી લેવાનો ઘણો લોભતો જો. સખી. ૨૩
શોધી લેવો તે સ્વર્ગ સુખ સાજને જો,
રટી રાજાધિરાજ મહારાજને જો. સખી. ૨૪
રૂદયે રાખો રૂડી દલપતરામની જો,
કહી શીક્ષા તે છે તમારા કામની જો. સખી. ૨૫

ગરબી ૨૪ મી.

સાહેલીઓને શિખામણની ગરબી.

"પ્રથમ પાર્વતીના પુત્રને પાયે નમું રે લોલ"—એ રાગ.

સરવ સ્નેહ ધરી સાંભળો સાહેલીઓ રે લોલ;
ભાત ભાત ભાવ ભેદની ભણેલિયો રે લોલ. ૧
કથું કથન તે કથેલું ધરો કાનમાં રે લોલ;
શીખ શીખવું તે શીખી લેજો સાનમાં રે લોલ. ૨
શીખી સારા પાઠ સદગુણે શોભાવજો રે લોલ;
લખી વાંચિને ગંભીરપણું લાવજો રે લોલ. ૩
કરો પ્રેમે પ્રભુ પ્રાર્થના પ્રભાતમાં રે લોલ;
તજો વાદ ને વિવેક લાવો વાતમાં રે લોલ. ૪
બોલ બોલતાં વિચારી બહુ બોલજો રે લોલ;
તેમાં તત્વમાંથી તત્વ વાત તોળજો રે લોલ. ૫

આઠ પહોર ચિત્ત રાખવું આનંદમાં રે લોલ;
ફોસલાઇને ફસાવું નહી ફંદમાં રે લોલ. ૬
કુટિલ થાય તે ભણેલી કશા કામની રે લોલ;
નફટ નારિ રહે તે ભણેલી નામની રે લોલ. ૭
ધડક ટાળિ દુર્ગુણાળિને ધિક્કારવી રે લોલ.
ધર્મહીણિને તો ધુળ જેવિ ધારવી રે લોલ. ૮
ઘેર પારકે જે ઘૂમતી ફરે ઘણી રે લોલ;
તુચ્છતા જણાય તેવી તારૂણીતણી રે લોલ. ૯
હઠીલાઇ તો હૈયાથી દૂર પરહરો રે લોલ;
શીખ સાસુની સદૈવ ધ્યાનમાં ધરો રે લોલ. ૧૦
શાંત ચિત્ત ધરીને સૌનું બોલ્યું સાંખજો રે લોલ.
ક્રોધ ને વિરોધ જોધ કાઢી નાંખજો રે લોલ. ૧૧
બહુ અદબ રાખી બોલવું ને ચાલવું રે લોલ;
ભુંડાપો તજીને ભલપણું સંભાળવું રે લોલ. ૧૨
અધમ આળસ તો અંગમાં ન આણવી રે લોલ;
જશ જમાવવાની જુક્તિ જોડી જાણવી રે લોલ. ૧૩
પિયર સાસરે સુકીર્તિ સંપડાવજો રે લોલ;
કૂળદીપિકા કુટુંબમાં કહાવજો રે લોલ. ૧૪
ઘણું અંગમાં ઘરેણું નહીં ઘાલવું રે લોલ;
મેલી લોકની મરજાદ નહીં ચાલવું રે લોલ. ૧૫
ફરજ હોય તો વધારે કસર કીજીયે રે લોલ;
દેવા દામ તે તમામ વાળી દીજીયે રે લોલ. ૧૬
સ્વામિને કુસંપથી નહીં સંતાપિયે રે લોલ;
ધીરજ ધારીને વધારે ધિરજ આપિયે રે લોલ; ૧૭
રૂડું આંગણું સમારી સારૂં રાખવું રે લોલ;
ચાવણું તે સૌને વહેંચી આપી ચાખવું રે લોલ. ૧૮
સ્નેહ સંપ જંપ સર્વદા સંભાળિયે રે લોલ;
તાણ ખેંચની તમામ ટેવ ટાળિયે રે લોલ. ૧૯
ભરત ચિત્ર શીખી લેવાં ભાતભાતનાં રે લોલ;
જમણ રાંધી જાણી જોવાં જાતજાતનાં રે લોલ. ૨૦
પુસ્તકો પવિત્ર વારેવારે વાંચિયે રે લોલ;
મારીએ નહિ ગપાટા બેશી માંચિયે રે લોલ. ૨૧
પોતે સુધારી સાહેલીને સુધારવી રે લોલ;
તરત વહેમમાં તણાતી તેને તાણવી રે લોલ. ૨૨
સારા ભણતરનો એટલોજ સાર છે રે લોલ;
નહિ તો તેથી ભલી અણભણેલી નાર છે રે લોલ. ૨૩
કહ્યાં કહેણુ તે તો છે તમારા કામના રે લોલ;
રાખજો રૂદેમાં દલપતરામનાં રે લોલ. ૨૪

ગરબી ૨૫ મી.

ઘેલી મુસાફરની ગરબી

"અમે ઇડરીઆ ગઢ જીત્યાંરે આનંદ ભલા"—એ રાગ.

એક હતી મુસાફર ઘેલીરે, શુણો સાહેલિયો;
તેની આગળ એક તપેલીરે, શુણો સાહેલિયો. ૧
ગઇ રાત રાખી એઠીરે, શુણો સાહેલિયો;
ઉઠી પ્રભાતે માંજવા બેઠીરે, શુણો સાહેલિયો. ૨
ઘણી રીતે ઘશી ઘશી થાકીરે, શુણો સાહેલિયો;
બહુ ડાઘ રહ્યા તોય બાકીરે, શુણો સાહેલિયો. ૩
પુરી રીસે તપેલી ઉપાડીરે, શુણો સાહેલિયો;
સામી ભીંતની સાથે પછાડીરે, શુણો સાહેલિયો. ૪
લઇ પથરો તપેલીને કૂટીરે, શુણો સાહેલિયો;
પડયાં કાંકાં તપેલીતો ફૂટીરે, શુણો સાહેલિયો. ૫
થયા બપોર ભુખ તો લાગીરે, શુણો સાહેલિયો;
પછી વાસણ માગવા લાગીરે, શુણો સાહેલિયો. ૬
એને વાસણ ન આપે ન કોઇરે, શુણો સાહેલિયો;
પછી રાગ તાણી ઘણી રોઇરે, શુણો સાહેલિયો. ૭
તોય થૈ ન તપેલી સાજીરે, શુણો સાહેલિયો;
હસે લોક ને તે મરે લાજીરે, શુણો સાહેલિયો. ૮
જેથી સ્વારથ આપણો જરિયેરે, શુણો સાહેલિયો;
તેના ઉપર ક્રોધ ન કરિયેરે, શુણો સાહેલિયો. ૯
લાત દૂઝતી ગાયની ખમિયેરે, શુણો સાહેલિયો;
તેને તજીએતો દૂધ ક્યાં જમિયેરે, શુણો સાહેલિયો. ૧૦
કોઇની સાથે ટુંકારે લડીયેરે, શુણો સાહેલિયો;
એમાં આપણે હલકાં પડીયેરે, શુણો સાહેલિયો. ૧૧
સાંખી ચાલે તે માણસ મોટુંરે, શુણો સાહેલિયો;
દલે સાચું માનો નથી ખોટુંરે, શુણો સાહેલિયો. ૧૨

ગરબી ૨૬ મી.—સ્ત્રી રૂપી પેટીની ગરબી.

"મહા કોપ થયો તે કળીકાળમાં જો."—એ રાગ.

શાને કાજે કારીગરે પેટી કરી જો;
શુણો કારણ કહું તે સર્વે સુંદરી જો. શાને. ટેક.
ધણી માલ સોંપે તે સંભાળી જો;
ચોરી પાઇએ તેમાંથી નહીં ચાખવા જો. શાને. ૧

ધંધા માટે ધણી તો જ્યાં ત્યાં ધાય છે જો;
સરવે પેટીથીજ માલ સચવાય છે જો. શાને. ૨
વાત છાની લખેલી સોંપે જોઇને જો;
કાયા છતાં જણાવે નહિ કોઇને જો. શાને. ૩
તરખલા જેવીએ ચીજ સોંપે તેહને જો;
સોના મોહોરની પેઠે સંભાળે એહને જો. શાને. ૪
સોંપે ચીજ તે મલિન થવા દે નહીં જો;
સારી રાખે સંભાળીને સદા સહી જો. શાને. ૫
સોંપે દફતર તો તે પણ સંભાળશે જો;
ધણીની ઘણી ઘણીક ચિંતા ટાળશે જો. શાને. ૬
ધણી પણ તેને પ્રાણ જેવી ધારશે જો;
કોઇ મારવા આવે તો તેને મારશે જો. શાને. ૭
ધણીને પકો ભરૂસો હોય પાડતી જો;
પેટી માલ પાઇનો નથી બગાડતી જો. શાને. ૮
કુંચી રૂપી ધણીની ચીઠી જોઇને જો;
આપે માલ તે વિના ન આપે કોઇને જો. શાને. ૯
કરે રક્ષણ હરેક પ્રકારે ધણી જો;
વળી ચિંતા રાખે ચિતમાં ઘણી જો. શાને. ૧૦
ધણીથીજ તે પેટીને મોટું માન છે જો;
ધણીના પ્રતાપથીજ ધનવાન છે જો. શાને. ૧૧
નહિ તો તે હેરાન થાય ટાઢ તાપમાં જો;
માનવી ગણે નહીંજ મોટા માપમાં જો. શાને. ૧૨
સંપ હોય તો બંને સુખી ગણાય છે જો;
નહીં તો બંનેને નુકસાન થાય છે જો. શાને. ૧૩
એક મૂરખાએ માલ પાછો માગતાં જો;
ભાગી પેટી લગાર વાર લાગતાં જો. શાને. ૧૪
સમજ્યો મર્મ ઉર રીસ જ્યારે ઊતરી જો;
પસતાઇને પોતે રોવા બેઠો ફરી જો. શાને. ૧૫
શિખામણ કહી છે આ સૌના કામની જો;
દીલે રાખો વાત દલપતરામની જો. શાને. ૧૬

ગરબી ૨૭ મી.

ઘરસૂત્રની આંટી ઉકેલવા વિશે ગરબી.

"મેં તો પેહેલે પાવટડે પગ મેલ્યો."—એ રાગ.

સખી આંટી ઉકેલો સૂતરની,
કાંતો ઉચરો વાચા ઉત્તરની, આંટી ઉકેલો સૂતરની.
થિર રાખીને મન ઠેકાણે, આ આંટી ઉકેલે આ ટાણે;
ઘરસૂત્ર ચલાવી તે જાણે. આંટી. ૧
આ આંટિમાં છે ગુંચ ઘણી, ઉકેલે તે મારી બેનપણી;
ભલું ભણતર તો તે બાઇ ભણી. આંટી. ૨
સૈયર એ કામ નથી સહેલું, સાધારણસમ ભાસે પહેલું;
પણ જાણે જેણે ચલાવેલું. આંટી. ૩
આગળ જાતાં ગુંચો આવે, એતોઅતિશે જીવને અકળાવે;
ફુવડ નારીને નવ ફાવે. આંટી. ૪
જો તંતુ ઘણો કોઇ તાણે, તો તરતજ તૂટે તે ટાણે;
જૂદાઈ પડે તે જગ જાણે. આંટી. ૫
સાંધે તો વચમાં ગાંઠ વળે, પછી તો કોઇ કાળે ન ટળે;
સાંભરતાં ચર ચર ચિત બળે. આંટી. ૬
જે સમજણ વગર ગરવ આણે, તે આંટી ઉકેલી નવ જાણે;
વણ સમજે તંતુ ઘણો તાણે. આંટી. ૭
કાં તો વારે વારે તોડે, કાં તો તરછોડીને છોડે,
પછિ આંટીને તે અવખોડે. આંટી. ૮
બેસે રોષ ધરી બહુ રોવાને, જન મળે તમાસો જોવાને,
ખાવા ન ઉઠે પત ખોવાને. આંટી. ૯
સમજૂ તો ધીરજ ધારીને, પૂછે જઇ પ્રવીણ નારીને;
તે વચન કહે વિચારીને. આંટી. ૧૦
એકાદી ગુંચ કાઢી આપે, રૂડી રીત બતાવી સ્થિર સ્થાપે;
બધિ તો ગુંચ નવ કાઢે આપે. [illegible]
પૂરી સમજણ પોતાની જોઇએ, બીજે શું કરી શકાઇએ
નવ અકળાઇએ ને નવ રોઇએ. આંટી. ૧૨
જે મનડું રાખે થિર ઠામે, તે આંટી ઉકેલી જશ પામે;
દિધી શીખામણ દલપતરામે. આંટી. ૧૩

ગરબી ૨૮ મી.

ઘરસૂત્ર રૂપી રાજ વિશે ગરબી.

"સખી આજ મોહન દીઠારે શેરીએ આવતારે." એ રાગ.

સખી ઘરસૂત્રની શોભા રે, સુરાજ્ય સમાન છે રે;
તે રાજ્યમાં રૂઢી રામા રે, પ્રખ્યાત પ્રધાન છે રે. ૧
રાજા તો રાજ્ય જમાવે રે, નિભે છે પ્રધાનથી રે;
સાગરમાં નાવ ચાલે છે રે, તે જેમ સુકાનથી રે. ૨
પ્રવીણ પ્રધાન પમાયે રે, પ્રભુની કૃપા થકી રે;
નઠારા પ્રધાનથી નૃપતિ રે, ન રહે સુખીઓ નકી રે. ૩

પ્રજા પણ પીડાજ પામે રે, એન અણબનાવથી રે;
રૂદે થાય રિપુજન રાજી રે, દગો કરે દાવથી રે. ૪
ખરેખરી ખુબ ખરાબી રે, અંતે એથી ઉપજે રે;
ઉભયતણી થાય અકીર્તિ રે, તથા લક્ષ્મી તજે રે. ૫
રૂડો સીધો રસ્તો બતાવે રે, રાજી રાખી રાયને રે;
પ્રધાન વખાણ તે પામે રે, તજે નહિ ન્યાયને રે. ૬
રાજા પણ કાજ આરંભે રે, પૂછીને પ્રધાનને રે;
બંનેની સલાહથી સુધરે રે, પામે મોટા માનને રે. ૭
જો એ મત તાણે જુદા રે, ખરાબી અંતે ખરી રે;
માટે મન રાખવાં મળતાં રે, મરમ મનમાં ધરી રે. ૮
રૂડો રાજ્ય રૂપી તો રથ છે રે, ઘોડા બે નીભાવશે રે;
હઠે એકને એક દોડે રે, તે રથ શું ચલાવશે રે. ૯
ખચિત રથ ખાડામાં નાંખે રે, પોતે દુઃખમાં પડે રે;
રૂડી રીતે રથ તો ચલાવે રે, જોડે જોડું જો જડે રે. ૧૦
હરેક પ્રકારે તે હરકત રે, કરે નહીં કોઇને રે;
રાજી થાય રથ અજનારો રે, જુગતી રૂડી જોઇને રે. ૧૧
વિવેકે આ વાત વિચારો રે, તમે તજી ગર્વને રે;
દિધી ભલી દલપતરામે રે, શીખામણ સર્વને રે. ૧૨

ગરબી ૨૯ મી.—રાધિકાનું રૂશણું.

"મા તું પાવાની પટરાણી, ભવાની મા કાળકા રે લોલ."—એ રાગની.

સજની તું શા માટે રીસાણી, રાણી રાધિકા રે લોલ;
સજની તારૂણી નથી તુજતુલ્ય, અકલમાં અધિકા રે લોલ.૧
સજની સાંભળ સ્નેહ સહિત, શીખામણ સાર છે રે લોલ;
સજની જુવતી જનને જોગ, વિવેક વિચાર છે રે લોલ.૨
સજની કંથની સાથે કેમ, રહે તું રીસમાં રે લોલ;
સજની કહું તે ધરજે કાન, કરોધ કરીશમાં રે લોલ. ૩
સજની સાસરીયાંની સાથ, વસે શુભ સ્નેહથી રે લોલ.
સજની સુંદરી જનને સુખ, અધિક તો એહથી રે લોલ. ૪
સજની કરમે મળીઓ કંથ, ન છોડયો છૂટશે રે લોલ;
સજની તે સગપણનો તંતુ, ન તોડયો તૂટશે રે લોલ. ૫
સજની નમ્રપણાથી નારી, સુખ સંસારમાં રે લોલ;
સજની સંપ વિષે શોભાય, નથી શણગારમાં રે લોલ. ૬
સજની સાસુને દિલ શુદ્ધ, સ્વભાવે સેવીએ રે લોલ;
સજની માતા સગી સમાન, તો તેને ટેવીએ રે લોલ. ૭
સજની જે દિએર કે જેઠ, ભલા તે ભાઇ છે રે લોલ;
સજની સાસરીયાંની સાથ, કે સાચી સગાઇ છે રે લોલ. ૮
સજની પીયર પૈસાદાર, કહો શા કામનું રે લોલ;
સજની ધણીઆપું ન ધરાય, કે બેય બદામનું રે લોલ. ૯
સજની સસરાની સંપત્તિ, કે એ તો આપણી રે લોલ;
સજની એમ ન સમજે આપ, તે પસ્તાય પાપણી રે લોલ.૧૦
સજની સસરો સાસુ સર્વ, સગાં સાચાં થયાં રે લોલ;
સજની જે પીયરનાં જન, એતો અળગાં રહ્યાં રે લોલ.૧૧
સજની અવગુણ એનો એક ન ઉરમાં આણીએ રે લોલ;
સજની હરકોઇ જે ગુણ હોય, વિશેષ વખાણીએ રે લોલ.૧૨
સજની એ સુખનો ઉપાય, નથી બીજો નકી રે લોલ;
સજની સ્વારથ તારો સર્વ, બગાડે કાં બકી રે લોલ. ૧૩
સજની રીઝવીએ રસ રીતે, કંથને કેળવી રે લોલ;
સજની પૂરણ કરીએ પ્રેમ, કે મનડું મેળવી રે લોલ, ૧૪
સજની ભાગ્ય થકી ભરથાર, મળ્યો તે માનીએ રે લોલ.
સજની બુદ્ધિમાં લઇ બોધ, ન પરઠો પાનીએ રે લોલ. ૧૫
સજની પરણ્યા સાથે પ્રીત, ગણો મનમાં ગળી રે લોલ;
સજની નખતો કાપ્યા જાય, કપાય ન આંગળી રે લોલ.૧૬
સજની અબળાનો અવતાર, દીસે જશ દોહલો રે લોલ;
સજની સાચવવો સંસાર, સદા નથી સોહલો રે લોલ.૧૭
સજની પરવશ પડવું પંડ, ગરજ રાખી ગળી રે લોલ;
સજની કડવાં મીઠાં કોઇ વચન, સાંખી વળી રે લોલ.૧૮
સજની અંતરમાં અભિમાન, અવશ્ય ન આણીયે રે લોલ;
સજની સ્વામી સાથે તંત, અત્યંત ન તાણીએ રે લોલ.૧૯
સજની કરે હમેશાં કલેશ, તે હલકી હોય છે રે લોલ;
સજની મીણતણો પણ મરદ, ધણી તે તોય છે રે લોલ. ૨૦
સજની બેપરવાઇના બોલ, ન બળમાં બોલીએ રે લોલ;
સજની રીસ ચડયાની રીત, ખચીત ન ખોલીએ રે લોલ.૨૧
સજની ધરીએ નહિ નિરધાર કે, આળસ અંગમાં રે લોલ;
સજની વસીએ જઇને વાસ, સદા સતસંગમાં રે લોલ.૨૨
સજની ઘર છોડી પરઘેર, બહુ નહિ બેસીએ રે લોલ;
સજની નિર્લજ નારી પાસ, ન પ્રેમે પેસીએ રે લોલ. ૨૩
સજની વહેલાં વહાણામાંહી, કે ઉંઘી ઉઠીએ રે લોલ;
સજની કહીએ નહિ કદી કહેણ, કે જીભે જૂઠીએ રે લોલ.૨૪
સજની વિધવિધ થાય વખાણ, કે કારજ કીજીએ રે લોલ;
સજની પીયુના વચનપ્રમાણુજ, પાણી પીજીએ રે લોલ.૨૫

સજની તેના મનની મરજી, ધરીયે ધ્યાનમાં રે લોલ;
સજની કહ્યા વિનાપણ વેણ, સમજીએ સાનમાંરે લોલ. ૨૬
સજની ચોખાં અંગે ચીર, સરસ શોભાવીએરે લોલ;
સજની સંપતને અનુસારે કે, ઘર નીભાવીએરે લોલ. ૨૭
સજની વિનયથકી વશ થાય, સરવ સંસારમાંરે લોલ;
સજની અમૃત વિનય વચન, નહી નરનારમાંરે લોલ. ૨૮
સજની કામણ ડુમણ મંત્ર, જરૂર છે જુઠડારે લોલ;
સજની વળગે જેને વહેમ, રઘુવર રૂડડારે લોલ. ૨૯
સજની વહાલપ ભરીયાં વેણ, ભલી વિધ ભાખીએરે લોલ;
સજની હસ્તું સુખ હમેશ, રૂડાં થઈ રાખીએરે લોલ. ૩૦
સજની જશ વાધે જગમાંહી, પૂરા સુખ પામીએરે લોલ;
સજની સુત પરિવારસહિત, જગતમાં જામીએરે લોલ.૩૧
સજની વળી વિચરે વિખ્યાતિ, જુગેજુગ નામનીરે લોલ.
સજની શિખામણ છે શુદ્ધ, કે દલપતરામનીરે લોલ. ૩૨

ગરબી ૩૦ મી.

ભરથાર વશ કરવાનો ગરબી.

"અલબેલી રે અંબે માત, જોવાને જઇએ." એ રાગ.

લલના નહિ થાય લગાર, કામણ મંત્ર કશે;
આ મંત્ર કરો ઉચ્ચાર, વશ ભરથાર થશે. ટેક.
પ્રાણ થકી પિયુજી છો પ્યારા, ન્યારા ન રહો નાથ રે;
સર્વ થકી લાગો છો સારા, હું વેચાઉં તમ હાથ. કામણ. ૧
તનમનમાં રહું સાજી તાજી, રાજી દેખું રાજ રે;
જો કદી જાણું કાંઇ કુરાજી, ડુબ્યાં દરિએ જહાજ.કામણ. ૨
માતપિતાએ મોટી કરીને, હેતે સોંપ્યો હાથ રે;
સુખ આપો કે દુઃખ આપો તમે,છો મસ્તકના નાથ કામણ.૩
ગુણ સાગર ગંભીર છો સ્વામી, હું અવગુણ ભરી આજરે;
પોતાની ગણી પ્રેમ નિભાવો,બાંહ્ય ગ્રહ્યાની લાજ,કામણ.૪
સ્નેહ તમારો જોઇને સ્વામી, જામી મિલકત જેમ રે;
ખુબ ખુશી થઈ ન રહી ખામી, પામી પૂરણ પ્રેમ.કામણ.પ
ભલું કર્યું ભગવંતે મારો, સફળ કર્યો અવતાર રે;
મહેર કરી મનગમતો આપ્યો,તમ સરખો ભરથાર.કામણ.૬
સગાં સરવ તમ સારૂ તજીઆં, તજીયાં સૈયર સંગ રે;
દોસ્તી સરવની દૂર કરી હું, રાચી તમારે રંગ. કામણ. ૭
આભ ઊંચે ને નીચે અવની, અવર નથી આધાર રે;
આશા રાખુ એક તમારી, છો સુખના દાતાર. કામણ. ૮
જો સુંદરી રીઝે સ્વામી, તો શોભે શણગાર રે;
નહિતો તે શણગાર સરવછે, આગ્યતણા અંગાર. કામણ. ૯
દુનિઆમાં નર તમને દેખું, બીજા લાલ ફકીર રે;
તુચ્છ ગણુંછું તે સઘળાને, હોય અમીર વજીર. કામણ ૧૦
જળજંતુને જળ સંગાથે, જેવી પૂરણ પ્રીત રે;
પલક પડે જો દૂર તરફડે, એજ અમારી રીત. કામણ. ૧૧
પાર ન લે પ્રીતિ વરણવતાં, સ્થિર બેશી એક ઠામ રે;
રાતદિવસ કવિતા રચનાજો, રચશે દલપતરામ. કામણ.૧૨

ગરબી ૩૧ મી.

વિજોગ વિશે.

"મારૂં સોનાનુંછે બેડુંરે, છેલ છબીલા છોગાળા"એરાગ.

કહે શામા સુણ સાહેલી રે, પીઉ પધાર્યા પરદેશે;
મુજને એકલડી મેલી રે, ભર જોબન બાળે વેષે. ૧
સાસરીઆમાં સુખ શાનુંરે, વાલમજીના જોગ વિના;
પીયર ન ગમે પોતાનુંરે, બનવી ન રહી બાકી બીના.૨
રોતાં વીતે છે રજની રે, દિવસે દિલમાં દાઝું છું;
શું કહીએ ઝાઝું સજની રે, લોકની લાજે લાજુંછું ૩
સૈયર મારો સંદેશો રે, પોંચાડે કોણ પ્રીતમને;
ઉરમાં આવે અંદેશોરે, અવગુણ ગણી તજીઆં અમને. ૪
અલબેલો જો નહિ આવેરે, જીવલડો મારો જાશે;
સમજણ દઇ કોણ સમજાવે રે, કંઇ હત્યારો કહેવાશે. ૫
જગમાં જન સઘળા જાણેરે, દિલમાં એને ખુબ દયા;
તે ટેક તજી આ ટાણે રે, કંથ નમેરા કેમ થયા. ૬
રૂદયામાં કરૂણા રાખી રે, મન મોહન આવે મળવા;
પરણીને પરવશ નાંખી રે, રસીયો તુરત ગયો રળવા.૭
રૂદયામાં સમજી રહીએ રે, વિજોગના દુખની વાતો;
ક્યાં જઇને દુઃખડાં કહીએરે, ઘરધણીએ કીધી ઘાતો. ૮
મુજને પીઉ ક્યારે મળશેરે, કંથ વિના સરવે કાચું;
તનનાં દુખ ક્યારે ટળશેરે, સજની તું કેને સાચું. ૯
જો પંડ વિશે હોય પાંખો રે, ઉડી જઇ મળીને આવું;
એકવાર મેળાવું આંખ્યોરે, લલચાવીને ઘેર આવું. ૧૦
પોપટડા પાંખો વાળા રે, વાલમ પાસે જા વીરા;
રસકસ આપીશ રૂપાળારે, વળી માણેક મોતી હીરા. ૧૧
પાંજરીયું તારૂં પ્યારા રે, સરસ ઘડાવીશ સોનાનું;
જ્યાં જીવનજી છે મારા રે, છેક વચન કહેજે છાનું. ૧૨

અતિ રૂદન કરેછે રાધારે, જીવન વિચર્યા જે દિનથી;
બાંધી અંજલની બાધારે, તનડું દાઝે તે દિનથી. ૧૩
તમવિના રહે ટળવળતીરે, શી રીતે સંતાપ સહે;
વાલમ પસ્તાશો વળતી રે, પ્યારીના નહિ પ્રાણ રહે. ૧૪
પ્રિતમજી ઘેર પધારોરે, દિલમાં લાવો કંઇક દયા:
વનિતાનો હરખ વધારોરે, બળવંતા શું બેશી રહ્યા. ૧૫
શળીનું સંકટ સારૂં રે, વિજોગનું તેથી વસમું;
હળવે હળવે હણનારૂંરે, સંકટ તો તેના ન સમું. ૧૬
કોઇપણ પ્રીતમ પ્યારીનેરે, વિશ્વ વિષે ન વિજોગ થશો;
નવનીધ છતાં નારીને રે, કંથવિના નહિ લાવ કશો. ૧૭
પ્રથમથી પ્રીત વધારી રે, સાથ ન રાખી શા માટે;
વળતી મેલી વિસારી રે, અંતર દાઝે આ માટે. ૧૮
હવે ધણી થઇ ઘેર ચાલો રે, સમજુ છો ઘણું શું કહીએ;
અબળાને ધીરજ આલોરે, રીસ કરી ન હવે રહીએ. ૧૯
ધીરતા રાખીને થાકીરે, શાણપણે સુખ દુઃખ સહી;
બનવાની ન રહી બાકીરે, હૈડામાં હીમત ન રહી. ૨૦
રોઇ રોઇને આંખો રાતીરે, ફીધી છે તે કામનીએ;
છણુછણુ દાઝે છે છાતીરે, ભજન ધર્યું છે ભામનીએ. ૨૧
તેનું દુઃખ ટાળે તેવીરે, જડીબુટી જગમાં ન જડે;
અતિ અદ્ભુત પીડા એવીરે, નારીને નિત્ય નિત્ય નડે. ૨૨
એટલું જઇ પિયુની આગળરે, કથન વિચારીને કેજે;
વળી લાવ લખાવી કાગળરે, જે જોઇએ તે તું લેજે. ૨૩
રૂડી આ રસની રીતીરે, દલપતરામે કહી દીધી;
પ્રીતમ પ્યારીની પ્રીતીરે, લાયક જાણિ દીલ લીધી. ૨૪

ગરબી ૩૨ મી—મહીના

"ઓધવજી સંદેશો કહેજો સ્યામને."—એ રાગ.

કારતક મહીને અબળા કહે છે કંથને,
હવે શિયાળો આવ્યો સ્વામીનાથ જો;
હિમાળુ વા વાય રે હલકી ટાઢડી,
એ મહિને નવ જઇયે પિયુ પરદેશમાં—એ ટેક. ૧
માગશર મહીને હોંશ ઘણી મનમાંહ રે,
રસિયા સંગ રમ્યાની મહાજન રાતજો;
હસીએ ને વસીયે રે હૈડે હેતથી,
પિયુ મેલો પરદેશ જવાની વાતજો. એ મહિને. ૨
પોષે જે પરણીને પિયુડે પરહરી,
તે પ્રેમદાનાં પુરણ મળીયાં પાપ જો;
સાસરીએ રહીને તે શું સુખ ભોગવે,
મૈયરમાં નવ ગોઠે મા ને બાપ જો. એ મહિને. ૩
માહ મહિને નવ કરીએ નાથ મુસાફરી,
ઘઉં સાટે જઇ લાવો ખોરી જાર જો;
જે મળશે તે જમશું મારા વાલમા,
જરૂર નહિ જાવા દઉં ઘર બહારજો. એ મહિને. ૪
ફાગણ તો ફુલ્યો રે ફાલ્યાં ફૂલડાં,
હસે રમે ને ગોરી હોરી ગાય જો;
જે નારીનો નાવલીઓ નાશી ગયો,
કહો તેણે કેમ નજરેં જોયું જાય જો. એ મહિને. ૫
ચૈતરમાં ચતુરને પંથ ન ચાલવું,
જો ઘેર નારી સારી ચતુરસુજાણ જો;
વહાલને વચને રે પિયુને વશ કરે,
નિરધાર્યું તે પડ્યું રહે પરીઆણ જો. એ મહિને. ૬
વાવલીઆ વાયા રે પિયુ વૈશાખના,
રજ ઉડે ને માણેક મેલું થાય જો;
નથડીનું મોતી રે હીરો હારનો,
કહો પરહાથે કેમ તે ધીર્યો જાયજો. એ મહિને. ૭
જેઠે તો પરદેશે જાવું દોહલું,
તાપ તપે ને લા જેવી લુ વાય જો;
કોમળ છે કાયા રે મારા કંથની,
વણ સીંચ્યાં જેમ ફુલડીઓ રમાયજો. એ મહિને. ૮
અંબર ઘન છાયો રે માસ અષાઢમાં,
મોર બોલે મેહ વરસે મૂશળધાર જો;
કચરા ને કાદવ રે મચી આ મેદની,
પંખી માળા ઘાલે ઠારોઠાર જો. એ મહિને. ૯
શ્રાવણનાં વરસે રે સારાં સરવડાં,
ભર્યા સરોવર નદીએ નીર ન માય જો;
ચકવા ને ચકવી પણ જોયાં જોડલે,
બગલો પણ જોડું તજી નવ જાયજો. એ મહિને. ૧૦
ભાદરવો ભરજોબનનો ફરી નહીં મળે,
વહી જાશે જેમ નદીઓ કેરાં નીર જો;
એવા રે દિવસ એળે નવ કાઢીએ,
વાત વિચારી જુઓ નણંદના વીરજો. એ મહિને. ૧૧
આસોના દિવસ તો અતિ રળિઆમણા,
ખાવું પીવું કરવા નવલા ખેલ જો;

ભેગાં બેશી રમીએ સોગટે,
રંગે રમતાં ઉપજે રસની રેલજો. એ મહિને. ૧૨
માસ અધિકમાં અધિકપણે શું કીજીએ,
રહો જોડીને નેણ સંગાથે નેણ જો;
જેમ ન છૂટે બૂટો કાય બિલોરનો,
દલપતના સ્વામી છો જાણ પ્રવીણજો. એ મહિને. ૧૩

ગરબી ૩૩ મી.
ભણેલી પુત્રીના હર્ષ વિશે.
ગરબા છંદ.

"આજ મને આનંદ વધ્યો અતિ ઘણો મા."—એ રાગ.

પુત્રી કહે મા પાસ, હાસ કરી હેતે મા;
અતિ સોંપ્યો અભ્યાસ, આશ પુરી એ તે મા. ૧
ભણિ ભણતર ભલી ભાત, વાત વિવિધ વાંચી મા;
પુરણ થૈ પ્રખ્યાત, સાચ સુખે સાચી મા.. ૨
દીલમાં લઇ ઉપદેશ, બેશ ઉજેશ થયો મા;
હૈડે હરખ હમેશ, લેશ ક્લેશ ગયો મા. ૩
ધન ધન આ અવતાર, સાર લીધો સાચો મા;
ઇશ્વરનો આકાર,[1] વાર ઘણી વાંચ્યો મા. ૪
જ્ઞાન પદારથ પાન, કાન વડે કીધું મા.
લૈ વિદ્યાનું દાન, માન મહા લીધું મા. ૫
ન મળ્યો ઠપકો ઠેશ, બેશ ભુગોળ ભણી મા;
વળી થૈ વાત વિશેષ, દેશ સમગ્ર ગણી મા. ૬
પાકવિધી પરસીધ, સિધ કરી સારી મા.
આઠ સીધ નવનીધ, દીધ દયા તારી મા. ૭
ગણતાં શીખી ગણિત, ગીત શબ્દ સાખી મા;
ચિત્ર ભરત દૈ ચિત, રીત શીખી રાખી મા. ૮
દેખી અદભુત દાવ, પાવ પ્રથમ દીધો મા;
ભણી ગણી ધરી ભાવ, લાવ ભલો લીધો મા. ૯
ભટકે પણ નહિ ભાગ, લાગ જડે જેનો મા;
ઉંડો અરથ અથાગ તાગ, લીધો તેનો મા. ૧૦
પછી બીજા પરચુરણ, ગુણ લીધા ધારી મા;
એ આટામાં લુણ, શુણ માતા મારી મા. ૧૧
પૂરો શુરો રજપૂત, ભૂત થકી ભાગે મા;
મન મારૂં મજબુત, તુત ગણી ત્યાગે મા. ૧૨
હિમ્મત ધરૂં હજાર, બાર જઇ બેશી મા;
ભ્રમણાનો શો ભાર, પાર શકે પેશી મા. ૧૩
કિધો વેહેમનો હોમ, રોમ નથી બીતી મા;
વાર ગણાયો ભોમ, સોમ ગયો વીતી મા. ૧૪
મેં આભે ભરી બાથ, સાથ વિના સાથે મા;
દયા કરી દીનાનાથ, હાથ ગ્રહી હાથે મા. ૧૫
એ પ્રભુનો જે પાડ, ખાડ ખણી દાટે મા;
તે જન મોટા તાડ, ઝાડ સુકા સાટે મા. ૧૬
વિદ્યા કળા વિહીન, ચીન ચડી જાશે મા;
પણ તે પર આધીન, દીન થઇ થાશે મા. ૧૭
નહિ વિદ્યા નવટાંક, રાંક જુવો જેવા મા;
વળતી કાઢે વાંક, આંક કરમ એવા મા. ૧૮
ફાવે એવી ફોજ, હોજ ભર્યા પાણી મા;
જો નહિ જાણે ચોજ,[1] રોજ ભણી રાણી મા. ૧૯
તો તેનો અવતાર, છાર પડી ફુટયો મા;
કહે કવિ ધિક્કાર, તારા નશીબ તૂટયો મા. ૨૦
હું હોંસે કદિ હીર, ચીર નહી ચાહતી મા;
નહિ પામી કદિ નીર, ખીર કદી ખાતી મા. ૨૧
ઘડયા કનકના ઘાટ, કાટ ચડતા કીધા મા;
મેં ભણવાને માટ, ડાટ વળણ દીધા મા. ૨૨
ચાતુરતા હિર ચીર, ધીરજ જળ ધોયું મા;
શોભે તેથિ શરીર, જીરણ નવ જોયું મા. ૨૩
હરિગુણ હાર હજાર, ભાર નહી ભાસે મા;
સદગુણના શણગાર, પાર વિના પાસે મા; ૨૪
કરતી પર ઉપકાર, ખાર તજી ખોટો મા;
પુસ્તક પઢી અપાર, સાર મળ્યો મોટો મા. ૨૫
અરધું જમી અનાજ, કાજ લીધું સાધી મા;
લોક વિશે તો લાજ, આજ અધિક વાધી મા. ૨૬
ગણ્યા ભલા સુખ ભોગ, રોગ ગણે રોગી મા;
એમ કીધો ઉદ્યોગ, જોગ જપે જોગી મા. ૨૭
સરસ નરસ કદિ શાક, પાક નહિ ગણતી મા;
હતી ન કોયની હાક, થાક ભુલી ભણતી મા. ૨૮
કાયા સુકી કાઠ, ઠાઠ જતે થૈતી મા;
પણ નહિ પાડયો પાઠ, આઠ વરસ ગઇતી મા. ૨૯

---

૧. આકાર નહીં પણ ઇશ્વર કેવો છે તે વિશે વાંચ્યું.

૧. મર્મ.

આગળ તો ઉદમાત, રાત દિવસ કરતી મા;
પોઢી ઉઠી પ્રભાત, સાત સદન ફરતી મા. ૩૦
પણ મારાં માબાપ, આપ અમુલ્ય થયાં મા;
ટાળ્યા સહુ સંતાપ, પાપ પતાળ ગયાં મા. ૩૧
જે તું કથન કહીશ, શિશ ધરી સાંખું મા;
મનમાં ગુણ માનીશ, રીશ નહી રાખું મા. ૩૨
નવજુગ રહેશે નામ, દામ વિના દીધે મા;
મળશે નિરમળ ધામ, કામ સરસ કીધે મા. ૩૩
લહિ લહિ પેન સિલેટ, પેટતણી પાસે મા;
બહુ બહુ ચિતરૂં બેટ, ભેટ લિધી ભાસે મા. ૩૪
માગું ખુરશી મેજ, એજ ઇચ્છા આણું મા;
આપું વાળી અવેજ, તેજ હું હઠ તાણું મા. ૩૫
વળી વેઠે જેમ વેઠ, શેઠ તણા અનુચર મા;
શું શ્રાવણ શું જેઠ, ઠેઠ નિશા અવસર મા. ૩૬
એહી કશીને કેડ, હેડ રહી બાકી મા;
છાંડી નહી છંછેડ, ખેડ ખરી પાકી મા. ૩૭
નીચાં રાખી નેણ, કેણુ સુણું કાને મા;
વળી વાંચું સુખ દેણ, વેણ પછી પાને મા. ૩૮
સિધ કરવા સંકેત[1], હેત સહિત હળતી મા;
રહે શરીર સચેત, વેત કરૂં વળતી મા. ૩૯
કોટી પ્રકારે કેદ, ખેદ વિના ખમતી મા;
વિપ્ર ભણે જેમ વેદ, ભેદ લેવા ભમતી મા. ૪૦
તપશી તપમાં જેમ, તેમ ઠરાવ ઠર્યો મા;
પૂરો આણી પ્રેમ, એમ અભ્યાસ કર્યો મા. ૪૧
ચુકથી ચેરાચેર, ફેર પરક જોતી મા;
સુકાનું લોહી શેર, ઘેર ઘણું રોતી મા. ૪૨
કુંવરીઓ કેટલીક, બીક નહી ગણતી મા;
આળસ આણી અધીક, ઠીક નહી ભણતી મા. ૪૩
હસતી હુકા હુક, ચૂક લહી ઓખી મા;
ઠાલું વલોવિ ગુંક, ચૂક કરે ચોખી મા. ૪૪
ભણવાની નહિ ભૂખ, મુખ ગપો ગાતી મા;
તે દેખી થઇ દુઃખ, શાંતિ જાતી મા. ૪૫
છબડી લેવા છૂટ, ફૂટ કરી મરતી મા;
હું તો અરથ અખૂટ, લૂટ લઇ ભરતી મા. ૪૬

હોય ખરા જે હંસ, વંશ વિષે વળગ્યા મા;
નીર ખીર નિઃસંશ, અંશ કરે અળગા મા. ૪૭
સાચ વિશે જોઇ જૂઠ, પૂઠ કરૂં પેહેલી મા;
રૂઠ ગમે તો તૂઠ, મૂઠ નહી મેલી મા. ૪૮
પરતું કરતું ફેલ, ખેલ તણું ખાતું મા;
રમતતણી રસ રેલ, તેલ ગણ્યું તાતું મા. ૪૯
શીરો સુંવાળી શેવ, દેવ ચખે ભાળી મા;
તે ખાવા તતખેવ, ટેવ દિધી ટાળી મા. ૫૦
ચોરે ચૌટે ચોક, લોક મળે કાલા મા;
દેખી હલાવે ડોક, થોક વચે ઠાલા મા. ૫૧
શોધે નહિ સુગંધ, અંધ ઘણા એવા મા;
બોલે પણ નિરબંધ, ધંધ ધરે તેવા મા. ૫૨
જુદ્ધ વિષે જે જોધ, બોધ કરે બળથી મા;
શત્રુ તણો કરિ શોધ, ક્રોધ કરે કળથી મા. ૫૩
ગોપ[1] કરી એમ કોપ, તોપ ભરી તંગે મા;
તો જશનો ભરી ટોપ, ઓપ લીધો અંગે મા. ૫૪
જો ભણિ હું નહિ હોત, જોત નજર જાગી મા;
ખેલ ખરેખરિ ખોત, મોત લેત માગી મા. ૫૫
જડથી ન કરૂં જુદ્ધ, બુધ કરી આણું મા;
ઉજળું એટલું દૂધ, શુદ્ધ સરવ જાણું મા. ૫૬
ભમતા દેખું ભૂપ, રૂપ રંગે રૂડા મા;
ચેતી ચાલું ચૂપ, કુપ ગણી કુડા મા. ૫૭
કરવા ફેલ ફિતૂર, ઉર ઇચ્છા ઠરતી મા;
પાપતણું ગણી પૂર, દૂર થકી ડરતી મા. ૫૮
ઉપજે સંકટ શૂળ, ધૂળ તહાં ધરતી મા;
છળનું છેદી મૂળ, કૂળ ઉજ્વળ કરતી મા. ૫૯
આવ્યાં વિઘ્ન અનેક, ટેક નહી તૂટી મા;
ઇશ્વર પ્રીતિ એક, છેક નહી છુટી મા. ૬૦
કરતી પૂરા કોડ, ખોડ નહી ખાતી મા;
ઉગ્યા નશીબના છોડ જોડ મળી જાતી મા. ૬૧
પામી પરમ પવિત્ર, મિત્ર સરસુ સ્વામી મા;
વિદ્યાવંત વિચિત્ર, ચિત્રકળા જામી મા. ૬૨
કરિં કરુણા કરતાર, પાર નહિ પુન્યે મા;
લહિ ઉચાર લગાર, વાર રહિ મુન્યે મા. ૬૩

૧. છાનું.

જડ બુદ્ધિ મટી જાય, ગાય પઢે પ્યારૂં મા;
રિજે જગતનો રાય, થાય સર્વ સારૂં મા. ૬૪

ગાય બજાવી ગાલ, ચાલ કુડી ચાલે મા;
નહિ થાશે તે ન્યાલ, સાલ થઇ સાલે મા. ૬૫

ગુણ લૈ ગરબો આમ, ગામ વચે ગાશે મા;
રાજી રહેશે રામ, કામ સફળ થાશે મા. ૬૬

સંવત શ્રુતિ શશિ નાગ, "જાગભાગભોક્તા[1]" મા;
પક્ષ અશાડો પ્રાગ[2], રાગ તિથી પ્રોક્તા[3] મા. ૬૭

વશિને અમદાવાદ, સ્વાદ રચ્યો સારો મા;
નહિ અવગુણ એકાદ, યાદ કરે યારો મા. ૬૮

બુદ્ધિ વર્ધક પાસ, દાસપણે કીધો મા;
કરવા પ્રગટ પ્રકાશ, આશ દઇ લીધો મા. ૬૯

વાસ પ્રથમ વઢવાણ, જાણ ધણા જેમાં મા;
રાજસિંહ મહારાજ, આણ ફરે ફરતી મા. ૭૦

નાગર પામ્યા નામ, ઠામ કવિ સવિતા મા;
રહી ત્યાં દલપતરામ, કામ કરે કવિતા મા. ૭૧

અંતર પ્રેરક ઇશ, રીશ નહિ રાખો મા;
જયજય શ્રીજગદિશ, વિશ વખત ભાખો મા. ૭૨

ગરબી ૩૪ મી.—સૈયરો મળવા વિશે.

"રંગ ભર રમતાં રાસમાં રે, હાંહાં રે, રસ વાધ્યો છે ઢગલે."—એ રાગ.

આજ ધડી આનંદનીરે, હાંહાંરે મળી સૈયર સમાણી;
ચારે દિશાએ ચંદનીરે, હાંહાંરે પસરી પથરાણી; આજ. ૧
ટોળે મળી તેવ તેવડીરે, હાંહાંરે ગોરી ગરબીઓ ગાવા;
અક્કલ વિષે પણ એવડીરે,હાંહાંરે મચીધુમ મચાવા;આજ.૨
ફરતે ફેરે ફરે કુદડીરે, હાંહાંરે પાડે તાનમાં તાળી;
ચળકતી ઓઢી ચુંદડીરે, હાંહાંરે રંગે રૂડી રૂપાળી; આજ.૩
મધુરસ્વરે મુખ ઓચરેરે, હાંહાંરે કંઠ કોકિલા કહીએ;
હાવભાવે હૈડું હરેરે, હાંહાંરે જાણે જોઇજ રહીએ;આજ.૪
હંસની ચાલે ચાલતીરે, હાંહાંરે જાણે ઢેલ ઢળકતી;
આંગળેઅંગુઠીધાલતીરે,હાંહાંરેચુનીહારચળકતી; આજ. ૫
મરદંગ વાજે માનમાંરે, હાંહાંરે રાગ ગાય રસીલી;
ગાય ગીતો રૂડાગાનમાંરે, હાંહાંરે છુટેછેડે છબીલી; આજ.૬
લાડકડી લટકાં કરેરે, હાંહાંરે હોઠે દીસે છે હસતી;
ડગમગતીડગલાંભરેરે, હાંહાંરે ધીરે રહી ધસમસતી; આ.૭
હૈયે ગુલાબના હારડારે, હાંહાંરે ચોખી ચંપક કળીઓ;
કપુરતણાજેવાક્યારડારે,હાંહાંરેઅંગે એવી ઉજળીઓ;આ.૮
ચતુરાઇથી ગુંથ્યા ચોટલારે, હાંહાંરે ધજ ધુપેલ ધરીઆં;
પ્રેમતણાજાણેપોટલારે, હાંહાંરે એવાં ભાવનાં ભરીઆં;આ.૯
આકાશથી જાણે ઉતરીરે, હાંહાંરે પ્રિયા પ્રત્યક્ષ પરીઓ;
સુંદરજાણેશોભાભરીરે, હાંહાંરેદીપેદેવ દીકરીઓ; આ. ૧૦
જોવા જેવી જુગતી થઇરે, હાંહાંરે શોભાશાહું વખાણુંરે;
ગમતમાં રાતવીતિગઇરે, હાંહાંરેવળી વાયું વહાણુંઆજ.૧૧
ગઇ ગોરી હરખ ધરીધરીરે, હાંહાંરે આપ આપને ધામે;
ઇશ્વરી માયા એ ખરીરે, હાંહાંરે દીઠી દલપતરામે;આજ.૧૨

ગરબી ૩૫ મી.—નજર બાગની ગરબી.

ચાલ ગાગર ચાલ ગાગર જમનાંરે જઇએ.—એ રાગ.

બાગમાંજ લાગ જોઇ લાડડીરે બોલે,
સાહેબા બાગ બનાવ રે; આંગણાની આગે.
રૂડો દીસે રાજબાગ તેજ બાગતોલે,
રૂડાં રૂડાં ઝાડ રોપાવ રે; આંગણાની આગે. ૧
લાવી લાવી વાવી કરો કેળ થંભ લાંબા,
કેળ થંભ કેરા મને કોડ રે; આંગણાની આગે.
આંગણામાં લાવી આજ વાવીએ રે આંબા,
છુટાછુટા છાજશે છોડ રે; આંગણાની આગે. ૨
કેલબંધ કોરના કરાવીએ રે ક્યારા,
ગુણવંત વાવીએ ગુલાબીરે; આંગણાની આગે.
સાંજ ને સવાર સમે શોભશેજ સારા,
હોંશનો હું શું કહું હિસાબ રે, આંગણાની આગે. ૩
હોય જો હજારી ફુલછોડ હારે હારે,
બાગ બાગ બની રહે બેસ રે; આંગણાની આગે.
જયે થાય જાય જુઇ જોવા જોગ જ્યારે,
વધે વળી વાસના વિશેષ રે; આંગણાની આગે. ૪
કાચનાં કરાવીએ કટોરા ઘાટ કુંડાં,
રૂડા રૂડા રંગથી રંગેલ રે; આંગણાની આગે.
મોગરો ને માલતી મને ગમેજ રૂડાં,
વળી હોય નાગરવેલ રે; આંગણાની આગે. ૫
કેવડાનાં ઝાડ ઝુંડ જેવડાં કરાવો,
વાવો વળી એવડાં અશોક રે; આંગણાની આગે.

---

૧. યજ્ઞ ભાગનો ભોક્તા તે પરમેશ્વર એક છે. સંવત ૧૯૧૪. ૨. પ્રાગ-પહેલો. ૩. કહી.

છાંટી રંગ છજે નીર ચોકમાં છંટાવો,
લાખ લાખ જોવા મળે લોક રે; આંગણાની આગે. ૬
પોપટનું ટાંગીએ ત્યાં પાંજરૂં રૂપાળું,
મીઠા બોલે મોર ને ચકોર રે; આંગણાની આગે.
ભલી ભલી ભાતના ભણેલ પંખી ભાળું,
ચતુરના ચિત્તતણાં ચોર રે; આંગણાની આગે. ૭
રહે આસપાસ ગુલબાસ ફુલ ફુલી,
શોભે સારી ચાંદની સમાન રે; આંગણાની આગે.
ભમરા ભમે તે ભાળી ભાન જએ ભૂલી,
ગાય જેમ ગુણીજન ગાન રે; આંગણાની આગે. ૮
મેંદી તણી વાડ ઝાડને કરાવી મેલો,
બેઠક કરી કઠેરાબંધ રે; આંગણાની આગે.
ફ્રાવતા ફુવારા પાસ ખાંતે વશી બેલો,
અંતરમાં ઉપજે આનંદ રે; આંગણાની આગે. ૯
મોટા મોટા મિત્ર મળી મંડળી મચાવો,
હું રમું સાહેલીઓ સાથ રે; આંગણાની આગે.
રૂડી રૂડી રસે ભરી વારતા રચાવો,
નેણાં ભરી નીરખું હું નાથ રે, આંગણાની આગે.૧૦
વાળી વાળી દીસે રૂડી આંગણે દીવાળી,
ભાળી ભાળી માનું મોટાં ભાગ્ય રે; આંગણાની આગે.
આંગણામાં મેલું રૂડા દીવડા ઉજાળી,
જીવ ખુશી થાય જોઇ જાય રે; આંગણાની આગે. ૧૧
લાખ લાખ ઇશ ઉપકાર ઉર લાવી,
નિત નિત જપશું નામ રે; આંગણાની આગે.
એશ એશ ગીત એજ બાગનાં બનાવી,
દેશે રૂડા દલપતરામ રે; આંગણાની આગે. ૧૨

ગરબી ૩૬ મી.

શેરના સ્વપ્નાની ગરબીઓ[૧].

"ઓ અરદેશર તારેરે ડંકેરે સુરત શહેરમાં." એ—રાગ.

ઓ સઇરો રે, શેરતણા વેપારનું સ્વપનું સાંભળો;
શુણી સમજીને, ભવતારણ ભગવતની ભગતીમાં ભળો.ટેક.
ઇસ્વીસન અઢારસેં થાતાં, વળિ તે ઉપર ત્રેસઠ જાતાં;
બહુ મનુષ્ય થયાં ધનથી માતાં, ઓ સઇરો રે. ૧
જ્યાં અમેરિકામાં જુદ્ધ જાગ્યો, ત્યાંના રૂનો ધંધો ભાગ્યો;
આપણને લાભ ઘણો લાગ્યો, ઓ સઇરો રે. ૨
તે નાણું ધધે ક્યાં ધરવું, વેપાર વિશે કેમ વાવરવું;
સૂજે નહિ જે આ શું કરવું, ઓ સઇરો રે. ૩
પછી સરખે ભાગે શેર કર્યા,ભોળા થઇ સૌએ ભાગ ભર્યા;
હિકમતથી લાખો દામ હર્યા, ઓ સઇરો રે. ૪
કોઇ નાણાવટું કરવા લાગ્યા, કોઇ જમીન લેવાને જાગ્યા;
કોઈ તમામ ધંધો કરી તાગ્યા; ઓ સઇરો રે. ૫
પછી ઉદ્યમ તો પકડયા આડા, ખાડીના પૂરાવ્યા ખાડા;
જર જોઇને ખુબ થયા જાડા, ઓ સઇરો રે. ૬
થઇ અનેક કંપનીઓ એવી, જુગતી દીસે જોવા જેવી;
દિઠી ઉભરાતી લક્ષ્મી દેવી, ઓ સઇરો રે. ૭
લોકો દોડે શેરો લેવા, જન સૌ બનિયા ગાંડા જેવા;
કોઇ પુછે નહીં ધણી છે કેવા, ઓ સઇરો રે. ૮
ઉપરિયોએ ધાર્યું એવું લોકોનું ધન લૂટી લેવું;
પછી કર્યું તરકટ જોવા જેવું, ઓ સઇરો રે. ૯
જે જે કંપનિ જેણે કહાડી, અતિ ભાવ ચલાવ્યા ઉપાડી;
લોકોને લાલચ દેખાડી, ઓ સઇરો રે. ૧૦
એમ કઇંક મેળવી બહુમાયા, જોઈ લોકો બીજા લલચાયા;
કહું કોણ દિવાના, કોણ ડાહ્યા, ઓ સઇરો રે. ૧૧
રોકડ ખરચી શેરો લીધા, ગાંઠેથી ગરથ ગણી દીધા;
પછી શેર તણા સટ્ટા કીધા, ઓ સઇરો રે. ૧૨
પાંસઠની સાલે પરિણામે, ઠગ ધંધો તે ઠામોઠામે;
દીઠો નજરે દલપતરામે, ઓ સઇરો રે. ૧૩

ગરબી ૩૭ મી.

"કાનુડે કામણ કીધેલાં ઓ બહેની, પેલે કાનુડે કામણ કીધેલાં."—એ રાગ.

જાગિયો વાયદો જુલાઇનો રે,
જુઓ જાગિયો વાયદો જુલાઇનો;
થાંભલો એજ ઠગાઈનો રે. જુઓ. ટેક.
લાભનાં તો લાખે લેખાં લખાણાં,
વધી ગયો ગર્વ વડાઈનો રે. જુઓ. ૧
સોનાં લાવીને ઘેર સોની બેસાર્યા;
ચુડો બનાવ્યો બેહેન બાઈનો રે. જુઓ. ૨
બગી રાખી અને બાગમાં બંગલો,
સારો કરાવ્યો સફાઈનો રે. જુઓ. ૩
વાદે કરીને વળી વેગે વધાર્યો,
સારો પગાર સિપાઇનો. જુઓ. ૪

---

૧. ઇ. સ. ૧૮૬૫ માં શેઠ બેહેરામજી ફરદુનજીની કંપનીએ રૂ. ૫૦) ના ઇનામની જાહેર ખબર છાપી હતી, તેથી આ ગરબીઓ રચીને ઇનામ લીધું હતું.

ચડતો દહાડો ગણ્યો પોતે પોતાનો,
પડતો ગણ્યો પિતરાઇનો રે. જુઓ. ૫
રૂપઇયા ખરચીને રાંડો નચાવી,
મનમાં મદ મૂરખાઇનો રે. જુઓ. ૬
બાસુદિ આણિઓ ને કિધિ ઉજાણીઓ,
મેળવ્યો સ્વાદ મિઠાઇનો રે. જુઓ. ૭
દયા તજીને ખુબ ઘોડા દોડાવ્યા,
કિધો આચાર કસાઇનો રે. જુઓ. ૮
ન્યાલ થયા એવું નહી વિચારી,
લાહાવો લીધો લુચ્ચાઇનો રે. જુઓ. ૯
પુણ્યને મારગે એક પણ પૈસો,
કેમ જાય રૂડિ કમાઇનો રે. જુઓ. ૧૦
સંપ હોય તો વળિ સારો શોભાવે,
ભભકો ભાઈ ભોજાઇનો રે. જુઓ. ૧૧
દલપતરામે નજરે દીઠો,
વહિ ગયો વારો નવાઇનો રે. જુઓ. ૧૨

ગરબી ૩૮ મી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે

સૌ જાય શેરબજારમાં રે; જન સૌ જાય.
વાત વસિ એજ વિચારમાં રે;
જન સૌ જાય શેરબજારમાં. ટેક.
નોકરીઆતે નોકરી છોડવા,
કિધા રિપોર્ટ સરકારમાં રે; જન સૌ. ૧
મેહેતાજીઓએ મેલી નિશાળો,
વળગ્યા એ વેપારમાં રે; જન સૌ. ૨
હોંશથી જઇને નાણું હજારનો,
લાભ લે વાર લગારમાં રે; જન સૌ. ૩
ધમધોકારથી શેરનો ધંધો,
ઉછળ્યો વરણ અઢારમાં રે; જન સૌ. ૪
મોચી ઘાંચી ને માળી હાળીમાં[1],
સાળવી સૈ સૂતારમાં રે; જન સૌ. ૫
ગાંધી ગાંઠે શેર બાંધીને રાખે,
વસાણું ન ભરે વખારમાં રે; જન સૌ. ૬
જેમ તેમ કરિને નાણું જમાવવું,
સમજ્યા એટલું સારમાં રે, જન સૌ. ૭
પોતાના કામનો કશો વિચાર પણ,
ન રહ્યો કોઇ નરનારમાં રે; જન સૌ. ૮
બેંકવાળા શેર સાટે બહુ ધન,
આપવા લાગ્યા ઉધારમાં રે; જન સૌ. ૯
ચાલતાને જોઇ જોઇને ચાલે,
જેમ લસ્કરની લા'રમાં રે; જન સૌ. ૧૦
કરજ કરી એવો ધંધો કરતાં,
પોહોંચ્યા હદથી પારમાં રે; જન સૌ. ૧૧
દલપતરામ કહે એવું દેખી,
કોપ ઉપજ્યો કરતારમાં રે; જન સૌ. ૧૨

ગરબી ૩૯ મી.

"કહણ થયા માધવ મથુરાં જઈ, કાગળ ન લખ્યો કડકો રે."—એ રાગ.

લાભ મળ્યો તેથી થઇ લોભી, શેર લાગ્યા સંઘરવા રે;
ગળપણ જાણી કણિકની ગોળી, મછ ગળે જેમ મરવા રે.
લાભ મળ્યો તેથી થઇ. ટેક.
બાપની દોલત દસ વિસ લાખની, તેના તો શેર લીધા રે;
અધિક વળી કરજે ઉપાડી, દસ્તાવેજ લખી દીધા રે; લા. ૧
ઘરધણિયાણી કેરૂં ઘરાણું, વેચી શેર વસાવ્યા રે;
સગાંસંબંધીનાં વળી નાણાં, લખીઆપી ખત લાવ્યા રે; લા. ૨
પ્રામેસરિ નોટો પણ વેચી, લોભે શેરો લેવા રે;
શેર વળી બેંકોમાં સોંપી, દામ ઉપાડ્યા દેવા રે; લા. ૩
સરભર ભાવે શેર મળેલા, તેથી તૃપત નથી થાતા રે;
પંદરગણું પ્રિમિયમપણ આપી, વળી લીધા વેચાતા રે; લા. ૪
જમાન આપી જર ઉપાડ્યાં, મિત્રોને માંહિ મૂક્યા રે;
ધમધોકારે શેરનો ધંધો, ચલાવતાં નહિ ચુકયા રે; લા. ૫
બાઇઓ પણ દિવાની બનીઓ, લોભનો પ્યાલો પીધો રે;
વસ્ત્ર ઘરેણાં વાસણ વેચી, શેરનો સોદો કીધો રે; લા. ૬
ગરિબ તવંગર સૌ ગુંથાયા, માયા મોટી મળવા રે;
રાત દિવસ એ એકજ રસ્તે, રસથી લાગ્યા રળવા રે; લા. ૭
શેર સંઘરજો શેર સંઘરજો, શેરથી વેળા વળશે રે;
વળી આવી રળવાની વેળા, મનખામાં ક્યાં મળશે રે; લા. ૮

---

૧. હાળી-હળ ખેડનાર અથવા ખેડુત.

દલાલ દોડા દોડયો કરતા, દસે દિશાએ દેખું રે;
ઉથલપાથલ થાય અતિશે, લાભનું ન મળે લેખું રે; લા. ૯
શેરબજારની શોભા શી કહું, જાણે મોટો મેળો રે;
નાણુંતો જેમ નિર ભરેલો, વહિ જાતો હોય વેળો રે; લા. ૧૦
લાખની મૂડી નહિ લેખામાં, ક્રોડે લેખાં કીધાં રે;
હોંશે તખતા જમરૂખ હાંડી, લાભ દઇને લીધાં રે; લા. ૧૧
કઇક પુરૂષ તો અચરજ પામે, નિકળ્યું ક્યાંથી નાણું રે;
દલપતરામ કહે દુનિયાની, અંદરથી ઉભરાણું રે; લા. ૧૨

ગરબી ૪૦ મી.

"અલબેલી રે અંબે માત જોવાને જઇએ."—એ રાગ.

ઓ સજની જોને આજ, શેરે શું કીધું;
લોકોની લિધિ લાજ, દુખ મોટું દીધું.—ટેક.

પડવા લાગ્યો ભાવ પ્રથમથિ, ફનો જાગ્યો રોળ રે;
શેર તણો તો સરતાં સરતાં, બેઠો જૈ ધરઓળ; શેરે. ૧
ચડવાની આશા રહી ચિતમાં, કાઢી શક્યા નહિ કોયરે;
પુંજીમાં પણ પૈસો ન રહ્યો, જન ગભરાયા જોય; શેરે. ૨
કૈક જણે તો બદલા કિધા, તાજા લઇ તૈયાર રે;
મનમાં માને મેં કીધો છે, વિચારિને વેપાર; શેરે. ૩
ક્રોડપતિ નાકાર કહે, શી ગરીબની ગુંજાશ રે;
ચોથે ભાગે ચુકવી દેવા, પૈસો ન મળે પાસ; શેરે. ૪
શરમ ઘણી પણ શું કરવું, તે ઉપાય ન મળે એક રે;
કૂડકપટ પછી કરવા લાગ્યા, છાંડી લજ્જા છેક; શેરે. ૫
ઉપરિઓએ આપ સ્વાર્થે, શિર લીધેલા શેર રે;
એ પણ કંપનીને ઓઢાડ્યા, કીધો અકરાકેર; શેરે. ૬
સત્ય તજ્યું સારા લોકોએ, મજબુત વાળી મૂઠીરે;
જયાં જોઇએ ત્યાં નજરે આવે, જૂઠ જૂઠ ને જૂઠ; શેરે. ૭
નાણાવટિના નામિચા જે, ગુમાસ્તાઓ ગણાય રે;
શેઠની તેણે સીલિક ઉડાવી, એવા અધરમ થાય; શેરે. ૮
શેર તણા પાશેર થયા ને, કોઇ તો થાય નકામ રે;
રોકડમાં પડી રહી રસિદો, દિસે નહિ કાંઈ દામ; શેરે. ૯
લખેશરિ લા લેવા ચાલે, પેઢિ તૂટે પ્રખ્યાત રે;
ક્રોડપતિ દેવાળાં કાઢે, કેની કહીએ વાત; શેરે. ૧૦
રાંડીરાંડો રોવા લાગી, રોવા લાગ્યા રાંક રે;
જતું રહ્યું જીવકનું નાણું, અરે કરમના આંક; શેરે. ૧૧
બાપનું દુખ બેટો ન મટાડે, બેટાનું દુઃખ બાપ રે;
દલપતરામ કહે દુનિયામા, સહુને દિલ સંતાપ; શેરે. ૧૨

ગરબી ૪૧ મી.

'મા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યાં, મા કાળી રે.'—એ રાગ.

શેરે કીધો સંહાર સઇયર શું કરિયે;
બહુ લોક થયા લાચાર, ધીરજ કેમ ધરિયે. ૧
લેણું નવ આપે લોક, સઇયર શું કરિયે;
થઇ દીન હલાવે ડોક, ધીરજ કેમ. ૨
માગે તે મૂકે કેમ, સઇયર શું કરિયે;
વળી અડચણ આવી એમ, ધીરજ કેમ. ૩
શેરે તો લુટયાં શેહેર, સઇયર શું કરિયે;
કાંઇ કીધો કાળો કેર, ધીરજ કેમ. ૪
દુનિયાંનો વાળ્યો ડાટ, સઇયર;
અતિ ઉપજાવ્યા ઉચાટ, ધીરજ કેમ. ૫
નર કઇક થયા નાદાર, સઇયર;
વળી બંધ પડયો વેપાર, ધીરજ કેમ. ૬
ઉપજી ઉર માંહિ અધીર, સઇયર;
કઇ નરનાં ઉતર્યાં નીર. ધીરજ કેમ. ૭
બહુએ ખોયાં ઘરબાર, સઇયર;
એકે ન રહ્યો આધાર, ધીરજ કેમ. ૮
કઇ ગયા તજીને ગામ, સઇયર;
દેવાને ન મળ્યા દામ, ધીરજ કેમ. ૯
કઇ ઉદર ભરે નહીં અન, સઇયર;
કઇ મરવા ઇચ્છે મન, ધીરજ કેમ. ૧૦
કઇ દેખાડે નહીં મૂખ, સઇયર;
કઈ દિલમાં પામ્યા દુઃખ, ધીરજ કેમ. ૧૧
અણઘટતું દેખી આમ, સઇયર:
દિલગિર છે દલપતરામ, ધીરજ કેમ. ૧૨

ગરબી ૪૨ મી.

"અચકો મચકો કારેલી."—એ રાગ.

પછી ચાહન ફરિયાદો ચાલી;
કઇને ખેંચ્યા કર ઝાલી રાજ;શુણો ફજેતી ફિનાનની[1]. ૧
કઈ હિસાબ સોંપ્યા કોરટમાં,
ખામી ન દિસે ખટપટમાં રાજ. શુણો. ૧
ઉપરિઓએ ઊંધાં કિધાં,
લખી નામે નાણું લીધાં રાજ. શુણો. ૩
પછી લખી વાળ્યાં પોલે પાને,
લોકોનાં મન કેમ આને રાજ. શુણો. ૪
ફરિ કોઇએ તો પાનાં ફાડયાં,
ચિતરી બીજાં ચોટાડયાં રાજ. શુણો. ૫
જણુશે માંડી રકમો જૂઠી,
એમ આગ મુલકમાં ઉઠી રાજ. શુણો. ૬
નહિ નહિ એ તો તરકટ નાહાનું,
કહો છેક રહે કેમ છાનું રાજ. શુણો. ૭
જે શેઠ ગણાતા બહુ સાચા;
કહેવાણા કથને કાચા રાજ. શુણો. ૮
ફિણના પરપોટા જેમ ફુટે,
તેમ કંપનિયો નિત્ય તુટે રાજ. શુણો. ૯
વકિલોને રળવાનો વારો,
તે સમે મળ્યો બહુ સારો રાજ. શુણો. ૧૦
લુચા જનને આપી લાંચો,
ઓલવવા દુખની આંચો રાજ. શુણો. ૧૧
ઠગ પકડાયા ઠામો ઠામે,
દિઠા નજરે દલપતરામે રાજ. શુણો. ૧૨

ગરબી ૪૩ મી.

ઇશ્વર પ્રાર્થના.

ઓ ઇશ્વર અરજી ઉર ધારો,
દુનિયાનાં દુઃખ નિવારો રાજ, દયા કરો હવે દીનબંધુ. ૧
સારા જન સંકટમાં પડિયા,
નરસાના છાંટા નડિયા રાજ. દયા કરો. ૨
જે પરોપકારી છે પૂરા,
એ પણ નથી રહ્યા અધુરા રાજ. દયા કરો. ૩
જો થંભ અડગ ડગશે જ્યારે,
જગ રહેશે શા આધારે રાજ. દયા કરો. ૪
જો મટી જશે મોટાં નામો,
કોણ કરશે સારાં કામો રાજ. દયા કરો. ૫
શુભ સંપ વસો સઘળા જનમાં,
વિશ્વાસ વસાવો મનમાં રાજ. દયા કરો. ૬
જન પામે છે પીડા પાકી,
બનવાની ન રહી બાકી રાજ. દયા કરો. ૭
આ સંકટ તો નથી સંખાતું,
નજરે જોયું નથી જાતું રાજ. દયા કરો. ૮
ઓ ઇશ્વર છો તમે ઇનસાફી,
મહારાજ કરો હવે માફી રાજ. દયા કરો. ૯
પામ્યા છે સૈ શિક્ષા પૂરી,
આ જોતાં નથી અધુરી રાજ. દયા કરો. ૧૦
ફરિથી મનમાં કોઇ નહિ ફૂલે,
ભવમાં આ દુઃખ નહિ ભૂલે રાજ. દયા કરો. ૧૧
સુખ પામો સૈ ગામો ગામે,
દિધી આશિષ દલપતરામે રાજ. દયા કરો. ૧૨

ગરબી ૪૪ મી.

"ઓધવજી રે સંદેશડો, કહેજો મથુરા મોઝાર." એ રાગ.

શેર બજારે આ શું કર્યું, વાળ્યો દુનિયાનો ડાટ;
લાજ લીધી લાખો લોકની, ઉપજાવ્યા ઉચાટ. શેરબજારે. ૧
પ્રથમ તો પૈસા પમાડીઆ. લલચાવિયા લોક;
મુડી વગર કીધાં માનવી, ફાંફા મારતા ફોક. શેરબજારે. ૨
બાગમાં બહુ સારો શોભતો, જેવો ફુલનો ફાલ;
જેવો તમાસો જાદૂતણો તેવો થઇ ગયો તાલ. શેરબજારે. ૩
મુંબઇની મોટી સાહેબી, સુખ સ્વરગ સમાન;
દિલગિરિવાળી દેખાય છે, જેવું મોટું મશાણ. શેરબજારે. ૪
નુર ગયું નર નારીનું, મુખ ઝાંખાં જણાય;
શત્રુને લશકરે લૂંટિયાં, એવા ડોળ દેખાય. શેરબજાર. ૫
કંઇક વાસણ ઘર વેચિયાં, વેચ્યા બંગલા બાગ;
કોઇ જ કરજ દરિયે પડયાં, તેનો ન જણાય તાગ. શેરબજાર. ૬

૧. કુંપની.

ભલારે ભલાને ભૂલાવિયા, ભૂલ્યા ડાહ્યા દિવાન;
હાણુ અને હસવું થયું, ખોઇ શુદ્ધ ને સાન. શેરબજારે. ૭
કશી ચતુરાઇ ચાલે નહીં, દિસે દૈવનો કોપ;
કયાંથી આવ્યું નાણું કયાં ગયું એમ થયું રે અલોપ. શેરબ.૮
એક સંકટ આ જુગારનું, બીજો રૂ તણો રોળ:
ત્રીજું કાગળિયું તુટી પડયું, ધરા થઇ ધરબોળ શેરબજારે.૯
સ્વપને જે સમૃદ્ધિ સાંપડી, ગઇ સ્વપનની સાથ;
અંગે પીડા ઉલટી વધી, વાગ્યા છાતીએ હાથ.શેરબજારે.૧૦
કઇંક રામા મેલી રખડતી, મેલ્યાં રખડતાં બાળ;
નાશી છુટયા નર એકલા, આવ્યો કઠણ આ કાળ.શેરબ.૧૧
ક્રોડપતિ હતા કઇંક તે, થયા કોડીના આજ;
અતિશે વધારેલી આબરૂ, તેની લુંટાણી લાજ. શેરબ. ૧૨
જ્યારે જવા બેઠી લક્ષ્મી, જુઓ દૈવનો ખેલ;
દરિઓ પુરાવાનું દિલ થયું, ભૂલ્યા અધિક ભણેલ. શેરબ. ૧૩
નાણું નાખ્યું ખારા નીરમાં, જાણ્યું ઉગશે ઝાડ;
લક્ષ્મીતણાં ફળ લાગશે, થાશે સોનાના પાહાડ. શેરબ. ૧૪
વાંક નથી એમાં વિશ્વનો, કીધો કરતારે કોપ;
આંખો અંજાઇ અજ્ઞાનથી, થઈ અકલ અલોપ. શેરબ. ૧૫
ઓગણીસેં એકવીસમું, વિક્રમાજીત વર્ષ;
સાંભરશે આતો સર્વને, ઉતર્યો સઉનો અમર્ષ.[1] શેરબ. ૧૬
ચતુર ઘણાએ ચેતાવતા, ભાખિ લખતા ભવિષ્ય;
ચેતી શકે કેમ ચિત્તમાં, જ્યાં રૂઠયા જુગદીશ. શેરબ. ૧૭
ઘાયલ કંઇક ઘણા થયા, જોતાં એવા જણાય;
આખી ઉમર લગી એહના, નહિ ઘાવ રૂઝાય શેરબજારે. ૧૮
ફૂંકી ફૂંકી પગ માંડતા, બિહિતા માખીથી મન;
ફાંદામાં આવી ફશી પડયા, તેનાં તરફડે તંન. શેરબજારે.૧૯
દેશ આખે દવ લાગિયો, એ તો કેમ ઓલવાય;
શું જાણીએ હવે શું થશે, કથ્યું કથુંએ ન જાય.શેરબ. ૨૦
કોઇકે હમક ખાધી કારમી, થયા ચિતભ્રમ રોગ;
નાણું જતાં લાજ નવ રહી, જો જો દૈવના જોગ. શેરબ. ૨૧
સત્ય તજ્યાં સત્યવાદીએ, તજ્યા બોલેલા બોલ;
ભડ નર જે ભારેખમ હતા, તેનો પણ ઘટયો તોલ.શેરબ. ૨૨
ઘરમાં સંતાઇ ઘણા રહે, લાગે લોકમાં લાજ;
મરણ ઇચ્છે કઇક માનવી, દેખી ન ખમાય દાઝ. શેરબ. ૨૩

૧. અભિમાન.

પ્રભુને જાચું કરી પ્રાર્થના, એજ છેલ્લો ઉપાય;
દલપતરામના દેવ તું, સઉની કરજે સહાય. શેરબજારે. ૨૪

દોહરો.

ગયા શિકારે શેરને, શિકારના કરનાર;
ત્યાં સામો શેરે[1] કર્યો, શિકારીનો શિકાર. ૧
મુંબઇ ઉપર વાદળાં, ચડયાં દિસે ચોપાસ;
બળે ચિતા એકોતણી, ધુમ્ર ચડયો આકાશ. ૨

મનહર છંદ.

લેખણો ને ચાકાં રૂપી શુળ ને ખડગ કંઇ
ખાતાવહી ખપરમાં ખલકને ખાઇ ગઇ;
શેરની સવારી કરી ફરી સારા શહેરોમાં,
ચાચરમાં તાળિયો પડાવી ગીત ગાઈ ગઇ.
પ્રાણીયોનું લોહી પીવા પ્રથમ પ્રયાણ કરી,
દિવાના બનાવા મદપાન પણ પાઇ ગઈ;
કહે દલપતરામ કરવા પ્રલય કાળ,
કંપનિયો રૂપે જુઓ કાળિકા જણાઇ ગઇ. ૩

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

રે તું કંપનિ કે નહિ નહિ અરે, હું કાંપિની છું સહી;
આ શું લેખણ કે નહિ, ત્રિશુળ છે, ત્રીજી અણી કયાં તહી;
તે તો તુટી નિશુંભ શુંભ હણતાં, કયાં ખંડ ચાકુ બન્યું,
આવી કેમ અહીં ક્ષુધાતુર થઈ, લોહી પિવા લોકનું. ૪

મનહર છંદ.

હીરાકંઠી હેમ હાર તરૂણીઓ તજી બેઠી,
તજ્યાં ઘર બાર વળી એવી વેળા આવી છે;
સો સો રૂપૈઆની સાડી શરીરે શોભાવતી તે,
સવા રૂપૈઆની સાડી શરીરે ધરાવી છે;
શેર ને કપાસ જેવા જાણે સદગુરૂ મળ્યા,
તેણે દલપત્ત પોથી જ્ઞાનની પઢાવી છે;
ઓગણીસેં બાવીતણી બાવી રૂપે આવી સાલ,
બૈરીઓને બોધ કરી બાવીઓ બનાવી છે. ૫
ખાતાવહીમાં દેખાતો સરસ શૃંગાર રસ,
જોતાં કરૂણા રસ હવે જુઓ જણાય છે;

૧. વાઘ.

આવરાની નોંધ એવી રસિકપ્રિયાના જેવી,
સુંદર વિલાસ જેવી હવે સમજાય છે;
એક રૂપી તીરથના નીર થકી ન્હાઇ ભાઇ,
વાસના વિસરી પૂરો વૈરાગ્ય પમાય છે;
દૈવતણી ગતિ દેખો દાખે દલપતરામ,
અનુભવી ગુરૂવિના અનુભવ થાય છે. ૬

ધોળ ૧લું.

પ્રભાતની પ્રાર્થના કરવાના ઉપદેશનું ધોળ.

"રાતો ઘોડો રણુ પાખરીઓ."—એ રાગ.

સુતાં ઉઠી નિત્ય સવારે, પ્રભુ પ્રાર્થના કરીએ; બેહેની.
મહીમા તેનો મનમાં લાવી, ધ્યાન રૂદેમાં ધરીએ; બેહેની૧
સૃષ્ટી સઘળી જેણે સરજી, સરજ્યા સૂરજ ચંદ્ર, બેહેની.
ઝગમગતા તારા જોઇને, ઉપજે ઉર આનંદ; બેહેની.૨
પૃથ્વી, પાણી, સાગર સરજ્યા, પશુ પર્વતને પહાડ;બેહેની.
ધરણીમાં ધાતુઓ સરજી, ઝાઝાં સરજ્યાં ઝાડ; બેહેની. ૩
સર્વનાં ઉપરી માણુસ સરજ્યાં આપી બુદ્ધિ અનૂપ; બેહેની.
અગણીત વસ્તુ ઉપજાવી છે, રૂડાં જેનાં રૂપ; બેહેની.૪
એકજ ઇશ્વિર એવો એ છે, બીજે નથી તે તુલ્ય;બેહેની.
ભજે બીજાને ભાવે ધરી તે, ભોળા મનની ભૂલ;બેહેની.૫
સૌનો કરતા હરતા સ્વામી એવો છે એ એક;બેહેની.
જુદી રીતે જનો ભજે છે, એનાં નામ અનેક; બેહેની.૬
કરૂણાનિધિને રાજી કરવા, કામ દયાનું કરવું; બેહેની.
બહુ બહુ તેનીબીક ધરીને, દોષથકી દિલ ડરવું;બેહેની.૭
એનું કાંઇએ નથી અજાણ્યું, ઉરમાં સમજો આમ; બેહેની
સમજો તો સાદી શિખામણ, દે છે દલપતરામ-બેહેની.૮

ધોળ ૨ જાું.

છોડીઓને ભણવા વિશે.

"રૂકમણી અંબીકા પુજવા ચાલી."—એ રાગ.

સૈયર ચાલો ને ભણવા નિશાળે, દયા કીધી છે દેવ દયાળે;
આપણાભણવાનીથૈહવેછુટી,થાક્યાદુર્જનડાહાપણકુટી.૧
ઘણું જીવો સોસાઇટી સારી, જેણેદેશમાં વિદ્યા વધારી;
સૈયરઆજઆનંદનીએલી, ભણીએઅંગથીઆળસમેલી.૨
આજ મોતીડે મેહુલા વુઠયા, ત્રણુ લોકતણો નાથ તુઠયા;
લેએલેખણુખડીઆનેપાટી,દેખી દુરીજન છો મરે ફાટી.૩
હેતહૈડામાંમાબાપેઆણ્યાં, દીલમાંદિકરા જેવાં કરી જાણ્યાં;
તેથીછાનુવાસીદાંછોડાવી, ભાવેભણવાબેસાર્યાંછે આવી.૪
ભણી ગણીને શિખામણ લેશું, માત તાતને આશીશ દેશું;
સઘળી વાતનો થાશે સુધારો,દીલમાંદીનદયાળ સંભારો. ૫

ધોળ ૩ જાું.

પરણી ઉઠયા પછીનો હરખ.

(જ્યારે સિતાજી પરણીને ઉઠયાં ત્યારે પોતાની બેહેનપણીને પોતાના હરખની જે વાત કહી તે વિશેનું ગીત.)

" છઇયે ખોળામાં ઘાલી ખીચડી,
છઇયે ઘેરઘેર માગી દીકરી "—એ રાગ.

ઉઠયાં પરણીને જે સમે જાનકી,
વધ્યો હઇયામાં હરખ વિના થકી;
મળી શાણી સાહેલી ને સુંદરી,
બોલી બોલ અતોલ ખુશી ભરી, ૧
સખી સાંભળ કહું એક વાતડી,
મારી આજ શીતળ થઇ છાતડી,
મારો હરિવરે હાથ તે ઝાલિયો,
મને અખંડ ચુડો એણે આલિયો. ૨
વર પામી સુંદર વર વિઠલો,
મેં તો કાને શુણ્યોતો તે દીકરો;
મને પળ ન ગમે હવે પિયરમાં,
મારૂં મન મોહ્યું શ્યામશરીરમાં. ૩
વર મળિયો મને છેલ વાંકડો,
હવે શીદને ન રાખીએ આંકડો;
વર પામી હું તો વરણાગિયો,
મેં તો ભવોભવ એ વર માગિયો. ૪
મને મનગમતું મળ્યું સાસરૂં,
હવે કેમ ધડક મનમાં ધરૂં;
મારી એ સંગે જેણે સગાઇ કરી,
એને આશિષ આપું ફરી ફરી. ૫
ગુરૂને શિર નામું લળી લળી,
મને પરણાવી એ વરને વળી;

હવે મનગમતાં સુખ માણિયે,
કેમ કોઇની શરમ ઉર આણિયે. ૬
મારે કસુર ન રહી કોઇ વાતની,
મારે માયા ટળી માત તાતની;
આપું આશીષ માત તાતને
ભલું થાજો કહું મારા ભ્રાતને. ૭
મને માનીતિ કરી હરિ થાપશે,
હું તો જે જે માગીશ તે તો આપશે;
મારે નીસરી ખાણુ કરમની,
વાત મૂરખ ન જાણે એ મરમની. ૮
પૂન્ય પૂર્વે કીધાં હશે મેં ઘણાં,
તેણે પામી ચરણ હું તો પિયુજીતણાં;
વ્રત દાન કરે જેને કારણે,
તેને પામી હું તો સુતી પારણે. ૯
હું તો કાશી કેદારમાં નવ ફરી,
હું તો ઘેર બેઠાં એ વરને વરી;
હવે સગાં સંબંધીને શું કરૂં,
હું તો સુંદર વરની સાથે ફરૂં. ૧૦
મન માન્યું છે દશરથ લાલમાં,
વર લખ્યા ભુધર મારા ભાલમાં;
ભુલી દુરમતિ દુરગુણી ટેવને,
પરણી દલપતરામના દેવને. ૧૧

ઘોળ ૪થું.

રામ તથા લક્ષ્મણ વનમાં જતાં સીતાને રામે કહેલું.

રામ લક્ષ્મણને વનમાં સીધાવતાં,
સતી સીતાને આવતાં સાથ;
કહે રઘુનાથ, પધારો પીયર ભણી.
નહીં તો અહીં રહો સસરાના રાજ્યમાં,
હેતે હળી મળી સાસુ સંગાત;
નહીં તો જોડી હાથ. પધારો. ૧
અમે વસ્તીમાં નહીં વસીએ વીનતા,
અમે કરશું જઇ વનવાસ;
તમો પામો ત્રાસ; પધારો.
સાથે રથ કે ઘોડું નહીં રાખીએ,
નહીં રાખીએ દાસી કે દાસ;
કોઇ અમ પાસ; પધારો. ૨
તમે કોશનો પંથ કીધો નથી.
ચરણે ચાલવાથી પામો થાક;
લીટી ખેંચો નાક; પધારો.
અમે વનફળ ખાઇ ખુશીમાં રહેશું,
કોઇ દિવસે તો કેવળ શાક;
વિના લુણ પાક; પધારો. ૩
વનમાં નથી મંદિર નથી માળીઆં
નથી પોઢવા કાજ પલંગ;
રંગિત નવ રંગ; પધારો.
કરશું ઘાસ કે પાનની ઝુંપડી,
સુવા સાથરો તે ખુંચે અંગ;
એમાં શો ઉમંગ; પધારો. ૪
વનમાં હીરનાં ચીર તો નહીં મળે,
વનમાં નહીં મળે ફરતાં ફુલેલ;
કે તેલ ધુપેલ; પધારો.
વનમાં નહિ મળે શાણી સાહેલીઓ,
કરશો કો સંગે ખાંતથી ખેલ;
ઉમંગ ભરેલ. પધારો. ૫
ઉષ્ણકાળે વાશે ઉના વાયરા,
એવું દેખીને થાશો ઉદાસ;
જ્યારે જેઠ માસ; પધારો.
વરસે મેઘ ને ઝબકશે વીજળી,
તેવે ટાણે તો તરૂ તળે વાસ;
નહીં છત્ર પાસ; પધારો. ૬
વનમાં ઘાતકી રહે છે રાક્ષસ ઘણા,
ચારે તરફ ફરે બહુ ચોર;
જેનું ઘણું જોર; પધારો.
વનમાં વાઘ વરૂને વાંદરાં જેવાં,
ઘણાં વિચરે જનાવર ઘોર;
બચે નહીં ઢોર; પધારો. ૭
મોટા પર્વત દેખીને માનની,
તમે નજરે જોયા નહિ જાય;
દીઠે ખાવા ધાય; પધારો.

તમે રાજ્યકન્યા કાયા કોમળી,
વનવાસનાં દુઃખ ન વેઠાય;
કાયા કરમાય	પધારો. ૮

ઘરમાં અંધારૂં દેખી ડરો ઘણાં,
નથી નિસર્યાં કદી ઘરબાર;
છો નાજુક નાર;	પધારો.

તમે છોટી ઉમર વર્ષ સોળનાં,
નથી સંકટ વેઠયાં લગાર;
તમે કોઇ વાર;	પધારો. ૯

પરણી આવીને પીયર ગયાં નથી,
તમને મળવાને ઇચ્છે છે માય;
ચાંપે ચિત ચાય;	પધારો.

રાજા જનકજી તમને ઝંખે ઘણું,
તેના સંદેશા આવે સદાય;
તેડાં પાછાં જાય;	પધારો. ૧૦

ભાત ભાતનાં ભોજન ભાવતાં,
તમને મોકલશે મહીપાળ;
પૂરાવીને થાળ;	પધારો.

અમે અવધે ફરી જ્યારે આવશું,
લેશું સ્નેહે તમારી સંભાળ;
ત્યારે તતકાળ;	પધારો. ૧૧

રૂડી મિથિલાપુરી મનમાનતી,
તેમાં પામશો પરમ વિરામ;
છે બાપનું ગામ;	પધારો.

ગોરી તમને ગમે તેમ હું કરૂં,
એમ દલપતરામનો સ્યામ;
કહે રાજા રામ;	પધારો. ૧૨

ધોળ ૫ મું.

પછી સીતાજી બોલ્યાં તેનું ધોળ.

રાગ ઉપર મુજબ.

એવું સાંભળીને સીતાજી કહે,
સુણો સુંદર સ્યામ સુજાણ;
પ્યારા મારા પ્રાણ, સાથે રાખો સ્નેહથી.

જુદાં પડવાની વાત વાલા કહો,
તે તો બોલ લાગે તીખાં બાણ;
રઘુકુળ ભાણ;	સાથે. ૧

સ્વામી જ્યાં તમે ત્યાં ઘર માહરૂં,
તમથી વેગળો તે પરદેશ;
હું જાણું હમેશ;	સાથે.

તમે જોગીનો વેશ જો ધારશો,
તો હું જોગણનો ધરૂં વેશ;
જટા કરૂં કેશ;	સાથે. ૨

સ્વામી તમે રે સુખિ તો સુખ માહરે,
તમે દુઃખમાં તો દુઃખ મારે દેહ;
એમાં શો સંદેહ;	સાથે.

જે કોઇ પરણ્યા પછી રહે પીયરમાં,
અવતાર જાણ્યો ધિક એહ;
મુઆ જેવી તેહ;	સાથે. ૩

સ્વામી તમ વિના મંદિર ને માળિયાં,
ભાસે પર્વત મોટા સમાન;
વસ્તી તો વેરાન;	સાથે.

મહાવનમાં ભરી વસ્તી ભાસશે,
જ્યારે પામીશ દરશનદાન;
કૃપાના નિધાન;	સાથે. ૪

સાસુ સસરો ને માતપિતા સહુ,
ભલે જીવો કરો રૂડાં રાજ;
મને મહારાજ;	સાથે.

સ્વામી શું કરૂં ભાઇ ભોજાઇને,
સ્વામી શું કરૂં સૈયર સમાજ;
કેનું નથી કાજ;	સાથે. ૫

સાચું સગપણ જગમાં સ્વામી તણું,
બીજો સ્વારથી સઘળો સંસાર;
કુટુંબ પરિવાર;	સાથે.

મારાં લાડ પાલણ તમે લાલજી,
બીજો નથી આંસુનો લોનાર;
કે એકે આધાર;	સાથે. ૬

કાયા પ્રાણથકી જો જૂદી રહે,
તો હું તમથી જુદી પડી છેક;
જીવું તજી ટેક;	સાથે.

જો કોઈ જળથી જુદી પાડી માછલી,
રાખો દૂધમાં કરીને વિવેક;
જીવે પળ એક;	સાથે. ૭

તમે સુખના સાગર રહો વેગળા,
પછી શું કરૂં રાજ ને પાટ;
હવેલીના ઠાઠ;	સાથે.

મને હીરનાં ચીર ગમે નહી,
મને ન ગમે ધરેણાંના ઘાટ;
મટાડો ઉચાટ; સાથે. ૮

હું તો તમને દીઠે થાઉં દેખતી,
અણુદીઠે તો આંધળી ભીંત;
જનમની એ રીત; સાથે.

મેં તો સ્નેહ તોડયો સર્વ લોકથી,
બાંધી તમસંગે પૂરણ પ્રીત;
ચોરાયું છે ચીત્ત; સાથે. ૯

જમવું જીવન તમથી જુદાં પડી,
હોય વિધવિધનાં પકવાન;
તે વિખનાં નિશાન; સાથે.

કરીએ ભોજન તમ સંગે ભાવથી,
હોય કેવળ શાક કે પાન;
તે મેવા સમાન; સાથે. ૧૦

પડશે તડકા ને તાપ વૈશાખના,
તે તો જાણીશ ચંદ્રપ્રકાશ;
રહી તમ પાસ; સાથે.

મુજને મેલી જો પંથે પધારશો,
આવી મળવાની ધરશો ન આશ;
નિશ્ચે પામું નાશ; સાથે. ૧૧

કરતી વાત ઢળી પડી ધરણીએ,
નારી જાનકી થૈને નિરાશ;
કહે લેતી શ્વાસ; સાથે.

દયા કરી દેવ દલપતરામને,
સતી સીતાને દેખી ઉદાસ;
જતાં વનવાસ, સાથે રાખ્યાં સ્નેહથી. ૧૨

ધોળ ૬ ઠું.

રામચંદ્રજીના સીતાજી ઉપરના કાગળનું ધોળ.

"મામેરૂં મોંઘા મુલનું" એ રાગ છે.

સ્વસ્તિ શ્રી પુરી લંકા સોહામણી,
જ્યાં રાજે છે જનક કુમારી.પ્રીતમ લખે પ્યારીને.
રહો અખંડ એવાતન તમતણું,
એવી આશીશ વાંચો અમારી; પ્રીતમ લખે. ૧

ગોરી દૈવના જોગે જુદાં પડયાં;
પણ પ્રાણ મારા તુજ પાસ; પ્રીતમ.
બેસું બાગ બગીચે કે બંગલે,
રહું તમ વિના અધિક ઉદાસ; પ્રીતમ. ૨

તારો સ્નેહ ઘડીએ ઘડી સાંભરે,
તારો ભાવ ભુલ્યો કેમ જાય; પ્રીતમ.
તારા હેતથી હૈડું ભરાય છે,
તે તો લેખણુથી ન લખાય; પ્રીતમ. ૩

મારે અર્થે તમે બાળપણ થકી,
તજ્યો સઘળો પીયર પરિવાર; પ્રીતમ.
મારાં લેશ વચન નથી લોપીઆં,
નથી કોપીઆં કદીયે લગાર; પ્રીતમ. ૪

તારી નમ્રતા અમરતથી ગળી,
વળી શોભીતો શાંત સ્વભાવ; પ્રીતમ.
જેથી મનની ઉદાસી તરત મટે,
તારા બોલનો એવો બનાવ; પ્રીતમ. ૫

ગોરાંદે તારા ગુણ કેમ વીસરે,
કેમ વિસરે વાલપ ભર્યાં વેણ; પ્રીતમ.
હેતે હસ્તું વદન તારૂં વનિતા,
મારાં નિરખવા તલખે છે નેણ; પ્રીતમ. ૬

દિવસે તુજ વિના દીલમાં ગોઠે નહીં,
પીવું પાણી કે જમવું અનાજ; પ્રીતમ.
રાતે રોઇને આંખો રાતી થઇ,
લોક પૂછે તો આવે લાજ; પ્રીતમ. ૭

ગોરી મનમાં ધીરજ ધરી રાખવી,
કાલે ભાગશે ભવના વિજોગ; પ્રીતમ.
જેથી રીઝે આપણને જગતપતિ,
એવો અહોનિશ કરવો ઉદ્યોગ; પ્રીતમ. ૮

જે જે વૃદ્ધ પાડોશીયો શુદ્ધ છે,
તેને પ્રીતથી કહેજો પ્રણામ; પ્રીતમ.
વિભીષણ મારા મિત્ર પવિત્રને,
કહેજો જરૂરનું હોય જો કામ; પ્રીતમ. ૯

જોઇતી વસ્તુ જરૂર મંગાવજો,
કશી વાતે ન મુંઝાશો મન; પ્રીતમ.
કાલે દેખીશું દિવસ આનંદના,
જાશે વીસરી આ દુઃખભર્યા દંન; પ્રીતમ. ૧૦

જે જે પ્યારી તમારી સાહેલીયો,
તેને પણ મારા કહેજો જુહાર; પ્રીતમ.
સાસુ સસરાની આશીષે સુંદરી,
મળશું ભામની ને ભરતાર; પ્રીતમ. ૧૧

વધે સ્નેહ ને સંપ સુરજન સાથે,
તેવી તનમન રાખજો ટેવ; પ્રીતમ.
અમે થોડી અવધે હવે આવશું,
એમ દલપતરામનો દેવ; પ્રીતમ લખે પ્યારીને. ૧૨

ધોળ ૭ મું.

સીતાજીના કાગળનું ધોળ.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

સ્વસ્તિ શ્રી શુભ સ્થાન સોહામણું
જ્યાંહાં રાજે સદા રઘુનાથ; કાગળ લખે કામની.
લખે લંકા થકી સીતા સુંદરી,
હેતે વદે જોડી જોડ હાથ; કાગળ. ૧
પત્ર આવ્યો તમારો પ્રીતિ ભર્યો,
વાહાલા વાંચી થયો વીશરામ; કાગળ.
પણ જીવન તમથી જૂદાં પડે,
ઘણા દિવસ થયા ઘનશ્યામ; કાગળ. ૨
માટે મળવાને મન અકળાય છે,
ઘડીએક તે જુગ જેવી જાય; કાગળ.
મારાં નેણુનાં નીરથી નાથજી,
સુતાં રજનીમાં સેજ ભીંજાય; કાગળ. ૩
ઘેર આલો હવે તો ઘણી થઇ,
નહીં તો જીવડો જાશે જરૂર; કાગળ.
હવે પાંખો આપી હોય પિંડમાં,
ઉડી આવું દેશાવર દૂર; કાગળ. ૪
વાહાલા નિત્ય નવી વારતા વાંચીએ,
જેથી પામીએ પૂરો પ્રમોદ; કાગળ.
ચતુરાઇના ચોજ હું ચાળવું,
આવો વિદ્યાના કરીએ વિનોદ; કાગળ. ૫
મારા વાલા તમારા વિજોગથી,
દિલ દાઝે દિવસને રાત; કાગળ.
હું તો મનમાં ને મનમાં મુંઝાઉં છું,
કહું ક્યાં જઈ કરમની વાત; કાગળ. ૬
ત્રાતો ટાઢી મીઠી મારા વાલમા,
પ્રીતે બેસીને કરીએજી પાસ. કાગળ.
એવા દિવસ તે ક્યારે દેખાડશો,
ક્યારે અંતરની પૂરશો આશ; કાગળ. ૭
સ્વામી તમ વિના પીયર ને સાસરૂં,
સુનો લાગે છે સઘળો સંસાર. કાગળ.
મારા માથાથી મોંઘા પ્રભૂ તમે,
મારા આતમના છો આધાર; કાગળ. ૮
આવે પરવના દીન સુખ સર્વને,
હું તો શોકે ઉદાસી સદાય; કાગળ.
ગાજે મેઘ ને દમકે જો દામની,
આખી જામની જંપ ન થાય; કાગળ. ૯
હું તો સુની દેખું સુખ સેજડી,
ખાલી મંદિર ખાવાને ધાય; કાગળ.
ભરી વસ્તી ઉજડ જેવી ભાસે છે,
એક તમવિના ત્રિભુવનરાય; કાગળ. ૧૦
વાહાલા હું તમને કેમ વિસરી,
કેમ વિસર્યું દાદાનું વતન; કાગળ.
પત્ર વાંચીને વેહેલા પધારજો,
સ્વામી શરીરનાં કરજો જતન; કાગળ. ૧૧
કોઇને દુખીયાં દેખીને દુઃખ પામતા,
તેવી નાથ તમારી છે ટેવ; કાગળ.
આવે અવસરે કેમ કઠણ થયા,
તમે દલપતરામના દેવ; કાગળ લખે કામની. ૧૨

ધોળ ૮ મું.

શીયળ વિશે.

"મામેરૂં મોંઘા મૂલનું"—એ રાગ.

શુણો સમજુ સકળ નર નારિયો,
મોટો શીયળ તણો મહિમાય; શીયળ પાળો સ્નેહથી
જે કોઇ શીયળ સારી રીતે સાચવે,
સરવે સુફલ મનોરથ થાય. શીયળ. ૧
સોના રૂપાની શોભા ન સમજીએ,
શોભા સરસ શીયળ શણગાર; શીયળ.
જેવાં નકટાંને ભૂષણ નાખીઆં,
એવાં શીયળ વિના નરનાર. શીયળ. ૨
વધે લાજ અધિક લોકમાં,
પરલોકમાં મુક્તિ પમાય; શીયળ.
સુખ સંપતિ શીયળથી સંપીએ,
રીઝે જગકરતા જગરાય. શીયળ. ૩
માટે શિયળ સરવ વિધે સાચવો,
તજો કામી હરામીનો સંગ; શીયળ.

જરીએ ડરીએ ન મરણનો ડર ધરી,
ભારે ડરીએ શીયળ થતાં ભંગ. શીયળ. ૪
તજી લાજ બેઅદબી ન બોલીએ,
નહી ડોલીએ મદ છકમાંય; શીયળ.
નીચી નજરે સરળ ચીતે ચાલીએ,
હાંસી મશકરી કદીએ ન કાંય. શીયળ. ૫
ફાટી આંખે ફરે જે કોઇ ફાતડા,
તેનું ડાટીએ માટીમાં મુખ; શીયળ.
તજવી સોબત નિત્ય તેહની,
જેણે લજવી જનેતાની કુખ. શીયળ. ૬
ભણવું ગણવું તો તેહનું ધન્ય છે,
જેણે કુળને લગાડ્યો ન ડાઘ; શીયળ.
ભણી ગણીને જે શીયળ ન સાચવે,
એના ભણતરમાં ઉઠી આગ. શીયળ. ૭
હૈયાફુટા બોલે બોલ હાંસીઓ,
દેખી ફાંસીને નાશીએ દૂર; શીયળ.
શિક્ષા સુંદર દલપતરામની,
જાણી કામની શીખો જરૂર. શીયળ. ૮

ધોળ ૯ મું.

નર ભમરને ઉપદેશ વિશે.

"ક્યાંનાં તે આવ્યાં બીલડાં તોતીવાળા ભમરજી" એ રાગ.

ભૂલા પડી ભમશો નહિ, ભોળા નરરે ભમરજી:
ભમશે તો મળશે અભાગ્યરે, ભૂલણુ ભોળા નરરે ભમરજી;
પછી પૂરો પસ્તાવો પામશો, ભોળા નરરે ભમરજી;
અંતર ઉઠશે આગ્યરે, ભૂલણુ ભોળા નરરે ભમરજી. ૧.
પારકા બાગમાં પેસશો, ભોળા નરરે;
રમણીક જોઇ રૂડા રંગરે, ભૂલણુ ભોળા;
ફૂલ્યાં કમળ અને ફૂલડાં ભોળા નરરે;
એથી તો છેદાશે અંગરે; ભૂલણુ ભોળા. ૨
આંબુ જાંબુ જેવાં જે તરૂ, ભોળા નરરે;
કેળ જેવાં વળી કોયરે, ભૂલણુ ભોળા;
અરે તરૂ અમૃતનાં એ નથી, ભોળા નરરે;
હળાહળ વખનાં તે હોયરે, ભૂલણુ ભોળા નરરે. ૩
માળી તેનો તને મારશે, ભોળા નરરે;
ફોગટ થઇશ ફજેત રે, ભૂલણુ ભોળા નરરે;
શાણા રૂડા બીજા સોબતી, ભોળા નરરે;
હૈડામાં નહિ રાખે હેતરે, ભૂલણુ ભોળા. ૪
ચોરી તારી તે ચાહેર થશે, ભોળા નરરે;
છાની રહે નહિ છેક રે, ભૂલણુ;
કીર્તિ કપાશે કુળની, ભોળા નરરે;
અપજશ વધશે અનેક રે, ભૂલણુ. ૫
પિંડ પડયા પછી પૂછશે, ભોળા નરરે;
નર્કપુરીનો નવાબરે, ભૂલણુ;
કહે ત્યારે કેમ કરીશ તું, ભોળા નરરે;
જીભે શો દઇશ જવાબ રે, ભૂલણુ ભોળા. ૬
શિક્ષા પામીશ સારી પેઠે, ભોળા નરરે;
એ માટે ચેતજે આજરે, ભૂલણુ ભોળા;
નિશ્ચે તું જાણજે ત્યાં નથી, ભોળા નરરે,
રાણી પોપાંબાઇનું રાજરે, ભૂલણુ ભોળા. ૭
જગતમાં કેટલુંક જીવવું, ભોળા નરરે:
એ તો વિચારી જો આપરે, ભૂલણુ;
જોતાંજ જોબન વહી જશે, ભોળા નરરે;
પલ્લે રહેશે પુણ્ય પાપરે, ભૂલણુ. ૮
મનમાંથી મગરૂરી મેલજે, ભોળા નરરે;
રહે નહિ રાજા કે રાંક રે, ભૂલણુ;
જશ અપજશ જેણે જે કર્યા, ભોળા નરરે;
એવા અચળ રહ્યા આંક રે, ભૂલણુ. ૯
રાવણ જેવા ગયા રાજવી, ભોળા નરરે;
જેનું હતું અતિ જોરરે, ભૂલણુ;
બહુ બળિઆ હતા બાદશાહ, ભોળા નરરે;
ઘણાની ચણાઇઓ છે ઘોરરે, ભૂલણુ. ૧૦
નિર્ધાર એક ઘડીનો નથી, ભોળા નરરે;
કેવો દિવસ હશે કાલ રે, ભૂલણુ ભોળા;
ડગલાં તું ભરજે ડરી ડરી, ભોળા નરરે;
ચોંપે સુધારજે ચાલરે, ભૂલણુ ભોળા. ૧૧
પડે છે દીપકમાં પતંગીયાં, ભોળા;
તેવી તો તું તજ ટેવરે, ભૂલણુ ભોળા;
રૂડે રસ્તે જતાં રીઝશે, ભોળા;
દલપતરામનો દેવરે, ભૂલણુ ભોળા નરરે ભમરજી. ૧૨

ધોળ ૧૦ મું.

મોચીના પથરને શિખામણનું ધોળ.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

કુટિલ હઇયાના કઠણ થયા, મોચીવાળા પથરજી;
કરતાં અનેક ઉપાય રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
ઝડીઓ પડે વરસાદની, મોચીવાળા પથરજી;
સો જુગ તોય શું થાય રે, પલળતાં ન પલળ્યા પથરજી. ૧

કથાઓ સુણી એક કાનથી, મોચીવાળા પથરજી;
કાઢી નાંખી બીજે કાનરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
જ્ઞાનીને સંગે સદા વસ્યા, મોચીવાળા પથરજી;
તોય ન થયા જ્ઞાનવાનરે, પલાળતાં ન પળ્યા પથરજી. ૨
વચનને ટાંકણે ટોકતાં, મોચીવાળા પથરજી;
ન ખરી દુર્ગુણ કણી એકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
ભિજવી નીતિ જળે વીંટિયા, મોચીવાળા પથરજી;
પત્રના પાટા અનેકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી. ૩
પડીયા સભા સરોવર વિષે, મોચીવાળા પથરજી;
જ્ઞાન ઉંડા જળમાં કથાકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
પલળેલા દીસો ઉપર થકી, મોચીવાળા પથરજી;
કાળજાં તો કોરાં ધાકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી. ૪
સુધારવા સજ્જન શિલ્પિયે, મોચીવાળા પથરજી;
કીધા કરોડ પ્રકારરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
હાથ હથોડા તે થાકીયા, મોચીવાળા પથરજી;
એક બન્યો ન આકારરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી.૫
ખાસડાં ખમવાને યોગ્ય છો, મોચીવાળા પથરજી;
શિખરે નથી જવા જોગરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
વિશ્વપતિથી થયા વેગળા, મોચીવાળા પથરજી;
ભલે પડયા મોચીને ભોગ્યરે, પલાળતા ન પલળ્યા પથરજી.૬
વર્ષ ઘણાંક વિતી જશે, મોચીવાળા પથરજી;
છૂટકો થશે નહિ છેકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
હતો રે ઉપાય જ્યારે હાથમાં, મોચીવાળા પથરજી;
વખતે ન પામ્યા વિવેકરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી.૭
કઠણને સંગે કઠણ થયા, મોચીવાળા પથરજી.
કીધો સ્વભાવ કઠોર રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
વખણાએલામાં નહિ વસ્યા, મોચીવાળા પથરજી;
નિપજ્યા જગતમાં નઠોરરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી.૮
પૂરણ પસ્તાવો પામશો, મોચીવાળા પથરજી;
મુદગરના ખાશો મારરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી.
મોચી દયા નહિ મન ધરે, મોચીવાળા પથરજી;
પીડાના કરશો પોકારરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી.૯
કાયાતણા કટકા થશે, મોચીવાળા પથરજી;
આવશે તોય ન અંતરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
માટે ચેતો ચિત આજથી, મોચીવાળા પથરજી;
ભાવે ભજો ભગવંતરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી.૧૦
અંતે સાચો બોલી એજ છે, મોચીવાળા પથરજી;
નિરભે થવા જપો નામ રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી;
શિક્ષા સાચી માનો સાંભળી, મોચીવાળા પથરજી;
દે છે તે દલપતરામ રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરજી.૧૧

ચેતવણીનું પદ—રાગ કાફી.

“હોલો હોલી કહેછેરે, પ્રભુ મારી વારે ચડો”—એ રાગ.

ચિત્તે જો વિચારીરે, તારી ગતિ શી થાશે:
જીવવાની વારીરે, વારી સમ વહી જાશે. ટેક.

સંસારમાં સગું કોણ છે તારૂં, સ્વારથિયો છે સંસાર;
હાથે કરીશ તે આવશે સાથે, ભર્યા રહેશે ભંડાર;
તારૂં નથી તેમાંરે, કોણ જાણે કોણ ખાશે. ચિત્તે જો.૧

મોટા મોટા મહારાજા હતા તે, મેલી ગયા ધન માલ;
પુણ્ય કર્યું તેજ પરલોકે પામ્યા, એવો અસલનો છે ચાલ,
વેદ ને પુરાણેરે, વાત એજ વંચાશે. ચિત્તે જો.૨

ચેતાય તો ચેત જ્ઞાની ચેતાવે, આવે જો અંતરે વિશ્વાસ;
શાસ્ત્રનો સાર પણ તે સમજાવે, ફાવે તો કર એ અભ્યાસ;
ભજ ભયહારીરે, તેથી તારૂં અઘ નાસે. ચિત્તે જો.૩

અધમ પાપી અજામેળ જેવા, એવાનો કર્યો ઉદ્ધાર;
તે પ્રભુને તું સ્નેહે સમર તો, પામીશ ભવજળ પાર;
વાસ વસે જઇનેરે, પરમ પ્રભુ પાસે. ચિત્તે જો.૪

રામને નામે પથ્થર તરીયા, તો તું એ ન તરીશ કેમ!
રામના નામનું રોજ રટન કર, ઉર વિચારીને એમ;
ભવજળ તરતાંરે, ભય તને નહિ ભાસે. ચિત્તે જો.૫

શીલા હતી તેની થઇ અહિલ્યા, રામના પદને પ્રતાપ;
તે પદને પુરા પ્રેમથી ભજ તું, થાશે પ્રલય તારાં પાપ;
જ્ઞાન દીવો દિલમાંરે, પૂરે પૂરો પ્રગટાશે. ચિત્તે જો.૬

શેષ, મહેશ, ગણેશ ને શારદા, ગાય જેના ગુણ ગાન;
અષ્ટાંગ યોગ અભ્યાસ કરીને, ધ્યાની ધરે જેનું ધ્યાન;
સંસારથી છૂટીરે, અચળ પદની આશે. ચિત્તે જો.૭

એવા પ્રભુજી છે અંતરજામી, બહુ નામી બળવંત;
દીલથી દલપતરામ કહે છે, ભજ ભાવે ભગવંત;
સ્મરણ તું કરજેરે, સદા શ્વાસોશ્વાસે. ચિત્તે જો.૮

ઇશ્વર અદર્શ છે તે વિષે પદ.

ઊભો રહેને ગોવાળિયારે તારી મોરલીની મીડી વાય.

એ રાગ.

છૂટાં મેલીને છોકરાંરે, સંતાઇને બેઠો બાપ,
કેવી રીતે શોધી કાઢશે, એવો જુએ તમાસો આપ. છૂટે.
બાલ બિચારા શું કરે ફાંફાં મારીને થાકે ફોક,
જોતાં તે ક્યાંઇ જડે નહિ,
શોધી શોધીને પામે શોક. છૂટાં ૧
જુદાં જુદાં મત બાંધીને આપે જુદા જુદા અભિપ્રાય;
એક કહે નથી તાત તે એતો છે મહામાયા માય. છૂટાં. ૨
કોઇ કહે નિરાકાર છે નથી તાત કે નથી માત;
બ્રહ્મ કેવું કેહેવાય છે એની વેદ વિષે છે વાત. છૂટાં. ૩
એક કહે જૂઠો તુંય છે ત્યારે બીજો કહે જુઠો તુંય,
વાદ વદીને વઢી મરે હૈયે જાણે જે સાચો હુંય. છૂટાં. ૪
સર્વ ઇચ્છે શુભ આપનું ચિત્તે કોઈ ન કષ્ટ ચહાય;
કોઇ દોડે દિશા પૂર્વમાં કોઇ પશ્ચિમ તરફ પળાય. છૂટાં. ૫
એક કહે એના ઉરમાં અતિ આવે દયા કરો એમ;
કાયાએ કષ્ટ ઘણું સહો કહેશે નહિ કાંઇ એ કેમ. છૂટાં. ૬
પર્વત ઝુકાવી કઇ મુઆ કર્યા કોઇએ ઝંપાપાત;
કોઇએ કમળ પૂજા કરી પણ તોય ન બોલ્યો તાત. છૂટાં. ૭
એમ કહે અક્કલે જુઓ શોભે સૃષ્ટિ વિચિત્ર પ્રકાર;
હંસ ધોળા કાળા કાગડા, તેનો કોઇક છે કરનાર. છૂટાં. ૮
કર્તારે પ્રતિજ્ઞા કરી મુખે બોલવો બોલ ન એક;
આત્મહત્યા કરો આપણે તેથી તે કેમ તજશે ટેક. છૂટાં. ૯
સંપીને જંપીને સૌ રહો કરો અન્યોઅન્યે ઉપકાર;
નીતિ ન તોડો પ્રભુ ભજો તેથી રીઝશે તે કરતાર. છૂટાં. ૧૦
આપણને કોઇ દુઃખ દે જીવ આપણો દાઝે જેમ;
પ્રાણીને પીડા ન કીજીએ ઉરમાંહિ વિચારીને એમ. છૂટાં. ૧૧
સંસારમાં સુખ પામશો, સુખ પામશો પરલોક ઠામ;
ખેદ તજોને ખુશી રહો, એમ દાખે છે દલપતરામ. છૂટાં. ૧૨

ઇશ્વર સર્વ વ્યાપક છે તે વિષે કવિત.

જગતનો કરતાર ભુવનનો ભરતાર,
વિશ્વ વિષે વ્યાપક છે એ તે પ્રભુ લેખું છું;
જળમાં દિસે છે એજ થરમાં દિસે છે એજ,
અચલમાં દીસે એજ દહનમાં દેખું છું.
અવનિ આકાશ અંતરેક્ષમાંહિ અહોનીશ,
થાવર જંગમમાંહિ એજ અવર દેખું છું,
દાખે દલપતરામ ઠાલો નથી ક્યાંઇ ઠામ,
પ્રાતમામાં પણ એજ પ્રભુને હું પેખું છું. ૧૦

રાગ પ્રભાતી.

જાગોરે જશોદાના જીવન વહાણુલીયાં વાયાં.

એ રાગ.

જાગોરે મારા સજ્જન મિત્રો, જાગોરે જાગો–
ઉત્તમ પ્રાપ્તિ ઇશ્વર પાસે, માગોરે માગો; જાગોરે જાગો. ટેક.
દીનદયાળ છે દીનનો બંધુ દેવ વડો દાતા;
સૃષ્ટિ બધી સૃજનાર સઊનો, એજ પિતામાતા. જાગોરે. ૧
જીવ બીજા થકી જેણે આપણને બુદ્ધિ અધિક આપી;
સર્વ ઊપર તેણે આપણી સત્તા, સ્થિર કરીને સ્થાપી. જા. ૨
એજ આપણને અન્ન ને પાણી, આણી દયા દે છે;
સર્વ સમે સંભાળ આપણી, સ્નેહ સહિત લે છે. જા. ૩
એ પ્રભુએ ઉપકાર અતિશે, આપણા પર કીધો;
જેજે જરૂરનો સામાન જોઇયે, તેહ તેણે દીધો. જાગોરે. ૪
આ ભવમાં ઘણું કામ છે એનું અંતે પણ એનું;
ભાવ ધરી ભલી ભાતથી કરિયે, તેથી ભજન તેનું જા. ૫
આપણે તો અગનાનથી એને, ભૂલી ગયા ભાઇ;
તોપણ તે સુખ આપણને નિત્ય, દે છે સુખદાઇ. જાગોરે. ૬
આપણે અન્ન ખવાતું નહિ, ત્યારે તેણે ધરી મનમાં;
લોહી હતું તેનું દૂધ બનાવ્યું, માતાના તનમાં. જાગોરે. ૭
વૃષ્ટિ સમે વળી વૃષ્ટિ કરે છે, એ આપણે કાજે;
લૂણહરામી હશે તેહ તેને, ભૂલતાં નહિ લાજે. જાગોરે. ૮
સંસાર સ્વપ્ન સમાન છે, તેઅં જાવું છે જે પાસે;
તેની ગરજ નહિ રાખશે તેતો ભોળો ભ્રમિત ભાસે. જા. ૯
નાથ નિરંજન ભવ ભય ભંજન, સમરથ છે સ્વામી;
એકજ ઇશ્વર સર્વનો એ છે, બળવંત બહુ નામી. જા. ૧૦
સૂરજ ને શશી સાગર ભૂમિ સર્વે સ્રજ્યાં જેણે;
કોટીક બ્રહ્માંડ તેણે કર્યાં છે, શું વદિયે વેણે. જાગોરે. ૧૧
જે જન ઇશ્વરનો ડર રાખી, પાપથી પસ્તાશે;
દલપતરામનો દેવ દયાળુ, રાજી રૂદે થાશે. જાગોરે. ૧૨

મનરૂપી હાથી વિશે ગરબી.

ધડુકે ઘુઘરમાળ, ધડુકો ઘુમે છે.–એ રાગની.

મન મદઝર [1]મેગળ એક છકેલો છુટયો છે,
છંછેડી છરાવેલો છેક, છકેલો છુટયો છે. ૧
એ તો અંકુશ તોડે ટચ, છકેલો.
ભયકાવો ભાલો ભચ. છકેલો ૨
નહિ માને માવતનો માર, છકેલો
કરે અકરાકેર અપાર. છકેલો. ૩
જઇને જામ્યો જુની બજાર, છકેલો.
પ્રજા નાશીને પાડે પોકાર. છકેલો. ૪
નાઠા પૂરા શૂરા રજપૂત, છકેલો.
નાઠા જોગી જુઓ અબધૂત. છકેલો. ૫
નાઠા ધ્યાની તો ધરતા ધ્યાન, છકેલો.
કંઇક જ્ઞાનીએ ગુમાવ્યાં જ્ઞાન. છકેલો ૬
એના કંઠમાં સાંકળ એક, છકેલો.
લોકલાજની પાતળી છેક. છકેલો. ૭
તાણે તો ટુક ટુક થાય, ઝકુલો.
જો મેલે તો જડમૂળ જાય. છકેલો. ૮
થીર [2]થુળ તોડે તે થંભ, છકેલો.
જોતાં અંતર ઉપજે અચંભ. છકેલો. ૯
જ્યારે આવશે એનું મોત, છકેલો.
જાશે ગોફણગોળા સોત. છકેલો. ૧૦
એને સૌ સમજે સેતાન, છકેલો.
કોઇ મરદ લડે મેદાન. છકેલો. ૧૧
બાંધી કમર જીતવા કામ, છકેલો.
રામ સમરીને દલપતરામ. છકેલો. ૧૨

ઇશ્વર વિશે.

ઇશ્વર મહિમા. પદ ૧.

રાગ ખમાચ.

રંગમાં રમો છો બલાજી રંગમાં રમોછો.–એ રાગ.

વિશ્વના પતિજી વાલમ વિશ્વના પતિજી,
વા વા વા વાવા વાલમ વિશ્વના પતિ. ટેક.
સકળ સૃષ્ટિ નાથ તારી અકળ છે ગતિ,
અનુસરી શકે શું તને મનુષની કૃતિ. વાવા. ૧
જીવ હરેક જાતીની હયાતી ક્યાં હતી,
તારા તેજથીજ કરી તેજ ઉત્પત્તિ. વાવા. ૨
કરણી તારી વર્ણવીને કહી નથી જતી,
ભાખીએ શું નાંખી નથી નજર પહોંચતી. વાવા. ૩
શરણ તારૂં સર્વે સુખકરણ છે અતિ,
માગું ચીતહરણ તારા ચરણમાં રતી. વાવા. ૪
હાથ જોડી હું કરૂં છું નાથ વિનતિ,
આપ શુદ્ધ બુદ્ધિ બધિ કાપ દુષ્કૃતિ. વાવા. ૫
અધમને ઉધારવાને ધારવા [1]ધૃતી,
દલપતના દેવ તારી ટેવ છે છતી. વાવા. ૬

હોરી.

મત ડારો પિચકારીરે, મેં તો સગરી ભીજ ગઇ.–
એ રાગ.

વસંત રૂતુ દેખી વનમાંરે, મચ્યો રસ મારા મનમાં. ટેક.
નિર્મળ જળમાં કમળ દળ ફુલ્યાં,
ફુલ્યો છે સ્નેહ સજનમાં રે. મચ્યો. ૧
પવન સુગંધી શિતળમંદ પ્રસરે,
તે સુખદાયક તનમાંરે. મચ્યો. ૨
ચારે દિશામાં દીસે છે ચળકતી,
ગંભીર જ્યોત ગગનમાં રે. મચ્યો. ૩
રંગે સરસ ફુલી કેસુડી રૂડી,
સૌ થકી શોભે શુકનમાંરે. મચ્યો. ૪
આંબે મોર આવ્યો વળી અગણિત,
આવ્યો નવો કસ અન્નમાં રે. મચ્યો. ૫
બોલ રૂડા સુડા કોયલ બોલે,
વાણી પ્રમાણ વદનમાં રે. મચ્યો. ૬
તરૂવરને થયાં પલ્લવ તાજાં,
ધન સાંપડે જેમ ધનમાં રે. મચ્યો. ૭
ગમતી ગુલાબની છાબ ભરીને,
ભામની લાવે ભવનમાં રે. મચ્યો. ૮
કામિની કંથ કસુંબલ કપડે;
ઓપે છે બેઠાં આસનમાં રે. મચ્યો. ૯

---

૧. હાથી. ૨. જડો.

૧. ધૃતી=ધીરજ

હેતથી હાસ્ય વિલાસ કરે છે,
વિવિધ વિનોદ વચનમાં રે. મચ્યો. ૧૦
સરસ સતાર સરોદ બજાવી,
માનવી રહે છે મગનમાં રે. મચ્યો. ૧૧
દલપતરામને દેવે દયા કરી,
વિસ્તારી શોભા વતનમાં રે. મચ્યો. ૧૨

માંકણુની ગરબી.

"તમે હરી હૈયાના હાર છો."—એ રાગ.

માંકણુના દુખથી મુઝાય છે રે,
લોકો માંકડના દુખથી મુઝાય છે;
ખાટલામાં ખુબ કરડી ખાય છે રે,
લોક માંકણુના દુખથી મુઝાય છે. ટેક.
ઉંઘમાં આવીને લોહી પી જાય છે,
જાગીએ ત્યારે જણાય છે રે. લોક. ૧
વીણતાં ઝાઝા હાથ ન આવે,
કોણ જાણે ક્યાં સંતાય છે રે. લોક. ૨
પલંગ તજીને પથારી કરીએ;
ધાડની પેઠે ધાય છે રે. લોક. ૩
જમીન તજીને કહો ક્યાં જઇએ;
એવો વિચાર ઉર થાય છે રે. લોક ૪
માછલાએ જાણ્યું જે જળમાં જઈ રહેવું,
એજ ભલો ઉપાય છે રે. લોક. ૫
રણછોડજી બેટમાં જઇ બેઠા,
ત્યાં પણ ક્યાં સુખે વસાય છે રે. લોક. ૬
આબુ ગિરનાર વિંધ્યાચળ ઉપર,
પારશનાથ નાશી જાય છે રે. લોક. ૭
સદા આકાશે રહે સૂરજ બિચારો,
માંકણુથી અહીં અકળાય છે રે. લોક. ૮
ચંદ્રનું અંગ રોજ ઓછું ઓછું થાય છે,
ખોતરી ખાધેલું દેખાય છે રે. લોક. ૯
દિવસે પણ દિલમાં રહે ખટકો,
રાતે તો રોળ વરતાય છે રે. લોક. ૧૦
કેમ કરીએ ને માંકણુ ખુટે,
શોશનાથી શરીર સૂકાય છે રે. લોક. ૧૧
એકના અનેક ઉપજે છે એક રાતમાં;
કોણ જાણે કેમ ઉપજાય છે રે. લોક. ૧૨
દલપતરામ કહે દુનીઆમાં,
માંકણુથી દીલમાં ડરાય છે રે. લોક. ૧૩

કેફ વિશે.

"એક વાર રામ રામ બોલો."—એ રાગ.

લાવણી ૯ મી.

કોઉ દીન કેફ ન કરનાં ઘટતહે તનકી જ્યોત;
હોત હે મોત બિન મરનાં. ૧
કેફકા કહું અવગુણ કેતા;
નિરલજ જન સબ લગત જગતમેં કેફ કરે જેતા. ૨
વ્યસન જબ કેફ લગે આઇ;
ઘટત ઘટત જાત ચતુર કે, ચીતકી ચતુરાઈ. ૩
કફકા સામ્રથ એક લહ્યા;
મિટત મરદકા વેશ બનાવત, આદમીકા ગદ્દા. ૪
એસા કુન મંદ અકલવાલા;
લેહે તાની સીર દુઃખ સુખ તજી, કરે મુખ કાલા. ૫
તજી ગુડ સાકર ઘૃત મેવા;
અચરજ અનહદ એહ અમલકી કરે મુરખ સેવા. ૬
બઢે જબ રોગ બોત તનમે;
હાયહાય મુખ ગાય, પિછે પસ્તાય બહુ મનમે. ૭
ફિરે બિન પુછ પશુ જેસા;
કહેવે દલપતરામ કામ, મત કરો કોઇ એસા. ૮

કચ્છ ગરબાવળી.

ભાગ ૧ લો.

ગરબી ૧ લી.

ઇશ્વરના કામ વિષે.

" પ્રભુ ગણપતિના પાય, પૂજું અંબિકાની પાવડીરે."
—એ રાગ.

આવો આદરીએ આજ, એક ઇશ્વર ઉપાસના રે;
રૂડો રાજાધિરાજ, દોષ છેદે છે દાસના રે. ૧
એનો મહિમા અપાર, જુક્તિ જોતાં જણાય છે રે;
ધર્યા લોક* નિરાધાર, કયાં તે કોઇએ કળાય છે રે. ૨
જેવો જોડેલો જંત્ર, ફેર ચક્રો ઘણાં ફરે રે;
તેવો કીધો છે તંત્ર, કોણ બીજો એવું કરે રે. ૩
જુગ જોતાં વહી જાય, ફેર પળનો પડે નહી રે;
ગોળા દોડતા દેખાય, નામ અડચણ નડે નહી રે. ૪
ઘણી રૂડી ઘટમાળ, ગણી ગાંઠીને ગોઠવી રે;
સદા રાખે સંભાળ, જાય અળગો ન ઓઠવી રે. ૫
ઝીણા જંતુની જાત, ગણતીમાં રાખે ગણી રે;
રાખે તેની દિન રાત, ફિકર ખાવા પીવા તણી રે. ૬
છાનું એનાથી છેક, રંચ માત્રે રહે નહી રે;
રાખે ઉરમાં અનેક, કોઇને જીભે કહે નહી રે. ૭
એજ કરશે ઇનસાફ, જોગ જ્યારે એનો થશે રે;
મળશે ધર્મીને માફ, પાપી પૂરા માર્યા જશે રે. ૮
માટે દિલમાં સદાય, દોષ દેખી તમે ડરો રે;
જેથી રીઝે જગરાય, કામ એવાં રૂડાં કરો રે. ૯
પામો પરલોકે સુખ, માન આ લોકમાં મળે રે;
દેખી દૂર રહે દુઃખ, પાપ પળમાં બધાં બળે રે. ૧૦
દીધો માણસનો દેહ, એજ માટે આ વારમાં રે;
સજો ઇશ્વરથી સ્નેહ, સજો નીતિ સંસારમાં રે. ૧૧
કરો દુર્મતી દૂર, ઉરમાંથી અહમેવની રે;
જેથી પામો જરૂર, દયા દલપતના દેવની રે. ૧૨

* આ ઠેકાણે લોકનો અર્થ ત્રિલોક.

ગરબી ૨ જી.

ઈશ્વરની દયા વિષે.

" તજો તમે કેફ કરમ કરવું. "—એ રાગ

દયાળુ દેવ છે સુખદાતા,
જુઓ કેવો શાણો જગતત્રાતા. દયાળુ૦—ટેક.
ચિંતા સૌની રાખે છે ચિત્તે,
નજર કરી સર્વે તરફ નિત્યે;
પ્રભુ જગ પાળે પરમ પ્રીતે. દયાળુ૦ ૧
અત્તર જુઓ મોંઘુ અધિક કીધું,
લાયક એમ મનમાં ગણી લીધું;
શ્રીમંતોને દિન દિન તે દીધું. દયાળુ૦ ૨
સર્વ થકી સોંઘુ કર્યું પાણી,
જરૂર એની સૌને જાણી;
અંતરમાં દેવે દયા આણી. દયાળુ૦ ૩
મોતીના કણ મોંઘા કરીયા,
ધનાઢ્યના ધામ વિષે ધરિયા,
એ તો કણ અલ્પજ ઉછરિયા. દયાળુ૦ ૪
કર્યા કણ અન્ન તણા સસતા,
વાટે ને ઘાટે દીસે વસતા,
હેતે સૌ લોક જમે હસતા. દયાળુ૦ ૫
મોંઘા કર્યા મહેલ જુઓ મોટા,
તેના જુઓ દીસે છે ટોટા;
જેમાં રહેવા ઇચ્છે ન જન છોટા. દયાળુ૦ ૬
છતે સોંઘી છે તરૂવર છાયા,
દુઃખી પ્રાણી જ્યાં સુખી દેખાયા;
મોટી જુઓ ઇશ્વરની માયા દયાળુ૦ ૭
રિદ્ધિપતિને મહેલમાં રોકી,
બેસારી ચાવડીએ* ચોકી;
એને ન શકે ઝાઝા અવલોકી દયાળુ૦ ૮

* ચાવડી=હેવડી.

ગુણીજનને દીધી ગરીબાઇ,
સમાગમ સર્વ કરે ધાઈ;
કેવી જગકર્ત્તાની ચતુરાઇ; દયાળુ૦ ૯
જડે તાર જરિયાન બહુ જરથી,
સદા મોંઘા દીસે સૂતરથી;
ન લેવાય તે નિર્ધન નરથી; દયાળુ૦ ૧૦
સૂતર કર્યું સસતું જુઓ કેવું,
લાગે છે સૌને સુલભ લેવું;
ઇશ્વરનું ડહાપણુ છે એવું. દયાળુ૦ ૧૧
કનકફળ+ કાંટાળાં કરિયાં,
કેળાં કેરી કોમળ કરિ ધરિયાં;
અધિક જે ઉપયોગી ઠરિયા. દયાળુ૦ ૧૨
જે જે અતિ ઉપયોગી આજે,
સોંઘુ કર્યું સર્વે તણે કાજે;
રૂડું કર્યું રાજાઅધિરાજે. દયાળુ૦ ૧૩
ઠરાવ એવો જુઓ સૌ હામે,
કર્યો પ્રભુએ સૌને કામે;
દીઠો નજરે દલપતરામે. દયાળુ૦ ૧૪

ગરબી ૩ જી.

બાળકીઓના નિત્યકર્મની ગરબી.

" મારી બહુચરાજી બાઇરે જવના જવારા
વાવીઆ જો "—એ રાગ.

સુણો સૈયર સમાણીરે, જાગે જનો ત્યારે જાગીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, પ્રભુને સંભારી પગે લાગીએજો. ૧
સુણો સૈયર સમાણીરે, ધીરજ ધરીને દાંત ધોઇએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, જન જાતની રીત જોઇએ જો. ૨
સુણો સૈયર સમાણીરે, પાઠ કરવાનો હોય કીજીએ જો
સુણો સૈયર સમાણીરે, લખવાનું હોય તે લખીએ જો. ૩
સુણો સૈયર સમાણીરે, નિર્મળ નીરથી નાહીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, ચોળીએ અંગ ચતુરાઇએ જો. ૪
સુણો સૈયર સમાણીરે, ધોએલાં વસ્ત્રો ધારીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, મેલાં તો અંગથી ઉતારીએ જો. ૫
સુણો સૈયર સમાણીરે, માજીની આજ્ઞા માગીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, કામકાજ કરવા લાગીએ જો. ૬
સુણો સૈયર સમાણીરે, જઇએ નિશાળે જમી કરી જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, શીખીએ ચોપડી સખી કરી જો૭
સુણો સૈયર સમાણીરે, વાંચીને વચન વિચારીએ જો.
સુણો સૈયર સમાણીરે, અંતરમાં અર્થ ઉતારીએ જો. ૮
સુણો સૈયર સમાણીરે, કોઇને નહીં ટુકારીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, ઊંચે ઘાટે ન ઉચારીએ જો. ૯
સુણો સૈયર સમાણીરે, ચોરવાનું ચિત્ત નવ રાખીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, જૂઠું જીભે નવ ભાખીએ જો.૧૦
સુણો સૈયર સમાણીરે, પાપથી પાછાં ભાગીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, સ્વર્ગ તણું સુખ માગીએ જો.૧૧
સુણો સૈયર સમાણીરે, કહી વાત તે છે કામની જો,
સુણો સૈયર સમાણીરે, શિક્ષા છે દલપતરામની જો. ૧૨

ગરબી ૪ થી.

કક્કો ભણવાની ગરબી.

" એક ટકાનું પાન મગાવોરે. "—એ રાગ.

આવો અક્ષર આજ ઓળખાવુંરે,
ભલી ભાતે હું તમને ભણાવું;
લાડકડી લાવો લેખણુ ને પાટી. ૧
લખો કક્કો કમળ, કટારીરે,
શીખો શીખો શીખામણુ સારી. લાડકડી. ૨
લખો ખખ્ખો ખજૂર ખજૂરીરે;
થાઓ સદ્દગુણુ શીખવા શૂરી, લાડકડી. ૩
લખો ગગ્ગે ગાય ગામ ગોળારે;
ભણતાં વારે તે તો લોક ભોળા, લાડકડી. ૪
લખો ઘઘ્ઘે ઘંટડી ઘંટારે;
તમે તજો માંહોમાંહી ટંટા. લાડકડી. ૫
લખો ચચ્ચે ચરણુ ચોળી રે;
નવ ભણે તે નારીઓ ભોળી. લાડકડી. ૬
લખો છચ્છે છાબડી છાપોરે;
ભાળી ભુખ્યાંને ભોજન આપો, લાડકડી. ૭
લખો જજ્જે જીવ જંત જોગીરે;
રહે આળસુ તે થાય તે રોગી, લાડકડી. ૮
લખો ઝઝ્ઝે ઝાડી ઝાડોરે;
લખવામાં ચિત્ત લગાડો, લાડકડી. ૯
લખો ટટ્ટે ટોપલા ટોપીરે;
કંકાસ ન કરશો કોપી. લાડકડી. ૧૦

+ કનકફળ=ધંતુરાનાં જીંડવાં.

લખો ઠઠ્ઠે ઠીક ઠાઠ ઠાઠુંરે;
થાય માઠું બોલે તેનું માઠું.　　　લાડકડી. ૧૧
લખો ડડ્ડે ડમરા ડૅ'લીરે;
ઘણું ઊંધે તે બાળકી ઘેલી,　　　લાડકડી. ૧૨
લખો ઢઢ્ઢે ઢાંકણી ઢોરાંરે;
પડે પાણીમાં તે કેમ રહે કોરાં ? *　લાડકડી. ૧૩
લખો ણેણો જે અન્તે છે રણુમાંરે;
ભણે વિદ્યા તે તો બહુ ગુણમાં,　　　લાડકડી. ૧૪
લખો તત્તે તળાવ તલ તાળુંરે;
કરો કંકાસનું મુખ કાળું,　　　લાડકડી. ૧૫
લખો થથ્થે થાણું થાળીરે;
સારા અક્ષર લખો સંભાળી,　　　લાડકડી. ૧૬
લખો દદ્દે દેવ દયા દાતારે;
ડાહી દીકરીની માન પામે માતા,　　　લાડકડી. ૧૭
લખો ધધ્ધે ધજા ધર્મધારીરે;
ન ભણે તે તો બાળકી નઠારી.　　　લાડકડી. ૧૮
લખો નન્ને નામ નર નારીરે,
શીખી રાખીએ પાઠ સંભારી.　　　લાડકડી. ૧૯
લખો પપ્પે પાપ પુન્ય પ્રાણીરે;
ઘણી મેલી ઘાંચીની ઘાણી,　　　લાડકડી. ૨૦
લખો ફફ્ફે ફૂલ ફળ ફટિરે;
ઘણું બોલીએ નહિ તાણી ઘાંટો,　　　લાડકડી. ૨૧
લખો બબ્બે બાળા બોલ બાઇરે;
શીખો ચાહી ચાહી ચતુરાઇ,　　　લાડકડી. ૨૨
લખો ભભ્ભે ભાવી ભેદ ભારોરે;
અતિ કષ્ટ થકી કોઇને ઉગારો,　　　લાડકડી. ૨૩
લખો મમ્મે મગ માગ માળીરે;
ખોટી ટાપટીપ મૂકો ટાળી.　　　લાડકડી. ૨૪
લખો યય્યે યશ યોગ યોગીરે;
ભલા લોકો વિદ્યાના ભોગી,　　　લાડકડી. ૨૫
લખો રરે રાજા રાજ રાણીરે;
જે ન જૂઠું બોલે તે ડાહી જાણી,　　　લાડકડી. ૨૬
લખો લલ્લે લખોટી લાખ લેખાંરે;
બળે અંતરમાં હોય જે અદેખાં,　　　લાડકડી. ૨૭

* મતલબ કે નઠારની સોબત કરે તે સારા રહી શકે નહિ.

લખો વવ્વે વખાણુ વ્હાલ વાણીરે;
ભણો અંતરમાં ઉત્સાહ આણી,　　　લાડકડી. ૨૮
લખો શશ્શે શરીર શનિ શાંતિરે;
ભણે તેની ભાંગી જાય ભ્રાંતિ,　　　લાડકડી. ૨૯
લખો ષષ્ષે ભૂષણુ ષટ ભાષારે;
રાખો અંતરમાં અભિલાષા,　　　લાડકડી. ૩૦
લખો સસ્સે સુધર્મ સગો સાચોરે;
એથી ઉલટો કરે તે વાદ કાચો,　　　લાડકડી. ૩૧
લખો હહ્હે હજાર હાથ હાથીરે;
ઘણું લાજીએ લોકની લજ્જાથી,　　　લાડકડી. ૩૨
લખો ળળે નિશાળ કાળ કાળીરે;
શોભે દીકરી તો ડહાપણુવાળી,　　　લાડકડી. ૩૩
લખો ક્ષક્ષે ક્ષમા ક્ષત્રીરે;
વાંચો પ્રભુના ગુણની પત્રી,　　　લાડકડી. ૩૪
કહ્યો કક્કો કુમારીકાને કામેરે;
રૂડી રીતે તે દલપતરામે.　　　લાડકડી. ૩૫

ગરબી ૫ મી.

સાત વારની ગરબી.

" રઘુપતી રામ રૂદેમાં રહેજોરે "-એ રાગ.

સખી સાત વારનાં નામ સંભારોરે,
રીતે સુખમાં તે સારો.　　　સખી.-ટેક.
રવિવાર સો રૂડો ગણેછેરે, ભાવે પ્રભુની પ્રાર્થના ભણેછેરે,
પ્રભુ રીઝે તો પાપ હણે છે;　　　સખી. ૧
સોમવારેતો સમજણ લઇએરે,ભલુંભણતરભણવાનેજઇએરે
વાંચી અર્થ વિચારી લઇએ;　　　સખી. ૨
વાર મંગળ મંગળકારીરે, ન ભણે તે નાનકડી નઠારીરે,
બહુ વ્હેમમાં બુડે બિચારી;　　　સખી. ૩
બુધવારેતો બુદ્ધિ મળેછેરે, ભણવાથી તો ભ્રમણા ટળેછેરે,
બુદ્ધિ વગરનાં દેખી બળે છે;　　　સખી. ૪
ગુરૂવારે ગુરૂ જ્ઞાન આપેરે, સર્વે મનતણા સંશય કાપેરે,
જ્ઞાન પામીએ ગુરૂને પ્રતાપે;　　　સખી. ૫
શુક્રવારે શીખોસત્યવાણીરે, જૂઠુંકદિએનબોલીએજાણીરે,
જૂઠું બોલે તે તો પાપી પ્રાણી;　　　સખી. ૬
શનિવારે શરીર શોભાવોરે, શીખી સદ્ગુણ લાયકી લાવોરે,
રૂડો અવસર આવ્યો છે આવો;　　　સખી. ૭

સંતે વાર કહ્યા છે તે સારારે, નથી તેમાં કોઈ નઠારારે,
જશે નર્કે નિંદા કરનારા; સખી. ૮
શીખામણદીધીસમજૂનેકામેરે, સ્થિરથઇનેસુણોશુભઠામેરે
દીધી દિલ થકી દલપતરામે; સખી. ૯

ગરબી ૬ ઠી.

તિથિઓની ગરબી.

"સખી પડવેના પડીઆ પંથ, નાથજી નાવ્યારે."–
એ રાગ.

સખી પડવે તે પહેલો દિન, અંતરે આણોરે,
બધું ઇશ્વરને આધીન, જગત આ જાણોરે. ૧
સખી બીજે બીજી વાત, સાંભળો શાણીરે;
જો આ ઉપજાવ્યા જાત જાત, પ્રભુએ પ્રાણીરે, ૨
સખી ત્રીજે તું કર તોલ, તેનો તપાસીરે;
કેવો બળિયો તે સાચું બોલ, એ અવિનાશીરે, ? ૩
સખી ચોથે ચિત્ત વિચાર, તું કર તેનોરે;
કેવો મહિમા અપરમપાર, અકળિત એનોરે ? ૪
સખી પાંચમે પ્રભુનો પાડ, માનજો મનમાંરે;
જેણે ઝાઝાં બનાવ્યાં ઝાડ, વિધ વિધ વનમાંરે. ૫
સખી છઠે છોકરવાદ, છેકજ છાંડોરે;
પ્રભુના ગુણ આણી યાદ, મનમાં માંડોરે. ૬
સખી સાતમે સાચો સ્નેહ, પ્રભુપદ રાખોરે;
જેણે દીધો અમૂલ્ય આ દેહ, ભલપણ ભાખોરે ૭
સખી આઠમે કહું છું આમ, સાંભળો સાચુંરે;
ધન, માલ, ધરા ને ધામ, કામ છે કાચુંરે. ૮
સખી નોમે થવાનું નાશ, જગત આ જાણોરે;
એક ઇશ્વરનો વિશ્વાસ, અંતરે આણોરે. ૯
સખી દશમે દેશ વિદેશ, જન સૌ જે છે રે;
સગાં સર્વે સંબંધી વિશેષ, આપણાં એ છે રે. ૧૦
સખી અગિયારશે તો એમ, સમજીને સંપોરે;
કોઇનો દ્વેષ કરીએ કેમ ? ઉપજે અજંપો રે. ૧૧
સખી બારશે જે જે બોલ, બોલીએ બાઇરે;
તેનો પ્રથમ તપાસીએ તોલ, તેમાં ભલાઇ રે. ૧૨
સખી તેરશે તેનો તપાસ, કેમ ન કરીએરે ?
આપ્યો ઇશ્વરે બુદ્ધિ ઉજાસ, સાર સંઘરીએરે. ૧૩
સખી ચૌદશે ચતુરાં ચિત્ત, ચેતી વિચરજોરે;
જેમાં હોય તમારૂં હિત, કામ તે કરજોરે. ૧૪
સખી પૂનમે પુન્ય ને પાપ, ગાંઠે ગણાશેરે;
ઉર એમ સમજજો આપ, તો સુખ થાશેરે. ૧૫
આવે અંધારિયામાં અમાસ, માસને અંતેરે;
દલપત પ્રભુનો દાસ, વિનવે અત્યંતેરે. ૧૬

ગરબી ૭ મી.

બાર મહિનાની ગરબી.

"તજો તમે કેફ કરમ કરવું."—એ રાગ.

બોલો બાર માસ હવે બાઇ,
ગણો ગુણ ઇશ્વરના ગાઇ; બોલો૦—ટેક.
રે કારતકે વરસ નવું કહીએ,
રાજી રાજી અંતરમાં રહીએ,
ચિતે સારૂં સર્વે તણું ચહીએ; બોલો૦ ૧
રે માગશરે મનમાં તમે રાચો,
શિયાળાનો માસ બીજો સાચો,
કાયા ત્રુજાવામાં નથી કાચો; બોલો૦ ૨
રે પોષે પ્રભુને ભજો પ્રીતે,
વળી ચતુરાઇ ધરો ચિતે,
રહો સુખી સર્વે રૂડી રીતે; બોલો૦ ૩
રે માહે શીખ માની લેજો મનમાં,
જરૂર તમે જશ પામશો જનમાં
તથા સુખ ઉપજશે મનમાં; બોલો૦ ૪
ફાગણમાં ફુલ ફુલ્યાં ભાળો,
આવ્યો હવે આજથી ઉન્હાળો,
તપે તાપ છત્રી વડે ટાળો; બોલો૦ ૫
રે ચૈતરે ચેતો તમે ચિતે,
નમો પરમેશ્વરને નિત્યે,
કરો પરમારથ પણ પ્રીતે; બોલો૦ ૬
રે વૈશાખે વાવલિયા વાશે,
વળી ઝાઝી કેરીઓ વેડાશે,
વંટોળીયા વનમાં દેખાશે; બોલો૦ ૭
રે જેઠે તો જાંબુડીઓ પાકી,
દાડમ ને દ્રાખમાં શી બાકીરે,
તેને લોકો લે છે તાકી તાકી; બોલો૦ ૮

રે અષાડે તો ચોમાસું આવ્યું,
ગડુડાટે બ્રહ્માંડ ગરજાવ્યું,
બીછાનું લીલું ભોંય બીછાવ્યું; ઓલો૦ ૯
રે શ્રાવણ તો સૃષ્ટિ શોભાવે,
મેળામાં મન જવા લલચાવે,
ઘણા લોકો ગાડીઓ દોડાવે; ઓલો૦ ૧૦
ભાદરવો ભલી પેરે ગાજે,
છતે નવા છોડ ઘણા છાજે,
કર્યાં પ્રભુએ આપણે કાજે; ઓલો૦ ૧૧
આશોમાં દશરા દીવાળી,
ભલી ભલી સૌ કહે છે બાળી,
ગાઓ રૂડાં ગીત પાડો તાળી; ઓલો૦ ૧૨
બારે માસે વર્ષ થયું પૂરૂં,
એમાં નથી કાંઇએ અધૂરૂં,
બાસે સુખ દુખથી ભલું બુરૂં; ઓલો૦ ૧૩
ત્રીજે વર્ષે માસ અધિક આવે,
શાણા તેનું કારણ સમજાવે,
ભક્તિ ભલી દલપતને ભાવે. ઓલો૦ ૧૪

ગરબી ૮ મી.

જુઇના છોડની ગરબી.

"મારૂં સોનાનું છે બેડું રે, છેલ છબીલા છોગાળા"
એ રાગ.

સખી જો આ સુંદર શોભેરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી;
જોઇ લોકોનાં મન લોભેરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૧
છે દેખાતી તો છોટીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી;
ગુણ ગણતાં તો છે મોટીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૨
વડી વસ્તીમાં વખણાઇરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી;
છે બાળકી જેવી બાઇરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૩
આ જન કહે સાદી સારીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી;
કહિએ કોઇ દેવકુમારીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૪
વનિતાને લાગે વ્હાલીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી;
નથી દાડ જણુરતી દાલીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૫
નથી કહેતું કોઇ નઠારીરે, ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી;
નિરખી હરખે નરનારીરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૬
એવી પુત્રી જે જન પામેરે, ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી;
જગમાં તેનો જશ જામેરે, ફુલવાડીમાં જુઈ ફૂલી ૭
જુઇ ઠરજો સુખી સૌ ઠામેરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી;
દીધી આશિષ દલપતરામેરે, ફુલવાડીમાં જુઇ ફૂલી. ૮

ગરબી ૯ મી.

બાળકીઓને શિખામણ.

"સાંભળો સાહેલી,"—એ રાગ.

સુખે શીખો શીખામણ સારી, સુણો બાઇ બેનડિયો;
લેજો અંતરમાં ઉતારી, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૧
સજજો શરીરમાં સુઘડાઇ, સુણો બાઇ બેનડિયો;
તજજો ગફલત ગંદાઇ, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૨
રાખશો નહિ હઠનો હેવા, સુણો બાઇ બેનડિયો;
માત તાતની સજજો સેવા, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૩
જજો નહાનપણથીજ નિશાળે, સુણો બાઇ બેનડિયો;
તેથિ વધશે બુદ્ધિ વિશાળે, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૪
ભણતર ભણજો ભલિ ભાતે, સુણો બાઈ બેનડિયો;
જનમાં વખણાશો જાતે, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૫
નિત્ય નિત્ય તમે વાંચજો નીતિ, સુણો બાઇ બેનડિયો;
પ્રભુ ઉપર રાખજો પ્રીતિ, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૬
તેથી થશે કલ્યાણ તમારૂં, સુણો બાઇ બેનડિયો;
સંસારમાં સુખ લેશો સારૂં સુણો બાઇ બેનડિયો. ૭
પર લોકમાં પ્રભુને પ્રતાપે, સુણો બાઇ બેનડિયો;
ઉત્તમ પદ પામશો આપે, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૮
તમે લડશો નહિ લડાઇ, સુણો બાઇ બેનડિયો;
તેથી પામશો જગમાં વડાઇ, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૯
મન ગંભીર રાખજો મોટું, સુણો બાઇ બેનડિયો;
ખરે અભિમાન જાણજો ખોટું, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૧૦
વળિ વિનયનાં શીખજો વેણાં, સુણો બાઇ બેનડિયો;
મુખ કોઇને ન મારશો મેણાં, સુણો બાઇ બેનડિયો. ૧૧
સમજણ સમજૂને કામે, સુણો બાઇ બેનડિયો:
દિધિ દિલથી દલપતરામે, સુણો બાઈ બેનડિયો. ૧૨

ગરબી ૧૦ મી.

સારાં નરસાં સંતાનો વિષે.

" આ તનરંગ પતંગ સરીખો જાતાં વાર
ન લાગેજી. "—એ રાગ.

વિશ્વ તણી છે વિચિત્ર રચના, કળિ ન શકે કવિ કોઇજી;
અવલોકન કરતાં તો અચરજ, જરૂર ઉપજે જોઇજી. ૧
સુપાત્રનાં સંતાન સુપાત્રો, દુનિયામાં મેં દીઠાંજી;
કોમળ કેળે નીપજે કેળાં, મહા મનોહર મીઠાંજી. ૨
કડવા લીંબડાનાં હોય કડવાં, ફળ એમાં શું કહેવુંજી ?
એથી ઉલટું પણ નિપજે છે, હૃદયે સમજી રહેવુંજી ૩
કુપાત્રની કાયાથી ઉપજે, સુપાત્ર પણ સંતાનોજી;
ઉદાહરણ એનાં આપું છું, મનાય તો તે માનોજી. ૪
ગુલાબનો છે છોડ સકંટક, ફુલ મૃદુલ* કેમ ફૂલ્યાંજી ?
જાણું છું જે જન્મજ ધરતાં, ભોળપણાથી ભૂલ્યાંજી ૫
સુપાત્રનાં સંતાન કુપાત્રો, કવિજન કહિ દેખાડેજી;
દ્રાખ ખજૂર તણો સુત દારૂ, જનની બુદ્ધિ બગાડેજી;૬
ખારા જળની માછલડી થઇ, મુક્તાફળની માતાજી;
જોતા જેની કાંઇ ન કિંમત, પુત્ર થયા પ્રખ્યાતજી. ૭
વડાઇ પામ્યો છે વડલો પણ, તેને ઉપજ્યા ટેટાજી;
કહો સખી તે કેમ થયા નહિ, બાપ બરાબર બેટાજી. ૮
એક બાપનાં બે સંતાનો, એક નરસું એક સારૂંજી;
સ્નેહ સહિત તું સાંભળ સજની, તે હું હવે ઉચ્ચારૂંજી ૯
દીપકથી ઉપજેલાં દીસે, કાજળ ને અજવાળુંજી;
એક ઘરનું અંધારૂં ટાળે, એક કરે ઘર કાળુંજી. ૧૦
એરંડે એરંડી ઉપજે, કેરડે ઉપજે કેરાંજી;
હલકી જાત તણાં એમ હલકાં, ઘેરઘેર હોય ઘરેણાંજી.૧૧
આંબાને લાયક ફળ ઉત્તમ, કેરી જેવાં કહીએજી;
પણ ઇશ્વર ઇચ્છાએ ઉપજે, સમજીને તે સહીએજી. ૧૨
સુધારવામાં કસુર ન કરવી, પોતાનાં સંતાનોજી;
તેમ કરતાં જો સુધરે નહિ, તો ઇશ્વર ઇચ્છા માનોજી.૧૩
કાંટા તનમાં કરવા ધારત, તો તે કરત કદાપીજી;
પાડ ગણો પ્રભુનો જે એણે, ઉત્તમ કાયા આપીજી. ૧૪
ઠીક એના અંતરમાં ઠારેયું, તેમ રચ્યુ તે ઠામેજી;
એમ સમજી ઉચાટ મટાડયા, દિલથી દલપતરામેજી. ૧૫

* મૃદુલ=કોમળ,

ગરબી ૧૧ મી.

કાતર, ગજ, અને સોયની ગરબી.

" ધન્ય અંબે માત, વસિયાં ડુંગર માંયરે જાયગા
જોઇને. "—એ રાગ.

સુણ દરજીડા, કાતર ગજ ને સોય તણા ગુણ હું કહું,
અચરજ ઉપજે, જોઇ જગતની રીત હૃદે સમજી રહું.ટેક.
તે ત્રણ રહે છે ઘેર તારે, પણ જુદા સ્વભાવ સદાધારે,
તને ટેવ પડી જનમ્યાં જ્યારે; સુણ દરજીડા૦ ૧
કાતર કેવી ભૂંડી ભાળી, તે પેટ વિષે રાખે પાળી,
સાજાં ભાગ્યાં કરવાવાળી; સુણ દરજીડા૦ ૨
જે સૂત્ર તણાં તંતુ ઠરશે, સજી સંપ સદા સ્થિર થઇ ઠરશે,
કાતર તેને જૂદા કરશે; સુણ દરજીડા૦ ૩
હવે ગજના ગુણ કહું છું જે છે, બદસલાહ કાતરને દે છે,
પછિ પોતે તો અળગો રહે છે; સુણ દરજીડા૦ ૪
આ જગમાં જેના ગુણ એવા, કહીએ તેને કપટી કેવા ?
એ તો લબાડ લેખે ગણિ લેવા; સુણ દરજીડા૦ ૫
એણે જગથી ઉલટું નામ ધાર્યું, માટે જગથી ઉલટું કામ કર્યું
એને લાયક એ ઠીક કર્યું; સુણ દરજીડા૦ ૬
જગમાં જે જેવા ગુણ ધરશે, તેવું લોક વિષે લાયક ઠરશે,
સજ્જન તો દુર્ગુણથી ડરશે; સુણ દરજીડા૦ ૭
એવા જનને ઓળખી લઇએ, તેને દિલની વાત નહી દઇએ
દઇએ તો અતિ દુખિયાં થઇએ. સુણ દરજીડા૦ ૮
એવાને કોઇ અગી આપે, તો કપટ કરી તરતજ કાપે,
માટે અર્થ સરે અળગાં થાપે; સુણ દરજીડા૦ ૯
જો સોય બિચારી સારી છે, તુટયાં સાજાં કરનારી છે,
ગુણવંતી નામે નારી છે, સુણ દરજીડા૦ ૧૦
તેની છે પણ ગુણ દેવાને, સમજાવે સંપી રેહેવાને,
આકારજ દેવો એવાને; સુણ દરજીડા૦ ૧૧
કુળ એકજ કાતર સોય તણું. પણ કામ જુદું કરનારી ગણું,
ગુણ+વિનાની એક ગુણાળી ગણું; સુણ દરજીડા૦ ૧૨
તે પણ અંતરમાં અભિલાખી, ઇશ્વિર ઉપર સોય ધરીરાખી
ગજ કાતરને નીચાં નાખી; સુણ દરજીડા૦ ૧૩
અણસમજુ જન વિશ્વાસ કરે, સમજુ તો દિલમાંસમજીડરે.
નિજ અર્થ સરે અળગાંજ વરે: સુણ દરજીડા૦ ૧૪

* ગુણ=દોરા. + દરજી સાયને પાઘડીમાં ખોસે છે.

એમ કર્તારે ઉપયોગી કર્યાં, તે થકી નકામાં તે ન ઠર્યાં,
દલપતરામે દિલમાંહિ ધર્યાં; સુણુ દરજીડા૦ ૧૫

ગરબી ૧૨ મી.
સારા નરસા જન્મ વિષે.

"મા પાવા તે ગઢથી ઊતર્યાં, મહાકાળીરે,"–એ રાગ.

જન ભલા ભૂતળમાંય, ધન્ય જનમ ધરિયા !
જે જુલમી જનો જણાય, એ શિદ અવતરિયા ? ૧
જેણે કીધાં રૂડાં કામ ધન્ય જનમ ધરિયા !
ન રહ્યું જો નિશ્ચળ નામ, એ શિદ અવતરિયા ? ૨
જેણે સેવ્યા મા ને બાપ, ધન્ય જનમ ધરિયા।
જેણે સોના લીધા શાપ, એ શિદ અવતરિયા ? ૩
જે પાળ્યા માણુસ પાંચ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
જેણે લોભે લીધી લાંચ, એ શિદ અવતરિયા ? ૪
જેણે ધરી ધરમની રીત, ધન્ય જનમ ધરિયા !
જેની પાપ ઉપર બહુ પ્રીત, એ શિદ અવતરિયા? ૫
જેણે સૌને કીધાં સુખ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
દુખિયાને દીધાં દુઃખ, એ શિદ અરતરિયા ? ૬
જેણે દીધો સદૈવ સુબોધ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
જેણે કર્યો ગરિબપરકોપ, એ શિદ અવતરિયા ? ૭
જેનાં વિધવિધ થાય વખાણુ, ધન્ય જનમ ધરિયા!
જેણે પરના લીધા પ્રાણુ, એ શિદ અવતરિયા ? ૮
જેણે દયાથી દીધાં દાન, ધન્ય જનમ ધરિયા !
જે નિર્લજ ને નાદાન, એ શિદ અવતરિયા ? ૯
જે પ્રજા તણુા પ્રતિપાળ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
જે ચોર થયા ચંડાળ એ શિદ અવતરિયા ? ૧૦
સતવાદી શાણુા શેઠ, ધન્ય જનમ ધરિંયા !
જેણે પાપે ભરિયાં પેટ, એ શિદ અવતરિયા ? ૧૧
જેની તનમન સારી ટેવ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
ન ભજ્યા દલપતના દેવ, એ શિદ અવતારયા ? ૧૨

ગરબી ૧૩ મી.
કપાસના છોડની ગરબી.

"સૈયર શું કરૂંરે, મારે નંદકુંવરશું નેહ,"—એ રાગ.

છોટો છોડ છેરે, કહીએ જેનું નામ કપાસ;
કામ કેવું કરેરે, તેનો કરીએ આજ તપાસ. ૧
ફળ તેનાં જુઓરે, કાલાં ધોલાં તે કહેવાય;
પણુ પરમારથીરે, દુનિયામાં કેવાં દેખાય ! ૨
પોતે પેટમાંરે, નિશ્ચે રાખે છે નરમાશ;
મન મેલું નહીરે, અંતરમાં અતિશે ઉજળાશ. ૩
કોઇ પ્રકારનોરે, કાયામાં નહિ કાંટો લેશ;
સારી સો થકીરે, દીસે કીર્તિ દેશ વિદેશ. ૪
સંકટ બહુ સહીરે, લોકની રાખે છે તે લાજ;
તોપણુ તે કદીરે, પોતે રાખે નહિ પતરાજ. ૫
મોટાઇ નવ મળેરે, છોટો થઇને રહે છે છેક;
જોડ જડે નહીરે, એના જેવી જાતજ એક. ૬
વૃક્ષ બીજાં વડાંરે, ઊંચાં વધિયાં જેનાં અંગ;
પર ઉપકારમાંરે, રાખે કોઇ ન એવો રંગ. ૭
વસ્ત્રરૂપે થઇ રે, કેવી ઢાંકે જનની કાય !
કાગળ રૂપ થઇરે, જનના સંદેશા લઇ જાય. ૮
પાનાં પોથીઓરે; ગુરૂ થઇ આપે જનને જ્ઞાન,
દોરી દોરડાંરે, પાશે તરસ્યાંને જળપાન. ૯
કાયા ધરી કરેરે, એવાં ઉત્તમ કામ અનેક;
ગુણુ તો ઘણુારે, એકથી ચડિયાતો છે એક. ૧૦
મોટા માનીએરે, જેના ગુણુ મોટા જગમાંહી;
ક્રોડ વડીપડયોરે, એ તો અલ્પજ ગણુાય આંહી. ૧૧
તનુધર ધન્ય ! છેરે, જેનો અતિ જગમાં ઉપયોગ;
ધર્મ રૂડો ધરેરે, આપે સો જનને ઉદ્યોગ. ૧૨
નિયમો નીતિનારે, જગમાં જેહ વડે સચવાય;
શોભા સર્વનીરે, દુનિયામાં જેથી દેખાય. ૧૩
ગુચ્છ ગુલાબનારે, મનમાં લાવે વ્યર્થ ગુમાન;
જો આ જગતમાંરે, શોભે કોણુ કપાસ સમાન ! ૧૪
બીજા બધા વિનારે, બહુ દિન ચલાવતાં સચવાય;
પણુ જેના વિનારે; રજની દિન પણુ નવ રહેવાય. ૧૫
સઢ રૂપે થઇરે, સાગરમાં સંચારે વહાણુ;
કેટલાં હું કહુંરે, એના કૃત્યનાં વિવિધ વખાણુ ! ૧૬
જનની જગતમાંરે, કરશે એવાં ઉત્તમ કામ;
તેને તો સદારે, દેશે આશિષ દલપતરામ. ૧૭

ગરબી ૧૪ મી.

પરોપકારી વાદળી વિષે.

"નેગળો રહે વરણાગિયા,"—એ રાગ.

હાંરે આવ વહાલી વિવેક વાદળી, હાંરે તુંતો મર્મના
મંત્રની માદળીજીરે. વહાલી૦ ટેક.

હાંરે મુડી સાંચે તું તો આઠ માસમાં;
હાંરે એ તો છાની રાખે છે આકાશમાંજીરે, વહાલી.૧
હાંરે વેળા વાવરવાની એક આવશે;
હાંરે એવું ડહાપણ તું દીલમાં લાવશેજીરે, વહાલી. ૨
હાંરે વેળા આવે એવી જે વારમાં;
હાંરે દીલ રાખે ઉદાર માસ ચારમાંજીરે, વહાલી. ૩
હાંરે એક દહાડે એકદમ નથી આપતી;
હાંરે રહે આપવાનો અનુમાન માપતીજીરે, વહાલી. ૪
હાંરે કરકસર એવી તું ક્યાં ભણી !
હાંરે ગુણવંતી તે ગુણથી તને ગણીજીરે, વહાલી.૫
હાંરે તારા જેવા પ્રધાન જોઇએ રાયને;
હાંરે જોઇએ એવી અર્ધાંગના બધાયનેજીરે.વહાલી. ૬
હાંરે નથી સૂમની સમાન દાટી રાખતી;
હાંરે કાંઇ નકામું નથી કાઢી નાખતીજીરે, વહાલી. ૭
હાંરે આપતાં તું અભિમાન નથી આણતી;
હાંરે જોઇ તને નમ્રતાનો ગુણ જાણતીજીરે, વહાલી.૮
હાંરે મુડી સત્ય માર્ગે તેં મેળવી;
હાંરે કહિએ કેવી રીતે કેળવીજીરે ? વહાલી. ૯
હાંરે શીખે તારી શીખામણ સુંદરી;
હાંરે તે તો હોંશિયાર ને ગણાય હુન્નરી રે. વહાલી.૧૦
હાંરે ધન્ય ! ધન્ય ! તારી ચતુરાઇને !
હાંરે ભલે પામી પ્રસિદ્ધ વડાઇને જીરે ! વહાલી. ૧૧
હાંરે જળ સાચવ્યાની રીત તારી જોઇને;
હાંરે મળે સારી શીખામણ કોઇનેજીરે, વહાલી. ૧૨
હાંરે વારે વારે વખાણું તારા કામને;
હાંરે દીલ ભાવી તું દલપતરામને જીરે, વહાલી.૧૩

ગરબી ૧૫ મી.

પરોપકારી આઇ રૂપી વાદળીની ગરબી.

" શીવજી શેરિયારે, "—એ રાગ.

દયાથી દે છે જીવનદાન, વહાલી વાદળીરે;
કર્યું તેં નિજી જીવન કુરબાન, વહાલી વાદળીરે. ૧
ભલે તું પામી ઉંચો અધિકાર, વહાલી વાદળીરે;
અખિલ જગપર તારો ઉપકાર, વહાલી વાદળીરે. ૨
થઇ તું સૌની માત સમાન, વહાલી વાદળીરે;
કરાવે તું સૌને પમપાન, વહાલી વાદળીરે. ૩
જગતમાં જો તુજ તન ન જણાય, વહાલી વાદળીરે;
અખિલ જગ આકુળ વ્યાકુળ થાય વહાલી વાદળીરે.૪
શશી સૂરજ તુજથી શરમાય, વહાલી વાદળીરે;
માટે તુજ ઓથે સંતાય વહાલી વાદળીરે. ૫
દીઠા તુજ પાસેથી લેઇ દાન, વહાલી વાદળીરે;
કરે કોઇ દાન મેળવવા માન, વહાલી વાદળીરે. ૬
કદી તુજ પાસેથી ન પમાય, વહાલી વાદળીરે;
સરોવર સારતા પણ સૂકાય વહાલી વાદળીરે. ૭
વને છે વનસ્પતિનો વાસ વહાલી વાદળીરે;
જીવન તે જાચે તારી પાસ, વહાલી વાદળીરે. ૮
તપી પર્વત પામે પરિતાપ વહાલી વાદળીરે;
દરૂં તેને તું શીતળ આપ, વહાલી વાદળીઓ. ૯
કરૂં જ્યાં દૃષ્ટિ ત્યાં તુજ કામ, વહાલી વાદળીરે;
નથી તેં રાખ્યો ઠાલો ઠામ, વહાલી વાદળીરે. ૧૦
કહું તે ધન્ય ! જગત કરનાર ! વહાલી વાદળીરે;
ભલે આપ્યો તુજને અવતાર, વહાલી વાદળીરે; ૧૧
દીસે જે અનેકનો આધાર વહાલી વાદળીરે;
સદા તે જીવો જન સરદાર ! વહાલી વાદળીરે; ૧૨
દીસે નહાની પણ મોટું દીલ, વહાલી વાદળીરે;
સમાયું તેમાં ઘણું સલીલ*, વહાલી વાદળીરે. ૧૩
સદા નિશ્ચળ રહેજો તુજ નામ, વહાલી વાદળીરે
દિલે એમ ઇચ્છે દલપતરામ, વહાલી વાદળીરે. ૧૪

---

* સલીલ=પાણી.

ગરબી ૧૬ મી.

વિવેકી વડવાઇ વિશે.

"હરિ દૂધ પિયે, તે મને જાવા દ્યો." — એ રાગ.

તું વડી વિવેકી વડવાઇ, ગુણ કહું છું તારા હું ગાઇ;
તું સજ્જનને પણ શીખામણદેનાર;તું વડીવિવેકીવડવાઇ.૧
તેં ઉત્તમ કુળ અવતાર ધર્યો,તેં સદગુણથી ભવ સફળકર્યો
તું શાણી છે, એમ સૌ જાણે સંસાર, તું વડી વિવેકી. ૨
પૃથવીપર સાસરીયું પામી, જ્યાં મૂળ ઉંડાં કરીને જામી;
વળિ વિશ્વપતિએ વિસ્તાર્યો વિસ્તાર, તું વડી વિવેકી. ૩
તારા વૃદ્ધપિતાને દુઃખ પડિયું,મૂળ ઉંડું હતું તે ઉખડીયું
ત્યારે તેં તેને આપ્યો સારો આધાર, તું વડી વિવેકી.૪
તેં નામ પિતાનું અમર કર્યું, અમૃત તુજ પાસ અખંડ ભર્યું;
તું કુળમાં ખામી લાવી નહીં લગાર, તું વડી વિવેકી. ૫
આશ્રય પશુ પક્ષીને આપ્યો,જાણે થંભ ધરમનો તેં થાપ્યો;
તેં ચિત્તમાં ચોખો એજ ધર્યો વિચાર, તું વડી વિવેકી. ૬
સાસરિયું પણ તેં શોભાવ્યું,આશ્રય પામ્યું જે કોઇ આવ્યું
તને ભાળી જગમાં ભલાઇનો ભંડાર, તું વડી વિવેકી. ૭
કદી કાંટો કોઇને નવ માર્યો, તપતો આવ્યો તેને ઠાર્યો
હરઘડીએ આપું સાખાશી હજાર, તું વડી વિવેકી. ૮
તેં નમ્રપણું ધરથી રાખ્યું, તેં ઉદ્ધતપણું કાઢી નાંખ્યું;
તેથી ઉત્તમ આવો તું પામી અધિકાર, તું વડી વિવેકી.૯
તને જગમાં સૌ જન જાણે છે, વિદ્વાન વિશેષ વખાણેછે
તને સારી ગણશે સૃષ્ટિ સરજનહાર, તું વડી વિવેકી. ૧૦
તને જો કોઇએ કષ્ટી દીધી, તેં પંડ અખંડ ક્ષમા કીધી;
તેં દુખ નહિ ધરતાંદિલ રાખ્યું ઉદાર તું વડી વિવેકી.૧૧
સૌ સજ્જન તુજ ગુણજાણેછે, વળીવિવિધ પ્રકારવખાણેછે
ગુણવંતી તારા ગુણ શું ગણે ગમાર, તું વડી વિવેકી. ૧૨
છે કંઇક કપૂત ઘણા એવા, નથી સજતા માતપિતા સેવા,
વળી નામ પિતાનું બોળે જળ મોઝાર, તું વડી વિવેકી.૧૩
તુ સ્થિર ઠરજે બહુ આ ઠામે, દીધી આશિષ દલપતરામે;
તારો અધિકભરોછે અમઉપર આભાર, તુંવડી વિવેકી. ૧૪

ગરબી ૧૭ મી.

શેલડીની ગરબી.

"કર પ્રભુ સંગાથે દૃઢ પ્રીતડીરે," — એ રાગ.

સુણ શેલડી તું શાણી ઘણીરે,
કરેછે તું ગુપત ઉપકાર, ઉપકારી તું સાચી *શેલડીરે;

નથી ફુલ કરીને ફુલતીરે;
તારા ચિત્તના ચોખા વિચાર; ઉપકારી૦ ૧

નથી દુનિયાને ફળ દેખાડતીરે;
ઊંચા લટકાવી આકાશ. ઉપકારી૦

તારાં ફળ ગોળ, સાકર, ખાંડ છે રે;
પણ દેખે ન કોઇ તુજ પાસ. ઉપકારી૦ ૨

દાન આપી કહી દેખાડવુંરે;
તે તો કીર્તિ દાન કહેવાય. ઉપકારી૦

પ્રભુ પ્રીતે જરૂર દાન જે કરેરે;
તે તો કોઇથી ન જાણ્યું જાય. ઉપકારી૦ ૩

ફુલ કરીને જે ફળ દાન દેરે;
ઠળિયા છોતરાં તે માંહી. ઉપકારી૦

તારી પેઠે ગુપત દાન જે કરેરે;
તેમાં કસ્તર ન મળે કાંઇ. ઉપકારી૦ ૪

નથી ઘુંમ મોટાઇ દેખાડતીરે;
દીસે દુર્બળ તારો દેહ. ઉપકારી૦

નથી કાંટા કાયામાં રાખતીરે;
તેથી પામી તું સૌનો સ્નેહ. ઉપકારી૦ ૫

મોટા મોટા તરૂમાં નથી મ્હાલતીરે;
સદા વસી એરંડા સાથ ઉપકારી૦

પણ નીચો સ્વભાવ લીધો નમીરે;
એમ હેઠું રાખ્યું તેં હાથ. ઉપકારી૦ ૬

ક્યાંથી પામી સરસપણું પંડમાંરે;
જોતાં અચરજ જેવું જણાય. ઉપકારી૦

કેરી કેળાં આદિક ફળ જે કહુંરે;
તારા ફળની તુલ્ય ન ગણાય. ઉપકારી૦ ૭

મળી સૌની વધારે મિષ્ટતારે;
એનું એવું મેળાપી અંગ. ઉપકારી૦

જીવ મેળવી લે જ્યાં જાય ત્યાંરે;
સૌને સારો લાગે તારો સંગ. ઉપકારી૦ ૮

---

* શાણા જેવી.

કોઇ ગરીબ ગુપ્ત દાન તો કરેરે;
કરે મોટા તો પામવા માન. ઉપકારી૦
જેમ વરસાદ જળનું દાન દેરે;
ગાજે ઉંચે ચઢી આસમાન. ઉપકારી૦ ૯
જે કોઇ જગત વિશે જન્મ પામીનેરે;
કરે પરઉપકારી કામ. ઉપકારી૦
એવા એવાને અંતઃકરણથીરે;
દે છે આશીષ દલપતરામ. ઉપકારી૦ ૧૦

ગરબી ૧૮ મી.

કેળ વિશે.

"હું વારી જાઉં ઊભાં રહોને અલબેલી."—એ રાગ.

રસીલી કેળ રૂડી તું તો ઠકરાણી;
હું વારી જાઉં વાણીએ શું કહું વખાણી. રસીલી૦ટેક
ઓરડી ને ચોરડી તો ઠામ ઠામ દીસે;
હાંરે જેને કાંટે વિંધાય બહુ પ્રાણી. રસીલી૦ ૧
લીમડીને કોણ બાગ લાયક ગણે છે;
હાંરે જેની કડવી જાત કહેવાણી. રસીલી ૨
વરખડીને કોણ બાગમાં વાવે;
હાંરે તારા જેવી જરૂરની જાણી. રસીલી ૩
જાયવેલ તો બહુ ફુલડે ફુલે;
હાંરે પણ ભૂખ્યાંને પાય નહી પાણી. રસીલી ૪
કાળજું પણ બહુ કોમળ તારૂં;
હાંરે તારી એજ ઉંચી જાતની એધાણી.રસીલી૦ ૫
નિર્મળ નૈતમ નાજુક નારી;
હાંરે તારી પંડિતોએ ઉપમા પરમાણી. રસીલી૦ ૬
જગ સરજનારે તુજને સરજી;
હાંરે એતો અતીશે ડહાપણ આણી. રસીલી ૭
મીઠાં મીઠાં ફળ દેનારી;
હાંરે તું તો માનવીઓ મધ્યે મનાણી. રસીલી. ૮
ફુલ્યા વિના તું તો ફળ દે છે;
હારે તું તો એવી ઉદાર ઘડાણી. રસીલી૦ ૯
ફુલી ફુલીને જે દાન દેછે;
હાંરે તેનું ધર્મ કરમ ધુળધાણી. રસીલી ૧૦
ફુલે અધિક પણ ફળ નવ આપે;
હાંરે તેની ફોગટ જાત ફુલાણી. રસીલી૦ ૧૧
દલપતરામ કહે ગુણ દેખી;
હાંરે તારી લાયકી લેખમાં લખાણી. રસીલી૦ ૧૨

ગરબી ૧૯ મી.

આરશીની ગરબી.

"કર પ્રભુ સંગાથે દઢ પ્રીતડીરે."—એ રાગ.

અરે આરશી મેં તને ઓળખીરે,
તુંતો શુભ ગુણવંતી ગણાય, સત્યવાદી તુંસાચીઆરશીરે.
તારા આગળ આવી જે ઉભું રહેરે;
જેવું હોય તે તેવું જણાય. સત્ય૦ ૧
તું તો ગુણ દોષ હોય તે દેખાડતીરે;
જેવી સાચે સાચી કહે વાત. સત્ય૦
ભલે હોય તે પોતાનું કે પારકુંરે;
તારે પંડે નહિ પક્ષપાત. સત્ય૦ ૨
હોય રાંક કે રાજા ભલે રત્નાકરે;
કોઇની શરમાવી ન શરમાય. સત્ય૦
બીક દેખાડતાં તું બીહે નહીરે;
લાંચ આપવાથી ન લલચાય. સત્ય૦ ૩
રાગ દ્વેષ તું લેશ નથી રાખતીરે,
માટે રાખે હદે કોણ રોષ. સત્ય૦
તું તો નકટાને નકટું કહેરે,
જાણે તે પણ પોતાનો દોષ. સત્ય૦ ૪
પુઠ પાછળ તું બડબડતી નથીરે;
સાચે સાચું કહે મુખોમુખ. સત્ય૦
તારૂં દીલ સ્વચ્છ દેખતાં દેખાય છેરે;
તેથી દિલમાં ન ધરે કોઇ દુઃખ. સત્ય૦ ૫
તારી આગળ આવીને જે ઉભું રહેરે;
સાચું તેજ તું કહેનાર. સત્ય૦
નથી બીજા વિષે તું કંઇ બોલતીરે;
એવો નિયમ ધર્યો તેં નિર્ધાર. સત્ય૦ ૬
તારી સત્યતાને સૌ ચહાય છેરે;
હોંશે હોંશે ઝાલે તને હાથ. સત્ય૦
નાનાં મોટાં અને રાંક રાયનેરે;
સૌને ગમે છે તારો સાથ. સત્ય૦ ૭
તારા સત્ય ઉપર કોપ જે કરેરે;
તેને લોક કરે ધિક્કાર. સત્ય૦
તેને મોટો મુરખ ગણે માનવીરે;
પક્ષ તારો તાણે નરનાર. સત્ય૦ ૮

વાંક તેનો ગણાય આ વિશ્વમાંરે;
કોઇ તારો વદે નહિ વાંક. સત્ય૦

તું તો સાચી ઠરી સંસારમાંરે;
એ તો અચળ ખરેખરો આંક. સત્ય૦ ૯

શુદ્ધ બુદ્ધિથી સાચું જે કહેરે;
રાખી નિર્મળ મન તુજ તુલ્ય. સત્ય૦

તેને રીઝે તેનો કર્તા ધણીરે,
એવો ગુણ સત્યતાનો અમૂલ્ય. સત્ય૦ ૧૦

કવિ કોવિદ વિચારીને કહેરે;
તારી સત્યતાને શાબાશ; સત્ય૦

કૃપા કરે કૃપાળુ નાથજીરે;
આપે ગુણ એવો અવિનાશ. સત્ય૦ ૧૧

વારે વારે પ્રભુજીને વિનવીરે;
વળી પ્રેમે કરીને પ્રણામ. સત્ય૦

તારી તુલ્ય સદ્ગુણ સત્યતા તણીરે;
માગે દિન દિન દલપતરામ. સત્ય૦ ૧૨

ગરબી ૨૦ મી.

નઠારા ગીત ન ગાવા વિષે.

"મારૂં સોનાનું છે બેડુંરે, છેલછબીલા છોગાળા,"

જેનિ અંદર અર્થ નઠારોરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
સુણિ સુણિને સત્ય વિચારોરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;૧

જેમાં નહિ નીતિનો સ્વાદરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
બાઇઓ તેતો બકવાદરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૨

શિદ મૂખ દુખવીએ ઠાલુંરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
વિપરીત મતિને તે વહાલુંરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ.૩

એવાં શીખવે ગીત સુતાનેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
ધિક! તેવાં માતપિતાનેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૪

સારા જન તો શરમાયરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
એતો સુણતાં ઉઠી જાયરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૫

એતો માત પિતાનો વાંકરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
એ તો જાણો આડો આંકરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ.૬

જો સૌનું સારૂં ધારોરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
નવ રાખો ચાલ નઠારોરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ.૭

જેમાં હોય ઇશ્વરનું નામરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ.
પણ અનીતિ ઠામો ઠામરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ ૮

એથિ ઉપજે અસર નઠારીરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
ચિત ધરજો ચતુર વિચારીરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ.૯

નીતથી ઉલટું જેહરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
ઇશ્વરને ન ગમે એહરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૧૦

સુધરે નહિ અંત:કરણરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
આવે નહિ સદ્આચરણરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ.૧૧

કહો તે ગાઇએ શે કામરે? ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ;
દાખે છે દલપતરામરે, ગીત નઠારાં નવ ગાઇએ. ૧૨

ગરબી ૨૧ મી.

મીઠા બોલી મેના વિષે.

"મોહનરે મોહી તારે લટકે,"—એ રાગ.

મેનારે મીઠી તારી વાણી,
મીઠી તારી વાણી, માનવીએ પ્રમાણી. ટેક.

જાત તારી જોતાં જનથી છે જૂદી,
પણ તું પામી મોટું માન; મીઠી૦

હોય પક્કા પુરા પંડિત તે પણ,
કહેણ ધરે તારાં કાન. મીઠી૦ ૧

ભાગ્ય ભલું તેથી તું થઇ ભણેલી,
નહિ તો તું રખડત રાન; મીઠી૦

વણ ભણેલી ઘણી વનમાં વસેછે,
કોઇ ન ગણે ગુણવાન; મીઠી૦ ૨

ભણતરમાં ભલો લાભ મેં ભાળ્યો,
આ જોઇ તુજ અધિકાર; મીઠી૦

શોભિતું પિંજર વસવાને સોંપ્યું,
ઉત્તમ આપે આહાર; મીઠી૦ ૩

ચાકરી તારી કરે જન ચાકર,
પાણી લાવી તને પાય; મીઠી૦

એવડો માલ છે તુજમાં શો મોટો,
કામ તો કાંઇ ન થાય; મીઠી૦ ૪

મધુર ભાષણ કરવા શીખી મુખથી,
એ ગુણ તુજમાં છે એક; મીઠી૦

સૌ સાથે સ્નેહ તેથી થાય તારે,
આપે છે માન અનેક; મીઠી૦ ૫

પૂરાં વખાણ આ પૂરમાં તું પામી,
હૈડાં તેં સૌનાં હરેલ; મીઠી૦

વસ્તી બધીને તેં વશ કરી લીધી,
કામણ જેમ કરેલ; મીઠી૦ ૬
દેશ વિદેશમાં વાત વંચાઇ,
ગુણ ગણાયા ગામો ગામ; મીઠી૦
તન તું તજીશ તોપણ અહિં તારૂં,
નહિ વિસારે કોઇ નામ; મીઠી૦ ૭
સદ્‌ગુણ પામીને કુળ તેં શોભાવ્યું,
જન વખાણે તારી જાત; મીઠી૦
ધન્ય તારો અવતાર ધરામાં,
ધન્ય તારાં માત તાત; મીઠી૦ ૮
રૂપ તારૂં અતિશે નથી રૂડું,
નથિ તેં સજ્યા શણગાર; મીઠી૦
પણ તેં પૂરો સૌને મોહ પમાડયો,
અચરજ એ તો અપાર. મીઠી૦ ૯
નાના મોટા જન નેહે નિહાળે,
શો એવો તુજમાં છે સાર; મીઠી૦
દિલગીરી હોય તેની દિલગીરી છૂટે,
ઉચરે જયાં તું ઉચ્ચાર; મીઠી૦ ૧૦
બ્હેન બરાબર જન તને જાણે,
મન હરખે જોઈ મુખ; મીઠી૦
હાકેમ પણ તને હેતે બોલાવે,
સાંભળી સ્વર પામે સુખ; મીઠી૦ ૧૧
બાઇ ભલો જેણે તુજને ભણાવી,
આપ્યો ઉત્તમ ગુણ આમ; મીઠી૦
અંતર શુદ્ધથી આશિષ તુજને,
દે નિત્ય દલપતરામ. મીઠી૦ ૧૨

ગરબી ૨૨ મી.

હાથિણીની ગરબી.

"વાંસલડી વેરણ થઇ લાગી તું વ્રજની નારને." એ રાગ

હો હાથીણી, જાણી મેં તુજને તું ઉત્તમ જાતની;
ગુણ શુભ કુળની, વળી વિશેષે વિગતકહું તે વાતની. ટેક
તું સીધે પંથ સિધાવે છે, કુતરીઓ ભસવા આવે છે;
પણ તું મનમાં કયાં લાવે છે? હો હાથીણી૦ ૧
તે બહુ ભશિ ભશિને થાકે છે, તું સામો ઉત્તર કયાંદેછે
ધન્ય! ધન્ય! તને લોકો કહે છે; હો હાથીણી૦ ૨
બળ ટો બહુ તનમાં તારેછે, તને માવત અંકુશ મારેછે
તું સહન કરી વીસારે છે; હો હાથીણી૦ ૩
ભલિ છે તારી ગંભીરાઇ, તું બકવા નથી કરતી બાઇ,
તારી કીર્તિ કવિ લોકે ગાઇ; હો હાથીણી૦ ૪
તું નિશાળમાં નથી પાઠ ભણી, પણ નિતિછેતુજમાંહીઘણી
તું પુત્રી જાત સજાત તણી; હો હાથીણી૦ ૫
તારા ગવાય ગુણ ગામે ગામે, તું સુખી રહેજે ઠામેઠામે,
દિધિ એ આશીષ દલપતરામે; હો હાથીણી૦ ૬

ગરબી ૨૩ મી.

નેતરની નમ્રતા વિશે.

"સારૂં સારૂંરે સૂરત શેહેર, મુંબાઇ અલબેલી."–એ રાગ

તારા નમ્રપણાને ધન્ય! નેતર નમનારી;
રૂડું માણસ ઇચ્ચે મન, તે ચલગત તારી!—ટેક.
વહેતિ નદીના નીર વચ્ચે તું, તન નથિ ધરતી ત્રાસ.
પણ પાણીના પૂર તણો તું, તન નથિ ધરતી ત્રાસ. ને૦
જયારે જળનું જોર વધે ને, ઘણો કરે ઘુઘવાટરે;
મોટા તરૂના મૂળ ઉખાડે, તને ન ઉર ઉચાટ. નેતર૦ ૨
જોર જણાય ઘણું જે વારે, જળમાં તું નમિ જાયરે;
તેનું જોર ઘટે ત્યારે તું, આપે ઉભી થાય. નેતર૦ ૩
પાતળી સરખી તું પંડે પણ, નમ્રપણું ધરનારરે;
જળમાં તું સુખથી જીવે છે, એ ગુણને આધાર. ને૦ ૪
સમય વિચારી સમજી ચાલે, લે સુખ તે આ લોકરે;
ઉદ્ધતપણું અખંડ ન છોડે, ફાંસામાં પડે ફોક. નેતર ૦૫
મૂળ ગયાં મોટાં તરૂવરનાં, નાની તું નિશ્ચિંતરે;
મોટી બુદ્ધિ તુજમાં માનું, રૂડી તારી રીત. નેતર૦ ૬
નમ્રપણું રાખે નિશ્ચે તો, વેરીમાં કરે વાસરે;
અંતરમાં કદિએ નવ ઉપજે, તેને તલપુર ત્રાસ. નેતર૦ ૭
તાડ અને વડ તારી પેડે, નમ્યા નહી જો નામરે;
દેશવટો નદિએ તો દીધો, હાલો કીધો ઠામ. નેતર૦ ૮
પવન તને નવ તોડી પાડે, સજોર થઇ સર્વત્રરે;
તેથી તુજને કરિને રાખે, છત્રપતી શિરછત્ર. નેતર૦ ૯
સારા જનના ઘરમાં શોભે, ઠરિ તું ઠામો ઠામરે;
નિરખી તુજને નેત્ર ઠરેછે, ધન્ય તુજ નેતર નામ. નેતર૦૧૦
જો ફળ ફુલ તો તું નથિ દેતી, દીસે દુર્બળ દેહરે;
પણ તું નમ્રપણાથી પામી, સર્વે જનનો સ્નેહ. નેતર૦ ૧૧
નમ્રપણું રાખે નરનારી, એ સુખ પામે આમરે,
આ શીખામણ સમજી લેજો, દિલમાં દલપતરામ.નેતર૦૧૨

ગરબી ૨૪ મી.

કામઠીની ગરબી.

" ફૂલણુજી ! તમે ફુલાવ્યા ક્યમ ફૂલ્યારે ? ફૂલણુજી !"રાગ.

*શરધરણી તું વિશ્વ વિષે વખાણાઇરે, શરધરણી;
તું કમાન નામે કુશળપણે કહેવાઇ શાણી શરધરણી. ૧
સારા વંશ થકી તું ઉપજી સારીરે, શરધરણી;
વળિ શુભ શિક્ષકથી §સદ્ગુણ લીધો ધારી, શાણી૦ ૨
તીરનિ સાથે લગ્ન થયું છે તારૂંરે, શરધરણી;
તે જુગતે જુગતું જોડું શોભ્યું સારૂં, શાણી૦ ૩
નમી નમીને તેં નરને વશ કીધોરે, શરધરણી;
તુજ સદ્ગુણ વડે લાવો તેણે લીધો, શાણી૦ ૪
આપી હિંમત એને તેં ઉશ્કેર્યોરે, શરધરણી;
તેં પ્રવાસ કરવા પ્રીત કરીને પ્રેર્યો, શાણી૦ ૫
જઇને તેણે તો ત્યાં જશ વિસ્તાર્યોરે, શરધરણી;
નિજ શેઠ તણા શત્રૂને રણ સંહાર્યો, શાણી૦ ૬
ઉત્તમ પરાક્રમી કહેવાયો આપેરે, શરધરણી;
પણ તે તો તારા સદ્ગુણ તણે પ્રતાપે; શાણી૦ ૭
જો તેને તેં હિંમત હોત ન આપીરે, શરધરણી;
નર તો તે એવું કામ ન કરત કદાપી, શાણી૦ ૮
જગમાં તુજને હિંમતવાળી જાણીરે, શરધરણી;
હું ખરેખરી તો તને કહું ક્ષત્રાણી, શાણી૦ ૯
સૌ સુંદરિઓ બોધ સમજશે તારોરે, શરધરણી;
તો સર્વ પ્રકારે થાશે દેશસુધારો, શાણી૦ ૧૦
વધુ સુધારો વનિતાઓમાં વ્યાપેરે, શરધરણી;
તો ઉશ્કેરીને નરને હિંમત આપે, શાણી૦ ૧૧
દલપતરામે દિલમાં એમ વિચાર્યુંરે, શરધરણી;
તે માટે આવું વખાણ કીધું તારૂં, શાણી૦ ૧૨

ગરબી ૨૫ મી.

સોનાની અરજી.

'સારૂં સારૂંરે સુરત શેહેર, મુંબઇ અલબેલી.'—એ રાગ.

સોને જગસ્ત્રષ્ટા પાસ, અરજી ઉચ્ચારી;
"ઓ સુણિયે શ્રી અવિનાશ, આ અરજી મારી !—ટેક.
શેઠ સદનમાં મહોરો રૂપે,
રહું છું દિન ને રાતરે;
મિજલસમાં અપમાન મળ્યું મને,
સુણો વિતકની વાત; અરજી૦ ૧
પેટીમાં મને પૂરી મૂક્યું,
પુષ્પ ગણ્યાં ગુણવાનરે;
મુજથી મોટું પુષ્પો પામ્યાં,
ભરી સભામાં માન; અરજી૦ ૨
મુજ તનમાં જો સુગંધ સરજો,
તો હરિ તેમ ન થાયરે !
પુષ્પ પ્રમાણે માન હું પામું,
મુજ મન શોક શમાય;" અરજી૦ ૩
દેવે તેને ઉત્તર દીધો,
" સુણ સોના તજી શોકરે;
પરગુણ દેખી દ્વેષ ધરે,
તે ફજેતી પામે ફોક; અરજી૦ ૪
એકેક ગુણ ઉપયોગી દઇને,
સરજી વસ્તુ સર્વરે;
જેથી ગુણ બીજાનો જોઇને,
તેજ પોતાનો ગર્વ; અરજી૦ ૫
હલકામાં પણ હોય ગુણ મોટો,
જેથી જન ચિત ચહાયરે;
એકજને ગુણ અનેક દઉં તો,
બીજિ નકામી થાય; અરજી૦ ૬
મોતી મોંઘાં મૂલતણાં પણ,
માંહી નહિ મીઠાશરે;
જુવાર તો જનને જીવાડે,
દુકાળમાં દઇ આશ; અરજી૦ ૭
માટે મનથી ઈર્ષા મેલી,
સોના સજ સંતોષરે;
તારા ગુણથી તું રાજી રહે,
દઇશ ન કોઇને દોષ; અરજી૦ ૮
કુંભારનું કોઇ કરવા બેસે,
કામ વડો વિદ્વાનરે,
કદી બરાબર કરી શકે નહિ,
ઉલટું લે અપમાન; અરજી૦ ૯
યથાર્થ રીતે તે કરિ જાણે,
જે છે જેનું કામરે;
દેખિ અદેખા દિલમાં દાઝે,"
કહે દ્વિજ દલપતરામ; અરજી૦ ૧૦

---

* શરધરણી=કામઠી. § કામઠીની દોરી.

ગરબી ૨૬ મી.

ઉત્તમ એક ગુણ તો મેળવવો જોઇએ, તે વિષે.

" ઓધવજી, સંદેશો કહેજો શામને,"—એ રાગ.

પોપટજી બેઠા સોનાને પાંજરે,
રાજા રાણી જોઈ જોઇ રાજી થાયજો;
ચાકર રોજ કરે પોપટની ચાકરી,
જુઓજી પોપટ ક્યાંઈ ન રળવા જાયજો. પોપટ. ૧

એકજ ઉત્તમ ગુણ આપ્યો છે ઇશ્વરે,
મુખથી ઉચરે મધુરાં વચન અમૂલ્ય જો;
જગત વિષે જો જોઇએ પક્ષી જાતમાં,
તપાસતાં મળે કોઇક તેની તુલ્ય જો. પોપટ. ૨

એકજ ગુણ પણ આ જગમાં એવો ભલો,
વિશેષ સૌથી વિશ્વ વિષે વખણાયજો;
જશ જામે તેનો સઘળા સંસારમાં,
ચતુર જનો સૌ તેને ચિત્તમાં ચહાયજો. પોપટ. ૩

મોતી તો આભુષણમાં શોભે ભલાં,
માણસમાં તે તેથી પામ્યાં માનજો;
આંબો પણ રસ આપે એક પ્રકારનો,
તે ગુણથી તે ગણાય છે ગુણવાનજો. પોપટ. ૪

સુગંધનો ગુણ સરસ ગુલાબ વિષે વસે,
ભક્ષ કર્યાથી ભાગે નહિ જન ભૂખજો;
અફીણ તો આવે ઓસડ ઉપયોગમાં,
દેહ તણું તે દૂર કરે છે દુઃખજો. પોપટ. ૫

સોમલ પણ સંહારે રોગ શરીરનો,
તદબિરથી તેનો કરતાં ઉપયોગજો;
ઘોડું તો ઘણિ મજલ કરે દિન એકમાં,
જણાય ઉત્તમ જનને વાહન જોગજો. પોપટ. ૬

હેમ તણી વીંટી શોભાવે હાથને,
શોભાવે નહીં એવું સોનું શેરજો;
લેખણ તો લખવું હોય તે આપે લખી,
પામી તે એકજ ગુણ ઉત્તમ પેરજો. પોપટ. ૭

મેળવવો એક ઉત્તમ ગુણ તો માણસે,
જેથી જગમાં પ્રગટે કીર્ત્તિ પ્રકાશજો;
નહિ તો જીવતર વ્યર્થ જગતમાં જાણવું,
એકે ઉત્તમ થાય નહિ અભ્યાસ જો. પોપટ. ૮

જુઓ વળી હલકામાં હલકી ચીજમાં,
તુંબડાનો તો કોણ ગણે છે તોલજો;
પણ ઉત્તમ ગુણ તરવારનો છે તેહનો,
ગરજ પડે જન બોલે ગુણ ઘણિ બોલજો. પોપટ. ૯

એકેક ગુણ આપ્યો છે સૌને ઇશ્વરે,
ઠરી ઠરીને નિરખો ઠામો ઠામજો;
ઇશ્વર તું ઉત્તમ ગુણ અમને આપજે,
દિલથી એવું ઇચ્છે દલપતરામજો. પોપટ. ૧૦

ગરબી ૨૭ મી.

સંપૂર્ણ ગુણ તો એક પરમેશ્વરમાં છે, તે વિષે.

" મહાકોપ થયો તે કળિ કાળમાંજો. "—એ રાગ.

પરીબ્રહ્મ એકલામાં ગૂણ પૂર્ણ છેજો;
બીજે જ્યાં જુઓ ત્યાં ગૂણ અવગૂણ છેજો, પરીબ્રહ્મ, ટેક
મહાસાગરના સદ્દગુણો ઘણા મળેજો;
પણ પાણી તેનું પીતાં તરશ નવ ટળેજો. પરીબ્રહ્મ. ૧
જુઓ સૂર્યના જોતાં ગુણો ઘણા જડેજો;
તપે તાપ ત્યારે જીવજંત તરફડેજો. પરીબ્રહ્મ. ૨
અગ્નિના ગુણો ગણી જોતાં ગણાય છેજો;
લાહ્ય લાગે ત્યારે લોક અકળાય છેજો. પરીબ્રહ્મ. ૩
જુઓ જળ વિના કોઇ જનો જીવે નહિજો;
પણ પ્રાણીઓના પ્રાણ એજ લે સહીજો. પરીબ્રહ્મ. ૪
એવા એવા ગુણ અવગુણોનાં પાત્ર છેજો;
ત્યારે માનવી બિચારૂં કોણ માત્ર છેજો ? પરીબ્રહ્મ. ૫
ગુણો ગણી ગણી અંતરે ઉતારીએજો;
વળી અવગુણો તો સર્વના વિસારીએજો. પરીબ્રહ્મ. ૬
સદા અવગુણો તપાસીએ પોતતણા જો;
તેને ટાળવા ઉપાય શોધીએ ઘણાજો. પરીબ્રહ્મ. ૭
કોઈ ક્રોધી કોઇ લોભી કોઇ સ્વાદીઆજો;
કોઇ આળસુ અને કોઇ વિવાદીઆજો પરીબ્રહ્મ. ૮
સુધરે સ્વભાવ તો તે સુધરાવીએજો;
નહી સુધરે તોપણ તેને નિભાવીએજો. પરીબ્રહ્મ. ૯
ઝાડ, પાન, પશુ પંખી આદિ પ્રાણી છેજો;
પ્રકૃતી પ્રત્યેકની જુદી પ્રમાણી છેજો. પરીબ્રહ્મ.૧૦
નિયમ સૃષ્ટિનો નજર કરી નિહાળીએજો;
ટાળીને કુસંપ સંપને સંભાળીએજો. પરીબ્રહ્મ.૧૧
કહ્યાં તે કથનો છે તમારા કામનાંજો;
રાખો તે હૃદેમાં દલપતરામનાંજો. પરીબ્રહ્મ.૧૨

ભાગ ૨ જો.

દુર્જન વિષે.

તાડ, વંટોળિયા, વગેરેનાં દૃષ્ટાંત.

ગરબી ૨૮ મી.

ઊંચા તાડની ગરબી.

" મહાકોપ થયો તે કળી કાળમાં જો. "—એ રાગ.

તું તો ઊંચો વિશેષ વધ્યો તાડિયાજો;
પણ તાપ કોઇના તેં ન મટાડિયાજો, તું તો—ટેક.
સૌમાં મોટો ગણાયો તેથી શું થયું જો ?
તારૂં મોટાપણું કહેવામાં રહ્યું જો. તું તો૦ ૧
પર ઉપકાર કાંઇ એ નહી કર્યોજો;
ધરા ઉપર તેં જન્મ શીદને ધર્યો જો ? તું તો૦ ૨
તેં તો આશરો ના આપિયો કોઇનેજો;
જન આશા ન રાખે તને જોઇનેજો. તું તો૦ ૩
કોઇ ભૂખ્યાને ભોજન ન આપિયાંજો;
ટાઢ, તાપ, કષ્ટ કોઈનાં ન કાપિયાંજો. તું તો૦ ૪
તારી છાયાથી સુખ કોઇને છે નહીજો;
પક્ષી માળો ઘાલીને વસે નહીજો. તું તો૦ ૫
સારાં સુગંધી ફુલડે ન ફુલિયોજો;
ભાઇ ! અક્કડ રહેવામાં નથી ભૂલિયોજો. તું તો૦ ૬
મીઠાં ફળ તુંથી કોઇને નહી મળ્યાંજો;
ભારે લાકડાં ઇમારતમાં નહીં ભળ્યાંજો. તું તો૦ ૭
તારી કાયા પણ તુંથી ક્યાં ઢંકાય છેજો;
દુનિયામાં એવાં કંજુસ દેખાય છેજો. તું તો૦ ૮
તારૂં અંગ તું ન ઢાંકી શકયો એટલું જો;
કહું તેથી કંજૂસપણું કેટલું જો ? તું તો૦ ૯
છોટા છોડ ભાજીના તારાથી છે ભલાજો;
તેથી પોષણ પામે છે પ્રાણી કેટલાજો ? તું તો૦ ૧૦
તુંમાં એટલું પરાક્રમ દીસે અરેજો;
દુનિયાને રસ પાઇ દિવાની કરેજો. તું તો૦ ૧૧
શિર છત્ર સમાન તેં શોભા ધરીજો;
જન નિષ્ફળ જાણે છે ખરેખરીજો. તું તો૦ ૧૨
ધન્ય ! ધન્ય ! માનીએ તેનું મોટાપણુંજો;
કામ પર ઉપકારનું કર્યું ઘણુંજો. તું તો૦ ૧૩
રૂડી સમસ્યા છે દલપતરામનીજો;
કહી માણસોને જાણવાના કામનીજો તું તો૦ ૧૪

ગરબી ૨૯ મી.

મગરૂર વંટોળિયાની ગરબી.

"ગોરસ લઇને ગોપિકા, ચાલી વેચવા કાજે." એ રાગ

વાત તું સુણ વંટોળિયા, કહું ચિત્ત વિચારી;
પળમાં વડાઇ તું પામિયો, ભૂમિ ઉપર ભારી. ૧
પર્વતો નીચા પાડિયા, એથી ઉંચેરો ચાલ્યો;
ચંચળતાથી ચાલતો, મહા મદભર મહાલ્યો. ૨
વાદળ સાથે વેગથી, વાત કરવા વિચરિયો;
સૂરજ શશિને ઢાંકિયા, એવો કોપ તે કરિયો. ૩
પણ તું વિચરી જો, પાપિયા ! વ્યર્થ તારા વડાઇ;
શરિર ધરીને શું કર્યું, ભલું કામ તેં ભાઇ ! ૪
વિશ્વમાં કોણ વખાણશે, તારી કીર્તિની કહાણી ?
ઇચ્છે તને કોણ આવતો, કોઇ પૃથ્વીમાં પ્રાણી ? ૫
દૃષ્ટિએ તુજને દેખીને, જુલમી ઘણો જાણે;
જાય ક્યારે નજરે થકી, એવું અંતરે આણે. ૬
મોટાઇનું અભિમાન તું, હૃદયે શીદ રાખે ?
દૈવત નથી તુજ દેહમાં, જાણ્યું છે જગ આખે. ૭
ધૂળ ધરી સૌની આંખમાં, વડું વડપણ લીધું;
એમાં તે તેં અતિ એવડું, શું પરાક્રમ કીધું. ૮
તુજ જેવા કંઇક ઉડી ગયા, નથી ઠામ ઠેકાણું;
તારી વલે તેવી થશે, જોતાં જોતાં હું જાણું. ૯
વડલો વડો છે વિશ્વમાં સૌને આશ્રય આપે;
વડપણ તો તેનું વડું, કષ્ટ પારકાં કાપે. ૧૦
અલ્પ આવરદા ભોગવી, ઝટ જઇશ તું ચાલ્યો;
ફોકટ બહુ ફુલીશમાં, ઠાઠ દેખીને ઠાલો. ૧૧
સુણ ભાઇ, પવનને શું કહું ! તને વેગે વધાર્યો;
પાત્ર કુપાત્રનો ભેદ કંઇ, વાયુએ ન વિચાર્યો. ૧૨
જુલમી જનને જાણવા, કવિતા આ તો કીધી;
દલપતરામે દીલથી, શીખામણ શુભ દીધી. ૧૩

ગરબી ૩૦ મી.

નાની નદીની ગરબી.

"ઓ વાંસલડી, વેરણ થઇ લાગી તું વ્રજની નારને." રાગ

ઓ છોટી નદી, છત પામીને તું કેમ છલકાઇ ગઇ;
મદમાં માતી, ઉન્મત હાથીની સમ ઉન્મત તું થઇ.—ટેક.

પરિતાપ તણા દિન તું ભૂલી, દોલત દેખી ફોકટ ફુલી,
તારા ડા'પણુની હુંડી ડૂબી; ઓ છોટિ૦ ૧
પાડોશીને પીડા દીધી, હદ તેની દબાવી તેં લીધી,
મરજાદા છેક છોડી દીધી; ઓ છોટિ૦ ૨
તેં પ્રૌઢ ઘણાં તરૂવર પાડયાં, ઉંડાં મુળ તેનાં ઉખાડયાં,
દેશપાર કંઇકને પહોંચાડયાં; ઓ છોટિ૦ ૩
દીસે તારૂં અંતર નાનું, છલકાઇ ગયું ન રહ્યું છાનું,
પડયું પાપે તુજ સાથે પાનું; ઓ છોટિ૦ ૪
તારૂં જીવન જો ડો'ળુ દીસે, નિર્મળતા ગઇ તે ગુણ નરસે
તારો કોઇ વિશ્વાસ નહી કરશે; ઓ છોટિ૦ ૫
મોટાં મન ઉન્મત થાય નહી, જો સાગર કદિ છલકાયનહિ
મરજાદ તજીને જાય નહી. ઓ છોટિ૦ ૬
આ ચોમાસું આવ્યું જાશે, સ્થિતિ હતી તેવી તારી થાશે,
તું દેહે દુર્બળ દેખાશે; ઓ છોટિ૦ ૭
તારૂં જીવન જે શીતળ કરતાં, તે તરૂવર તુજને સાંભરતાં,
સંતાપ થશે તને સંચરતાં; ઓ છોટિ૦ ૮
જેવું ચોળતણા રંગનું ચટકું, તેવું જર જોબનનું લટકું.
કદી કોઇનું કયાંઇ અચળ ન ટકયું; ઓ છોટિ૦ ૯
આ જીવન તારૂં વહી જાશે, તારા જૂલમની વાતો થાશે,
બહુ કાળ કહેણી કહેવાશે; ઓ છોટિ૦ ૧૦
તું રાખ હદે ગંભીરપણું, ઘટમાં અભિમાન ન લાવે ઘણું,
તારૂં ભલું થવા એ બોલ ભણું; ઓ છોટિ૦ ૧૧
તને આજજગત જુલમી કહેછે, અપકીર્તિ તારી ઉપજેછે,
તને દલપત શીખામણ દે છે; ઓ છોટિ૦ ૧૨

ગરબી ૩૨ મી.

ફોકટ ફુલવા વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

જો ફૂલણજી, ફોકટ ફૂલ કરે, પણ ફળ તેમાં નહી;
રૂડા જન તો, ફૂલ કર્યા વિણ પર ઉપકાર કરે સહી. ટેક.

જુઓ છો આ છોડ અનાજ તણા,
મોટા ફૂલથી ન ફુલાય ઘણા,
નથિ પર ઉપકારની કાંઇ મણા; જો ફૂલણજી. ૧

જુઓ શિમળો તો બહુ ફૂલિ વળે,
માંહિ સુગંધ કે નહિ સ્વાદ મળે,
અંતે પણ મીઠાં ફળ ન મળે; જો ફૂલણજી. ૨

જુઓ આવળ પણ દીસે એવી,
જોતાં ફુલ સુવર્ણનાં જેવી,
કહો ફળ દેવામાં છે કેવી? જો ફૂલણજી. ૩

જુઓ કદળી કેવો ગુણ લે છે?
ફુલ્યા વિણ મીઠાં ફળ દે છે,
અતિ ઉત્તમ તો રીતી એ છે; જો ફૂલણજી. ૪

પોયણિ સુખ બહુ ફૂલે પહેલાં,
પણ તેનાં ફળ તો ધીતેલાં,
નહિ ફૂલ પ્રમાણે ફળ છેલ્લાં; જો ફૂલણજી. ૫

+બદરી સાધારણ ફળ દે છે.
પણ દેતાં કાંટા મારે છે;
કયાં ઉત્તમ પંક્તિમાં એ છે? જો ફૂલણજી. ૬

જાંબુડો ફળ દેતો ભાળું,
પણ મૂખ કરાવે છે કાળું,
નહિ ફળ એ અતિશે રસવાળું; જો ફૂલણજી. ૭

નેતરના ન્યારા ધારા છે,
નહિ ફૂલ કે ફળ દેનારા છે,
એવા પણ કંઇક બિચારા છે, જો ફૂલણજી. ૮

ખાખર તો ખૂબ ફુલ્યો ભાસે,
દેખી શોભા દિલ લોભાશે,
પણ અંતે કડવાં ફળ* થાશે; જો ફૂલણજી. ૯

ધોળાં ફૂલ ધતૂરો ધરશે,
દુરથી જોતાં સારાં દરશે,
પણ ફળ ઝાઝાં ઝેરી ઝરશે; જો ફૂલણજી. ૧૦

વળિ ફળ આ જો ઇંદરવરણાં,
અતિ સુંદર શોભે મનહરણાં,
પણ મિઠાશ કશિયે નહિ કરણાં; જો ફૂલણજી. ૧૧

ગુણ જુદા જુદા ઠામો ઠામે,
જનમાં પણ એજ રિતે જામે,
દીઠા નજરે દલપતરામે; જો ફૂલણજી. ૧૨

+ બદરી=બોરડી. * પિત્તપાપડો.

ગરબી ૩૨ મી.

અદેખા જવાસાની ગરબી.

" આણું નાવ્યાંરે મોરાર, "—એ રાગ.

ગગન વિષે ધનરાય ચડયો ને, ગડગડિયાં નિશાન;
સર્વે તરુઓ સુખી થયાં જે, દીધું જીવનદાન.
જવાસા તું શિદ બાળે જીવ ? ૧

ગમાર તેં જાણ્યું કયમ ગાજે,
મુજ શિર ઉપર મેહ ?
એથિ અદેખાઇ તુજને આવી,
દાઝયો તારો દેહ, જવાસા૦ ૨

એનો આ અવસરે વધાર્યો,
પરમેશ્વર પ્રતાપ;
તારો તો કાંઇ તોલ વધ્યો નહિ,
તે તો તારાં પાપ; જવાસા૦ ૩

તારાથી કંઇ તેના જશને,
ઢાંકયો નહી ઢંકાય;
ઇર્ષાથી ઉલટી હલકાઇ,
દુનિયામાં દેખાય, જવાસા૦ ૪

લોકે તુજને કળી લીધો જે,
મજબુત નહિ તુજ મૂળ;
વણ કારણ વરસાદ થકી તું,
પંડ થયો પ્રતિકૂળ જવાસા૦ ૫

તુજ સરખા જે કોડ અદેખા,
એની કરે અદેખાઇ;
તોપણ તે મનમાં નથિ ધરતો,
એની એજ વડાઇ, જવાસા૦ ૬

તારૂં પણ તે તો ભલું ઇચ્છે,
મોટું રાખી મન;
તું બળિ બળિ શા માટે મરે છે ?
જોઇ જોઇ હસશે જંન, જવાસા૦ ૭

ધન દેખીને હરખ ઘણાને,
પ્રગટયો પૂરો પેખ;
તું નવ હરખ્યો તેથી તેને,
દરદ થયું શું દેખ ? જવાસા૦ ૮

સમજણ હોય તો તું સમજીને,
હૃદયે શાંતી રાખ;
આટલી બધી અદેખાઇ તું,
નિશ્ચે કાઢી નાખ, જવાસા૦ ૯

મનમાં જાણે છે હું મોટો,
પણ બીજાને પૂછ;
બાવળ બોરડીઓ બહુ અહિં છે,
તું તેથી પણ તુચ્છ, જવાસા૦ ૧૦

તુજ સરખા બહુ થયા,
થશે વળિ કાંટાવાળા છોડ;
એને આદર સૌ આપે છે,
તું નહિ તેની જોડ, જવાસા૦ ૧૧

મારી શીખામણ જો માને તો,
તજ તારી આ ટેવ;
રહે અદેખાઇથી નહિ રાજી,
દલપત કેરો દેવ. જવાસા૦ ૧૨

ગરબી ૩૩ મી.

એગરજુ કેશવાની ગરબી.

"ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને."—એ રાગ,

"કોઇની ગરજ નથી" એમ કહેતો કેશવો,
કને હતા રૂપૈઆ કોટી ચારજો.
હીરા ખરીદ કરીને કીધો હારડો.
હમેશ હૈડાપર રાખે તે હારજો. કોઇની૦ ૧

વર્ષે હીરો એક વટાવી વાવરે,
કરે ન કોઇનો કોઇ સમે વિશ્વાસજો
અતિશે સૌ માણસથી તે અતડો રહે,
પાંચ દિવસ પણ કોઇ રહે નહિ પાસજો.કોઇની૦ ૨

સગાં કુટુંબી સૌ સાથે લડતો ફરે,
પાડોશી સાથે પણ પૂરૂં વેરજો;
ગમે નહી કોઇનું સુખ જોવું ગામમાં,
ઝાઝું કીધું જન સૌ સાથે ઝેરજો. કોઇની ૩

બંદર કાંઠે જઇ બંધાવ્યો બંગલો,
વસ્તી તજીને ત્યાં જઇ કીધો વાસજો;
ગરીબ લોકો ગરજે જઇ ચાકરી કરે,
કોઇનો પાડ ન માને કેશવદાસજો. કોઇની૦ ૪

'પૈસા દઇને લઇએ તેમાં પાડ શો ?'
બહુ ગરવ ધરિ બોલે એવા બોલજો;

ખાય પીએ ને મોજ કરે મનમાનતી,
તલભારે પણ કોઇનો ન ગણે તોલ જો. કોઇની૦ ૫
હોડીમાં બેશીને હવા ખાવા ગયો,
ત્યાં તોફાન થયું મોટું તે વારજો;
ઊજડ બેટ હતો દરિયામાં એક જ્યાં,
હોડી જઇ પહોંચી ત્યાં ગાઉ હજારજો. કોઇની૦ ૬
ઉતરીને ચાલ્યો ત્યાં એકલો,
ભુલો પડયો તે ફરી ન આવ્યો ભાઇજો;
ઊજડ ઝાડીમાં અતિશે આથડયો,
ખેદ કરીને જીવ્યો ફળ ફુલ ખાઇજો. કોઇની૦ ૭
ભક્ષ મળે નહિ ત્યારે તે ભૂખ્યો રહે,
હરેક વાતે ખૂબ થયો હેરાનજો;
વસ્ત્ર હતાં તે પણ ફાટી તૂટી ગયાં,
સમજ્યો મર્મ અને સૌ આવી સાનજો, કોઇની૦ ૮
હાર હતો હીરાનો તે શા કામનો ?
ઉચર્યો ઊંચે અવલોકી આકાશ જો;
"ઓ પ્રભુ ! સૌની ગરજ પડે સંસારમાં,
કડિયા વણુ કોણુ કરિ આપે આવાસજો; કોઇની૦ ૯
વાસણુ કોણુ કરી આપે માટી તણાં,
જો કર્ત્તા કર્યો ન હોત કુંભારજો ?
વસ્ત્ર વગર આ વિશ્વ વિષે વેળા પડે,
જો ન જડે કોઇ વસ્ત્ર તણો વણનારજો. કોઇની૦ ૧૦
ખેતી કોણુ કરી જાણે ખેડુ વિના ?
હોય ખજાનો પણ નાણું ન ખવાય જો;
કંસારાં વિણુ કોણુ ઘડે વાસણુ ઘણાં ?
ઘાંચી વિના ન ઘરમાં દીવો થાય જો. કોઇની૦ ૧૧
વસ્તી પામું તો હું આખા વિશ્વનો
દિન દિન પ્રત્યે રહું થઇને દાસ જો;
હળી મળીને ચાલું ઝાઝા હેતથી,
વસ્તીમાં જઇ વસું કરી નિવાસજો. કોઇની૦ ૧૨
જેની છત તે ભાસે સોંઘા ભાવનું,
પાણીનો જેમ પાડ ન પૂછે લોકજો;
પણ જ્યારે પાણી પીવાને નવ મળે,
ટાંક તણો આપે રૂપૈઓ રોકજો. કોઇની૦ ૧૩
ગરજ પડે છે ગરીબની, શ્રીમંતની,
બેગરજુ જન દુઃખ પામે બહુ ઠામજો;
એ માટે અભિમાન ન ધરવું અંતરે,
દિલમાં એમ સમજે છે, દલપતરામજો." કોઇની૦ ૧૪

ગરબી ૩૪ મી.

વચન વિવેક વિષે.

"સોનાનાં બોર, ઝુલે નંદકિશોર;
પ્યારાને પારણે સોનાનાં બોર."—એ રાગ.

કરિયે ઉચ્ચાર, ચિત્તકરી વિચાર;
કાનને કઠોર કેમ કરિયે ઉચ્ચાર ?–ટેક,
વચન થકી જશ પામે જગતમાં,
વચન થકી પામે ભુંડાઇનો ભાર; કાનને૦ ૧
વશીકરણુની છે વિદ્યા વચનમાં,
બોલી જાણે તેની તો બલિહાર; કાનને૦ ૨
સારા વચન સુણી લાગે સાકરિયાં,
વાંકાં વચન વિખની છે વખાર; કાનને૦ ૩
વચન થકી માન મળે મનુષ્યમાં,
વચન થકી ખાય મુરખ માર; કાનને૦ ૪
વચન વડે વેર વડાં વસાય છે,
વચન વડે સ્નેહ રાખે સંસાર; કાનને૦ ૫
શીખ્યો બધું પણ બોલતાં ન શીખ્યો.
તેના શીખ્યાપર છવાઇ છાર; કાનને૦ ૬
વચન ઊચરતાં ન આવડે જેને,
લાયકી તેને નવ મળે લગાર; કાનને૦ ૭
વચન થકી કામ બગડે છે પારકું,
વચન થકી થાય પરઉપકાર; કાનને૦ ૮
વચન વદી જન નિજ શિર લે છે,
હાથે કરીને હરકતો હજાર; કાનને૦ ૯
વચન થકી છેક છાતી છેદાય છે,
કાળજું કાપે જેમ કરોડો કટાર; કાનને૦ ૧૦
કુવચનના ઘાવ કદી ન રૂઝે,
સાલે વચન ઉર સાંજ સવાર; કાનને૦ ૧૧
દલપતરામ કહે દુનિયામાં,
વચન વિવેક શિખો સો નરનાર; કાનને૦ ૧૨

ગરબી ૩૫ મી.

ફુવડ સ્ત્રી વિષે.

"મેં તો પહેલે પાવઠડે પગ મેલ્યો."—એ રાગ.

સુણો સુણો ફજેતી ફુવડની,
ઘણી ઉપમા દઇએ ધુવડની; સુણો૦—ટેક

ફુવડનું શરિર જો સંભાળો,
માંહિ લાખો જુઓ લીખો ભાળો; સુણો૦ ૧

જો વસ્ત્ર જુઓ જઇને પાસે,
માંહિ અધમણ મેલ ભર્યો ભાસે; સુણો૦ ૨

એની જગા જુઓ જો રાંધ્યાની,
જાણે કોડ બળદને બાંધ્યાની; સુણો૦ ૩

નિત્ય દહાડો પહોર ચડયા પૂંઠે,
આંખો ચોળતી ચોળતિ ઉઠે, સુણો૦ ૪

સરડક સરડક છીંકણી સૂંઘે,
ખાઇ આખો દહાડો ઉંઘે; સુણો૦ ૫

નહિ સ્વાદજ એની રસોઇ વિષે,
માંહિ કાંકરિયો ને વાળ દિસે; સુણો૦ ૬

જળ વાસણમાં સેવાળ વળે,
તે નીર કદી સ્વપ્ને ન ગળે; સુણો૦ ૭

ઘાતે વળગે જ્યાં ત્યાં વાટે,
ઘરમાં કુતરાં ઘંટી ચાટે; સુણો૦ ૮

કાંતો કોઇ સાથે લાગે લઢવા,
કાંતો રીસાઇને બેસે રડવા; સુણો૦ ૯

શિર ચોટલો કેવો શોભાળો?
જાણે શોભે સુગરીનો માળો; સુણો૦ ૧૦

હોય મેલ હમેશ પગે હાથે,
એને શિદ સરજી જગને નાથે? સુણો૦ ૧૧

નવ ફરીએ ફુવડની સંગે,
વળગે અવગુણ આવી અંગે, સુણો૦ ૧૨

જેને દીધિ સુઘડતા જગદીશે,
ગણજો ઉપકાર અહરનીશે; સુણો૦ ૧૩

આ કહ્યાં કથન સમજુ કામે,
દીધી શીખામણ દલપતરામે. સુણો૦ ૧૪

ગરબી ૩૬ મી.

કડવું બોલનાર ધુવડની ગરબી.

"હળવાં ડગલાંરે ભરજો, કોઇ ના જાણે
એવું કરજો."—એ રાગ.

કોયલ ઘુડનેરે કહેછે, દિલ તારૂં કેમ ઉદાસી રહેછે?
જ્યાં જઇ તું પગરે થાપે, સૌ જન ત્યાં તુજને સંતાપે.૧

તું કહે કોઇ નથીરે સારો, તેમાં વાંક દીસે છે તારો;
સૌમાં કોઇ તો રે સારા, નહિ સર્વે લોક નઠારા. ૨

કઠોર તારીરે કહેણી, દુનિયાને લાગે દુઃખદેણી;
તેથી તુજનેરે તાડે, જ્યાં જઇ બેસે ત્યાં ઉડાડે. ૩

પોપટ ઘરમાંરે પાળે, તુજને ભડકાવે જ્યાં ભાળે;
તેનું કારણરે તે છે, કડવી બોલી તું બોલે છે. ૪

મધુરૂં વદ તુંરે મુખથી, તો સંસાર વિષે રહે સુખથી;
મે'ણું મટશેરે માથે, સ્નેહ થશે તારે સૌ સાથે. ૫

મોર બપૈયા રે મેના, તું શીખી લે લક્ષણ તેનાં;
પણ તે વસમીરે વાતો, જન્મ સ્વભાવ કદી નથી જાતો.૬

ભૂતળ જ્યાં જ્યાંરે ભમતું, મુખ તારૂં કોઇને નથી ગમતું;
ધિક! તેં કાયારે ધારી, નિંદે તુજને સૌ નરનારી. ૭

ખત્તા જ્યાં ત્યાંરે ખાધા, પણ બોલ્યાની કરી બાધા;
પદવી નીચીરે પામ્યો, જ્યાં ત્યાં તારો અપજશ જામ્યો.૮

પુરમાં હલકોરે પડિયો, નઠોર સૌની નજરે ચડિયો;
તું કહે એવુંરે કહેણું, "નથી મારે લોક સાથે લેણું."૯

તે તો જુઠુંરે તારૂં, વદવા શીખ્યો વચન નઠારૂં;
અવગુણ તુજમાંરે એવો, દોષ બીજાને શિર શો દેવો.૧૦

હજુ સમજ તો રે સારૂં, વારે વારે તુજને વારૂં;
જો નત્ર બોલીરે જાણે, તો તું ચુપ થઇ રહે તે ટાણે.૧૧

માન શિખામણરે મારી, તજ તું કડવી બોલી તારી;
ઠર તું સુખથીરે ઠામે, દિધિ શિખામણ દલપતરામે.૧૨

લડાઇખોર મેનાની ગરબી.

"સુણજો સાજનોરે"—એ રાગ.

મેના મદમાતી ને ક્રોધી,
વશી શકી નહિ વતનમાંજીરે,
જ્યાં ત્યાં વેર વિશેષ વધ્યું પછી,
વશી પરાયા વનમાં. મેના૦ ૧

ત્યાં પણ તેને વનનાં પક્ષી,
અતિ લાગ્યાં અકળાવાજીરે;
સગાં કુટુંબીને સંભારી,
પછી લાગી પસ્તાવા. મેના૦ ૨

રણ વગડામાં રોવા બેઠી,
ધાર્યું તન તજી દેવાજીરે;
દુખિયારી તેને દેખીને,
કોયલ લાગી કહેવા. મેના૦ ૩

"સગાં અને પાડોશી સાથે,
સદૈવ સંપી વશીએજીરે;
કદીએ અડચણ કાંઇ કરે તો,
લડવાને નવ ધશીએ, મેના૦ ૪

પાડોશીની ગરજ પડે છે,
જઇ વશીએ જે ઠામેજીરે;
વનમાં એકલું ઝાડ વસે તો,
તે પણ પીડા પામે, મેના૦ ૫

પૃથ્વી શશિ ઉપકારી પરસ્પર,
પણ છે જોડે જોડેજીરે,
તો કદી તેજ સુરજથી માગતું,
એક બીજાનું ઓડે,+ મેના૦ ૬

દાંત સમીપે જીભ વસે છે,
તો કચરાય કદાપિજીરે,
જુલમી દાંત જણાય ખરા પણ,
તજ્યા ન જાય તથાપિ, મેના૦ ૭

આપણો કર વાગે આપણને,
તો શું કરીએ તેનેજીરે?
સ્વજન વિષે પણ એમજ સમજો,
જગતમાં સમજણ જેને, મેના૦ ૮

અગ્નિ જો કદિ અંગ દઝાડે,
પણ સંઘરીએ ઘરમાંજીરે;
છરી ને સુડી કર છેદે પણ,
પડે પકડવી કરમાં, મેના૦ ૯

ઘંટી તો ઘઘડાટ કરીને,
કષ્ટ કરે છે કાનનેજીરે;
કામ કરે પણ કહી સંભળાવે,
બાડી લોક બધાને, મેના૦ ૧૦

ખાંડણિયો તો ખૂબ કરે છે,
ધમક ધમક ધમકારાજીરે;
અણુચાલ્યાથી સહન કરે સૌ,
ચિતમાં લોક બિચારા. મેના૦ ૧૧

દિન દિન ખાવા દિવેલ માગે,
દીવો દિલનો લોભીજીરે;
પણ તેને કયમ તજાય? જેથી,
સદન* રહે છે શોભી, મેના૦ ૧૨

અવગુણ સૌમા હોય અકેકો,
જો તે સામું જોઇએજીરે:
દલપતરામ કહે દુનિયામાં,
સંપ તથા સુખ ખોઇએ." મેના૦ ૧૩

ગરબી ૩૮ મી.

નિરૂપયોગી ઠીંકરીની ગરબી.

સૈયર શું કરૂંરે, મારે નંદકુંવર શું નેહ?"–એ રાગ.

એક ઘરમાં હતીરે, ઘરધણિયાણી શાણી એક;
ઠાલી ઠીંકરીરે, ત્યાં જઇ બોલી બોલ અનેક. ૧

"બાઇ તુજ વાસમાંરે, મુજને વસવાને દે માગ;
વસ્તુ વિશેષ છે રે, તેમ હું રહીશ જોઇને લાગ."૨

બોલી બાઇ તેરે, "ઠીંકરી રીઝ ગમે તો ખીજ;
મુજ મંદિર વિષેરે, નથી નકામી કોઇએ ચીજ. ૩

જો જળપાત્ર છેરે, પાણી તે તો મુજને પાય;
ચતુર ચુલો જુઓરે, ખાંતે રાંધી રોજ ખવાય. ૪

ઘંટી તો ઘણુંરે, દળિ આપેછે દાણા રોજ;
ડામચિયો દિસેરે, બાઇ તે ઉપાડે છે બોજ. ૫

સાવરણી સદારે, કચરો ઘરનો કાઢે દૂર;
સુપડું તો સખીરે, મારા ઘરનો એક મજૂર. ૬

ચતુરા ચાલણીરે, ચાળી આપે આટો એજ;
નથી નકામાંરે, માંચો+ માંચી ખુરશી મેજ. ૭

કાંટો કાટલાંરે, તે તો કરી આપે છે તોલ;
કોણ નકામનુંરે? બાઇ તું વિચારીને બોલ. ૮

મુજ ઘરમાં રહીરે, તું શું કરીશ મારૂં કામ?
કોઇને કેમ ગમેરે, ઠાલો રોકી બેસે ઠામ? ૯

+ ખાળે. સૂર્યગ્રહણ ચંદ્રગ્રહણ થાય છે ત્યારે.

* ઘર. + ખાટલો.

ભૂંડી ભિખારણીરે, ઉલટી અડચણ કરે અપાર;
નફ્ફટ નકામનીરે, તારો ઉકરડે અધિકાર. ૧૦

કામ નહીં કરેરે, એનો જગમાં ધિક અવતાર !
ઠાલો થઇ પડેરે, ભૂમિને શિર તેનો ભાર. ૧૧

જેને જેટલુંરે, સોંપ્યું જગકર્તાએ કામ;
તેણે તેટલુંરે, કરવું જોઇએ કામ તમામ. ૧૨

ઊંઘણ આળસુરે, જે છે તે અપરાધી જાણ;
પ્રભુનો ચોર છે રે, પૂરો પાપી એજ પ્રમાણ." ૧૩

સર્વે સૈયરો રે, અંતર સમજી લેજો આમ;
દિલમાં રાખજોરે, શીખામણ દલપતરામ. ૧૪

ગરબી ૩૯ મી.

એરંડીની ગરબી.

" ઓ વાંસલડી, વેરણ થઇ લાગી તું વ્રજની નારને."-રાગ

ઓ એરંડી, ઉત્તમ સંગે તેં ઉત્તમ ગુણ નવ ધર્યા;
રહી શેલડીમાં, શેલડી સરખા, ગુણ સંપાદન નવ કર્યા. ટેક.

જે વાડીમાં શેલડી વાવી, તુજને પણ તે સ્થળ રોપાવી,
તોપણ તું ઉપજી કેમ આવી ? ઓ એરંડી૦ ૧

તું ઉછરી શેલડીને સંગે, પણ રંગાણી જૂદે રંગે,
ઉપજ્યો નહિ મીઠો રસ અંગે, ઓ એરંડી૦ ૨

તમે એક કુવે પાણી પીધું, એનું રક્ષણ સરખું કીધું,
નથી વિશેષ તેને કાંઇ દીધું; ઓ એરંડી૦ ૩

તને અવલોકીને આજ ઘડી, એક કહેવત મારે ચિત્તચડી,
તારી જાત વિના નવ ભાત પડી; ઓ એરંડી૦ ૪

સૌ જગત વદે છે જે વાણી, તે જરૂર મેં સાચી જાણી,
હરી તું દાસી, તે ઠકરાણી; ઓ એરંડી૦ ૫

તું ને તે તારી બહેનપણી, જૂદી જૂદી ઓલાદ તણી,
માટે જણાય જૂદી રીત ઘણી; ઓ એરંડી૦ ૬

શેલડી સૌને લાગે સારી, એને મળવા ઇચ્છે નરનારી,
તેની આગળ શી કીર્તિ તારી ? ઓ એરંડી૦ ૭

શેલડીનાં સંતાનો સારાં, લોકોને બહુ લાગે પ્યારાં,
જો ખોળ દિવેલ દીસે તારાં, ઓ એરંડી૦ ૮

થઇ શેલડીના સરખી મોટી, પણ તે તારી મોટાઇ ખોટી,
જો છે તુજમાં કીમત છોટી; ઓ એરંડી૦ ૯

સજે યુક્તિ તને સમજાવાની, ખુબ ચીજો આપે ખાવાની,
પણ તું તેવી નથી થાવાની; ઓ એરંડી૦ ૧૦

શીખામણ તુજરે શી દઇએ? જીભે કહી કહી થાકી જઇએ,
નહિ હિતની વાત ધરે હૈયે; ઓ એરંડી૦ ૧૧

તારે શેલડી સરખો સંગ થયો, પણ કુળનોગુણ તારોનગયો,
તારો તેનો તેજ સ્વભાવ રહ્યો; ઓ એરંડી૦ ૧૨

ગાઇ ગરબી એરંડી નામે, પણ અર્થ જુદો છે પરિણામે,
દીધી શીખામણ દલપતરામે; ઓ એરંડી૦ ૧૩

ગરબી ૪૦ મી.

અદબ.

" બહુચર ભલે આવીયાં,"—એ રાગ.*

સુણો સમજુ સકળ નરનારીઓ,
વધે માણસમાં જેમ માપ, અદબ શીખો એટલી.
સારી અદબ જો રાખવા શીખશો;
થશો ઉત્તમ પંક્તિનાં આપ, અદબ શીખો૦ ૧

સારૂં મનુષ્ય આવે ઘેર આપણે;
" આવોજી ! " કરીએ સલામ, અદબ શીખો૦ ૨
ઊભાં થઇને આદરમાન આપીએ;
પછી પૂછીએ હોય જે કામ, અદબ શીખો૦ ૨

કાંઇ કારણે પરઘેર જો જાઓ;
ઊભાં રહેજો જઇ ઘર બહાર, અદબ શીખો૦
રજા માગી પછી ઘરમાં પેસજો;
રહેજો મન દેખો તેટલી વાર, અદબ શીખો૦ ૩

છાની વાત કરે જ્યાં માણસ મળી;
વણ તેડયાં ન જઇએ ત્યાંય, અદબ શીખો૦
વણ બોલાવ્યાં વચમાં ન બોલીએ;
કડવું કથન ન કાઢીએ કાંય, અદબ શીખો૦ ૪

વાંસો ઉદર ઉઘાડાં ન રાખીએ;
ઉંચે ઘાંટે ન કરિયે ઉચ્ચાર, અદબ શીખો૦
છેડો વસ્ત્રનો મુખ આડો રાખીએ;
આવે બગાસું કે ઓડકાર, અદબ શીખો૦ ૫

સભામાં બહુ સંભાળી બેસીએ,
જેવો આપણો હોય અધિકાર, અદબ શીખો૦
મોટા જનને ઉઠી માગ આપીએ;
નીતિશાસ્ત્રનો એ છે આધાર, અદબ શીખો૦ ૬

---

* આ રાગ લાંબા સ્વરથી ઘોળમાં ગવાય છે અને ટુંકા સ્વરથી ગરબીમાં ગવાય છે.

કોઇ ધનના, વિદ્યાના, કે અમલના;
અધિકારથી મોટા મનાય, અદબ શીખો૦
તેની માન મરજાદા ન તોડીએ;
તોડયે જરૂર બેઅદબી જણાય, અદબ શીખો૦ ૭
પૂછે મત તો પોતે મત આપીએ;
અતિ આગ્રહમાં નથી સ્વાદ, અદબ શીખો૦
માને નહિ તો ત્યાં ચુપ રહી બેશીએ;
વડા સાથે ન વદિયે વિવાદ, અદબ શીખો૦ ૮
કોઇના કરમાંથી ચીઠી કે ચોપડી;
ખેંચી લઇએ ન વાંચવા કામ, અદબ શીખો૦
લેવી હોય તો માગીને લીજીએ,
આપે તો લઇ કરિયે સલામ, અદબ શીખો૦ ૯
કોઇને તુંકારે કદિ ન બોલાવીએ;
હોય દીન કે ઘર કેરો દાસ, અદબ શીખો૦
ઘરમાં નાનાં મોટાં સઉ માણુસે;
એમ કરવો અદબનો અભ્યાસ, અદબ શીખો૦ ૧૦
"ફરમાવો," "બીરાજો," "ભોજન કરો,"
એવા અદબના શબ્દ અનેક, અદબ શીખો૦
સારાં માણુસે તે શીખી રાખવા;
વળી શીખવો વચન વિવેક, અદબ શીખો૦ ૧૧
હસીએ નહિ ખડખડતે મૂખે;
કોઇ સાથે ન લડિયે લડાઇ; અદબ શીખો૦
કોઇ કડવાં વચન કહે ક્રોધથી;
સુણી ચુપ રહીએ શરમાઇ, અદબ શીખો૦ ૧૨
મમ વચનનાં બાણુ જે મારવાં;
કહીયે નાદાન જનનું તે કામ, અદબ શીખો૦
ક્ષમા રાખે તે તો મોટું માનવી;
તેને લોક વખાણે તમામ, અદબ શીખો૦ ૧૩
હોય અદબ તો ઉત્તમ જાતમાં;
હલકી જાતમાં અદબ ન હોય, અદબ શીખો૦
જેના ઘરમાં અદબ દલપત કહે;
સૌથી સુખિયાં તો માણુસ સોય. અદબ શીખો૦ ૧૪

ગરબી ૪૧ મી.

રીસામણીના છોડની ગરબી.

"ઓ વાંસલડી વેરણુ થઇ લાગી તું વ્રજની નારને."—એ રાગ.

ઓ રીસામણી, રીસ કરી તું સહેજે શીદ રીસાય છે?
તને ગાંડી ગણી, હોંશે હોંશે જન ચીડવવા ચહાયછે.-ટેક
એ તો ખરેખરી તુજમાં ખામી, તું તેથી મોટાઇ નવ પામી,
ફૂલ ફળથી જોતાં નવ જામી; ઓ રીસામણી૦ ૧
તું ચિતમાં ચિડ બહુ લાવેછે, તેથીજ તને ચીડાવે છે,
તું હરઘડી લોક હસાવે છે; ઓ રીસામણી૦ ૨
બીજી વનસ્પતિ બહુ જે આતું, તુંજસરખું કોઇનથી ચીડાતું,
તેને ચીડવવા નથી કોઇ ચહાતું; ઓ રીસામણી૦ ૩
જો સ્વભાવ તારો તું છોડે, કોઇ ચિડવે નહિ કોડે કોડે,
નથી વેર જનોને તુજ જોડે; ઓ રીસામણી૦ ૪
તું બહુ રીસવાળી બાઇ છે, તું ભૂતળ ભોળી ગણાઇ છે,
તું અવગુણથી ઓળખાઇ છે; ઓ રીસામણી૦ ૫
તું જાણે લોક નઠારા છે, પણ વાંક બધા તે તારા છે,
તું સારી તો સૌ સારા છે; ઓ રીસામણી૦ ૬
તું રૂડી વાડીમાં રહેછે, પણ લક્ષણ રૂડાં ક્યાં લે છે?
તને દલપત શિખામણ દેછે; ઓ રીસામણી૦ ૮

ગરબી ૪૨ મી.

હઠીલા મંકોડાની ગરબી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

ઓ મંકોડા, હઠ લેવાનો હેવા તેં કયમ નવ તજ્યો?
પીડા પામ્યો, તોપણ તેં નિજ સ્વભાવસારોનવસજ્યો.ટેક.
તેં લુગડાંને બચકું લીધું, મૂકાવા જતન જેને કીધું,
પણ તેં નહિ તે મુકી દીધું; ઓ મંકોડા૦ ૧
તને હાથ લગાડી હડશેલ્યો, વળિ ઠોકર મારીને ઠેલ્યો,
તેં સ્વભાવ તારો નવ મેલ્યો; ઓ મંકોડા૦ ૨
તને જરૂર હઠીલો બહુ જાણ્યો, પછી પાછળપકડીનેતાણ્યો;
એમ અંત તરત તારો આણ્યો; ઓ મંકોડા૦ ૩
ત્યાં તારી કેડ ગઇ તૂટી, બધી આવરદા તારી ખૂટી,
પણ છેક ન હઠીલાઇ છૂટી, ઓ મંકોડા૦ ૪
તેં સ્વારથ કાંઇએ નવ સાર્યો, કહે સ્વાદએમાં તેં શો ધાર્યો?
વણુ મોતે વ્યર્થ ગયો માર્યો; ઓ મંકોડા૦ ૫

જગમાં હઠીલા જે તુજ જેવા, સંકટમાં આવી પડે એવા,
ન તજે હઠીલાઇ તણો હેવા; ઓ મંકોડા૦ ૬

કટિ તુટે છુટે પ્રાણ ભલે, સમજાવ્યો સમજણ લેશ ન લે,
વળતી નીપજે એવીજ વલે; ઓ મંકોડા૦ ૭

જે થોડું હરઘડી હઠ પકડે, તેને ચાબુકનો બહુ માર પડે,
હઠ ન કરે તો કોઇ ન નડે; ઓ મંકોડા૦ ૮

હઠીલાની હઠીલાઇ ન ટળે, કદી પાંશરી વાટે તે ન વળે
એની ઉહનું ઓસડ ન મળે; ઓ મંકોડા૦ ૯

જુઓ મૂરખ કેવો મંકોડો, તેને તાણી ખેંચીને તોડયો,
પણ મમત મનનો નહિ છોડયો; ઓ મંકોડા૦ ૧૦

જેની ઉત્તમજાતજણાય સહી, તેતો હઠીલાઇ પકડેજ નહીં,
હલકી જાતે હઠીલાઇ રહી; ઓ મંકોડા૦ ૧૧

આ જગમાં હઠીલા જન જેછે, તે સમજણ સમજી ક્યાં લેછે
દલપત તો શિખામણ દે છે; ઓ મંકોડા૦ ૧૨

ગરબી ૪૩ મી.

સંપ વિશે.

"ચાલો સૈયરો જઇએ જમના કાંઠડેરે."—એ રાગ.

સંપી જંપીને સર્વે સુખમાં વસોરે,
સાચું જાણો સંપ થકી સુખ થાયરે;
કુસંપમાં તો કષ્ટ અને કંકાસ છેરે,
કુસંપથી જર જશ ને શોભા જાયરે, સંપી૦ ૧

જનજાતીનું જીવતર થોડું જગતમાંરે,
વહી જાતાં તેને નહિ લાગે વારરે;
ગયા પછી સાંભરશે ને દુઃખ સાલશેરે,
માટે ચેતી ચિત્ત કરો વિચારરે. સંપી૦ ૨

નદી ઉતરવા બેઠા બહુ જન નાવમાંરે,
એ માણસને અધ ઘડીનો મેળાપરે;
પાર ઉતરીને કોઇ ક્યાંઇ કોઇ ક્યાં જશેરે,
લડી લડી શીદ પલ્લે બાંધે પાપરે ! સંપી૦ ૩

નક્કી પછી કોઈ કોઇનું મુખ જોવું નથીરે,
સાબાશી પામો રાખીને સ્નેહરે;
"ભલો ! ભલો !" કહી સંભારે સૌ ભાવથીરે,
જશ ઉચ્ચારે જીભે જગમાં જેહરે. સંપી૦ ૪

પંખીના મેળાની પેઠે સૌ મળ્યાંરે,
જોતાં જોતાં જુદાં ઉડી જાયરે;
કુટુંબી ને પાડોશી તે રીતે મળ્યાંરે,
કડવું કહિને શીદને શત્રુ થાયરે ? સંપી૦ ૫

પડયું રહેશે પાછળ પૃથ્વી ઉપરરે,
વાડી ગાડી વાસણને ઘરબારરે;
સાથે નહિ આવે એક સળીએ ઘાસનીરે,
તો શિદને જૂઠી કરિયે તકરારરે ? સંપી૦ ૬

કઠણ વચન કોઇ કહે તો સુણીને સાંખીએરે,
તો પાછળથી પંડે તે પસ્તાયરે;
વિશેષ નહિ તે લાંબી વાત વધી પડે રે,
બળગો પડિ જેમ અંગારો ઓલવાયરે. સંપી૦ ૭

દારૂને જ્યાંસૂધી ન અડકે દેવતારે,
ભડકો થઇને કરે નહિ ભભકારરે;
સ્વભાવ શીતળ જળના સરખો રાખીએરે,
સુખ ઉપજે ને સ્નેહ કરે સંસારરે. સંપી૦ ૮

સંપ થકી રીઝે છે સૃષ્ટિનો ધણીરે,
કુસંપ દેખી પ્રભુ કરે છે કોપરે;
જેના ઘરમાં કુસંપ પેસે કારમોરે,
તેને ઘેરથી લક્ષ્મી થાય અલોપરે. સંપી૦ ૯

સુખ દુઃખ વેઠી સંપ સદા જો સાચવોરે,
સર્વે મનોરથ થશે તમારા સિદ્ધરે;
ખારૂં જળ તે દૂધ થએલું દેખશોરે,
સંપ થકી નિશ્ચે મળશે નવનીધરે. સંપી૦ ૧૦

કુટુંબમાં જો ફુટ પડે કોઈ સમેરે,
કલેશ વધારી શત્રુ જમાવે કાંપરે;
પથ્થરમાં જેમ ફાટ પડેલી જોઇનેરે,
નિર્બળ છે પણ વચમાં ઉગે લાંપરે.* સંપી. ૧૧

કિલ્લામાં જો લગાર ફાટ પડે કહીંરે,
વડ કે પીપળા વચમાં ઉગે ઝાડરે;
ધીમે ધીમે ઊંડાં મૂળ ધરે તહીંરે,
વળતિ કરે તે કિલ્લાનો વણસાડરે. સંપી૦ ૧૨

જોરાવરનું વતન દબાવી ન વસેરે,
જુગતી જો જો એવી ઠામો ઠામરે;
મનાય તો સાચું આ મનમાં માનજોરે,
દે છે શિખામણ શુભ દલપતરામરે. સંપી ૧૩

---

* લાંપડું=એક જાતનું ઘાસ.

ગરબી ૪૪ મી.

સારી શિખામણનો ગરબો.

"મૈયા ધનુષધારીનું ધ્યાન ધરો જો," —એ રાગ.

બાઇઓ સારી શિખામણ સાંભળજો,
કદી ન કરો કુસંગો સંગજો;
મહા સતીના મનમાં ભળોજો,
રૂડો રાખો નીતિનો રંગજો. સારી૰ ૧

સદા સમજીને મન સ્વચ્છ રાખીએજો,
સ્વચ્છ રાખો પોતાનું શરીરજો;
ભગવત નામ મુખે ભાખીએજો,
તરી પામીએ ભવજળ તીરજો. સારી૰ ૨

લંક લૂટવાનો લોભ નવ લાવીએજો,
સદા સજીએ સુશીળ સંતોષજો;
નિજ ઘર એમ નભાવીએજો,
રિદ્ધ કારણ ન રાખીએ રોષજો. સારી૰ ૩

સંપ સારમાં સાર સંસારમાંજો,
સંપમાં છે સકળ સુખવાસજો;
નહિ સંપ જ્યાં નર નારમાંજો,
ત્યાં તો ત્રાહ્ય ત્રાહ્યનો હોય ત્રાસજો. સારી૰ ૪

સૌથી હળી મળીને હેત રાખીએ જો,
કદી કડવા ન બોલિયે બોલજો;
દુઃખ પરઘેર નવ દાખીએજો,
જેમાંથી તૂટે પોતાનો તોલજો. સારી૰ ૫

પ્રેમે પતિવ્રતાવ્રત પાળીએજો,
પરનરશું ન રાખીએ પ્રીતજો;
ટાપટીપની ટેવ ટાળીએજો,
રૂડી રાખીએ સાદી રીતજો. સારી૰ ૬

બહુ પરઘર જઇ નવ બેસીએજો,
કોડે કરીએ પોતાનું કામજો;
પાપ મારગે નવ પેશીએજો,
જેથી ઠરીએ નરકને ઠામજો. સારી૰ ૭

પોતે ભણીએ બીજીને ભણાવીએજો,
સૌને દઇએં શીખામણ સારજો;
હોય દુર્ગુણ તેહ હણાવીએજો,
જેથી રીઝે જગકર્ત્તારજો. સારી૰ ૮

વળિ વિદ્યાની ચોપડી વાંચીએજો,
જેથી વાધે વિવેક વિશાળજો;
મૂરખ બાઇ બેસી માંચીએજો,
ગપ મારી ગુમાવે કાળજો, સારી૰ ૯

બોધ લાગે બાળાને ઔષધથીજો,
એવી વદીએ વિવેકની વાતજો;
કહીએ ન કોઇને ક્રોધથીજો,
સજો શાંતિ સ્વરૂપ સાક્ષાતજો. સારી૰ ૧૦

ક્લેશ લાવો ન આળસ અંગમાંજો,
ચાહી રાખો ચંચળતા ચિત્તજો;
અખંડ રહો ઉછરંગમાંજો,
હૈયે ઇચ્છો સરવનું હિતજો. સારી૰ ૧૧

દીન દેખી દયા દીલ લાવજોજો,
કદી કરશો ન કાળજું કઠોરજો;
માણસોને દુઃખથી મુકાવજોજો,
જાતે જેવું તમારૂં જોરજો. સારી૰ ૧૨

પોતે સુધરીને બીજીને સુધારજોજો,
ડાહી થાવા દેજો જ્ઞાન દાનજો;
સદ્‌ગુણથી શણગારજોજો,
પાજો પીજો પ્રીતિરસ પાનજો. સારી૰ ૧૩

સાસુ સસરા તણી સેવા કરોજો,
શીષ નામીને માગો આશીષજો;
કરજોડી કહેવું કૃપા કરોજો,
એની આશિષે સુખ અહોનિશજો. સારી૰ ૧૪

ભંગ કરશો ન વેણ ભરથારનુંજો,
પ્રિય ગણજો જેવો નિજ પ્રાણજો;
સુખ પામશો સંસારનુંજો,
થશે વિશ્વમાં વિવિધ વખાણજો. સારી૰ ૧૫

વૃદ્ધ સાથે વિવાદ ન કીજીએજો,
મોટા જનની રાખો મરજાદજો;
ખામી બતાવ્યે નવ ખીજીએજો,
પરહરિએ પોતાનો પ્રમાદજો. સારી૰ ૧૬

ગુણ ગાજો હરિના ગીતમાંજો,
મોટા સમજી તેનો મહિમાયજો;
ચોંટાડી રાખો ચિત્તમાંજો,
જોજો જરિએ ન વીસરી જાયજો. સારી૰ ૧૭

જુઓ આદિત્ય ઇંદુ આકાશમાંજો,
જુઓ તારા મંડળ તણું તેજજો;

દીસે તે કશી ન ક્યાશમાંજો,
એનો ઉત્પન્ન કરનાર એજ જો, સારી૦ ૧૮
જુઓ સાગર શૈલ સરિતા ગણી જો,
જુઓ પૃથ્વીના પડનો પ્રભાવ જો;
વાણી વિલાસ રાગ રાગણી જો,
એવા બહુએ બનાવ્યા બનાવ જો, સારી. ૧૯
એણે આપણાં શરીર સજી આપીઆં જો,
પ્રતિપાલન કરે છે રૂડી પેરજો;
પાડ ન ગણે તે તો પાપીઆં જો,
એ તો અજ્ઞાનનું અંધેર જો. સારી૦ ૨૦
નથી અળગો રહ્યો કરી એટલું જો,
સ્નેહે લે છે સદૈવ સંભાળજો;
કહો એ તો કામ છે કેટલું જો?
દુઃખ દે છે દીનદયાળ જો. સારી૦ ૨૧
એની આજ્ઞા ઉલ્લંઘી આપણે જો,
ચુકી ચાલ્યાં સ્વચ્છંદી ચાલ જો;
દોષ ન ગયા દીલ ડાંપણે જો,
કૃપા રાખે છે તોય કૃપાળ જો. સારી૦ ૨૨
માટે ભજીએ તેને ભલી ભાતથી જો,
એના જાણી અનેક ઉપકારજો;
પ્રાર્થના કરીએ પ્રભાતથી જો,
પાપ કાપી પમાડે પાર જો. સારી૦ ૨૩
પ્રભુ ચિંતા તમારી ચૂરશે જો,
મન માન્યું દેશે મહા સૂખ જો;
લાખ લાખ અભિલાખ પૂરશે જો,
નહિ દેખો દારિદ્ર કે દુઃખ જો. સારી૦ ૨૪
ધન ધાન્ય સન્માન શુભ પામશો જો,
વળી વધશે પ્રજા પરિવાર જો;
વિઘન વિવિધનાં વામશો જો,
અંતે કરશે ઇશ્વર ઉદ્ધાર જો. સારી૦ ૨૫
કોડે કરશો જો ભજન કૃપાળનું જો,
તજી તુચ્છ સ્વભાવ તતખેવ જો;
સ્વર્ગનું સુખ સદા કાળનું જો,
દેશે દલપતરામનો દેવ જો. સારી૦ ૨૬

ગરબી ૪૫ મી.

પંખીઓના સંપની ગરબી.

"મારૂં સોનાનું છે બેડુંરે,છેલ છબીલા છોગાળા"—એ રાગ

સખી જો આ શોભે સારાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
બહુ ટોળે મળી વસનારાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૧
કેવાં કલ્લોલ કરે છેરે! પીંપર ઉપર પંખીડાં;
સ્વર મધુર મધુર ઉચરે છેરે, પીંપળ ઉપર પંખીડાં. ૨
પરિપૂર્ણ પરસ્પર પ્રીતેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
રહે હળી મળી રૂડી રીતેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૩
દીસે છે દિલમાં ડાહ્યાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
ગુણવંતા ભલાં ગણાયાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૪
કેવાં લાયક છે? નથી લડતાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
નથી એક બીજાને નડતાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૫
તેથી પોતે સુખ પામે છેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
જુએ તેને હરખ જામે છેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૬
મેં દૂર રહીને દીઠાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
મારા મનમાં લાગ્યાં મીઠાંરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૭
છે જોતાં *જનાવર જાતેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
છેપણ સંપી વસે ભલી ભાતેરે; પીંપર ઉપર પંખીડાં; ૮
તેથી લેશ શિખામણ લઇએરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
એમ હળીમળી સરવે રહીએરે, પીંપર ઉપર પંખીડા. ૯
ત્રિભુવનનો રાજા રીઝેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
પરલોકે પણ સુખ લીજેરે, પીંપર ઉપર પખીડા, ૧૦
છતમાં થોડા દિન છઇએરે પીંપર ઉપર પંખીડાં;
લડીને શિદ અપજશ લઇએરે? પીંપર ઉપર પંખીડાં, ૧૧
આ કથન કહ્યાં શુભ કામેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં;
દીધી શિક્ષા દલપતરામેરે, પીંપર ઉપર પંખીડાં. ૧૨

ગરબી ૪૬ મી.

શિખામણ ન લાગવા વિષે.

"સુંદરબાઇ ચાલ્યાં સાસરીએ."—એ રાગ.

જે સુણ્યા પછી નહિ સંભારે,
કાંતો ધરથી મન નવ ધારે, બહેન;
તેને શિખામણ શી દઇએ?

---

*માણસથી બીજી હલકી જાતનાં પ્રાણી.

જેના જીવમાં જોત નહી જાગે,
બહુ કહેતાં બોધ ન લાગે, બહેન; તેને૦ ૨
જેનો જાતિસ્વભાવ જુદો જાણો;
આશા સુધર્યાની ન આણો, બહેન; તેને૦ ૩
બગલાને હંસ વિષે વાસે,
પણ બગલો હંસ ન થાશે, બહેન; તેને૦ ૪
સો મણ સાબુ દેહે દેશું,
ગર્ધવની ગાય બને શું? બહેન; તેને૦ ૫
પથરા પાણીમાં નિત્ય ન્હાયે,
પણ ભીતર નવ ભીંજાયે, બહેન; તેને૦ ૬
કાળી કાંબળી જેવી જે ચીજે,
તેને રંગ ન બેસે બીજો, બહેન; તેને૦ ૭
જેનું ચાળણી સરખું ચિત દરશે,
તે સાર અસાર સંઘરશે, બહેન; તેને૦ ૮
પલળે ચીકણી માટી પહેલી,
વળી સુકાય વહેલી વહેલી, બહેન; તેને૦ ૯
જેને દેતાં શિખામણ શિર પાકે,
દલપત પણ દેતાં થાકે, બહેન; તેને૦ ૧૦

ગરબી ૪૭ મી.

કુપાત્ર વિષે.

"આજ એકાદશી ઓચ્છવની"—એ રાગ.

શું કરિએ? અલગું કરિયે; કહોજી૦
કુપાત્રને શું કરિયે? ટેક.
જેને સદા વઢવાડજ વહાલી,
દેખી તેને દુરથી ડરીએ. કહોજી૦ ૧
કાળજે ઝેર રહે જેને ઝાઝું,
એથી તો નાશીને ઉગરીએ. કહોજી૦ ૨
વિષધર સામો મળે જે વાટે,
ભડકી પાછાં પગલાં ભરીએ. કહોજી૦ ૩
શરમાય નહિ એવા નિર્લજ સાથે,
એકે વચન નહિ ઉચ્ચરિએ. કહોજી૦ ૪
વાદ એવા જન સાથે જો વદિયે,
આપણે એના જેવા ઠરીએ. કહોજી૦ ૫
ક્રોધ ચડે એવાં કથન કહે તોય,
ધીરજ અંતરમાં ધરીએ. કહોજી૦ ૬
દિન દિન દ્વેષ વિશેષ જે રાખે,
એને ઓછાંયે ન ઉતરીએ. કહોજી૦ ૭
દલપતરામ કહે દુર્જનના,
પાડોશરે પણ પરહરીએ. કહોજી૦ ૮

ભાગ ૨ જો.

ઉપદેશ વિષે.

ગરબી ૪૮ મી.

નીતિ વિષે.

"ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને."—એ રાગ.

પ્રીતી તો રાખો નીતીની રીતમાં,
નીતીથી જીતી લેશો સંસાર જો;
નીતીથી બીતી તો સર્વ ભાંગશે,
કરૂણા કરશે જગત તણો કરતારજો. પ્રીતી૦ ૧

નીતીથી નરનારી શોભે સર્વથા,
સૌથી સારો નીતીનો શણગારજો;
નરતનુ પામી નીતી જે રાખે નહી,
અવની ઉપર ધિક! એનો અવતારજો. પ્રીતી૦ ૨

નીતીથી ઉપજે નહિ પીડા અંગમાં,
દરિદ્રતા સ્વપ્નામાં નવ દેખાય જો;
નીતી અધિક વધારે જગમાં આબરૂ,
નીતીધરને કદી ન રૂઠે રાયજો. પ્રીતી૦ ૩

નીતી તો નરનારીનું શુભ નાક છે,
નકટાં જાણો જે જન નીતીહીનજો;
નીતી વિણુ સદગુણ એકે શોભે નહી,
દૂષણ તેને લાગે છે દિન દિન જો. પ્રીતી૦ ૪

કરે અનીતી એનું અર્ધમ છે,
અનીતિથી તો પુરણ ઉપજે પાપજો;
પડે નરકના કુંડે જઇ પરલોકમાં,
આ ભવમાં પણ તન ઉપજે પરિતાપજો. પ્રીતી૦ ૫

કપટ કરી જે માલ પચાવે પારકો,
કે વદનેથી અસત્ય બોલે વેણજો;
આપ સવારથ સાધે જે અન્યાયથી,
એનું નામ અનીતિ અતિ દુખદેણજો. પ્રીતી૦ ૬
અયોગ્ય કામ કરે તે પણ નીતિ નહી;
ફૂલણજી થઈ ફોકટ રાખે ફૂલજો,
બ્યાજે લઇને વાદે નાણું વાવરે,
પાળે નહી કરીને વચન કબૂલજો. પ્રીતી૦ ૭
અદબ ન રાખે કોઇની અભિમાનથી,
બોલે બેશરમી મુખ હલકા બોલજો;

એવાં એવાં કામ અનીતી એજ છે,
તે કરનારાનો ન રહે કાંઇ તોલજો. પ્રીતી૦ ૮

પશુ પંખીના પંડ વિષે પણ પ્રાણ છે,
જન જાતીમાં નીતિ વિશેષે જાણજો;
જે જનમાં નીતીની રીત ન જોઇએ,
તે તો પશુ પંખી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણજો. પ્રીતી૦ ૯

લેવડ દેવડ લાખો ધનની થાય છે,
એ સૌને છે નીતીનો આધારજો;
નરનારીમાં જો નીતી નવ હોય તો,
વિશ્વ વિષે કાંઇ ચાલે નહિ વ્યવહારજો. પ્રીતી૦ ૧૦

નીતી તો શિર સાટે સાચવિયે સદા,
જીવ જતાં પણ નીતિ ન તજીયે લેશજો;
મોંઘા માલ થકી નીતી મોંઘી ઘણી,
હેત ધરીને કરિયે જતન હમેશજો. પ્રીતી૦ ૧૧

આ શીખામણ અંતરમાં ઉતારીને,
કપટ તજી કરશો નીતીથી કામજો;
સર્વ મનોરથ સફળ થશે સંસારમાં,
દિલથી આશીષ દે છે દલપતરામજો. પ્રીતી૦ ૧૨

ગરબી ૪૯ મી.

વચન વિવેકની ગરબી.

"મારીબૈચરાજીબાઇરે,જવનાજવારાવાવિયાજો."એરાગ.

બોલો બોલો મારી બાઇરે, બંધનનથાય જેમ બોલતાં જો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, છોડિયાંની પેઠેરખે છોલતાંજો.૧

બોલો બોલો મારી બાઇરે, બાળકની રીતે નહિ બોલવુંજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, ખાંતે વચન ખરૂં ખોલવુંજો. ૨

બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલ્યાના દામ બહુ બેસશેજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલીમાં મૂલ પાડ પેસશેજો. ૩

બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલી જાણ્યામાં ગુણ બેશછેજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલવામાં બુદ્ધિ વિશેષ છેજો;૪

બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલતો સહાયકારી બાણ છેજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલ ખરા સૂખ કેરીખાણછેજો.૫

બોલો બોલો મારી બાઇરે, બીક મટી જાય ઠીક બોલથીજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલવું તે તાત જાતતોલથીજો.૬

બોલો બોલો મારી બાઇરે,બોલથી તોજાતભાતજાણીએજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલથી વિવેકતા વખાણીએજો.૭

બોલો બોલો મારી બાઇરે,બોલવાનોજોગઆજછેજડયોજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, પાપતણો બોલ મેલો પડયોજો.૮

બોલો બોલો મારી બાઇરે, મ્હેલી પડયુંવેણ અભિમાનનુંજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, ભેળવી ભજન ભગવાનનુંજો. ૯

બોલો બોલો મારી બાઇરે, ઉપજે અધિક હેત અંતરેજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, પાપ ન રહી શકે પટંતરેજો; ૧૦

બોલો બોલો મારી બાઇરે, બોલ છે ઘરાણું રૂડા ઘાટનુંજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, ભાતું વળી છેભવવાટનુંજો. ૧૧

બોલો બોલો મારી બાઇરે, ઠીક નહિ બોલીબોલશો ઠામનેજો;
બોલો બોલો મારી બાઇરે, દોષ નહિ દલપતરામનેજો. ૧૨

ગરબી ૫૦ મી.

ક્રોધ વિષે.

"હારે દાણ માગેરે દાણ માગે."—એ રાગ.

હાંરે ક્રોધ કાળોરે ક્રોધ કાળો.
હાંરે બહુ સમજીને ક્રોધનું મોં બાળોરે;ક્રોધ કાળો૦—ટેક

હાંરે ક્રોધે ન કર્યાંનું કામ તે કરાશે,
હાંરે પછી પસ્તાવો પેટ ભરી થાશેરે.ક્રોધ કાળો૦ ૧

હાંરે ક્રોધ પાપ રૂપ ઝેર છે પ્રમાણો,
હાંરે ક્રોધ જીરવે તે જન મોટું જાણોરે.ક્રોધ કાળો૦ ૨

હાંરે ક્રોધ ભોરિંગ ભયંકર ભાસે,
હાંરે ક્રોધ વા'લામાં વેર વડું વાસેરે. ક્રોધ કાળો૦ ૩

હાંરે જેની કાયામાં ક્રોધ ઘણો વ્યાપે,
હાંરે એની અક્કલ તો ઉડી જાય આપેરે.ક્રોધ કાળો૦ ૪

હાંરે હોય માણસ મહા ભલું મજાનું,
હાંરે દીસે ક્રોધી થાય ત્યારે તે દિવાનુંરે.ક્રોધ કાળો૦ ૫

હાંરે વરૂ વાઘ કપિ રીંછ હોય કેવું ?
હાંરે ક્રોધવાળું જણાય જન એવુંરે. ક્રોધ કાળો૦ ૬

હાંરે ક્રોધ ભડકો છે આગ કેરો ભારી;
હાંરે તેથી ચેતીને ચાલજો વિચારીરે. ક્રોધ કાળો૦ ૭

હાંરે સોનું તાપમાં તપાવી જોઇએ જ્યારે,
હાંરે તેની કિંમત ખરી જણાય ત્યારેરે.ક્રોધ કાળો૦ ૮

હાંરે તેમ માણસને ક્રોધ જ્યારે થાશે,
હાંરે તેનો ભાર તોલ તે સમે જણાશેરે.ક્રોધ કાળો૦ ૯

હાંરે જેમાં દીસે ગંભીરતાઈ જેવી,
હાંરે એની કીમત અધિક જાણો એવીરે. ક્રોધ કાળો૦૧૦

હાંરે ક્રોધ જાણો જમપુર કેરૂં બારૂં,
હાંરે જશે નરકમાં ક્રોધ કરનારૂંરે. ક્રોધ કાળો૦૧૧
હાંરે ક્રોધ કરશો નહી કોઇ ઠામે;
હાંરે દીધો ઉપદેશ દલપતરામેરે. ક્રોધ કાળો૦૧૨

ગરબી ૫૧ મી.

સત્યથી સંસાર નભે છે તે વિષે.

“છાનો રહે ચુપ, વીરા છાનો રહે ચુપ.”–એ રાગ.

નભે સત્યે સંસાર, નભે સત્યે સંસાર;
સત્ય જાય તો પૃથ્વી થાય પ્રલેકાર, નભે૦–ટેક
સાગરના પાણીને બાંધેલી નથી પાળ;
હદ છાંડીને ન જાય જુઓ કોઇ કાળ. નભે૦ ૧
નિયમ પ્રમાણે લાકડાને તીરે નીર;
કસુર ન કરે કદી તો ઉતારે તીર. નભે૦ ૨
સૂરજ તારા બધા રહ્યા છે નિરાધાર;
નિયમ પોતાનો તજે નહી કોઇ વાર. નભે૦ ૩
નિયમ પ્રમાણે દિવસ ને રાત થાય;
નિયમ પ્રમાણે ઋતુ આવે અને જાય. નભે૦ ૪
ધ્રુવમાછલી તો રાખે ધ્રુવ સામી ચાંચ;
તે નિયમ તજે નહી, લાખ આપો લાંચ. નભે૦ ૫
છાશ તો ખટાશ રાખે, સાકર મીઠાશ;
જો ઉકાળો તોય તેના સત્યનો ન નાશ. નભે૦ ૬
માણસ જો સત્ય તજે, તજે એક ટેક;
તો વે'વાર જાય, કષ્ટ ઉપજે અનેક. નભે૦ ૭
ચોટ ચુકે તો ગણાય કેમ રામબાણ?
સત્ય ચુકે માનવી તો માનવી ન જાણ. નભે૦ ૮
જંગલમાં જો બધાંય ઝેરી ઝાડ હોય;
પક્ષી પશુ આદિ પ્રાણી કેમ જીવે કોય? નભે૦ ૯
સ્વારથને માટે જો અસત્ય બોલે સર્વ;
તો જરૂર આવે પ્રલેકાળ કેરૂં પર્વ; નભે૦ ૧૦
લેણ દેણ નોકરી ને કોરટના ન્યાય;
સત્ય છેજ ત્યાં લગી સંસારમાં જણાય. નભે૦ ૧૧
ખજાનામાં ધન રહે, ખેતરમાં ધાન;
સત્યને આધારે, નહિ તો થાય તે વેરાન. નભે૦ ૧૨
બોલવા કે ચાલવા નિયમ ન જણાય;
જડ વસ્તુથી તે જન નજીવો ગણાય. નભે૦ ૧૩
સર્વ લોક સત્યવાદી થજો ઠામો ઠામ;
દેવ પાસે એમ માગે દલપતરામ. નભે૦ ૧૪

ગરબી ૫૨ મી.

ઉદ્યોગ-કરે તો ઇશ્વર સહાય થાય તે વિષે.

“ઓ વાંસલડી, વેરણ થઇ લાગી તું વ્રજની નારને.—એ રાગ.

ઉદ્યોગ કરો, બની શકે તે કામ તમેજ બનાવો;
જનથી ન બને, ભલે તમે તે ભગવતનેજ ભળાવો.–ટેક.
જો જરૂર છે એવું જાણે, તો તે કરી દેશે તે ટાણે;
નહિતો નહિ અરજી ઉર આણે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧
લુગડાં તો લોકો ધોઇ લેશે, પણ છાપરૂં*કેમધોઇએકહેશે?
તો ધણી જગતનો ધોઇ દેશે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૨
સરોવર સરિતા ઇશ્વિર ભરશે, પાણીયારાં ભરવા નહિ ફરશે;
તે તો જાણે છે જે જન કરશે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૩
જો માણસ ખેડ કરી વાવે, તો ઇશ્વિર તેમાં ઉપજાવે;
પણ લણવા તો તે નહિ આવે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૪
પ્રભુએ રસ કસ મૂકયા પાસે, પણ રસોઇ કરશો તો થાશે;
નવ રહેવું ઇશ્વરની આશે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૫
જો તરૂને પગ ન રચ્યા જાવા, તેને ત્યાંજ મળે પીવાખાવા;
એવા પગવાળાના નહિ દાવા; ઉદ્યોગ કરો૦ ૬
તમે સૌ જન સંપીને ચાલો, જૂદા જૂદા ધંધા ઝાલો;
ચિજ એક બીજાને કરી આલો, ઉદ્યોગ કરો૦ ૭
કોઇ સર્વેની સંભાળ કરો, તે દાઠ ધરી ઠાકોર ઠરો;
કોઇ વેપારી વસ્તુ સંઘરો; ઉદ્યોગ કરો૦ ૮
જે કામ મનુષ્યને શિર થાપે, તે કદી ન ઇશ્વર કરી આપે;
ક્યમ ન્યાયી થઇને નિયમ કાપે? ઉદ્યોગ કરો૦ ૯
જો ઇશ્વિર એવું કામ કરે તો શિદ જનજનની ગરજ ધરે!
સૌ ફકડ થઇ છૂટાજ ફરે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧૦
માટે પ્રથમગરજ જનનીજાણો, એવી ઇશ્વરઇચ્છા ઉર આણો;
સજી ઉલટું કદી નહિ સુખ માણો; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧૧
જન જો જઇ રહે નિર્જન ઠામે, તો તે પીડા પુરી પામે;
નહિ ભોળાશો જૂઠે ભામે; ઉદ્યોગ કરો૦ ૧૨

---

* વરસો વરસ છાપરું ધોઈને સાફ કરવું જોઇએ પણ તે કામ માણસથી બની શકે તેવું નથી માટે ઈશ્વર વરસાદ વરસાવી છાપરાંધોઇને સાફ કરીઆપે છે.

પ્રભુ ભક્તિ કરે જન જો ભાવે, તો ઇશ્વર એવો જોગ લાવે;
કામ કરવા માણુસ મળી આવે; ઉદ્યોગ કરો. ૧૩
જન જાતે ગોરા ને કાળા, રહે એક બીજાના ઓશિયાળા;
એવા વિચાર વિશ્વેશ્વરશાળા; ઉદ્યોગ કરો. ૧૪
ઇશ્વર નહિ શીવે અંગરખું, નહિ રચી દે જે જોઇ હરખું;
એ તો માણુસને કરવા સરખું; ઉદ્યોગ કરો. ૧૫
જે કામ જેને પ્રભુ સોંપે છે, તેનેજ તે તો કરવા દે છે;
એવો ઇન્સાફી ઇશ્વર એ છે; ઉદ્યોગ કરો. ૧૬
પ્રભુ નામ છે ચિંતામણિ જેવું, મુખ ખોતરવા તો તૃણલેવું;
પ્રભુ નામ ન કામ કરે એવું; ઉદ્યોગ કરો. ૧૭
શિશુને માતા તેડી ફરશે, પણ મોટો તેવી હઠ કરશે;
ભલે રૂએ તે મા નહિ મન ધરશે; ઉદ્યોગ કરો. ૧૮
એની મરજીથી ઉલટું માગે, તો નહિ તેનો પત્તો લાગે;
ઇશ્વર નિજ નિયમ નહીં ત્યાગે; ઉદ્યોગ કરો. ૧૯
લોકો સૌ ઉદ્યોગે લાગો, શુભ સહાયતા પ્રભુની માગો;
દલપત કહે તન આળસ ત્યાગો; ઉદ્યોગ કરો. ૨૦

ગરબી ૫૩ મી.

આળસ વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

ઓ આળસડી, શા માટે તું બંધીવાન બનાવે?
શિદ વણુ વાંકે, કામ ચુકાવી તું નુકસાન કરાવે?—ટેક.
ઉદ્યમ કરતાં કોઇ અટકાવે, તો તેપર દાઝ દિલે આવે;
પણ તુજ પર તો બળ નવ ફાવે; ઓ આળસડી૦ ૧
જો રાય હુકમે બેસી રહીએ, તજી ઉદ્યમ નુકસાની સહીએ;
તો તે રાજા જુલમી કહીએ; ઓ આળસડી૦ ૨
તેં કર જેના કબજે કીધા, જાણે બંધનથી બાંધી લીધા;
તેણે તરત ઉદ્યોગ તજી દીધા; ઓ આળસડી૦ ૩
તુજ વશ ન શકે ડગ એક ભરી, જાણે હોય ચરણમાં હેડ ધરી;
તું જોરાવર જુલમીજ ખરી; ઓ આળસડી૦ ૪
તું વાંચતાં વારી રાખે, જાણે તેં પાટા બાંધ્યા આંખે;
તે પુસ્તક તરત તજી નાંખે; ઓ આળસડી૦ ૫
નથી દેતી તું ભણતર ભણવા, નથી દેતી ગુણ પ્રભુના ગણવા;
નથી દેતી લાભ અધિક લણવા, ઓ આળસડી૦ ૬
નથી દેતી જર કે જશ રળવા, નથી દેતી મિત્રોને મળવા;
નથી દેતી શિખામણ સાંભળવા; ઓ આળસડી૦ ૭
તું દરિદ્રતા દેનારી છે, કાયાને અવગુણકારી છે;
તું નિશ્ચે બહુજ નઠારી છે; ઓ આળસડી૦ ૮
અમે દિલમાં બહુ તુજથી ડરીએ, તને સ્વપ્ને પણ નહિ સંઘરીએ;
દુસ્મન ગણી દૂર સદા કરીએ; ઓ આળસડી૦ ૯
હળવે હળવે તુજ જડ જામે, પછી તો વિસ્તાર પુરો પામે;
દીઠી રોગ સમી દલપતરામે; ઓ આળસડી૦ ૧૦

ગરબી ૫૪ મી.

શિખામણના સારની ગરબી.

"પૂજું ગણપતિના પાય, પૂજું અંબિકાની
પાવડી રે."—એ રાગ.

ભજું ભાવે ભગવાન, પુરા પ્રેમે પાયે પડુંરે;
માગું ગુણ તજું ગુમાન, ઘાટ ઘાટમાં ઘણું ઘડુંરે. ૧
આપો અવિચળ અપાર, વાણી વિમળા વિવેકનીરે;
કરૂં કવિતા શ્રીકાર, ઉપયોગી અનેકનીરે. ૨
બહુ નીતિનો બોધ, વિવિધ વાતે તેમાં વસેરે;
સર્વ સારાંશ શોધ, ઠામ ઠામે તેમાં ઠસેરે. ૩
દઇને સારાં દ્રષ્ટાંત, કથન કેવાં કેવાં કહુંરે;
ભાંગે સાંભળતાં ભ્રાંત, બોધ લાગે બહુ બહુરે. ૪
અતિ ઉરમાં આનંદ, વધે વચનો તે વાંચતાંરે;
ચિતે ચાતુર્ય ચંદ, ઉગે સદ્‌ગુણો તે સાંચતાંરે. ૫
સર્વ સાર તણો સાર, પ્રથમ ભક્તિ પરમેશનીરે;
કરો કોઇનો ઉપકાર, હોંશે મૂકી હમેશનીરે. ૬
જ્ઞાની પાસેથી જ્ઞાન, મન રાખીને મેળવોરે;
દોષ છેદી નિદાન, કુટિલ બુદ્ધિને કેળવોરે. ૭
જાણો જૂઠ મંત્ર જંત્ર, ભ્રમ ભાગોને ભૂતનારે;
તેમ ટુચકાના તંત્ર, તે તો જાણો સૌ તૂતનારે. ૮
ભાળી ઠગની ઠગાઇ, ભોળા થઇને ન ભૂલશોરે;
નહિ તો ગાંડા ગણાઇ, દીલ ડહાપણથી ડુલશોરે. ૯
દેજો દુખિયાંને દાન, પુણ્ય તેથી પ્રમાણજોરે;
જેને ખુબ ખાનપાન, દાનપાત્ર તે ન જાણજોરે. ૧૦
વિદ્યા વૃદ્ધિને કાજ, આપ આશ્રય તો આપજોરે;
રીઝે રાજાધિરાજ, કષ્ટ કષ્ટીનાં કાપજોરે. ૧૧
દેહ ઉત્તમ આ ઠામ, દેવે દીધો રળિયામણોરે;
દે છે દલપતરામ, સદા સારી શિખામણોરે. ૧૨

ગરબી ૫૫ મી.

શિખામણના સારની ગરબી બીજી.

"પ્રથમ પાર્વતીના પુત્રને પાયે નમુંરે લોલ."–એ રાગ.

વડી વિવેકની વાત, કહું વ્હાલથીરે લોલ;
જાણો શોભે જન જાત, ચોખી ચાલથીરે લોલ. ૧
ચોખી ન્હોય જેની ચાલ, તેને તો તજોરે લોલ;
પ્રભુ પ્રાણી પ્રતિપાળ, ભાવથી ભજોરે લોલ. ૨
કોઇથી કદાપિ ક્લેશ, નવ કીજીએરે લોલ;
દયા લાવી વિશેષ દાન દીજીએરે લોલ. ૩
સર્વનું સદા કલ્યાણ, ઉર ઇચ્છીએરે લોલ;
પોતાનાજ જેવા પ્રાણ, સૌના પ્રીછીએરે લોલ. ૪
સદા રાખીને સંતોષ, સીધાં સંચરોરે લોલ;
દુનિયામાં દેખી દોષ, દીલમાં ડરોરે લોલ. ૫
સર્વ પ્રાણીને સદાય, અભય આપજોરે લોલ;
કષ્ટ કોઇનાં કપાય, તો તે કાપજોરે લોલ. ૬
રૂડા માણુસોની રીત, હદે રાખજોરે લોલ;
નમ્રતાથી નિત્ય નિત્ય, ભાષા ભાંખજોરે લોલ. ૭
સારા સંગનો ઉમંગ, ઝટ જોડજોરે લોલ;
શઠ માણુસોનો સંગ, છેક છોડજોરે લોલ. ૮
વધે લોક વિષે લાજ, જરૂર જેહથીરે લોલ.
કરો એવાં એવાં કાજ, સદા સ્નેહથીરે લોલ. ૯
ચોરી કોઇ કેરી ચીજ, નવ લીજીએરે લોલ;
પડે સર્વને પતીજ, તેમ કીજીએરે લોલ. ૧૦
બડાઇના બહુ બોલ, નવ બોલીએરે લોલ;
તેથી તરત થાય તોલ, પોત ખોલીએરે લોલ. ૧૧
તજો તન મને તમામ, તુચ્છ ટેવનેરે લોલ;
ભજો દલપતરામ, તણા દેવનેરે લોલ. ૧૨

ગરબી ૫૬ મી.

પરોપકાર કરવાના ઉપદેશની ગરબી.

"મૈયા ધનુષ્યધારીનું ધ્યાન ધરોજો."—એ રાગ.

ભાઇ પરઉપકાર કર પ્રાણિયાજો,
દેવે દીધો છે દુલભ દેહજો;
જેના મરણ તેં ન જાણિયાજો,
ધર્યો નાણામાં નિશ્ચય નેહજો. પરઉપકાર૦ ૧
ઘણી લીધી વડાઇ લાખ લોકમાંજો,
પામ્યો પુત્ર તથા પરિવારજો;
ચાલ્યો મલપતો ચોકમાંજો,
કીધો ન પર ઉપકારજો. પરઉપકાર૦ ૨
વળી ફોકટ ફુલાતો તું ફર્યોજો,
નાત જાતમાં મેળવ્યું નામજો;
કૂડ કપટે પૈસો કર્યોજો,
કહે એ તે શું આવશે કામજો? પરઉપકાર૦ ૩
જો તું જીવ જાતી ઠામ ઠામનીજો,
કાંઇ કરે મનુષ્યનું કામજો,
કાયા તારી શા કામનીજો?
તારા ઉરમાં વિચાર તું આમજો. પરઉપકાર૦ ૪
ઝાઝાં ઝાડી તણાં દેખ ઝાડવાંજો,
આપે ફળ ફૂલ કે કોઇ કાઠજો;
માણુસનાં કષ્ટ મટાડવાંજો,
એવો પોતે ભણ્યા દીસે પાઠજો. પરઉપકાર૦ ૫
પેખ પથરા પણ પરકારણેજો,
ચણતરમાં આપ ચણાયજો;
વારે વારે જાઉં વારણેજો,
જન ઉપયોગી જે જણાયજો. પરઉપકાર૦ ૬
વળી કૂવા તળાવ ને વાવડીજો,
નદી આપે છે નિર્મળ નીરજો;
એવી ન રીત જેને આવડીજો,
દેખી તેને થઇએ દિલગીરજો. પરઉપકાર૦ ૭
ધર્યો ધરણીમાં દેહ તે ન ધારિયોજો,
વ્યર્થ ભાળ્યો ભૂમિ શીર ભારજો;
હાથે ચડયો હિરો હારિયેજો,
કવિકોવિદ કરે ધિક્કારજો. પરઉપકાર૦ ૮
એજ માટે મારૂં કહ્યું માનીનેજો,
કર શક્તિ પ્રમાણે શુભ કામજો;
ગમશે તારા ગુણ જ્ઞાનીનેજો,
તારૂં જુગમાં રહેશે નામજો. પરઉપકાર૦ ૯
એજ માટે મનુષ્ય અવતાર છેજો,
લાભ બીજો ન જાણીશ લેશજો;
સંસારમાં એજ સાર છેજો,
એમ હૈડામાં જાણી હમેશજો. પરઉપકાર૦ ૧૦
પરલોકમાં પણ સુખ પામીએજો,
નકી સૃષ્ટિનો નાથ કરે સ્નેહજો;

આપણને અંતરજામીએજો,
દીધો એજ માટે જન દેહજો. પરઉપકાર૦ ૧૧

પણ પેટ ભરી તું પોઢી રહ્યોજો,
મનમાની તેં માણી મોજજો;
વ્યવહારના પૂરમાં વહ્યોજો,
બહુ લીધો બડાઇનો બોજજો. પરઉપકાર૦ ૧૨

કામ પરઉપકારી ગયા કરીજો,
એવા સજ્જનોને સંભારજો;
ધરા ઉપર નામના ધરીજો,
ધન્ય ધન્ય એના અવતારજો ! પરઉપકાર૦ ૧૩

ભાળી ભૂખ્યાને ભોજન આપીએજો,
દઇએ વિદ્યા આદીકનું દાનજો;
કષ્ટ એમ જનનાં કાપીએજો,
મન રાખી સદા મહેરબાનજો. પરઉપકાર૦ ૧૪

જન રોગીના રોગ મટાડીએજો,
કરી ઓસડ ઉપાય અનેકજો;
ગભરાટ મનનો ઘટાડીએજો,
ઉર ધારી ધરમની ટેકજો. પરઉપકાર૦ ૧૫

કાળ કાઢયો નકામો કેટલોજો ?
કર્યા શાં શાં વિચાર જુઓ કામજો ?
ઉત્તમ ઉપદેશ એટલોજો,
દેછે દીન દીન દલપતરામજો. પરઉપકાર૦ ૧૬

ગરબી ૫૭ મી.

સ્વદેશ ઉપર મમતા રાખવા વિષે.

"ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને."—એ રાગ.

સ્વદેશની મમતા મનથી નવ મૂકીએ,
સોએ સો કદિ સંકટ આવે શીષજો;
ચુરા થઈ પડિયે પણ ચિત નવ ચુકીએ,
સ્વદેશનું શુભ ચિંતવિયે દિનનીશજો. સ્વદેશની૦ ૧

જન જાતીનો દેહ ધર્યો જે દેશમાં,
તે ભૂમિને ગણિયે માતા તુલ્યજો;
હૈડે ધરિયે હેત વિશેષ હમેશમાં,
ઉત્તમ ગણિયે અંતરમાંહિ અમૂલ્યજો. સ્વ૦ ૨

સદૈવ કરીએ જતન સ્વદેશ સુધારવા,
કામ પડે તો કરિયે તન કુરબાનજો;
વળિ શ્રમ કરિયે ત્યાં ઉદ્યોગ વધારવા,
સ્વદેશ તરતો કરવા ધરિયે તાનજો. સ્વ૦ ૩

સ્વદેશના રાજાનું સારૂં ઇચ્છીએ,
પવિત્ર તે તો પ્રજા તણો છે ધર્મજો;
પુરાણ શાસ્ત્રો પાનાં પેખી પ્રીછીએ,
રાજદ્રોહ કરે તે કુત્સિત કર્મજો. સ્વ૦ ૪

દેશ તજી પરદેશ વિષે રળવા જવું,
પણ બહુ ધરવો સ્વદેશ ઉપર પ્રેમજો;
સ્વસ્થાનકથી દિલે ઉદાસી નવ થવું,
નિજ જનિતાથી હેત ન તજીએ જેમજો. સ્વ૦ ૫

મરણ પથારી પર તો સૌ પ્રાણી મરે,
કહિયે તેની કાયા ગઇ નકામજો;
જે કાયા કુરબાન સ્વદેશ લીધે કરે,
નવ જુગ તેનાં રહ્યાં છે નિશ્ચળ નામજો. સ્વ૦ ૬

કહેવત એક પ્રસિદ્ધપણે કહેવાય છે,
જનની જણજે હરિજન દાતા શૂરજો;
નહિ તો વંઝા વિશ્વ વિષે વખણાય છે,
વ્યર્થ ગુમાવિશ નહિ તું તનનું નૂરજો. સ્વ૦ ૭

સંપ વધે સૌજન ને જેમ સ્વદેશમાં,
એવા એવા કરિયે અધિક ઉપાયજો;
કષ્ટ ન પામે કોઇ કુસંપ કલેશમાં,
સંપી જંપીને સૌ સુખિયાં થાયજો. સ્વ૦ ૮

પોતાના ટંટા પોતેજ પતાવજો,
સમજુ હો તો જશો ન કદિ સરકારજો;
પંચ જનો પાસે પંચાત કરાવજો,
ખચીત નહિ તો થાશો ખુબ ખુવારજો. સ્વ૦ ૯

સ્વદેશમાં જે કોઇ કુસંપ કરાવશે,
નિશ્ચે જાણો પાપી તેનું નામજો;
અનેક જનને અતિ સંકટ ઉપજાવશે.
દુર્જન તેને કહે છે દલપતરામજો. સ્વ૦ ૧૦

ગરબી ૫૮ મી.

રિદ્ધિસિદ્ધિનો ભરોંસો ન રાખવા વિષે.

"મહા કોપ થયો તે કળીકાળમાંજો."—એ રાગ.

રિધી સિધીનો ભરોસો નહિ રાખવોજો;
ચાહી હુનર કળાનો સ્વાદ ચાખવોજો. રિધી૦—ટેક.
જવા બેસે ત્યારે જે તે રીતે જાય છે જો;
અટકાવાનો ક્યાં એકે ઉપાય છેજો ? રિધી૦ ૧

ફરે છાયા તેમ ફરતી દેખાય છેજો;
લક્ષ્મીનું નામ ચપળા લખાયં છેજો. રિધી૦ ૨
કવિ માઘ વિપ્ર શ્રીમાળી+શ્રીમાળનોજો;
ભલો મિત્ર ભોજરાજ ભૂમિપાળનોજો. રિધી૦ ૩
એને માથે પણ આપદા આવી પડીજો;
ઘરબાર વેચવાની આવી ઘડીજો. રિધી૦ ૪
પિતાએ મુક્યા રૂપૈયા અબજ રોકડાજો;
દીકરા પાસે રહ્યા ન દશ દોકડાજો. રિધી૦ ૫
દુનિયામાં એવા દાખલા દિસે ઘણાજો;
મહા કષ્ટ વેઠવામાં ન રહી મણાજો. રિધી૦ ૬
કોણ જાણી શકે કાળ કેવો આવશેજો;
હશે હુન્નર તો હરકત ઉઠાવશે જો. રિધી૦ ૭
કંઇક શ્રીમંતની સુંદરી જે શાણી છેજો;
એ તો જરૂર ઉદ્યોગી અતિ જાણી છેજો. રિધી૦ ૮
ટાપટીપથી ગુંથે છે કંઇક ટોપીઓજો;
નથી લેશ માત્ર લોક માર્ગ લોપિયોજો. રિધી૦ ૯
કંઇક ચોપડીનાં જુથ ગુંથે જોઇનેજો;
કામ આવડે ન એવું બિજા કોઇનેજો. રિધી૦ ૧૦
ધન હોય જો ઘણું ધણીના ધામમાંજો;
નાણું ઉપજે તે આપે ધર્મકામમાંજો. રિધી૦ ૧૧
બાઇઓ ! સુરતમાં એક સારી બાઇ છે જો;
મોટાં પુસ્તકો લખીને તે કમાઇ છેજો. રિધી૦ ૧૨
ભરત ચીતર શીખો ને શીખો શીવવુંજો;
કાંઇ સુજે નહિ તેનું વ્યર્થ જીવવુંજો. રિધી૦ ૧૩
વસ્ત્ર વેતરવા શીખવું વિવેકથીજો;
નક્કી જાણજો એમાં નીચાપણું નથીજો. રિધી૦ ૧૪
કંઇક રેંટિયો કાંતે છે રૂડી રીતથીજો;
ચતુરાઇ ચાળવે છે પોતે પ્રીતથીજો. રિધી૦ ૧૫
સારૂં કામ આવડે તો શોભા સાંપડેજો;
આપદા સમે ન આપદા એને નડેજો. રિધી૦ ૧૬
વિતે દિવસ આનંદમાં ઉદ્યોગીનોજો;
નવરાનો રોજ જાય જેવો રોગીનોજો. રિધી૦ ૧૭
શિખામણ કહી તે તમારા કામનીજો;
હૃદે રાખો વાત દલપતરામનીજો. રિધી૦ ૧૮

ગરબી ૫૯ મી.

વાદે વાદે ફુલનાં કામ ન કરવા વિષે.

"સાંભળો સાહેલી."—એ રાગ.

વીરા વાદ વદવાની તજો વાતોરે, વાદમાં સ્વાદ શેનો ?
વાદે લાગી લાગી લોક ખાય લાતોરે, વાદમાં સ્વાદ શેનો ?૧

વાદે વાદે કરે વરા વિશેષેરે, વાદમાં૦
જાય દેવાળું કાઢીને વિદેશેરે. વાદમાં૦ ૨

વાદે વાદે જે ખાય ખુબ ખાણુંરે; વાદમાં૦
આવે ટુંકામાં મોતનું ટાણુંરે. વાદમાં૦ ૩

વાદે વાદે વેપાર ખુબ ખેંચેરે; વાદમાં૦
પછી વાસણ ને ઘરબાર વેચેરે. વાદમાં૦ ૪

વાદ વાદે ઉતારે મોટા વીમારે; વાદમાં૦
પછી ધન ખોઇને પડે ધીમારે. વાદમાં૦ ૫

વાદે વાદે ચડાવે વરઘોડારે; વાદમાં૦
જર જાય ને શીર પડે જોડારે. વાદમાં૦ ૬

વાદે વાદે ફુલણજી ફુલાણારે; વાદમાં૦
પછી ઝંડીયામાં ઝંપલાણારે. વાદમાં૦ ૭

વાદે વાદે ગાડીઓ દોડાવા લાગેરે; વાદમાં૦
ઘરી ભાગી પડે હાથ પગ ભાગેરે. વાદમાં૦ ૮

વાદે વાદે ઘર ઊંચું ચણાવેરે; વાદમાં૦
પછી વેચે કે વ્યાજમાં ડુલાવેરે. વાદમાં૦ ૯

માટે વાદ જો વદો તો વદો સારોરે, વાદમાં૦
દલપતનાં વચન દિલ ધારોરે. વાદમાં૦ ૧૦

ગરબી ૬૦ મી.

સત્સંગ વિષે ગરબી.

"કાંકરીયા ઉપરરે નોબત વાગે છે,"—એ રાગ.

સોબત તો સજીએરે, સદા જન સારાની;
તનમનથી તજીએરે, નગુણી નઠારાની. ૧

સારી સોબતથીરે, કે સારાં કહેવાશો;
નરસાંને સંગેરે, નક્કી બહુ નિંદાશો. ૨

સંગતિને રંગેરે, કે જો નવ રંગાઇએ;
તોપણ તે જેવાંરે, જગતમાં દેખાઇએ. ૩

હોય નિર્મળ હીરોરે, અધિક ઓપાવેલો;
ધાણી ધણી મેલીરે, ઉપર એને મેં'લો. ૪

+શ્રીનમાળનો.

ધાણીને રંગેરે, કે તે નહિ રંગાશે,
તોપણ તે જોવોરે, મલિન બહુ દેખાશે. ૫

તેમ લંપટ સંગેરે, કે લાંછન લાગે છે;
અપકીર્તિ એથીરે, જગતમાં જાગે છે; ૬

અતિ પાપી આગળરે, કે ઉભાં નવ રહીએ;
કુળ ભુષણ કીર્તિરે, જગતમાં જો ચહિયે. ૭

સોબતની અસરેરે, અધર્મી કંઇક થયા;
વ્યસની થઇ વળતીરે, કે બારે વાટ ગયા. ૮

ઘડપણમાં પૂરારે, પછી પસ્તાયા છે;
દુનિયાદારીમાંરે, દુખી દેખાય છે. ૯

ચિતમાં આગળથીરે, ન ચાલ્યા ચેતીને;
પછિ તો તે પામ્યારે, પુરી ફજેતીને. ૧૦

સુધરીને સારારે, થયા કંઇ સતસંગે;
રંગાણું અંતરરે, રૂડે નીતિરંગે. ૧૧

પૂરણ જશ પામ્યારે, જગતમાં પરિણામે;
વિધ વિધ વખાણ્યાતારે, દિઠા દલપતરામે. ૧૨

ગરબી ૬૧ મી.

જુવાનીના રસ્તા વિષે.

"હાલો હાલોને એકવાર, હાલો ઉદેપુર જઇએરે."—એ રાગ.

ચાલો ચાલો મુસાફર ચેતી, જુવાનપુર જાતાંરે;
નહિતો ફરિ ફરિ થાશે ફજેતી, જુવાનપુર જાતાંરે.૧

હવા એવી ત્યાં આગળ આવે, જુવાનપુર જાતાંરે;
ભલા ભલાને ભાન ભુલાવે, જુવાનપુર જાતાંરે. ૨

આવે ઉન્મત્ત ગંગા એવી, જુવાનપુર જાતાંરે;
તરી ન શકાય તુંબડે તેવી, જુવાનપુર જાતાંરે. ૩

વાટે દુર્ગમ ડુંગરા દીસે, જુવાનપુર જાતાંરે;
એમાં અડચણ આવે અતિશે, જુવાનપુર જાતાંરે. ૪

ઝાઝી મોહની આવે ઝાડી, જુવાનપુર જાતાંરે;
રહે નિર્દય પ્રાણી અનાડી, જુવાનપુર જાતાંરે. ૫

ઠામ ઠામ ફરે ચોર ઠગારા, જુવાનપુર જાતાંરે;
લાગે કેડે લોકને લુટનારા, જુવાનપુર જાતાંરે. ૬

માટે શોધજો સોબત સારી, જુવાનપુર જાતાંરે;
વાટે ચાલજો જોઇ વિચારી, જુવાનપુર જાતાંરે. ૭

જો અવળે પંથ ચડી જાશો, જુવાનપુર જાતાંરે;
ખેદ પામીને ખત્તા ખાશો, જુવાનપુર જાતાંરે. ૮

ડરી ડરીને ડગલાં માંડો, જુવાનપુર જાતાંરે;
ઝાઝી છતનો છંછણાટ છાંડો, જુવાનપુર જાતાંરે; ૯

અહીં આવ્યાં લાખેણો લાભ લેવા, જુવાનપુર જાતાંરે;
થશે લેવાના ઉલટા દેવા, જુવાનપુર જાતાંરે; ૧૦

રખે જો ગફલતમાં રહેશો, જુવાનપુર જાતાંરે;
પછી શેઠને જવાબ શો દેશો? જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૧

લેખું પાઇ પાઇનું તે લેશે, જુવાનપુર જાતાંરે;
નહિ દેશો તો ખુબ દંડ દેશે, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૨

તજશે વિશ્વાસ તમારો, જુવાનપુર જાતાંરે;
નહિ આવે આપદાનો આરો, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૩

પછી થાશે પુરો પસ્તાવો, જુવાનપુર જાતાંરે;
નહિ આવે અવસર આવો, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૪

દિલ થિર રાખો દિન થોડા, જુવાનપુર જાતાંરે;
નથી કાઢવા જુગના જોડા, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૫

જોતાં જોતાં દિવસ વહી જાશે, જુવાનપુર જાતાંરે;
જરાપુર* પાસે દેખાશે, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૬

પછિ થઇ જાશે ડર થોડો, જુવાનપુર જાતાંરે;
માટે જીવમાં હિંમત જોડો, જુવાનપુર જાતાંરે. ૧૭

પ્રભુને ભજે તે પાર પામે, જુવાનપુર જાતાંરે;
દીધી શિક્ષા દલપતરામે, જુવાનપુર જાતાંરે ૧૮

ગરબી ૬૨ મી.

પ્રભુ ભજવા વિષે.

"મીઠડાં ગોરસ લ્યો ગોરસ લ્યો.—એ રાગ.

ભાવથી પ્રભુ ભજો, પ્રભુ ભજો;
હાંરે તમે ટરકટ કરવા તજોરે. ભાવથી૦ ૧

હાંરે જ્યારે આવશે વેળા છેલી;
બીજો પ્રભુ વિના નથી બેલીરે. ભાવથી૦ ૨

હાંરે દોષ દેખીને દિલમાં ડરજો;
કર્મ રૂડાં વિચારીને કરજોરે. ભાવથી૦ ૩

હાંરે દયા દિલમાં રાખજો દહાડી;
એથી અતિ સુખ પામશો અગાડીરે. ભાવથી૦ ૪

---

*બુઢાઇનું શહેર.

હાંરે જીભે જાૂઠું ન બોલશો જાણી;
જાૂઠમાં મહા પાપ પ્રમાણીરે. ભાવથી૦ ૫
હાંરે કાંઇ પારકાં સંકટ કાપો;
ભાળી ભૂખ્યાને ભોજન આપોરે. ભાવથી૦ ૬
હાંરે પાપ પુણ્યના હિસાબનું પાનું;
નથી પ્રભુથી કાંઇ પણ છાનુંરે. ભાવથી૦ ૭
હાંરે લેખું આખી ઉમ્મરનું લેશે;
ફૂડાં રૂડાં કરમ ફળ દેશેરે. ભાવથી૦ ૮
હાંરે જુઓ કૌરવ પાંડવ કેવા ?
ઊઠી ગયા ઘણા એવા એવારે. ભાવથી૦ ૯
હાંરે ગયા સેંકડો મોટા શૂરા;
ગયા પ્રવીણપંડિત પૂરારે. ભાવથી૦ ૧૦
હાંરે જે જે દીશે છે, તે છે જવાનું;
નથી એમાંથી કોઇ રહેવાનુંરે. ભાવથી૦ ૧૧
હાંરે ન રહ્યા કોઇ વૈદ્ય કે જોશી;
ન રહ્યા કોઇ ડોસા ડોશીરે. ભાવથી૦ ૧૨
હાંરે નથી રહેવાનો દલપતરામે;
પ્રભુ ભજે તો શુભ ગતિ પામેરે. ભાવથી૦ ૧૩

ગરબી ૬૩ મી.

સંસાર રૂપી વનની ગરબી.

"સુંદરબાઇ ચાલ્યાં સાસરિયે."—એ રાગ.

સંસાર વિકટ વન સરખો છે;
સંભાળીને સાંચરજો બહેન, વચમાં રસ્તો વસમો છે.
ઠગ ચોર રહે છે કોઇ ઠામે;
ડરી ડરીને ડગલાં ભરજો બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૧
ક્યાંઇ વાઘ વરૂના સ્વર સુણશો;
ક્યાંઈ મોર બપૈયા બોલે બહેન વચમાં રસ્તો૦
ક્યાંઇ શીતળ છાયા સારી છે;
ક્યાંઇ તાપ તપે વણુ તોલે બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૨
ગંભીર થજો ગભરાશો માં;
ધરી ધીરજ આગળ ધસજો બહેન. વચમાં રસ્તો૦
શાહુકાર વસે જ્યાં સતવાદી;
સમજી ત્યાં વાસો વસજો બહેન. વચમાં રસ્તો૦ ૩
વળી સોબત પણ સજજો સારી;
શીખામણ શુભ સાંભળજો બહેન. વચમાં રસ્તો૦
અનુભવી જનની આગળ જઇને;
પૂછીને પંથે પળજો* બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૪
સતિયો જે રસ્તે ગઇ સજ થઇ;
તે નકશો જો જો નરખી બહેન, વચમાં રસ્તો૦
શું સારૂં ને શું નરસું છે ?
પેખીને લેજો પરખી બહેન. વચમાં રસ્તો૦ ૫
તમે દયા ઘણી દિલમાં ધરજો;
દુઃખ દેખો જેને દેહે બહેન, વચમાં રસ્તો૦
તન મન ધનથી તેને અંગે;
સુખ કરજો પૂરા સ્નેહે બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૬
મૃગતૃષ્ણા+ જેવી મારગમાં;
નદીઓ મોટી નિરખાશે બહેન, વચમાં રસ્તો૦
પણ તે પાણી નથી પીવાનું;
પીવા જનાર ઠગાશે બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૭
કોઇ ઠેકાણે બહુ કાદવ છે;
ડરિયા પર્વત કોઇ ઠામે બહેન, વચમાં રસ્તો૦
પ્રભુ કરૂણાથી કંઇ પાર પડ્યા;
દીઠા છે દલપતરામે બહેન, વચમાં રસ્તો૦ ૮

ગરબી ૬૪ મી.

પાનખર મહિના વિષે.

રાગ— ઉપર પ્રમાણે.

પિપળા તું સાંભળજે પ્રીતે;
સમજાવું સારી રીતેરે, પાનખર મહિને પાનખરે. ૧
મહા મહિનો આવ્યો વણુ માગ્યે;
તરૂ પત્રો પડવા લાગેરે, પાનખર૦ ૨
તું ધરથી રહે ધીરજ ધારી;
નહિ તેજ દશા રહે તારીરે, પાનખર૦ ૩
દુઃખના દિન જોતાં વહી જાશે;
વળી સુખના દિન દેખાશેરે, પાનખર૦ ૪
આ જરૂર મહિનો જાનોરો;
રૂતુ વસંતનો પછિ વારોરે, પાનખર૦ ૫
ધરથી ચાલ્યો આવે ધારો;
તે કોણ મિથ્યા કરનારોરે. પાનખર૦ ૬

---

* જજો.
\+ ખાર ભૂમિમાં ઝાંઝવાં દેખાય છે તે.

જેમ દિવસ વીતે રજની થાશે;
રજની પછી દિન દેખાશેરે,　　પાનખર૦　૭

એમ સુખ દુઃખ છે વારા ફરતી;
જેમ સાગર ઓટ ને ભરતીરે,　　પાનખર૦　૮

સમજુ તો સમજીને સાંખે;
મૂરખ નીસાસા નાખેરે,　　પાનખર૦　૯

ધણી જગનો જે કરવા ધારે;
નર નારી કોણુ નિવારેરે,　　પાનખર૦　૧૦

સૌની ચિંતા ઇશ્વર ધરશે;
તું ફિકર કરી શું કરશેરે ?　　પાનખર૦　૧૧

સુખિયાં દુખિયાં ઠામો ઠામે;
દીઠાં છે દલપતરામેરે,　　પાનખર૦　૧૨

ગરબી ૬૫ મી.

બધા દહાડા સરખા નથી તે વિષે.

સારૂં સારૂંરે સુરત શેહેર, મુંબઇ અલબેલી "—એ રાગ.

સમજો સંસારી રીત સૌ દિન નથી સરખા;
દુખમાં શિદ થા ભયભીત? સુખમાં શિદ હરખા ?—ટેક.

કોઇ દિન લીલું લીલું સઘળે દીસે લીલાલ્હેરરે;
તેમજ કોઇ દિનમાં તો દીસે, ધણી સમૃદ્ધિ ઘેર. સૌ૦૧

કોઇ દિન ટાઢ પડે તન ઉપર, હડ હડ ધ્રુજે હાડરે;
તેમજ કોઈ દિન તન કંપાવે,ઉપજે શત્રુ અનાડ. સૌ૦૨

કોઇ દિન તો પરિતાપ તપે ને, ઉકળે શોણિત* અંગરે;
તેમજ ચિંતા અતિશે ઉપજે, ઉતરી જાય ઉમંગ. સૌ૦૩

ઉત્તરાયનથી એક મિનિટ નિત્ય, દિન ચડતો દેખાયરે;
દીસે છ મહિના પછી દહાડો, એજ રીતે ઘટી જાય સૌ૦૪

તેમજ ચડતી પડતી હાલત, જગમાં સૌની જણાયરે;
જ્ઞાની તો ધીરજ મન ધારે, અજ્ઞાની અકળાય. સૌ૦૫

કોઇ દિન દિસે દિવાળી સરખા, હોળી કોઈ દિન હોયરે;
એમજ ચાલે રીત અસલથી, કલેશ ન કરશો કોય. સૌ૦૬

ટાઢ પડે ત્યારે ડગલી પહેરો, પંખો લ્યો જો ધામરે;
અકળાશો નહિ ઉપાય શોધો,અનેક રીતે આમ. સૌ૦૭

કષ્ટ તણો તો કદી ન આવે, અકળાયાથી અંતરે;
ઉપાય કરીને છેડો આણો, ધીરજથી ધીમંત. સૌ૦૮

ચંદ્ર કળા બબે ઘડી ચડતી, રાતે દીસે રોજરે;
પંદર દિવસ પછી થાય પડતી,બીજાનો શો બોજ? સૌ૦૯

કોઇ દિન નદીએ નીર ઉછળતાં, ભાસે અતિ ગંભીરરે;
વળિ કોઇ દિન એવો આવે જે,ન મળે તેમાં નીર. સૌ૦૧૦

ઇચ્છાથી ઇશ્વરે ઠરાવી, અવધ ટળે કયમ એહરે ?
ભલે "પિયુ!પિયુ!" કરે બપૈયા,અવધે આવે મેહ. સૌ૦૧૧

અવધે આવી ઉઘ્યું રહેશે,સુખ દુખ એવી રીતરે;
પણ ઇશ્વર સુખ આપિ શકે છે, કરો પ્રભુપર પ્રીત. સૌ૦૧૨

ધીરજ આપદ કાળે ધારો, પ્રભુને કરો પ્રણામરે;
દીનદયાળ સદા સુખ તમને, દેશે દલપતરામ. સૌ૦૧૩

ગરબી ૬૬ મી.

વરઘોડાની વાડીની ગરબી.

" સુંદરબાઇ ચાલ્યાં સાસરિયે. "—એ રાગ.

આ વરઘોડાની વાડી છે;
આપે છે વરની અગાડી બહેન, વરઘોડાની૦ટેક.

તેનિ શોભા અતિશે છે સારી;
એના બનાવની બલિહારી બહેન, વરઘોડાની૦ ૧

માંહિ છોડ લિલાની છબિ છાજે;
બહુ રંગનાં ફુલ બિરાજે બહેન, વરઘોડાની૦ ૨

સોનેરી ફુલડાં શોભાવે;
જોતાં અચરજ ઉપજાવે બહેન, વરઘોડાની૦ ૩

જાણે તે ફુલ તાજાનો;
જાણે બાગ બન્યો રાજાનો બહેન, વરઘોડાની૦ ૪

પણ જોતાં જોતાં તે જાશે;
આ લૂટી કે લૂટાશે બહેન, વરઘોડાની૦ ૫

એનો ખુબ બન્યો ભભકો ખાસો;
પણ ત્રણ ઘડિનોજ તમાસો બહેન, વરઘોડાની૦ ૬

એનાં વિચિત્ર ફુલડાં વીખાશે;
કોઇ કયાં ને કોઇ કયાં જાશે બહેન, વરઘોડાની૦૭

ધરિ વરની આગળ શોભાવા;
એને સમસ્યામાં સમજાવા બહેન, વરઘોડાની૦ ૮

એવિ કંઇક થઇને કંઈ થાશે;
અંતે એમજ લૂટાશે બહેન, વરઘોડાની૦ ૯

શિદ હરખ ઘણો હઇડે ધરીએ;
કલ્પાંત ઘણો શિદ કરીએ બહેન ? વરઘોડાની૦ ૧૦

---

* લોહી.

એ તો રીત અસલથી છે એવી;
સમજૂએ સમજી લેવી બહેન, વરઘોડાની૰ ૧૧

નથિ નથિ અચળ એ રહેવાની;
લટકા સમ જોઈ લેવાની બહેન, વરઘોડાની૰ ૧૨

જડમતિ ફુલડાં જોઇ લલચાશે;
ખુબ લાતો ગડદા ખાશે બહેન, વરઘોડાની૰ ૧૩

જન કંઇક મુઆ છે કચરાઇ;
મોટી એ તો મુરખાઇ બહેન, વરઘોડાની૰ ૧૪

સમજૂની સમજણ તો ન્યારી;
બહુ ધસે લેવા ધારી બહેન, વરઘોડાની૰ ૧૫

ઇશ્વર ઇચ્છાથી મળી આવે;
ઉપકાર અંતરમાં લાવે બહેન, વરઘોડાની૰ ૧૬

ન મળે તોપણ નહિ થાય દુખી;
સંતોષ ધરી રહે સૂખી બહેન, વરઘોડાની૰ ૧૭

સમજો તો આ સમસ્યા કીધી;
દલપતે શિખામણ દીધી બહેન, વરઘોડાની૰ ૧૮

ગરબી ૯૭ મી.

નાસવંત બાગ વિષે ગરબી.

" શંકર વસે કૈલાસમાં. "—એ રાગ.

મનમાં સમજ તું માલણીરે, એક વિચારી વાત;
બાગ તારો રૂડો બન્યો,
હાંરે ભલી ભજે*છે ભાત. મનમાં૰ ૧

ફુલ્યાં ઘણાં ઘણાં ફુલડાંરે, રૂડો રાજે છે રંગ;
કાલે તે કરમાઇ જશે,
હાંરે એનું સ્થિર નથી અંગ. મનમાં૰ ૨

વળી નીપજશે નવાં નવાંરે, ચાલ્યું આવે છે એમ;
કીધો પ્રભુએ એવો કાયદો,
હાંરે કહો ફેરવાય કેમ ? મનમાં૰ ૩

ગયું તે તો ગુમ થઇ ગયુંરે, નહિ જગમાં જણાય;
કોઇ દિન દેખવાનું નહિ,
હાંરે કરે કોટી ઉપાય. મનમાં૰ ૪

વહિ ગયું તે પાછું નહિ વળેરે, જેમ નદીનું નીર;
મૂરખ જન મનમાં થશે,
હાંરે દુઃખ ધરી દીલગીર. મનમાં૰ ૫

આતસબાજી ઉડી ગઇરે, ખાસો જોવાનો ખેલ;
તેનો તે જોવા તણો,
હાંરે ફરી મળે ક્યાં મેળ ? મનમાં૰ ૬

માટી તણાં જેમ માંટલાંરે, ઘણાં ઘડે કુંભાર;
ઠામ ભાંગીને થાય ઠીકરાં,
હાંરે એનો ગયો આકાર. મનમાં૰ ૭

કપુર ઉડીને ક્યાં ગયુંરે ? દીઠું કહે ન કોય;
સ્વપ્નાની જેમ સાહેબી,
હાંરે એ તો સાચી ન હોય. મનમાં૰ ૮

દિવસ ગયો તે નવ દેખીએરે, એવો લાગે આ લોક;
જોતાં આવે ને જાય છે,
હાંરે શેનો હરખ ને શોક ? મનમાં૰ ૯

સ્વપ્નમાં દુઃખ દેખીનેરે, કોઇ કરે રૂદન;
જાગે સ્વપ્ન જુઠું ઠરે,
હાંરે સાચાં આંસુ લોચન. મનમાં ૧૦

તેમ પાપ પુણ્ય બે સત્ય છેરે, બીજી જુઠી જંજાળ;
સજ્જન તો સમજે સઉ,
હાંરે જેની વિદ્યા વિશાળ. મનમાં૰ ૧૧

ઇશ્વર કરે તે ઉપરેરે, હદે રાખે જે રોષ;
એથી તે અજ્ઞાની કિયો ?
હાંરે દીસે મોટો એ દોષ. મનમાં૰ ૧૨

સમજાય તો સમજી રહોરે, મોટું રાખીને મન;
દલપતરામના દેવનું,
હાંરે કરો ભાવે ભજન. મનમાં૰ ૧૩

ગરબી ૯૮ મી.

સોળ શણગારની ગરબી.

" મા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યા મા કાળીરે. "—એ રાગ.

સુંદરીઓને સજવા તણા, હો શાણીરે !
શણગાર ગણાવું સોળ, સુણ મુજ વાણીરે;
શણગાર પ્રથમ તો સ્વચ્છતા, હો શાણીરે !
અંગે કરવું અંઘોળ×, સુણ મુજ વાણીરે. ૧

બીજો શણગાર બહુ ભલો, હો શાણીરે !
ચોખાં તન ધરવા ચીર, સુણ મુજ વાણીરે;
ત્રીજો શિર કેશ સમારવા, હો શાણીરે !
જેમ શોભે સુંદર શીર, સુણ મુજ વાણીરે. ૨

---

* શોભે છે.

× નહાવું.

ચોથો તન સુગંધી ચોળવી, હો શાણીરે !
વળિ મુખ કરિયે મુખવાસ સુણ્ મુજ વાણીરે;
શણુગાર પુનિત‡ તે પાંચમો, હો શાણીરે !
થાય સુગંધ શ્વાસોશ્વાસ, સુણ્ મુજ વાણીરે. ૩
છઠો કહું તે વળિ છે ભલો, હો શાણીરે !
ભૂષણ જેમાં નહિ ભાર, સુણ્ મુજ વાણીરે;
શુદ્ધ વાણી તે છે સાતમો, હો શાણીરે !
સુખ મધુર મધુર ઉચ્ચાર, સુણ્ મુજ વાણીરે. ૪
શણુગાર ઉત્તમ છે આઠમો, હો શાણીરે !
હસતો ચહેરો જે હોય, સુણ્ મુજ વાણીરે;
નવમો જે લજ્જા નેણમાં, હો શાણીરે !
નવ તજે તપે મન તોય, સુણ્ મુજ વાણીરે; ૫
નિર્મળ દશમો છે નમ્રતા, હો શાણીરે !
અતિ રાગ સરસ અગિયાર, સુણ્ મુજ વાણીરે;
બહુ સંપ સજે તે બારમો, હો શાણીરે !
નિશ્ચય શોભે નરનાર, સુણ્ મુજ વાણીરે. ૬
તે પછિ વખાણ્યું તેરમો, હો શાણીરે !
વ્રત પતિવ્રતા પ્રખ્યાત, સુણ્ મુજ વાણીરે;
ચિત ચાતુરતા તે ચૌદમો, હો શાણીરે !
શિખે ભરત ચિતરની ભાત, સુણ્ મુજ વાણીરે. ૭
પંદરમો પાઠ લખે ભણે, હો શાણીરે !
વળિ વદે વિવેકે વેણ, સુણ્ મુજ વાણીરે;
સખી એ સોળમો શણગાર છે, હો શાણીરે !
દુનિયામાં અતિ સુખ દેણ, સુણ્ મુજ વાણીરે. ૮
પણ શબને* તો શોભે નહિ, હો શાણીરે !
શણગાર શરીર અખંડ, સુણ્ મુજ વાણીરે;
એમ જીવ ધરમ તે જાણવો, હો શાણીરે !
દિસે જીવતો જેથી પંડ, સુણ્ મુજ વાણીરે. ૯
ભક્તી કરીએ ભગવાનની, હો શાણીરે !
તે વગર બધું છે વ્યર્થ, સુણ્ મુજ વાણીરે;
સદ્‌ગુણ વિણ તન શણગારતાં, હો શાણીરે !
અતિ ઉલટો થાય અનર્થ, સુણ્ મુજ વાણીરે. ૧૦
દિલમાં નિશદિન ધરિયે દયા, હો શાણીરે !
વળિ સજિયે સ્નેહિ સ્વભાવ, સુણ્ મુજ વાણીરે;
આળસ અંગે નવ આણિયે, હો શાણીરે !
જેથિ દિસે નરસ દેખાવ, સુણ્ મુજ વાણીરે. ૧૧

‡ પવિત્ર. * મડદાને.

સજવા શણગાર સુશોભિતા, હો શાણીરે !
અંતરમાં સમજી આમ, સુણ્ મુજ વાણીરે;
સૌભાગ્ય અખંડ સદા રહે, હો શાણીરે !
દે છે આશિષ દલપતરામ, સુણ્ મુજ વાણીરે. ૧૨

ગરબી ૬૮ મી.

સદ્‌ગુણના શણગારની ગરબી.

"ઓ લાછાકુંવર, ઓ લાછાકુંવર, તમો કેટલા બાઇ કુંવારા રાજ, અચકો મચકો કારેલી."—
એ રાગ.

હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
તમે મારી શિખામણ માનો હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો;
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
તમે તજો બિજા તોફાનો હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો. ૧
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
શોભે સત્ય સાંકળી સારી હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો;
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
રહો નમ્રપણાની નથ ધારી હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો. ૨
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
તમે પહેરો ચોખાઇની ચુડી હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો;
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
દિસે દયાની દામણી રૂડી હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો. ૩
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
અદ્‌ભૂત અદબ અકોટી હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો:
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
સદ્‌ગુણ વિણ ટાપટીપ ખોટી હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો. ૪
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
તમે જ્ઞાનનો ચાંદલો ચોડો હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો;

હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
ધરો ઉદારતાનો અછોડો× હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો. ૫
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
તુશિ પ્રભૂભજનની પહેરો હો બેન,
સદ્‌ગુણના સણગાર સજો;
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
સદ્‌ગુણથી ચળકે ચહેરો હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો. ૬
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
તમે શરમનું અંજન આંજો હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો;
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
મહા જ્ઞાનથી મનડું માંજો હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો. ૭
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
કીરતીનું કંકુ કીજો હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો;
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
ઉદ્યોગની મેંદી દીજો હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો. ૮
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
લાયકીની લહેર ફેલાશે હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો;
હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
દલપતનો દેવ ખુશી થાશે હો બેન,
સદ્‌ગુણના શણગાર સજો. ૯

ગરબી ૭૦ મી.

શિયળ વિષે.

"અલબેલીરે અંબે માત જોવાને જઇએ."—એ રાગ.

સર્વેથી સરસ ગણાય શોભા શીયળની;
નહિ તો જેમ વ્યર્થ જણાય, નદિયો નિર્જળની.—ટેક.
સર્વાંગે શણગાર સજ્યા પણ ન મળે જેને નાકરે,
તો એક શણગાર ન શોભે, જોઇ જન હસે અથાક.શોભા૦૧
ભણતરમાં તો ભડકો ઉઠયો, રૂપ વિષે પડિ રાખરે;
સ્નેહ સહીત શીયળ નવ પાળે, લાંછન લાગે લાખ. શોભા૦૨
ડહાપણમાં તો દવ લાગ્યો ને ચુલે પડી ચતુરાઇરે;
જે જનથી શુભ વેલ શિયળની, સ્નેહ નહિ સચવાઇ.શો૦૩
ધર્મ કર્યામાં ધુળ પડી, જો કર્મ નઠારૂં કીધરે;
હૃદયે પરમેશ્વર નહિ રીઝે, વંદન કરે વિવિધ. શોભા૦૪
અંક ઉપર મીડાં મૂકે તો, દશ દશ ગણા ગણાયરે;
અંક વિનાનાં મીડાં સર્વે, શુન્યે શુન્ય જણાય. શોભા૦૫
શિયળવ્રતને અંક સમજજો, મીડાં સદ્‌ગુણ માત્રરે;
શિયળ વિના સદ્‌ગુણિને પણ સૌ,કહેશે લોક કુપાત્ર.શોભા૦૬
અમૃત જેવાં ઉત્તમ ભોજન, પિરસ્યાં રૂડી પેરરે,
પણ તે પર સર્પે ગળ નાખી, તો તે સર્વે ઝેર. શોભા૦ ૭
ધિક ! ધિક ! તેનાં માતપિતાને, ધિક ! એનો અવતારરે;
જે સંસાર વિષે જનમીને, શિયળ તજે નરનાર. શોભા૦ ૮
જીવ વિનાનું શરીર જેવું, તાર વિનાજ સતારરે;
શિયળ વિના નરનારી તેવાં, સૌ જાણે સંસાર. શોભા૦ ૯
જો કોઇને ઘેર જઇને બેસે, જાણે ક્યારે જાયરે ?
મુવા પછી પણ માનવીઓમાં, લંપટ જન નિંદાય. શો૦૧૦
પરનારિ માતા સમ માનો, પરનર પિતા સમાનરે;
તો આ લોક તથા પરલોકે, ભલું કરે ભગવાન. શો૦૧૧
સાળો કે સસરો કહેવાથી, તામસ કરે તમામરે;
સૌનો સાળો સૌનો સસરો, છે દ્વિજ દલપતરામ. શોભા૦૧૨

ગરબી ૭૧ મી.

પ્રેમીનાં જોડાં વિષે.

"હું તો ઇશ્વરને પૂજવાને નીસરીરે લોલ,
ચોખા કંકાવટી વીસરીરે લોલ"—એ રાગ.

સુરજ હો ભલે શોભીત, તેથી શું થયુંરે લોલ,
ચિત્ત ચંદ્રમાં ચકોરનું ઠર્યુંરે લોલ;
કોઇ ચંદ્રને કહે સારો શોભીત છેરે લોલ,
પદ્મને તો સૂર્ય સાથે પ્રીત છેરે લોલ. ૧
મીન સર્વ સુખ માને રહી નીરમાંરે લોલ,
ખેદ પામિને મરે તે ખીરમાંરે× લોલ;
પ્રીત દીપકમાં લાગી છે પતંગનીરે લોલ,
શુદ્ધ નહી સુખ દુઃખ સંગનીરે લોલ. ૨

× સાંકળી.

× દૂધ.

પતિમાં પતિવ્રતાની પ્રીત છેરે લોલ,
એજ એને સર્વેથી શોભીત છેરે લોલ;
તેણુ આપણાં તે આપણાજ કામનાંરે લોલ,
પારકાં તેણાં તે તેણુ નામનાંરે લોલ. ૩

એમ ઇંદ્રથી અધીક વલ્લભ÷ આપણોરે લોલ,
ગૂણ રૂપ ને ગરથ માપણોરે લોલ;
ધ્રુવમાછલીનું મૂખ ધ્રુવ ભણીરે લોલ,
તે વિના બિજાનિ તુચ્છતા ગણીરે લોલ. ૪

સૂર્ય ચંદ્ર સામું કોઇ મુખ ફેરવેરે લોલ,
તે ભણી તે તરત પૂંઠ ફેરવેરે લોલ;
જેમ વીજળીને પ્રીત વરસાદમાંરે લોલ,
નાગને તો મોરલીના નાદમાંરે લોલ. ૫

જેમ ભમરનો ભાવ મકરંદમાંરે* લોલ,
પોયણીનો પ્રેમ પૂરો ચંદમાંરે લોલ;
પૂરો પ્રેમ માંહો માંહે રાખે દંપતીરે લોલ,
એક એકના વડે શોભે અતીરે લોલ. ૬

શોભે નિશા વડે ચંદ્ર, ચંદ્રથી નિશારે લોલ,
દિશા વડે કિરણુ, કિરણુથી દિશારે લોલ;
સભાથી શોભે પંડિત, પંડિતે સભારે લોલ,
પ્રભા વડે ભાનુ, ભાનુથી પ્રભારે લોલ. ૭

શોભે ધીરવટે ઢાલ, ઢાલથી ધિરોરે લોલ,
હિરાવડે હેમ, હેમથી હીરોરે લોલ;
શોભે સેન વડે ભૂપ, સેન ભૂપથીરે લોલ,
ગૂણુ વડે રૂપ, ગૂણુ રૂપથીરે લોલ. ૮

શોભે પદમ વડે નાર, પદમ નીરથીરે લોલ,
મુગટ વડે શીર, મુગટ શીરથીરે લોલ;
શોભે પ્રાણુ વડે દેહ, પ્રાણુ દેહથીરે લોલ,
નારી વડે નેહ, નારી નેહથીરે લોલ. ૯

શોભે માત વડે બાળ, બાળ માતથીરે લોલ,
રાગ વડે તાળ, રાગ તાળથીરે લોલ;
શોભે મુખવડે દંત, મુખ દંતથીરે લોલ,
નારિ વડે નેહ, નારિ નેહથીરે લોલ. ૧૦

શોભે ભક્તિ વડે ભાવ, ભક્તિ ભાવથીરે લોલ,
શઢ વડે નાવ, શઢ નાવથીરે લોલ;
શોભે છે દયાથી દાન, દયા દાનથીરે લોલ,
વાજાં વડે ગાન, વાજું ગાનથીરે લોલ. ૧૧

એવાં જોડાં શોભે છે એક એકથીરે લોલ,
જો હળી મળી વસે વિવેકથીરે લોલ;
હદે રાખો રૂડાં દલપતરામનાંરે લોલ,
જે કહ્યાં તે કથનો છે કામનાંરે લોલ. ૧૨

ગરબી ૭૨ મી.

પતિ રૂપી હીરા વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે

એક હીરો આવ્યો છે મારા હાથમાંરે લોલ,
શું વખાણું સૈયરોના સાથમાંરે લોલ;
મને ઇશ્વરે કૃપા કરીને આપિયોરે લોલ,
માથાનો મોર કરી થાપિયોરે લોલ. ૧

મને પ્યારો લાગે છે મારા પ્રાણુથીરે લોલ,
પારખ્યો મેં પ્રેમના પ્રાણુથીરે લોલ;
મેં તો હૈયાના હાર કરી રાખિયોરે લોલ,
અંતરમાં એજ અભિલાખીઓરે લોલ. ૨

મારી જીવનદોરી તો એક એજ છેરે લોલ,
તે તો મારા નેણુ તણું તેજ છેરે લોલ;
જેમ છાયા ન જુદી પડે દેહથીરે લોલ,
તેમ હું જુદી પડું ન તેહથીરે લોલ. ૩

હું તો વારે વારે નિહાળું હેતથીરે લોલ;
સાચવું સંભાળીને સચેતથીરે લોલ,
જેવો હૈયાનો હાર હોય હેમનોરે લોલ,
પૂરો સમુદ્ર જેવો પ્રેમનોરે લોલ. ૪

જેમ ચાહે ચકોર ચિત્ત ચંદનેરે લોલ,
ચાહે ભમરા મકરંદનેરે લોલ;
મીન નીરથી કદાપિ જુદું જો પડેરે લોલ,
તે બિચારૂં ત્યાંજ ઘણું તરફડેરે લોલ. ૫

મોર ચાહે છે ચિતે જેમ મેહનેરે લોલ,
તેમ હું ચાહું છું ચિત્ત તેહનેરે લોલ;
તપે તન ને સંતાપ પામું તે વિનારે લોલ,
જીવને પડે ન ચેન જે વિનારે લોલ; ૬

હું તો પ્રભુને લળીને પાયે લાગતીરે લોલ,
મૂખ થકી એવું રત્ન માગતીરે લોલ;
હું તો પામિ પુરા પુણ્યના પ્રતાપથીરે લોલ;
આવી મળ્યું તે આપોઆપથીરે લોલ. ૭

÷ સ્વામી.　* ફુલમાં રસ રૂપે રહેલું મધ.

મારે કસર રહી ન કોઇ વાતનીરે લોલ,
તે તો આશીષ માત તાતનીરે લોલ;
મારો સર્વે મનોર્થ સુફળ ફળ્યોરે લોલ,
મિત્ર મનમાન્યો મુજને મળ્યોરે લોલ. ૮

એક એનેજ દેખું મારી આંખથીરે લોલ,
પ્યારો મને પંખીની પાંખથીરે લોલ;
એવું વહાલું બિજું આ વિશ્વમાં નથીરે લોલ,
કોટી પ્રકારે શું કહું કથીરે લોલ. ૯

મારી આખી ઉમરનો એ સોબતીરે લોલ,
મોટામાં મોટો મારો મહોબતીરે લોલ;
મારા સુખ દુઃખનો સદૈવ ભાગીઓરે લોલ,
સૌથી લાયક મને લાગીઓરે લોલ. ૧૦

મારૂં તન મન ધન હું તેને ગણુંરે લોલ,
ભાગ્ય મારૂં તે વડે ભલું ભણુંરે લોલ;
બીજા નજરે પડે છે બહુ નામનારે લોલ,
કોઇ મારે એમાં નથી કામનારે લોલ. ૧૧

પ્રભુ પાસે માગુ છું પુરા પ્રેમથીરે લોલ,
હીરો મઢાજો પ્રેમહેમથીરે લોલ,
દીલ આશીષ દલપતરામનીરે લોલ,
કર જોડી માગું એજ કામનીરે લોલ. ૧૨

ગરબી ૭૩ મી.

વીજળી વિષે.

"અજબ સલુણી પ્યારી મરગાનેણી! તેં મોહન વશ કીધોરે."—એ રાગ.

ચળક ચળક ચળકંતી દશ દિશ,
વિજળી ઉજળે અંગેરે;
સો વાતે એકલી નવ શોભે,
શોભે વરસાદ સંગેરે.—ટેક.

જો વરસાદ વગર હોય વિજળી,
ભડકા જેવી ભાસેરે;
ગુણવંતી જન કોઇ ગણે નહિ,
તેને જોઇ સૌ ત્રાસરે, ચળક૦ ૧

પડતી તે પરવતને પાડે,
જોરાવર છે જાતેરે;
અલ્પ નથી કોઇની ઓશિયાળી,
કસર નથી કોઇ વાતેરે. ચળક૦ ૨

વસ્ત્ર વગર દિસતી નથિ વરવી,
ભક્ષ વગર નથિ ભૂખીરે;
પણ વિજળી વરસાદ વગરની,
લાગે જોતાં લૂખીરે. ચળક૦ ૩

રાય વગર જેમ રાજ્ય ન શોભે,
વસ્તી વગર જેમ ગામરે;
સદ્દગુણ વિણ જેમ જન નવ શોભે,
ધણી વગર જેમ ધામરે. ચળક૦ ૪

નીર વગર જેમ નદી ન શોભે,
જળ વિણ પોયણિ જેવીરે;
નાક વગર જેમ નારી ન શોભે,
ઘન વિણુ વિજળી એવીરે. ચળક૦ ૫

પ્રભુને પ્રણમીને સુખ માગે,
વિજળી વારંવારરે;
વિજોગ કદિ વરસાદ તણો નવ,
કરશો જગકરતારરે. ચળક૦ ૬

સતી પતીમાં સ્નેહ ધરે છે,
જોતાં વિજળી જેવોરે;
દલપતરામ કહે દિલમાં તે,
લક્ષ વિચારી લેવોરે. ચળક૦ ૭

ગરબી ૭૪ મી.

વિજોગની ગરબી.

"જઇને કહેજો મારા વાલમનેરે."—એ રાગ.

પંખી તું તો મુજ પ્રાણ છેરે,
પરવર ઉડીને આકાશ;
પિયુને કહેજે જઇ પંખીડારે. —ટેક.

વાલા તારી ગોરી ગભરાય છેરે,
દિન દિન દીલ રહે છે ઉદાશ. પિયુને૦ ૧

વનમાં કોયલ ટૌકા કરેરે,
ભીતર ભેદે છે જેમ બાણ; પિયુને૦
આંખે આંસુ ધારા વહેરે,
પ્રેમદા કયમ કરિ રાખે પ્રાણ? પિયુને૦ ૨

ન થઇ કેમ ઘડિયાળ હુંરે?
શોભત ગજવામાં પિયુ સાથ; પિયુને૦
ન થઇ વીંટી હું હેમનીરે,
હરઘડી રહેત પ્રીતમને હાથ પિયુને૦ ૩

વાલમજીના વિજોગથીરે,
ભાસે છે વસ્તી ભેકાર; પિયુને૦
ઘેર પધારો હવે ઘણું થયુંરે,
છો અબળાના પ્રાણ આધાર. પિયુને૦ ૪

કઠણ કર્યું છે કેમ કાળજાંરે ?
પરણીને વિચર્યા પરદેશ; પિયુને૦
નાથ નમેરા એમ શું થયારે ?
વનિતા મેલી બાળે વેશ. પિયુને૦ ૫

ચાર ઘડી પિયુ ચૌટે જતારે,
જાણીએ વહી જતારે જુગ ચાર; પિયુને૦
પળ પળ પંથ નિહાળતીરે,
વદતી "પિયુ પિયુ" વારંવાર. પિયુને૦ ૬

સાંજ પડે આવે સાહબોરે,
સૂરજ ને દેતી હું શાપ; પિયુને૦
જાણું આ ક્યારે આથમેરે ?
મારે પિયુનો થાય મેળાપ. પિયુને૦ ૭

દહાડા દુઃખે વીતે હવેરે,
રોતાં રોતાં રજની જાય; પિયુને૦
ચમકે વીજ મેહુલા ઝરેરે,
ત્યારે અંતર અતિ અકળાય. પિયુને૦ ૮

ઉત્તમ આવે દિન પર્વનારે,
સૌને ઉર ઉપજે ઉત્સાહ; પિયુને૦
મારે હોળી હૈયે બળેરે,
દેખી દીલમાં લાગે દાહ. પિયુને૦ ૯

વાજે વાજાં વિવાહનાંરે,
મારા ઘટમાં વાગે ઘાવ; પિયુને૦
ભોજન સારાં હું શું કરૂંરે ?
ભોજન કરવા ન વધે ભાવ. પિયુને૦ ૧૦

સાસરડી પણ સદભાગણીરે,
હરઘડિ રહે કંથ હજૂર; પિયુને૦
વૃક્ષે વેલી વળગી રહીરે,
દૈવ હું રહી પ્રીતમથી દૂર. પિયુને૦ ૧૧

મળવા કાજે મનડું તપેરે,
જિવ તલસે છે આઠે જામ; પિયુને૦
જઇને જો તું લાવે અહીંરે,
દેશે આશિષ દલપતરામ. પિયુને૦ ૧૨

ભાગ ૪ થો.

વિવિધ વિષયની ગરબીઓ તથા ઘોળ.

ગરબી ૭૪ મી.

વિદ્યા વેલડીની ગરબી.

"મા તારૂં કારણ કળિજુગ માંયરે,
બાળી બોચરારે."—એ રાગ.

તું તો દોલતની દાતારરે, વિદ્યા વેલડીરે;
તારો પ્રતાપ અપરમપારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ટેક.

તું બની પ્રભુના બાગમાંરે,
ભલિ શોભી સારા ભાગમાંરે;
પામી વિશ્વ વિષે વિસ્તારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ૧

તારા ને સૂર્ય સુધી વધીરે,
બહુ રોકી તેં પૃથ્વી બધીરે;
પાતાળે કીધો પેસારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ૨

જન મનમાં તારૂં મૂળ છે રે,
શોધકતા સારાં ફુલ છેરે;
પાક્યાં ફળ તો વિવિધ પ્રકારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ૩

વાહન ને વસ્ત્રો વાસણોરે,
ઘેર ઘેર જે માલ બીજો ઘણોરે;
તે તો તારાં ફળ નિરધારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ૪

ભોજન ચીજો બહુ ભાતનીરે,
જગમાં બીજી બહુ જાતનીરે;
એ તો તારો છે આભારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ૫

રસ ઉત્તમ તુજ ફળમાં રહેરે,
કવિ કોવિદ જન સુખથી કહેરે,
સુખ પામે તેથી સંસારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ૬

જે રસ તારો પ્રીતે પીએરે,
તે ઇશ્વરને ઓળખી લીએરે;
ઉચરે અગમગતિ ઉચ્ચારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ૭

જે જનને મન તું જામશેરે.
સન્માન સભામાં પામશેરે;
તું તો સજ્જનનો શણગારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ૮

જે જનથી તું દૂરે રહીરે,
તે નરનારી જાતે નહીરે;
તે તો પશૂતણો અવતારરે, વિદ્યા વલડીરે. ૯

તું સંકટમાં સાથે રહે રે,
તું દુઃખતણા વનને દહેરે;
તું તો નોધારા આધારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ૧૦

તારિ છાયા છે શીતળ સદારે,
જ્યાં ઉપજે નહીં કાંઇ આપદારે;
તું તો અકળકળા *અંબારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ૧૧

તું થિર ઠરિ થઇ આ ઠામનીરે,
કર કુશળ પુરૂષ ને કામનીરે;
વિનવે દલપત વારંવારરે, વિદ્યા વેલડીરે. ૧૨

ગરબી ૭૬ મી.

સર્વ સારસગ્રંહની ચોપડી વિષે.

"ગોકુળ આવો શ્રીનાથજીરે."—એ રાગ.

દીઠી એક દેવી અમેરે,
જેના ગુણ ગણતાં ન ગણાય;
તેની સોબત જન જે સજેરે,
અજ્ઞાની પણ જ્ઞાની થાય. દીઠી૦ ૧

સાચી હોય જો §સોપડીરે,
તોપણ ચોપડી ધારે નામ;
એવી એની છે નમ્રતારે,
આપે નામ શિખામણ આમ. દીઠી૦ ૨

જ્ઞાની સાથે વાતો કરેરે,
અજ્ઞાની આગળ રહે ચૂપ;
કાંઇ બોલાવી બોલે નહીરે,
હોય ભલે તે મોટો ભૂપ. દીઠી૦ ૩

સ્વપને ન કરી હોય મુસાફરીરે,
તેને પણ દિલ જાગે જ્યોત;
બેઠાં બેઠાં બધુંએ જુએરે,
પર્વત નદીયો સાગર સોત. દીઠી૦ ૪

દેશો દેશે દેખી વળેરે,
એવો એનો પૂર્ણ પ્રતાપ;
શિક્ષા એની જો માનીએરે,
આપે ઉત્તમ સુખ અમાપ. દીઠી૦ ૫

જો કદિ અંતર આપણુંરે,
દેખે તે દેવી ઉદાસ;
રૂડી રીતે રંજન કરેરે,
કાપી નાખે છે કંકાસ. દીઠી૦ ૬

જૂની વાતો જાણે બધીરે,
જેવી ઘરડી ડોશી હોય;
ઉચરે આપણી આગળેરે,
બીજું કહી શકે નહિ કોય દીઠી૦ ૭

વળી તે વૈદું જાણે ઘણુંરે,
ઓસડ વેસડની બહુ વાત;
શિખવે આપણને સ્નેહથીરે,
રાખી રાખીને રળિયાત. દીઠી૦ ૮

ખાંતે જ્ઞાન ખગોળનુંરે,
આપે આપણને અત્યંત;
સુરજ ચંદ્ર ગ્રહણ વિષેરે,
એવા ઉચરે મર્મ અનંત. દીઠી૦ ૯

સંકટ આવે કાંઈ જે સમેરે,
એને પૂછો જઇ ઉપાય;
તો તે બાઇ બતાવશેરે,
જો માનો તો સંકટ જાય. દીઠી૦ ૧૦

જગ સૃજનારે એને સૃજીરે,
કોટિક આપણા સુખને કાજ;
માટે રાખો મનમાં તમેરે,
એના ઉપર પ્રીતિ આજ. દીઠી૦ ૧૧

એની સાથે એકાંતમાંરે,
બેઠા હોઇએ કોઇ ઠામ;
જાણે સો જન સાથે છૈયેરે,
દિલમાં ભાસે દલપતરામ. દીઠી૦ ૧૨

ગરબી ૭૭ મી.

સુધારાની ચઢાઇની ગરબી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

સુધારો રાણો રણમાં ચડયોરે, ફાવે તેવી લઇને ફોજ;
વેરી વહેમની ઉપરેરે, ગુસ્સો વાવી ચિત્ત ઘણોજ;
પડઘમ લાગે રસપૂરમાંરે. ૧

રાણીજાયો રણમાં લડેરે, શત્રુથી સજવા સંગ્રામ;
સાથી તેના શાણા ઘણારે, થાણાંથાપ્યાં ઠામોઠામ.પડઘમ.૨

---

* જયો. § સો પડવાળી.

પુસ્તક રૂપી કમાનથીરે, બહુ વિધનાં છુટે છે બાણુ;
ચિંતવી ચોટ ચુકે નહીરે, પાપી વહેમના લે પ્રાણુ. પડધમ.૩
નકશા નૌતમ વાવટારે, નિશાળ રણભૂમિ નિરધાર;
પલટણ બાળક ને બાળકીરે, શિક્ષક શાણા સરદાર. પડ૦.૪
લેખણ રૂપી ભાલા ભલારે, સાલે શત્રુને થઇ સાલ;
બખતર ટેકનાં બનાવિયાંરે, ધારી ધીરજ રૂપી ઢાલ. પડ૦૫
ગોળા ભૂગોળ ખગોળનારે, જીરણ કીલ્લા જૂના ચાલ;
તે તો માંડયા છે તોડવારે, જે કાંઈ હલકા જાણ્યા હાલ.૬
શૂરા પૂરા સનમુખ લડેરે, બીકણ છાના રહીને છેક;
જીત સુધારાની સૌ ચહેરે, અદભૂત કરે ઉપાય અનેક. પડ૦૭
કષ્ટ પડે આવી કંઇકનેરે, સાંખે સ્વદેશના સુખ કાજ;
સૌ જન સાચાં સુખ ભોગવેરે, થાય સુધારાનું જો રાજ. ૮
દેશ સુધારાને કારણેરે, કંઇક કીધાં શિર કુરબાન;
કર્યા પ્રવાસ વિલાયતેરે, સંકટ સાંખ્યું યુદ્ધ સમાન; પડ૦૯
રકમો આપીને રોકડીરે, કંઈકે કર્યા સુધારા સ્થાન;
પુસ્તકશાળા આદિક રચ્યાંરે, વધવા વતની જનનું ગ્નાન.૧૦
વેરી વહેમની ફોજનુંરે, કોઇ કોઇ વખતે જોર જણાય;
ગોળા ચાલે ગપ્પોતણારે, જોતાં ઉડી હવામાં જાય. પડ૦૧૧
દિન દિન આપણા દેશમાંરે, થજો સુધારો ઠામો ઠામ;
ઇશ્વર આગળ એટલુંરે, દિલથી માગે દલપતરામ. પડ૦૧૨

ગરબી ૭૮ મી.

પૃથ્વીરૂપી ગાલીચા વિષે.

"તજો તમે કેફ કરમ કરવું."—એ રાગ.

ગુંથ્યો કોણે આ રૂડો ગાલીચો ?
નજર કરો પાથર્યો છે નીચો. ગુંથ્યો૦ ટેક.
કરી એમાં કારીગરી સારી,
બુટા ને વેલો વચ્ચે ધારી,
બનાવ્યો જેણે તેની બલિહારી. ગુંથ્યો૦ ૧
ચેતનમય ચિત્ર રૂડાં ચળકે,
ઝાઝાં મણિ માણેક માંહિ ઝળકે,
નદીઓનાં નિર્મળ જળ ખળકે. ગુંથ્યો૦ ૨
સાગર ને શૈલ સરોવર છે,
ભૂચર ને ખેચર જળચર છે,
નગર વન નારીઓ ને નર છે. ગુંથ્યો૦ ૩
સોના રૂપા સહિત બધી ધાતુ,
કહેતાં નથી જીભે કહ્યું જાતું,
ગાલીચાનું મૂલ નથી થાતું. ગુંથ્યો૦ ૪
ગાલીચામાં રંગ બધા રાજે,
કર્યો છે જુઓ આપણા કાજે,
ઉપર મેઘાડંબર છત છાજે. ગુંથ્યો૦ ૫
બનાવ્યો હશે જેણે એ બાઇ,
કહો તેની કેવી ચતુરાઈ?
શોભે જેની અદભૂત સરસાઇ. ગુંથ્યો૦ ૬
કારીગરની કીરતી કરીએ,
અધિક ઉપકાર અંતર ધરીએ,
દિને દિને દીનતા ઉચ્ચરીએ. ગુંથ્યો૦ ૭
ગાલીચાની ગરબી ગાઇ આ મેં,
પ્રભુનો મહિમા છે પરિણામે,
દિલે એમ ગણ્યું દલપતરામે. ગુંથ્યો૦ ૮

ગરબી ૭૯ મી.

આકાશ તથા કાળ વિષેની ગરબી.

"મારૂં સોનાનું છે બેડુંરે છેલ છબીલા છોગાળા."—એ રાગ.

જોયા બે જૂના જોગીરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
નથિ નિર્બળ કે કાંઇ રોગીરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૧
અધઘડી થતા નથિ અળગારે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
એમ એક બીજાને વળગ્યારે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૨
મન ધારી પરસ્પર માયારે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
બંનેની એકજ કાયારે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૩
એક સ્થીર રહે એક દોડેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
પણ જણાય જોડે જોડેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૪
મણિઓની* પહેરી માળારે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
દીસે છે રૂડા રૂપાળારે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૫
વળિ વસ્ત્ર ધર્યાં વાદળિયાંરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
બે ગોળ ધર્યા માદળિયાંરે†, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૬
વસ્તીમાં વળિ વગડામાંરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
ગિરિરાજતણી ગુફામાંરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૭
છે પવન-પાવડી પાસેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
અંતરિક્ષે પણ એ ભાસેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૮

---

* તારા મંડળની.　　† સૂર્ય, ચંદ્ર.

પાતાળે પણુ તે પેસેરે, કહે સૈયર તે કોણુ હશે ?
જઈ સ્વર્ગ નરકમાં બેસેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૯
એની ઉમ્મર કંઈક ગણે છેરે, કહે સૈયર તે કોણુ હશે ?
પણુ ભૂલી ફરી ભણે છેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૧૦
કંઇ ઉપજે અને ખપે છેરે, કહે સૈયર તે કોણુ હશે ?
પણુ એતો એના એ છેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૧૧
કોણુ જાણે જનમ્યા ક્યારેરે, કહે સૈયર તે કોણુ હશે ?
ક્યાં સૂધી કાયા ધારેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૧૨
એનો આદી અંત ન આવેરે, કહે સૈયર તે કોણુ હશે ?
સખી કોણુ મુજને સમજાવેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસવસે. ૧૩
અચરજ સરખું આ ઠામેરે, કહે સૈયર તે કોણુ હશે ?
દિલે દીઠું દલપતરામેરે, જ્યાં જોઉં ત્યાં વાસ વસે. ૧૪

ગરબી ૮૦ મી.

સુરજમાળની ગરબી.

"ઘડુલે ઘુઘરમાળ, ઘડુલો ઘુમે છે."—એ રાગ.

એક *ઠાકોરનો જુઓ ઠાઠ, ઠરેલો સૌ ઠામે;
જેના જશનો પવિત્ર છે પાઠ, ઠરેલો૦ ૧
ઘણાં પરગણાં+ તેને ઘેર; ઠરેલો૦
એક એકમાં એક છે શહેર× ઠરેલો૦ ૨
જાણે રાજધાની એજ હોય; ઠરેલો૦
નક્કી કેમ કહી શકે કોય ? ઠરેલો૦ ૩
ક્યિા ધનવંતનાં હશે ધામ ? ઠરેલો૦
નવ જાણું હું તેઓનાં નામ. ઠરેલો૦ ૪
દીસે દૂરથી રૂડો દેખાવ; ઠરેલો૦
ભાળી અંતરે ઉપજે ભાવ. ઠરેલો૦ ૫
તેના તાબામાં ‡નગર અનેક; ઠરેલો૦
આપે આધાર તે એક એક. ઠરેલો૦ ૬
પરાં† છે વળી નગરની પાસ; ઠરેલો૦
કોણુ જાણે ત્યાં કેનો છે વાસ ? ઠરેલો૦ ૭
જ્યાં જ્યાં જોઇએ ત્યાં વસ્તી જણાય; ઠરેલો૦
નવી નિપજે ને જૂની તે જાય. ઠરેલો૦ ૮
ભૂપ લે છે સૌ સંભાળ; ઠરેલો૦
ઘણો પ્રેમી પ્રજા-પ્રતિપાળ. ઠરેલો૦ ૯
એકલો તે કરે ઇનસાફ; ઠરેલો૦
મહેર આવે તો કરે માફ. ઠરેલો૦ ૧૦
એક છત્ર કરે છે રાજ; ઠરેલો૦
નથી પડતું પ્રધાનનું કાજ. ઠરેલો૦ ૧૧
એની શક્તિ છે અપરમપાર; ઠરેલો૦
નથી એનાથી છાનું લગાર. ઠરેલો૦ ૧૨
એને જોઇ ન શકે કોઇ જેમ; ઠરેલો૦
એ તો ઓજલમાં રહે એમ. ઠરેલો૦ ૧૩
નવ બોલે કોઇ સાથે બોલ; ઠરેલો૦
એવો તખતનો રાખે છે તોલ. ઠરેલો૦ ૧૪
નથી દેતો લેતો હાથેહાથ; ઠરેલો૦
નથી નજરે દીઠો કોઇએ નાથ. ઠરેલો૦ ૧૫
એનું કામ દેખીને કહેવાય; ઠરેલો૦
રહ્યો છાનો ત્રિભુવનરાય. ઠરેલો૦ ૧૬
ઠાલો ન મળે એના વિના ઠામ; ઠરેલો૦
દીલે ધારે છે દલપતરામ. ઠરેલો૦ ૧૭

---

* પરમેશ્વર. + સૂર્યમાળા. × સૂર્ય.
‡ ગ્રહ. † ઉપગ્રહ.

ગરબી ૮૧ મી.

પ્રભુને ધ્યાનમાં રાખીને ગાવા વિષે.

"મારી માત બૌચરારે લોલ."—એ રાગ.

ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ, ધરી હરી ધ્યાનમાંરે લોલ;
તાળી પાડી તાનમાંરે લોલ; ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૧
ઉત્તમ સમો આજનોરે લોલ, ગાવા ગુણુ કાજનોરે લોલ;
રાજા અધિરાજનોરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૨
ધરમ મનમાં ધરીરે લોલ, કરમ તો રૂડાં કરીરે લોલ;
શરમ અનુસરીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૩
ગાઇએ ગરબાવળીરે લોલ, ભાવિક જનમાં ભળીરે લોલ;
હેતેથી હળીમળીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૪
વિશ્વેશ કૃપા વડીરે લોલ, આવી આજની ઘડીરે લોલ;
ફરી ફરી કુદડીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૫
હરી ગુણુ ગાઇએરે લોલ, શાને શરમાઇએરે લોલ ?
હઇડે હરખાઇએરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૬
તજીને બીજી ગપોરે લોલ, ખરા ભક્તમાં ખપોરે લોલ;
જે ! જે ! હરીની જપોરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૭
દુરિત તજી દેહથીરે લોલ, નાચો કુદો નેહથીરે લોલ;
તાજા થશો તેહથીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૮

પ્રભૂ પગે લાગીએરે લોલ, મુખે એમ માગીએરે લોલ;
બીતી ભ્રમ ભાગીએરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૯
નીતીની રીતથીરે લોલ, પ્રભુપર પ્રીતથીરે લોલ;
હંબોડા*ક્લ્યો હીતથીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૧૦
સંકટ સૌનાં કાપજોરે લોલ, અધર્મ ઉથાપજોરે લોલ.
અધિક સુખ આપજોરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૧૧
રીઝે સ્વામી સત્યનોરે લોલ, જીવન જે જગતનોરે લોલ;
પ્રભુ દલપતનોરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાંરે લોલ. ૧૨

ગરબી ૮૨ મી.

શિખામણ નહિ માને તે વિષે.

"વનમાં ભુલી પડીરે, પેલો ક્યાં ગયો કાનુડો ?"
—એ રાગ.

કહિયે કેટલુંરે ? મૂરખ શીખામણ નવ માને;
ક્રોડ કહો દૃષ્ટાંત કદી પણ,
કથન ધરે નહિ કાને. કહિયે—ટેક.

જે કારજ કરવાનો જેને, પવન મગજમાં પેઠો;
વળતિ કોઇનું વાર્યું ન કરે,
હારી બેસે હેઠો. કહીએ૦ ૧

અંધારામાં આંખો મીચી, દોડે લઇ હડિલાઈ;
વાળ્યો કોઇનો પાછો ન વળે,
વળે ભિંતે ભટકાઈ. કહીએ૦ ૨

અવળી બુદ્ધિ જેને ઉપજે, અવળે અવળું દેખે;
પૂરવ દિશને પશ્ચિમ જાણે,
પશ્ચિમ પૂરવ લેખે. કહીએ૦ ૩

પતંગને પકડી દીપકથી દૂર કદી મૂકાવો;
પણ આવી દીપક પર પડશે,
પછી કરે પસ્તાવો. કહીએ૦ ૪

માત પિતાની વાત ન માની, ભણતાં આળસ આણી;
મૂરખ મોટો થઇને રડશે,
પાંપણ લાવી પાણી. કહીએ૦ ૫

કુકર્મ કરતાં કાંઇ ડરે નહિ, મદ ઉપજે મન જ્યારે;
વળતી મોટી વિપત્તિ પડશે,
તે પસ્તાશે ત્યારે. કહીએ૦ ૬

પાડાખારે પડી પરસ્પર, ખૂબ લડાઈ લેશે,
છોડાવ્યા કોઇના નહિ છૂટે,
થાકીને થિર રહેશે. કહીએ૦ ૭

આપ અકલથી સમજૂ સમજે,
જન સમજે સમજાવ્યો;
સમજાવ્યાથી જે નવ સમજે,
અધમ પશુ ઉપજાવ્યો. કહીએ૦ ૮

પત્થર ઉપર પાણી રેડો,
પણ ભીતર નવ ભીંજે;
કઠોર અંતઃકરણ કુટિલને,
શી શીખામણ દીજે ? કહીએ૦ ૯

શીખામણ સુણતાં શત્રૂ થઇ,
પીડા કરે પરિણામે;
એવા દુષ્ટો પણ દુનિયામાં,
દીઠા દલપતરામે. કહીએ૦ ૧૦

ગરબી ૮૩ મી.

ઘુમીને ગાવાની ગરબી.

"ચાલ ગગર, ચાલ ગાગર, જમનારે જઇએ—એ રાગ.

આજની ઘડી ભલે ઇશ્વિરે આપી,
રંગભેર રાગ આલાપીરે; ઘૂમનારી ઘૂમો. ૧
ગાઇએ ગીત મીઠાં મીઠાં મનમાન્યાં;
તનનન લેઇને તાનાંરે; ઘૂમનારી૦ ૨
ભેર ભૂંગળ વાજાં ભલાં વાજે,
ગગનમાં જેમ ઘન ગાજેરે; ઘૂમનારી૦ ૩
આજ ખુશીનો રત્નાગર રેલ્યો,
ખુશીથી ખાંતે ખાંતે ખેલોરે; ઘૂમનારી૦ ૪
તાનમાં તાનમાં પાડીએ તાળી,
આવો રાજવણ રઢિયાળારે; ઘૂમનારી૦ ૫
રમિ રમિ રંગભેર રંગથીરે રાચો,
થનગન તાથેઈ નાચોરે; ઘૂમનારી૦ ૬
ચળક ચળક કેવી ચાંદનીરે ચમકે ?
ધમ ધમ ઘુઘરા ધમકેરે; ઘૂમનારી૦ ૭
હોંશે હોંશે હૈડાનો હરખ દેખાડો,
દે પ્રભુ રોજ આવો દહાડોરે; ઘૂમનારી૦ ૮
ધામ આગળ ધામધુમ મચાવો,
લાખેણો લીજીએ લાવોરે; ઘૂમનારી૦ ૯

---

* કુદીને તાળ લેવી તે.

ખેલતાં ખાંત આજ રાખવી ન ઉણી,
સાંભળો સૈયર સલૂણીરે; ઘૂમનારી૰ ૧૦
આજ અતિશે થયો આનંદમાં ઉમેરો,
પાડ માનીએ પ્રભુજી કેરોરે, ઘૂમનારી૰ ૧૧
હળિમળિ હેતથી આ રીતથી રમી જે,
દલપતનો દેવ રીઝેરે; ઘૂમનારી૰ ૧૨

ગરબી ૮૪ મી.

તાન લઇને ગાવાની ગરબી.

"વારી જાઉં વાલમજી."—એ રાગ.

સખી ખુબ આજ ખુશિ ખુશિ થઇનેરે. તનનનતાનાંલ્યો
લાભ ભણતરનો લઇનેરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૧
વાત વિવિધ વિવેકની વાંચીરે તનનન તાનાં લ્યો;
સદ્દગુણ અંતરમાં સાંચીરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૨
પ્રભુપદનું જ્ઞાન પણ પામીરે, તનનન તાનાં લ્યો;
આજ ખુશિમાં નહિ કાંઇ ખામીરે;તનનન તાનાં લ્યો.૩
આવો ભૂગોળવિદ્યા ભણિયેરે. તનનન તાનાં લ્યો;
ગુણ ગણિતવિદ્યાના ગણિયેરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૪
અબળાનાં ભાગ્ય આજ ખૂલ્યાંરે,તનનન તાનાં લ્યો;
ભણવા બેઠાં ને વહેમ ભૂલ્યાંરે, તનનન તાનાં લ્યો.૫
દુઃખના તો વહિ ગયા દહાડારે, તનનન તાનાં લ્યો;
દિન રૂડા પ્રભુએ દેખાડયારે, તનનન તાનાં લ્યો. ૬
લીધી લેખણ ખડિયો પાટીરે, તનનન તાનાં લ્યો;
દુશ્મનનાં દિલ પડયાં ફાટીરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૭
ભૂતપ્રેતનો વહેમ ગયો ભાગીરે, તનનન તાનાં લ્યો;
જ્યોત જ્ઞાનની જીવમાં જાગીરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૮
હવે ઠગથી નહિજ ઠગાઇએરે, તનનન તાનાં લ્યો;
હવે નિર્લજ્જ ગીત નહિ ગાઇએરે તનનન તાનાં લ્યો.૯
હવે અદબ ધરી ઉચરીએરે, તનનન તાનાં લ્યો;
હવે ઢોડ જેવાં નહિ ઠરીએરે તનનન તાનાં લ્યો.૧૦
હવે સમજણ પામશું સારીરે, તનનન તાનાં લ્યો;
હવે ચાલશું ચિતે વિચારીરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૧૧
હવે સંપનો શિખશું સુધારોરે, તનનન તાનાં લ્યો;
દલપતનો દેવ સંભારોરે, તનનન તાનાં લ્યો. ૧૨

ગરબી ૮૫ મી,

ઇશ્વર માયા વિષે.—ગરબી ૧ લી.

"ઓ વાંસલડી, વેરણ થઇ લાગી તું વ્રજની નારને."
—એ રાગ.

સુણ સાહેલી, ઇશ્વિર માયાનો અદ્દભુત ખેલ છે;
અચરજ ઉપજે, રચના એવી ઠામોઠામ રચેલ છે.-ટેક.
જીવ જંતુની કાયા જામી, આકાર ભલા એ કેમ પામી?
ખોળતાં નવ દીસે ખામી; સુણ સાહેલી૰ ૧
જળ જંતુતો ઉપજે જળમાં, મળના કીડા ઉપજે મળમાં,
એ પિંડ કેણે ઘડિયા પળમાં? સુણ સાહેલી૰ ૨
બોલે છે તેમાં કોણ બેઠું? એ પવન સંગાતે શું પેઠું?
જો પવન જતાંજ પડે હેઠું; સુણ સાહેલી૰ ૩
હલકા જંતુ મોટા હાથી, સૌ પેટ ભરે છે તે શાથી?
આહાર ન રાખે એ *આથી; સુણ સાહેલી૰ ૪
જે જીવોને કીધા જેવા, ઉદ્યમ સોંપ્યા સૌને એવા,
નવ પામે પળ વિરતિ§ લેવા; સુણ સાહેલી૰ ૫
ગણીજો તારાગણ કોડ ગમે. આધારવિના આકાશ ભમે,
એ અકળિત વાત કળાય ક્યમે? સુણ સાહેલી૰ ૬
રવિ કિરણો રોજ પ્રકાશ કરે,વળિ તે ફરતા ગ્રહ તો વિચરો.
તે ફેર નિયમસર કેમ ફરે? સુણ સાહેલી૰ ૭
તે તૂટે તો કોણ સાંધે છે? તે છૂટે તો કોણ બાંધે છે?
બહુ વર્ષ વિત્યા વણ વાંધે છે; સુણ સાહેલી૰ ૮
મોંબધ ઘડો વનમાંહિ મળે, માંહિ શું છે તે કહો કોણ કળે?
વળિ તે સંશય શી રીતે ટળે? સુણ સાહેલી૰ ૯
ધણિ નવ દીસે ત્યાં ધરનારો, નકિ કોણ કહે કોણ કરનારો?
તે સ્થીર હશે કે ફરનારો? સુણ સાહેલી૰ ૧૦
નથિ દીઠો કોઇએ નજરભરી,નથિબોલ્યોતેકોઇ સાથજરી,
સહુ ઉચરે છે અનુમાન કરી; સુણ સાહેલી૰ ૧૧
નથિ જાણતું કોઇ એનું નામે, કલ્પિત નામો કીધાં આ મે,
એ સત્ય કહ્યું દલપતરામે, સુણ સાહેલી૰ ૧૨

---

*સંઘરી. §વિશ્રામ.

ગરબી ૮૬ મી.

ઇશ્વરની માયા વિષે.—ગરબી ૨ જી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

સુણ સાહેલી ઇશ્વરની માયા જોઇ અચરજ ઉપજે;
જોઇ મન મારૂં, કોડ વિચાર કરે પણ સંશય શું તજે ?—ટેક

કોઇ સર્વે પ્રકારે સુખિયા છે, કોઇ દેહ ધરીને દુખિયા છે,
કોઇ મનુષ્ય ઘણામાં મુખિયા છે; સુણ સાહેલી૦ ૧

કોઇ ગર્ભ થકી પ્રાણ જાય ઝરી, કોઇ જન્મ ધરીને જાય મરી,
કોઇ સંવત્સર સો પૂર્ણ કરી; સુણ સાહેલી૦ ૨

કોઇ પામે છે માગ્યા મેવા, કોઇ ભવથી ભીખારી જેવા,
એ શા કારણ ઉપજ્યા એવા ? સુણ સાહેલી૦ ૩

કોઇ દેહ ધરીજ દિવાના છે, કોઇ મહાપંડિત મનમાન્યાછે;
કોઇ મૂગા કોઇ મસ્તાના છે; સુણ સાહેલી૦ ૪

એ પરભવનું કાંઇ કર્મ હશે? કે કારણ બીજાં કાંઇ હશે ?
અંતે કેનો ઇનસાફ થશે ? સુણ સાહેલી૦ ૫

પશુ પંખી જાને કેવા છે ? જો દીવના જન જેવા છે,
એને શું લેવા દેવા છે ? સુણ સાહેલી૦ ૬

*એ નરકે કે સ્વર્ગે જાશે ? અંતે એની ગતિ શી થાશે;
એ કેમ નકી કરી કહેવાશે ? સુણ સાહેલી૦ ૭

ઇશ્વરને તો સૌ સરખા છે, નબળા સબળા કયમ નરખ્યાછે,
કોઇ દિલગિર ને કોઇ હરખ્યા છે; સુણ સાહેલી૦ ૮

થાવર પ્રાણી તો થિર રહે છે, નહિ એમાં અકલ કશી કહેછે,
શાં પાપ થકી સંકટ સહે છે ? સુણ સાહેલી૦ ૯

જે દુનિયા મધ્યે દેહ ધરે, તે એક બીજાને આહાર કરે,
તેથી પુણ્ય હશે કે પાપ ભરે ? સુણ સાહેલી૦ ૧૦

જેને બુદ્ધિ આપી જેવી, એને સમજણ ઉપજે એવી,
હશે કર્તાની ઇચ્છા કેવી ? સુણ સાહેલી૦ ૧૧

છે ઇશ્વર શી મરજીતારી, નહિસમજિશકી સમજણ મારી,
દલપત કહિ દે છે પોકારી; સુણ સાહેલી૦ ૧૨

* ગાંડા જનો.

ગરબી ૮૭ મી.

પ્રભુના મહિમાની ગરબી.

"આજ મારે આંગણેરે, પ્રભુજી દાતણ કરતા જાઓ."
—એ રાગ.

સખી મેં તો સજીરે, પૂરી પરમેશ્વરશું પ્રીત;
હવે હું હેતથીરે, ગાઉં ગોવિંદગુણનાં ગીત. ૧

જગ જેણે રચ્યુંરે, જેણે રચી આ રાશી ભાર;
મહિમા મુખ થકીરે, કહેતાં કોઇ ન પામે પાર. ૨

વિધ વિધ નામથીરે, જેને ભજે સકળ સંસાર;
ઇશ્વર એક છેરે, નોતમ નોધારા આધાર. ૩

ભાષા ભેદથીરે, નોખાં નોખાં પડિયાં નામ;
રહેણી રાખવીરે, કથણી કથવાનું શું કામ ? ૪

પર ઉપકારથીરે, રીઝે તે રાજા અધિરાજ;
તે માટે સદારે, કરવું ઉત્તમ એવું કાજ. ૫

સૌ સંપી મળીરે, જો રહિયે દિવસ ને રાત;
ભજીએ ભાવથીરે, તો રીઝે તે જગનો તાત. ૬

અન્ય ઉપાયથીરે, તે પ્રભુ થાય નહીજ પ્રસન્ન;
મર્મ વિચારીનેરે, મનમાં સમજે સમજુ જન. ૭

જનમી જગતમાંરે, કરવાં પ્રભુ રીઝે તે કામ;
સાર્થક તે સદારે, દિલમાં જાણે દલપતરામ. ૮

ગરબી ૮૮ મી.

ઇશ્વરના મહિમા વિષે.

"વાલા તમે પુરૂષ અમે નારી,"—એ રાગ.

જયજય પ્રભુ અંતરજામી,
બળવંત વિદિત બહુ નામીરે; જયજય૦—ટેક

તુજ મહિમા જગમાં છે મોટો'
વાણી પાર ન પામીરે; જયજય૦ ૧

કોઇ પ્રકારે તારાં કૃત્યમાં,
ખચિત નથી કાંઇ ખામીરે; જયજય૦ ૨

તુજ વશ વગર વડી વડી વાતો,
કહીએ સર્વે નકામીરે; જયજય૦ ૩

તું ઇશ્વર અધિદેવ અમારો,
ધીમંત× અવિચળ ધામીરે; જયજય૦ ૪

× બુદ્ધિમાન.

અશરણુ શરણુ સદા તું એકજ,
સૃષ્ટિ સકળનો સ્વામીરે; જયજય૦ ૫

તુજ ભક્તોપર સંકટ શત્રુ,
શસ્ત્ર શકે ન ઉગામીરે; જયજય૦ ૬

દલપતરામ કહે તુજ જશમાં,
મુજ મનવૃત્તિ વિરામીરે; જયજય૦ ૭

ગરબી ૮૯ મી.

ઈશ્વરસ્તુતિ વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

જય જય પ્રભુ કરૂણાકારી,
અમે સ્તુતિ ઉચ્ચારિયે તારીરે; જયજય૦—ટેક.

તેં સૂરજ શશી તારા સરજ્યાં,
સૃષ્ટિ તેં શણુગારીરે; જયજય૦ ૧

સાગર શૈલ સરોવર સરિતા,
પશુ પક્ષી નરનારીરે; જનજય૦ ૨

સરજીને વળી તું સંભાળે,
ધર્મ પોતાનો ધારીરે; જયજય૦ ૩

નાથ વળી તેં કીધા નિયમો,
વિવિધ પ્રકાર વિચારીરે; જયજય૦ ૪

ધ્યાન અમે ઉર તારૂં ધરીએ
સદા તને સંભારીરે; જયજય૦ ૫

અહોનિશ તુજ ઉપકાર ઉચરીએ,
અલ્પ મતીથી અમારારે; જયજય૦ ૬

ઓ પ્રભુ રક્ષણુ કરજે અમારૂં,
આપદ સમય ઉગારીરે; જયજય૦ ૭

દલપતરામ સદા તને વંદે,
ધ્યાન હૃદયમાં ધારીરે; જયજય૦ ૮

ગરબી ૯૦ મી.

ઈશ્વરસ્તુતિની ગરબી.

"ખેલ ખેલરે ભવાની મા, દોશીડા મઢ હેઠ."—એ રાગ.

ધન્ય ધન્યરે સૌના આધાર, જય દેવાધિદેવ;
કરૂણાસાગર કોટિ જગકર્તાર, જય દેવાધિદેવ. ૧

ભગવત અખિલ ભુવનનો તું ભુપાળ, જય દેવાધિ૦
દુઃખવિદારણુ દીસે દીનદયાળ. જય દેવાધિ૦ ૨

નિર્મળ ઓપે તારાં અગણિત નામ, જય દેવાધિ૦
પ્રભુ તું વિપત્તિ વેળાનો વિશ્રામ, જય દેવાધિ૦ ૩

અમને સદૈવ સારી બુદ્ધિ આપ, જય દેવાધિ૦
કષ્ટ અનેક પ્રકાર તણાં તું કાપ, જય દેવાધિ૦ ૪

અમને આશ્રયદાતા તું છે એક, જય દેવાધિ૦
અદ્ભુત તેં ઉપજાવ્યાં કામ અનેક જય દેવાધિ૦ ૫

તારો પ્રગટ દિસે છે પૂર્ણુ પ્રતાપ, જય દેવાધિ૦
પ્રભુતાથી કર પ્રલય અમારાં પાપ, જય દેવાધિ૦ ૬

ભજીએ તુજને અંતર રાખી ભાવ, જય દેવાધિ૦
ઠીકાઠીક કર્યો એ અમે ઠરાવ, જય દેવાધિ૦ ૭

અંતરજામી તું અંતરજાણુ, જય દેવાધિ૦
વદીએ શાં વળિ એથી વિશેષ વખાણુ? જય દેવાધિ૦ ૮

પાય નમીને કરીએ નિત્ય પ્રણામ, જય દેવાધિ૦
દાસ તમારો જાણે દલપતરામ, જય દેવાધિ૦ ૯

ગરબી ૯૧ મી.

કરજ વિષે.

"મા તું પીવાની પટરાણી, ભવાની મા કાળકારેલોલ."
—એ રાગ.

કરજ ન કરશો અધિકું કોઇ, કરજ સંકટ કરેરે લોલ
સમજુ જન તો જગમાં જોઇ, દિલે સમજી ડરેરે લોલ. ૧

સુણતાં દિલમાં થાશે દુઃખ, કથન કટુ કાનથારે લોલ;
કરવું પડશે નીચું મુખ, અતિ અપમાનથારે લોલ. ૨

ફરિ ફરિ નિત્ય નિત્ય ફેરા ખાઇ, અતિ અકળાશેરે લોલ;
એ દુ:ખથીઅતિશે અકળાઇ,ભોજન નહિ ભાવશેરેલોલ.૩

ખમશો મેણાં કેરા માર, વિષમ બહુ વેચુમાંરે લોલ;
નિશ દિન નહિ આવે નિરધાર, કે નિદ્રા નેણુમાંરે લોલ ૪

પછિ તો કરશે તેની પાસ, કે જુઠા વાયદારે લોલ;
સુણિ સૌ જન તજશે વિશ્વાસ, ફજેતી ફાયદારે લોલ. ૫

વળતી થઇને સત્ય વિહીન, જુદે રસ્તે જશોરે લોલ;
દાનત ફરશે પછિ દિન દિન, કે તસ્કર તમે થશોરે લોલ.૬

અતિશે થાશો પર આધીન, કરજ કીધા થકીરે લોલ;
તેથી દેખશો દુખના દીન નથી સુખડું નકીરે લોલ. ૭

સો ધન દેવું જેને શીશ ન ટેકે તે ટકેરે લોલ;
જો તે જન હોય ન્યાયાધીશ, અન્યાય કરી શકેરે લોલ. ૮

ઓશિયાળો એનો અવતાર, સિપારશ સાંભળેરે લોલ;
જાણે કરતાં કોઇ પ્રકાર, કરજ મારૂં વળેરે લોલ. ૯
કરજ નહીં તેને સુખ સાત જાણો દિન જામનીરે લોલ;
દિલ ધરજો સુખદાયક વાત, આ દલપતરામનીરે લોલ. ૧૦

ગરબી ૯૨ મી.

આશા વિષે.

"શંકર વસે કૈલાસમાં"—એ રાગ.

આશાનો અંત આવે નહીરે, શોધે ન મળે સુમાર;
આવે ન છેડો આકાશનો,હાંરે એની આશા અપાર.આ.૧
સીમા આકાશની ક્ષિતિજનીરે, જોતાં પાસે જણાય;
જેમ જેમ જઇએ આગળે,હાંરે તેમ આઘી તે જાય.આ.૨
નિર્ધન જન ધનને ચહેરે, મુંડી સોની હમેશ;
જાણે મળે મને એટલું, હાંરે નહી વાંછુ વિશેષ. આ.૩
સો મળતાં ઇચ્છે સહસ્રનેરે, લક્ષ* લાખે બંધાય;
કરે ઇચ્છા પછી ક્રોડની, હાંરે પછી અબજે ઇછાય આ.૪
આખી પૃથ્વીનું રાજ એકનેરે મળે મન ન ધરાય;
અધિક હોમે જેમ આગનો હાંરે ભડકો ભારે જણાય.આ ૫
આશાથી આ સંસારનોરે, ચાલે સર્વ વ્યવહાર;
ભાંગે આશા તો ભાંગી પડે, હાંરે સર્વે વાતે સંસાર.આ.૬
નોકર કરે છે નોકરીરે, સજા કરે છે રાજ;
ધંધારથી ધંધો કરે, હાંરે એ તો આશાથી આજ. આ.૭
સારાં ભૂડાં કામ સૌ કરેરે, એ તો આશાથી આમ;
જશ કે જર માટે કરે હાંરે કાંતો પરલોક કામ. આ.૮
આયુષ્યનો છેડો આવતાંરે, બાકી માસ કે બે માસ;
ધંધાનું તોય તાણે ધુંસરૂં,હાંરે ઉરમાં જીવ્યાની આશ.આ.૯
પુણ્ય કરે છે પરમારથારે, પાપી કરે છે પાપ;
આશાથી એ પણ જાણજો,હાંરે પ્રૌઢ તેનો પ્રતાપ.આ.૧૦
લુંટારૂએ માર્યું માનવીરે, લુટ્યું પામીને લાભ;
જાણે આ જર હું ભોગવું હાંરે તેને કરડયો ત્યાં નાગ.આ.૧૧
આશા છે અતિ ઉપયોગનીરે, કરે રૂડાં જે કામ;
સારી શિખામણ આ સુણી, હાંરે દે છે દલપતરામ.આ.૧૨

ગરબી ૯૩ મી.

સંકટમાં ધીરજ રાખવા વિષે.

"એક વાર ઓધવ ગોકુળ સાંચરોરે.'-એ રાગ.

સંકટ સમયે ધીરજ ધરિયેરે,
કંઇપણુ કરિયે નહી કલ્પાંતજો;
ચિત ચેતી ઉપાય વિચારિયેરે,
સર્વ પ્રકારે રહીને શાંતજો. સંકટ સમયે૦ ૧
કાંઇએ લાભ નથી કલ્પાંતથીરે,
ઉલટું અતિશય ઉપજે દુઃખજો;
સૂઝે ઉપાય તો મન શાંતથીરે,
સંકટ ટાળી લઇએ સુખજો. સંકટ સમયે૦ ૨
મૂરખ માણસ તો મુંઝાઇ મરેરે,
ધીરજ ધારે છે ધીમંતજો;
મિત્ર સમીપે એ દુઃખ ઉચરેરે,
એ પછિ દુઃખનો આણે અંતજો. સંકટ સમયે૦ ૩
જેનો ઉપાય જોતાં નવ જડેરે,
સમજણથી સુખ શાંતી થાયજો;
સુર નર સૌને શિર સંકટ પડેરે,
એમ વિચારે અંતરમાંયજો. સંકટ સમયે૦ ૪
જ્ઞાની કે અજ્ઞાની જન તણીરે,
પીડા પડયે પરીક્ષા થાયજો;
જ્ઞાની જન ધીરજ ધારે ઘણીરે,
અજ્ઞાની અતિશે અકળાયજો. સંકટ સમયે૦ ૫
ઉર આણો વાતો ઇતિહાસનીરે,
કંઇક કેવાં વેઠયાં કષ્ટજો ?
વૈભવતા તજી રાજ નિવાસનીરે,
ભટક્યાં વનમાં થઇને ભ્રષ્ટજો. સંકટ સમયે૦ ૬
એની આગળ આપદ આપણુંરે,
ગણતાં ગણતીમાં ન ગણાયજો;
ઘટમાં એમ વિચારી જુવે ઘણુંરે,
તો અકળામણ ઓછી થાયજો. સંકટ સમયે૦ ૭
આ અવસર પણ જો જગમાં જુઓરે,
બહુ દુખિયા લોકો દેખાયજો;
ઓછા દુઃખથી શું અતિશે રૂઓરે ?
મહા દુઃખ પડતાં કેમ ખમાયજો ? સંકટ સમયે૦ ૮
મોટાને સંકટ મોટાં નડેરે,
છોટાને દુઃખ છોટું છેકજો;

---

* લિખાર.

મોભને ખીલા બહુ ખમવા પડેરે,
વળિને લાગે ખીલો એકજો. સંકટ સમયે૦ ૯
પાપતણાં ફળ પીડા પામીએરે,
સુકર્મનાં ફળ સુખ સૌ ઠામજો;
એમ ઠરાવ્યું અંતરજામીએરે,
દિલથી કહે છે દલપતરામજો. સંકટ સમયે૦ ૧૦

ગરબી ૯૪ મી.

સાત પ્રકારના આત સુખ વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

સુણજો વર્ણન અતિ સુખ સાતનુંરે,
એ થકી ઉલટા છે અતિ દુઃખજો;
તનમન ભજન કરો જગતાતનુંરે,
સર્વ પ્રકારે આપે સુખજો. સુણજો૦ ૧
સૌથી સુખ તો શ્રેષ્ટ શરીરનુંરે,
રગમાં રંચ રહે નહિ રોગજો;
વપુ જાણે જેવું શૂરવીરનુંરે,
ઇચ્છિત કરી શકે ઉદ્યોગજો. સુણજો૦ ૨
સુખ બીજું ધંધો સારો જડેરે,
અલ્પ નહી કોઇની ઓશિયાળજો;
કોઇ દિન કરજ નહીં કરવું પડેરે,
સ્વતંત્રતા દીસે સૌ કાળજો. સુણજો૦ ૩
સુખ ત્રીજું વર વહુ સારાં મળેરે,
પૂરણ વધે પરસ્પર પ્રેમજો;
હૈયે હરખ હમેશાં જળહળેરે,
દેખે સદા દિવાળી જેમજો. સુણજો૦ ૪
ચોથું સુખ જો સુપુત્ર સાંપડેરે,
માત પિતાની પ્રતિમાપાળજો;
નિરખી ચિતમાં ઉમળકો ચડેરે,
કથન ન લોપ કરે કોઇ કાળજો. સુણજો૦ ૫
રહેવા ઘર રૂડું સુખ પાંચમેરે,
તે જ્યાં રૂડું ન્યાયી રાજજો;
સુખની વસ્તુ મળે સરવે સમેરે,
સદા વસે જ્યાં સુજ્ઞ સમાજજો. સુણજો૦ ૬
છઠ્ઠું સુખ ઉત્તમ અધિકાર છે રે,
માન પ્રતિષ્ટા માણસમાંઇજો;
વિદ્યાદિક એનો આધાર છે રે,
કાવ્યકળાદિક પણ ગુણ કાંઇજો. સુણજો૦ ૭
મિત્ર પવિત્ર મળે સુખ સાતમેરે,
સુખનું મૂળ સદા સતસંગજો;
સદા સહાય કરે સંકટ સમેરે,
આત્મા એકજ જુદાં અંગજો. સુણજો૦ ૮
સૌ સુખ શોભે છે સુજ્ઞાનથીરે,
સુજ્ઞાને સંતોષ રખાયજો;
નહિ તો તૃષ્ણા કેરા તાનથીરે,
સુખ સૌ દુઃખ રૂપે દેખાયજો. સુણજો૦ ૯
જગતપતિ આપે સુખ જેટલુંરે,
પાડ ગણીને કરો પ્રણામજો;
આપણું સુકૃત તો અંતે એટલુંરે,
કયાં છે કહે છે દલપત્તરામજો. સુણજો૦ ૧૦

ગરબી ૯૫ મી.

પ્રશ્નના ઉત્તરની ગરબી.

"પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમનીરે, મને લાગી કટારી પ્રેમની."

—એ રાગ.

સત્ય કહું આગળ સમાજનીરે,
સુણ સાજની સાજની સાજની;
ગોઠવણી ગરીબનિવાજનીરે, સુણ સાજની૦ ટેક.
સારાં માણસ કરે શાની ચાહના?
લાજની લાજની લાજનીરે; સુણ સાજની૦ ૧
જનના શીરપર શાની જરૂર છે?
રાજની રાજની રાજનીરે; સુણ સાજની૦ ૨
પ્રધાનને શાની જુક્તિ જાણવી?
કાજની કાજની કાજનીરે; સુણ સાજની૦ ૩
કોહિનુરથી શોભા વધી શેની?
તાજની તાજની તાજનીરે; સુણ સાજની૦ ૪
સર્વે પ્રાણીને શી શી ફિકર છે?
ખાજની ખાજની ખાજનીરે; સુણ સાજની૦ ૫
પંખીના પંડને બીક બહુ શેની?
બાજની બાજની બાજનીરે; સુણ સાજની૦ ૬
છેક નિર્ધન કરે શેની છાપરી?
છાજની છાજની છાજનીરે; સુણ સાજની૦ ૭
તેના ભોજનમાં શોભા શેની?
પ્યાજની પ્યાજની પ્યાજનીરે; સુણ સાજની૦ ૮

દેણદારને ચિત્ત ચિંતા શેની ?
આજની આજની આજનીરે; સુણ સાજની૦ ૯
કહે દલપત ઘડી ઉત્તમ ક્યારની ?
આજની આજની આજનીરે; સુણ સાજની૦ ૧૯

ગરબી ૯૬ મી.

કેવા ગુણ કેનામાં છે તે વિષે.

"હાં હાંરે પટોળાં પાટણનાં."—એ રાગ.

હાં હાંરે કે કનક કટાય નહી.
હાં હાંરે સુજન ગુણ જાય નહી;
હાં હાંરે પથર પલળેજ નહી,
હાં હાંરે કુટિલ ગુણ લેજ નહી. ૧

હાં હાંરે નિધી છલકાય નહી,
હાં હાંરે મોટા છકિ જાય નહી;
હાં હાંરે અફીણ મીઠું થાય નહી,
હાં હાંરે નઠોર સુધરાય નહી. ૨

હાં હાંરે નદી સૌ સાગરમાં,
હાં હાંરે કે સંપ તો નાગરમાં;
હાં હાંરે વસંત ઉત્તરાયનનાં
હાં હાંરે ગમત તો ગાયનમાં. ૩

હાં હાંરે શોભા તો સાજનમાં,
હાં હાંરે મોટાઇ તો મહાજનમાં;
હાં હાંરે સુગંધ તો કેશરમાં,
હાં હાંરે કૃપા પરમેશ્વરમાં. ૪

હાં હાંરે શિતળતા ચંદરમાં,
હાં હાંરે ઉદ્યમ તો બંદરમાં;
હાં હાંરે મધુરતા સાકરમાં,
હાં હાંરે નમનતા ચાકરમાં. ૫

હાં હાંરે ચતુરાઇ ચણવામાં,
હાં હાંરે ભલા ગુણ ભણવામાં;
હાં હાંરે કે રેશમ મુગટામાં,
હાં હાંરે કે જોખમ જુગટામાં. ૬

હાં હાંરે કુટુંબ તો પરીવારે
હાં હાંરે કે રાજ તો તરવારે;
હાં હાંરે કે જુગતી જંતરમાં.
હાં હાંરે અકલ તો અંતરમાં. ૭

હાં હાંરે કે ઝાડ બહુ ઝાડીમાં.
હાં હાંરે કે ફળ ફુલ વાડીમાં.
હાં હાંરે પવિત્રાઇ પાણીમાં,
હાં હાંરે વિવેક તો વાણીમાં. ૮

હાં હાંરે કે લોભ તો સ્વારથમાં.
હાં હાંરે કે પુણ્ય પરમારથમાં;
હાં હાંરે કે નીર તો વૃષ્ટિનું,
હાં હાંરે કે તેજ તો દષ્ટિનું. ૯

હાં હાંરે કે દૂધ તો ગાય તણું,
હાં હાંરે કે હેત તો માય તણું;
હાં હાંરે કે શક્તિ સકળ પતિની,
હાં હાંરે કે દીનતા દલપતિની. ૧૦

ગરબી ૯૭ મી.

ભવિષ્ય કાળનાં ચિન્હ વિષે.

"અલબેલીરે અંબે માત, જોવાને જઇએ."—એ રાગ.

સુણો સુણોરે સજ્જન લોક, ચિન્હો આગમનાં;
સુખ દુઃખ સંભવ સંજોગ, સઘ સમાગમનાં.—ટેક.

કિડિયો ઇંડાં લઇ નિકળે ને, બોલે દાદુર મોરરે;
એ એંધાણ ઉપરથી જાણો, જળ વૃષ્ટિનું જોર. ચિન્હો.૧

કુકડા કૂકૂ શબ્દ કરે ને, જાગે પંખી જાતરે;
એ ઉપરથી એમ સમજવું, પડશે હવે પ્રભાત.ચિન્હો.૨

અંગ વિષે ઉકરાટા આવે, થાય ન અંન પચાવરે;
એ એંધાણ ઉપરથી જાણો, દેશે જવર દેખાવ. ચિન્હો.૩

સગાં જનોને શત્રુ સમજે, શત્રુ સગાં સમાનરે;
વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ,નિશ્ચય એજ નિદાન.ચિન્હો.૪

કુટુંબમાં જ્યાં કુસંપ પેસે, વસે નહી વિશ્વાસરે;
એકબીજાનું બોલ્યું ન ગમે,તો ત્યાં લક્ષ્મીવિનાશ.ચિન્હો.૫

ઉપજ થકી અદકું ખરચે ને, ફોગટ મન ફુલાયરે;
તો તેને ઘેર થોડી મુદતમાં, દરિદ્રતા દેખાય. ચિન્હો. ૬

બળિયા સાથે બળ બાંધીને, વળિ વળિ કરે વિવાદરે;
કોઇ સમે સંકટમાં પડશે, અતી ઉતરશે નાદ. ચિન્હો.૭

કુસંપ જાતાં સંપ વધે ને, મન સૌનાં મળિ જાયરે;
તો જાણો તેના ઘર મધ્યે, સુખ ને સંપત્તિ થાય.ચિન્હો.૮

હંસ તણી સંગત છોડીને, સેવે કાગ શિયાળરે;
તો જાણો તેનાપર પડશે,જગમાં કાંઇ જંજાળ. ચિન્હો.૯

જે રાજાને રૈયત નિંદે, જુલમ જુલમ કહેવાયરે;
તેરાજાનારાજમહેલમાં,કાંઇ પણવિપરીતથાય.ચિન્હો.૧૦
જે પર તુઠે કે રૂઠે પ્રભુ, જેની કરણી જેવીરે;
કહે દલપત તે જનના મનમાં,ઉપજેબુદ્ધિએવી.ચિન્હો.૧૧

ગરબી ૯૮ મી.

ઉદ્યમ કર્મ વિષે.

"સુંદરબાઇ ચાલ્યાં સાસરિયે."—એ રાગ.

સખિ જો કદિ ઉદ્યમ નવ ફળિયો;
તોય નશીબ થકી તે બળિયો, બહેન,
ઉદ્યમ વિણુ નહિ નશીબ ફળે. ટેક. ૧

કોઇ ન રહે નશીબ વિશ્વાસે,
સૌ ઉદ્યમ કરવા ધારશે, બહેન. ઉદ્યમ વિણુ૦ ૨

પંખો પકડી જો ન હલાવે,
પંખાનો પવન ન આવે, બહેન. ઉદ્યમ વિણુ૦ ૩

વણુ ખેડે ખેતર નવ પાકે,
રહિ નશિબ ભરૂંસે થાકે, બહેન. ઉદ્યમ વિણુ૦ ૪

કોઈ ઉદ્યમ વિણુ ધનપતિ થાશે,
તે જોઇ ઉદ્યમ ન તજાશે, બહેન. ઉદ્યમ વિણુ૦ ૫

વગડાઉ કર્પણ નજરે આવે,
જોઇ કોણુ કર્પણ નહિ વાવે ? બહેન. ઉદ્યમ વિણુ૦૬

વણુ ખોદે નદિયો સંચરશે,
જોઇ કોણુ કુવા નહિ કરશે ? બહેન. ઉદ્યમ વિણુ૦૭

જો નશીબનો ભરૂંસો રાખો,
તો ચુલા કાઢી નાખો, બહેન. ઉદ્યમ વિણુ૦ ૮

જો નશીબનો ભરૂંસો લાવે,
બાળકને શીદ ભણાવે ? બહેન. ઉદ્યમ વિણુ૦ ૯

ઉદ્યમ આદરીએ આગળથી,
પછિ નશીબ તો પાછળથી, બહેન. ઉદ્યમ વિણુ૦૧૦

અકકલહીણા આળસવંતા,
રહે નશિબ નશીબ કરંતા, બહેન. ઉદ્યમ વિણુ૦૧૧

ઉદ્યમનો મહિમા સૌ ઠામે,
દીઠો છે દલપતરામે, બહેન. ઉદ્યમ વિણુ૦ ૧૨

ગરબી ૯૯ મી

મુરખ આગળ કાગળ બોલે નહિ તે વિષે.

"ધન્ય અંબેમાત, વસિયાં ડુંગર માંયરે, જાયગા જોઇને"
—એ રાગ.

મન શરમાશે, જંગલિ જન આગળ કાગળ નવબોલે;
જે જન પાસે, કાગળ નવ બોલે તે જંગલિ તોલે--ટેક

એક મહેતે જંગલિ જન સાથે,
મોકલ્યાં ફળ કાગળ દઇ હાથે,
ગયો જંગલિ ગાંસડી લઇ માથે; મન શરમાશે૦ ૧

કહે જંગલિ "જ્યાં ફળ ગણિ લેશે,
કેટલાં છે તે ત્યાં કોણુ કહેશે ?"
કહે મહેતો "કાગળ કહિ દેશે; મન શરમાશે૦ ૨

અરધે રસ્તે તે તો આવ્યો,
ત્યાં વિચાર તે મનમાં લાવ્યો,
"કાગળ દઈ મુજને બીવરાવ્યો;" મન શરમાશે૦ ૩

"કાગળને મુખ કે જીભ નથી,
તો કહેશે કથન કિયા મુખથી ?
સંતાડું ફળ હું તો સુખથી;" મન શરમાશે૦ ૪

કહેવા લાગ્યો કાગળ લઇને,
"ભાઇ જો તું બોલે ત્યાં જઇને,
તો બોલ અહીં સનમુખ થઇને; મન શરમાશે૦ ૫

કાંઇ કાગળ નવ બોલે વાણી,
જંગલિએ વાત જુઠી જાણી,
તેથિ લીધાં માંહિથી ફળ તાણી; મન શરમાશે૦ ૬

જઇ ફળ ઢગલો નૃપ પાસ કર્યો,
કાગળ પણુ નૃપ આગળજ ધર્યો,
દિલમાં મુરખો કાંઇએ ન ડર્યો; મન શરમાશે૦ ૭

કાગળ વાંચી ફળ ગણી લેતાં.
તે લખ્યા થકી ઓછા રહેતાં,
પુછ્યું જંગલિને ધમકી દેતાં; મન શરમાશે૦ ૮

કહે જંગલી "કોણુ ઓછા કહે છે ?"
નૃપ કહે "કાગળ કહી દે છે,"
કહે જંગલિ "વાત જુઠી એ છે;" મન શરમાશે૦૯

"જો કાગળ કહે 'મુજ સાંભળતાં,
જે દિધા પ્રમાણે નથી મળતાં,
તો દંડ કરો મારો વળતાં;" મન શરમાશે૦ ૧૦

રાજા કહે "મૂરખ જન પાસે,
કાંઇ કહેતાં કાગળ શરમાશે,
સમજુ સાથે બોલવા ચહાશે"; મન શરમાશે. ૧૧
સુણિ જંગલિ અચરજ ઉર ધરે,
"આ માણસ નહિ પણ દેવ ખરે,
જડ વસ્તુ જે સંગ વાત કરે"; મન શરમાશે. ૧૨
નૃપે ત્રાસ બતાવ્યો તે ઠામે,
પછિ સાચું બોલ્યો પરણામે,
દિલ વાત ધરી દલપતરામે; મન શરમાશે. ૧૩

ગરબી ૧૦૦ મી.

દયા વિષે.

"અલબેલીરે અંબે માત, જોવાને જઇએ."—એ રાગ.

પ્રભુ રીઝવવા શુભ પેર, દયા દિલમાં રાખો;
કરૂણાનિધિ કરશે મહેર, પુરશે અભિલાખો—ટેક
દયા ન દીસે જેના દીલમાં, ન નહિ જનની જાતરે;
વાઘ વરૂ જેવા વનચરની, નિશ્ચે તે તો નાત. દયા દિલ. ૧
કવિ કોવિદ સર્વે મળિ કહે છે દયા ધરમનું મૂળરે;
તજે દયા તેને તો થાશે, પરમેશ્વર પ્રતિકૂળ. દયા દિલ. ૨
જો કોઈ આપણું દુઃખ દેખીને, દયા ધરે કરિ પ્રીતરે;
અને કેવી આશિષ દેશું, ચતુર વિચારો ચિત્ત. દયા દિલ.૩
અતિ નિર્દય થઇને આપણને, કરે ઘણી વિધિ ઘાતરે;
પ્રભુ તેને કાંઇ શિક્ષા કરશે, જુઓ વિચારી વાત. દયા દિ.૪
ગરીબનો બેલી ઇશ્વર છે, સમર્થ સાચો ન્યાયીરે;
ગરીબને સુખ દુઃખ દીધાનું, ભોગવશો ફળ ભાઇ. દયા દિ.૫
ઉપકારી જનના અંતરમાં, દયા રહે દિન નીશરે;
દુખિયાનાં દુઃખ હરવા માટે, સંકટ લે નિજ શીષ. દયા દિ.૬
જો જીવી ઉપકાર ન કીધો, તુચ્છ છે જીવતર તેહરે;
પરઉપકારે જીવતર તજીએ, ઉત્તમ જીવતર એહ. દયા દિલ.૭
ગરીબના નીસાસા લાગે, જો તે દીલ દુખાયરે;
જરૂર જગકર્તા નહિ સાંખે, એ મોટો અન્યાય. દયા દિલ.૮
પોતાના સુખ દુઃખનો પોતે, ચિતમાં કરો વિચારરે;
અવર વિષેપણ એમજ સમજો, સુખદુઃખનોનિરધાર. દિ૦૯
પરનો માલ પડાવી ન લેવો, દેવું ન કોઇને દુઃખરે;
તાલપણ કોઇનું દુખવવું નહિ, સૌને કરવું સૂખ. દયા દિ.૧૦
નિર્દયતામાં અનેક અવગુણુ, અસત્ય ને અન્યાયરે;
દયાળુ જનથી દુનિયા મધ્યે, દુષ્ટ કરમ ન કરાય દયા દિ.૧૧
દયા વિના તો દેવ ન રીઝે, ભક્તિ કરે ભલિ ભાતરે;
રાજા ખૂતીને નવ રીઝે, સુણિમુખ મીઠી વાત. દયા દિ. ૧૨
દુનિયામાં સૌ દયા ધરે તો, સુખ ઉપજે સૌ ઠામરે;
દેવ રીઝે દલપત તણો, પરલોકે પણ સુખધામ. દયા દિ. ૧૩

ગરબી ૧૦૧ મી.

જયજયકાર બોલવા વિષે.

"તજો તમે કેફ કરમ કરવું."—એ રાગ.

બોલો જેજેકાર બધી બાઇ, ગીતો રૂડાં સદ્ગુણનાં ગાઇ;
બોલો.—ટેક.
કહ્યાં તે ગીતો કંઠે કરજો, અરથ એનો અંતરમાં ધરજો,
દિલ તમે દોષ થકી ડરજો; બોલો જેજેકાર બધી બાઇ.૧
સારે દિન સખી એકઠી થાજો, હળીમળી હેડાનાં હરખાજો,
ગીતો આવાં સદ્ગુણનાં ગાજો;બોલો જેજેકાર બધીબાઇ.૨
સંસારમાં સુખિયા સૌ થાશો, વિવેકી થઇ વળિ વખણાશો,
જીતી જગ સ્વર્ગ વિષે જાશો; બોલો જેજેકાર બધી બાઇ.૩
ગીતો ગુણ જાણી જે ગાશે, સારૂં ભૂંડું શું છે તે સમજાશે,
રચ્યું જેણે જગ તે રાજી થાશે; બોલોજેજેકાર બધીબાઇ.૪
વખાણો પ્રભુના પરાક્રમને, તથા કરજોડી કહું તમને,
ગીતો ગાતાં સંભારજોઅમને; બોલો જેજેકાર બધીબાઈ.૫
હમેશ હરખના દિવસ રહેજો, લાભ મેળો લાભ સહુ લેજો.
દયાળુ પ્રભુ ઘણું સુખ દેજો; બોલો જેજેકાર બધી બાઇ.૬
સારે દિન સજ્જન સંગતનો, ગણો એજ ઉત્તમ ગમતનો,
દિલે ધરો ઉપદેશ દલપતનો; બોલો જેજેકાર બધી બાઇ. ૭

ગરબી ૧૦૨ મી.

મંડળી બારખાસ્ત થવા વિષે.

"મારૂં સોનાનું છે બેડુંરે, છેલછબીલા છોગાળા."એ રાગ

વિનતી કરૂં છેલ્લી વારરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
અતિ હરખ ધરી આ ઠારરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૧
આજ અદકો વધ્યો ઉમંગરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
શુભ સજી તમારો સંગરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૨

જ્યારે દયા કરે દીન નાથરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
ત્યારે મળે સજ્જનનો સાથરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજો.૩
આજ દીઠી ક્રોડ દિવાળીરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
મલકતાં મુખડાં ભાળીરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૪
ઇશ્વર આવા દિન આપેરે, શાણી સૈયર સાંભળજો.
વળિ મળિયે પ્રભૂ પ્રતાપેરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૫
આજ ગાયાં ગરબી ગીતરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
નીતિની રીત સહીતરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૭
શીખામણુ શીખ્યા સારીરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
બહુ સતસંગનિ બલિહારીરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૭
પોથી વાંચે પચાશરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
પણુ ન પડે જ્ઞાનપ્રકાશરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૮
આજ એટલું પામ્યાં જ્ઞાનરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
તમે દીધું જીવતદાનરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૯
આજ વિશેષ વધિયો સ્નેહરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
અતિલાભ ઉત્તમ તો એહરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો,૧
અમને નિત્ય કરજો યાદ, શાણી સૈયર સાંભળજો;
ભુલશો નહિ ધરી પ્રમાદરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૧૧
કાંઇ હોય અમારી ચૂકરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
એ કરજો માફ અચૂકરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો. ૧૨
આવાં કરશું સાગં કામરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
દેશે આશિષ દલપતરામરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૧૩
સૌ એક સ્વરે એક વારરે, શાણી સૈયર સાંભળજો;
કહો જયજય જગકરતારરે, વળિ વહેલાં વહેલાં મળજો.૧૪

ગરબી ૧૦૩ મી.

મહારાવ શ્રી ખેંગારજીની ગરબી.

"આવો હરિ રાસ રમો વહાલા."—એ રાગ.

ખમાખમાખેંગારજીરાવને, દયાવંતસુંદરદેખાવને,ખમાખમા
દીસે રૂડો જાદવકુળદીવો, ગમે જેને નીતિનો રસ પીવો,
જગતમાં વર્ષ ઘણાં જીવો; ખમા ખમા૦ ૧
ભણ્યા છે ભણુતર ભલિ ભાતે, વિવેક વિશેષ છે સૌ વાતે
ચતુર અને ચંચળ છે જાતે; ખમા ખમા૦ ૨
શિખામણુ સાંભળી સારી અંતરમાં લેછે ઉતારી,
બહુ એની બુદ્ધિની બલિહારી; ખમા ખમા૦ ૩
નવી નવી નિત્ય શીખે નીતી, રૂચે રૂડી રાજાની રીતી,
પ્રજાપર પૂર્ણુ ધરે પ્રીતી; ખમા ખમા૦ ૪
દાસ રહે સજ્જનને સંગે, ન એકે અવગુણુ તો અંગે,
અભ્યાસ ભલો કરે ઉમંગે; ખમા ખમા૦ ૫
હિંમત ઘણી મોટી દીસેમનમાં, જાદવકુળ જુસ્સોછે તનમાં,
વિવિધ ગુણુ વખણાય છે જનમાં; ખમા ખમા૦ ૬
રૈયત જોઇ રાજી રાજી રહેછે, દુવા ખરા દિલથી સૌ દે છે,
કચ્છાધીશ ઘણું જીવો કહેછે; ખમા ખમા૦ ૭
હમેશ એના હેતુ હરખાજો, પ્રભુએની આશા પુરી થાજો,
સંકટ એનાં સર્વ ટળી જાજો; ખમા ખમા૦ ૮
વિદ્વાન જનોનો વિસામો, તેનું રાજતેજ વૃદ્ધિ પામો,
જગતમાં જશ ને જર જામો; ખમા ખમા૦ ૯
થજો એના વંશતણી વૃદ્ધિ સરવ વિધિ પામજો સમૃદ્ધિ,
બહુ બહુ વધતો એની બુદ્ધિ; ખમા ખમા૦૧૦
કૃપાનિધિ દેવની કરૂણાથી, હયાત રહો એના હય હાથી,
સુખી થજો સર્વ એના સાથી; ખમા ખમા૦૧૧
સદા સુખ કચ્છપતી પામે, ગવાય ગુણો ગામો ગામે,
દિધિ આશિષ દલપતરામે; ખમા ખમા૦૧૨

ધોળ,

ધોળ ૧ લું.

બાળકીઓને શિખામણનું ધોળ.

"રાતો ઘોડો રણુ પાખરીઓ,શ્વેત ધર્યા શણગાર જોને."
—એ રાગ.

સ્નેહ સહીત સારી શીખામણુ,
કહું તે કાને ધરજો, બહેની
જેને હિત જાણે તો તજિ આળસ
એજ રીતે આચરજો. બહેની. ૧
મેવા કે મીઠાઇ કોઇ,
મારગમાં નવ ખાઇએ, બહેની. ૨
હલકાં દુનિયામાં દેખાઇએ,
ગાંડાંમાં ગણાઇએ,
ઘરમાંથી ચોરી નવ ખાઇએ,
મુખથી માગી લઇએ, બહેની.
પણુ જો માતા ના પાડે તો,
રોઇને દુઃખ નવ દઇએ. બહેની. ૩

ભરત ચિત્ર ભાવેથી શીખો,
હોંશ હૈયામાં આણી, બ્હેની.
સોતાં ઝાડકતાં પણ શિખજો,
કામ તમારૂં જાણી. બ્હેની. ૪
વાસણ માંજીને વાવરીએ,
પીએ ગળીને પાણી, બ્હેની.
રસોઇ રૂડી રીતે શીખીએ,
હોંશ હૈયામાં આણી. બ્હેની. ૫
સર્વે વસ્તુ સંભાળીને,
સજ કરીએ સફાઇ, બ્હેની.
ગુણવતી તો ગાફલ ન રહે,
ગમે નહિ ગંદાઈ. બ્હેની. ૬
મેલી જગ્યામાં નવ રમીએ,
વસ્ત્ર ન કરીએ મેલાં, બ્હેની.
ભલી નિશાળે ભણવા જાતાં,
છેક ન રહીએ છેલ્લાં. બ્હેની. ૭
એમ કર્યાથી આગળ જાતાં,
સુખ લેશો સૈ ઠામે, બ્હેની.
સમજો તો સારી શીખામણ,
દીધી દલપતરામે. બ્હેની. ૮

ધોળ ૨ જું.

સુધારા ખાતાના મુહૂર્તનું ધોળ.

"મામેરૂં મોંઘા મૂલનું."—એ રાગ.

સૈયર આજની શોભા હું શી કહું ?
આજ આનંદનો ઉભરાઇ, રત્નાગર રેલીઓ.
મળ્યા સરવે સુધારાના સાગીઓ;
ભલે ભભકે સભા છે ભરાઇ, રત્નાગર રેલીઓ. ૧
દાના ગૃહસ્થે દેખાડી ઉદારતા;
માંડયું નવિન સુધારાનું મૂળ, રત્નાગર રેલીઓ;
ધન્ય ધન્ય તેનાં માત તાતને;
એને ઇશ થશે અનુકૂળ. રત્નાગર રેલીઓ. ૨
આજ કોડ દિવાળીનો દિન ગણું;
વજડાવીએ નોબત નાદ, રત્નાગર રેલીઓ.
આજ સોનાનો સૂરજ ઉગીઓ;
વરસ્યા વરસ્યા દૂધે વરસાદ, રત્નાગર રેલીઓ. ૩
તરિયા તોરણ બાંધીએ ટોડલે;
મોંઘાં મોતીના પૂરીએ ચોક, રત્નાગર રેલીઓ;
પચરંગી ચઢાવીએ વાવટા;
થાળમાં ભરો પાનના થોક, રત્નાગર રેલીઓ. ૪
રૂડાં ધોળ મંગળ ગીત ગાઇએ;
વિવાહથી ઘણો વધતો ઉત્સાહ, રત્નાગર રેલીઓ;
આજ ઉત્તમ કામ આરંભિયું;
વદે વિશ્વના જન "વાહ ! વાહ !" રત્નાગર રેલીઓ. ૫
સખી આજનો દિવસ ઇતિહાસમાં;
લખવા લાયક ગણશે સૈ લોક, રત્નાગર રેલીઓ;
નામ અમર રહેશે રૂડા નર તણું;
જેણે રૂપીઆ ખરચ્યા છે રોક, રત્નાગર રેલીઓ. ૬
શાણા શ્રીમંતે કુળને શોભાવિયું;
તેં કીધું એવું આ ઉત્તમ કામ, રત્નાગર રેલીઓ;
ને સર્વે પ્રજાજન તરફથી;
દેશે આશીષ દલપતરામ, રત્નાગર રેલીઓ. ૭

દોહરો.

ઓગણિસેં છત્રીસના, જતાં દિન ત્રીશ;
પુસ્તક આ પૂરૂં કર્યું, દિલ સમરી જગદિશ. ૧

પ્રથમ ભાગ
સમાપ્ત.

સ્વ. કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ કૃત પુસ્તકો.*

૧	અંગ ઉધારનો ઝગડો.	કીંમત ૩ પાઈ.
૨	કૃષ્ણ ગરબાવળી.	કીંમત ૫ આના.
	ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર.	
૩	કવિતા વિલાસ.	કીંમત ૧૨ આના.
	ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર.	
૪	કીમીઆગર ચરિત્ર.	કીંમત ૪ આના.
૫	ગરબાવળી.	કીંમત ૧ આનો.
૬	ગુજરાતી પિંગળ.	કીંમત ૨ આના.
	શાળામાં ટેક્સ્ટ બુક તરીકે મંજૂર થએલું.	
૭	જાદવાસ્થળી.	કીંમત ૦ાા આનો.
૮	દલપત કાવ્ય. ભા. ૧—૨.	કીંમત રૂ. ૧ાા (દરેક ભાગનો)
	ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર.	
૯	ફાર્બસ વિરહ.	કીંમત ૧ આનો.
૧૦	બાળ વિવાહ નિબંધ.	કીંમત ૪ આના.
૧૧	ભુત નિબંધ.	કીંમત ૬ આના.
	ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર.	
૧૨	મિથ્યાભિમાન નાટક.	કીંમત ૬ આના.
	ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર.	
૧૩	રાજવિદ્યાભ્યાસ.	કીંમત ૧ આનો.
૧૪	લક્ષ્મી નાટક.	કીંમત ૩ આના.
૧૫	વચનવિવેક બાવની.	કીંમત ૦ાા આનો.
૧૬	વિદ્યાબોધ.	કીંમત ૪ આના.
૧૭	વેનચરિત્ર.	કીંમત ૬ આના.
	ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર.	
૧૮	શામળ શતશાઇ.	કીંમત ૩ આના.
૧૯	જ્ઞાતિ નિબંધ.	કીંમત ૨ાા આના.
૨૦	હુન્નરખાનની ચઢાઇ.	કીંમત ૧ આનો.
	ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર.	
૨૧	સંપલક્ષ્મી સંવાદ.	કીંમત ૧ આનો.
	ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજૂર.	
૨૨	સ્ત્રી સંભાષણ.	કીંમત ૧ાા આનો.
૨૩	રાણીજીના છંદ.	કીંમત ૦। આનો.
૨૪	જ્ઞાતિ નિબંધ.	કીંમત ૫ આના.

*[વધુ હકીકત માટે સોસાઇટીએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકોનું મોટું સૂચિપત્ર—આસિ. સેક્રેટરી, ગુ. વ. સોસાઇટી—એ સરનામે લખી—મંગાવો.]